جان و دل قربان حمد و نعت و منقبت و محمدت اما بعد داعی ثنا بنده علی حسن سلمه این حضرت ارباب [illegible]
مها در خلد نشین که این رساله ایست محتوی بر مصادر فارسی و عربی و شرح معانی مجازی و حقیقی آنها و تنقیح مراتب
حاوی دو صف کبیر که یکی از آن لازم است و دوم متعدی و معانی صیغهاش بصحت تمام بطرز مجموعه‌های
و عربی و معانی حقیقی و مجازی آنها ف باید دانست که غایت از تحریر دو صف کبیر در آغاز مصادر جز
عدد صیغها دوم عدد معانی آنها و استاد هر یکی مندرجه خانه پسین سوم علامات هر یکی هم در زبان پارسی و هم در زبان
است و چون این مراتب با استحضار و آیا از صیغه مصدر ده چیز باسانی میتوان ساختن بحذف حرف آخر مصدر
[illegible] ماضی دوم مستقبل [illegible] هشتم امر استمراری و نهم نهی استمراری و دهم اسم مفعول و هیچ صیغه از آنها از مصدر [illegible]
مصدر [illegible] باسانی [illegible] باشد و تقریر پنج چیز یعنی حال امر و نهی و فاعل و اسم حالیه و دعائیه
[illegible] چیز [illegible] دوم [illegible] است که در بیان مصادر [illegible] حاصل
[illegible] اصلا [illegible] بتحقیق [illegible] غلط [illegible] از آن [illegible]
[illegible] غالب [illegible] است که [illegible] آهنگ [illegible] است [illegible]
چنانکه [illegible] امر است [illegible]

[illegible] مصادر [illegible] فصل [illegible]
[illegible] مصادر فارسی
[illegible] آن [illegible] معنی [illegible]
[illegible] صیغه [illegible]
[illegible] دو چیز [illegible] است
[illegible] مصدر [illegible]
[illegible] علامات [illegible]
[illegible] افتاده [illegible] درست
[illegible] کلام [illegible]
[illegible] معنی [illegible]
[illegible] است [illegible]

[illegible]

حکم [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

فصل اول [illegible]

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | | [illegible] |

[illegible]

| اسم صیغه | واحد غائب | جمع غائب | واحد حاضر | جمع حاضر | واحد متکلم | جمع متکلم | سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | | پس سوخته چند فراهم کنمے - برگفته بگریے وماتم کنمے - |
| حال | مے آید و همی آید و آید همی و منفی او نمی آید و مے نیاید | مے آیند | مے آئی | مے آئید | مے آیم | مے آئیم | وبمعنی استقبال هم مے آید چنانچه گویند فردا یا پس از یک ماه مے آیم یا می روم و درین شعر صائب دیوان عاشقان بقیامت نمی کشد - ایام خط تلافی بیداد مے کند - ایضاً طعمهٔ مور شوی گرچه سلیمان شده - زال میگردی اگر رستم دستان شده - یوسف زلیخا بریدن بے رخش نیکو نیاید - نمی برد کسے تا او نیاید - اے نیمون(؟) نخواهد برید - |
| مستقبل | خواهد آمد وخواهد آمدن | خواهند آمد | خواهی آمد | خواهید آمد | خواهم آمد | خواهیم آمد | ودرمیان علامت مستقبل وفعل او فاصله هم جائز است چنانچه درین بیت مثنوی یوسف زلیخا گمان او شد که خواهد کام او داد - بوصل خویشتن آرام او داد - و صائب خواهد ثواب بت شکنان یافت روز حشر - هرکس که در شکست من امید میکند |
| امر | بیاید | بیایند | بیا | بیائید | بیایم | بیائیم | امر بمعنی مضارع هم مے آید حزین بنازم دستگاه وسعت آباد قناعت را - نیارد در نظر ملک سلیمان دیدهٔ مورش - اے می نازم ودر بعض ترکیب صورت معنی مصدر هم می نماید صائب چون تواند دیدهٔ صائب گذشت از روے خواب - از سر خورشید نتوانست عیسیٰ بگزرد - اے نتوانست گزشتن - |
| نهی | نیاید | نیایند | میا یا مے | میائید | نیایم | نیائیم | نهی هم بمعنی مضارع منفی می آرد سکندر نامه نیاید زما جز نظر کردنی - اے نمی آید |
| امر استمراری | مے آمده باشد | مے آمده باشند | مے آمده باشی | مے آمده باشید | مے آمده باشم | مے آمده باشیم | وبمعنی استمرار بحذف می هم حاصل می شود یعنی آمده باشد آتا رہے وهمچنین صیغهای باقیه ودر صیغه نهی حاضر بجاے میم نون هم آمده چنانچه درین شعر استاد گفتمش لعل لبت قند بگفتا که نمک - گفتم او را که مگم گفت بخنده که نمک |
| نهی استمراری | مے نیامده باشد | مے نیامده باشند | می نیامده باشی | می نیامده باشید | می نیامده باشم | می نیامده باشیم | |
| اسم فاعل | آینده | آیندگان آینده‌ها | اسم حالیه | آیان (از نوادر المصادر ۱۲) | اسم مفعول | آمده | |

مصـ شاه منیر
تو بیجا الیه بستان [illegible]
سوی [illegible] بستان آید
ص [illegible] ۱۲
[illegible] گلستان عجب [illegible] شد
سرو ودل خلق همی [illegible]
[illegible]
دیده باز [illegible] ۱۲
ص ناصر خسرو
زبان [illegible]
[illegible] ایران
بیرون بامی عریان ۱۲
ص محمد قلی سلیم
فرق [illegible] عشق [illegible]
[illegible] از دل [illegible]
خدا [illegible] ساخته
آمده [illegible]
[illegible] ۱۲

| صرف کبیر مصدر متعدی | مصدر متعدی | آوردن | لانا | جمع مصدر | آوردنہا | حاصل مصدر | آورد | لوائی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|

| اسمای مشتقات | واحد غائب | جمع غائب | واحد حاضر | جمع حاضر | واحد متکلم | جمع متکلم |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ماضی مطلق معروف | آورد | آوردند | آوردی | آوردید | آوردم | آوردیم |
| ماضی مطلق مجہول | آوردہ شد | آوردہ شدند | آوردہ شدی | آوردہ شدید | آوردہ شدم | آوردہ شدیم |
| ماضی قریب معروف | آوردہ است | آوردہ اند | آوردہ | آوردہ اید | آوردہ ام | آوردہ ایم |
| ماضی قریب ایضاً | آوردست | آوردستند | آوردستی | آوردستید | آوردستم | آوردستیم |
| ماضی قریب مجہول | آوردہ شدہ است | آوردہ شدہ اند | آوردہ شدہ | آوردہ شدہ اید | آورہ شدہ ام | آوردہ شدہ ایم |
| ایضاً | آوردہ شد است | آوردہ شدستند | آوردہ شدستی | آوردہ شدستید | آوردہ شدستم | آوردہ شدستیم |
| ماضی بعید معروف | آوردہ بود | آوردہ بودند | آوردہ بودی | آوردہ بودید | آوردہ بودم | آوردہ بودیم |
| ماضی بعید مجہول | آوردہ شدہ بود | آوردہ شدہ بودند | آوردہ شدہ بودی | آوردہ شدہ بودید | آوردہ شدہ بودم | آوردہ شدہ بودیم |
| ماضی ناتمام معروف | مے آورد | مے آوردند | مے آوردی | مے آوردید | مے آوردم | مے آوردیم |
| ماضی ناتمام مجہول | آوردہ می شد | آوردہ می شدند | آوردہ می شدی | آوردہ می شدید | آوردہ می شدم | آوردہ می شدیم |
| ماضی احتمالی معروف | آوردہ باشد | آوردہ باشند | آوردہ باشی | آوردہ باشید | آوردہ باشم | آوردہ باشیم |
| ماضی احتمالی مجہول | آوردہ شدہ باشد | آوردہ شدہ باشند | آوردہ شدہ باشی | آوردہ شدہ باشید | آوردہ شدہ باشم | آوردہ شدہ باشیم |
| ماضی تمنائی معروف | آوردے | آوردندے | | | آوردمے | |
| ماضی تمنائی مجہول | آوردہ شدے | آوردہ شدندے | | | آوردہ شدمے | |
| مضارع معروف | آورد<br>آرد | آورند<br>آرند | آوری<br>آری | آورید<br>آرید | آورم<br>آرم | آوریم<br>آریم |

| اسمای مشتقات | واحد غائب | جمع غائب | واحد حاضر | جمع حاضر | واحد متکلم | جمع متکلم |
|---|---|---|---|---|---|---|
| مضارع مجهول | آورده شود | آورده شوند | آورده شوی | آورده شوید | آورده شوم | آورده شویم |
| حال معروف | مے آورد<br>مے آرد | مے آورند<br>مے آرند | مے آوری<br>مے آری | مے آورید<br>مے آرید | مے آورم<br>مے آرم | مے آوریم<br>مے آریم |
| حال مجهول | آورده مے شود | آورده مے شوند | آورده می شوی | آورده مے شوید | آورده مے شوم | آورده مے شویم |
| مستقبل معروف | خواهد آورد | خواهند آورد | خواهی آورد | خواهید آورد | خواهم آورد | خواهیم آورد |
| مستقبل مجهول | آورده خواهد شد | آورده خواهند شد | آورده خواهی شد | آورده خواهید شد | آورده خواهم شد | آورده خواهیم شد |
| امر معروف | بیارد | بیارند | بیار | بیارید | بیارم | بیاریم |
| امر مجهول | بیاورده شود | بیاورده شوند | بیاورده شو | بیاورده شوید | بیاورده شوم | بیاورده شویم |
| امر استمراری معروف | می آورده باشد | می آورده باشند | می آورده باشی | می آورده باشید | می آورده باشم | می آورده باشیم |
| امر استمراری مجهول | می آورده شده باشد | می آورده شده باشند | می آورده شده باشی | می آورده شده باشید | می آورده شده باشم | می آورده شده باشیم |
| نهی معروف | نیارد | نیارند | میارو میاور<br>و ماور و مار | میارید | نیارم | نیاریم |
| نهی مجهول | نیاورده شود | نیاورده شوند | نیاورده شو | میاورده شوید | نیاورده شوم | نیاورده شویم |
| نهی استمراری معروف | می نیاورده باشد | می نیاورده باشند | می نیاورده باشی | می نیاورده باشید | می نیاورده باشم | می نیاورده باشیم |
| نهی استمراری مجهول | می نیاورده شده باشد | می نیاورده شده باشند | می نیاورده شده باشی | می نیاورده شده باشید | می نیاورده شده باشم | می نیاورده شده باشیم |
| اسم فاعل | آورنده | آورندها و<br>آورندگان | اسم مفعول | آورده و<br>ورده | آوردگان<br>و آوردها | دعائیه: بیاوراد |

# فصل دوم در مصادر فارسی و عربی و معانی حقیقی و مجازی آنہا

## باب الف ممدودہ

| مصادر فارسیہ | معنی اردو | معنی فارسی از کتب و نام آن کتب بجائے حروف | مصادر عربی | ماضی مطلق | مضارع | تحقیق و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| آمدن | آنا | مقابل رفتن ۱۲ ان | مجی مجیاۃ و جیاۃ بالکسر علی فعلۃ اسم سنہ صہ | آمد | آید | در مصطلحات بہار عجم مرقوم است آمدہ بذلہ و لطیفہ و تحقیق آنست کہ شعرا را انچہ بفکر دست دہد و آنرا آمدہ و بدیہہ و انچہ بفکر دست دہد آنرا آوردہ و ساختہ گویند: این مجاز است شریف فرق سخن عشق و خرد خواستم از دل ـ گفت آمدہ دیگر بود و ساختہ دیگر ـ ۱۲ |
| ایضاً | ہوسکنا | توان شدن | | 〃 | 〃 | وحشی تو بمن گزار وحشی کہ غم ترا بگویم ـ کہ تو در حجاب عشقی ز تو گفتگو نیاید ـ آئے نتواند شد باب ہشتم گلستان از تن بیدل طاعت نیاید آئے نتواند شد سکندر نامہ نیاید ز ما جز نظر کردنی گلستان از دست گدائے بینوا نیاید ہیچ ایضاً از حلوم و بہو چہ آید صائب دعوی عشق ز ہر بوالہوسی می آید ـ دست بر سر زدن از ہر مگسے می آید ـ |
| ایضاً | پیدا ہونا | پیدا شدن و بوجود آمدن | | 〃 | 〃 | گلستان درویش را ہمہ عمر فرزند نیامدہ بود بوستان نیامد جو بوبکر بعد از عمر ـ ای پیدا نشد فردوسی گر آید یکے روشنک را پسر ـ شود بیگمان زندہ نام پدر ـ |
| ایضاً | سمانا | گنجیدن ۱۲ ان | | 〃 | 〃 | حزین ـ نمیگرود دل سر گشتہ ظرف کبریائی تو ـ شکوہ بحر کی در خلوت تنگ حباب آید ۱۲ ن مرزا مقیم جوہری فلک بچشم تنگ ظرف شوکتی دارد ـ شکوہ بحر بچشم حباب مے آید ـ حضرت شیخ سینہ چاک چہ سازد شکوہ دل ما ـ سیمرغ کجا در قفسے مے آید ـ ۱۲ بہار |
| ایضاً | واقع ہونا | واقع شدن ۱۲ | | 〃 | 〃 | سکندر نامہ ہمایون ز کم دیدن آمد ہمائے ـ ای ہمایون واقع شد و ہمچنین فلانی چہ زیبا آمدہ است و چہ دیندار آمدہ است و چون تقصیر آمدن وحشی بے لطفی بحال تو دیدم کہ سوختم ـ وحشی بگو کہ از توجہ تقصیر آمد است ـ آئے تقصیر واقع شد ۱۲ |
| ایضاً | گنا جانا | محسوب شمردہ شدن ۱۲ ان | | 〃 | 〃 | امیر شاہی نیاز من بچہ در معرض قبول افتد ـ کلبتی کہ عبادت گناہ مے آید ـ آئے گناہ شمردہ مے شود ۱۲ ن |
| ایضاً | ہونا | شدن | | 〃 | 〃 | گلستان قدر عافیت کسے داند کہ بمصیبتے گرفتار آید ـ آئے گرفتار شود خواجہ حافظ ز شست صدق کشادم ہزار تیر دعا ـ ازان میانہ یکے کارگر نمی آید ـ آئے کارگر نمی شود |

| مصدر فارسی | معنے اردو | معنی مجازی یا اصطلاحی | مصدر عربی | مصدر متعدی | مضارع | تحقیق وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | گلستان تا بر حقیقت معنی دعوی گواہ آمدی — آے شدی |
| آمدن | معلوم ہونا محاورۂ اردو ۱۲ | | | ″ | ″ | چون خوش آمدن وید آمدن گلستان مرا کہ پروردۂ نعمت بزرگانم این سخن سخت آمد آے سخت معلوم شد سکندر نامہ چو خفتہ دید خوبان آن راہ را — نہ خوب آمد ان قاعدہ شاہ را۔ |
| ایضاً | اجازت دینا | رخصت دادن | | ″ | ″ | چون دل نیاید — آے دل اجازت نمی دہد از مصطلحات ۱۲ |
| ایضاً | صادر ہونا | صادر شدن | | ″ | ″ | کریما ز جاہل نیاید جز افعال بد — اے صادر نشود۔ |
| ایضاً | لاحق ہونا | فرو گرفتن | | ″ | ″ | طالب آملی بسکہ شرمش زمن بے سر و سامان آمد — مرگ پنہان بلباس شب ہجران آمد آے شرم لاحق شد |
| ایضاً | باہر آنا | بیرون آمدن | | ″ | ″ | حزین با آیینے کہ تر ساز ادہ از بتخانہ مے آید — نگہ از گوشۂ آن نرگس مستانہ می آید ناطق بنی آدم کہ باشد کز درت فرزانہ برگردد — پری از جلوۂ حسن تو ہم دیوانہ مے آید — ظہوری زخویش تا نمی گویم سخن افسردہ مے آید — برویش تا نمی بینم نگہ پژمردہ مے آید آے بیرون مے آید صائب نگہ از چشم کبود توچہ خوش مے آید — یوسف از نیل باین آب نیاید بیرون حزین گاہے بشمع تقوی و زہد آستین فشان مست و خراب از درخمار آمدہ ۱۲ بہار |
| ایضاً | اوگنا | روئیدن | | ″ | ″ | بوستان بریدند از انجا خرید و فروخت — زراعت نیامد رعیت بسوخت ۱۲ |
| ایضاً | رجوع کرنا | رجوع کردن | | ″ | ″ | چون آمدم بمطلب ۱۲ |
| ایضاً | موافقت کرنا | درساختن | | ″ | ″ | سکندر نامہ چو صبح از دم گرگ برزد زبان بخفتن درآمد سگ پاسبان — از باب پنجم گلستان جمال یوسفی بزبان آمد ۱۲ |
| ایضاً | پکڑنا | گرفتن ۱۲ ان بہار | | ″ | ″ | چون آمدن پری اے گرفتن پری کسی را — امیر خسرو چو بیہوش خیالم دید شب می گفت ہمسایہ کہ امشب باز این دیوانہ مارا پری آمد — آے پری بگرفت ۱۲ ان بہار |
| ایضاً | سرانجام پانا | انجام یافتن | | ″ | ″ | ے این کار از تو آید و مردان چنین کنند سکندر نامہ زما خدمت آید خدائی تر است ۱۲ |
| ایضاً | وارد ہونا | وارد شدن | | ″ | ″ | اخلاق محسنی تا سخن برا ے تو نیاید — آے اعتراض برا ے تو وارد نشود سکندر نامہ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | تحقیق و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | چنین آمدست از بزرگان پیر - کہ با ہیچ ناداشت کشتی بگیر - |
| مدن | پڑنا | افتادن | | ″ | ″ | **فقرۂ گلستان** دیدۂ دشمنان جز بر بدی نمی آید ۱۲ و چون حاجت آمدن **حضرت نظامی** مرا با چنین گوہر ارجمند - ہمین حاجت آید بگوہر پسند - و چون آتش آمدن **تجبیرے فطرت** کشیدم نالہ از بس در غمت سے در فغان آمد - بدل داغ تو چندان سوختم کاتش بجان آمد - ۱۲ |
| ایضاً | گزرنا | گذشتن | | ″ | ″ | چون بر خاطر گران آمد و ناگوار آمد - ۱۲ |
| ایضاً | جانا | شدن | | ″ | ″ | چون فرستادہ مے آید یعنی بھیجا جاتا ہے **مولانا روم** خوشتر آن باشد کہ سر دلبران گفتہ آید در حدیث دیگران - آسے گفتہ شود ۱۲ |
| ایضاً | پہونچنا | رسیدن | | ″ | ″ | چون بپایان آمدن **کلیم** گر بتحریر ستم نامہ ہجران آید - خامہ ام پیشتر از نامہ بپایان آید و چون وقت آن آمد و چہ بلا آمد و چون آسیب آمدن **فرخی** اندوہم از آنست کہ یکروز مفاجات - آسیبی ازین دل بفتد بر جگر آید - **بہار عجم** و چون جفا از کسے بر کسی آمدن **خواجہ شیراز** بر من جفا ز بخت من آمد و گرنہ یار - حاشا کہ رسم لطف و طریق کرم نداشت و چون آگہی آمدن **نظامی** چو آگاہی آمد بسام دلیر - کہ شد پور دستان بمانند شیر - |
| ایضاً | نکلنا | برآمدن | | ″ | ″ | **حزین** یا وقار اوست قسمت من - شادم کہ الف بقالم آمد - و چون خون آمدن - **وحشی جوشقانی** چنان ناسور شد از عشق او داغم کہ چون میرم - ز داغ لالہ ہائے تربتم تا حشر خون آید |
| ایضاً | مارا جانا | کشتہ شدن | | ″ | ″ | و چون تیغ آمدن **حضرت نظامی** چنین تا بمقدار ہفتاد مرد - بہ تیغ آمد از رومیان در نبرد - |
| ایضاً | درآنا | درآمدن | | ″ | ″ | **حزین** خورشید رخ تو شد مقابل - جانے بہ تن ہلالم آمد - ۱۲ |
| ایضاً | بن جانا | | | ″ | ″ | **حزین** یار است یار گر ز دل سنگین نواز خویش - در دامن صدف دُر شہوار آمدہ **ایضاً** یار است یار گر ز لب ہمچون زلال خویش - در کام تشنہ قلزم زخار آمدہ - **ایضاً** یار است یار گر ز نگہ دلفریب خویش - آشوب شہر و فتنۂ بازار آمدہ ۱۲ |
| ایضاً | اوٹھنا | برخاستن | | ″ | ″ | **حزین** عبث چہ زخمہ فلک میزند بتار تنم - مرا کہ از سر ہر مو خروش مے آید - ۱۲ |
| ایضاً | حاصل ہونا | بدست آمدن | | ″ | ″ | **گلستان** سفلہ چو جاہ آمد و سیم و زرش ۱۲ |

| مصدر زبانی | معنی اردو | [illegible] | مصدر [illegible] | حاصل مصدر | مضارع | تحقیق و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| آمدن | پھنس جانا | گرفتار شدن | | 〃 | 〃 | چون بدام آمدن **نظامی** مرا خواندی وخود بدام آمدی - نظر پختہ تر کن کہ خام آمدی - |
| ایضاً | متاثر ہونا یعنی لگنا | خوردن | | 〃 | 〃 | چون بر سر سنگ آمدن ناخن و تیر **صائب** بسنگ ناخن ہر تشنہ لب کہ مے آید - دہان<br>آبلہ پا پر آب مے آید - **ایضاً** نے اثر تا چند باشد نالہ شبگیر من - تا کے از گوش گران بر سنگ<br>آید تیر من - **کلیم** صبر را از دہنت حوصلہ تنگ آمدہ است - نالہ ہا را ز دلت تیر بسنگ آمدہ است ۱۲ |
| ایضاً | ہو جانا | شدن | | 〃 | 〃 | چون تنگ آمدن **میر نجات** گلاب تلخ از یک غنچہ معلوم است مقدارش - لبت آخر<br>ازین دشنام دادن تنگ مے آید - وچون مستجاب آمدن **شاعر** میگوید مگر دعاے<br>من خستہ مستجاب آمد - کہ بخت بازم اسوے انجناب انداخت - ورغبت آمدن **خسرو**<br>جان خود را شکار او کردم - رغبتش بے شکاری آید - |
| ایضاً | مشغول ہونا | مشغول شدن | | 〃 | 〃 | چون بدعا آمدن مشغول شدن بدعا **حافظ** بدعا آمدہ ام ہم بدعا دست بر آر ۱۲ |
| آوردن و آوریدن | لانا | مقابل بُردن | اجاءۃ ص | آورد ماضی ہم | آرد و آورد | **سکندر نامہ** چہ دستان توان آوریدن بدست - کز و زنگیان را در آید شکست -<br>**ایضاً** دو دست آوریدہ بکوشش برون - بہر دست شمشیر الماس گون - ۱۲ **آور** بواو<br>مفتوح چہار معنی دارد اول کلمہ نسبت بمعنی خداوند و صاحب چون تناور و دلاور دوم بمعنی یقین<br>**رودکی** کسی را کہ باشد بدل مہر حیدر - شود سرخ رو در دو گیتی باور - **شیخ روزبہان بافلی**<br>گر سلم جبہہ عشقی بخور تریاک فقر - ناسلم گردد آور چون سلیمان داشتن - سوم نام فلک ہفتم<br>**ابو شعیب** اگر دیدہ بگردون برگمارد - ز سہمش پارہ پارہ گردد آور - چہارم زشت و کریہہ<br>**عنصری** نزدیک عقل جملہ درین عہد یاور است - کامروز ہیچ جز ہنر زشت و آور است ۱۲ ج |
| ایضاً | پیدا کرنا | پیدا کردن | | 〃 | 〃 | **گلستان** ختم بیش از حد وحشت آورد و ہمچنین اندوہ آوردن و بار آوردن درخت و شاد مانی<br>آوردن و بہا آوردن **ایضاً** با آنکہ در وجود طعام است حظ نفس - رنج آورد طعام چو بیش<br>از قدر بود - **ظہیر الدین فاریابی** نصاب مایہ من دانش است و سیلابی - کہ این متاع<br>نیارد بہا درین بازار - وچون زیان آوردن **نظامی** چو آب از سر گذشت آرد زیانے -<br>اگر باشد خود آب زندگانی - وچون خرابی آوردن - **زلالی** برون آمد قمر از برج آبے - کہ در<br>شہر کتان آرد خرابی - و انقلاب درمیان آوردن **درویش والہ ہروی** ؎ |

ام بفتح واو و ضم میم<br>ہمر نواب<br>آصف خان<br>جعفر سال سر زدہ<br>صافی زمیر زر و رو<br>سیب سیب شہد و تیرہ<br>زلالی<br>چہار و تن سر راز<br>جہان قاصد سر تند<br>شہ نامہ آورد آید<br>خواز اطلس کرد<br>سے<br>والہ ہروی<br>صد سالہ بہار درد ہم آورد<br>چون خانشاہی خندہ<br>شیخ شیرازی ؎<br>کرد<br>دل عشق ترا ز انفعال<br>شہر مہر از انترو کی سفینہ<br>راز ابحر آورد یعنی کہ<br>زین بحر عمیق غرقہ<br>جان خرد سفینہ بردن<br>؎<br>نتوان آورد بعقل<br>باصطلاح شعر استقبال<br>آمدن<br>؎ قال تعالے<br>فاجاءها المخاض<br>الی جذع النخلة

| مصدر فارسی | مصدر اردو | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | تحقیق وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | انقلابے درمیان آورد چرخ ۔ شاہ و نوکر ہر یک از یک راہ رفت ۱۲ |
| آوردن | چاہنا | خواستن | | 〃 | 〃 | چون پناہ آوردن اثر بیش ازین از من نمی آید کہ آوردم پناہ ۔ از کف دوزخ بخاک آستان این جناب ۱۲ |
| ایضاً | برپا کرنا | برپا کردن | | 〃 | 〃 | چون حشر آوردن میر معزی بیداد کنی بر من دادم ندہی ہرگز ۔ بیداد تو بر جانم ہر روز حشر آرد ۔ در دہر ہر آنکو حشر آرد بخلافت ۔ او بارد بلا بر تن وجانش حشر آرد ۔ درویش والہ ہروی فریاد کہ کس زہرہ گفتار ندارد ۔ ہر چند کہ از بادہ مجلس حشر آرد ۔ انوری چین ابروے تو بر من رستخیز آرد و فلک ۔ روزہا شد تا نفرمودی سلامم را جواب ۱۲ |
| ایضاً | بڑہانا | دراز کردن | | 〃 | 〃 | چون دست پیش کسے آوردن صائب ازان تہیست کف آرزو گدا ے ترا ۔ کہ دست پیش تو نتوا ند از حیا آورد ۔ ۱۲ |
| ایضاً | اٹھانا | برداشتن | | 〃 | 〃 | چون زیان آوردن کمال اسمعیل بچین زلف تو چشم زراہ دریا بار ۔ بوے سود سفر کرد و بس زیان آورد ۔ ۱۲ |
| ایضاً | نقل کرنا | نقل کردن | | 〃 | 〃 | چون از زبان کسے آوردن محمد قلی سلیم تا فتند از من سادہ دل از پردہ برون ۔ حیلہ سازان ز زبان تو خبر مے آرند ۱۲ بہار عجم |
| ایضاً | کرنا | کردن | | 〃 | 〃 | چون اعتراف آوردن بمعنی اقرار کردن و اطناب آوردن بمعنی سخن دراز کردن و روآوردن بمعنی توجہ کردن چہ رو بمعنی توجہ است و اشتلم آوردن ۔ ے غلبہ کردن از مصطلحات و عذر آوردن و جنگ آوردن و پدید آوردن سکندر نامہ چو اول شب آہنگ خواب آورم ۔ بہ تسبیح نامت شتاب آورم ۔ و چون حملہ آوردن خواجہ شیراز بہ تنگ چشمی آن ترک لشکری نازم ۔ کہ حملہ بر من درویش یکقبا آورد ۔ و چون روے درکسے آوردن نظامی روا زان بنج درخدا آورد ۔ عذر تقصیر خود بجا آورد |
| ایضاً | جننا | زادن | | 〃 | 〃 | چون بچہ آوردن خسرو سگ آورد بچہ گر ہفت و ہشت کس بخورد دو سہ بچیلہ بود دردا دو در گوہا |
| ایضاً | کہنا | گفتن | | 〃 | 〃 | گلستان ملک گفت این لطیفہ بدیع آوردی نگار دانش غرض از آوردن این داستان آنست کہ آئے از گفتن ۔ |
| ایضاً | بناکر کہنا | ساختہ گفتن | | 〃 | 〃 | چون خبر از زبان کسے آوردن یعنی ساختہ گفتن خبر از زبان کسے کہ او نگفتہ باشد ۱۲ وارستہ سیلی |

| مصدر فارسی | معنی اردو | [illegible] | [illegible] | حاصل مصدر | مضارع | تحقیق و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | تا فتد راز من سادہ دل از پردہ برون - حیلہ سازان ز زبان تو خبر مے آرند ۱۲ |
| آوردن | اوگانا | رویانیدن | | ″ | ″ | سکندر نامہ زبین ناورد تا نگوئی بیار ۱۲ |
| ایضاً | آمادہ و برانگیختہ کرنا | برانگیختن و آمادہ کردن | | ″ | ″ | سکندر نامہ چو بہمن جوانی برآن آروت - کہ تندا ثردہا سے بیازاردت آی برآن آماؤ و برانگیختہ گرداند ۱۲ |
| ایضاً | پیش کرنا | پیش کردن | | ″ | ″ | چون دعوی آوردن و مثال آوردن ۱۲ و برہان آوردن ۱۲ |
| ایضاً | دینا | دادن | | ″ | ″ | چون شکست آوردن خواجہ شیراز بہ جبر خاطر ما کوش کین کلاہ نمد - بسا شکست کہ در افسر شہی آورد - سکندر نامہ ولی ہر کس آن در بدست آورد - کز و خصم خود را شکست آورد آے شکست دہد - و چون ثمر آوردن صائب چون پستہ دہان در دہم رنگ برآورد آخر گل خاموشی من این ثمر آورد - و چون پاسخ آوردن فردوسی بر ایشان چنین پاسخ آورد شاہ - کز و من ندیدم ندیدم گناہ - ۱۲ |
| ایضاً | ظاہر کرنا | ظاہر کردن | | ″ | ″ | گلستان بیار انچہ داری ز مردی و زور - آے ظاہر کن و چون رسم آوردن اصفی چشمت کہ ریخت خون من و قصد خاک کرد - ماتم گرفتہ رسم سیہ پوشی آورد - و چون عیب آوردن سعدی علیہ الرحمۃ ہر کہ عیب دگران پیش تو آورد و شمرد - بیگمان عیب تو پیش دگران خواہد برد |
| ایضاً | بنانا | ساختن | | ″ | ″ | چون دروغ آوردن میر معزی زال افسون کرد و سیمرغ آمد از افسون او - رستم بہ تیر چو سیمرغ اندر ربالید پر - من عجب دارم ز فردوسی کہ تا چندین دروغ - از کجا آورد و بیہودہ چرا گفت آن سمر - ۱۲ |
| ایضاً | حکایت کرنا | حکایت کردن | | ″ | ″ | چون آوردہ اند ۱۲ |
| ایضاً | لکھنا | نگاشتن | | ″ | ″ | آئین اکبری عبارت نیکو ہمی آرد ۱۲ |
| ایضاً | جدا کرنا | جدا گردانیدن | | ″ | ″ | چون سر آوردن صائب تابع بربوئی مشو از نفس کہ اینجا - گردن کسی افراشت کہ از جسم سر آورد - ۱۲ |
| ایضاً | ایجاد کرنا | ایجاد کردن | | ″ | ″ | چون رسم آوردن میر معزی عشق تو در عجم آورد یکے رسم دگر - کہ بہ تسلیم و قبولش نتوانکرد قیام ۱۲ |

| | معنی اردو | [illegible] | مصدر | حاصل مصدر | مضارع | تحقیق و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ت | نکالنا | برآوردن | | ″ | ″ | چون بار آوردن ؎ نہالے ز آب دیدۂ خویش - بپرورم کہ باری خواہد آورد - در این شعر بمعنی دادن ہم درست آید ۱۲ |
| . | لا سکنا | توان آوردن | | ″ | ″ | چون تاب آوردن و طاقت آوردن صائب اگر نہ پردۂ چشم جہان شود حیرت - کہ تاب جلوہ آن سرو نازمے آرد - گلستان طاقت بار فاقہ نیاورد - ۱۲ |
| ناً | مصروف و متوجہ کرنا | مصروف و متوجہ کردن | | ″ | ″ | صائب حضور قلب بود شرط در ادائے نماز - حضور خلق ترا در نمازمے آرد - سکندر نامہ بآبزرون کس نیاوردائے - برون از خط عدل ننہادہ پائے - ۱۲ |
| ضاً | پہنچانا | رسانیدن | . | ″ | ″ | سکندر نامہ دوم آنکہ بر تخت تاج کیان - چو حاکم تو باشی نیاری زیان - |
| دیدن | حملہ و جنگ آوری کرنا | حملہ کردن و جنگ آوری نمودن | حملہ وتیغدے لعلے ص | آورد جنگ و حملہ ۱۲ ان ب | ″ | ابوالفرج رونی زنعل خنگش روے زمین گہ آورد - پر از پشیزہ شود ہمچو پشت ماہی سیم - و آوردگاہ بمعنی محل جنگ ؎ بآوردگہ رفت چون پیل مست کمندی بیازو کمانے بدست ۱۲ |
| تن | کہینچنا | برکشیدن و برآوردن ۱۲ ب ن | سل و استلال صر اصلات | | | شیخ سعدی علیہ الرحمۃ ؎ اگر بر فریدون بدی تاختن - امانش ندادی بہ تیغ آختن - حکیم سوزنی ببوستان شرف خرمی و پیروز لیست - کہ سرو آختہ قدی بوستان شرف - ولہ ؎ ایکہ شمشیر بر سر ما آختۂ - صلح کردیم کہ ما را سر پیکار تو نیست - و در نوادر المصادر نگاشتہ کہ آختن بالمد برکشیدن ہر چیز عموماً و تیغ و خنجر و مانند آن خصوصاً ۱۲ |
| یضاً | دراز کرنا | دراز کردن | | | | چون دست آختن - |
| غالیدن و غاردن و اغاریدن | ہلکارنا | تیز کردن و انگیختن کسی را بر جنگ ۱۲ ان | اغرار | آغالش و آغال و اغیل و آخرین امر حاضر نیز ۱۲ | آغالد و آغارد | حسن کاشی نگر دعارض آن زلف را بیاغالد - بروہم قافلہ زنگبار بگشاید - دقیقی خویشتن پاک دار و بے پرخاش - رو باغالش اندرون مخراش - فردوسی تو لشکر بر آغال بر لشکرش - بیکبار تا خیرہ گردد سرش - اسدی بخندید بیکاد و گفتا مباد - گر آغال تو سر ہم من بباد - و قوسی بمعنی نگریستن بگوشۂ چشم از روے غضب نوشتہ باستناد این شعر حکاک ؎ نزینکہ ادرا کی سلام زدم |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | معنی عربی | حاصل مصدر | مضارع | تحقیق و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | کرد زمی من بہ نیم چشم آغیل — و سروری چشم آغلیدن و چشم اغیل مطلق بگوشۂ چشم نگریستن نوشتہ و بیت مذکور چنین آوردہ سے زنک اورا سلام کردم وی — کرد سوی من نگہ بچشم اغیل — والصواب عند اللہ و ازین بیت حکیم ازرقی بمعنی ناجاویدہ فرو برندہ مستفاد می شود سے زرو سے تیغ تو اندر دو چشم دشمن تو — دہن کشادہ بماند نہنگ مرگ اغال — ۱۲ ان در برہان قاطع مرقوم است **آغاردن** بفتح دال و سکون نون بمعنی سرشتن و برانگیزانیدن و تحریک نمودن و فرو شدن و فرو کردن نم باشد بزمین وغیرہ و **آغاریدن** بروزن باشانیدن بمعنی آغاردن است کہ سرشتن و تحریک نمودن وغیرہ باشد و فرو کردن نم بود بزمین یا بر جاے دیگر و آغالیدن بروزن باشانیدن بمعنی آغالش است کہ تند و تیز کردن مردم باشد بجنگ و خصومت افگندن میان مردم و بمعنی تند و تیز شدن و بشور آمدن و تنگ فراگرفتن ہم ہست ۱۲ — |
| ایضاً | تند و تیز ہونا | تیز و برانگیختہ شدن ۱۲ ان | | 〃 | 〃 | **منوچہری** با چنین کم و شمنی خواجہ بیا غار دبجنگ — اژدہا را حرب تنگ آید کہ با حرباکند **ابوشکور** بر آغالیدنش استیز کردند — بکینہ چون پلنگش تیز کردند — ۱۲ ان ب |
| آغالیدن | دشمنی ڈالنا آدمیوں میں | خصومت افگندن میان مردم ۱۲ اب | اغراء | 〃 | 〃 | |
| ایضاً | شور کرنا | بشور آمدن ۱۲ اب | | 〃 | 〃 | |
| ایضاً | تنگ گیری کرنا باہم | تنگ فراگرفتن باہم ۱۲ ب | | 〃 | 〃 | |
| آبادانیدن | تعریف کرنا | ستودن ۱۲ اب | حمد و مدح و امتداح صر | آباد و ستودہ و آفرین و ستایش | آباد اید | **حضرت نظامی** علیہ الرحمۃ در جلوۂ آن عروس نوشاد — آباد ہر آنکہ گوید آباد ۱۲ ان |
| ایضاً | ستودہ ہونا | ستودہ آمدن ۱۲ ابن | | 〃 | 〃 | |
| آہنگیدن | کھینچنا | کشیدن ۱۲ اب | مدّ | | | مطلقاً خواہ آواز باشد خواہ تیغ خواہ صف مردم و جانوران و امثال آنہا ۱۲ ب |
| ایضاً | قصد کرنا | قصد کردن ۱۲ اب | | | | |
| آہنجیدن | پینا | نوشیدن ۱۲ اب | | | | |

| مصدر فارسی | معنی اردو | [illegible] | معنی عربی | اسم حاصل [illegible] | مضارع | تحقیق و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ہیخیدن | ڈالنا | انداختن ۱۲ ب | | | | |
| ایضاً | کھینچنا | کشیدن ۱۲ ب | | | | |
| آبشتن | پوشیدہ ہونا | نہفتن و پنہان شدن ۱۲ ن | خفاء | آبشت نهفته و پنہان | | آبشتنگاہ و آبشتنگہ محل نہفتن و پنہان شدن و بمعنی متوضا و طہارتخانہ مجاز است قریع الدہر ؎ نہ ہمین بازشناسند عبیر از سرگین ۔ نہ گلستان بشناسند نہ آبشتنگاہ ۔ و آبشتگاہ و آبشتگہ مخفف آن ۱۲ |
| ایضاً | پوشیدہ رکھنا | پوشیدہ داشتن ۱۲ | | | | |
| آسانیدن | آرام پانا | راحت یافتن ۱۲ ن | اِستراحۃ | آسانی بون و آسائی بھر دو تحتانی راحت ۱۲ | آساید | عمعق بخاری ؎ چند پوئی بگرد عالم چند ۔ چند گوئی طریق یونانی ۔ زانکہ از بہر قوت شہوت ۔ ہمچو کاشانہ مے نیاسانی ۔ گلستان نیاسایدمشام از طبلہ عود ۔ بر آتش نہ کہ چون عنبر ببوید ۔ ۱۲ |
| آسودن | آرام پانا | راحت یافتن | اِستراحۃ | آسایش و آسا ؏ | آساید | و آسا سے مخفف میاسای نہی از وے فرخی ؎ تو فرخی کہ ترا از جہان امید بدوست ہمیشہ تا بتوانی ز خدمتش ماسا ۔ رکن الدین بکرانی بکش ز راہ جبت و جوئش پاے از تگ و پوے یکزمان آسا ۔ و بمعنی فازہ مجاز است ۔ بہرامی چنان نمود بمن دوش ماہ تو دیدار ۔ چو ماہ من کہ کندگاہ خواب خوش آسا ناصر خسرو جاے رنج و اندوہ است این اے پسر ۔ جاے آسانی و شادی دیگر است ۔ و ازین ماخوذ است تن آسانی و در ملحقات بمعنی راحت رسانیدن ہم آمدہ ۱۲ ن |
| ایضاً | سونا | خفتن ۱۲ ن | نوم | 〃 | 〃 | |
| ایضاً | مدفون ہونا معزز کا | | | 〃 | 〃 | خضرہ آئین اکبری در فرہ (نام مقام) درگذشت و ہمانجا آسود ۱۲ |
| ایضاً | فارغ و بیخطر ہونا | فارغ و بیخطر بودن | | 〃 | 〃 | صائب ؎ سرو از بیبری باد خزان آسودہ است ۔ صائب آزادہ را از نیرو سے دوران چہ باک ۔ |
| آراستن | سنوارنا | زیب دادن ۱۲ ن | تزئین | آرایش و آرا | آراید | آرایش بمعنی رسم و قاعدہ ہم آمدہ فردوسی سوے او یکے نامہ نوشتہ ۔ ز آرایش بندگی گشتہ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | تحقیق و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| آرائیدن و آریدن (از برہان ۱۲) | سنوارنا | | | ہر دو بمعنی زیب و زینت | | و آرا امر نیز بآراستن عز الدین شروانی روئے بنما و بزم را آرا۔ چون توئی آفتاب بزم آرا۔ ۱۲ ان و آرستہ مخفف آراستہ۔ فرخی ایا بسبز مگہ آرستہ تر ز صد حاتم۔ آیا بمعرکہ مردانہ تر ز صد سہراب۔ ۱۲ فرہنگ ناصری۔ |
| ایضاً | سنورنا | زیب گرفتن ۱۲ ان ج | | 〃 | 〃 | |
| آرامیدن و آرمیدن | ٹھہرنا | سکون و قرار گرفتن ۱۲ اب ن | سُکُون | آرامش و آرمش و آرام ہر سہ بمعنی قرار و سکون ۱۲ | آرامد و آرمد | و آرام امر نیز سیف الدین بخاری ے بردہ ز من قرار و آرام۔ نزد من بیقرار آرام۔ و بمعنی آرامگاہ و این مجاز است حکیم فردوسی ے بمردی نشیند بآرام تو ز تاج و نگین بستر و نام تو۔ آرامندہ و آرمندہ بالمد و آرمندہ و ارمند بالقصر و ہر چہار بنون آرام گیرندہ آرامیدہ و آرمیدہ بتحتانی و آرامدہ و آرمدہ بدون تحتانی و ہر چہار بالمد و لیکن بالقصر ہم بمعنی آرام گرفتہ اسدی گران ساخت سنگ و سبک باد پاک۔ روان گرد گردون و آرمدہ خاک ظہوری نمکین خندہ بشور آوردہ ہوس آرمیدہ مارا۔ ۱۲ ان |
| آروغیدن | ڈکار لینا | آروغ زدن و دادن | تجشؤ و تجشئۃ | آروغ ڈکار ۱۲ | آروغد | |
| آزمودن | آزمانا | امتحان و تجربہ کردن ۱۲ ان | اختبار و امتحان | آزمون و آزمایش ہر دو بمعنی امتحان و تجربہ ۱۲ | آزماید | |
| آزاردن و آزردن و آزیریدن بروزن پاپیچیدن | دکھ دینا | آزار دادن ۱۲ ان | اِیذاء | آزارش و آزار و آزیر ہر سہ بمعنی رنج و آزیر بالمد آزار ۱۲ و ہر دو لیکن یعنی آزار و آزیر امر نیز ۱۲ | آزارد و آزرد و آزیرد | سکندر نامہ چنان داشتم ملک را بیش و پس۔ کہ آزار شئے نامد از کس بکس۔ انوری درجہان چندانکہ خواہی بیشمار۔ نیستی و محنت و آزیر ہست۔ در فلک چندانکہ خواہی بیقیاس نفرت آہوے و چشم شیر ہست۔ و آزار و آزر امر نیز حکیم سوزنی نگار آزردہ ای غلام صورت اوست۔ ز من بدین کہ بگفتم گر آزری آزر۔ ۱۲ ان و در برہان است آزیدن باز آ ہنوز بمعنی آزردن و آزار دادن ہم بنظر آمدہ است ۱۲ و در ملحقات نگاشتہ کہ آزردن بروزن واکردن مخفف آزارانیدن کہ دیگرے را آزار دادن و خود آزردہ شدن باشد و آزردن بفتح دوم و ضم آن ہر دو آمدہ انوری ے بشاہی زہمہ شاہان فرد۔ مشتری طلعت و مریخ نبرد۔ تا یکے روز کہ در بردن جان۔ تن بے زور مرا مے آزرد ۱۲ ان |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | معنی عربی | حاصل مصدر | مضارع | تحقیق وسند وغیرہ |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| ایضاً | آزار پانا | آزار یافتن ۱۲ان | تأذی | " | " | سکندر نامہ زخلق ارچہ آزار بینم بسے - نخواہم کہ آزاردہ از من کسے - ۱۲ان |
| آشامیدن | پینا | نوشیدن | شرب | آشام نوش وامر حاضر نیز وبقصر ہم آمدہ ۱۲ | آشامد | کمال اسمٰعیل پناہ سوے قناعت ہمی برم زان قوم - کہ اہل خانہ خود را اشام مے ندہند آشمید مخفف آشامید - شیخ نظامی ہم خورد وہم آشمید با او - ۱۲ان - بقصر ۱۲ |
| ایضاً | کھانا | خوردن | | " | " | چون غم آشامیدن حزین نکونامان سر شوریدہ دارم بہ ننگ اندر - غم آشامان دل دریا کشی دارم نہنگ آسا - ۱۲ |
| آشفتن و آشوفتن | درہم و پریشان کرنا ۱۲ان | درہم و پریشان کردن | | آشوب آشو مخفف آشوب ۱۲ب | آشوبد | آشفتہ و آشوفتہ درہم و پریشان و برین قیاس آشفت و آشفتی و آشوفتی شیخ شیراز چو زنبور نا در آشوفتی - گریز از محلت کہ زود اوفتی - شیخ نظامی بر آشفت زان تیرگی شاہ را - کہ حجت قوی دید بدخواہ را - ۱۲ان - |
| ایضاً | درہم و پریشان ہونا | درہم و پریشان شدن ۱۲ | | " | " | |
| آغازیدن | شروع کرنا | شروع کردن ۱۲ان | بدء | آغاز شروع و امر ہم ۱۲ ن ب | آغازد | مولوی معنوی چون سماع آمد زاول تا کران - مطرب آغازید یک لحن گران خواجہ شیراز دران مقام کہ حسن تو جلوہ آغازد - مجال طعنہ بدبین و ناپسند مباد حکیم سوزنی آورد پیالے کہ بنا یہ کہ خوری مے مستک مثنوی وعربدہ آغازی و افتی ۱۲ان - |
| ایضاً | قصد اور ارادہ کرنا | قصد و ارادہ کردن ۱۲ان ب | | قصداً و ارادۃً | | |
| آغشتن و آغاشتن و آغاردن و آغاریدن | گوندہنا و ملانا | سرشتن و درآمیختن ۱۲ان | عجن | آغار و امر نیز ۱۲ | آغارد | ابن یمین بسکہ گردون را خوش آید شربت گفتار من - در گلاب دیدہ ہر دم چون شکر آغاردم - ۱۲ان و در برہان است آغار با غین نقطہ دار بر وزن ناچار ہر چیزے کہ نم کشیدہ و خیسیدہ از آب یا از خون بود و فرو شدن نم باشد بزمین و آمیختہ و بہم پیوستہ و سرشتہ را نیز گویند و بمعنی برانگیختہ و تحریک کردہ ہم آمدہ است کہ بعربی اغرا خوانند ۱۲ب |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی [illegible] | معنی عربی | حاصل مصدر | مضارع | تحقیق و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| آغاردن و آغاریدن | تر کرنا | خیسانیدن و تر کردن چیزے بچیزے ۱۲ ان | | 〃 | 〃 | حکیم تراری قہستانی بمنزلے کہ فرود آیم از فراق رخت - زخون دیدہ جہان سربسر بیاغارم - مظفر ہروی شہنشہی کہ چو برداشت روز کین خنجر - بخون خصم بیاغاشت خاک رایکسر - ۱۲ ان |
| ایضاً | تر اور آلودہ ہونا ۱۲ ان | تر و آلودہ شدن ۱۲ ان | | آغار نم و رطوبت ۱۲ ان | 〃 | عہ ز آغاریدن آن دشت باخون - شدہ یکسر زختانش طبرخون عہ - وصاحب مصطلحات نگاشتہ کہ آغار نمی را گویند کہ بہ گل و مانند آن سرشتہ و آمیختہ باشد و بمعنی سرشت چون بد آغار بمعنی بدسرشت و بمعنی سرشندہ و آمرسرشتن ابوشکور بیکے زشت روی بد آغار بود تو گوئی بمردم گزی مار بود - عنصری عقیق وار شدست این زمین زبس کز خون - بروے دشت و بیابان فروشدست آغار - آغارہ و آغردہ و آغاشتہ و آغشتہ و غشتہ بحذف الف آنچہ آغار خوردہ و تر شدہ باشد بچیزے و فرغارہ و فرغردہ نیز گویند سوزنی بدر دخاست کمرگاہ و پشت از سروی کہ جامہ زبرین بود تو آغردہ - سنائی عقل بآب رویش آغشتہ سود و گردو بیش ناگشتہ - ۱۲ ان |
| آغارانیدن | گوندھوانا اور تر کرانا اور ملوانا | آغاردن فرمودن کسی را ۱۲ ان | | | آغاراند | |
| بیستن | سنوارنا | آراستن | تزئین | | | آبیستن بروزن آنجیدن ۱۲ از مصطلحات |
| آماسیدن و بالمد ۱۲ آماہیدن | سوجنا | متورم شدن ۱۲ ان | ورم و تورم | آماس و آماہ | آماسد | شرف شفروہ خصمت از فربہی یافت زمیجون غرور - چہ شود فربہی طبل ز آماہ بود - ۱۲ ان |
| آمرزیدن | بخشنا | از گناہ درگزشتن ۱۲ ان | غفر و غفران و مغفرۃ | آمرزش و آمرزیدنی آمرزیز ۱۲ | آمرزد | شیخ نظامی گر این خاک رو از گنہ تافتی - بآمرزش تو کہ رہ یافتی - |
| آمرزانیدن | بخشوانا | متعدی از آمرزیدن ۱۲ | | | آمرزاند | |

عہ [illegible]

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | [illegible] | تحقیق و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| [آمو]ختن | سیکھنا | تعلیم گرفتن ۱۲ ان | تعلّم | آموزش و آموز | آموزد | آموزیده و آموخته اسم مفعول و آمُختن و آموت هر دو مخفف آن و آموزگار استاد و معلم شیخ نظامی — چو هستی به بند من آموزگار — بدین روز بنشاندت روزگار شیخ شیراز من آدمی بچنین شکل و قد و خوی و روش — ندیده ام مگر این شیوه از پری آموخت — ۱۲ ان |
| [آ]موختن | سکھلانا | تعلیم دادن ۱۲ ان | تعلیم | ″ | ″ | شیخ شیراز معلمت همه شوخی و دلبری آموخت — جفا و ناز و عتاب و ستمگری آموخت — ۱۲ ان |
| ایضاً | خوگرنا | خوگرفتن ۱۲ بهار | | ″ | ″ | ے بتماشای تو ترسم که نظر نگشاید — دیده بی روی تو از بس به ندیدن آموخت — ۱۲ بهار |
| آفریدن | پیدا کرنا | پیدا کردن ۱۲ ان | خلق وغیره | آفرینش و آفرید | آفریند | آفرید خلقت و مخلوق چون داد آفرید نام باری تعالی و ماه آفرید نام یار منوچهر و آفرین امر و بمعنی ثنا و تحسین مجاز است ۱۲ ان وحشی اعتقاد ما یکی صد شد بوحشی زین غزل — کیست کو صد آفرین بر اعتقاد ما نکرد — ے طالب دمیکه یار کشاید بساط نطق — خورشید و ذره بر سخنش آفرین زند — ۱۲ بهار |
| آگاهیدن | خبردار ہونا | خبردار شدن | اطلاع و صله بعلی | آگاهی | آگاه | |
| ایضاً | جتانا | خبردار کردن | | ″ | ″ | |
| آگندن و آگنیدن و آگنیدن و آغندن و اغنیدن و آنگندن و آنگیدن ب ا ج | بھرنا | پر کردن و انباشتن ن ب | مَلْء | آگن و آگنه و آگنش هندی بھرتی و عربی حشو ۱۲ ب | | و آگین و آگند و آگنده و آگده مخفف آگنده و آگیند و آگنیده و آغند و آغنده همه بمعنی پر کرده شده و انباشته و آگند و آغند ماضی نیز هست عز الدین شروانی سایل بسوالی از در تو صد گنج زر و سیم آگند — سراج الدین راجی دوات راز مشک و عنبر آگین — جهان را کن ز خطت عنبرآگین — حکیم سوزنی شد زمستان و زجودت تنهٔ می خواهم — ابره و استره و آگنده می خواهم — ایضاً سایل و زایر ز کف راد تو در روز بزم — بدره ها گیرند آگنده بزر جعفری میر خسرو دل ز مهر جهانیان کنده — زانکه از یاد دوست آغنده رودکی بسان بهشت است آن دو زلف مشک آگین — بسان حال منست آن دو چشم سحرآگند شاکر بخاری منم در کشور عشقت خجنده — ولی ز مهر رویت آگنیده شیخ اوحد آنکه اندر جهان نداد گنج — چون توان آگنیدنش و گنج ۱۲ ن |
| آگندن | دفن کرنا | دفن کردن | دَفْن | ″ | ″ | فردوسی مرا مرده در خاک مصر آگنید — ز گفتار من هیچ مپراگنید — |
| آلودن و آلائیدن | آلوده ہونا | ملوث شدن ۱۲ ن | | آلایش | آلاید | شیخ شیراز جهد کردم که تا نیالاید — بجزابات دامن پرهیز — آلای مرادف آلوده چون زهرآلای و عبیرآلای ے چو آن غنچه دهان آمد بگلگشت — عبیرآلای شد بوم و بر و دشت — |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | صفت [illegible] | تحقیق وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | وامر بآلائیدن و مالاے نهی ازوے انوری نعمت آلوده بیش نیست جهان - دامن همت بدان مالاے - آلود - ملوث چون آتش آلود و گرد آلود و غبار آلود و چشم شرم آلود و چشم خواب آلود و چشم آتش آلود و چشم خون آلود و ماه سحاب آلود و بیت انتخاب آلود یعنی انتخاب زده محمد سعید اشرف تا نقاب افگنده آن رخسار محسود چراغ - رفته در فانوس حسن آتش آلوده چراغ - ملا وحشی ؎ جاے خود در بزم خوبان شمع سان هرگز نکرد - آنکه اشک گرم و آه آتش آلودی نداشت - ۱۲ ان - |
| ایضاً | آلوده کرنا | ملوث کردن ۱۲ ن | | 〃 | 〃 | حزین رخ برافروخته از غیرت بیباکی من - عرق شرم گلش را بگلاب آلوده - سنبل آشفته دل آزرده نگه تشنه بخون - ابروے تلخ بکینم بعتاب آلوده - ۱۲ |
| آمودن و آمادن و آمائیدن و بالمد هر دو تحتانے | بھرنا | پُر کردن ۱۲ ان ب | | آموی و آمای وامر بدین معنی ۱۲ ان | آماید | واله هروی با نوے طرحی بروے صفحه مدح آورد - هم ز سحر آموده هم از دعوی پیغمبری - ۱۲ ن وآماده وآموده - اسم مفعول انچه در رشته کشیده باشند چون لعل و مروارید ۱۲ ان و در برهان تنها آموده را بدین معنی نگاشته ۱۲ |
| ایضاً | بھر جانا | پُر شدن ۱۲ | | 〃 | 〃 | میر خسرو مگر سیل آمد از دریاے مقصود - که شد پاے حریفان گوهر آمود - ۱۲ ان |
| ایضاً | سمانا | گنجیدن ۱۲ ان | سعة | 〃 | 〃 | |
| ایضاً | سمونا | گنجانیدن ۱۲ ان | | 〃 | 〃 | |
| ایضاً | آراسته کرنا | آراستن ۱۲ ان ب | | 〃 | 〃 | دقیقی گفت مشاطه را که خلد آرای یعنی آن لعبت چگل آماے - آے آراسته کن ۱۲ ان ؎ در آمودن آن همایون بناے - نماند ایچ باقی بگنجینه ها - ۱۲ - |
| ایضاً | آراسته هونا | آراسته شدن ۱۲ ان | | 〃 | 〃 | |
| ایضاً | ملانا | آمیختن ۱۲ ان | | 〃 | 〃 | نظامی توئی گوهر آماے چار - آخشیج مسلسل کن گوهر آن در مزیج - ۱۲ ن |
| ایضاً | ملنا | آمیخته شدن ۱۲ ان | | 〃 | 〃 | |
| آمودن | بنانا | ساختن و ساخته گردانیدن ۱۲ اب | تسویل صا | 〃 | 〃 | |

| مصدر فارسی | معنی اردو | [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | تحقیق وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ون | بنانا اور تیار کرنا | ساختن ۱۲ اب | | ✤ | ✤ | صائب از برگ بہر قتل خود آمادہ است تیغ۔ بیحاصلی نگر کہ چہ با بید می کند۔ ۱۲ ان |
| ایضاً | بن جانا اور تیار ہونا | ساختہ شدن ۱۲ ب | | ✤ | ✤ | |
| ایضاً و آمادیدن | مہیا کرنا | مہیا کردن ۱۲ اب بہار | | ✤ | ✤ | |
| ایضاً | مہیا ہونا | مہیا شدن ۱۲ ابہار | | ✤ | ✤ | |
| ایضاً | مستعد کرنا | مستعد نمودن | | ✤ | ✤ | |
| آمیختن ع (...) ۱۲ ان ب | ملنا | باہم شدن دو چیز یا زیادہ ۱۲ ان | مَتزج مُتقَلِّج | آمیزش و آمیز و آمیزہ و آمیغ و آمیغہ ۱۲ اب ن | آمیزد | حکیم اسدی بسے گرد آمیز خوبان مگرد۔ کہ تن راکند لاغر و روی زرد۔ وگاہے زا را الفین معجمہ وگاہے بزاے فارسی بدل کنند چون آمیژ و آمیغ رودکی آہ از چو راین زمانہ شوم۔ ہمہ شادی او غنا آمیغ۔ وسند زاے فارسی در برہان است ۱۲ ان ب |
| ایضاً | ملانا | باہم کردن دو چیز یا زیادہ ۱۲ ان ب | | 〃 | 〃 | عرفی از باغ نعیمش بدہ انعام و بیامیز۔ با مطلب او مطلب اصحاب تکلم را۔ |
| آویختن | لٹکانا | فرو ہشتن ۱۲ ان | نوط و تعلیق | آویزش و آویز و آویخ | آویزد | صائب ہمچو آئینہ کہ بر شارع عام آویزند۔ عمر من صرف پریشان نظری می گردد۔ وحید مردمک نیست کہ مجنون سیہ بخت زرشک۔ پردہ در نظر بیچ غزالان آویخت آویزہ ہر چہ بدل آویزد عموماً و گوشوارہ کہ از گوش آویزند خصوصاً و آویزگان محبوبان و معشوقان مجازاً و آویزان آویختہ شدہ ۱۲ ان |
| آویختن | لٹکنا | | | 〃 | 〃 | گلستان عقد ثریا از تاکش آویختہ ۱۲ |
| ایضا | لپٹنا | پیچیدن و درگرفتن ۱۲ ان بہار | | 〃 | 〃 | صائب مبادا آہ کم فرصت بدامانت در آویزد۔ زخلوت بر میا زنہار بیباکانہ در شبہا ۱۲ ان باب گلستان موکلان عقوبت در وے آویختہ ۱۲ |
| آویزانیدن | لٹکوانا | آویختن فرمودن | | | آویزاند | از صوة المصادر ۱۲ واللہ اعلم |
| آچاریدن ۱۲ ان | ملانا | آمیختن | مَتزج | آچار | آچارد | ناصر خسرو دیو یست جہان کہ زہر قاتل را۔ در نوش بمکر خویش آچارد۔ راست نگر دروغ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی ایرانی | معنی عربی | حاصل مصدر | مضارع | تحقیق و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | ومکر بیجا زد معصیت رابدین دروغ میاچار ـ ۱۲ ان |
| آہیختن و<br>آہختن و<br>آہیخیدن و<br>آہکیدن و<br>آہازیدن و<br>آہائیدن و<br>آزیریدن<br>بروزن<br>باپیچیدن<br>۱۲ ان | کہینچنا<br>(اس مصدر کا معنی ... ۱۲ ان)<br>(بیضاوی ... ۱۲ ان) | کشیدن<br>۱۲ ان ب | | آہیخ و<br>آہیک بمعنے<br>کشش ۱۲<br>وامر حاضر<br>نیز ۱۲ | آہیخد | **شیخ نظامی علیہ الرحمۃ** شہ عالم آہیخ گیتی نورد ـ دران خاک یکماہ کرد آہنجورد ـ **کمال**<br>**اسمعیل** ہمچون کشف بسینہ سر اندر کشد اجل ـ آنجا کہ نیزۂ تو برآہیخت یال را ـ **حکیم اسدی**<br>برآہیخت خرطوم فیل از زرہ ـ بہ پیچید چون رشتہ بر زد گرہ ـ بگرزش چنان کوفت زخم درشت<br>کش اندر شکم ریخت مہرہ زپشت ـ **حکیم فردوسی** ز آہیختن تیغہا از غلاف ـ گہ قاف را<br>دردل افتاد کاف **ابوشکور** چنانچہ مرغ ہوا بر دو بال بر آہنجد ـ تو بر خلایق بر تیر مردمے بر آہیخ ـ<br>**ابوالموید** چون برآہیخیدن تیغش ببید ـ در تن شیر ژیان شد زہرہ آب **میر معزی** چون<br>برزم اندر برآہیخی تو شمشیر از نیام ـ چون بصید اندر تو از ترکش کشی تیر گزین ـ بستہ گردد سرکشان را دست<br>وخصمان را دہن ـ خستہ گردد آہوان را چشم و گوران را سرین ـ ۱۲ ان آہنۃ مخفف آہیختہ بمعنی<br>برکشیدہ ۱۲ و مخفی نماند کہ معنی این مصادر در نوادر المصادر بدین گونہ مے نگارد کہ بالمد برکشیدن تیغ<br>وخنجر و مانند آنہا و در برہان است آہیختن بمعنی کشیدن مطلقاً اعم از قد کشیدن و شمشیر از غلاف کشیدن است و<br>از خنجر کشیدن و امثال اینہا و آہازیدہ بمعنی کشیدہ باشد خواہ قد کشیدہ و خواہ شمشیر کشیدہ خواہ تنگ اسپ و امثال آن ۱۲ ان |
| آجیدن و<br>۱۲ ن<br>آجدن و<br>۱۲ ن<br>آژیدن و<br>آژندن و<br>آزدن و<br>آژدن و<br>آزیدن و<br>ژدن<br>(بازائے فارسی ۱۲) | چبہونا<br>سوئی وغیرہ<br>کا<br>(بازائے فارسی ۱۲ ب)<br>(ایضاً)<br>(بازائے فارسی ۱۲ ان)<br>(فارسی ہم بروزن ...) | خلانیدن سوزن<br>وامثال آن<br>۱۲ ان ب | نخس و نخز<br>وغمز و<br>ندغ | | آژند | و در نوادر المصادر است اژیدن بالمد و تحتانی و آژندن بنون و آزدن بروزن باوزن نیز وزن<br>نہیں بمعنی سوزن زدن و استرہ زدن و آژینہ زدن بنوعی کہ نشان آن ریزہ نزدیک بہم واقع<br>شود و ہر چہ مثل اینہا باشد آنرا آژیدہ و آزدہ گویند و ہمچنین آجیدن و آجدن و آجیدہ و آجدہ بجیم<br>تازی و ژدن و ژدہ ہر دو بدون الف **و فوسی** گوید این لفظ را دو جا استعمال کنند یکے<br>در سوہان کہ آژدہ سوہان و سوہان آژدہ نیز گویند و دیگر در قبا کہ قبائے آژدہ و آجیدہ خوانند<br>**فقیر مولف** گوید این تخصیص بیجاست چہ نارنگ آژدہ ہم آمدہ ـ **ظہیر فاریابی** ؎<br>رخ عدوت چو نارنگ زردہ آژدہ باد ـ بسوزنی کہ نہ آتش گزار دو نہ زنگ ـ **انوری** از<br>ملاقات ہوا روے غدیر ـ راست چون آژدہ سوہانست ـ **فردوسی** بہ نزدیک آن گرگ<br>باید شدن ـ ہمہ چرم او را بہ پیکان ژدن ـ **ذوالفقار شروانی** کشف کردار ہر کو در کشید<br>از طوق امرت سر ـ بسان خار پشتش کرد شست چرخ تیر آژن ـ ای جیدہ کردہ شدہ و امر حاضر نیز ۱۲ ان |

؎ بر مصدر فیض آن نیز بیہن ہم بدین معنی بنگاشتہ ۱۲
واللہ اعلم
؎ بمعنی آہنازیدن و آزیریافتن آہنگ ... چنانکہ در ... یافت ۱۲ ان

| مصدر | معنی اردو | معنی فارسی | مصادر عربی | حاصل مصدر | مضارع | تحقیق وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | نیز فرخی چشم مخالفان بیازن بتیر- همچون کف ولی بزر آزدی - وگویند که بمعنی آسودن وراحت یافتن نیز آمده ناصر خسرو ازگرد سفاهت بلب جوی سخندان - جانرا بکف عقل همی شوی وهمی آژ- وآژینه بالمد افزاری که بدان آسیا تیز کنند وزین لفظ پیداست که فارسی هم اسم آله دارد ۱۲ ان |
| ...یدن | سینا | دوختن خرقه ۱۲ وارسته | خیاطه | | | سالکا می نیر وی گریبان می توانم پاره کردن گاهی از دست چو سالوسان برفن خرقه آجیدن نمی دانم- آجیده وآجده بخیه میر معز فطرت خوابیده بجونم الف زخم خدنگی - این جامه بخون من آجیده شستی است - ثنائی تکلو گر رشته شود بنبه خورشید کند کم- بر آجدهٔ جامهٔ جاه تو رسائی - و درشتیهای روی سوهان - که از امواج سوهان نیز گویند- وحشی صبار اگر بیاموزند محکم کار بی حفظش - بدارد موج را آب چون آجیدهٔ برسوهان - ۱۲ وارسته- |
| آزیدن و بالمد ۱۲ اب آزدن ۱۲ نناسب | رنگنا | رنگ کردن ۱۲ اب | صبغ و تصبیغ | | آزد | فردوسی سوی خانه شد دختر دل زده - زجان معصفر بخون آزده - ۱۲ ان |
| آماریدن | خوب جانچکر حساب کرنا | باستقصا حساب کردن ۱۲ ان | مناقشه | آمار وآباره آوار وآواره وآوارجه بمعنی دفتر حساب و دیوان ۱۲ | آمارد | میا مارنهی از وی حکیم سوزنی تو از سر بغرمی و لطیفی وظریفی بیدان همه افعال من و نهیچ میامار- لطیفی هر آنکو خرمزاج وعزجه باشد- وراجه قول وچه آورجه باشد- آسی گفتن ونوشتن او فائده ندارد ومعتمد علیه نباشد فردوسی دوصد درج پر طوق و یاره همه که بدنام شان در اواره همه- میر معزی بس ز برنماند است که ملک ملکان را- آزند بدیوان تو اواره دفتر ۱۲ ان- |
| آژندیدن | گارا لگانا دو اینٹ کی درمیان میں | گل درمیان دوخشت گرفتن در وقت بنا نهادن ۱۲ ان سب | | آژند بالمد و بالقصر ۱۲ | آژندد | |
| آژیریدن بروزن بازی چیدن | هوشیار اور خبردار کرنا | هوشیار شدن وخبردار کردن | تنبیه | آژیر بالمد بالقصر بمعنی هوشیاری و هوشیار مجاز است | آژیرد | فردوسی سپه را نگهدار و آژیر باش - بشب روز با ترکش و تیر باش - ۱۲ ان |

انتهی فرهنگ ناصری -

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر متعدی | حاصل مصدر | ماضی | تحقیق و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ایضاً | آواز کرنا | بانگ کردن ۱۲ ن ب | | | | |
| ایضاً | مہیا اور موجود کرنا | مہیا و آمادہ ساختن ۱۲ ب | | // | // | |
| آشوبیدن و آشوریدن و آشوردن بروزن آشفتن ۱۲ | گھیپنا نفائس ۱۲ | برہم زدن و آمیختن چیزے بچیزے ۱۲ ن | | آشوب و آشور و شور و غوغا و ہر نیز بمعنی واسو مخفف احادہا ۱۲ ن | آشوبید و آشورد | ودر برہان تنہا آشوردن را بمعنی آمیختن و ممزوج کردن و خمیر نمودن نوشتہ و در لوادر المصادر و ہم نفائس اللغات آشوبیدن را مرادف آشوردن و آشوریدن نگاشتہ ۱۲ |
| آغستن بالمد و فتح غین معجمہ و سکون سین مہملہ بروزن دانستن ۱۲ ن ب | ٹھونسنا | پر کردن چیزی در چیزی بزور ۱۲ ن ب | | | | آغستہ بزور پر کردہ شدہ ۱۲ ن ب ۱۲ |
| ایضاً | ٹھونسا جانا | بزور پر کردہ شدن ۱۲ ن | | | | |
| آغوشیدن و آگوشیدن | بغلگیر ہونا | در بغل گرفتن ۱۲ ن ب | | آغوش و آگوش بغل ۱۲ | آغوشید و آگوشید | آغش و آگش مخفف آغوش و آگوش است ۱۲ ن ب - |
| آگشتن بالمد و فتح کاف فارسی و سکون شین معجمہ ۱۲ ن | مضبوط باندھنا | محکم بستن ۱۲ ن | | | | آگشتہ و آگستہ و آگسہ مخفف آن ہر سہ بمعنی محکم بستہ و نیز بمعنی معلق و آویختہ ۱۲<br>حکیم سوزنی ہیچ اہل ہوا و بدعت را چنگ در دامن تو آگشتہ نیست کمال اسمعیل - |

سہ و [illegible] علیہ [illegible] سپردن و [illegible] انباشتن [illegible] و انباشتن [illegible] [illegible] انباشتہ ۱۲ ن

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | تحقیق و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ...ستن بفتح<br>...ن فارسی و<br>...ن مهمله ۱۲<br>...بخشیدے | | | | | | خود ملک قصه و راز آخر نباشد کم زبان - چون طبع آگسته است از جبه و دستار تو - ابو العباس<br>بو الحسن زور خویش می سنجید - و آگشته را ربود کلید ۱۲ ن شمس فخری گردن دشمن<br>بزنجیر بلا - انتقام تو بکین آگسته است - ج ۱۲ |
| ...یشیدن | آویزش کرنا | در آویختن ۱۲ ن ب | | آگیش | آگیشد | |
| ایضاً | چنگل مارنا<br>کسی چیز<br>میں ۱۲ ب ن | چنگ زدن در<br>چیزی ۱۲ ن ب | | ″ | ″ | آگیش بکسر ثالث و سکون تحتانی معروف و شین قرشت بمعنی در آویخته باشد چه اندر آگیشید<br>یعنی اندر آویخت و چنگ در چیزی زده و دراز کرده را نیز گویند بمعنی دراز کردن و در آویختن نیز<br>هم هست ۱۲ ب ن رودکی توشه جان خود از دیر باسے بیش کا پیت سر پائے آگیش ج ۱۲ |
| ایضاً | دراز کرنا | دراز کردن ۱۲ ن ب | | ″ | ″ | |
| آفندیدن | جنگ کرنا | جنگ و جدل<br>نمودن ۱۲ | جدال منازعه<br>و مخاصمه و<br>تنازع | آفند<br>جنگ ۱۲<br>ب ن | آفندد | فردوسی دلیر و جهانسوز و پرخاشخر - ندانند جز آفند کاری دگر ۱۲ |
| ایضاً | دشمنی کرنا | عداوت و خصومت<br>کردن ۱۲ ب | | خصومت | ″ | مولوی معنوی در دل آوان نصیحت کارگرد - ترک آفندیدن و پیکار کرد - ۱۲ ب ن<br>سوزنی آورد پیاسے که مبادا بخوری سے - مستک شوی و عربده آغازی و آفند - ج ۱۲<br>و در یکے از کتب معاصر مولفه عوام آفندن هم دیده شد ۱۲ |
| آلفتن<br>بروزن<br>آشفتن ۱۲ | پریشان<br>ہونا | آشفتن ۱۲<br>ن ب | | | | وہمچنین آلفته و سید علیه الرحمه بمعنی رند و اهل مشرب گویند و این ظاهر اعجاز است و همین شهرت دارد<br>۱۲ ن ب و چون اهل لغت آلفتن را مرادف آشفتن نگارند و آشفتن لازم و متعدی هر دو آمده<br>لهذا آلفتن را هم بمعنی پریشان شدن و هم پریشان کردن توان دانست ۱۲ |
| آلیزیدن<br>بزای تازی<br>بروزن پاییدن<br>۱۲ ن | پشتک مارنا | برجستن و جفته زدن<br>ستور و لگد انداختن<br>۱۲ ن ب | ضَرح الرجلین<br>ضُرح الرجلین<br>ضِراح الرجلین | آلیز<br>بالمد و القصر<br>۱۲ ن | آلیزد | سراج الدین راجی نفس چون سرکش است بستیز تو سن آسا بهر سو آلیسر ابو<br>شکور چو آلیزنده شد در مرغزارے - نباشد بردلش از بار بارے ۱۲ ن ب - |
| آردن<br>و پردن | آٹا کرنا | آرد کردن ۱۲ ن | طحن | | | |
| آسغدیدن<br>بالمد و القصر | ساخته و<br>پرداخته ہونا | ساخته و پرداخته شدن<br>۱۲ ن | | | | دربن قیاس آسغده و اسغده بفتح فائی و اسغده بموحده و اسغده بمعنی ساخته و پرداخته ابو شکور |

| مصدر فارسی | معنی اردو | [illegible] | [illegible] | حاصل مصدر | مضارع | تحقیق وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| وبسغدیدن بکسر با تازی و قیل بفتحتین و قیل بیای فارسی و غین معجمہ ۱۲ ان | | | | | | تن وجان چوہر دو فرود آمدند۔ بیک جاے ہر دو بسغدہ شدند۔ مسعود سعد سلیمان خاطر عالی تو غارت کرد۔ گنج آسغدہ نہان قلم ۱۲ ان |
| | | | باب الف مقصورہ | | | |
| افتادن و اوفتادن و فتادن | گرنا پڑنا | | وُقُوع سُقُوط هَوِی | افت ۱۲ ان وافتاد ف | افتد و فتد | |
| ایضاً | واقع ہونا | واقع شدن | | ″ | ″ | آہی ف آہی از عشق تو رسوا شدہ از پا افتاد۔ کم بدین نوع ترا عاشق رسوا افتاد۔ خواجہ حافظ ف گرجان بدہد سنگ سیہ لعل نگردد۔ باطینت اصلی چکند بدگہر افتاد۔ فقرہ گلستان در ایام جوانی چنانکہ افتد دانی ۱۲ |
| ایضاً | ہونا | بودن وشدن ۱۲ | | ″ | ″ | فقرہ اخلاق محسنی ع زاری آغاز کرد سفینہ بنفتاد۔ حزین ز ہر غم ہجر تو بجان کار گر افتاد۔ امید وصال تو بعمر دگر افتاد۔ گلستان افتد کہ ندیم سلطان زر بیابد و باشد کہ سر برود و ہمچنین بیخبر افتادن ف نمی آئی نمی خوانی نمی جوئی نمی پرسی۔ چرا از آشنایان اینقدر کس بیخبر افتد ۱۲ و چون آشنائی افتادن کمال اسمعیل من آن روز از خویش بیگانہ گشتم۔ کہ افتاد با تو مرا آشنائی و چون صلح افتادن حافظ شکر ایزد کہ میان من و او صلح فتاد۔ حوریان رقص کنان ساغر شکرانہ زدند۔ و چون بقبول افتادن درویش والہ ہروی ز عرض حال کہ تفتد قبول یا رچہ خط۔ چو گل بباغ نمی آید از بہار چہ خط۔ و چون راے افتادن فرخی شہان بشین فرہمای بروندی۔ ز بہر فال بہر کس کہ شان فتادی راے۔ و چون رغبت افتادن والہ ہروی بسیر گلشن اند کے رغبت افتد۔ گر آئینہ در گلستان نباشد ۱۲ |

ف مجازاً بمعنی اتفاق ۱۲ و سرزدن و بر ... ع اینجا فقرہ در باب ... آوردہ

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | [illegible] | [illegible] | [illegible] | مضارع | تحقیق وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| ...ادن | پہونچنا | رسیدن | | 〃 | 〃 | | فقرہ گلستان درین شہر چو افتادی اخلاق محسنی ازان شہر سفر کردہ بولایت دیگر افتاد کے رسید مقامات حمیدی ندانم بکدام شہر افتادے رسید آئین اکبری بعراق افتاد عرفی نوبت بمن افتاد بگو ئید کہ دوران - وچون فریاد افتادن نظامی نیفتد درین طشت فریاد کس - کہ بربستہ شد راہ فریادرس - ۱۲ ان وچون ضر افتادن میر حسن دہلوی (دردز کر شعرا ۱۲) چشم تو ترکانہ در آمد بصید - دل ندگہ جان راضرری او فتاد - وچون بسر وقت کسی افتادن کنایہ از رسیدن در وقت سختی و مصیبت بر سرکسی تاثیر افتادی اگر دیر بسر وقت ہلاکش - تاثیر دلی گشت فدای تو بزودی ۱۲ بہار |
| ایضاً | اتفاق پڑنا | اتفاق افتادن | | 〃 | 〃 | | چون کم افتد و بسا افتد فقرہ گلستان چگونہ افتاد است کہ با ہیچکدام از ایشان میلی و محبتے ندارد چنانکہ با ایاز ۱۲ - |
| ایضاً | گرفتار ہونا | گرفتار شدن | | 〃 | 〃 | | وحشی در دام غمت تازہ فتادم نگہم دار - من عادت مرغان نو آموختہ دارم - لے گرفتار شدم حافظ کس نیست کہ افتادہ آن زلف دوتا نیست - ورہ گزری نیست کہ دامے زبلا نیست - ۱۲ |
| ایضاً | لائق ہونا وزیب دینا | لائق ودر خور بودن زیبا دن ۱۲ بہار | | 〃 | 〃 | | کلیم جامہ در خون شہیدان کش و بخرام بناز - بتو اے شاخ گل این رنگ قبا می افتد - محسن تاثیر بتوان یافت کہ مقبول طبائع شدہ - کہ ببالای تو ہر رنگ قبا مے افتد - |
| ایضاً | موقوف رہنا ایک چیز کا دوسری چیز پر | موقوف ماندن چیزے بر چیزے ۱۲ بہار | | 〃 | 〃 | | صائب امسال ہم نداد بہم دست خط یار - مشق جنون من بہ بہار دگر فتاد - ۱۲ |
| ایضاً | ملنا | بدست آمدن و بہم رسیدن ۱۲ ان | | 〃 | 〃 | | شیخ شیراز ترا ہمچو من بندہ افتد بسے - مرا چو تو خواجہ نباشد کسے ۱۲ |
| افتادن | دور ہونا | دور شدن ۱۲ ان | | 〃 | 〃 | | فقرہ گلستان اگر ہنر مند از دولت افتد غم نباشد خواجہ حافظ گر نبودی شاہ یحیی نصرۃ الدین از کرم - کار ملک و دین ز نظم و اتفاق افتادہ بود - صائب زداغ کعبہ سیاہی نمی فتد ہرگز - ز دل چگونہ غبار ملال برخیزد - ۵ ہنوز میکنم انبار یک جہان حسرت - |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | معنی عربی | حاصل مصدر | مضارع | تحقیق وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | اگرچه گشت تمنا ز حاصل افتادست ـ چنان بعشوه مکن گرم سر و مهر آزا ـ که دیگ آرزوے خام شان ز جوش افتد ـ وچون از راه افتادن علی ترکمان ما چو خضر یم درین بادیه بی سروپن هر که از راه فتد باز براه اندازیم ـ وچون سیاهی افتادن کلیم بیا مدی و سیاهی زد اعضا افتاد ـ سفید شد بر بهت چشم انتظار افسوس ـ ۱۲ |
| افتادن | غارت ہونا | غارت شدن | | 〃 | 〃 | چون راه افتادن میر خسرو دلم را در سر زلفت ره افتاد ـ غریبان را بهندستان ره افتد ـ ص ز چشمت کار بان صبر من تاراج کافر شد ـ مسلمانان کسی دیداست کاندر شهر راه افتاد ۱۲ بہار |
| ایضاً | پیش آنا | پیش آمدن | | 〃 | 〃 | فقره اخلاق محسنی مشهورست که طلحة الطلحات را واقعه افتاد که تنها بقبیله بنی قیس نزول کرد جامی رح که وا ویلا عجب کاریم افتاد ـ بسر نا بهره دیواریم افتاد ـ ۱۲ |
| ایضاً | گھس جانا | فرو رفتن | | 〃 | 〃 | فقره اخلاق محسنی در فکر دور دراز افتاد صائب در خطر گاهے که با کبک است هم پرواز کوه ـ ما عبث در فکر تعمیر جهان افتاده ایم ـ ۱۲ |
| ایضاً | سمانا | گنجیدن | | 〃 | 〃 | ص نداتم تا ترا در دل چه افتاد ـ که وا دی صحبت دیرینه برباد ـ |
| ایضاً | خراشیده ہونا | خراشیده شدن ۱۲ بہار | | 〃 | 〃 | چون آواز افتادن امیر خسرو ص موذن قرص صوفی را زده کاز زحلوا خوردنش افتاد آواز ـ ـ اے آواز خراشیده شد ۱۲ بہار |
| ایضاً | خراب ہونا | خراب گردیدن ورد شدن ۱۲ | | | | از ملحقات ـ |
| ایضاً | صادر ہونا | صادر شدن | | 〃 | 〃 | چون خطا افتادن ظهوری در صید وصل ناوک تدبیر مکشان ـ با اینهمه ملاحظه آخر خطا فتاد ۱۲ |
| ایضاً | عاجزی کرنا | عجز وانکسار کردن | | 〃 | 〃 | غنی زنهار مکن تکیه بر افتادن سرکش ـ افتادن سرکش بود افتادن آتش ـ افتاده بمعنی عجز کننده بوستان زبردست افتاده مرد خداے صائب افتادگی بر آورد از خاک دانه را ـ گردن کشی بخاک نشاند نشانه را ـ وبمعنی ضعیف ومغلوب ص سعدی افتاده است وآزاده ـ کس نیاید بجنگ فتاده ـ وبرین قیاس نوفتم ونوفتی ۱۲ ن |
| ایضاً | مشغول ہونا | مشغول شدن | | 〃 | 〃 | غنی چو شیخ شهر ترا دید در نماز افتاد ـ دمی اگرچه بپا ایستاد و باز افتاد ـ ۱۲ وچون بخود افتادن ـ اے بخود پرداختن لفی کمره تا خط ز رخش سر زده با من سخنش نیست ـ چندان بخود افتاد |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی یا مترادف | مصدر عربی | مصدر لازم | مضارع | تحقیق وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | که پروائے نقش نیست۔ |
| فتادن | ہوجانا | شدن | | 〃 | 〃 | **ناطق** بدیدنت نه ہمین برہمن گزشت زبت۔ که شیخ ہم زخداوند غافل فتادست۔ **صائب** زبس بکشتن من تیغ مایل فتادست۔ ہزار مرتبہ برپائے قاتل فتادست۔ **ظهوری** از شرابی گشته سرخوش۔ که عقل از دیدنش لایعقل فتد **ظهوری** سروران راهمه بر سرو ریم رشکی نیست عجبی نیست کز جمله شهان پیش افتم۔ **حافظ علیه الرحمه** صوفیان جمله حریفند ونظرباز ولی۔ زین میان حافظ دلسوخته بدنام افتاد۔ **ایضاً** زیر شمشیر غمش رقص کنان باید رفت۔ کانکه شد کشته او نیک سرانجام افتاد۔ **ایضاً** از سر مستی دگر باشاهد عهد شباب۔ رجعتی مےخواستم لیکن طلاق افتاده بود۔ وچون تنگ افتادن کار بر کسی یعنی سخت شدن کار بر کسی **سلیم** جا کجاست سینه ام ہریک در بتخانه است۔ از دل من کار بر اسلام تنگ افتاده است ۱۲ |
| ایضاً | برپا ہونا | برپا شدن | | 〃 | 〃 | **گلستان** وقتی افتاد فتنه در شام۔ ہرکس از گوشه فرا رفتند۔ |
| ایضاً | غرض اور مصیبت پڑنا | | | 〃 | 〃 | **حافظ** برو بکار خود اے واعظ این چه فریاد است۔ مرا فتاده دل از کف ترا چه افتاده است |
| ایضاً | لٹکنا | آویختن | | 〃 | 〃 | **ظفرنامه ہاتفی** فتاده لبان ودندان دراز۔ شتر لب دو دندان گراز ۱۲ |
| ایضاً | آنا | آمدن | | 〃 | 〃 | **گلستان** پارسازاده را نعمت بیکران از ترکه عمان بدست افتاد۔ **زلیخا** ترا چون معنی در خاطر افتد۔ که در سلک معانی نادر افتد **حضرت شیخ** شنکار انداز ما را تا کے افتد رحم در خاطر۔ رگی داریم وشمشیری سرے داریم وفتراکی ۱۲ بہار وچون گوارا افتادن صحبت اے موافق آمدن صحبت **واله ہروی** بذات توگوارا افتد صحبت واله۔ برود از خود اگر دارد ت از خویش معذب وچون بجا افتادن عضو از جا رفته اے بجا آمدن عضو مذکور **اشرف** رود از حب وطن آدم خاکی سوے خاک۔ عاقبت عضو زجا رفته بجا می افتد۔ وچون چه کار افتاد **بدرالدین** چو یک برج ہزار استون تو صد بےستون آمد لیبندان در او کوه را سعی چه کار افتاد ۱۲ اے بچه کار خواہد آمد۔ ۱۲ |

| مصدر فارسی | مصدر اردو | [illegible] | مصدر متعدی | حاصل مصدر | مضارع | تحقیق و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| افتادن | لاحق ہونا | لاحق شدن | | ″ | ″ | چون احتیاج افتادن ہاتفی شریف رانجیس احتیاج مے افتد۔ کہ ہر گاہ بود دارو ے<br>پر بیدن چشم۔ وچون تپ لرزہ افتادن نظامی چنان زد بہ تندی بر و گرزرا۔ کہ تپ لرزہ<br>افتاد البرزرا۔ ۱۲ |
| ایضاً | لگنا | خوردن | | ″ | ″ | چون زخم بر زخم افتادن میر حسن دہلوی چشم ہمیز حسن از چشم زخم۔ زخم دگر بر دگری اوفتاد ۱۲ |
| ایضاً | کم ہونا | کم شدن | | ″ | ″ | چون ازبہا و قیمت افتادن صائب بدرو غربت زندان بساز چون یوسف۔ مرو بجانب<br>کنعان کہ از بہا افتی۔ ۱۲ |
| ایضاً | ٹل جانا | بیجا شدن ۱۲ بہار | | ″ | ″ | چون ناف افتادن عبارت از بیجا شدن عضلات ناف بسبب برداشتن بار سنگین یا<br>زور کردن زیادہ از مقدور یا خوف عظیم خوردن کہ رنگ زرد کند و اطلاق آن بر آدم<br>وغیر آدم ہم آید وچون بار بسیار بر پشت شتر و خاطر اندازند گویند چنان می کنید کہ نافش بیفتد<br>وبعربی سقوط السرا گویند ۱۲ |
| ایضاً | پیدا اور مصور ہونا | آفریدہ شدن و مصور گردیدن ۱۲ بہار | | ″ | ″ | چون نقش افتادن خواجہ شبیر از حسن روی تو بیک جلوہ کہ در آئینہ کرد۔ این ہمہ نقش در<br>آئینہ اوہام افتاد ۱۲ |
| ایضاً | متوجہ ہونا | متوجہ شدن ۱۲ بہار | | ″ | ″ | چون بحال کسی افتادن ــ بحال وی متوجہ شدن سمرقندی چون نمی افتد بحال من<br>کسی آن بہ کہ من۔ بعد ازین در گوشۂ افتم بحال خویشتن جمال الدین سلمان کے<br>چشم تو با حال من افتد کہ شب و روز۔ او خفتہ و مست است مرا کار خراب است ـــ ۵ خدا<br>یگانا بیکبارگی بیفتادم۔ ز ضعف حال تو با حال من بیفتادی۔ ۱۲ |
| ایضاً | سہو ہونا | سہو شدن ۱۲ بہار | | ″ | ″ | چون از قلم افتادن حرف سہو شدن حرف در ہنگام نوشتن صائب پایۂ عزت بلندی<br>گیر د از افتادگی۔ از قلم چون حرف افتد در کنارش جا دہند ۱۲ بہار |
| ایضاً | مستقیم ہونا | مستقیم شدن | | ″ | ″ | چون اعتبار افتادن بدر چاچی ازین مطلع کہ در تشبیہ کلکش در خط آوردم۔ برا بنا ے<br>زمانم تا قیامت اعتبار افتاد ۱۲ |
| ایضاً | قرار و انس پکڑنا | قرار و انس گرفتن ۱۲ بہار | | ″ | ″ | چون افتادن دل بجائی۔ قرار و انس گرفتن دل بہ انجا اشرف چون دلم در تنگنا ے<br>این قفس افتد کہ من۔ بیضۂ افلاک را در زیر پر دارم بباد مخلص کاشی در جہان فکر |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | تحقیق و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | اقامت کی کند پا در گلم - سرو تصویرم درین گلشن نمی افتد دلم ۱۲ |
| افتادن | بیزار ہونا | بیزار شدن | | 〃 | 〃 | چون افتادن دل از چیزے کمال خجند افتاد دل از یار ندانیم چه افتاد - فریاد ز شوخی که ملول است ز فریاد ۱۲ |
| ایضاً | حاصل ہونا | حاصل شدن | | 〃 | 〃 | چو انتخاب افتادن نظیری نیشاپوری مرا ز سنت و حرمت سه انتخاب افتاد - امام ساده رخ و عشق و باده صاف ۱۲ |
| ایضاً | نکل آنا | برآمدن | | 〃 | 〃 | چون تبخاله افتادن آصفی تبخاله ترا بر لب شیرین ز تب افتاد - بر رشته جانم گرہی بو العجب افتاد |
| ایضاً | مشہور ہونا | مشہور شدن | | 〃 | 〃 | چون خبر افتادن کمال اسمعیل این طرفه که راز تو بخود نیز نگفتم - تا شد خبرم در همه شهر انجنبه افتاد ۱۲ |
| ایضاً | ثابت ہونا | ثابت شدن | | 〃 | 〃 | چون خون بر کسی افتادن کنایه از واجب القصاص شدن خسرو چنین گویند کین رسم نو افتاد که شیرین کشته و خون بر خسرو افتاد - ۱۲ |
| ایضاً | مصروف ہونا | مصروف شدن ۱۲ بہار | | 〃 | 〃 | چون در کار کسی سرگرم افتادن معزی بار دیگر باز گرم افتادم اندر کار او - باز نشکیبم همین یکساعت از دیدار او - |
| ایضاً | پیدا ہونا | پیدا شدن | | 〃 | 〃 | چون در وا افتادن مولوی معنوی اینچنین مرا آنچنان را سجده کرد - کز سجودش در تنم افتاد درد - و چون خلل افتادن طغرا در تعریف باغ ۵ خلل گر چه می افتدش در دماغ - وے سرخوشی می پذیرد چو باغ - صد خلل در راحت تنهائیم افتاد اگر - ز آشنایان گردبادی در بیابان دیده ام - |
| ایضاً | ٹوٹ پڑنا واسطے غارت اور تاراج کے ۱۲ | ریختن و زد و ریختن بقصد غارت و تاراج ۱۲ بہار | | 〃 | 〃 | چون افتادن دزد ابوطالب کلیم غم زمانه ز ما بیدلان ندارد رنگ - بسان دزد که در خانه گدا افتد علی خراسانی بگزیدو بر حادثه یکدانه گوہرے - دزد اجل بمخزن صاحبقران فتاد - |
| انداختن | پھینکنا | | نبذ طرح لفظ رمی القاء | انداز و اندازه | اندازد | چون تیر انداختن کلوخ انداختن و کمند انداختن صائب کودک این بوم و بر احاجت تعلیم نیست - تا الف گفتست ناوک بر نشان انداخته ۱۲ |
| ایضاً | بچھانا | گستردن ۱۲ | | 〃 | 〃 | چون فرش انداختن حسین ثنائی باش تا حجله ساز دولت تو - بزم را فرش ز اختر اندازد |

| مصدر فارسی | معنی اردو | [illegible] | مصدر [illegible] | [illegible] | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | وچون خوان انداختن ظہوری لطف تو بمہانی ارباب خرد - انداختہ خوان سخن از خوان خلیل - وچون بساط انداختن حسین ثنائی طبع جادو فنم بساط سخن - باز بر طرز دیگر اندازد ۱۲ - |
| انداختن | عرض کرنا | عرض کردن ۱۲ ث | | ″ | ″ | چون درد دل انداختن آصفی خواستم درد دل خود بسجدہ اندازم - یاد م آمد ستم او زخدا ترسیدم ۱۲ |
| ایضاً | مرتب کرنا | ترتیب دادن ۱۲ ن بہار | | ″ | ″ | چون جا انداختن والہ ہروی نے آنکہ ہمین کام وزبان وقف تو دارم - در صدر دل انداختہ ام مہر تو جائی - ۱۲ |
| ایضاً | ذلیل کرنا | ذلیل کردن | | | | گلستان ہر کرا پادشہ بینداز د - کسش از خیلخانہ ننوازد - |
| ایضاً | موقوف اور منحصر کرنا ایک چیز کا ایک چیز پر ۱۲ | موقوف داشتن چیزے را بر چیزے ۱۲ ان | | ″ | ″ - | صائب دولت حسن تو وقت است شود پا بر کاب - کار ما را چہ بوقت دگر انداختہ - اے موقوف داشتہ ظہوری عجب گر از حضیض نامراد بیا برون آید - ظہوری کار خود را گر بسعی اختر اندازد ۱۲ وچون بوقت فرصت چیزے را انداختن ۵ مجال گفتگو تنگ ست گو چشمی زبان ورش - ہمان بہ کین نصیحت را بوقت فرصت اندازد - مجرد بیا راز قیامت گر در آید چہ تو محبوبی - حساب روز محشر را بروز دیگر اندازد ۱۲ |
| ایضاً | کرنا | کردن ۱۲ بہار | | ″ | ″ | چون روانداختن یعنی توجہ کردن مخلص کاشی می توانم صورت آئینہ شد - گر بیند از نا خوبان رو بمن خالص گرفتن آن قدر عیب است در آئین ما خالص - کہ با ہر کہ رو انداخت نگرفتیم رویش را - وچون پنجہ باکسے انداختن قدسی ہر چہ خواہی کن کہ ما را با تو راہ جنگ نیست پنجہ بازور آوران انداختن فرہنگ نیست - وچون حیلہ انداختن نادم گیلانی گرنیا فتادم زدست از من مدار حیلہ و صیدم نینداز ی کہ بسمل گشتہ ام - وچون آہ بآہ انداختن باقر کاشی آہ اگر سوختگان آہ بآہ اندازند - آورند تا زہم چرخ و بجاہ اندازند - وچون نگاہ بہ نگاہ انداختن اے بیا پے نگاہ کردن علی ترکمان نظر از دیدہ ہمان بہ کہ براہ اندازیم - در رہ شوق نگاہی بہ نگاہ اندازیم - وچون گذر انداختن ظہوری بزیر سر نہد از موج بالین چو دل دریا اگر خواہی گذر بر چشم چیحون یارم اندازد ۱۲ سنجر کاشی ۵ پیچ پیچ چند گیسو عنان توان انداخت گذر بتربت ما نیز میتوان انداخت ۱۲ - |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی مجازی یعنی مصادر فارسی که بجای آن مستعمل شوند | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| انداختن | پکانا | پختن | | 〃 | 〃 | چون کباب انداختن ـ صائبؔ اگرچہ عشق ندارد زمن فسردہ تری ـ توان بسینۂ گرمم کبابہا انداخت |
| ایضاً | پہنانا | پوشانیدن | | 〃 | 〃 | نگار دانشؔ انگشتری ملک را بدہ آرد ہمن بازدہ تا در ساعت نیک در انگشت تو بیندازم ۱۲ |
| ایضاً | ڈالنا | افگندن | | 〃 | 〃 | خواجہ حافظؔ اے کہ بر ماہ از خط مشکین نقاب انداختی ـ لطف کردی سایۂ بر آفتاب انداختی<br>حزینؔ تیغ نازت مے خمار شکن ـ بوالہوس را بساغر اندازد ۱۲ |
| ایضاً | بند کرنا | بستن ۱۲ بہار | | 〃 | 〃 | چون قفل انداختن کمال اسمٰعیلؔ عقل را ادراک صنعت دیدہ ہا بر دوختہ ـ نطق را وصف<br>تو قفلے بر زبان انداختہ ـ ۱۲ بہار |
| ایضاً | ضائع کرنا | ضائع کردن | | 〃 | 〃 | گلستانؔ بیفایدہ ہر کہ عمر در باخت ـ چیزے نخرید و زر بینداخت ـ |
| ایضاً | مغلوب کرنا | مغلوب کردن | | 〃 | 〃 | خواجہ حافظؔ گوی خوبی بردے از خوبان عالم شاد باش ـ جام کیخسرو طلب کافراسیاب انداختی ۱۲ |
| ایضاً | دور کرنا | دور کردن | | 〃 | 〃 | خواجہ حافظؔ بادہ نوش از جام عالم بین کہ بر اورنگ جم ـ شاہد مقصود را از رخ نقاب انداختی ۱۲ |
| ایضاً | رکھنا | نہادن | | 〃 | 〃 | چون تہمت انداختن خواجہ شیرازؔ خواب بیداران بہ بستی وانگہ از نقش خیال ـ تہمتی بر شب<br>روان خیل خواب انداختی ـ وچون گوش انداختن بر گفتار کسے ظہوریؔ سخن بیہودہ در کام<br>زبان بر یکدگر چیدیم ـ نشد روزے کہ روزی گوش بر گفتارم اندازد ـ |
| ایضاً | مارنا | زدن | | 〃 | 〃 | حزینؔ چند اے بیوفا بسینۂ من ـ رشک اغیار خنجر اندازد ـ ایضاً جان افسردہ<br>شداے عشق خون آشام اشارت کن ـ کہ این دل مردگان را در رگ جان نشتر اندازد ۱۲<br>وچون زخم انداختن نظامیؔ بسے گرد بر گردش انداختند ـ بسے زخم چون آتش انداختند ۱۲ |
| ایضاً | کرا دینا | فرمودن | | | | حزینؔ آن سلیمان شہامتے کہ بعدل ـ صلح باز و کبوتر اندازد ـ |
| ایضاً | اٹھانا | برداشتن | | 〃 | 〃 | حزینؔ عشوۂ مہر لبم اگر شکند ـ شکوہ شور و غوغاے محشر اندازد ـ |
| ایضاً | مبتلا کرنا | مبتلا کردن | | 〃 | 〃 | ملا سبعتیؔ ہر کسی با شمع رخسارت بنوعی عشق داشت ـ زین میان پروانہ را در اضطراب انداختی<br>حافظؔ از فریب نرگس مخمور و چشم می پرست ـ حافظ خلوت نشین را در شراب انداختی ظہوریؔ<br>تمامی عمر شد صرف نیاز و عجز بندارم ـ خرد را عشق نگزارد کہ در پندارم اندازد ۱۲ |
| ایضاً | کھینچنا | کشیدن | | 〃 | 〃 | جمال الدین سلمانؔ پیش خورشید می مرا کاریست ونگہ غیر صبح ـ کیست کو در پیش خورشید<br>تو اندازد نفس ۱۲ بہار ـ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | مصادر فارسی ہم معنی | مصادر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| انداختن | ثابت کرنا | ثابت کردن | | ؍؍ | ؍؍ | خواجہ شیراز خداوندا باعزاز شہیدانت کہ در محشر خطاے قتل من بر جانب قاتل نیندازی ۱۲ |
| ایضاً | لانا | آوردن | | ؍؍ | ؍؍ | خواجہ حافظ بنفشہ طرہ مفتول خود گرہ میزد ـ صبا حکایت زلف تو در میان انداخت ـ ۱۲ |
| ایضاً | اوڑھنا | برسر کشیدن | | ؍؍ | ؍؍ | چون چادر انداختن ۱۲ نفائس |
| ایضاً | ترک کرنا | گزاشتن ۱۲ بہار | | ؍؍ | ؍؍ | از کارے کہ در سر انجام آن باشند دست برداشتن و بکاری اہم ازان رفتن مخلص کاشی براہت از پے عرض نیاز انداختم رفتم ـ تو بیر حمانہ رخش ناز برمن تاختی رفتی ـ وارستہ ـ |
| ایضاً | لٹا دینا | غلطاندن | | | | |
| ایضاً | کہنا | گفتن | | ؍؍ | ؍؍ | چون سخن انداختن سلیم کہ نام گلے گیرم کہ یاد گلستانے ـ زنگونہ در اندازم ہر جا سخن رویت ۱۲ |
| ایضاً | کاٹنا | بریدن | | ؍؍ | ؍؍ | چون سر انداختن نظامی سر تیغ بر گردن افراختش ـ وآن یاوہ گفتن سر انداختش ۱۲ |
| ایضاً | بنانا | ساختن | | ؍؍ | ؍؍ | چون نقش انداختن طالب آملی بیار تارسد این نامہ سرشک آلود ـ چہ نقشہا کہ ببال کبوتر اندازد ـ وچون شراب انداختن صائب گر ببیند از دستم بر نوبہار خود کند ـ در خزان ہرکس کہ نتواند شراب انداختن ـ یحیی کاشی بدکن گر انتقام یک شراب انداختن ـ میکشان صد بار افزون از شراب انداختند حکیم شفائی بر ہوای بادہ نوشین لبت ـ عقل کل صد جا شراب انداختہ ۱۲ |
| ایضاً | آراستہ کرنا | آراستن | | ؍؍ | ؍؍ | چون بزم انداختن تنہا ۵ شب کہ از یاد لبش بزم شراب انداختم ـ اہل عالم را در آتش چون کباب انداختم ۱۲ |
| ایضاً | قایم کرنا | قایم کردن | | ؍؍ | ؍؍ | چون اساس انداختن والہ ہروی بکوے کس رخ زرد ے نمی برم کہ فقیر ـ اساس کلبۂ ما راز کہربا انداخت ۱۲ |
| ایضاً | ڈبونا | غرق کردن | | ؍؍ | ؍؍ | چون در آب انداختن خواجہ شیراز زینہار از آب شمشیرت کہ شیران را از ان ـ تفتہ لب کردی وگردان را در آب انداختی ۱۲ |
| ارزیدن | قیمت کیا جانا | قیمت کردہ شدن ۱۲ ان ب | | ارزش ع ۵ ارزوارج و قیمت وبہا وقدر ومنزلت ۱۲ | ارزد | شیخ شیراز کہ فردا بداور بود خسروی ـ گدائی کہ بہشت نیرزد جو ے ۱۲ ـ |

چون ... (حاشیہ، ناخوانا)

شمس الدین ۵
سر تو والی دل از گر
نیست ایں ... تو بین
بازوست ـ جان
... تراج بتن
بازوست ۱۲
فردوسی بسندہ
سخن ... جہان از
خویش ـ ...
از خویش ۱۲

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | امر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ارزیدن | بِک جانا | بفروخت رفتن ۱۲ ن | | ؍؍ | ؍؍ | چہ عجب کہ این معنی تاکید بمعنی ماسبق باشد ۱۲ |
| ایضاً | لایق ہونا | شایستہ وسزاوار شدن ۱۲ | | ؍؍ | ؍؍ | کمال خجند بوے تو جانم خریدی صبا۔ اگر من بدان دولت ارزیدمی۔ ۱۲ واژانی بمعنی لائق وسزاوار مسلم وبرقرار وضد گرانی۔ ۱۲ وبمعنی گدا فردوسی ؎ بازار بنان بخش ہر جیت بود است۔ کہ گنج تو از زاینان را سزا است۔ ۱۲ |
| ایضاً | مسلم اور برقرار ہونا | مسلم وبرقرار بودن ۱۲ ن | | ؍؍ | ؍؍ | |
| ایضاً | عدیل اور برابر ہونا | عدیل وبرابر آمدن باکسی ۱۲ ن | | ؍؍ | ؍؍ | شیخ نظامی نیرزیدہ باکمترین روسیئی۔ فلاطون نے آنجا فلاطوسی ۱۲ |
| استادن و ایستادن و ستادن بدون الف | کھڑا ہونا | مقابل نشستن ۱۲ ن | قیام ونہوض ونہض | است و امر نیز ۱۲ ن | استد و ایستد و ستد | مولوی معنوی بر شتر ست رخت ما این دل تنگ سخت ما۔ است مکن چو قافلہ روی بدین طرف کند۔ و استاے امر ازین باب رضی الدین نیشاپوری اسپ چہ طاقت تو دارد زین برگہ نہد۔ سخت چہ در خور تو باشد بر سپہر استاہی ۱۲ (مخفف کوہ ۱۲) |
| ایضاً | توقف کرنا | توقف کردن | | ؍؍ | ؍؍ | عرفی تا کوہ آدم نسیم باز نہ استد۔ ز آباے خود ار نسیم اصحاب کرم را۔ ودر مصطلحات بہار عجم است کہ استادگی ثبات وقیام وتوقف واہمال باشد صائب بلند ماند کشت ما را قطرہ سیراب کرد۔ اینقدر استادگی اے ابر دریا دل چرا۔ وتیجہ گرفتن درکاری ومواظبت نمودن بدان تاثیر خوش سجدہ استادگی در منع جانان میکند۔ پاسبان سخت جان تاثیر میخ بردہ است۔ اثر لطف کن تا بندہ در خدمت کند استادگی۔ دست چربی می کند ثابت قدم تصویر را۔ وایستادن باران طاہر وحید کجا ز دیدہ من ضبط گریہ میی ہے۔ کہ ایستادن باران بدست ہر دم نیست مرزا معز فطرت شد عاجز از رفاقت ما رہنمون ما۔ استاد آب تیغ دور ان است خون ما۔ بہار ۱۲ |
| ایستادن | رہنا | ماندن | | ؍؍ | ؍؍ | نگار رواتش پس از خوردن خون وگوشت باز ایستاد وبہ میوہ قناعت کرد ۱۲ |
| استانیدن | کھڑا کرنا یعنی روکنا | استادہ کردن ۱۲ ن وبازداشتن ۱۲ | اِقامۃ و اِنہاض | | استاند | مولوی معنوی مرکب استانید پس آواز داد۔ آن سلام وآن امانت باز داد ۱۲ |
| ایضاً | لینا | گرفتن ۱۲ ن | | ؍؍ | ؍؍ | |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی جو اہل زبان استعمال کرتے ہیں | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| اخروشیدن بالفتح ۱۲ ان وخروشیدن | شور کرنا (شور مچانا) | شور کردن | لغط صیاح | اخروش و خروش | اخروشد و اخروشد | |
| ارمانیدن بروزن ترسانیدن ۱۲ اب ن | ارمان کرنا | آرزو کردن ۱۲ ان پ | تمنّی | ارمان | ارماند | فرخی بارمان وارونِد مردِ ہنر ـ فراز آورد گونہ گون سیم و زر ـ خواجو کرمانی از فراقت روز و شب عشاق راہست الامان ـ ہرکہ دیدار تو بیند نیستش ہیچ ارمان ۱۲ |
| ایضاً | حسرت کرنا | حسرت بردن ۱۲ ان پ | | ″ | ″ | |
| ایضاً | غم اوٹھانا | اندوہ خوردن ۱۲ ان پ | | ″ | ″ | |
| ایضاً | پشیمانی اٹھانا | پشیمانی کشیدن ۱۲ ان پ | | ″ | ″ | |
| ایضاً | افسوس کرنا | دریغ وافسوس خوردن ۱۲ اپ | | ″ | ″ | |
| اسپردن | | | | | اسپرد | باتمامی مشتقات درسپردن خواہد آمد ۱۲ |
| اُستودن بضم اول و فوقانی ۱۲ ان | تعریف کرنا | ستایش کردن ۱۲ ن | تحمید | اُستاد ستایش واُست | استاید | ونیز استا نام تفسیر ژند تصنیف ابراہیم زردشت پیغمبر مجوس و احکام آتش پرستی کہ در آن ستایش آتش مذکوراست شمس فخری کند بیان معانی شہ مطاوی آن ـ بدان مثال کہ الفاظ ژند را استا ـ فردوسی شہنشاہ ایران سروش بہشت بمعبد خرامیدہ با ژندواست ـ و آئین باب بی الف نیز بیاید ۱۲ ان واستی بمعنے انگندی شرف شفروہ بر نطع زمین طرح شوی چو تو باستی ـ بعیست زنو کش فلک سر زدہ تنہا ـ ۱۲ ان |
| استیزیدن ۱۲ ن واستیہیدن ۱۲ ن وستیزیدن ۱۲ ن وستیہیدن ۱۲ ن واستہیدن ۱۲ اب ن | لڑنا (جنگ و لجاجت) | جنگ کردن ۱۲ ان پ | مُقاتلہ | استیزہ واستیز وستیزہ و ستیزش و ستیہ وستیہش وستیز وستہ ہا جنگ ولجاجت ۱۲ ان | استیزد | مولوی معنوی ہرکہ باشد شیوہ استیہیدنش ـ دیدہ خود را بپوشش از دیدنش ابو المثل بحیلہ چو روبہ فریبندہ بود ـ بکینہ چو شیر ستیہندہ بود و خطیب فاریابی زعمر ومانش نہ زوجامہ خواستی وہمہ ـ لطبع وطوع بداوندی لجاج وستیہ سنائی تو تنکو کار باشش تا بہی ـ با قضا و قدر چراستہی ـ این چنین طاعت ای پسر آن بہ کہ بیاری برش بدو بستہ ـ ابو الخطیر از ستیہش اگر تراہر است ـ نکرت در مذاق جان زہر است ـ مسعود سعد سلمان بستہد چون نماند زخیرد ـ باحریفان بجملہ بستیزد ـ دقیقی بدشت نبرد آن ہژبر دلیر ـ ستیزد چو گور وستہد چو شیر ـ ۱۲ |
| ایضاً | گڑگڑانا ۱۲ نفائس | لجاجت کردن ۱۲ ان | | ″ | ″ | |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| اسگالیدن | فکر واندیشہ کرنا | فکر واندیشہ کردن | | اسگالش | اسگالد | ہرکدام لغتی است در سگالیدن ۱۲ ن |
| اشپوختن و اشپختن و اشپیختن | نیزہ زدن و سپختن | | | | | آین مصدر است در شپوختن و شپیختن کہ بمعنی آسیب رسانیدن وپاشیدن است ۱۲ ن |
| اشکوخیدن | | | | | | لغتی است در شکوخیدن کہ بمعنی لغزیدن وبسر درآمدن است ۱۲ ب |
| اشکوہیدن | | | | | | لغتی است در شکوہیدن کہ بمعنی ترسیدن وہیبت زدہ شدن است ۱۲ ن |
| افتاریدن و افتالیدن | جھٹکانا اور گرانا | افشانیدن و ریختن ۱۲ ن ب | نثر | افتال وامر نیز ۱۲ | | **قطران** دو نوبہار پدید آمدند زاول سال ۔ زفصل سال و زوصل شہ ستودہ خصال ازین بہار شدہ دست جود دُر افتان ۔ وزان بہار شدہ چشم ابر دُر افتال ۔ سالے دُر افتان ۱۲ ن |
| ایضاً | پھاڑنا | شگافتن و دریدن ۱۲ ن | | ” | | |
| افتدیدن و بالفتح ۱۲ افدیدن بالفتح | تعجب کرنا | تعجب کردن و شگفتی نمودن ۱۲ ن ب | تعجب و استعجاب | افتد و افد بمعنی عجیب و تعجب و نیز ستایش کنندہ ۱۲ ب ن | | افدستا و افدستا کلمہ ایست مرکب از افد بمعنی عجب وستا بمعنی ستایش یعنی ستایش تعجب **شمس فخری گوید** بدین کتاب اعانت نمود طبع مرا ۔ کہ جملہ بندگی شاہ راست افدستا ۔ **وقیقی گفتہ** بعالم و توہم خداوندی ۔ زان کنم برتو از دل افدستا ۔ یعنی حمد وشکر ودعا ازین بیت استفادہ میگردد ۱۲ فرہنگ ناصری |
| افراختن و افرازیدن و افراشتن و اوراشتن و فراختن و فرازیدن و فراشتن | بلند کرنا | بلند کردن وبالا بردن وبرداشتن ۱۲ ب ن | ترفع | افراز و فراز بلندی ۱۲ ن وامر حاضر نیز بہمعنی ۱۲ | افرازد | **شیخ شیراز** چہ میخواہی ازطارم افراشتن ۔ ہمیت بس ازمہر بگذاشتن ۔ **لبیبی** دل از حرص واز کینہ انباشتہ ۔ سر کبر برچرخ افراشتہ **عمید الدین** افراخت لوا پادشاہی ۔ بگرفت سپیدی وسیاہی ۔ **ابوعاصم** اے در ہمہ علمہا سرافراز ۔ وایم زجہانیان سرافراز ۔ |
| افرندیدن و اورندیدن | زیب دینا | زیب دادن و آراستن ۱۲ ن ب | تزئین | افرند و اورند زیب و زینت و شکوہ وعظمت ۱۲ ن و اورند بالفتح تخت را گفتند ۱۲ | افرندد و اورندد | **فردوسی** سیاوش را ہمچو فرزند بود ۔ کہ با فر و فرہنگ و اورند بود **اسدی** جہان خرم از فر و اورند او ۔ ہم از میر محمود فرزند او ۔ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ایضاً | فریب دینا | فریب دادن ۱۲ ان | | افزند او رند خدعہ وفریب ۱۲ ان | ؍؍ | ابوشکور زروز وانپسین آن کس خبر نیست - جز ادر ندیدنش کارے دگر نیست ۱۲ و در برہان است اور ندیدن فریب دادن و مکر وحیلہ نمودن ۱۲ |
| افروختن و اوروختن و افروزیدن ہمہ بالفتح ۱۲ ان ب | روشن کرنا | روشن کردن ۱۲ ن | اسراج ایقاد مصباح | افروز روشن وامر نیز ۱۲ ان ب | افروزد | آفروزہ بالمد وبالقصر شعلہ آتش وہم فتیلہ چراغ ۱۲ ان |
| ایضاً | روشن ہونا | روشن شدن ۱۲ ان | اشتعال | ؍؍ | ؍؍ | زلیخا رحست آتشے درجانش افروخت - بداغ ناامیدی سینہ اش سوخت ۱۲ |
| افروختن | جلا دینا | جلا دادن | | ؍؍ | ؍؍ | سکندرنامہ چو افروختہ شد پرستش عرض برنجاست - در و پیکر خود ندیدند راست |
| افروزانیدن | روشن کرانا | افروختن فرمودن | | | افروزاند | |
| افزودن و فزودن و افزونیدن بالفتح ۱۲ و اوزودن بالفتح ۱۲ | زیادہ ہونا | زیادہ شدن ۱۲ ان | کثرت زیادت | افزون و ای بسیار ۱۲ اوزون و افزایش و فزایش و اوزایش و افزا و فزا ۱۲ البسیاری ۱۲ | افزاید و فزاید | شیخ نظامی نہ پراگندہ تا فراہم شوی - نہ افزودہ تا کم شوی - مولوی معنوی علق حیوان چون بریدہ شد بعدل - حلق انسان رفت و افزونید فضل - وفزالیدہ بروزن نشایستہ ۱۲ ب زیادہ کردہ شدہ ۱۲ ان و در برہان بمعنی زیادہ و افزون نگاشتہ ۱۲ |
| ایضاً | زیادہ کرنا | زیادہ کردن ۱۲ ن | | ؍؍ | ؍؍ | |
| افژولیدن و اوژولیدن و فژولیدن | تقاضا کرنا | تقاضا نمودن ۱۲ ب ن | اقتضا و تقاضی بروزن المفعول ۱۲ | افژول و اوژول تقاضا ۱۲ | افژولد و فژولد و اوژولد | |
| ایضاً | پریشان کرنا | پریشان کردن ۱۲ ان ب | | ایضاً بمعنی پریشان ۱۲ ب | ؍؍ | |

| محاورہ و سند وغیرہ | مضارع | حاصل مصدر | مصدر عربی | معنی فارسی | معنی اردو | مصدر فارسی |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | 〃 | 〃 | | پریشان شدن ۱۲ ان | پریشان ہونا | افزولیدن و اوزولیدن و فرولیدن |
| و در برہان است بمعنی برانگیختن بجنگ و بسر کار آوردن ۱۲ | 〃 | ایضاً بمعنی انگیز ۱۲ ب | | برانگیختن | برانگیختہ کرنا | ایضاً |
| | 〃 | ایضاً بمعنی شتابندہ تعجیل | | شتاب کردن ۱۲ ن | جلدی کرنا | ایضاً |
| | 〃 | 〃 | | تکاندن و افشاندن ۱۲ ن ب | جھاڑنا و جھٹکنا | ایضاً |
| اَفسا امر بمعنی و افسونگر چون چشم افسا و کژدم افسا و مار افسا آنکہ بافسون تدارک چشم زخم کند و پری و کژدم و مار را رام گرداند و بعضی مار افسا رو مار افسان بزیادت راء مہملہ و نون نیز آوردہ اند **انوری** گر حسود تو لیسی است عاجز نیست - اژدہا از جواب مار افسا - ۱۲ **امیر معزی** ہزار مردم کژدم فسا ندیدستی - بیا و کژدم مردم فسا ببین اکنون - بدیہی چشمش گوئی زدہ چشم بدائیدون چشم فسا ایست و دل بندہ رجانست - و **فسائندہ** بتقدیم تحتانی نرم و رام کنندہ **شیخ نظامی** بچارہ گری زیرک ہوشمند - فسون فسایندہ را کردہ بند - ۱۲ ان و در ملحقات نگاشتہ افسائیدن بمعنی بالیدن و راست کردن و رام گردانیدن ۱۲ | فساید | افسون و فسون | تأخیذ ص | نرم و رام کردن بافسون ۱۲ ان | تابع کرنا بزور جادو | افسائیدن و فسائیدن |
| **افسردہ** پژمردہ و سرد **امیر معزی** آب حیات آتش افسردہ دامن است - مجنون عشق بدامن صحرا فسردہ - ۱۲ ان و فسرائیدن متعدی از وے کہ در باب لفا بیاید - | افسرد | افسردگی | ذُبُول | پژمردن ۱۲ ان | پژمردہ ہونا | افسردن و فسردن |
| | 〃 | 〃 | | سرد شدن ۱۲ ان ب | سرد ہونا | ایضاً |
| | 〃 | 〃 | | بستہ شدن آب و مئے و مانند آن ۱۲ بہار ن ب | جمنا پانی وغیرہ کا | ایضاً |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی [illegible] | مصدر عربی | ماضی مطلق | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ایضاً | دل سرد ہونا کسی چیز سے | دل سرد شدن از چیزے ۱۲ ان سب | | // | // | |
| ایضاً | بیرونق ہونا | بیرونق گشتن ۱۲ ن | | | | |
| افشاردن و افشردن و فشاردن و فشردن | ٹھنچوڑنا (فشردن و افشردن ۱۲) | چیزی را سخت بہم گرفتہ بزدر پیچیدہ خلاصۂ آن برآوردن ۱۲ ان | عصر | افشرد و افشار و فشار و فشارش بفتح فاؤکسر سوم ۱۲ اب | افشارد | صائب سخت میخواہم کہ در آغوش تنگ آرم ترا - ہر قدر افشردۂ دل را بیفشارم ترا - نجیب الدین کلبایکانی نخاک پات کہ آب حیات ازو بچکید - اگر مسوّدۂ شعر من بیفشاری - |
| ایضاً | گڑھونا و چبھونا | خلانیدن و فرو بردن چیزے در چیزے ۱۲ | | // | // | صائب دندان بدل چگونہ فشارم کہ مے شود - لب باز کرونت پرپروانہ بوسہ را - ولہ از ستم روزگار صائب آسودہ باش - ہر کس نشتی کہ داشت در جگرہا فشرد ۱۲ امیر خسرو این سخن گفت و پی بکین افشرد - او فگندش ز زین و مرکب برد - قاسم مشہدی - زبس خیال سر زلف او بدیدہ فشردم - بہر کجا کہ نگاہ ہم فتاد رشتہ ختن شد ۱۲ |
| ایضاً | محکم و استوار کرنا | محکم و استوار کردن ۱۲ ان | | // | // | |
| ایضاً | مضبوط ہوجانا | محکم و استوار شدن ۱۲ ان | | // | // | |
| ایضاً | ڈالنا | ریختن | | // | // | طالب آملی مانیش کفر در رہ ایمان فشردہ ایم - در ساغر عمل مے عصیان فشردہ ایم ۱۲ بہار |
| ایضاً | ایجاد کرنا اور پیدا کرنا | ایجاد کردن و آفریدن | | // | // | طالب آملی آنم کہ مہر و مہ زجراغ ضم فشردہ اند - صبح از تبسم گل داغم فشردہ اند ۱۲ |
| ایضاً | بہیر نہیا ۱۲ نفائس | پیچیدن ۱۲ نفائس | | // | // | چون پنجہ افشردن صائب فشردہ پنجۂ عقل بلند بازو را - کسی تپاک زبردست برنمی آید ۱۲ |
| افشاندن و افشانیدن و فشاندن و شاندن | گرانا اور جھاڑنا | ریختن و پاشیدن ۱۲ ان بہار | صب | | افشاند و فشاند | صائب شمع روشن شد چو اشک از دیدۂ بینا فشاند - خوشہ بر داشت ہر کس دانہ اینجا فشاند - کلیم دیدہ آن روز کہ شد اشک فشان دانستم - کین تنگ زورق من |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی یعنی مصادر فارسی جو ہم معنی ہوں | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | درخور طوفانش نیست ۱۲ ان بہار ظہوری برسر کوی خرابی جان ودل گردیدہ فرش ـ ازنہال آرزو برخود ثمر افشاندہ ایم ـ ایضاً شمع اقبال شبستان تمنا ورگرفت ـ یک جہان خورشید ومہ دربام ودر افشاندہ ایم ـ افشان واوشان آمر بافشاندن و افشانندہ وافشانیدہ شدہ وکاغذ را زرافشان ازان گویند کہ اوراق طلا ونقرہ محلول بران مے افشانند ۱۲ |
| ایضاً | نثار کرنا | نثار کردن ۱۲ ان بہار | | ″ | ″ | حزین جبریل باین مرگ نمرواست کہ جان را ـ پروانہ صفت درقدم یار فشانم ـ ۱۲ |
| ایضاً | لکھنا | نوشتن | | ″ | ″ | چون رقم افشاندن طالب آملی رقم مشکلین فشاند کلک راقم غالباً موئی ـ زجبین زلف او پیچیدہ برنوک قلم دارد ۱۲ بہار |
| ایضاً | جھٹکنا | حرکت دادن چیزے بالطریق معہود ۱۲ ان بہار | | ″ | ″ | چون دامن افشاندن و پر افشاندن و دست افشاندن ۱۲ ان بہار ظہوری مرہمی بردل بنوک نیشتر افشاندہ ایم ـ ازمدادامن زخم جگر افشاندہ ایم ـ وچون دست و پا افشاندن دروقت نزع بسمل ومانند آن بود باقر کاشی پس ازکشتن خلاصی دہ زبند خویش باقر را ـ مبادا دست و پاے دردم جان کندن افشاند ۱۲ |
| افشاندن | جھنکارنا دینار ودرہم کاواسطے پرکہنے کے ۱۲ | برتافتن درہم ودینار بزور ناخن ابہام برائے استعلام سرہ از ناسرہ بطریقیکہ معہود صرافان است ۱۲ ان | | ″ | ″ | حکیم خاقانی زرسے کہ بود خلاص کانے ـ آواز دہد چو برفشانی ۱۲ ن بہار |
| ایضاً | باندھنا | بستن ۱۲ ان بہار | | ″ | ″ | چون چلہ افشاندن حسین ثنائی بے عقاب تیر ہر سو صد شکار افگندہ ام ـ چلہ از شست ہنر چون برکمان افشاندہ ام ۱۲ ان بہار |
| ایضاً | ڈالنا | انداختن | | ″ | ″ | چون پرتو افشاندن ظہوری آفتاب عشق طالع شد سیہ روزی گزشت ـ از سواد شام پرتو بر سحر افشاندہ ایم ولہ چون برون آمد نگہ راہی بیجائی مے رود ـ پرتو دیدار بربام نظر افشاندہ ایم ـ ظہوری چنان پرتو افشاند شمع قمر ـ کہ زد شعلہ از |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | ماضی مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | مشعل لالہ سر۔ وچون خاک بر سر افشاندن وحشی جو سقائی آنچنان گشتہ ام از ضعف کہ مے افشانم۔ خاک کوی تو بامداد صبا بر سر خویش۔ عرفی در مزاری کہ منم خفتہ چو ماتم زدگان۔ غم واندوہ فشانند بسر خاک آنجا۔ وچون جرعہ افشاندن طالب آملی ماصبوحی طلبان صوفی صافی نفسیم۔ جرعہ بر صبح فشاند لب مے خوارۂ ما۔ اگر شراب خوری جرعۂ فشان برخاک۔ ازان گناہ کہ نفعی رسد بغیر چہ باک ۔۱۲ |
| ایضاً | بونا | کاشتن | | ″ | ″ | چون تخم افشاندن صائب ہر کسی تخمی بخاک افشاند با دیوانگان۔ دانۂ زنجیر در دامان صحرا کاشتیم ۱۲ |
| ایضاً | پہونچانا | رسانیدن | | ″ | ″ | چون راحت افشاندن عرفی ہر کجا تاثیر غم را دادہ اذن عموم۔ شادی راحت فشان را ناتوان انداختہ۔ وچون رحمت افشاندن میر معنوی امروز بر شہنشہ رحمت ہمی فشاند۔ ہم در بہشت رضوان ہم بر سپہر اختر ۔۱۲ |
| ایضاً | اوٹھانا | برداشتن | | ″ | ″ | چون دست از جیب افشاندن کہ کنایہ از دست بردار شدن است از چیزے صائب جسم خاکی چیست کز وی دست نتوان بر فشاند۔ گرد دست و پای خود چون گریہ لیسیدن چرا مولوی معنوی طبع سیر آمد طلاق از وے براند۔ پشت بر وے کرد و دست از وے فشاند۔ ۱۲ |
| ایضاً | کرنا | کردن | | ″ | ″ | چون کرشمہ افشاندن عرفی کدام شہوت از آبای سبعہ صادر شد۔ کدام نطفہ کہ از |
| ″ | پچھوڑنا | | | ″ | ″ | امہات اربعہ زاد۔ کہ روزگار بمولود دشمنان توام۔ دو صد کرشمہ بیفشاند در مبارکباد ۔۱۲ |
| افگندن و اگندن و ادفگندن و فگندن و اوگندن و اوگنیدن و بیوگندن | گرا دینا و پٹکدینا | انداختن و برزمین زدن ۱۲ ان بہار | طرح | | افگند | میر خسرو این سخن گفت وبی نگین افسرد۔ اوفگندیش ز زین و مرکب برد۔ مولوی معنوی حاجب آوردش بغفلت سوی من۔ اوگنیدش موکشان در کوی من گلستان ہر دیوار قدیمش کہ پیش آمدی بقوت بازو بیفگندی ۱۲ وآبگانہ وافگانہ بالمد بچہ ناتمام کہ از شکم بیفتد وفگانہ مخفف وگفانہ قلب آن مسعود سعد شکم حادثات البتن از نہیب تو افگانہ فتد ۱۲ ان |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی مجازی یا استعمالی فارسی [illegible] | معنی [illegible] | ماضی مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ایضاً | قایم کرنا | نہادن ۱۲ ان | | // | // | چون بنیاد افگندن میر خسرو چواین بنیاد بدرا خود فگندی - گناہ خویش را بر من چہ بندی ۱۲ انوری در تو آباد باد فرخ باد - آنکہ بنیاد فرخ تو فگند ۱۲ |
| ایضاً | بچھانا | گستردن ۱۲ ان | | // | // | چون سفرہ افگندن کمال اسمعیل ہر کجا چہرہ تو سفرہ خوبی فگند - دہنت آورد آنجا بلبان شیرینی - وچون خوان افگندن ظہوری نگر افگند عشق خوان کرم - کہ گردند ہمکاسہ لاو نعم ۱۲ وچون بساط افگندن ظہوری بگلزار ش افگندہ عشرت بساط - تکنجیدہ در پوست گل از نشاط ۱۲ |
| ایضاً | کاٹ ڈالنا | بریدن ۱۲ ان بہار | | // | // | چون زبان افگندن حسین ثنائی نگر زباغ ارم باصفاش حرفی گفت - کہ تیغ باد سحر غنچہ را زبان افگند ۱۲ |
| ایضاً | مقابل ہونا | مقابل شدن<br>۱۲ ان | | // | // | چون باکسی افگندن شیخ شیراز منکہ باموری بقوت بر نیایم ای عجب - باکسی افگندہ ام کو بگسلد زنجیر را ۱۲ بہار |
| ایضاً | برابری کرنا | برابری کردن ۱۲ | | // | // | از ملحقات ۱۲ |
| ایضاً | نصب کرنا | نصب کردن و<br>برپا نمودن ۱۲ بہار | | // | // | شیخ نظامی فلک بر زمین چار طاق افگنش - زمین بر فلک پنج نوبت زنش - |
| ایضاً | کرنا | کردن | | // | // | سکندر نامہ چو در صید شیران شکار افگنی - بہ تیری دو پیکر شکار افگنی - جامی گذر افگن بہر باغ و بہاری - قدم نہ بر لب ہر جویباری - ۱۲ |
| ایضاً | باندھنا | بستن | | // | // | چون امید بچیزی افگندن فرخی چو زیر گشتم و نومید گشتم از ہمہ خلق - امید خویش فگندم بدستگیر جہان ۱۲ |
| ایضاً | رکھنا | نہادن ۱۲ بہار | | // | // | چون پنبہ در گوش افگندن ضیاء الدین بخشی پنبہ اندر گوش خود باید فگند - تا جز از ذکر تو دیگر نشنود - ودر آفتاب افگندن محسن تاثیر انداختم بروی تو چشم تراب را - چندی در آفتاب فگندم گلاب را - ودست بر دوش افگندن ظہوری جہان مست از شوق ہر چیز ہست - کہ بر دوش شاخ افگند جلوہ دست - ودرخت افگندن صائب دور بنیان و فراز کوہ میدارند ما - در رہ سیل حوادث رخت خواب |

| مصدر فارسی | معنی اردو | [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | افگندہ ایم - وچون داغ بچیزی افگندن سلیم درعشق لالہ را سبب اعتبار شد - داغی کہ ما بسینۂ صحرا افگندہ ایم - ۱۲ |
| ایضاً | توڑنا | شکستن ۱۲ بہار | | | | چون دندان افگندن میر معزی چو تیغ او شکند شیر شرزہ را چنگال - چو تیر او فگند پیل مست را دندان ۱۲ |
| ایضاً | مٹانا | محو و ناپدید کردن ۱۲ بہار | | 〃 | 〃 | چون پی افگندن میر خسرو و چو نتوانست خونم را پے افگند - گنا ہم را سیاست بروے افگند ۱۲ |
| ایضاً | چھوڑنا | گزاشتن ۱۲ بہار | | 〃 | 〃 | چون واپس افگندن - بپس گزاشتن خسرو آن حرم قدس چو واپس فگند - راہ در اقصاے مقدس فگند ۱۲ |
| ایضاً | بونا | کاشتن | | 〃 | 〃 | چون تخم افگندن شنائی بسکہ با من سازگاری گرد من از در دخویش - تخم خواب اندر دماغ پاسبان افگندہ ایم - |
| ایضاً | جدا کرنا | جدا کردن | | 〃 | 〃 | چون دست از چیزی افگندن شنائی طاقتم بنگر زان تیغی کہ بر سر خوردہ ایم - دردم از دامان لب دست فغان افگندہ ایم ۱۲ وچون لباس افگندن طالب املی آن دل کہ لباس خودی از خویش بفگند - زین دجلہ خون دامن خاکی گزرانید - |
| ایضاً | ڈالنا | | | 〃 | 〃 | کلیم ؎ کلیم از فکر آن لبہاے پر شور - نمک در دیگ سودا بیش افگن - |
| ایضاً | مارنا | زدن | | 〃 | 〃 | چون زخم افگندن صائب کے بہ شود کمر ہم زنگار آسمان - زخمی کہ ما بدل زتمنا فگندہ ایم ۱۲ |
| ایضاً | بنانا | ساختن | | 〃 | 〃 | چون شراب افگندن علی خراسانی بادہ گر خام است بزم عیش ما افسردہ نیست - کردہ ایم از خون صبوحی تا شراب افگندہ ایم - ۱۲ |
| ایضاً | ایجاد کرنا و پیدا کرنا | ایجاد کردن و آفریدن | | 〃 | 〃 | چون نقش افگندن باقر کاشی حافظ از شوق بیا قدہا آمرزش خویش - نقش ہر سجدہ کہ بر خاک مصلا فگنم ۱۲ |
| ایضاً | موقوف رکھنا | منحصر و موقوف داشتن | | 〃 | 〃 | چون بر چیزی افگندن صائب راہرو را لنگر آرام در منزل خوش است - خواب خود را دور بین در خلوت گور افگند - ۱۲ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | مصادر مرادف فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ایضاً | لکھنا | نوشتن ۱۲ بہار | | ″ | ″ | چون بدفتر افگندن خاقانی حدیث عشق را بر دفتر افگن ۱۲ |
| ایضاً | دینا | داون ۱۲ بہار | | ″ | ″ | چون آب افگندن در جیب گیر و بر جیب گیر جیلانی گیلانی برگ رو بداز محبت توشہ بند و ازوفا۔ جاے آب ازخون ما بر تاک انگور افگند ۱۲ بہار |
| الفاختن و الفختن و الفخیدن و الفخدن و الفغدن بغین معجمہ ۱۲ الفقدن و بقاف ۱۲ الفنجیدن و الفیدن | جمع کرنا اور کسب کرنا [illegible] | اندوختن و جمع کردن و کسب کردن ۱۲ ان ج | تجمیع | الفنج و امر حاضر نیز حکیم سنائی باقناعت کش از گیتی غم و رنج۔ و بنو نگند زحقوق عشق الفنج ۱۲ کسب کن | | میلفنج نہی ازوے و الفختہ و الفغدہ و الفنجیدہ و الفنجہ اسم مفعول خسرو میلفنج دشمن کہ دشمن یکے۔ فراوان و دوست از ہزار اندکے۔ عزی کو بغارت ببیند و میان زالفنجہ خویش بیند زیان۔ ابوشکور زالفنج دانش دلش گنج بود۔ جہاندیدہ دانش الفنج بود۔ درستی عمل گر خواہی اے یار۔ زالفنجیدن علم است ناچار۔ ناصر خسرو صورت علی تراخود باید الفیدن بجہد۔ در توایزد آفریدست آنچہ در کس نافرید۔ توبی تمیز برالفغدن ثواب مرا۔ اگر ندانی مزدور رایگان شدہ۔ اگر قارون شوے زالفختن مال۔ شوی در زیر پاے خاک پامال۔ وہم بمعنی بلفختن بموحدہ و فلنجیدن بفا نیز بباید رودکی خود خورد و خوردہ کجا بنود پشیمان۔ ہر کہ بداد و بخورد از آنچہ کہ بلفخت۔ فخاری در مذمت فلک گوید ہ این ترانزد ہر آنچہ برسنجد۔ جز ہمہ سود خویش نفلنجد۔ |
| انباریدن و بالفتح ۲ انباردن و انباشتن و ۱۲ ۱۳ انبیریدن | پُر ہونا | پُر شدن ۱۲ ان | | انبارش ۵۲ و انبار ۵۳ | انبارد | سراج الدین راجی زانباشتن جاہ زنخدانش بمشک۔ معلوم شد کہ دل برون ناید از و ۱۲ ان و در جہانگیری و برہان تنہا بمعنی پُر کردن کہ متعدی است نگاشتہ ۱۲ |
| ایضاً | پُر کرنا | پُر کردن ۱۲ ان | | ″ | ″ | اسدی بدان کرد شاید نہان آفتاب۔ بدین شاید انباشت دریاے آب ۱۲ ان طالب آملی طالب نمک لعل توانباشتہ در طبع۔ زآنروے چو گفتار تو شعر نمکین است ۱۲ بہار |
| ایضاً | لینا | گرفتن ۱۲ بہار | | ″ | ″ | چون سرمہ انباشتن بیدل سرمۂ عبرت عبث از وضع دہر انباشتیم۔ دیدۂ ما اعتبار خویش ہم بسیار بود ۱۲ بہار |
| انبودن ۱۲ | چننا ایک دوسرے پر ۱۲ | بالای یکدیگر چیدن ۱۲ ان ب | | | انبوید | ابن یمین باعتابی نبفشہ اے انبود گفتش اے چنگ پشت جامہ کبود۔ چہ رسید |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی از کتب لغات | معنی عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | از زمانه ترا - پیر نگشته درشکستی زود - گفت پیران شکستهٔ دهر اند - در جوانی شکسته باید بود - ۱۲ ج ن وصاحب فرهنگ جهانگیری این شعر را در سند ابنودن بمعنی مطلق چیدن گل وغیره آورده ۱۲ |
| ایضاً | پیدا کرنا | آفریدن و پیدا کردن ۱۲ ن | | ״ | ״ | ودر نوادر المصادر است آبنودن بالفتح آفریدن و پیدا کردن لیکن ازین بیت سند پیدا شدن و وجود گرفتن نیز مستفاد مے شود - ؏ بود نت در خاک باشد عاقبت همچنان کز خاک بود ابنودنت - ۱۲ ن ونزد مولف صاحب نوادر در شرح این معنی غلط کرده زیرا که ابنودن بمعنی پیدا کردن و پیدا شدن در هیچ لغت یافته نشد و درین شعر که بسندش آورده لفظ ابنودن نیست بلکه انبودن است بازال نقطه دار که بمعنی اصل کائنات آفرینش باشد چنانچه در فرهنگ جهانگیری و برهان وناصری باتفاق مرقوم است ۱۲ |
| ابنوسیدن بالفتح و ضم نون و سکون سین ۱۲ | ظاهر اور موجود هونا | پدید آمدن و ظاهر شدن و موجود گردیدن ۱۲ ان ب ج | ظهور | | ابنوسد | |
| ابنوئیدن بدو تحتانی | سونگهنا | بو کردن ۱۲ ان ب | تشمم | | ابنوید | ابنوئیدن مزید علیه بوئیدن ودستنبو و دستنبویه ماخوذ است ازین فخر زر کوب ؏ از دست خیال روئے تو وقت سحر - گلدستهٔ وصل تو همی ابنویم سنائی بمشام آنکه گل بینبوید - از مشاکش نشاط دل روید ۱۲ ن ج |
| انجامیدن بالفتح ۱۲ | تمام هونا | بپایان رسیدن ۱۲ ن | نفاد | انجام و امر عاصیر ۱۲ | انجامد | انجام آخر کار و منتهای آن و اسم فاعل چون جان انجام بمعنی مهلک ؏ راه انجام کنایه از مرکب که راه بانجام رساند مسعود سعد سلمان صبور و صابر گشتم بحبس و بند اچند - زمانه دارد مرا اندر بلاے جان انجام - ۱۲ ن |
| انجختن | اوچهلنا | برجستن ۱۲ اب | وثب و ثوب و ثبان و ثیب | | | |
| انجوخیدن و انجوغیدن | جهری پڑنا بدن پر | چین و شکنج افتادن بر اندام ۱۲ ن ب | | انجوخ و انجوغ و | انجوخد و انجوغد و | ابو شکور چو بر دیت از پیری افتاد انجوغ - نه بینی دگر در دل خویش افروغ ۱۲ |

بروزن برجستن ۱۲ بالفتح و واو مجهول و فا سے مکسور ۱۲

+ والفاظ ... 

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی که از کتب لغت ماخوذ است | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| وانجخیدن و انجخیدن | بالفتح بروزن ... ۱۲ | | | انجخ و انجخ چین وشکنج ۱۲ ن ب ج | انجخد و انجخد | |
| انجیدن بروزن رنجیدن ۱۲ | ریزه ریزه کرنا | ریزه ریزه کردن ۱۲ ن ب | قطع الشیٔ وجعله قطعة قطعة | انج وانجین و امر نیز ۱۲ | انجد | **شیخ نظامی** زمین خسته از خون انجیدگان - هوا بسته از آه رنجیدگان **ابن یمین** دایم آلبش بود تنور آشوب - اگر انجینش این بود پیوست **سه** دوائی درد او انجیدن گوشت دم الاخوین او خون سیاووش - وانجین (ریزه ریزه) اسم فاعل نیز - |
| ایضاً | بچھنی دینا | استره زدن یعنی حجامت کردن ۱۲ ب ن ج | | 〃 | 〃 | |
| ایضاً | نکالنا | بیرون کشیدن ۱۲ ب ن ج | | 〃 | 〃 | ودر برهان است که انجیدن بمعنی زمین آب دادن هم بنظر آمده ۱۲ |
| انجیرون بروزن نخجیر زن ۱۲ | سوراخ کرنا | سوراخ کردن ۱۲ ن ب | ثقب و تثقیب و نقب | انجیر سوراخ ۱۲ وامر نیز ۱۲ | انجیرد | **انجیره** هر سوراخ عموماً و سوراخ دبر خصوصاً **سنائی** هر که شد کون پرست برخیره - گو زیابد ثواب از انجیره - و **گشتگنجیر** چیزیست که وزرش کمان کشیدن بان کنند **سوزنی** من کمانزا و خداوند کمانزا بکشم - گر خداوند کمان زال کمان گشتگنجیر - ۱۲ |
| انداییدن و اندودن (بالفتح و در دوئمی ... ۱۲) | طلع کرنا اور پوشیده کرنا ایک چیز کا ایک چیز سے | طلع کردن و پوشیده کردن چیزی بچیزی ۱۲ ان بهار | | اندایش و اندا | انداید | چون دیوار گل وبس برختی که ستاخران تارچاک اندود و امثال آن نیز بسته اند **والہ هروی** ضعف واله را و بیحد زخمهای خویش دید - از تعجب بخیه زد آن تارچاک اندود را **قاسم مشهدی** خانهٔ ما را چو گل از خون دل رنگین کند - آنکه دیوار خزان را از طلا اندوده است - **شیخ شیراز** چو خر با شیرینی اندوده پوست - چو بازش کنی استخوانی درو ست - واندام نیز بمعنی کاه گل و گلابه که بر بام و در بیندایند و آنچه در خواب دیده شود - و سخن ساخته که اصلی نداشته باشد همه مجاز است **شیخ شیراز** بسمع رضا مشنو ایذای کس - چو گفتند یاری بغورش برس ۱۲ ب ن **انداوه و اندایه** ماله بندی کرنے ۱۲ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | بتّایان که بدان کاه گل بربام و در بینداینده انوری اگر فنا در هستی بگل براندایه — ترا چه باک نه ذات تو مستعد فناست ۱۲ |
| اندوختن و اندوزیدن | جمع کرنا | جمع کردن و فراہم آوردن ۱۲ ب ج ن ۱۲ | جمع | | اندوزد | اندوز اسم فاعل و امر ہر دو بمعنی بدرالدین جاجرمی گنجها گیر و سایلان رابخش دوست اندوز و دشمنان راسوز — میر خسرو نقد بقا را عمل اندوز کن — قسمت فردا سے خود امروز کن ۱۲ و در برہان است اندوز بر وزن سر دوز بمعنی فراہم آورده و جمع کرده شده باشد ۱۲ ب و در ملحقات اندوزیدن بمعنی حاصل کردن ہم نگاشته و نیز نگاشته که بمعنی دور کردن ہم بنظر آمده ۱۲ |
| ایضاً | قرض واپس دینا | قرض واپس دادن ۱۲ ب | | | ایضاً | |
| اندوزانیدن صف | جمع کرانا | متعدی اندوختن ۱۲ | | | اندوزاند | |
| اندیدن بروزن تخمیدن ۱۲ ان ب | سخن بشک و گمان کہنا | سخن بگمان و شک گفتن ۱۲ ن ج | تخمین صلح | اند | اندد | آند بروزن بمعنی چند و بمعنی چندان و چندین ہم ہست از سه تا نه و آنرا بعربی نیف و بضع خوانند و بضع از ۳ تا ۹ و نیف آنچه زیاده بود بر عشره از احاد و بہر تقدیر بمعنی تخمین و گمان در بر دارد و آندک مصغر آن ست حکیم انوری عدد سالہاے دولت تو — ہمچو تاریخ پانصد و چل و اند — ۱۲ ان و آندے که گمان بری و گوئی که بمجاز بمعنی بوکه و باشد که مستعمل شده ۱۲ ان و صاحب فرہنگ و برہان نگارد که اندیک بر وزن نزدیک لفظی است از کلمات تمنی که در عربی لیت و لعل و عسی گویند یعنی باشد که و بود که و باید که و بمعنی زیراکه و از براے آن و از ین جہت ہم گفته اند رشید وطواط ؎ ہر چند که بودیم ز ہجران تو غمناک — اندیک ز ہجران تو شادیم دگر بار — حکیم قطران گر یار ندانذ خطر و قدر تو شاید — اندیک فلک داند قدر و خطر تو — اخسیکتی ؎ باآنکه من از عشق تو رسواے جہانم — ہم راضیم اندیک تو زیباے جہانی ۱۲ ایضے زیراکه ۱۲ |
| ایضاً | تعجب کرنا | تعجب کردن ۱۲ ب ن | | تعجب ۱۲ ب | ایضاً | |

| مصادر | معنی اردو | [illegible] | [illegible] | امر و اسم | مضارع | محاوره وسند وغیره |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| اندیشیدن [illegible] | فکروتامل کرنا | فکروتامل کردن ۱۲ ل ب | تامّل وتفکر افکار تفکیہ | اندیش ع اندیشه ۱۲ فکروتامل ۱۲ واندیشش امر حاضر نیز ۱۲ | اندیشد | |
| ایضاً | ڈرنا | بیم وہراس داشتن ۱۲ ان ب | | بیم وہراس ۱۲ ان | | میر معزی همیگویم زسلطانی که با عدلش بیندیشد ـ گوزن از پنجه ضیغم تدرو از چنگل شاهین ـ شیخ نظامی گرآلوده گردیم اندیشه نیست ـ که جز گرد ره خاک را پیشه نیست ونیز درین شعر اندیشه بمعنی دور که ترجمه بعید است مستفاد می شود وجز گرد ره بمعنی جز گرد ره بودن باشد واین مجاز است ۱۲ ان |
| انگاشتن ع انگاردن و انگاریدن | معلوم کرنا | پنداشتن ۱۲ ان س ج | | انگار انگاره وانگارش تصور وپندار | ایضاً | انگار بمعنی تصور و پندار که از پنداشتن است وتصور کننده را نیز گویند وامر باین معنی هم آمده است وبمعنی انگاره نیز آمده که بمعنی کار ناتمام باشد وانگارش بمعنی سرگذشت وافسانه باشد وانگاره نیز بمعنی سرگذشت وافسانه آمده ۱۲ برهان |
| ایضاً | گمان کرنا | گمان بردن ۱۲ س ج ن | | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | سوچنا | تصور کردن ۱۲ ب | | | | |
| ایضاً | نقش بنانا | نقش بستن ۱۲ ان این معنی چهار از نوادر المصادر است | تَصَوُّر ما | | انگارد | انگاره نقش ناتمام خواه سایه دار باشد خواه بے سایه چون تصویر وبمعنی دفتر حساب ویاد کردن افسانه وسرگذشت مجاز است چنانکه اگر کسی بسیار ومکرر از گذشته بگوید گویند انگاره میکند یعنی باز از سر میگیرد لبیبی زان پیش که پیش آیدت آز وز پراز هول ـ بنشین وتن اندر زن وانگاره به پیش آر ـ مولوی معنوی زشت باید دید وانگارید خوب ـ زهر باید خورد وانگارید قند ـ میر خسرو نصیحت کردن مردان بنامردان بدان ماند ـ که برآب روان صورت نگارد مردم انگارے ۱۲ ان |
| اندخسیدن [illegible] ۱۲ | حمایت کرنا | حمایت کردن پشتی نمودن ۱۲ اب ان | حمایه | اندخس حمایت ۱۲ | اندخسد | |

| مصدر مجازی | معنی اردو | [illegible] | معنی عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ایضاً | پناه دینا | پناه دادن بچیزے ۱۲ ب | | اندخس پناه ۱۲ | ایضاً | اندخسواره ملتجا و پناه گاه یعنی قلعه وحصار مجاز است **وقیقی** زخشم این کین گرگ ژخاره ـ ندارم جز درست اندخسواره ۱۲ |
| ایضاً | پناه لینا | پناه گرفتن ۱۲ ب | لجاء وملجاء | ایضاً | ایضاً | |
| انگیختن و انگیزیدن و برانگیختن | بلند کرنا | بلند ساختن ۱۲ ن ب | اِعلاء | انگیزش و انگیز ۱۲ دیسپن انگیز ۱۲ | انگیزد | **حکیم زلالی** نشکرو ختی زانگیزیدن پرـ سرینی با کمر چون رشتهٔ دُرـ وانگیز وانگیزش نوعی از ناز وغریبله که شهوت را برانگیزد و این مجاز است **طالب آملی** لبت از بوسه بانگیز تر است ـ رخت از گل عرق آمیز تر است ـ **میر خسرو** مه که در انگیزش رنگست جُست ـ نقشگرِ صورت ایوان تست ـ **انگیزه** سبب و باعث و این مجاز است **انگیخته** بلند و برآمده **نظامی** میان نازک وسینه انگیخته ۱۲ ان |
| ایضاً | ایجاد کرنا اور پیدا کرنا | ایجاد کردن و آفریدن و پیدا کردن ۱۲ ان ب ج بهار | | ایضاً | ایضاً | **عرفی** در چنین فصلی که از فیض هوائی نوبهار ـ در زمین شور میروید بنوک خار گل ـ شاید ار گلبن صفت در گلخن از فیض هوا ـ پردهاے عنکبوت انگیز و از هر تار گل **میر معزی** از بهر ستم جوشن آویختی از سوسن ـ وز بهر بلا سوسن انگیختی از عبهر ۱۲ ابهار وچون طراز انگیختن **نظامی** طرازی نو انگیزم اندر جهان ـ که خواهد ز هر کشورے نوربان ـ وچون نقش انگیختن **صائب** هر نفس عشق دو صد نقش بدیع انگیزد ـ تا نگردد بجود آن آینه سیا مشغول ـ |
| ایضاً | فراهم کرنا | فراهم آوردن | | ایضاً | ایضاً | چون لشکر انگیختن **نظامی** یکے لشکر انگیخت از ترک وتیغ ـ فروزنده ترش برآمد بمیغ ـ |
| ۳ ایضاً | کرنا | کردن | | ایضاً | ایضاً | چون پورش انگیختن **میر خسرو** سران جهان پورش انگیختند ـ همه در قفا نشس در آویختند ـ وچون عذر انگیختن **یوسف زلیخا** ز عذر انگیختن خاموش گردید ۱۲ وچون حمله انگیختن **نظامی** بهر حمله کانگیخت از هر درے ـ فرو ریخت از روسیان لشکری ۱۲ |
| ایضاً | کهینچنا | کشیدن | | ایضاً | ایضاً | چون جدول انگیختن **حضرت نظامی** چو خطش قلم راند بر آفتاب ـ یکی جدول انگیخت از مشکناب ۱۲ |
| ایضاً | برپا اور قایم کرنا | برپا کردن | | ایضاً | ایضاً | چون حشر انگیختن **میر معزی** چون بمیدان مدیح تو مباهات کنم ـ طبعم انگیزد بر لفظ و معنی حشری ـ وچون رزم انگیختن **حضرت نظامی** برانگیخت رزمی چو بارنده میغ ـ نگرش |

| مصدر فارسی | معنی اردو | [illegible] | مصدر متعدی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | زبیکان و باران چو تیغ ۱۲ وچون ذوق انگیختن طالب آملی زبس ہواے چمن فوق انگاو انگیخت - ہزار غنچہ بیک لب تبسم افشان شد - وچون خیال انگیختن نظامی خیالے برانگیزم از بیکرے - کہ نارو جنان ہیچ بازی گرے - |
| انگیختن | نصب کرنا | نصب کردن | | ایضاً | ایضاً | چون رایت انگیختن نظامی درآن ذرکہ اورایت انگیختہ - سرکوتوال از ذر آویختہ ۱۲ بہار |
| ایضاً | گانا | سرودن ۱۲ | | | | |
| ایضاً | بنانا | بنا کردن ساختن ۱۲ ان سب | | ایضاً | ایضاً | نظامی ز ہندوستان تا باقصاے روم - برانگیخت شہرے بہر مرز و بوم ۱۲ ان |
| ایضاً | گُدانا | جہانیدن | | ایضاً | ایضاً | نظامی روان کرد رخش عنان تاب را - برانگیخت چون آتش آن آب را ۱۲ ان |
| ایضاً | ہلانا جگہہ سے | جنبانیدن از جائے ۱۲ ب | | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | اوٹھانا | برخیزانیدن ۱۲ ب | | | | |
| ایضاً | برہم و پریشان کرنا | برشورانیدن ۱۲ سج | | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | نکالنا | برکشیدن ۱۲ سج | | ایضاً | ایضاً | حضرت نظامی بآن چارگوشہ خط اطلسی - برانگیخت ز اندازہ ہندسی - ۱۲ |
| ایضاً | دور کرنا | دور کردن ۱۲ سج | | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | آمادہ کرنا | آمادہ کردن | | ایضاً | ایضاً | چنانکہ گویند فلانی را بفلان کار برانگیختہ ام - ۱۲ |
| ایضاً | ظاہر کرنا | افشا کردن ۱۲ ب | | ایضاً | ایضاً | |
| انگیزانیدن | اُٹھوانا | انگیختن فرمودن | | | انگیزاند | |

چون فتنہ انگیختن ۱۲ اٹھوانا [illegible] ایام - [illegible] ۱۲

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | صفت | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| اَنوئیدن بہ دو معنی انوئیدن و نوحیدن ۱۲ | نالہ وزاری کرنا | نالہ وزاری کردن ۱۲ ان ب ج | نَحب و اِنتِحاب | | النوید | |
| اَوباشتن و اوبارُدن و اوباریدن و بیوبردن ہمہ بالفتح ۱۲ ان تصدیر سوم حاصہ ۱۲ | بے چبائے نگلجانا | چیزے تمام نا چاویدہ در گلو فرو بُردن ۱۲ ان | بَلع و ابتلاع و لَقف و تَلقُّف و اِزدراد | اوباش و اوباشہ و اوبار | اوبارو و بیوبرد | مسعود سعد سلمان برمن نہاد روے و بیوبرد سر بسر ـ نیرنگ و سحر خاصہ ز طبع چو اژدہا ـ معزی می جہد ہمچو کبوتر دل شاہان جہان ـ کہ خدنگ جگر اوبار تو چون شاہین است ـ سبک شد سراسیمہ آن سپاہ گران ـ تر تیر شاہ و ز پیلان مست جان اوبار ـ پہلوانان سپاہش روز بزم و روز رزم ـ چون پری و دیو در فرمان او فرمان روا ـ رایے ہر یک عالم آرا یہمی چون آفتاب ـ تیغ ہر یک دشمن اوباروہمی چون اژدہا ـ خاقانی در تعریف شمشیر ۱۲ سحر نہنگ اوبار بین آہنگ اعدا اشتہ خواجوے کرمانی غوطہ خور در محیط استغنا ـ خیمہ زن در جہان استغفار ـ تا نہنگی شوی محیط آشام ـ تا پلنگی شوی جہان اوبار ۱۲ |
| اوباریدن واوباشتن | ڈالنا | افگندن ۱۲ ب ج | طَرح | ایضاً | ایضاً | اوباریدن بمعنی افگندن در برہان است ـ واوباشتن بمعنی افگندن در جہانگیریست ۱۲ |
| اوباشتن ہمزہ زائدین اول لغتی ۱۲ | پُر کرنا | پر کردن ۱۲ ا ب ج | | ایضاً | ایضاً | صاحب فرہنگ منظومہ گوید کہ ہست اوباشتن چو افگندن ـ معنی دیگرش چہ آگندن ۱۲ ا ج |
| اُوباریدن بضم اول ۱۲ | نالہ وزاری کرنا | نالہ وزاری کردن ۱۲ ب | نَحب | ایضاً | ایضاً | |
| ابرونِشن ص | مرنا | مردن ۱۲ ا ب | مَوت | | | |
| ارکونشن ا ل ک | بخشنا | بخشیدن ۱۲ آ | غَفر | | | |
| ارموشتن بروزن پہلو شکن | سونا | خوابیدن ۱۲ ا ب ل و آرام گرفتن ۱۲ ا ب | نوم تَنَوُّم رَقدہ قاد رُقود | | | |
| اروشتن | دہونا | شستن ۱۲ ا ن ب | غَسل | | | آروئی بمعنی بشویم وارویند بمعنی بشویند ۱۲ ان |

سنائی

| مصدر فارسی | معنی اردو | [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| اوژندیدن بزاے فارسی بروزن برچیدن ۱۲ | گرانا | افگندن و انداختن ۱۲ ان ب | | | اوژند | اوژن امر و اسم فاعل چون شیراوژن و خنجراوژن و مانند آن منوچہر بدرگاہ سپہ سالار شرق - سوار نیزہ یار خنجراوژن امیر خسرو دگر بارہ در جنبش آمد سروش باطراف کشتی و رافتاد جوش - سپہر اوژنی گشت پیدا ازدور - کہ پیدا شد از چشم بینندہ نور - جوہری زرگر شمشیر تو شیراوژند پرتاب - توپیل افگند - یک حملہ تو برکند بنیاد صد حصن حصین ۱۲ |
| ارستن بالمد والقصر ۱۲ | سنوارنا | مخفف آراستن ۱۲ ن | تزئین و تزیین | | | فرخی آیا بزمگہ آراستہ تر ز صد حاتم - و یا معرکہ مردانہ تر ز صد سہراب ۱۲ |
| ایضاً | سکنا | توانستن ۱۲ ان | | | | یارستن بتحتانی مبدل آن ۱۲ |
| استردن و ستردن بضمتین بدون ہمزہ و بکسر ہم بروزن فسرد | مونڈنا [illegible] | تراشیدن و پیراستن ۱۲ ان | حلق | اُسترش و اُسترہ | استرد | اُسترش تشین دوم بمعنہ آہنی کہ بدان زمین را شیار کنند و این مجاز است و استرہ افزار حجام کہ بدان موے بدن پیرایند ۱۲ ن |
| ایضاً | پاک و صاف کرنا | پاک و صاف کردن ۱۲ ان | | | ایضاً | مولوی معنوی از جانب ہر چیز آنرا کہ تو جا دادی - غم سترد آن دل را کو ز غم استردی ۱۲ جلال الدین عضد بوسہ دردم از دل می کشیدی - بیک سو گردم از رخ می ستردی ۱۲ |
| ایضاً | محو و ناپدید کرنا | محو و ناپدید کردن ۱۲ ب | | | ایضاً | سکندرنامہ بخشش فریدون و نوروز جم - کہ شادی ستر داز جہان نام غم حسن زین ستردن ہوس آید ز سینہ از دستے - کہ بستر و ز حرم لوث لات و عزی را ۱۲ بہار |
| استرونتن بروزن اندرو تن ۱۲ | باندھنا [illegible] | بستن ۱۲ ب | ربط | | | |
| اسپونتن بباے فارسی | دیکھنا | دیدن و مشاہدہ کردن ۱۲ ب | رؤیۃ و ابصار | | | |

| مصادر ژند | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ایضاً | دوڑانا | دوانیدن ۱۲ اب | | | | ودربربان این معنی را ضعیف مے نگارد |
| اناتونتن ص | رکھنا | نہادن ۱۲ اب | وضع | | | |
| انتونتن † | رکھنا | داشتن ۱۲ اب | | | | |
| اجدرونتن ¥ | کاٹنا | دروکردن ۱۲ ابن | حصد و حصاد | | | آجدرونمی بمعنی دروم آجدروینذ بمعنی درروید ۱۲ ان |
| استونتن | دیکھنا | دیدن ۱۲ ان | رؤیه | | | |
| افپونتن ¥ | پکانا | پختن ۱۲ ان | انضاج و طبخ | | | |
| اُودُردن بروزن پوبردن لغت ژند و پاژند ۱۲ اب | مرنا | مردن و از عالم رفتن ۱۲ اسن | موت | | | |
| ازودن بالضم ۱۲ بر | رنگنا | رنگ کردن ۱۲ اب | صبغ | | | |
| ایضاً | سوئی چبھونا | خلانیدن سوزن ۱۲ اب | | | | |

## باب بائے موحدہ

| مصادر ژند | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| باریدن | گرنا پانی وغیرہ کا | ریختہ شدن آب و جز آن ۱۲ ان | انصباب | بارش و بارد باران ۱۲ ان | بارد | غنی شکست از مہر ورد دیوار می بارد مگر گردون ـ ز رنگ چہرۂ ما ریخت رنگ خانۂ ما را و ہمچنین بلا می بارد و فتنہ می بارد و باران می بارد ۱۲ |
| ایضاً | برسانا | باراندن | مطر | ایضاً | ایضاً | صائب ناامیدی سے دہد اشکی کہ مے باریم ما ـ رزق قارون مے شود تخمیکہ می کاریم ما ـ کلیم بجیب تہم چو در ابر سفید باران نیست ـ چہ دجلہاست کہ در چشم اشکبار من است ۱۲ بہار |

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ایضاً | ظاہر ہونا | ظاہر شدن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | عرفی ازجام سینه ام چو رود مست خونچکان - می بارد از رخش که ستمگاره کسی است ظهوری تغافل از نگه سررشتهٔ در دست می دارد - مروت بین که از نادیدنش وادید مے بارد - ۵ ظهوری خرقهاے خرقه میگرینید برحالت - مخور بازی تعلقها ازین تجرید مے بارد ۱۲ |
| باراندن | برسانا | | | | | ظهوری بروز وصل زشادی چو اشک بارانم - عجب که دیده ززر ویش حساب بردارد ۱۲ |
| باختن و بازیدن | کهیلنا کهیل یا شکار اور عشق وغیره کا ۱۲ | اشتغال کردن ببازی نرد و شطرنج و گوی و شکار و مانند آن ۱۲ ان | حرام | بازی | بازد | زلالی ۵ به پیشاپیش رخش فتنه می تاخت - برمح موی لعب عشوه می باخت بازان بمعنی بازنده چون نازان بمعنی نازنده حکیم برکنا بهرجولان رخش را ورع صبح چون تازان کند - عاشق بیدل بجاے گوی جان بازان کند ۱۲ ان و بعضے درین شعر قافیهٔ ثانی رابمعنی مصدر گفته اند ۱۲ والله اعلم |
| باختن | برباد و ضایع کرنا | برباد کردن | ضیعة و ضیاع | ایضاً | ایضاً | صایب رنگ خواهش لذت عمرابد را می برد - آبرو نتوان براے آبحیوان باختن حزین عمر گر باخته ام نیست حزین افسوسم - در دیارے که منم سود و زیان هر دو یکیست - صائب نیست کارے هرکسی دل را مصفا ساختن - باخت ۵ چشم انکس که این آئینه را پرداز کرد ۱۲ |
| ایضاً | ہارنا | درباختن | | ایضاً | ایضاً | حضرت خواجه معین الدین چشتی باحریف غم او هر دو جهان باخت معین ۱۲ |
| ایضاً | چهوڑنا | گزاشتن و ترک کردن | | ایضاً | ایضاً | صائب چیست جان تا زیر تیغ یار نتوان باختن - سهل باشد پیش آب زندگی جان باختن - قطرهٔ گوهر گهر از بحر عمان کردن است - سر چو شبنم در ره خورشید تابان باختن ولهٔ سبز کن چون مور در ملک قناعت گوشهٔ - تا شود آسان ترا ملک سلیمان باختن ۱۲ |
| ایضاً | اوڑنا اور دور ہونا | پریدن و دور شدن | | ایضاً | ایضاً | چون رنگ باختن حزین شوو رباختن رنگم آتشین لعلت - چه تازگی ست عتاب بهانه جوے ترا ۱۲ |
| ایضاً | محبت سے نظر کرنا | نظر کردن بمحبت | | ایضاً | ایضاً | چون نظر باختن صائب چون زجمال دل صاحب نظرانی غافل - توکه در آئینه باخویش نظر باختهٔ خواجه جمال الدین سلمان مردم چشم من از با تو نظر باخت چه شد - |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی یعنی زبان اہل ایران | مصدر عربی | ماضی مطلق | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | عشق بازی صفت مردم صاحب نظر است ۱۲ بہار |
| ایضاً | گہماتا | چرخ دادن | اِدارۃ وتدویر | | | از ملحقات ۱۲ |
| ایضاً | | بخشیدن و بذل کردن | | | | از ملحقات ۱۲ |
| باتندن | بخشنا | بخشیدن ۱۲ ان | عَفْو و اِعطا | | | |
| باشیدن | ہونا | بودن ۱۲ ان | کَون و کَیْنُونۃ | باشش و امر حاضر نیز | باشد | باشد برای تشکیک وتمنی وبصلہ کاف مستعمل باشی بصیغہ خطاب بمعنی ہستی چنانکہ بگوی اے خدا چو تو رازق باشی غم روزی چرا خورم باشیدہ ثابت وپایدار مولوی معنوی چون بناشم در وصالش اے زبی تابان نہان - در بہشت وحور دولت تا ابد باشیدہ گر ۱۲ ان |
| ایضاً | رہنا | بودن ۱۲ ان | | ایضاً | باشد | |
| ایضاً | ٹھہرنا | توقف و صبر کردن | | ایضاً | ایضاً | ناطق ناطق آن طفل کنون عرض توکی گوش کند - باش تا خط سلیم بالد گوشش ۱۲ |
| ایضاً | عمل کرنا | کار بستن | | | | چون بحرف اولی باشد سخن اور اکار نمی بندد ۱۲ بہار |
| بافتن | بننا | م | حَوْک حِیاکۃ | بافت وماضی نیز ۱۲ ان وباف امر نیز ۱۲ | بافد | بفت مخفف آن چون زربفت ۱۲ |
| ایضاً | بنانا | ساختن و آراستن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | چون دروغ بافتن مولوی جامی سہر یکچند بر بافد دروغی - دہد زان گوہر خود را فروغی سیفی باخود از سہر تسلی از تو می بافد دروغ - دل کہ برامید وصلت چاہ محنت جای اوست ۱۲ و چون طامات بافتن خواجہ شیراز - یکے از عقل می لافد دگر طامات می بافد - بیا کین داوریہا را بہ پیش داور اندازیم ۱۲ |
| ایضاً | کہنا | گفتن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون حرف بافتن ظہوری نفسم حرف طرہ می بافد - دانہا خال مشک بیز مرا ۱۲ بہار سخن ۱۲ |
| بالاندن و بالانیدن | ہلانا | جنبانیدن و حرکت دادن ۱۲ ب | تحریک | | بالاند | سنائی یک قصیدہ ہزار جا خواندہ - پیش ہر سفلہ ریش بالاندہ - باز تا صنعتی در اندازد - ریش بالان بسوی دہ تازد - و در بعض نسخ پیش ہر سفلہ ریش رالاندہ و این نیز افادہ ہمان معنی میکند لیکن نظر بر لفظ بالان کہ در بیت دوم واقع شدہ نسخہ ماخوذ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی یا تشریح از کتب لغات معتبرہ | معنی عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | بہتر می نماید ۱۲ ب و در نوادر المصادر این معنی را بلفظ ریش تخصیص داده یعنی بالاندن و بالانیدن بمعنی جنبانیدن و حرکت دادن ریش نگاشته ۱۲ ان |
| بالیدن و بالودن | بڑھنا | نشوونما کردن و افزودن ۱۲ ان ج ب | نُمُوّ و نماء | بالش و بمعنی مسند ہم و این مجاز است ۱۲ ان | بالد | مولوی معنوی این نسب بپوست اورا بوده است ـ کز شہنشاهان مه بالوده است وچون حیا بالیدن بیدل خزان عاشقان باشد بہار بزم معشوقان ـ که اینجا تا حیا می بالد ایجار نگ می گردد ۱۲ بہار بال امر و اسم فاعل و بالان و بالا مثله خاقانی سرو بالان که ز بالین سرش آمد بستوه ـ وانگه از تن بالاش ببر باز رہید رسید و طواط آیہ اندر میان شلوارم ـ پیرہن پیرہن ہمی بالید سنائی تا که بنشست خواجه بر بر بالش ـ بالش آمد ز ناز در بالش ۱۲ ان سند ۱۲ |
| بایستن و دربایستن | چاہیے ہونا | ضروری و ناگزیر بودن ۱۲ ان | اِنْبِغاء | بایست و بایسته و بایا و دربایا و بایا ضروری و ناگزیر ۱۲ | باید | سوزنی از بهر تازه بودن دلہاے خاص و عام ـ بایا تری لبی ز نم ابر برنبات ـ میر خسرو سایل عزیز تر شده از آب تشنه را ـ خواهندهم ز خواسته بایسته تر بسے ابوالمثل گفت من پاسخ تو باز دہم ـ انچه بایست تست ساز دہم ـ و می بایے ای ہمچنان ہستی که می بایست سید حسن اشرفی اے خوش آینده تر از زیبائی ـ چشم بد دور چه زیبا بائی ـ فرخی نگارینا بدین شادی هر اگر سیدی شاید ـ می اکنون ده که می تن را ہمی چون روح در باید ـ و نا بایے بنون نفی محال و ناممکن ۱۲ ان |
| بیسودن و بسپاویدن | چھونا | سودن و مالیدن دست پا عضوے بچیزی ۱۲ ان ج | مَسّ | بپسودان ملس و لامسه ۱۲ ان ب | بپساود | میر معزی سینه زدمش چو بپسودم بزیر پرنیان ـ گفتم این سینه بزی پر نیان دیگر است کمال اسمعیل لعل تراشے بپسودم من وهنوز ـ میلیسم از حلاوت آن گر چه دارد دست حکیم سوزنی در مرثیه گفته سے بخاک وادی آن چهره که آبله کرد ـ باستین حریرار چه نرم بپسودی ـ ابوالفرح کوه بپسوده زخم تیرش و گفت ـ صاعقه است این نه تیر و اغوثاه ـ بپسوده دست زده و مالیده وسوده ۱۲ ان ب ج |
| بپکندن | | | | | بپکند | نفتی است در اپکندن بالف که مرادف افگندن است بپکن امر ازوے ۱۲ ان |
| بتاسیدن | چھوڑنا | گذاشتن ۱۲ | تَرک | | بتاید | بتا امر بمعنی ابوشکور بتا روزگارے بر آید برین ـ کنم پیش هر کس هزار آفرین ۱۲ ان ب ج |

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | معنی عربی | امر | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| بتکندن و بتکندیدن بالفتح و بالکسر ۱۲ ان ب | میل کرنا طعام کا کہانے کے سبب کمال سیری کے ۱۲ | سر باز زدن از طعام از غایت سیری ۱۲ ان ب | | بتکن و اسم فاعل و امر نیز بمعنی ۱۲ ان | بتکند و بتکندو | و در برهان است بتکندن بکسر اول بروزن شکندن از غایت سیری میل بطعام نکردن و چیزی نخوردن باشد و بتکندیدن بکسر اوّل بروزن دل رنجیدن بمعنی بتکندن باشد که سر باز زدن و میل بطعام نکردن است و حاصل هر دو معنی یکی است ۱۲ ب |
| بنجیدن بروزن فهمیدن ... | پژمرده ہونا | پژمردن ۱۲ ان ب | ذُبُول و ذَبْل و ذُدِیّ | بنجس پژمرده ۱۲ ن | بنجسد | بنجسان بروزن لرزان بمعنی پژمرده و فراهم آمده و رنج دیده و الم کشیده باشد و گدازان و گداختن را نیز گویند و بمعنی خرامان هم آمده است و بنجیده بروزن فهمیده تابیده و گداخته و پژمرده شده و فراهم آمده و خرامان باشد و بنجسی بروزن مخفی پژمرده و بی آب حاصل آمده و گداخته شده را گویند ۱۲ ب |
| ایضاً | گلنا | گداختن ۱۲ ان ب | ذَوْب و ذَوَبان | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | سکڑنا | فراهم آمدن ۱۲ ان و در هم کشیدن و چین چین گردیدن ۱۲ آب | | ایضاً | ایضاً | بنجس پژمرده و فراهم آمده چون پوستی که تف آتش بدان رسد و لعبی برزمینی که آب باران فرو رود شود ناصر خسرو گوید: گشتمند جهانی زد اس مرگ بترس — کنون که زرد شدستی چو گندم بنجسی ۱۲ ان ب |
| ایضاً | چلنا بناز و رعنائی | خرامیدن بناز و رعنائی ۱۲ ج ب | | ایضاً خرام | ایضاً | |
| ایضاً | رنج اٹھانا | رنج دیدن و الم کشیدن ۱۲ آب | | ایضاً رنج | ایضاً | |
| بنجسانیدن ... | گلانا | گدازانیدن ۱۲ ن ب | إذابة | | بنجساند | مولوی معنوی کفر گو کبریت دوزخ اوست و بس — بین که می بنجساند او را هر نفس — تن رو وگی از وی اندهی بگزین و شادی باتن آسانی — بر تیمار جهان دل را چرا باید که بنجسانی ۱۲ و بنجساند بروزن لرزاند یعنی بگدازاند و در آزار و رنج دارد و پژمرده سازد و چین چین گرداند و بنجزاند ۱۲ اب |
| ایضاً | پژمرده کرنا | پژمرده ساختن ۱۲ اب | اذبال واذواء | | ایضاً | |

[illegible]

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی از کتب لغات | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ایضاً | رنج میں رکھنا | در رنج واشتن ۱۲ | | | ایضاً | |
| ایضاً | چلانا بناز و رعنائی | بخرام آوردن ۱۲ | | | ایضاً | و در برہان بمعنی خرامیدن نگاشتہ ۱۲ |
| بخجیستن | خراٹے مارنا | آواز کردن دماغ درخواب ۱۲ ان ب | غطّ و خرخر | بخجست | | بُخجُست آواز دماغ کہ درخواب بود و در عرف حال صفیر خواب را گویند ۱۲ ان ب |
| بخشیدن و بخشودن | دینا | دادن ۱۲ ان | اعطاء و انطاً و ایلاء | بخشش و بخشایش | بخشد و بخشاید | لیکن اکثر استعمال لفظ ثانی بمعنی ثانی یعنی از گناہ درگزشتن آمدہ و لفظ اول مشترکست در ہر دو معنی اما ازین مادہ اسم مصدر بخشش بدو شین و اسم فاعل و امر بخش بیک شین آید چون خطابخش و زر بخش و ازمادہ دوم اسم مصدر بخشایش و اسم فاعل و امر بخشاے آید و اول را مفعولے ناچاراست لفظاً یا معناً و ثانی را مفعول نباشد سنائی اے درون پرور و برون آرائے ۔ وی خرد بخش بیخرد بخشائے شیخ نظامی توانا و دانا ہمہ بودنی ۔ کنند بخشش و بسیار بخشودنی خواجہ شیراز دائم دولت بخشد بعجز شب نشینان ۔ گر حال من بپرسی از باد صبحگاہے ۱۲ ان |
| ایضاً | گناہ عفو کرنا | از گناہ درگزشتن ۱۲ | | ایضاً | ایضاً | خواجہ شیراز ؎ خسروا پیرانہ سر حافظ جوانی میکند ۔ بر امید عفو جان بخش گنہ بخشاے تو ۱۲ |
| ایضاً | رحم کرنا | رحم کردن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | شیخ شیراز اے بار خداے گیتی آراے ۔ بر بندہ پیر خود بخشاے حکیم انوری ولیکن بر کرم واجب بود درویش بخشودن ۔ چو کان درویش گشت از تو چرا بر دے نہ بخشائی ۔ خاقانی مرغان و ماہی در وطن آسودہ اند الاکہ من ۔ بر من جہان مرد و زن بخشودہ اند الا کہ تو رودکی نگارے در کفم دادی کہ چون آواش نشنودم ۔ بر آنکس کان نگار از کف او گم شد بخشودم ۱۲ ج |
| برازیدن | زیب و آرایش دینا | زیب و آرایش دادن ۱۲ ان | تزیین | برازش و برازیب و آرایش ۱۲ ان ب | برازد | حفاف تا بکی از عجب گرازیدنت ۔ در نظر خویش برازیدنت ۔ کمال اسمٰعیل می برازد ترا کہ سیم برے ۔ ترک شیرین زبان سیمبرے ۔ فرخی مجلس عشرت بسیج و چہرۂ معشوق بین ۔ خانہ رامش براز و فرش دولت گستران ۱۲ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | صفت | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ایضاً | زیب وآرایش پانا | زیب وآرایش گرفتن ۱۲ان | تزئین | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | چپکانا | وصل کردن وچسپانیدن ۱۲ان ب | | ایضاً | ایضاً | وبراز پنبه ورقعه رانیز گویند که بجامه دوزند وبرازیان وبرازوان آهن پاره درازیرا گویند که برد نباله تیغه کارد وشمشیر وامثال آن مے باشد وبدرون دسته درمیرود بہلڑا ۱۲ ۱۲ان |
| برافتادن | دور اور معدوم اور نابود ہونا | دور شدن ونابود گشتن ۱۲ان وارسته | ضلال | برافتادگی جع | برافتد | باقر کاشی دوکس راباهم سازگاری نماند محبت برافتاد ویارے نماند۔ وچون دارو مدار ازمیان برافتادن هاتفی کہچون رفت آئنده رومیان۔ برافتاد دارو مدار ازمیان ۱۲ وچون تخم چیزے برافتادن طغرا تاکف کشودیم برشاخ عشرت۔ شد قحطی گل تخمش برافتاد وچون رسم برافتادن کمال خجند برسیدن یاران کهن رسم قدیم است۔ چونست که این رسم بعهد تو برافتاد ۱۲ |
| برانداختن | خراب اور منہدم کرنا | خراب کردن و منہدم ساختن ۱۲ان | اخراب و تخریب | براندازگی جع | براندازد | چون خانمان برانداختن نظیری نیشاپوری دل ماکیست که سرگشته برویت باشد۔ خانمانها زشکر خنده برانداخته۔ وچون خانه برانداختن مولانا لسانی بازاز چشم ترم خانه برانداخت فراق۔ آتشے درمن خونین جگرانداخت فراق۔ ۱۲ وچون بنیاد برانداختن حافظ اگر غم لشکر انگیزد که خون عاشقان ریزد۔ من وساقی بهم سازیم وبنیادش براندازیم ۱۲ |
| ایضاً | موقوف اور نابود کرنا | موقوف ونابود کردن | | ایضاً | ایضاً | چون آئین برانداختن شیخ نظامی چو بشکست ازهیر بدپشت را۔ برانداخت آئین زردشت را۔ حزین دل ناصبر بانت کینهٔ عاشق چرا دارد۔ اگر رسم وفا عیب است ازعالم براندازم وچون رسم برانداختن۔ خواجه شیراز دگر رسم فنا خواهی که ازعالم براندازی۔ بیفشان تاخرد ریزد هزاران جان زهر مویت ۱۲۔ |
| ایضاً | سوچنا | سگالیدن و اندیشیدن ۱۲ان | | ایضاً | ایضاً | چون حساب برانداختن وچون چاره برانداختن نظامی حسابی که خاقان برانداختی۔ بفرمان او کار او ساختی ایضاً یکے چاره باید برانداختن۔ بتزویر مردم خوری ساختن۔ وچون رائے برانداختن نظامی براندازرائے که یاری دهد۔ ازین وحشتم رستگاری دهد ۱۲ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی [illegible] | مصدر عربی | ماضی مطلق | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ایضاً | اوٹھانا | برداشتن | | ایضاً | ایضاً | چون پرده برانداختن ظهوری نسیم بخت کوتا پرده از روی براندازد ـ دل مژگان پرستم سینه بر خنجر اندازد ـ میر خسرو پرده براندازکه چون لاشوم ـ پرده کشای ورالاشوم |
| ایضاً | لوٹنا | غارت کردن ۱۲ | | | | سکندرنامه همان ملک برده برانداختند ـ یکے شهر پر گنج پرداختند ـ |
| ایضاً | بندکرنا اور روکنا | بندکردن | | ایضاً | ایضاً | چون دم برانداختن خواجه نظامی همان شیردل دم برانداختش ـ شکارے زبون بودبشناختش ـ |
| بربستن | حاصل کرنا | حاصل کردن چیزے ۱۲ ان | | | بربندد | میر خسرو کسی که دست بفتراک دولت تو زند ـ هزار آرزو از روزگار بربندد ۱۲ |
| ایضاً | فائده اٹھانا | فائده برداشتن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | سلمان من چه بربسته ام از لولوے لالاے سخن ـ کاش چون لاله دهان سخنم بودی لال ـ باآنکه درمیان تودل بست عالمی ـ کس زامیان بغیر کمر هیچ برنه بست ـ ۱۲ |
| ایضاً | بندکرنا | بندکردن | | ایضاً | ایضاً | چون دیده بربستن عرفی زخود گر دیده بربندی چگویم کام جان بینی ـ همان کز اشتیاق دیدنش زادی همان بینی ـ ۱۲ وچون در بگل وخشت دجز آن بربستن واله هروے بربسته زیادخودپسندان ـ دروازه دل بخشت نسیان ـ وچون دکان بربستن طالب آملی دکان بربند عیسی کاندرین عهد ـ مسیحائی کم از بیماری نیست ـ وچون دهان بربستن امیر خسرو اول از زردهانش بربستند ـ بعدازان مهرازلبشکستند ۱۲ |
| ایضاً | اٹھانا | برداشتن | | | ایضاً | چون رخت بربستن ۱۲ |
| برآمدن | چڑھنا اور بلند ہونا | بلند شدن وبالا رفتن ۱۲ بهار | صعود و تصعید | برآمد | برآید | سنجر کاشی سراغ یوسف خودگیرم وقرار نگیرم ـ اگر بماه برآیم وگر بچاه درافتم ۱۲ |
| ایضاً | پاک ہوجانا | پاک صاف شدن | | ایضاً | ایضاً | چون دیده از غبار برآمدن حزین خوشادمی که مرادیده از غبار برآید ـ ز گرد هستیم آن نازنین سوار برآید ۱۲ |
| ایضاً | واقع ہونا | واقع شدن | | ایضاً | ایضاً | چون کاروشوار برآمدن حزین شرمنده عشقیم که بے چاره وتدبیر ـ آسان کند آن کارکه دشوار برآید ۱۲ ۵ شود در هر نفس صدناله توفیر ـ متاع درد خوش ارزان برآمد ظهوری تنه زهره نگاه نه اندازه سخن ـ برخویش فرزده که به خود برآمد است ـ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی از کتب لغات | مصدر عربی | مصدر اصلی | مصدر ... | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ایضاً | مشہور ہونا | شہرہ شدن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | ے چون آفتاب از نظر گرم عمر ما ۔ صائب برآمدست بآفاق نام ما ۔ و در نوادر المصادر ہمدرین شعر بمعنی بلند شدن و فاش گشتن نگاشتہ ۔ ۱۲ |
| ایضاً | راست و درست آنا | راست و درست و مستقیم آمدن چیزے ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | صائب اگرچہ از دل سنگین دلبران سازند ۔ بناے توبہ برین بوم برنمی آید ۱۲ |
| ایضاً | عہدہ برا ہونا | از عہدہ برآمدن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | ظہوری دل نازکست نازطبیبان نمی کشم ۔ نازم بدرد خویش بدار و برآمدہ است ۔ گلستان شیطان با مخلصان برنیاید و سلطان با مفلسان ۱۲ |
| ایضاً | اوگنا | روئیدن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | صائب بر سبزہ خیمہ لیلی بزند برق اینجا ۔ سبزہ امید برآید ز زمین دانۂ ما ظہوری ز طرف گلشن جان غنچۂ دل ۔ آب چشمۂ پیکان برآمد ۱۲ |
| ایضاً | باہر نکلنا | بیرون آمدن ۱۲ | | ایضاً | ایضاً | حزین شمشیر کین بکف نگہ کافر از فرنگ ۔ آیا کی کدام مسلمان برآمدہ ۱۲ |
| ایضاً | پرورش اور ترقی پانا | پرورش و ترقی یافتن ۱۲ و آراستہ و بہار | | ایضاً | ایضاً | حزین ریزم من اشک حسرت و بالد نہال او ۔ سر وشش بآب دیدہ گریان برآمدہ ۱۲ شانی تکلو کجا ز ہر سوالم لب جواب کشاید ۔ شکر لبے کہ بشیر و شکر برآمدہ باشد سلیم زگل مپرس کہ مرغ چمن چہ می گوید ۔ کہ من برآمدہ ام ہمچو لالہ در صحرا ۔ و ازینجاست کہ چون دو کس باہم از خردی یکجا پرورش یابند گویند فلانہ فلانہ باہم برآمدہ اند یعنی بایکدیگر پرورش یافتہ اند ۱۲ مخلص کاشی جدا ز ہم چہ تمتع برند چون دندان ۔ جماعتی کہ ز طفلی بہم برآمدہ اند ۱۲ بہار |
| ایضاً | اوٹھنا | برخاستن | | ایضاً | ایضاً | حزین جوشید سیل گریہ ات از دل اگر حزین ۔ باز از تنور گرم تو طوفان برآمدہ ۱۲ |
| ایضاً | ہو جانا | شدن | | ایضاً | ایضاً | صائب تا دخل نباشد نتوان خرج نمودن ۔ کز بستگی گوش زبان لال برآید ظہوری ظہوری را رسد از حشمت عشق ۔ اگر گوید گدا سلطان برآید ۔ و لہ خار و خس کوے تو شدم از بخت بہاری ۔ در خاطرم افتاد کہ گلزار برآیم ۱۲ |
| ایضاً | مذکور ہونا | مذکور شدن | | ایضاً | ایضاً | ظہوری ہر جا حدیث سنبل آن مو برآمدست ۔ مذکور گشتہ تا سخنش بو برآمدست ۔ گویند ذکر خیر شس در خیل عشقبازان ۔ ہر جا کہ نام حافظ در انجمن برآید ۔ ۱۲ حزین زبان شمع گلعذاران ہر جا سخن برآید ۔ پروانہ از چراغان مرغ از چمن برآید ۱۲ |

| مصدر لازم | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر متعدی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ایضاً | پھرنا | گردیدن | | ایضاً | ایضاً | حافظ بر بوی آنکہ در باغ باید گلی چو رویت - آید نسیم و ہر دم گرد چمن برآید ۱۲ ظہوری یک جلوہ موزون نتوانست برون برد - صد بار بگرد گل و شمشاد برآیم ۱۲ |
| ایضاً | گزرنا | گذشتن | | ایضاً | ایضاً | گلستان سالی دو برین برآمد - بیتی بر بنیادم کہ بنی عمان سلطان بمنازعت خاستند ۱۲ |
| ایضاً | جدا اور دور ہونا | جدا گردیدن و دور افتادن | | ایضاً | ایضاً | ظہوری بر داشتی نقاب ز دیدن برآمدم - در گفتن آمدی ز شنیدن برآمدم ۱۲ حزین دل میبرد و از سینہ پیکان تو باقیست - رحمت بر آن یار کہ از یار برآید - |
| ایضاً | نکلجانا | بدر رفتن | | ایضاً | ایضاً | ۵ حسن غریب او را خاصیتی است صائب - کز خاطر غریبان یاد وطن برآید ۱۲ |
| ایضاً | ہوسکنا | توان شدن | | ایضاً | ایضاً | شیخ سعدی از دست زبان کہ برآید - حافظ بر سر آنم کہ گر ز دست برآید - دست بکاری زنم کہ غصہ سر آید - صائب شراب گرد کدورت برد ز دل - چو دانہ سوختہ باشد چہ از سحاب برآید ۱۲ |
| ایضاً | اتفاق پڑنا | اتفاق افتادن | | ایضاً | ایضاً | خواجہ حافظ گفتم غم تو دارم گفتا غمت سر آید - گفتم کہ ماہ من شو گفتا اگر برآید - |
| ایضاً | سمانا | گنجیدن | | ایضاً | ایضاً | خواجہ حافظ حکایت شب ہجران نہ شکایت حالست - کہ شمۂ ز بیانش بصد رسالہ برآید ۱۲ |
| ایضاً | روا ہونا، بر آنا و حاصل ہونا ۱۲ | روائی یافتن | | ایضاً | ایضاً | حزین بغیر از این کہ بگرسنگی جہان بسر آری - دگر چہ کام دل از دور روزگار برآید - حافظ دست از طلب ندارم تا کام من برآید - یا تن رسد بجانان یا جان ز تن برآید - و چون امید برآمدن حضرت سعدی امید بستہ برآمد ولی چہ فائدہ زانکہ - امید نیست کہ عمر گذشتہ باز آید ۱۲ و چون مراد برآمدن طغرا مراد چرخ بود نامرادی ہمہ عالم - مراد او چو برآید کسی مراد ندارد ۱۲ |
| ایضاً | بلند ہونا | بلند شدن ۱۲ بہار ن | | ایضاً | ایضاً | چون شکم برآمدن بلند شدن شکم بسبب آبستنی نصیرای ہمدانی شکم برآمدہ کلک ہر ایسان دوات - کہ شد ز نطفۂ مدحش بمعنی آبستن ۱۲ |
| ایضاً | تعظیم کرنا | تعظیم کردن و برپای خاستن ۱۲ برہان | | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | موافق ہونا | کوک شدن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون صحبت برآمدن رہی نیشاپوری بخشش مقید آشنائیست مشکل - کہ صحبت بہ بیگانہ کمتر برآید - آری کوک شود ۱۲ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | ماضی مطلق | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| برآوردن | باہر لانا و نکالنا | برکشیدن و بیرون آوردن ۱۲ بہار | اِخراج | برآورد | برآورد | ظهوری از سینه گر ترانه بلبل برآورم - صد داغ تازه از جگر گل برآورم - ایضاً دل را که بیک موے زچاه زنخ آویخت - نتوانش بیک پشته زنجیر برآورد - و چون تیغ برآوردن - حزین خفاش جهل عربده بنیاد کرده است - چون آفتاب تیغ به بیجا برآورم ۱۲ و برآوردن بجمیع معنی متعدی برآمدن ست ۱۲ ان و برآورد چیزے که پیش از کردن کارے تخمیناً مقرر نماید چنانچه در ساختن عمارت و کندن چاه و مانند آن و این مجاز مشهور است شفیع اثر نتوان کرد به پیمانه تهی دریا را - هست میزان برآورد سخنم نظرے ۱۲ |
| ایضاً | رواکرنا و برلانا | رواکردن | | ایضاً | ایضاً | شیخ شیراز برآوردن کار امیدوار - به از قید بندی شکستن هزار ظهوری از ترکش نازت چه نگه تیر برآورد - پیکانش مراد دل نخچیر برآورد - ۱۲ |
| ایضاً | بند کرنا | بند نمودن در و رخنه و امثال آن چیزے یا از چیزے ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون در برآوردن و راه برآوردن بچیزے صائب می رساند بوے می خود را بخموران خویش گو برآرد محتسب باگل در میخانه را - شیخ نظامی نمائی بمن مردے اهل روم - ره کوره آتش برآری ز موم - باقر کاشی باهم و خیال تو که به رغم حسودان - راهیست که نتوان بگل و سنگ برآورد - بابا فغانی عشق آمد و در چاه فراموشیم انداخت - وانگاه سر آن بگل و سنگ برآورد - و چون در بچیزے برآوردن - ظهوری برآورد بیگانه و آشنا - در آشنائی نخست جفا - و بی صله هم می آید ظهوری خود را دل دیوانه ز تدبیر برآورد - گردید خراب و در تعمیر برآورد - آن به که خرابی ننهد پا بسرائی - گر رخنه توان از گل تعمیر برآورد |
| ایضاً | کر دینا و بنا دینا | گردانیدن | | ایضاً | ایضاً | ظهوری روے همه کاهے و سرشک همه گلگون - عشق تو جهان را همه یکرنگ برآورد - فولاد مرا موم نه از سستی طالع - کافور مرا بخت سیه قیر برآورد - سے سودا انگرد هر که ظهوری بهر شاه - دهرش بهر معامله مغبون برآورد - |
| ایضاً | لانا | آوردن | | ایضاً | ایضاً | ظهوری عشق آمد و ناموس مرا ننگ برآورد - بر روے تو گل دوخت نظر رنگ برآورد - |
| ایضاً | رکھنا | نهادن | | ایضاً | ایضاً | چون بپاسنگ برآوردن ۱۲ ظهوری در پله محنت کشی عشق ظهوری - جان سختی ز ما و بپاسنگ برآورد - |
| ایضاً | ظاہر کرنا | ظاهر کردن ۱۲ وارسته | | ایضاً | ایضاً | چون جنگ برآوردن - قدسی نشست موافق بکسی نقش مرادم - با سر که در صلح زدم جنگ برآورد |

| مصدرات | معنی اردو | [illegible] | مصدر متعدی | [illegible] | [illegible] | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ایضاً | پالنا اور بڑھانا | پرورش کردن و نشو ونما دادن ۱۲ وارستہ | | ایضاً | ایضاً | **صائب** ہرچند برآوردۂ آن جہان جہانم - چون خانہ ندارم خبر از صاحب خانہ **شانی تکلو** ہزار نخل بخون جگر برآوردم - امید نیست کہ یک نو بتم ثمر بخشد **ظہوری** بزرگیہائے عشقم تربیت کرد - ہم از خردی مرا نمکین برآورد ۱۲ |
| ایضاً | بلند کرنا | بلند کردن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | **حزین** نصرت رنگ بود علم کاویانیم - از نخل آہ رایت علیا برآورم **ظہوری** دروا دے خود ہر کہ تمامت مریدیم - نام عجبی شیخ بتندویر برآورد - **درویش والہ ہروی** خالت بسیہ روزی ما نام برآورد - در صبح فرو رفت و سر از شام برآورد **مفید بلخی** تا خط سیہ بر لب گلفام برآورد - یاقوت لبش ہمچو نگین نام برآورد - **بہار عجم** و چون علم برآوردن **ظہوری** دلت گرد اشکم کشیداست نم - ز دل آہ سوزان برآرد علم - |
| ایضاً | نوازنا | نواختن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | برآوردہ کسی کہ او را نواختہ و پروردہ باشند **سلمان** آفتابی تو و راتب خور خوان تو ست آسمانی و برآوردہ رائی تو خوراست - و نیز بمعنی بناے بلند و حصار **فردوسی** بدرگاہ شاہ افریدون رسید - برآوردۂ دید سر ناپدید - |
| ایضاً | آباد کرنا | عمارت کردن ۱۲ بہا | | ایضاً | ایضاً | **سکندرنامہ** فرشتہ کنم دیو ہر خانہ را - برآریم از گنج ویرانہ را ۱۲ |
| ایضاً | کھینچنا | کشیدن ۱۲ بہا | | ایضاً | ایضاً | چون حصار برآوردن و دیوار برآوردن ۱۲ بہار **ظہوری** ترسم کند خراب تمناے راحتش - بر گرد دل ز داغ حصارے برآورم - ۱۲ |
| ایضاً | کرنا | کردن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون غسل برآوردن **حزین** احرام کوی دوست بپاکان میسر است - غسلے بخون دل شفق آسا برآورم - و چون تظلم برآوردن - **شیخ شیراز** تظلم برآورد فریاد خواند - کہ رحمت بر افتاد و شفقت نماند **کمال اسمٰعیل** تخت غسلے از چشمۂ حیات برآر - بزیرہ بن موی کمی از ان برسان ۱۲ |
| ایضاً | بنانا | ساختن | | ایضاً | ایضاً | **ظہوری** در کمین چرخ نالہ خدنگی کشیدہ است - از قامت خمیدہ کمانے برآورم - **بوستان** خردمند و پرہیزگار ش برآر - گرش دوست داری بنازش برآر - ع شاہان ہمہ خواہند گدائی چو ظہوری - از خاک رہ شاہ خود اورنگ برآورد ۱۲ |
| ایضاً | چھوڑ الینا | رہانیدن | | ایضاً | ایضاً | **حزین** مستی روا بمعتکف خانقاہ نیست - از رہن بادہ دلق و مصلا برآورم - ۱۲ |

| مصدر مرکبات | معنی اردو | مصدر فارسی ہم معنی | مصدر لازم | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ایضاً | بازرکھنا | بازداشتن | | ایضاً | ایضاً | چون از شیر برآوردن ظہوری یادست کہ مہر توشکر بخت بکام - در کودکیم دایہ چو از شیر برآورد ۱۲ |
| ایضاً | چڑھانا | بالا بردن | | ایضاً | ایضاً | حزین جان را زجا بیچ طبایع کنم رہا - جبریل را بعرش معلا برآورم ۱۲ |
| ایضاً | بسر کرنا | بسر بردن | | ایضاً | ایضاً | چون روزگار برآوردن آصفی در روزگار غم زدودن سرشک ماست طفلی کہ روزگا[ر] برآوردہ بے سبب ۱۲ بہار |
| ایضاً | چڑھانا واسطے قتل کے ۱۲ | کشیدن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون بدار برآوردن خالص زمزمہ بلبل از حقیقت گل بود غیرت معشوقیش بدار برآورد بہار |
| ایضاً | اوٹھانا | برداشتن | | | | گلستان سر برآورد و گفت ظہوری ہرکس کہ سجدہ پیش براہیم شہ کند - (اے ابراہیم شاہ ۱۲) از سجدہ سر بفرقدیدن برآورد - و چون دست بدعا برآوردن خواجہ شیراز محراب ابروان بنما تا سحرگہی - دست دعا برآرم و در گردن آرمت - و چون کف برآوردن تاثیر اے اجابت کف برآور لب بآمین برکشای - اختصاری از دعا در داستان آوردہ ام ۵ کف در دعا برآر ظہوری کہ در اشک - از بہر شاہد اثر آوردہ گوشوار - ۱۲ |
| ایضاً | اوکھاڑنا | برکندن ۱۲ بہار | | | | چون از بن و بیخ برآوردن و از جا برآوردن ۱۲ بہار |
| ایضاً | ڈالنا | انداختن | | ایضاً | ایضاً | چون سر بجیب برآوردن ظہوری خورشید و مہ شود بنظر ہرچہ آیدم - گاہے کہ سر بجیب تخیل برآورم - ۱۲ |
| ایضاً | پہرانا | گردانیدن | | ایضاً | ایضاً | چون دل برآوردن بگرد جیب ظہوری تاگیرم از شکیب جہان گرد خود سراغ - ہر لحظہ دل بگرد دیارے برآورم ۱۲ |
| ایضاً | ایجاد کرنا | ایجاد کردن | | ایضاً | ایضاً | چون مضمون برآوردن و صنعت برآوردن ۱۲ |
| ایضاً | اوگانا | رویانیدن | | ایضاً | ایضاً | چون گل برآوردن و چون سنبل برآوردن ظہوری بر جوے دیدہ بند ظہوری زلال اشک - انجا بباغ بخت مگر گل برآورم - گلستان زمین شور سنبل بر نیارد ۱۲ |
| ایضاً | قایم کرنا | نہادن | | ایضاً | ایضاً | چون اساس برآوردن ظہوری زموجی جہان را بیافم پلاس - زخشتی بکیوان برآرم اسا[س] چنانچہ در بہار عجم است کہ اساس بالفظ کردن و انداختن و نہادن و گستردن و بستن و کشیدن |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی بزبان اہل زبان | مصدر عربی | ماضی | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | وبرآوردن بیک معنی مستعمل ۱۲ |
| ایضاً | گزرانا | بسر کردن | | ایضاً | ایضاً | چون چلہ برآوردن **باقر کاشی** چلۂ درخم برارو چلۂ اندر سبو۔ ہمچو می صافی شو انگہ در دل مینا نشین ۱۲۔ |
| ایضاً | نکالنا | ظاہر وآشکارا کردن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون خط برآوردن **صائب** خط برآورد وہمان چہرہ او سادہ نماست ۔ در صفا جوہر آئینہ نہان مے باشد۔ |
| ایضاً | تازہ اور شایستہ پیدا اور حاصل کرنا | تازہ وشائستہ پیدا وحاصل کردن ۱۲ | | ایضاً | ایضاً | چون رنگ برآوردن **طالب آملی** دیدم گل روئی نگہم رنگ برآورد ۔ دل برفترہ ام نالہ باہنگ برآورد۔ **صائب** از طوطی من روی سخن رنگ برآورد۔ این آئینہ راحرف من از زنگ برآورد ۱۲ |
| بیختن | چھاننا | از پرویزن گزراندن ۱۲ ان | غربلۃ | | بیزد | |
| بیزانیدن | چھنوانا | از پرویزن گزراندن فرمودن | | | بیزاند | |
| برتافتن | اوٹھانا | برداشتن ۱۲ ان | رفع وقلّ و اقلال کنشول | | برتابد | **طالب آملی** ازان مقفا سر کردم این غزل طالب ۔ کہ دوش قافیہ ام برنتافت بار ردیف ۔ |
| ایضاً | اوٹھا سکنا | توان برداشتن ۱۲ | | | ایضاً | چون بار برتافتن **طالب آملی** ازان مقفا سر کردم این غزل طالب ۔ کہ دوش قافیہ ام برنتافت بار ردیف ۔ **سکندر نامہ** خرد تا بد ودر نیابد ترا ۔ کہ تا بے خرد برنتابد ترا ۱۲ |
| ایضاً | قبول کرنا | پذیرفتن ۱۲ ان | | | ایضاً | چون حکم برتافتن **خواجہ جمال الدین سلمان** دل زغوغا ئے می وسودائے عشق آمدہ تنگ ۔ بود ملکی مختصر حکم دو سلطان برنتافت ۱۲۔ |
| ایضاً | متحمل ہونا | متحمل شدن ۱۲ | | | ایضاً | **ظہوری** زدود داغ دل پیچیدہ عطر در دماغ جان ۔ صداع نکہت نسرین وریحان برنمی تابد ۔ پئے زندانیان آرزو جاہ ذقن داری ۔ اگر زلف پریشان جوشش افغان |

| مصادر | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | برنمی تابد ایضاً خدا بسینه چاکیما — شوق ما بخشاید- که گوشش صبر و طاقت نامهجران برنمی تابد- و چون کیف برتافتن- باقر کاشی یکطرف جام شراب یکطرف روی نگار ظرف ما کیف دو بالا برنتابد بیش ازین- ۱۲ |
| ایضاً | پھیرنا | بازگردانیدن ۱۲ ن | | | ایضاً | چون دیده برتافتن از چیست حزین برتاب حزین از دو جهان دیده دل را عشق است درین دائره درکار دگر هیچ ۱۲ |
| ایضاً | تاب دینا | تاب دادن ۱۲ ن | | | ایضاً | چون سر زلف برتافتن سکندر نامه در آن پرده کز راستی یافتم- سخن را سر زلف برتافتم — و شارح سکندر نامه درین بیت برتافتن بمعنی آراستن نوشته ۱۲ |
| برجهیستن و برجستن و برجهیدن | پھاندنا اور اوچھل جانا ۱۲ نفایس ۱۲ | خیز کردن بالفتح ۱۲ | وثوب و تاب و تب و نیب طفره طمو ۱ | | برجهد | فزید علیه جستن که بباید طولوی معنوی چون بدیدم صبح رویت در زمان برجستم گرم در کار آمدم موقوف مطرب نیستم- ۱۲ |
| برچیدن و برچیدن مخفف آن ۱۲ | جمع کرنا | فراهم آوردن ۱۲ ان | اِلتِقاط | | برچیند برچیند | میر معیشت محوی چو درویشان دلم هر صبح گرد و بر در دلها- که از هر جا ملالی هر قوت شام برچیند ۱۲ برچید ماضی |
| ایضاً | اوٹھانا | برداشتن ۱۲ ان | | | ایضاً | عمعق بخاری هوای قیرگون برچید نقاب قیرگون از رخ- سپهر ساج گون بنهاد تاج عاج گون بر سر- سنائی آن کبک مرقع سلب برچیده دامن- از غالیه غل ساخته از مهر نشان را- ظهوری مرهم طلبم زسینه داغم برچین- از زهر بنالم شکرم پیش انداز- و چون بازار برچیدن صائب چار بازار عناصر بکار گشته است- وقت آن آمد که برچینیم این بازار را- و چون دکان برچیدن حکیم حاذق پور حکیم همام ضرر نفع چون دکان برچید- یاس اندر حقیقت است و امید- و چون رخت برچیدن کمال خجند رخت برچید ز سودای من آن عشوه فروش- سر بازار دگر می طلبد دانستم ۱۲ بهار |
| ایضاً | دور کرنا | دور کردن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | و چون رعشه برچیدن ظهوری بکوشش نیست ممکن رعشه از سیماب برچیدن- شکیبائی تواند کرد ناصح ناشکیبا را ۱۲ |
| ایضاً | لپیٹنا | در نوردیدن ۱۲ بهار | | | ایضاً | چون بساط برچیدن دانش بذوق آشتی از دوستان رنجیدنی دارد- بساط دوستداری |

| مصدر فارسی | معنی اردو | مصدر فارسی ہم معنی یا قریب المعنی | مصدر عربی | ماضی | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | چیدن و برچیدنی دارد ۱۲ |
| ایضاً | اپنے اوپر لینا | برخود گرفتن ۱۲ بہار | | | ایضاً | خواجہ شیراز بمژگان سیہ کردی ہزاران رخنہ در دینم - بیا کز چشم بیمارت ہزاران درد برچینم ۱۲ و چون بلا برچیدن سعید اشرف رفتہ از گلچید نقش خاری بدست وی خود خار خار دل کہ برچیند بلائی دست او ۱۲ |
| بازچیدن | اوٹھانا | برداشتن ۱۲ ان | رفع | | | خواجہ شیراز عنقا شکار کس نشود دام باز چین - کانجا ہمیشہ باد بدست است دام را ۱۲ |
| برخاستن | اوٹھنا اور کھڑا ہونا | مقابل نشستن ۱۲ | قیام ۱۵ | برخاست چون نشست برخاست | برخیزد | صائب بداز عزت موی سفید پیران را زجای خویش بتعظیم صبحدم برخیز - ۱۲ |
| ایضاً | دور و برطرف ہونا | دور شدن و برطرف گشتن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | خواجہ جمال الدین سلمان چہ گنہ رفت وگر نیز گناہے کردم - شاید از لطف تو از گردن ما برخیزد - طاہر وحید چو موج بحر گرد تربت من نالہ دارد - سرم شد خاک و از سر شور سودا برنمی خیزد - حزین باتو در خلوت دل وصل مدامی خواہم - کز میان کلفت روزان و شبان برخیزد - صائب چہ غم ز سینہ بیاد وصال برخیزد - چہ تشنگی بسراب از سفال برخیزد - زآب سبزہ خوابیدہ می شود بیدار - ز دل بباده چہ زنگ ملال برخیزد - ترا ز اہل کمال آن زمان حساب کنند - کہ از دل تو غرور جمال برخیزد باب پنجم گلستان کہ چون عاشقی و معشوقی در میان آمد مالکی و مملوکی برخاست حزین ہر جفائی کہ کنی راحت جان است ولی - رسم انصاف مبادا ز دو جہان برخیزد صائب پردہ بردار ز رخسار کہ جان برخیزد - زنگ از آئینہ ام بال فشان برخیزد - ز پاے تا نہ نشیند سپہر ممکن نیست - کہ زنگ ز آئینہ ماہ و سال برخیزد - ۱۲ |
| ایضاً | بیدار ہونا | بیدار شدن | | ایضاً | ایضاً | صائب درین دو وقت اجابت کشادہ پیشانی است - دل شب از نتوانے سپیدہ دم برخیز - |
| ایضاً | پہونچنا | رسیدن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | خواجہ شیراز نوبت زہد فروشان گرانجان بگذشت - وقت شادی و طرب کردن رندان برخاست - و اگر درین شعر برخاستن بمعنی آمدن گفتہ شود مآل یکی باشد ۱۲ |

۱۵ در غیاث قیام ایستادن برای تعظیم یا تنظیم و تنبیہا ۱۲

| مصدر ناقص | مصدر اردو | معنی حقیقی یا مجازی [illegible] | مصدر [illegible] | مصدر [illegible] | مصدر [illegible] | محاورہ وسند وغیرہ |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| ایضاً | اوگنا | روئیدن | | ایضاً | ایضاً | حزین ازکدامی چمن این سروخرامان برخاست - کز پیش عمرابد بر زده دامان برخاست<br>شط خون میرود از دیده من تا تو می آئی - باین تمکین نهال از جویباران برنمی خیزد - ۱۲ |
| ایضاً | باہر نکلنا | بیرون آمدن | | ایضاً | ایضاً | حزین شور محشر ازدل پیروجوان برخاستست - تیغ بیداد که یارب از میان برخاست<br>ــــآے از نیام بیرون آمده ۱۲ |
| ایضاً | قطع تعلق کرنا | قطع تعلق کردن از چیزے ۱۲ | | ایضاً | ایضاً | جمال الدین سلمان گر تو در باغ روی لاله کند ترک کله - غنچه یکبارگی از بند قبا برخیزد<br>حضرت سعدی گفتی به هم نشین یار از سر جان برخیز - برگرد سرت گردم بنشین<br>و برخیزم - صائب کلید گلشن فردوس دست احسان است - بهشت می طلبم<br>از سر درم برخیز - ظهوری ز خود برخیز تا عکسش درافتد - تو ئی زنگار این<br>آئینه برخیز - ۱۲ |
| ایضاً | آمادہ ہونا | آمادہ شدن | | ایضاً | ایضاً | حافظ دل و دینم شد و دلبر بملامت برخاست - گفت با ما منشین کز تو سلامت<br>برخاست - صائب همت آبله پای طلب را نازم - که بشاطگی خار مغیلان<br>برخاست ۱۲ |
| ایضاً | پیدا ہونا | بوجود آمدن | | ایضاً | ایضاً | حزین نمک بر داغ خورشید قیامت میزند شورم - چو من شوریده از دلفگاران برنمی خیزد - صائب<br>درد تنهائی غبارم را بیابان گرد کرد - بهر تسکین دل من اهل دردی برنخاست - آمی بوجود نیاید صائب<br>گاهی از نخل امیدم ثمری برخیزد - که ز هر برگ بقصدش تبری برخیزد صائب نه زمی<br>خوردن ما شور و شری برخیزد - نه زهم صحبتی ما ضررے برخیزد - ایکه چون غنچه بشیر از<br>خود بینازی - باش تا سلسله جنبان خزان برخیزد - ظهوری راه صعب است مگر<br>راهبری برخیزد - خضر خوبست ولیکن دگری برخیزد - صائب گناه ما غبار خاطر رحمت<br>نمی گردد - فروغ مهر از دریاے پر خوناب برخیزد ۱۲ |
| ایضاً | اڑ جانا | گسیختن | | ایضاً | ایضاً | صائب خار خار دلم از سینه نمایان گردید - بخیه تنگ رفو یم ز گریبان برخاست - ۱۲ |
| ایضاً | ہوسکنا | توان شدن | | ایضاً | ایضاً | بوستان چه برخیزد از دست گردار من - مگر دست لطفت شود یار من صائب<br>دلبری نیست با بروی کج و قامت راست - بی کمان دار چه از تیر و کمان برخیزد ۱۲ |

| مصادر | معنی اردو | ہم معنی مصدر ... فارسی | مصدر متعدی | ماضی مطلق | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| برخاستن | کُھلنا | کشودن، شدن | | ایضاً | ایضاً | صائب زد ہمان روز کہ باغنچہ محجوب تولات - قفل شرم از دہن بستہ خندان برخاست ۱۲ |
| ایضاً | اوڑجانا اورزایل ہونا | پریدن وزایل شدن | | ایضاً | ایضاً | چون رنگ برخاستن علی خراسانی مہ چہرہ خراشش شد ازین درد - رنگ از رخ آفتاب برخاست - وچون نقش برخاستن بیدل بکوشش بر نخیز ونقش آسایش بہلویم رگ خوابست از غفلت چو مخمل بر سرم ویم ۱۲ |
| ایضاً | حاصل ہونا | حاصل شدن | | ایضاً | ایضاً | چون غرض برخاستن سکندر نامہ چو افروختند شش غرض بر نخاست - درو (اسے آئینہ ۱۲) پیکر خود ندید بدر است ۱۲ |
| ایضاً | چلنا ہوا کا | وزیدن | | ایضاً | ایضاً | خواجہ حافظ درچمن باد بہاری زکنار گل وسرو - بہواداری آن عارض وقامت برخاست ۱۲ |
| ایضاً | شادو شگفتہ ہونا | شاد وشگفتہ شدن | | ایضاً | ایضاً | خواجہ حافظ روزہ یکسو شد وعید آمد ودلہا برخاست - می بمیخانہ بجوش آمد ومی باید خواست ۱۲ |
| ایضاً | رہائی پانا | رہائی یافتن | | ایضاً | ایضاً | خواجہ حافظ مژدہ وصل کو کز سر جان برخیزم - طایر قدسم واز دام جہان برخیزم - ۱۲ |
| ایضاً | منقطع ہونا | منقطع شدن | | ایضاً | ایضاً | چون امید برخاستن خاقانی بلبلم در مضیق خارستان - کہ امیدم ز گلستان برخاست ۱۲ |
| ایضاً | مٹجانا | محو شدن | | ایضاً | ایضاً | چون چین برخاستن از چیزے کلیم ای خوش آدمم کہ دولت از سر کین برخیزد وشستینی وزابروے تو چین برخیزد - ۱۲ |
| ایضاً | نکلنا | برآمدن | | ایضاً | ایضاً | چون فال برخاستن علی خراسانی فریاد کہ فال طالع من - از ہر ورق کتاب برخاست ۱۲ |
| برداشتن | اوٹھانا | مقابل نہادن | سافع | برداشت | بردارد | درمیان لفظ برو داشتن فاصلہ ہم جایز است از باب سی ودوم اخلاق محسنی ہر خار کہ سر بر زند از گلشن ملک - فی الحال سرش بہ تیغ بر باید داشت ۱۲ |
| ایضاً | قبول کرنا | پذیرفتن ۱۲ ان بہا | | | ایضاً | چون رنگ برداشتن وکار برداشتن صائب قامت خم گشت وپشت بار طاعت برنداشت - چہرۂ بی شرم تو رنگ خجالت برنداشت عبد الرزاق فیاض داعظا کار تو بیہودہ سرائیست مدام - این چکاراست کہ برداشتہ کارکم است جلال اسیر گل پژمردہ رنگی غیر حسرت بر نمی دارد - دل افسردہ داغی جز خجالت بر نمی دارد - ۱۲ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | [illegible] | مصدر عربی | [illegible] | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ایضاً | جدا کرنا | جدا کردن | | | ایضاً | چون سلسله از پا برداشتن صائب دست اگر در کمر کوه کند می گسلد - زور شوخی که مرا سلسله از پا برداشت ۱۲ و چون دل برداشتن خواجه شیراز نباید بستن اندر چیز و کس دل - که دل برداشتن کاریست مشکل ۱۲ |
| ایضاً | اختیار کرنا | پیش گرفتن | | | ایضاً | چون راه برداشتن صائب شوری از ناله مجنون به بیابان افتاد - که دل از سینهٔ لیلی ره صحرا برداشت - خسرو چو لختی گشت و صید افگند تا چاشت - از انجا سوی بستان راه برداشت ۱۲ بهار |
| ایضاً | نکالنا | برآوردن | | | ایضاً | چون ثمر برداشتن ظهوری بفرض نخل امیدم اگر ثمر برداشت - ز کینه دست زمین و زمان تبر برداشت - و چون پنبه از گوش برداشتن زلالی که یعنی پنبه چیست از گوش بردار - رگ گردن مباش و سر فرود آر - ۱۲ |
| ایضاً | دینا جهاڑو کا | کشیدن و دادن | | | ایضاً | چون جاروب برداشتن ظهوری زهی خرام که طاوس بهر فراشی بجلوه گاه تو جاروب بال و پر برداشت ۱۲ |
| ایضاً | لانا | آوردن | | | ایضاً | چون امید برداشتن ـه مخور فریب ظهوری من و تو هم عشقیم - دل تو این همه امید از کجا برداشت - ۱۲ |
| ایضاً | مٹانا | محو و نابدید کردن | | | ایضاً | چون نام برداشتن از جهان فرخی الشمشیر از جهان برداشت نام خسروان یکسر - نماند از بیم آن شمشیر ملک آرای گیتی بان - ۱۲ بهار و چون رسم برداشتن ثنائی دران مکان که تو از راه قدر بنشستی - زمانه رسم گسستن ازان مکان برداشت - ۱۲ |
| ایضاً | جائز و روا رکهنا | جائز و روا داشتن ۱۲ بهار | | | ایضاً | چون خدا برداشتن فضلی جبر باد و قانی تا که از جور تو دل با جفا بردارد - آن قدر جور بما کن که خدا بردارد - صائب عجب دارم خدا بردارد این ظلم نمایان را - که پیش چشم من آئینه زان رخسار گل چیند ۱۲ |
| ایضاً | حاصل کرنا | حاصل کردن و بدست آوردن ۱۲ ان | | | ایضاً | چون گرده برداشتن و فیض برداشتن و حلاوت برداشتن طغرا اگر خاک مانی قلم داشتی - ز دوشت بکف گرده برداشتی - چو یک تخم دهقان او کاشته - دو صد خرمن فیض برداشته ظهوری حلاوتی که ز شهد لبت زیادت بود - بشور خنده برون ریختی شکر برداشت |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| | | | | | | ظہوری گشت بر سینہ عرض مخزن واغ - زانچہ می خواست بیشتر برداشت - نظامی زہر نسخہ برداشتم مایہ ہا - بر و بستم از نظم پیرایہ ہا - |
| ایضاً | کاٹنا و قطع کرنا | بریدن و قطع کردن ۱۲ ان | | | ایضاً | چون سر برداشتن باقر کاشی تا رست بی رخ تو شبستان اہل دل - برداشمع را سر و نشین بجای خویش - عرفی سر خاقان بہ تیغ بر دارد - در ترازوے قیصر اندازد ۱۲ |
| ایضاً | روشن و ظاہر و نمایاں کرنا | روشن و ظاہر و نمایان کردن ۱۲ | | | ایضاً | چون نام برداشتن کہ مرادف نام بر کردن است ۱۲ بہار مرزا بیدل گرانجان را نباشد ہیچ نسبت با سبکروحان - نگین را میشود قالب تہی گر نام بردارد ۱۲ بہار |
| ایضاً | بلند کرنا | بلند کردن و بالا بردن ۱۲ ان | | | ایضاً | چون نوا برداشتن طاہر وحید شب ہجران نوا چون این دل بیتاب بردارد - ز چشم صورت تحمل فغانم خواب بردارد ۱۲ |
| ایضاً | سلب کرنا | سلب کردن ۱۲ بہار | | | ایضاً | چون خواب برداشتن وسندش درخانہ بالا مرقوم گشت ۱۲ |
| ایضاً | ہمراہ لینا | ہمراہ گرفتن ۱۲ بہار | | | ایضاً | چون خضر برداشتن حزین از ہمت سرستان بردار حزین خضری - تنہا نتوان رفتن صحرای محبت را - وازین ثابت می شود کہ برداشتن در اشخاص نیز مستعمل است وازین عالم است لشکر برداشتن و بلد برداشتن و بنّا و معمار برداشتن چنانکہ درین شعر استاد ؎ بلد برنداریم در راہ عشق - کہ نقش پی ماست ما را دلیل - طاہر نصیر آبادی در حال ولی قلی بیگ نوشتہ بنّایان و معماران را برداشتہ متوجہ آن مقام شد - |
| ایضاً | بنانا اور ایجاد کرنا | ساختن و ایجاد کردن ۱۲ ان | | | ایضاً | چون سیما برداشتن حسین ثنائی زہے سپہر ضمیری کہ چرخ آئینہ فام - ز گرد راہ تو سیمای اختران برداشت ۱۲ |
| ایضاً | بجالانا | بجا آوردن | | | ایضاً | چون فرمان برداشتن شیخ شیراز ہمہ از بہر تو سرگشتہ و فرمان بردار - شرط انصاف نباشد کہ تو فرمان نبری ۱۲ |
| ایضاً | مار ڈالنا | میرآمدن ۱۲ وارستہ | | | ایضاً | چون خدا بردار سنجر کاشی لسبوی او نہ بینم سیر تا آگہ نگردی تو - خدا از پیش چشم من ترا اے خیر بردارد ۱۲ وظاہر ادرین شعر بمعنی دور و نابود کردن نیک درست می آید و معنی این معنی است خود قول وارستہ کہ در جاے دیگر نگاشتہ است بسند ہمین محاورہ مندرجہ |

| مصطلحات | معنی اردو | مرادف فارسی | مصدر | حاصل مصدر | مصدر لازم | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | شعرمذکورو آن اینست برداشتن بمعنی ازمیان برداشتن ۱۲ انعمتخان عالی ؎ تاچند کسی دست دعا بردارد۔ کین ظلم ازین کلکله پا بردارد۔ بشسته چنان قوی که برداشتنش کاردگرے نیست خدا بردارد ۱۲ |
| ایضاً | باہرلانا | بیرون آوردن | | | ایضاً | چون فروغ ازچہرے برداشتن ظهوری نقاب چون زرخ آن آفتاب بردارد۔ صد آفتاب فروغ ازنقاب بردارد۔ آسے بیرون آرد ۱۲ |
| ایضاً | زائل و متغیر کرنا | زائل و متغیر کردن | | | ایضاً | چون رنگ چہرے برداشتن حسین ثنائی زصدمت تو توان کردکوه راسیماب۔ زهیبت تو توان رنگ ارغوان برداشت ۱۲ بهار |
| ایضاً | پینا | خوردن ۱۲ بهار | | | ایضاً | چون می برداشتن فردوسی شب اُورمزد آمد وماه دے۔ زگفتن برآساو بردار می ۱۲ بهار |
| ایضاً | ظلم اوٹھانا | جور برداشتن ۱۲ بهار | | | ایضاً | چون ازکسی برداشتن کلیم بردباری چیست جور از دشمنان برداشتن۔ ورنه جان پروردن است ازدوستان برداشتن۔ ۱۲ |
| ایضاً | دور پھینکنا | دورانداختن ۱۲ بهار | | | ایضاً | چون ازمیان برداشتن مرزا سعید چیست دانی زندگانی دل زجان برداشتن۔ خویشتن را رفته رفته ازمیان برداشتن۔ ۱۲ |
| ایضاً | دورکرنا | دورکردن | | | ایضاً | چون چین برداشتن مفید بلخی مشکل است ازابروے آن شوخ چین برداشتن۔ جوهر شمشیر نتوان ازجبین برداشتن۔ ۱۲ |
| ایضاً | کرنا | کردن | | | ایضاً | چون الامان برداشتن صائب ملامت ازدل بیباک من فغان برداشت۔ زسخت جانی من سنگ الامان برداشت۔ وچون ترکتاز برداشتن سالک قزوینی عشق چون ترکتاز بردارد۔ نی سوار ندآسمان فرسان ۱۲ وچون فغان برداشتن اثیر اگرآئینهٔ از راز نهان بردارم۔ سوے خودبینم واز شوق فغان بردارم ۱۲ |
| ایضاً | جلد جلد قدم اٹھانا میں لانا | زود زود برفتار آوردن | | | ایضاً | چون پا برداشتن سالک قزوینی همچو مجنون پی آوازه درائی بردار۔ سرزنجیر بدوش افگن و پائے بردار۔ ۱۲ |
| ایضاً | پانا اور دریافت کر لینا | یافتن ۱۲ بهار | | | ایضاً | چون پی برداشتن دانش نمی ماند نهان لطف سخن جوینده می یابد۔ پی آهوی |

| مصدرہات | معنی اردو | [illegible] | [illegible] | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | مشکین را بو صیاد بردارد نظامی حق نعمت شاہ بگزاشتند۔ پی کشتن شاہ بر داشتند ۱۲ |
| ایضاً | تحمل کرنا | تحمل کردن | | | ایضاً | چون حرف برداشتن مرزا بیدل چند باید شد ز غفلت مرکز تشنیع خلق۔ حرف سنگین تا بکی چون گوش کر برداشتن ۱۲ |
| ایضاً | بنانا | ساختن | | | ایضاً | چون دیوار برداشتن غنی غبار خاطرم از اہل عالم جمع شد چندان۔ کہ میخواہم بپیش روی خود دیوار بردارم ۱۲ |
| ایضاً | کہانا زخم کا | خوردن زخم | | | ایضاً | چون زخم برداشتن محمد خان بیگ داغستانی بزیر تیغش از ذوق شہادت می طپم زان رو۔ کہ از شمشیر او یک زخم را صد بار بردارم۔ باقر کاشی ز دست و بازوی صید افگنی جنان باقر۔ غریب زخمی برداشتنی نگون باشد۔ ۱۲ |
| ایضاً | لیجانا | بردن | | | ایضاً | چون سراغ برداشتن بیدل از سبکروحان گرانجا نیست اظہار اثر۔ بوی گل ہر جا رود با خویش بردارد سراغ۔ ۱۲ |
| ایضاً | پکڑنا | گرفتن | | | ایضاً | چون عبرت برداشتن صائب گر چنین داده خود بازستاند صائب۔ غیر عبرت نتوان ہیچ ز دنیا برداشت۔ ۱۲ |
| ایضاً | مول لینا | خریدن | | | ایضاً | چون بچیزی برداشتن نظیری جز محبت ہر چہ بردم سود در محشر نداشت۔ دین و دانش عرض کردم کس بچیزی بر نداشت۔ و صاحب بہار عجم بمعنی اختیار و قبول کردن نگاشتہ ۱۲ |
| ایضاً | گانا | سرودن | | | ایضاً | چون غزل برداشتن حافظ مطرب از درد محبت غزلی خوش برداشت۔ کہ حکیمان جہان را مژه خون پالا بود۔ ۱۲ |
| ایضاً | لینا اور قبول کرنا | گرفتن و قبول کردن | | | ایضاً | چون بفرزندی برداشتن ای بہ بسیر خواندگی گرفتن ملا واقف خلخالی دل ہمان روز پدر از من شیدا برداشت۔ کہ بفرزندیم این عشق جگرخوار برداشت مرزا ملک مشرقی چرخ آن روز کہ گہوارہ ز بیشم برداشت۔ پدر عشق بفرزندی خویشم برداشت ۱۲ |
| ایضاً | موقوف کرنا | موقوف کردن | | | ایضاً | چون نزاع برداشتن صائب ہمیخواہد میانجی جنگہای زرگری ورنہ۔ نزاع از کفر و دین و سبحہ و زنار بردارم۔ ۱۲ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | ماضی عربی | مضارع عربی | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ایضاً | لکھنا نقل کا | نوشتن نقل ۱۲ بہار | | | ایضاً | چون سواد برداشتن سے نقل نوشتن از قباله ورقم و حکم وجز آن تا ثیر غیر دل کندن زعالم دلنشین مانند - این سواد از سکه روی درم برداشتم - وچون نسخه برداشتن صائب نتوان نسخه ازان چشم زشوخی برداشت - ورنه مجنون بنظر چشم غزالی دارد ۱۲ |
| ایضاً | کھینچنا تصویر کا | کشیدن | | | ایضاً | چون نقش برداشتن صائب مصور راکند بیدست و پا حسنی که شوخ افتد نشد نقشی درست از روی او آئینه بردارد - سے اگر از صفحه آئینه حیرت می شود زائل - توان برداشتن از خاک راحت نقش بیدل هم ۱۲ |
| ایضاً | قائم کرنا | قائم کردن | | | ایضاً | چون بنا برداشتن خالص گرد باد تو کجا آه کجائی صحرا - این بنا را دل ویران شده بهتر برداشت ۱۲ |
| بردمیدن | | | | | بر دمد | لغتی است در دمیدن که در باب دال بیاید ۱۲ ان |
| ایضاً | جوش میں آنا غصه سے | بجوش آمدن از خشم ۱۲ | | | ایضاً | فردوسی چو رستم پیام سپهبد شنید - چو دریای آتش زکین بردمید ۱۲ ان |
| ایضاً | نکالنا | برآوردن | | | ایضاً | چون آه بردمیدن آملی چون بردمم زرد زدن دل آه آتشین - مثال اژدها ز گریبان برآورم ۱۲ |
| برون | لیجانا ۱۲ | مقابل آوردن ۱۲ ان | اِذهاب | بُرد | بَرَد | و بُرد ماضی از بردن هم و با صطلاح شطرنجبازان بردن بازی بوضعی خاص بر اهر و اسم فاعل و برنده مثله وجانورے که پیشاپیش شیر آواز کنان برود تا جانوران دیگر از آواز او خبردار شده خویشتن را بکنار کشند و پرواته را نیز گویند و این مجاز است ۱۲ ان |
| ایضاً | حاصل کرنا | حاصل کردن و بدست آوردن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | عبدالحی سنو کروی در مید رسال هوشمندی - بردم ز طواف شل احمدی خواجه شیراز ثواب روزه و حج قبول آن کس برد - که خاک میکده عشق را زیارت کرد - حزین یک جلوه خیال تو دراندیشه ما کرد - دل لذت دیدار جدا و دیده جدا برد ۱۲ وچون سود بُردن ۱۲ |
| ایضاً | ظاهر کرنا | عرض دادن و اظهار کردن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | چون حاجت بردن شیخ شیراز مبر حاجت به نزدیک ترشروی - که از خوی بدش فرسوده گردی ایضاً بیگمان عیب تو پیش دگران خواهد برد ۱۲ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | مصدر مترادف یا ہم معنی | مصدر مرکب | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ایضاً | لی بھاگنا | ربودن ۱۲ ب | | ایضاً | ایضاً | چون نقد بُردن خواجہ حافظ اگرچہ دیدہ بود پاسبان نواسے گل - بہوش باش کہ نقد تو پاسبان نبرد - ۱۲ |
| ایضاً | تباہ کرنا | تباہ کردن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | چون بردن سر ماچیست مرزا محمد سعید اشرف ای کہ زاہد بردار حرف خنک ہوش ترا باخبر باش کہ سر مانبرد گوش ترا - وچون عزت بُردن ملا وحشی رقیب عزت خود گو مبر کہ بردر عشق - حریف کوہکنی نیست ہر کہ پرویز است - ۱۲ |
| ایضاً | چورانا | دزدیدن ونقب زدن خانہ را وہیچ نگذاشتن ودران ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | چون خانہ بردن محمد سعید اشرف می تراشد خامہ بہر شعر گفتن مدعی - می برد دیگر نمی دانم کہ این خانہ را شیخ شیراز خانۂ صاحب نظران می بری - پردہ زرپہر کتان میدری - ۱۲ بہار نزد مولف لفظ خانہ در خانہ بُردن لقاعدہ مجاز مرسل بمعنی ہمہ اسباب خانہ است ولفظ بردن قرینہ ظاہر وبردن بمعنی دزدیدہ بردن ۱۲ فافہم |
| ایضاً | کم اور زیادہ ہونا | کم وزیادہ شدن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | چون ہر دو خانہ بردن کمان [۹] طاہر وحید جز من کہ براہ تو گذشتم ز دو عالم - ہرگز نبرد از دو طرف خانہ کمانی - محسن تاثیر از چلہ حرص گوشہ نشین کم نمی شود - کز خانہ دزد مال وکمانخانہ می برد - ۱۲ |
| ایضاً | کہنا | گفتن | | ایضاً | ایضاً | چون نام بُردن خواجہ حافظ کو حریف خوش وسرمست کہ پیش کرمش - عاشق سوختہ دل نام تمنا ببرد ۱۲ عرفی منم آن سحر بیان کز مدد طبع سلیم - نہ برد ناطقہ نام سخنم بی تعظیم - ۱۲ بہار صائب بی اختیار نام خدا می برند خلق - ہر جا کہ یار نام خدا رقص میکند - ۱۲ |
| ایضاً | زائل اور دور کرنا | زائل کردن | | ایضاً | ایضاً | چون تاب بردن ورونق بُردن وقدر بردن ظہوری شب بگلگشت آمد از مہ تاب برد - صبح از ہر جلوہ اش مہتاب بُرد - در تن مردہ بدشنام کشد جان چہ عجب - کہ لبش رونق اعجاز مسیحا ببرد - ابونصر نصرامی بدخشان داریم صد ہنر این ہنر کس نمی خرد از بخت تیرہ قدر ہنر بردہ ایم ما - وچون آبرو بردن خواجہ حافظ جام می دیدست دم زروان بخشا زد - آبرو از لب جان بخش روان بخشا برد - وچون رنگ بردن حافظ ہزار آفرین بر می سرخ باد کہ از روی ما رنگ زردی ببرد - ظہوری در زبان ما ظہوری روزگار مہربانی از دل احباب برد - ایضاً لوح خاطر ز جہالت نہ نگارستانیست |

[۹] در مصطلحات بہار عجم نوشتہ کہ سرخانہ کمان خانہ ... بردن کمان ... کمان ... وخانہ کردن کمان ... شدن ... کمان از ... خوبیہا ... برد معنی ... ۱۲

| مصدر فارسی | معنی اردو | [illegible] | مصدر لازم | حاصل مصدر | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | که اجل نقش ترا از نظر ما ببرد خواجه حافظ مشو فریفته رنگ و بو قدح درکش - که زنگ غم ز دلت جز می مغان نبرد - و چون نقش بردن شیخ شیراز بازت ندانم از سر پیمان که می برد - باز از نگین عهد تو نقش وفا که برد - و چون بکارت بردن طالب آملی بحجله خانه غم بکر بود دختر رز - نگاه پرده شگاف منش بکارت برد - و چون تپ بردن میر معزی تابی و رنگ مشکل و صعبست از طبیب - بردن ز مرد پیر تپ ربع در شتا - و چون تلخی بردن باقر کاشی وقت بردن بزبان نام لبت آوردم - لذتش تلخی جان کندنم از کام برد - و چون چین بردن میر معزی ببرد از بهشت دولت تیغ او خم - ببرد از روی ملت رای او چین - و چون خمار بردن درویش واله هروی از سر ما کی برو بگردش ایام - باده جامی دگر خمار بهری را - و چون خواب بردن میر معزی در غمزه تو خواب نبردی بشب از من - تا وقت سحر ناله من زار بنودی - ۱۲ |
| ایضاً | کرنا | کردن | ایضاً | ایضاً | ایضاً | چون شادمانی بردن و انتظار بردن و حسرت بردن و رشک بردن و سعی بردن گلستان غمی کز پیش شادمانی بری - به از شادی کز پیش غم خوری - حزین بوسیده ایم بالب جان بخش یار را - حسرت بخضر و چشمه حیوان که می برد - بسکه چون نقش قدم محو سراپای تو ام رشک بر حیرت من صورت دیوار برد - ظهوری تا قفل حاجتی نگشاید کلید سعی - بس سعی در شکستن دندانه برده ایم - و چون حمله بردن نظامی برو حمله برد چون شیر مست یکی گرزه شیر پیکر بدست - و چون حیف بردن حافظ گر همه خلق جهان بر من و تو حیف برند - بکشد از همه انصاف ستم داور ما - ۱۲ بهار و چون ظن بردن میر معزی قبول بود همه ظن من باوّل کار - کنون معاینه دیدم هر آنچه بردم ظن - و چون آرزو بردن شفائی تکلو من از کجا و تمنای دل هنیم بس - که می برم بخیال تو آرزوی چند - کمال خجند آرزو برده ام که چشم تو باز - کشدم گه بعشوه گاه بناز - و چون سجده بردن شیخ شیراز گرا و می برد پیش آتش سجود - تو وا پس چرا می بری دست جود - و چون غیرت بردن صائب با خیال یار صحبت داشتن خوش دولتیست - می برم رشک ۱۲ |

| مصدر مناسبت | معنی اردو | [illegible] | مصدر مرکب | حاصل مصدر | مضارع | | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | | غیرت برآن عاشق که تنها می‌شود - ۱۲ |
| برون | اوٹھانا | برداشتن | | ایضاً | ایضاً | | چون منت بردن ورنج بردن وجفا بُردن وتکلیف بُردن گلستان ۶ منت حاتم طائی نبرد نظامی بهرجا که میرفت میریخت گنج - بامید راحت همی برد رنج - واله هروی آرام وراحتی که زدل ماتم تو برد - چون مرغ اشک بازنیاید بآشیان ۱۲ بهار ۔ و چون خجالت بردن خواجه حافظ دل دادمش بمژده و خجالت همی برم - زین نقد قلب خویش که کردم نثار دوست - وچون تحکم بُردن سعدی سخت است پس از جور تحکم بردن - خوکرده بناز جور مردم بردن ۱۲ |
| ایضاً | بنانا | ساختن | | ایضاً | ایضاً | | ظهوری عشق هر دل را که سوی خود کشید - از غم گیسوی او قلاب برد ۱۲ |
| ایضاً | بجالانا | بجاآوردن | | ایضاً | ایضاً | | چون قربان بردن صائب دل مجالست زمن عشوه دنیا ببرد - یوسف آن نیست که زندان زلیخا ببرد ۱۲ |
| ایضاً | کھودنا | کندن | | ایضاً | ایضاً | | چون نقب بُردن کلیم خانه صبر وخرد رفتی وبس نیست که باز - فرهت نقب بگنجینهٔ دلها ببرد - ۱۲ بهار درویش واله هروی نمی‌شود زده و شهر به خزینهٔ آز - چه حکمت است خدائی سپهر گردان را - مگر به شرق برد بعد ازین شب نقبی - که در خزانه نهد مهر تابان را - ۱۲ بهار |
| ایضاً | سہالیجانا | | | ایضاً | ایضاً | | گلستان چون بیشتر آمد شتر وبار ببرد ایضاً شد غلامی که آب جو آرد - آب جو آمد و غلام ببرد ۱۲ |
| ایضاً | لوٹنا | غارتیدن | | ایضاً | ایضاً | | خواجه حافظ رهزن دهر نخفته است مشو ایمن از و - اگر امروز نه برد است که فردا ببرد - ۱۲ |
| ایضاً | پہونچانا | رساندن | | ایضاً | ایضاً | | حزین قاصدی کو که پیامی بر دلدار برد - سوی گلشن خبر مرغ گرفتار برد - بوستان وزیر اندرین شمه راه برد - بجنبش این حکایت بر شاه برد - ای بر شاه رسانید و چون بالا بردن عبدالرزاق فیاض رتبهٔ افتادگی را خوش ببالا برده ام - سایه بر بالای خود افگند دیوار ما - ۱۲ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | [illegible] | مصدر لازم | ماضی مطلق | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| بردن | بچانا و بچا لیجانا | بسلامت بُردن | | ایضاً | ایضاً | حزین با تیغ بازی مژہ بت جان کہ می برد - از چنگ کفر زلف تو ایمان کہ می برد - ناز و کرشمہ غمزہ سخن جملہ تشنہ اند - جان از مصاف شیر شکاران کہ می برد - |
| ایضاً | ڈالنا | انداختن | | ایضاً | ایضاً | حزین عشق آزمود قوت بازوے خویش را - تا پنجہ بہ پنجہ مژگان کہ می برد - ۱۲ |
| ایضاً | بسر کرنا | بسر کردن | | ایضاً | ایضاً | چون روزگار بُردن شیخ عطار روزگارے بوی او بردم - روی ننمود و روزگارم بُرد - شیخ شیراز باقرو مایہ روزگار مبر - کز نئی بوریا شکر نخوری - ۱۲ |
| ایضاً | پانا | یافتن | | ایضاً | ایضاً | چون راہ بُردن صائب بعیب خویش چو صائب کسی کہ راہ نبرد - گلی نچید ز نور چراغ بینائی ۱۲ بہار و چون پی بُردن سلمان زکویش نسیم سحر بوسے برد - بویش دلم پی بران کوسے بُرد - و چون خاصیت بُردن شوکت دیدنش از دور ناخن میزند داغ مرا - زخم دل خاصیت مشک از سوادش می برد - و چون تتبع بردن صائب ز شعر خویش نتوان فیض شعر دیگران بردن - تتبع بیش از فزند مردم می توان بردن - و چون خسارت بُردن نظیری عشق را فائدہ در کوے زیان کار انست - ہر کہ زین کوی سفر کردہ خسارت بردہ ۱۲ بہار و چون نفع بُردن طغرا از الماس او بسکہ دل نفع بُرد - توان سودہ اش را چو یاقوت خورد - |
| ایضاً | جانا اور طے کرنا | رفتن و طی کردن | | ایضاً | ایضاً | چون راہ بُردن صائب راہی کہ مرغ عقل بیک سال می برد - در یک نفس جنون سبک بال می بُرد ۱۲ بہار |
| ایضاً | ادا کرنا | گزاردن | | ایضاً | ایضاً | چون نماز بُردن فردوسی چو بشنید پیران گردن فراز - پیادہ شد از اسپ و بردش نماز ۱۲ |
| ایضاً | خراب و منہدم کرنا | خراب و ہدم کردن | | ایضاً | ایضاً | چون بنیاد بُردن خواجہ شیراز پاک کن چہرہ حافظ بسر زلف ز اشک - ورنہ این سیل دمادم ببرد بنیادم ۱۲ |
| ایضاً | پھیرنا | تافتن | | ایضاً | ایضاً | چون پنجہ بردن عالی از زور حسن پنجہ خورشید بردہ است - پیش فروغ یاز گرد د سفید صبح - ۱۲ |
| ایضاً | نکالنا | برآوردن | | ایضاً | ایضاً | چون پوست از تن بردن حسین ثنائی گرش نبرد ز تن آفتاب لطف پوست - |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | صفت | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | چوژالہ آب چہ ریزد ز استخوان گوہر ۱۲ بہار |
| برون | بچنا | محفوظ و سلامت ماندن ۱۲ بہارن | | ایضاً | ایضاً | چون جان بُرون حضرت نظامی بجان بُرد خود ہر کسی گشتہ شاد۔ کس از کشتن کس نیاورده یاد ۱۲ بہار |
| ایضاً | برپا کرنا | برپا کردن | | ایضاً | ایضاً | چون حشر بُردن ظہوری فلک را بروازه بر سر حشر۔ کواکب بریزند بر یکدگر۔ وحشی غمزۂ او حشر فتنہ بہر جا ببرد۔ عافیت را ہمہ اسباب بیغما ببرد۔ ۱۲ بہار |
| ایضاً | آنا | آمدن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون خواب بُرون اسمعیل ایما آسودگیست مشکل ہر گز شباب بگذشت۔ آسان نمی برد خواب چون وقت خواب بگذشت۔ تنہا ای صبح نوبہار ببستان چو بگذری آ بورا بروے بستر گل خواب می برد۔ قاسم مشہدی چون نسخۂ دقیق نبزدیک کم خرد از دیدن تو آئینہ را خواب بے برد۔ صائب در زیر تیغ خواب نمی کردم از غرور۔ اکنون مرا بسایۂ گل خواب می بَرد۔ ۱۲ |
| ایضاً | صرف کرنا | صرف کردن | | ایضاً | ایضاً | چون در کار کسی بُردن وحشی دیگر مبر در کار دل این لطف بیش از بیش را۔ از بسکہ ضایع می کنی بر من جفاے خویش را۔ ۱۲ |
| ایضاً | موقوف کرنا | موقوف کردن | | ایضاً | ایضاً | چون رسم بُردن والہ ہروی نی اضطراب کرده بدل جای و نی سکون۔ گر زلف بیقرار تو رسم قرار برد۔ ۱۲ |
| ایضاً | رکھنا | داشتن | | ایضاً | ایضاً | چون روزه بروزه بُردن آہی فاقہ بر فاقہ کشیدن شفائی از غایت انصاف بری روزه بروزه۔ گر کوفتہ نبود بسر خوان دیوئی ۔۔ ۱۲ |
| بردیدن [illegible] | راه کترا جانا | یکسو شدن از راه و بطرفی رفتن ۱۲ ن سبح | عُدول و صلہ بعن انفدال کذلک و قرض | برد و امر حاضر نیز ۱۲ | برود | دور جہانگیری است بَرْد و بَرَدا بَرد و بَرُد بَرد بہر سہ بمعنی از راه دور شو انوری مرغ حکم تو فزون صد بر بار۔ چرخ را گفتہ بود گز ره بَرد۔ اے از راه دور شو حکیم سوزنی بروز دار و گیر بَرْدا بَرْد میدان نبرد۔ ہر غلام شہر بری ہم نبرد زال یاد مولوی معنوی ہمت بسبک مدار کہ با ہمت شگرف۔ چاؤش پادشاه بداند کہ بَرْد بَرد بُرده آسیر دور قید آمده بُرْ زج معرب آن و ظاہر المبدل و رود مخفف آورده است پس معنی ماخوذ مجازہ باشد ۱۲ ان |

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| برَرسیدن | تفحص و استفسار کرنا | تفحص نمودن و پرسیدن ۱۲ ان ب | فحص تفحص افتحاص ۱۲م | | برسد | چون سخن بررسیدن ادیب صابر گزیست مرترا زدان صبر من خبر - برس ز چشم تنگ میان نزار خویش - |
| ایضاً | معلوم کرنا | دارسیدن بچیزی ۱۲ ان | | | ایضاً | شیخ نظامی همان در حرف و خط هندسی - تو غالب تری گر سخن بر رسی - مولوی معنوی چون در د آثار مستی شد پدید - یک مرید او را در گندم برسید - ۱۲ |
| برزدن بر اوزن اکردن ۱۲ | برابری کرنا | همسری کردن باکسی ۱۲ ان ب | مُسَاجلہ مُجارَاة | | برزند | ابوالفرج رونی گه منزل او برزده با سعد سمرقند - گه مجلس او طعنه زده باغ ارم را - ۱۲ |
| ایضاً | ظاہر ہونا | ظاہر و آشکارا شدن ۱۲ ان | | | ایضاً | چون سپیدی برزدن میرخسرو لبسی میکر ز نیسان نا امیدی - که ناگه از افق برزد سپیدی ۱۲ |
| ایضاً | باہم اور متفحص کرنا | بہم برآوردن ۱۲ ب ن | | | ایضاً | |
| ایضاً | جدا کرنا | از ہم جدا کردن ۱۲ ب | | | ایضاً | |
| ایضاً | پہنچنا کشتی کا کنارہ دریا پر | رسیدن کشتی بکنارہ دریا ۱۲ ب | | | ایضاً | |
| ایضاً | چڑھانا | بالا زدن ۱۲ ان | | | ایضاً | چون آستین برزدن و دامن برزدن و برزده و برچیده بمعنی بر بالیده و ساخته و بلند شده ۱۲ ان |
| ایضاً | اوٹھانا | برداشتن | | | ایضاً | ناطق برزدی برقع و فوارهٔ آتش گردید - از فروغ رخ تو دود و کش خانه ما ۱۲ |
| برزیدن بر اوزن ازیدن ۱۲ | اختیار کرنا و مشق کرنا | مبدل ورزیدن که بیاید | مُمَارَسة و مُواظَبة | | برزد | |
| برشتن بکسر تین ۱۲ | بھوننا | بودادن بریان کردن ۱۲ ان | سَنَی خذّہ اِنْشِوَاءٌ | | | برشته هر چیز که بغایت مرغوب و محبوب بود و حسن برشته کنایه از حسن سبزهٔ گلگون و چهره برشته روی آتشین صائب سمن بران بلب آبدار چون گهراند - بچهره از جگر عاشقان برشته تراند - و یار برشته یار دردمند و الم جز داغ جگر سوز که یار یست برشته - و رکس |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی از بهار و آنند راج یا برهان قاطع و غیاث اللغات | مصدر عربی | ماضی مطلق | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | نتوان بست دل امروز که پابست زلالی هرگاه که در خرمن گلزار خرامد - فرش است براهش رخ خوبان برشته - ۱۲ |
| برکردن | بلند کرنا | بلند کردن ۱۲ ان | | | برکند | چون سر برکردن خواجه شیراز زد رو آسے و شبستان ما منور کن - میان بزم حریفان چو شمع سر برکن - و چون نام برکردن ۱۲ بهار |
| ایضاً | روشن کرنا | برافروختن ۱۲ ان | | | ایضاً | چون شمع و چراغ برکردن و چون آتش برکردن میر خسرو ز آتش دل شمع خرد برکنم بیت به تبش همه انور کنم - ابوطالب کلیم پنجه گل بین که از سر ما نمی آید بهم - زیر هر گلبن ز مینا لی می آتش برکشید - صائب بروشنائی دل از مه فلک خوانی - اگر تو در دل شبها چراغ برنکنی ظهوری ز نور شش چو مشعل فروزد ایاغ - چراغی دگر برکند بر چراغ - |
| ایضاً | نصب کرنا | نصب و برپا کردن ۱۲ ان | | | ایضاً | میر خسرو در سوادی تازگی چو بهار خیمه برکرد کاروان سالار - ۱۲ |
| ایضاً | حفظ کرنا | حفظ و یاد کردن ۱۲ ان | | | ایضاً | مخفف از برکردن ۱۲ ان |
| ایضاً | کھولنا | کشادن | | | ایضاً | چون دیده برکردن سلمان من جز بصبح برنکنم دیده چو نرگس - فردا که ز خاک لحدم باز نشانند - ۱۲ |
| ایضاً | بدلنا | تبدیل کردن | | | ایضاً | چون رنگ برکردن وحید چو من در هر لباسی می شناسم شیوهٔ اورا - بهر ساعت چرا برکند آن لاله رو رنگی - نادم گیلانی نگاه ستم از نگاه و گاه مخمورم بناز - اوّل عشق است رنگی هر زمان برمی کنم - و در بهار عجم رنگ برکردن بمعنی رنگ روشن کردن نگاشته و همین شعر بسند آورده - ۱۲ |
| برکشیدن | چڑھانا | بالا بردن ۱۲ ان | | | برکشد | ظهوری حاشا که سرکشی ز من آید بزیر تیغ - گر سر کشم ز فخر بر افلاک برکشم - ۱۲ |
| ایضاً | نوازنا اور پرورش کرنا | نواختن و پروردن ۱۲ ان | | | ایضاً | فرخی خدایگان جهان را برکشیدن او - عنایتی است که از آن پدید نیست کنار - برکشیده نواخته و پرورده الوری دامن سایه برکشیده اوست - که از در روز روز مستور است ۱۲ بهار |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی بزبان فارسی [illegible] | مصدر عربی | [illegible] | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| برکشیدن | بلند کرنا | بلند کردن | | | ایضاً | صائب ہیچ ازمردان ندارد شعلۂ بیباک ما - شمع باگردن بامید صبا برمیکشد - و چون علم برکشیدن نظامی علم برکش ای آفتاب بلند - خرامان شو ای ابر مشکین پرند ۱۲ |
| ایضاً | دور کرنا اور اٹھانا | دور کردن و برداشتن | | | ایضاً | حافظا غم مخور که شاہد بخت - عاقبت برکشد ز چہرہ نقاب - ۱۲ انوری یک مدانہ بخدمت صاحب - برکش از روی اضطراب نقاب ۱۲ |
| ایضاً | تولنا | وزن کردن ۱۲ ان | | | ایضاً | میر خسرو یکشبہ رنج تو که ما در کشید - باد و جہانش نتوان برکشید ۱۲ |
| ایضاً | نکالنا | بیرون آوردن | | | ایضاً | ظہوری الفرار ای عقل سلطان جنون لشکر کشید - الوداع ای سر غرور حسن خنجر برکشید ۱۲ |
| ایضاً | حاصل کرنا | حاصل کردن | | | ایضاً | ظہوری تخم عشقت کاشت دل در فریع مہر و فا - تا حاصلش بنگر که از ہر گوشہ خرمن برکشید - ۱۲ |
| ایضاً | اوکھاڑنا | برکندن | | | ایضاً | چون مسمار برکشیدن انوری مسمار سہ ملک برکشیدیم - جائیکہ دو دم بایستادیم - دور بعض نسخ است برکشادیم - ۱۲ بہار |
| ایضاً | وزن و ترقی دینا اور رتبہ بڑہانا | وزن و ترقی دادن کسی را و بر رتبہ او افزودن ۱۲ بہار | | | ایضاً | افضل کاشی عیبست عظیم برکشیدن خود را - وز جملہ خلق برگزیدن خود را - از مردم دیدہ بباید آموخت - دیدن ہمہ کس را و ندیدن خود را - ۱۲ |
| ایضاً | قائم کرنا | نہادن | | | ایضاً | چون اساس برکشیدن حضرت خسرو لیک اساسی که نوش برکشند - از لقب خاص بزیور کشند - ۱۲ |
| ایضاً | اوڑہانا | پوشانیدن | | | ایضاً | چون چادر برکشیدن انوری سایۂ بید او بچہرۂ روز - بی سبب برکشیدہ چادر قار - ۱۲ |
| ایضاً | رکھنا | گذاشتن و نہادن و زدن ۱۲ بہار | | | ایضاً | چون داغ برکشیدن نظامی بفرمود تا داغ شان برکشند - حبش زین سبب داغ بر سر کشند - ۱۲ |
| برگشتن و برگردیدن | پہرنا و پہر جانا | از طرفی بطرفی دگر شدن | انصراف مُنصرِف | | برگردد | چون روی برگشتن سہ مٹی بند دکمر ہر کس کز زنار برگردد - مبادا آن روز کز من روی زلف یار برگردد - ۱۲ بہار |
| ایضاً | مڑ جانا | برگشتہ شدن | انعطاف | | ایضاً | چون دم شمشیر برگشتن عالی دم شمشیر چو بر سنگ رسد برگردد - سخن تند بہ سنگدلان نادانی است - ۱۲ |

| مصدر لازم | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ایضاً | دور ہونا | دور شدن | | | ایضاً | صائب بہل از من سپہر نیلگون آزردہ دل باشد۔ چہ زین بہتر کہ از آئینہ ام زنگار برگردد |
| ایضاً | منحرف ہونا | انحراف ورزیدن | | | ایضاً | گلستان کہ باندک تغیر حال از مخدوم قدیم برگردد۔ صائب اگر گل صائب آب و خود دوریاے او بریزد۔ محالست این کہ از خاصیت خود خار برگردد ۔۱۲ |
| ایضاً | واپس آنا | باز آمدن | رجوع و عود | | ایضاً | صائب در آن کشور کہ حسن من فشاند گرد راہ خود۔ غبار آلودہ خجلت یوسف از بازار برگردد ۔۱۲ |
| ایضاً | استفراغ کرنا | استفراغ کردن ۱۲ بہار | | | ایضاً | شانی تکلو ہر خون دلی کہ بے تو خوردم۔ چون بادہ ناگوار برگشت ۔۱۲ فتامل |
| ایضاً | خراب اور ضائع ہوجانا | خراب و ضائع شدن ۱۲ اوارستہ | | | ایضاً | چون میوہ برگشتن قدسی غمش درخاطر از بس ماند تر تخم خرمی گردد۔ کہ چون بر شاخ ماند میوہ بسیار برگردد۔ سلیم سوی سفرہ چو سایہ گستر گشت۔ خشک شد نشتہ و شلہ برگشت ۔۱۲ اوارستہ |
| برگاشتن و برگردانیدن | پھیرنا | متعدی گشتن و برگردیدن ۱۲ ان | | | برگرداند و برگارد | فردوسی عنان را بہ پیچید و برگاشت اسپ۔ بیابد بگرد آر آذر گشسپ۔ چو زردشت از انجاے برگاشت روی۔ ہمان گاہ خرداد شد پیش او ۔۱۲ ان و در وارستہ نگاشتہ بمعنی اعراض کردن و روگردانیدن والہ ہروی اشک بر آتش دنبالہ رو زد آبی۔ یار از ناز اگر روی ز والہ برگاشت ۔ و در برہان است برگاشت بمعنی برگردانیدہ باشد کہ ماضی برگردانیدن است عموماً و بمعنی روی برگردانیدن باشد خصوصاً ۱۲ اب |
| ایضاً | موڑنا | برگشتہ کردن | | | ایضاً | چون دم شمشیر برگردانیدن ۱۲ |
| ایضاً | منحرف کرنا | منحرف فرمودن | | | ایضاً | چون کسی را از کسی برگردانیدن ۱۲ |
| ایضاً | دور کرنا | دور کردن | | | ایضاً | چون زنگار از آئینہ برگردانیدن ۱۲ |
| ایضاً | استفراغ کرانا | استفراغ کردن فرمودن | | | ایضاً | |
| ایضاً | واپس کرنا | واپس گردانیدن | | | ایضاً | |
| ایضاً | خراب و ضائع کرنا | خراب ضائع کردن | | | ایضاً | |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| برمالیدن | بھاگنا | گریختن ۱۲ ن ب ت | هرب کهربا اِبَّاق | | برمالد | نزاری قهستانی چو خرم از دست داد ندا زپی مال - زمانه گفت هر مزا که برمال - ودر بهارعجم است برمالیدن بمعنی گریختن وشتاب رفتن مجاز است ۱۲ ظهوری شب وصال که پروانه خواست برمالد - بسوخت حسرت اینش که بال در تنگ است - |
| ایضاً | چڑھانا اور اٹھانا | بالازدن و برچیدن ونوردیدن ۱۲ ان ب | | | ایضاً | چون برمالیدن آستین و پاچه تنبان وساعد ودست وساق وتیر وکمان فرخی پیلی چو در پوشی زره شیری چو برمالی کمان - ابری چو برگیری قدح ببری چو در بازی بزین - آصف خان جعفر چو شیر بینش از بخت مساعد شده ساقی و برمالیده ساعد-۱۲ صائب چرا آزاده در وحشت سرای لنگر اندازد - که سرو از خاک بیرون ساق برمالیده می آید - ۱۲ |
| برمجیدن و برماسیدن از برهان | چهونا | ملس کردن و دست سودن و مالیدن بر چیزی ۱۲ ان ب | مَسّ | برمچ قوت لامسه ۱۲ و برماس بمعنی لمس ولامسه و دست کشی ۱۲ ب | برمچید و برماسد | برمچ قوت لامسه که ادراک گرمی وسردی نرمی و درشتی بدان کنند لطیفی تو دلفریب جهانی بشیوه خوبی - ببر مجیدن یوسف بوسے یعقوبی - ۱۲ |
| برمخیدن | نافرمانی ماں باپ کی کرنا | مخالفت نافرمانی پدر و مادر کردن وعاق وعاصی شدن ۱۲ ب | عُقُوق مَعَقّة | برمخ خود را وعاق وعاصی شدن باشد ۱۲ ب | برمخد | برمخیده بروزن قصیده مخالف وخود را وعاق وعاصی شده باشد ۱۲ ب |
| برنشستن | سوار ہونا | سوار شدن ۱۲ ب ن | مرکوب | | | لغتی است در نشستن که بمعنی سوار شدن هم آمده ۱۲ ان بوستان شبی برنشست از فلک درگذشت ۱۲ |
| برنهادن | واپس اور آوارہ کرنا | واپس کردن و آواره نمودن ۱۲ ان | | | | صاحب مصطلحات بهار عجم در نوادر المصادر بسند اینمعنی شعر هذا که از خلاق معانی است آورده ع اگر نیست اندر چمنها پرنده - چرا زاغ را می نهد برشگوفه - وظاهرا ازین شعر تنها نهادن بمعنی مذکور مفهوم می شود بر قرینه علامتی که برکنار زراعت برای رمانیدن طیور سازند ۱۲ ان |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| برہیودن | جلنا | سوختن ۱۲ ان | حرق | | | برہیو ماضی وبرہیو مخفف آن و درین بیت شمس فخری برہیود بتحتانی بجای<br>را ظاہر التحریف است ؎ گفتن بلا را که تن وجان عدو سوز۔ گفتا که چه قلتست<br>ہنوز آنچه نه بہیود۔ ناصر خسرو ؎ چو زرم گویم با تو مرا درشت مگو۔ بسوز دست مرا انرا<br>که مر ترا برہیود برہیود بر وزن محمود و برہیوده سوخته چقماق وجامه که نزدیک بسوختن<br>رسیده و زرد گشته باشد ۱۲ ب ن |
| بُریدن<br>بالضم وتخفیف را وتشدید آن ۱۲ ان | کاٹنا | قطع کردن ۱۲ ان | قَطع | بُرِش و بُرِیش<br>بتقدیم تحتانی<br>بر نون ۱۲ | بُرّد | شیخ نظامی دلی باید اندیشه را تیز و تند۔ برنش نیاید ز شمشیر کند۔ بُرّش<br>بتشدید حکیم خاقانی چون میغ رسید آتش آمیغ۔ با غرش کوس و بُرّش تیغ برش<br>بتخفیف ابو طالب کلیم شمشیر امتیاز جهان از برش نماند۔ یک جوهری در و خذف از<br>هم جدا نساخت۔ و بمعنی قاش خربزه و هندوانه و مانند آن مجاز است طاهر وحید در تعریف<br>قاش فروش گوید ؎ مرا نیست غیر از غم او خورش۔ زدنیا مرا بس بود یک برش<br>برّند و برّنده و برّان و بُرا قطع کننده ملا شانی تکلو بیدلان از تو به شنام ندارند گریز<br>خنجر تجربه برّا تر ازین می باید۔ طاهر وحید ره تنگ عشق است پست و بلند۔ دلی<br>چون دم اره باشد بُرّند۔ آب برنده آب هاضم و خوشگوار محمد سعید اشرف از ان دل<br>آرزوی زخم و سیه دم دارد۔ که آب تیغ برّند ست اگرچه دم دارد ۱۲ |
| ایضاً | کٹنا | قطع شدن ۱۲ ان | اِنقِطاع | ایضاً | ایضاً | خواجه نظامی بیک تاخچ شه که بروی رسید۔ ز زنگی رگ زندگانی برید۔ ایضاً ببریدبازو<br>تابنده هور۔ ولیکن شد آزرده در زیر زور ۱۲ ان |
| ایضاً | غیست و نابود سلب و نیست کردن<br>سرنا | ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | چون خاصیت بریدن انوری بدو زو از عدم عنقا بناوک۔ ببُرّد خاصیت زاشیا بخنجر<br>طاهر وحید در تعریف شعربافت ؎ زدل کرده تاراج تاب مرا۔ چو مخمل بریده است<br>خواب مرا۔ وچون رنگ بریدن تنها چه حرف پیش برم پیش تندی خویش۔ که<br>رنگ وسمه بریده است تیغ ابرویش۔ خان خالص تا تیغ بدست یار دیده است۔<br>رنگ از رخ خون من بریده است۔ وچون تپ بریدن خاقانی نی کلکش بنیشکر<br>ماند۔ کز پی تب بریدن بشر است۔ وچون تلخی بریدن۔ صائب نبرد تلخی بادام |

| مصادرات | معنی اردو | معنی فارسی یعنی اُردو کی بامحاوره فارسی | مصدر لازم | ماضی مطلق | مضارع | محاوره وسند وغیره |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| | | | | | | را آب ـ نشد کم زہر چشمش از شکر خواب ـ وچون سکون بریدن انوری بباد قہر ببرو ز سنگ خاره سکون ـ بآب لطف برآرد ز شوره مہر گیاه ـ وچون طمع بریدن حافظ عدل سلطان گرنپرسد حال مظلومان عشق ـ گوشہ گیران را ز آسایش طمع باید برید ـ ۱۲ |
| ایضاً | گہٹانا | کم کردن | | ایضاً | ایضاً | چون بریدن رنگی که زیاده از مقصود بود به ترشی از جامه واین معمول رنگریزان است که جامه راکه رنگش زیاده بود از اشیای ترش بشویند تا نیم رنگ گردد اشرف گوید ع نی همین از تیغ رگهاے شهیدان می برد ـ رنگ خون راهم ترشی روی جانان می برد ۱۲ نفالیس و بهار |
| ایضاً | پہاڑنا دوده کا | | | ایضاً | ایضاً | چون شیر بریدن ۱۲ ہندی دوده پہاڑنا ـ |
| ایضاً | چہوڑنا | ترک کردن و گذاشتن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | ملا عشرتی یک لطف نمایان تو در حق من این بود ـ کز وعدهٔ تریاک تو تریاک بریدم ـ وچون خرید وفروخت بریدن ازجاے بوستان برید ازانجا خرید وفروخت ۱۲ |
| ایضاً | برہم ہوجانا | برہم خوردن ۱۲ ن بہار | | ایضاً | ایضاً | چون سودا بریدن ای برہم خوردن معامله ملا قاسم مارا زنفع سود تو سودا بریده است سودا بریده است وچه زیبا بریده است ـ ۱۲ |
| ایضاً | طے کرنا | طے کردن ۱۲ ن | | ایضاً | ایضاً | چون راه بریدن ومنزل بریدن حکیم سوزنی راه باید برید ورنج کشید ـ کیسه باید کشاد وپلونده ع ـ یوسف زلیخا بریده کوه راآسان چو ہامون ـ ز قربان عنان کم رفته بیرون ـ وحید چون قدمی چند برید ند راه ـ گشت نگه غرقه سحر از شناه ـ ۱۲ |
| ایضاً | بیوتنا | قطع کردن | | ایضاً | ایضاً | چون جامه بریدن وکسوت بریدن ۱۲ |
| ایضاً | ہجوم لانا | ہجوم آوردن | | ایضاً | ایضاً | بوستان برید ند بروے ملامت کنان ـ که دیگر بیتت نباید چنان ـ ۱۲ |
| ایضاً | دریغ رکہنا | دریغ داشتن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون آب بریدن محمد قلی سلیم ہمین بریدن آب ازگلو مروت نیست ـ گلو بریده درین بحر ہمچو ماہی باش ـ ۱۲ |

صه مثنوی گرامی ۱۲

| مصدر فارسی | معنی اردو | مصدر مترادف | مصدر | ماضی | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ایضاً | چھوڑنا و بازرکھنا | بازداشتن ۱۲ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون از شیر پستان برید ای بازداشتن از شیر خوردن محمد سعید اشرف خطِ مشکین آلت قطع محبت می شود - باسیاہی طفل را مادر ز پستان می برد - شفیع اثر آخر عمر شدم والہ طفلی کہ برید - مادر دہر بجون ول عاشق شیر شش - کلیم ز شیر دختر زرتا بریدم طفل عادت را - بحکم دایہ مشرب بجون تو بہ خوردم - کلیم پیر شدی وقت آن ہنوز نشد کہ طفل طبع ز شیر ہوس بریدہ شود - ۱۲ بہار |
| ایضاً | موقوف کرنا | موقوف کردن | | ایضاً | ایضاً | گلستان وظیفہ روزی بخطاے منکر نبرد - |
| ایضاً | ساکت کرنا | ساکت گردانیدن ۱۲ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون زبان بریدن گلستان زبان بریدہ بکنجی نشستہ صم بکم ۱۲ |
| ایضاً | چورانا و نقب لگانا اور لوٹنا | دزدیدن و نقب زدن و غارتیدن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون خانہ بریدن درین بیت سلیم ہمیشہ گرچہ دزد غارت اندیش - بریدی خانۂ مردم ازین بیش ۱۲ گویند شب خانہ یا دکانش را بریدند - |
| ایضاً | قطع تعلق کرنا | قطع تعلق کردن | | ایضاً | ایضاً | گلستان بقول دشمن پیمان دوست بشکستی - ببین کہ از کہ بریدے و باکہ پیوستی - ۱۲ |
| ایضاً | کھینچنا | کشیدن | | ایضاً | ایضاً | چون الف بر سینہ بریدن ظہوری داغداران تو بر سینہ بریدند الف - اے خوشا جلوہ گریہاے سر وگردن داغ - ۱۲ |
| ایضاً | منقطع کرنا | منقطع کردن | | ایضاً | ایضاً | چون امید بریدن کمال خجند کمال از غصہ خود راکشتہ گوئی - امید کشتن از تیغت بریداست - ۱۲ |
| بزدائیدن و بزدودن | | | | | | ہر کدام لغتی است در زدودن و زدائیدن کہ بیاید - |
| بزیدن | چلنا ہوا کا | مرادف وزیدن ۱۲ان سب | هبوب هبیب | | بزد | استعمال این باب مخصوص است بالفظ باد و برین قیاس بزان و بزندہ و بزین و بزمیں معزی باد چو بر زلف او بزید جہان را - وادبہ پیروزی و سعادت بشری اثیر الدین اخسیکتی ای نقش مہر و ہمہ دلہا نشستہ - وی لطف باد بر ہمہ تنہا |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معانی فارسی [illegible] | مصدر [illegible] | ماضی و مضارع | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | یزیدهٔ - حکیم انوری باز چو باز آمد از اقبال همیون موکبش - تازه شد چون در سحرگاهان گل از باد وزان - ۱۲ |
| بستن و بندیدن | باندھنا | مقابل گشادن ۱۲ان بهار | مرتبط | بست و بندد پسین امر نیز | بندد | لازم و متعدی هر دو آمده ۱۲ان |
| ایضاً | بندھنا | بسته شدن ۱۲ان | | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | جمع ہونا | گرد و فراهم آمدن ۱۲ان بهار | | ایضاً | ایضاً | چون شکر در جیب بستن صائب زاندم که لعل و شکر خنده باز شد - در شکر ریشه غیبت شکر نه بست - و چون مغز در استخوان بستن وله شود زرق هما گر استخوان من زبیتابی - عجب دارم دگر در استخوان مغز هما بندد - ۱۲ بهار تن و صاحب بهار عجم در جای دیگر به تفصیل لفظ مغز و مغز پنبه نگاشته که مغز در استخوان بستن عبارت از پیدا شدن و بهم رسیدن وی بود خواجه شیراز بی طلعت تو جان نگراید بکالبد - بی نعمت تو مغز نه بندد در استخوان - ۱۲ |
| ایضاً | لگانا | علاقه دادن چیزی را بچیزی ۱۲ | | ایضاً | ایضاً | چون وسمه بستن سنجر کاشی در پس پرده زهره را دیدم - چون سر زلف خویش بی آرام وسمه ناز بست بر ابرو - سرمهٔ ناز شسته از بادام - صائب می توان صد رنگ گل را در نگاهی وسمه بست - بسکه رنگ چهرهٔ آن ماه سیما نازک است ۱۲ بهار و چون حنا بستن اشرف از دلم بسکه نگیسوی تو خون می آید - پنجه بر شانه حنا بسته برون می آید صائب به بیداری نمی آید زشوخی بر زمین پایش - مگر مشاطه در خواب آن پری رو را حنا بندد - و چون خضاب بستن واله هروی بکهکشان که کهن چرخ راست ریش سفید - زکون خصم چو برج توکس خضاب نه بست - و چون دل بستن در جیب زر بر جیب شیخ سعدی نباید بستن اندر چیز و کس دل - که دل بر داشتن کاریست مشکل فردوسی دل رزم جوئیش به بست اندران - که لشکر کشد سوے مازندران - و درین شعر معنی لفظ بست لازم و متعدی هر دو مفهوم و درست می شود ۱۲ |
| ایضاً | پہننا | پوشیدن ۱۲ان بهار | | ایضاً | ایضاً | چون گل بستن و پیرایه بستن و زنار بستن سه ظهوری دگر راهزن زلف کیست - که زنار |

| مصدرات | معنی اردو | [illegible] | [illegible] | [illegible] | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | می بندد ایمان ما شیخ نظامی شفق صبح گل بست بر سور شاه - طبق پر شکر کرد خورشید وماه - و چون مرسله بستن معزی تا چرخ ز یاقوت و دُر - در مه نیسان هر سال همی مرسله بندد بشجر بر - قدر تو چنان باد که خاک قدمت را تفضیل نهد چرخ بیاقوت و دُرر بر - ۱۲ |
| ایضاً | پہنانا | پوشاندن | | ایضاً | ایضاً | چون پیرایه و زیور بستن شیخ شیراز حریف مجلس ما خود همیشه دل می برد - علی الخصوص که پیرایه بر و بستند - غزنوی کشاد صورت دولت لب شکر شاه دهان - چو بست زیور اقبال بعروس جهان - و چون کلاه بستن غنی تا دیده سر برهنگی طفل اشک ما - دریا بدست موج کلاه حباب بست - ۱۲ |
| ایضاً | کرنا | کردن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | چون ورم بستن زلالی گردید درین بحر گهر چشم حسودان - مانند حبابی که بنظاره ورم بست - و چون نکاح بستن سلیم دختر تاک حلال آمده در خانهٔ ما - این نکاحیست که در عالم بالا بستند - و چون تمنا بستن فغانی هر دل که ز دار الشفا حسن و فا جست - سودای خطا کرد و تمنای تبه بست - و چون خیال بستن صائب خیال بوسه بآن گردن بلند مبند - لبی که سیب انجالب گریبانست - و چون فریاد بستن ظهوری راز دار بهای دل چون صبر من بود باد - اقتضای شوق صد فریاد بر هر ناز بست - چون طرح بستن شاهی ما دل بچین زلف دل آرام بسته ایم - در بادهٔ لبش طرح خام بسته ایم - و چون قرار بستن خواجه شیراز قراری بسته ام با میفروشان - که روز غم بجز ساغر نگیرم ۵ خدا را چون دل ریشم قراری بست با زلفت - بفرما لعل نوشین را که جان را با قرار آرد - و چون گمان بستن میر خسرو گمان بر اعتمادش بسته بیار - کبوتر نازک و شاهین ستمگار - ۱۲ |
| ایضاً | لادنا | بار کردن ۱۲ ن بهار | | ایضاً | ایضاً | چون خم بستن و بارگاه بستن هاتفی به بندند بر پیل نر بارگاه - در آرند جنبش باین کارگاه فردوسی بفرمود تا بر درش گاو دم - ز دند و به بستند بر پیل خم - |
| ایضاً | مطیع کرنا | رام کردن ۱۲ ن بهار | | ایضاً | ایضاً | چون مار بستن مخلص کاشی زبان خصم نتوان کرد کوته جز بخاموشی - با فسونی وگر این مار را کی می توان بستن - ۱۲ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی کہ از کتب لغات فارسی ماخوذ است | مصدر متعدی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ایضاً | بنانا | ساختن و سازکردن | | ایضاً | ایضاً | چون حصن بستن و حصار بستن و سد بستن صائب عکس رخ تو آئینہ را چون نگار بست ـ برگرد شہر<br>حسن ز آہن حصار بست ـ ظہوری ز حصنی کہ معمار رای تو بست ـ صائب خاکیانی<br>کہ بمعمار سے تن کوشیدند ـ دربہ آب بقا سد سکندر بستند؎ بمہر خامشی سد و د<br>کردم رخنۂ دل را ـ کہ این سد ہر کہ می بند و سکندر می تواند شد ـ امیر خسرو رفت باد<br>بنگ سکندر نشست ـ از صف پیلان سد یاجوج بست ـ و چون طاق بستن صائب<br>طاق ابروے ترا تا بست معمار قضا ـ روے من از قبلہ اسلام برگردیدہ ماند ـ و چون<br>دیوار بستن ناصر خسرو ریزم ز شفقت آبرو تا خاک راہت گل شود ـ در پیش<br>چشم دشمنان دیوار بندم عاقبت ـ و چون خارچین بستن ملا منیر نباید تا کف<br>گلچین برو دست ـ ز مژگان باغبانش خارچین بست ـ و چون لحد بستن ۱۲ بہار<br>و چون تار و پود بستن صائب تار و پود مخمل از خواب پریشان بستہ اند ـ دست و<br>بالین کین شکر خواب پریشان بستہ اند ـ و چون فرہنگ بستن ای فرہنگ ساختن<br>۱۲ بہار علی خراسانی از کتاب عشق و رسم فقرہ دیوانگیست ـ من نمیدانم کہ این<br>عاقل این فرہنگ بست ـ و چون قلم بستن ظہوری کہ چون در فن صورتگری بست ـ<br>قلم از طرہ حور و پری بست ـ و چون طلسم بستن سلیم ہیچکس معرکہ شہرت مجنون نشکست<br>این طلسمی است کہ بر نام سلیمان بستند ـ و چون طراز بستن جامی یکی گفتا ہمانا سحر<br>سازی ـ ز سحرش بستہ بر دامان طرازی ـ و چون وطن بستن سلمان ز گوشہای<br>سر ریر تو بخت بستہ وطن ـ بجانہای کمانت ظفر گرفتہ وثاق ـ و چون مکر بستن<br>مولوی معنوی مکر دیگر آن وزیر از خود بہ بست ـ وعظ را بگذاشت و در خلوت نشست ۱۲ |
| ایضاً | آراستہ و مرتب کرنا | آراستن و ترتیب دادن ۱۲ بہار | | | | چون تحفہ بستن و اندازہ بستن فغانی آفرین بر دانش استاد کین اندازہ بست ـ والہ<br>ہروی تحفہ ز جان بستہ ام نثار ہری را ـ و زدم روح القدس بہار ہری را ـ و چون<br>افسانہ بستن سنجر کاشی برگ کاہے نیست کوہ بیستون پیش غمم ـ من کجا بودم کہ<br>دہر افسانۂ فرہاد بست ـ و چون حکایت بستن خواجہ شیراز جملہ وصف عشق من |

| مصدر مجازات | معنی اردو | معنی مجازی یا اصطلاحی بزبان فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مصدر لازم | محاورہ وسند وغیرہ |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| | | | | | | بوداست وحسن روی تو- آن حکایتہا کہ از فرہاد وشیرین لبستہ اند- وچون جاے بستن فغانی بتخت جم نمی گنجید ذات قہرمان الحق- بعزت خانہ عرش مجید شس جایگہ لبستند- وچون حجلہ بستن عالی عقد بکر فکر را باعالی امشب لبستہ اند- حجلہ باید ز صفائی خانۂ داماد لبست -۱۲ |
| ایضاً | رکھنا | داشتن | | ایضاً | ایضاً | چون روزہ لبستن میر خسرو من بیقرار ماندہ و تو برقرار خویش- درویش روزہ لبستہ وحلوا ہنوز خام- ۱۲ بہار |
| ایضاً | جھڑکنا | پاشیدن | | ایضاً | ایضاً | چون نمک برخراش لبستن ظہوری در دکن بخت برخراش دلم- نمک لولیان کابل لبست - ۱۲ بہار |
| ایضاً | ڈھالنا | ریختن ۱۲ | | ایضاً | ایضاً | چون توپ بستن محمد طاہر نصیر آبادی دراحوال محمد بیگ فرصت نوشتہ کہ او تصرفات مرغوب دربستن توپ کرد ۱۲ ان بہار |
| ایضاً | پہنچانا | رسانیدن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | چون آب در جوے بستن در جوی بستن صائب اگر نہ روی تو آئینہ را دہد پرواز- وگرکہ آب درین جویبار می بندد- ۱۲ |
| ایضاً | کہنا اور موزون کرنا | گفتن و موزون کردن | | ایضاً | ایضاً | چون شعر بستن و مصرع بستن تاثیر قسمت نظم روزی ما را حوالہ کرد- سد رہ بستن اشعار لبستہ ام-۱۲ |
| ایضاً | ملانا | پیوستن | | ایضاً | ایضاً | چون یک دو مصرعہ بیکدگر لبستن حزین نہ ہر کہ یکدو سہ مصرع بیکدگر بندد- وچون سخن بہیچ سے لبستن فیضی دانا کہ سخن بکینہ اوبست - برکنگرہ شعلہ تار مو بست-۱۲ |
| ایضاً | بند کرنا | بند کردن | | ایضاً | ایضاً | چون راہ بستن خواجہ شیراز فریاد کہ از شش جہتم راہ بہ لبستند- آن خال و خط و زلف ورخ و عارض و قامت - وچون در بستن صائب بجز چشمش کہ چشم از دیدن من ازحیا بندد- کدامین آشنا دیدی کہ در برآشنا بندد- وچون دکان بستن تاثیر کمر بناز چو آن پر حجاب می بندد- دکان جلوہ گری آفتاب سے بندد- وچون دم بستن والہ ہروی دیدہ را مژگان زبانست ونگہ عرض نیاز- نیستم از گفتگو خاموش اگر دم بستہ ام حکیم شفائی دم لبستہ اند گر نکنم شان نوازشی- بی زخمہ ام سرود نخیزد ز تارشان ۱۲ |

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | ماضی مطلق | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| بستن | چُھپانا | پنہان کردن | | الیضاً | الیضاً | چون رو بستن خواجہ شیراز شنید از ان شدم کہ نگارم چو ماہ نو - ابرو نمود جلوہ گری کرد و رو بہ بست - ۱۲ بہار |
| ایضاً | پیدا ہونا | پیدا شدن | | الیضاً | ایضاً | چون میغ بستن حضرت نظامی علیہ الرحمہ ز تاب نفس بر ہوا بستہ میغ - جہان سوخت از آتش برق تیغ ۱۲ بہار |
| ایضاً | روکنا | باز داشتن ۱۲ بہار و وارستہ | | الیضاً | الیضاً | چون آب بستن از جیب کسی و بر روی کسی بستن محتشم کاشی گر از خمار دہم جان عجب مدارا یدل - کہ ساقی از لب من آب زندگانی بست فغانی بعمر داده راضی باش و ملک جاودان کم خواه - کہ آب زندگانی بر سکندر زین گنہ بستند - شفیع اثر در مرثیہ امام الشہدا گوید آب بر روی امام خویش بستند آن سپاہ - پس باب تیغ بستند از جبینش گرد راہ - ۱۲ بہار و وارستہ - |
| ایضاً | نکالنا اور پیدا کرنا | برآوردن و آوردن | | الیضاً | الیضاً | چون آبلہ بستن محمد میرک نظمی وی وعده وصلش چو زبان گلہ بست - جانم ز صبوری کمر حوصلہ بست - چندان رہ انتظار را پیمودم - کز اشک پیاپی مژه ام آبلہ بست - وچون ثمر بستن صائب سنگ سے یار واز افلاک ندانم دیگر - نخل امید کہ امروز ثمری بندد - وچون خوشہ بستن دانہ صائب زبان شکوه بود حاصل برومندی - ز خوشہ بستن ہر دانہ می توان دانست - ولہ فیض ما دیوانگان کم نیست از ابر بہار - خوشہ بندد دانۂ زنجیر در زندان ما - وچون دانہ بستن خوشہ قاسم مشہدی خوشہ من دانہ گر بندد دل پروانہ است - برق را در خرمن من رنگ رو کاہی شود - وچون شگوفہ بستن فیضی فیض تو چو برد باد شبگیر - بست از گل خون شگوفہ تشیر - وچون غنچہ بستن و بار بستن - صائب بہ تکلیف بہاران شاخسارم غنچہ می بندد - اگر در دست من می بود اول بار می بستم - خواجہ شیراز جان فدای دہنت باد کہ در باغ وجود - چمن آرای جہان خوشتر ازین غنچہ نبست - ۱۲ |
| ایضاً | دور کرنا | ازالہ کردن ۱۲ بہار | | الیضاً | ایضاً | چون تب بستن صائب چہ می لرزی ز بیم مرگ بر خود بادہ پیش آور - کہ این تب لرزه را یک ساغر سرشار می بندد - مقیمائی آید ز کس این کار جز بادام چشم او - تب از دل بجار |

| مصدر فارسی | مصدر اردو | [illegible] | مصدر عکس | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | راازیک نظربستن-۱۲ |
| ایضاً | گانا | سرودن | | ایضاً | ایضاً | چون ترانہ بستن محمد حسن خان حسن زگل بسینۂ بلبل ہزار خار شکست- کنون ترانۂ بوصف بہار سے بندد- ودرین شعر بستن بمعنی ترتیب دادن ہم می توان گفت ۱۲ |
| ایضاً | رکھنا | نہادن | | ایضاً | ایضاً | چون تقصیر بستن برکسی یا برچیزے علی خراسانی طبع تو جاہل اگر باشد گناہ بادہ چیست - برگلوی شیشہ نتوان بست تقصیر ترا- شیخ اوحدی دل چون بدید موے میان تو در کمر- گفتا دروغ بین کہ برین راست بستہ اند- وچون داغ بستن برچیزے مفید بلخی بدل صد داغم از ہر تار کاکل میتوان بستن- باین تارمحبت دستۂ گل می توان بستن - وچون نقصان بستن هجد ہمگر ہزار نقص کہ بر سر دبست لائق بست- ہزار طعنہ کہ برباد کرد و در خور کرد -۱۲ |
| ایضاً | سپیر یا جہاڑو کا | کشیدن | | ایضاً | ایضاً | چون جاروب بستن سے درکنج غم ظہوری جاروب آہ بستم- از سینہ پاک رفتم فکر خیال مردم-۱۲ |
| ایضاً | مقرر کرنا | مقرر کردن ۱۲ بہار | | | | چون جمع بستن کنایہ از جمع مقرر کردن تاثیر کسی کہ از دل عاشق قرار می طلبد- زمال جمع بملک خراب سے بندد- وچون بکار بستن کسی را- صائب موم گردد سنگ خارا در کفش چون کوہکن- روے گرم کار فرما ہر کرا بر کار بست- وچون قیمت بستن ظہوری چین موئیش قیمتی بربوی بست- نرخ خاک وقدر مشک چین شکست ۱۲ |
| ایضاً | ڈالنا | افگندن و انداختن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون زنجیر بستن بدر چاچی پروین زچہ پنہان شد در لعل شکر بارش- زنجیر کہ بست از شب گرد مہ رخسارش- وچون شورش بستن ظہوری در بہار حسن دو زخمی از سرگرفت- شوق بر انجام عالم شورش آغاز بست- وچون چاک در جیب بستن ظہوری اجل را توان چاک در جیب بست- اگر دامن دل در آید بدست- وچون برقع برخ بستن سید حسن خالص برقع برخ زدیدن ما از خدا مبند- بروی باغبان درین باغ را مبند- ۱۲ |
| ایضاً | اوچاٹ کر دینا | شوراییدن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون خواب بستن حیاتی گیلانی ز بسکہ بیتو نشینم دو چشم حسرت باز- گمان برم کہ مگر |

| مصدر فارسی | معنی اردو | [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | صفت اسم | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | خواب بستہ اند مرا۔ |
| ایضاً | بندہونا | بستہ شدن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون خون بستن کلیم جز خاک کوی دوست کہ نتوان ازان گذشت ۔ ازچاک سینہ بستن خونم دوا نداشت ۔ ۱۲ |
| ایضاً | چڑہانا | کشیدن | | ایضاً | ایضاً | چون بدار بستن لسانی بی خطا شحنۂ ملک ستم بستہ بدار ۔ آنکہ بازم کشد ازدوار کدام است امروز ۔ ۱۲ |
| ایضاً | جمع کرنا | جمع کردن | | ایضاً | ایضاً | چون ذخیرہ بستن سنجر کاشی تا سال دگر ذخیرہ بندم ۔ ہر سال بزار مغان تشنہ ۔ ۱۲ |
| ایضاً | دینا | دادن ۱۲ وارستہ | | ایضاً | ایضاً | چون آب بہ جیب زد بجیب زد بر رو و بپای چیزی بستن بمعنی آب دادن و سیراب کردنش ظہوری نمیدانم چہ آب است اینکہ بر کشت جگر بستم ۔ کزان جز خوشہای دانہ اخگر بر نمی خیزد ۔ میر معز فطرت بوی جان می شنوم از چمن زخم مگر ۔ آب حیوان بدم خنجر قاتل بستند ۔ ظہوری درچمن از طراوت حسنش ۔ آب بر روی ارغوان بستم ۔ کلیم در مرثیہ قدسی گوید ؎ آن نہالیکہ نبود آب گہر لائق او ۔ بست دہقان اجل آب بپا از شیر شش ۔ ظہوری کسی گشتہ از نخل جان بہرہ یاب ۔ کہ از جوی مہرت بر و بستہ آب ۔ و چون آئین بستن بمعنی زینت دادن عثمان بخاری ماہ فروردین دیبای بہشت آوردہ است ۔ تا بہ بندد ہمہ اطراف جہان را آئین ۔ و چون اشک بستن ظہوری دل است اینکہ از گریہ ریزد شرر ۔ دل است اینکہ بر نالہ بند اثر ۔ و چون تازگی بستن ظہوری بر تازگی آن چنان بستہ آب ۔ کہ لغزید در سایہ اش آفتاب ۔ و چون طراز بستن حضرت نظامی طراز آفرین بستم قلم را ۔ زدم بر نام شاہنشہ رقم را ۔ ۱۲ |
| ایضاً | بنا کرکہنا | ساختہ گفتن | | ایضاً | ایضاً | چون خبر از زبان کسی بستن و سخن از زبان کسی بستن کہ عبارت است از نقل کردن چیزی از زبان کسی کہ او نگفتہ باشد ظہوری مژدہ وصل ضرور است تو ہم باور کن ۔ از زبان تو ظہوری خبری خواہم بست ۔ قدسی از زبان من غرضگو گرنہ حرف تازہ بست ۔ یار اوراق تغافل را چرا شیرازہ بست ۔ تاثیر بیجا سخن از زبان جانان بستن ۔ باشد تہمت |

۷۵ رفتہ [illegible]

| مصدر بناوٹ | معنی اردو | معنی مجازی یا اصطلاحی یا بانضمام کلمات | مصدر عربی | ماضی مطلق | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | بسرِ پنہان لبستن - باآن دولب ار سخن نگوید چہ عجب - ما بین دو عید عقد نتوان لبستن ۱۲ بہار |
| ایضاً | قائم کرنا | قائم کردن | | ایضاً | ایضاً | چون اساس بستن حضرت نظامی زمینے کہ وارد بر و بوم سُست - اساسی بر و بست نتوان درست - ۱۲ |
| ایضاً | جاری کرنا | روان کردن | | ایضاً | ایضاً | چون سیاست بستن ابو الفرج رونی فلک سیاست او بستہ بر شہور و سنین - زمانہ طاعت او بستہ بر قلوب رقاب - و چون نسق بستن طغرا کہ بر رنگ گلنار بند و نسق - کہ گردید مجموعہ دار شفق ۱۲ بہار |
| ایضاً | لگنا | خوردن چیزی بر چیزی ۱۲ | | ایضاً | ایضاً | چون سیلی بستن ظہوری سیلئی باد بر رخ او بست - کہ چراغ از چراغ چشمش جست - ۱۲ |
| ایضاً | نصب کرنا | نصب کردن | | ایضاً | ایضاً | چون علم بستن میر خسرو ز زیر چتر سیاہ آید آفتاب برون - علم بکنگرۂ نیلے حصار بر بندد - ۱۲ |
| ایضاً | لٹانا | خوابانیدن یا نشاندن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون فرزند بستن در عہد تاثیر از دور عہد این گردون اخضر - نہ بستہ عشق فرزندے خلف تر - ۱۲ |
| ایضاً | گھونسنا | استوار کردن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون گل بر سر دستار بستن صائب از شور عشق اگر گل بر سرِ دستار می بستم - سر شوریدۂ منصور را بر دار می بستم - ۱۲ |
| ایضاً | ٹھہر جانا | قرار گرفتن | | ایضاً | ایضاً | چون نطفہ بستن والہ ہروی بغیر خطبۂ تزویج عقد بند گسست - درون بطن صدف نطفۂ سحاب بہ بست - ۱۲ |
| ایضاً | قرار دینا | قرار دادن ۱۲ بہار | | | | چون بخود بستن جو یا سر شک دیدۂ گریان نشد بغیر ازم - کہ لبستہ است بخود انیقدر چرا گوہر - سالک یزدی من درین دریا دلی بر خود بہ بستم چون حباب - گر شکستی میخورم در بند نادان نیستم - شفیع اثر برنگی عاری انداز قابلیت مردم دنیا کہ نتوان چون حنا بستن بر ایشان آدمیت را - و چون فال بستن حضرت نظامی یکی را نشان کرد بر نام خویش - بر و بست فال سر انجام خویش - ۱۲ |
| بستردن بالکسر ۱۲ | | | | | | لغتی است در استردن کہ گذشت ۱۲ ان |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| بُسَغدیدن | | | | | | لغتی است در اسغدیدن کہ گزشت ۱۲ ان فرخی بفرخی وبشاہی وشادی ایران شاہ بمہرگانی نشست بامداد وبگاہ - بدانکہ چون بکند مہرگان بفرخ روز - بجنگ دشمن واژون کند بسغدہ سپاہ - خجستہ بادت وخندہ جشن فرخ باد - بسغدہ رفتن وبردن شدن زخانہ براہ ۱۲ اج |
| بسلانیدن بالکسر ۱۲ | چھوڑا لینا وجدا کر لینا | گسلانیدن و از ہم جدا کردن ۱۲ ن ب | | | بسلاند | لغتی است در گسلانیدن بر قیاس گستاخ وبستاخ وکریون وبریون کنجشک بنجشک وکرنج وبرنج مولوی معنوی ہر کس فریباند مرا از عشق بسلاند مرا - انگہ دہد فہم رسا گوید کہ پیش من بیا - ۱۲ ان ودر برہان است مخفف بگسلانیدن ۱۲ |
| بسودن | ٹٹولنا | دست زدن و مالیدن ۱۲ اب | لمس صراح | | | |
| ایضاً | چھونا | لمس و لامسہ کردن ۱۲ اب | | | | |
| ایضاً | سوراخ کرنا | سوراخ کردن ۱۲ اب | | | | |
| بسوریدن و بسولیدن و بشوریدن | کوسنا | نفرین ودعاء بد کردن ۱۲ | الدعاء علیہ ن | بسور و بسول نفرین ۱۲ | بسورد و بسولد | و ہر دو اول بیاء فارسی وشین معجمہ ہم آوردہ اند ۱۲ ان |
| بشوریدن ۱۲ اب | غضبناک ہونا | شوریدن و در غضب شدن ۱۲ اب | | | | |
| بسیچیدن و سیچیدن | میل کرنا | میل کردن بچیزے ۱۲ ان | بسیچ و سیچ میل وآمادگی سفر و ترتیب امر نیز ۱۲ | بسیچد و سیچد | | نظامی بنخاموشکاری بسیچ - بگفتار نا گفتنی در مپیچ - ودر برہان است بسیچیدن بر وزن شکیبیدن بمعنی سامان کردن وساز سفر نمودن و کارہا آراستہ ومہیا وآمادہ کردن و قصد وآہنگ وارادہ نمودن ۱۲ ب |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی [illegible] | مصدر [illegible] | حاصل مصدر | صفت [illegible] | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ایضاً | سوچنا | سگالیدن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | استاد لبیبی بباید بسیچیدن این کار را ـ چیره شدن رزم و پیکار را ـ اگر بد سگالت بپیچید همی ـ فدا کردن جان بسیچید همی ـ ۱۲ |
| ایضاً | آراستہ کرنا اور ترتیب دینا | آراستہ کردن و ساز و ترتیب دادن ۱۲ ب ج | | ایضاً | ایضاً | سید ہروی بی بسیچیدن کار ممالک ـ ز کلکش کار صد دستور آمد ـ ۱۲ |
| ایضاً | قصد کرنا | قصد و اراده نمودن ۱۲ ب | | ایضاً | ایضاً | شیخ شیراز بسیچ سفر کردم اندر نفس ـ بیابان گرفتم چو مرغ از قفس ـ ۱۲ |
| ایضاً | سفر کرنا | سفر کردن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | شیخ شیراز اے طبل بلند بانگ در باطن هیچ ـ بی توشه چه تدبیر کنی وقت بسیچ ـ ای وقت سفر ۱۲ ان |
| ایضاً | آمادہ ہونا | آماده شدن برای کارے ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | فردوسی نباید درنگ اندرین کار هیچ ـ کجا آمد آسانی اندر بسیچ ـ ۱۲ ج |
| بشخائیدن و بشخودن | | | | | | هر کدام لغتی است در شخودن که بیاید ۱۲ |
| بشکلیدن و بشکلیدن بپای فارسی | چھیدنا | رخنہ کردن بچیزے سر تیز ۱۲ ن | | | بشکلد | شمس فخرے خسرو رستم جدال زبده محمود شاه ـ آنکه به پیکان تیر روی قمر بشکلد ۱۲ و در برهانست بشکلیدن رخنه کردن بانگشت و ناخن و سر کارد و تیر یا رخنه شدن بسوزن و خار و مانند آن چنانکه جامه اگر کسی بخار در آویزد و پاره شود گویند بشکلید ۱۲ ب |
| ایضاً بالکسر | چھدجانا | رخنہ شدن بچیزے سر تیز ۱۲ | | | ایضاً | |
| ایضاً | پھیلانا | پهن کردن ۱۲ ب ن ج | | | ایضاً | کسائی یاسمن لعل پوش سوسن گوهر فروش ـ بر زنخ بیلغوش نقطه زر و بشکلید ۱۲ ان |
| بشکولیدن و بشکولیدن و بشکوریدن | چستی و چالاکی کرنا کام میں | چستی و چابکی نمودن در کارها ۱۲ ان ب | | بشکول چست و چالاک | بشکولد | عنصری هر چه یابی وزان فرو بول ـ بشمر ندان زتو به بشکولی ـ حکیم اسدی بهر کار بیدار و بشکول باش ـ بدل دشمن خواب و غول باش ـ و در برهانست |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| وشکریدن و نشکرویدن و نشکولیدن و وشکلیدن و | | | | و بزکول بزاء فارسی و و نشکول و بشکره و و شکره هر سه بواو و واشکره بالف و نشکول بشین معجمه نشله ۱۲ ان | | بشکولیدن حریص بودن در کارها و جلدی و چابکی نمودن باشد ۱۲ ب |
| بشلیدن بالفتح ۱۲ | چنگل مارنا اور آویزش کرنا آور آویخته کرنا | چنگ زدن و آویختن بچیزی ۱۲ ان ب | | بشل و و چیزی که بهم چسبند و در هم آویزند ۱۲ ب | بشلد | ناصر خسرو آتش بنگ سجانت و بشلد – چون بحیز حرام در بشلی شمس فخری گرت باید که بگذری ز سُها – دست خود در رکاب شاه بشل – قمرنخی گر تو خواهش و گرنه ز تو آید به بشل – زن او چون بدر خانه رود بر گذری – و بنون ظاهر التصحیف این است ابو شکور که بی داور این دو داوری نگسلد – که بر بگینه تیغ او بشلد – ۱۲ |
| ایضاً | سہنا اور دہسنا | بند شدن و فرو رفتن در چیزی ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | آخا چی در گل غربت زپا بشلیدیم نیست ممکن روی یاران دیدیم – ۱۲ |
| ایضاً | چپکنا | چسپیدن | | ایضاً | ایضاً | |
| بشنجیدن | چھڑکنا اور بیٹنا | پاشیدن و ریختن ۱۲ ان | رش صب | | بشنجد | استاد لبیبی نخجیر همه تنش انجیده اند – بر خاک خونش بشنجیده اند – چون کلمه بر بمعنی علی است ناچار بسکون باید خواند درین صورت اگرچه سکته می شود لیکن این قسم سکته در کلام قدما بسیار واقع شده فردوسی ارسطاطالیس پیش اندرون – جهانی برو دیدگان پر زخون ۱۲ ان |
| بشولیدن لغتی است و نشولیدن یا جمع | برہم و پریشان کرنا | برهم زدن و پریشان کردن ۱۲ اب ان | | بشولش و بشول بر هم زدگی و | بشولد | مسیح عطار ترک این گیر و مرا بشول هیچ – تازه آه من نه بینی هیچ هیچ – دل بجود باز آور و آرام گیر – جمع کن خود را بشولیده مگیر – صبح اگر گشتی نفس را در دهان – کی رسیدی |

| مصادر فارسی | معنی اردو | [illegible] | مصدر عربی [?] | حاصل مصدر [?] | مضارع [?] | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| مشتقات بالکسر ۱۲ ان | | | | پریشانی ۱۲ | | این لبشولش درجهان۔ ابن یمین بیان طرّه تو کرد می ولیک دلم۔ زلبس لبشول که دارد بکنه آن نرسد۔ مرزا بهرامی فلک دربشولیدن کار اوست۔ تو بنشین ویکیاز بستان زدوست۔ وہم بیار فارسی آمده ۱۲ ان [بسوپدن] |
| ایضاً | دیکهنا اور جاننا | دیدن ودانستن ۱۲ اب ج | | ایضاً | ایضاً | انوری درهجو قاضی ـه زروشت از فراق لقمه لبشول۔ روے سرخ من اے سبایه دل اثیر الدین احسنکی ـه خشمش انجاکه داد نامیه را گوشمال۔ لقمه بشولی نکرد خاربزم رطب۔ ۱۲ اج |
| ایضاً | عاجز اور حیران بیٹهنا | درمانده ومتحیر نشستن ۱۲ اب | | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | کارگزاری کرنا | کارگزاری کردن وکارسازی نمودن ۱۲ اب | | ایضاً | ایضاً | ابو شکور کاربشولی که خرد کیش شد۔ از سر تدبیر وخرد بیش شد ۱۲ ان |
| بلخفتن | | | | | | بروزن ومعنی الفختن که گذشت ۱۲ |
| بنشاختن و بنشاندن و بنشاستن و بنشستن | | | | | | هرکدام لغتی است در نشاختن و نشاندن ونشاستن ونشستن که بیاید ۱۲ ان |
| بنگستن و بنگشیدن بوزن برکشیدن ۱۲ ان | نگلنا | ناچاویده فرو بردن ۱۲ ان ج ب | بَلَع | بنگش ۱۲ ان ب | | |
| بودن | هونا | هستی گرفتن ۱۲ ن | کَون | بودش و بود و بوش و بمعنی تقدیر مجاز است ۱۲ ان | بُوَد | حکیم فردوسی هر آن چیز کو ساخت اندر بوش۔ بر انست چرخ روان را روش ناصر خسرو بیرون برند از در مرگ۔ چون از در بودش اندر آئی بود و بوند و بوے و بوم بمعنی باشد و باشند و باشی و باشم و بونده بمعنی باشنده و بید و بوا مخفف بوید و بوا و بو مخفف بود که مجازاً بمعنی لعل و عسی مستعمل می شود |

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | ومخفی نماند که استعمال لفظ بود عام است ومی آید درمقامی که غرض حدوث آن امر باشد وسابق وجود نداشته باشد وهم درمقامی که موجود شود ومطلوب ثبات آن باشد اما لفظ شود ونشین بمجمه مستعمل نمی شود مگر درجائے که مدعا رحدوث آن بود فقط وسابق حاصل نباشد خواجه شیراز آنانکه خاک رابنظر کیمیا کنند - آیا بود که گوشه چشمی بما کنند باصبا همراه بفرست از رخت گلدسته - بوکه بوئی بشنوم ازخاک بستان شما حکیم سنائی در تو حیوانی وشیطانی وروحانی درست - درشمار هرکه خواهی آن بوے روزشمار - فردوسی که خرم بواهیمن ومان تو - بگیتی پراگنده فرمان تو - میان بسته وار بیدو بیدار بید - همه درپناه جهاندار بید - لیکن دربیت اوّل ممکن است کبود بدا را بوا بالف خوانده باشد والله اعلم بالصواب ۱۲ ان |
| بودن | رہنا | ماندن | | ایضاً | ایضاً | خواجه شیراز سالها دفتر ما درگرو صهبا بود - رونق میکده ازدرس دعای ما بود |
| ایضاً | بننا | ساخته شدن | | ایضاً | ایضاً | ابوتراب فتوت نغمه اش هرکس شنید از درد سر آسوده است - کاسه طنبورها از چوب صندل بوده است - ۱۲ |
| بوسیدن | چومنا | بوسه دادن ۱۲ ابها | لثم وتقبیل و بوس دهو معرب کما قاله المجد | بوس وامر نیز ۱۲ ب ن | بوسد | بوسه معروف بوس بالضم معرب آن ومخفی نماند که چنانچه درعرف مستعمل است که فلان چیزرا بوسه داد و بوسید درمحاوره قدما برفلان چیز بوسه داد و بوسید مستعمل شیخ نظامی ببوسید برحلقه گوش او - سخن گفت چون حلقه درگوش او - ظهیر الدین فاریابی نه کرسی فلک نهد اندیشه زیرپاے - تا بوسه بر رکاب قزل ارسلان دهد - ۱۲ ان و بوسیدن بمعنی بوسیده شدن یعنی کهنه شدن درلغات موجوده یافته نشد ۱۲ |
| بوییدن [illegible] | سونگھنا | بو کردن ۱۲ ان | شمّ شمیم شمیمی و تشمّم | بوی رائحه وامر نیز ۱۲ | بوید | بویا و بویان بوے دهنده و بویان یعنی بوے کننده هم صائب شبی فتاد بکف زلف او و بهر گرفت - همه زهوش روم دست خود چو می بویم - ۱۲ ان |
| ایضاً | بوسینا | بو دادن | | ایضاً | ایضاً | فرخی بخندد همی باغ چون روی دلبر - ببوید همی خاک چون مشک اذفر - این معنی از لفظ بویا و بویان هم مستفاد می شود ۱۲ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| بویانیدن | سونگھانا | بوئیدن فرمودن | اِشْتمام | | بویاند | |
| بهانستن یا بهاشتن | رونا | گریه کردن ۱۲ ب | بکاء ۱۲ ص | | | مصدر ثانی یعنی بهاشتن از ملحقات نوشته شده ۱۲ |
| بیوسیدن بروزن خروشیدن ۱۲ ص | طمع کرنا آرزو کرنا | طمع داشتن و آرزو کردن ۱۲ ان ب | طمع طاعه طاعیة | بیوس ۱۲ ب ن | بیوسد | عنصری نکند میل بهیچگه بهنر - که بیوسد ز زهر طعم شکر - و صاحب برهان نوشته که بیوس بروزن عروس طمع و خواهش و امید و امیدواری باشد بچیزی از هر نوع که بوده باشد و بمعنی تواضع و چاپلوسی و انتظار هم آمده است ۱۲ و در لغات المصادر نوشته که این را بعضی ببای فارسی و بعضی بلوس بلام بجای تحتانی نیز آورده اند و بهر تقدیر صحیح بیوسی بیای مصدری است نه تنها بیوس ۱۲ ص افسوس که عمرم به بیوسی بگذشت - وین عمر چو جان عزیزم از سی بگذشت - اکنون چه خوشی و گر خوشی دست دهد صد کاسه بیابی چو عروسی بگذشت - ۱۲ |
| ایضاً | خوشامد کرنا | چاپلوسی نمودن ۱۲ ب | ایضاً | ایضاً | ایضاً | |
| برخوردن و درخوردن | کامیاب ہونا ۱۲ ان | کامیاب شدن | فلاح و فسوز | برخورد | برخورد | برخوردار کامیاب مرکب از برخورد که اسم مصدر و آر که کلمه نسبتیه است از قبیل خریدار و فروختار مولانا جامی خوشا وقتی و خرم روزگاری - که یاری برخورد از وصل یاری - ظهوری سر بفکر ترک سامان برنخورد - دل بدرد و لب بافغان برنخورد - ۱۲ |
| ایضاً | ملنا اور ملاقی ہونا | بهمدیگر رسیدن ۱۲ ان | | | ایضاً | مرزا صائب از تو تا دوریم از ما دور میگرود حیات - با تو چون بر میخوریم از زندگی بر میخوریم ۱۲ |
| برداشتن | اوٹھانا | برداشتن | | | | گلستان دست از من بدار ۱۲ |
| باهکیدن بروزن درکشیدن ۱۲ | عذاب کرنا | شکنجه کردن ۱۲ ب | تعذیب | باهک بروزن آهک شکنجه ۱۲ ب | باهکد | |
| برآغالیدن و براغلیدن | برانگیختن اور آماده کرنا | برانگیختن و تحریص کردن شخصی را | اِغراء | | برآغالد و براغلد | |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی یا کنایہ یا استعارہ | مصدر متعدی | ماضی مطلق | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| وربغلانیدن بوزن خر چرانیدن ۱۲ آ | | بر جیب کسے زدن و کار کسے ۱۲ اب | | | وربغلاند | |
| براہیختن و براہیخیدن و براہیختن و براہیخیدن | باہر نکالنا | بر کشیدن ۱۲ اب ج | | | | عبدالواسع جبلی اگر آتش فشان خنجر براہیختی بکوہ اندر۔ شود آتش چو خاکستر ز ہیبت در دل خارا۔ ۵ زور بازو بہ تیغ بر سنجد۔ پوست از گاؤ او براہیخید ۱۲ ج |
| برادن | چھوڑنا | بروزن و معنے سر دادن و رہا کردن ۱۲ اب | | | بردہد | |
| برشکستن | روگردانی کرنا اور منغص ہونا | کنایہ از اعراض نمودن و بیدماغ شدن ۱۲ اب | | | برشکند | خسرو از وے خوش است برشکنیہا بگاہ ناز۔ وز خسرو شکستہ فغانہای زار خویش۔ مسعود سعد سلمان بقول دشمن بدگوی برشکست از من۔ چہ شد چکردہ ام از بہر چہ چرا برگشت۔ ۱۲ بہار |
| ایضاً | برہم و برخاست ہونا | برہم خوردن ۱۲ بہار | | | ایضاً | چون برشکستن مجلس ملا نظیری مجلس چو برشکست تماشا بکار سید۔ در بزم چون نماند کسی جا بکار سید۔ و بروز بازیافتن نسقچیان نادرشاہ بجبرائیان میگفتند کہ سلام برشکست بخانہاے خود بروید ۱۲ بہار ۱۲ |
| ایضاً | کھولنا اور پریشان کرنا | از ہم واکردن مو ہا ۱۲ بہار | | | ایضاً | چون برشکستن زلف و کاکل حافظ چو برشکست صبا زلف عنبر افشانش۔ بہر شکستہ کہ پیوست زندہ شد جانش ۱۲ بہار عجم ۱۲ |
| ایضاً | شکست دینا | شکست دادن | | | ایضاً | از سوانح عمرے حزین غنیم را برشکست۔ آے شکست داد۔ |
| ایضاً | چھوڑنا | ترک دادن و واگزاشتن ۱۲ ب | | | ایضاً | |

بروزن افراختن ۱۲ بروزن آمیختن ۱۲ بروزن ورآویختن ۱۲

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی مصدر فارسی بزبان فارسی | مصادر عربی | [illegible] | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ایضاً | کھسرنا | برگشتن ۱۲ ب | | | ایضاً | |
| برہختن | ادب کرنا | ادب کردن ۱۲ ب | تأدیب | | | برہختہ ادب کردہ را گویند ۱۲ ب |
| ایضاً | کھینچنا | برکشیدن ۱۲ ب ج | | | | |
| ایضاً | نکالنا | برآوردن ۱۲ ب | | | | و در برہان است بمعنی آخر یعنی بمعنی برکشیدن و برآوردن بکسر ثالث ہم درست و صاحب جہانگیری تنہا بمعنی برکشیدن نگاشتہ ۱۲ |
| برہختن بروزن انگیختن | کھینچنا | برکشیدن ۱۲ ب | | | | |
| ایضاً | نکالنا | برآوردن ۱۲ ب | | | | |
| بزوہتن | دینا | دادن ۱۲ ب ن | اعطاء | | | بزوہی بمعنی بیدہم و بزوہید یعنی بدہید ۱۲ ب |
| بشتروتن | پوجنا | پرستش کردن ۱۲ ب | | | | |
| بیختن | درماندہ و عاجز ہونا | درماندن و عاجز شدن ۱۲ ب | | | | بیختہ درماندہ و عاجز شدہ ۱۲ ہ |
| بیوباریدن و بیوبردن | نگلجانا | ناچاویدہ فروبردن ۱۲ ب ج | بلع | | بیوبارد و بیوبرد | منوچہری ختم او چون آیت فرزند را کودالبنی - گر بیوبارد جہان گوید کہ ہستم آسترا ۱۲ و در یکی از مجموعہ ہاے مصادر بدین معنی بلعیدن دیدہ شد واللہ اعلم بالصواب |
| بیوکندن | گرادینا | بروزن و معنی بیفگندن ۱۲ ب ج | اراقۃ | | بیوکند | فائدہ در لغت فارسی فا بواو تبدیل می یابد ۱۲ ب امام محمد غزالی در کیمیاے سعادت آوردہ یکی دہ ہزار درم نزد ابراہیم ادہم آورد نتد الحاح بسیار کرد گفت خواہی کہ بدین مقدار نام خود از دیوان درویشان بیوکنم ہرگز این نکنم ۱۲ جہانگیری |
| برکندن نفائس | نوچنا اور اوکھیڑنا | | نتف | | برکند | |
| ایضاً | چھین لینا | بزبردستی گرفتن ۱۲ نفائس | | | ایضاً | چون دیار برکندن از دست کسی بوستان چو برکندی از دست دشمن دیار - رعیت بسامان ترازوی بلاد - ۱۲ |

بروزن برجستن ۱۲ [illegible]

[illegible]

بروزن [illegible] ۱۲

| مصدر فارسی | معنی اردو | مترادف فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ایضاً | قطع کرنا | قطع کردن | | | ایضاً | چون امید برکندن حضرت شمس تبریز شه من گفت بر مسکین که عمرش نیست عمر من درین وعده من مسکین امید از عمر برکندم ۱۲ |
| ایضاً | کاٹنا | بریدن | | | ایضاً | چون سر برکندن نظامی ز برخم دگر هم سر افگنده شد چنین تا سر چنار برکنده شد ـ و چون پای برکندن کمال اسمعیل گر سر برآورد چوگرد و با تو بدسگال ـ تیغ قضای برکندش چون چنار پای ـ ۱۲ |
| ایضاً | کاٹنا | گزیدن | | | ایضاً | چون پشت دست برکندن نزاری قهستانی بلبل از غصه پشت دست برکند ـ گریبان چاک زد از سر بیفگند ـ ۱۲ |
| ایضاً | اٹھانا | برداشتن | | | ایضاً | چون دست برکندن از چیزی ترک کردن آن را ـ لسانی کم کم از داغ بتان برکنده ام دست نیاز ـ اندک اندک نقد بسیاری بدست آورده ام ـ و دل از چیزی برکندن ـ میر خسرو من ہما روز دل از ہستی خود برکندم ـ کو رخ خویش در آئینه تماشا میکرد ـ ۱۲ |
| ایضاً | جدا کرنا | جدا کردن | | | ایضاً | چون سر برکندن ظهوری شکایت بهنجار طرح افگنم سر تیر غم را ز تن برکنم ۱۲ ـ و چون عمل برکندن سعدی در او نیز در ساخت با خاطرش ـ ز مشرف عمل برکن و ناظرش ـ ۱۲ |
| برکندن | خراب و منہدم کرنا | خراب و ہدم کردن | | | ایضاً | چون بنیاد برکندن محمد قلی سلیم گر بیخودی مجال دہد اضطراب را ـ بنیاد برکند دل و جان خراب را ـ ۱۲ |
| برشدن و بر رفتن | چڑھنا | بالا رفتن | صعود | | برشود و بر رود | بوستان نه باران همی آید از آسمان ـ نه بر میرود دود فریاد خوان ـ ۱۲ |
| برشدن | بیٹھنا | نشستن | قعود و مقعد و جلوس | | برشود | چون به تخت برشدن سکندرنامه شه از جهر فرزند فیروز بخت ـ در گنج بگشاد و برشد به تخت ـ ۱۲ |
| برخیزانیدن | اوٹھانا | متعدی برخاستن | اقامة | | برخیزاند | ظهوری جگر خواری کن ای غیرت ز مجلس برخیزانم ـ که پشت دست حسرت زخم دندان برنمی تابد ـ ۱۲ |
| برگرفتن | اوٹھانا اور دور کرنا | برداشتن و دور کردن ۱۲ | رفع | | برگیرد | چون پرده برگرفتن خواجه شیراز ساقی بیا که یار ز رخ پرده برگرفت ـ کار چراغ خلوتیان باز درگرفت ـ انوری گرچه اقبال او که دایم باد ـ از رخ ملک برگرفته نقاب طالب آملی |

| مصدر لازم | معنی اردو | [illegible] | مصدر متعدی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | چسان نقاب زرخسار دوست برگیرم - که حسن سرکش ومن موبمو مجوبم - ۱۲ بهار وچون دل ازکسی برگرفتن قاسم مشهدی بدریا قطره چون گردید واصل ترک سرگیرد - کسی چون باتو بنشیند چسان دل ازتو برگیرد - ۱۲ وچون نقش برگرفتن میر خسرو نقش خود ازراه فنا برگرفت - نور بقا دیده تنا در گرفت - ۱۲ |
| ایضاً | لینا | گرفتن | | | ایضاً | چون چاشنی برگرفتن حضرت نظامی نخست ازهمه چاشنی برگرفت - دران چابکی مانده خسرو شگفت - ۱۲ |
| ایضاً | منتقل کرنا | منتقل کردن | | | ایضاً | چون سواد برگرفتن اے نقل نوشتن ازقباله ورقم وحکم چز آن عرفی زمانه غیر الم نامه نیست تصنیفش - ولم زصفحه فهرست برگرفت سواد - ۱۲ |
| ایضاً | معاف کرنا | معاف کردن | | | ایضاً | حضرت نظامی زدیوان دهقان قلم برگرفت - زبهایگان هم درم برگرفت - ۱۲ ودرم برگرفتن بدین معنے مقید است بحرف از ۱۲ |
| ایضاً | کهانا | خوردن | | | | چون زخم برگرفتن سنجر کاشی زتیغ شاه یکی زخم برگرفت بکفت - زشست شاه لبی تیر خورد در صف جنگ - ۱۲ |
| بردوختن | بند کرنا | بستن بصله از ۱۲ بهار | | | بردوزد | چون دیده بردوختن شیخ سعدی زدیدنت نتوانم که دیده بردوزم - اگر مقابله بینم که تیر می آید - ایضاً خردمند از دیده بردوختی - یکی حرف وروے نیاموختی - ۱۲ بهار |
| برافروختن | آراسته هونا | آراسته شدن | | | برافروزد | چون باغ ازچیزے برافروختن نظامی چوزادآن گرامی نهال چنین - برافروخت باغ ازنهال چنین - ۱۲ |
| برافراختن | نصب کرنا | نصب کردن ۱۲ بهار | | | برافرازد | چون ترازو برافراختن حضرت نظامی ابر سپهر انجمن ساختند - ترازوے انجم برافراختند - ۱۲ |
| براشیدن | دور کرنا | فروفشاندن هفت قلزم ۱۲ | | براش | براشد | ودر برهان است براش بروزن ومعنی خراش وزخم است وبمعنی پاشیدن وفروفشاندن هم آمده است ودر فرهنگ جهانگیری است براش بمعنی خراش وآنرا اعراش نیز خوانند ۱۲ |
| زراختن و زراریدن | گلنا اور گلانا | گداختن ۱۲ هفت قلزم | ذوب اذابت | | | زراختن بضم اول وزای معجمه بالف کشیده وسکون خاے منقوطه مثناة فوقانی ونون زده وزراریدن بضم اول وزاے معجمه بالف کشیده وکسر راے مهمله بمثناة تحتانی |

[illegible]

| مصدر فارسی | معنی اردو | [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | رسیدہ وفتح دال ابجد ونون زدہ ۱۲ ہفت قلزم۔ |
| برآشفتن | غصہ ہونا | بخشم آمدن | اغتیاظ تغیظ | | برآشوبد | سعدی علیہ الرحمۃ شہنشہ برآشفت کاینک وزیر۔ تعلل مینداش وحجت مگیر۔ پراگندہ دل گشت زان گفتگوی۔ برآشفت وگفت اے پراگندہ گوی۔ |
| برافگندن | اٹھادینا | برداشتن ۱۲ بھار | | | برافگند | مرزا بیدل ہستی مانیست بیدل غیر اظہار عدم۔ تا خموشی پردہ از رخ برفگند آواز بود۔ خواجہ شیراز چو گل نقاب برافگند مرغ ہو ہو زد۔ منہ ز دست پیالہ چہ میکنی ہی ہی۔ ۱۲ |
| ایضاً | گرانا اور ڈالنا | انداختن | | | | کمال اسمعیل ؎ آن روے راہبر کس منہای اللہ اللہ۔ یا پردہ برافگن یا برقعی فرو ہل۔ ۱۲ |
| ایضاً | خراب اور منہدم کرنا | خراب ومنہدم کردن ۱۲ بہار | | | ایضاً | چون بنیاد برافگندن شیخ عطار تا برخ تو نظر فگندم۔ بنیاد وجود برفگندم۔ ۱۲ بھار |
| ایضاً | موقوف اور نابود کرنا | موقوف ونابود کردن | | | ایضاً | چون رسم برافگندن ثنائی ہمت تو برفگند رسم گرفتن چنانکہ۔ دست نگردد گزیاستان از حنا ۱۲ بہار |
| برافشاندن | جھٹکنا و جھاڑنا | حرکت دادن چیزیرا بطریق معہود ۱۲ | نفض | | برافشاند | چون دست برافشاندن ودامن برافشاندن وپر برافشاندن وآستین برافشاندن وصاحب مصطلحات بہار عجم معنی برافشاندن را مقید بلفظ دست کردہ واللہ اعلم چہ فہمیدہ فنائی مطربا بنواز تا تا سرو سہی بالاے من۔ برفشاند دست وبنید جان فشانیہاے من۔ گلستان قاضی ار با ما نشیند برفشاند دست را محتسب گرمی خورد معذور دارد مست را۔ ۱۲ |
| ایضاً | نثار کرنا | نثار کردن ۱۲ بہار | | | ایضاً | چون جان برافشاندن صائب بیا در جلوہ اے سرو روان تا جان برافشانم۔ بیفشان زلف کافر کیش تا ایمان برافشانم۔ حافظ ہمچو صبحم یکنفس باقیست بے دیدار تو۔ چہرہ بنما دلبرا تا جان برافشانم چو شمع۔ ودر بہار عجم بسند معنی ہذا این شعر ظہوری ہم آوردہ ؎ بہ سنبل زما بوسہا برفشان۔ کہ آوردہ از زلف ساقی نشان۔ ۱۲ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی از منتخب اللغات و غیاث | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| بازگرفتن | اوٹھالینا | برداشتن | | | بازگیرد | چون پردہ از چہرۂ بازگرفتن علی خراسانی نغمہ برچہرۂ خود نغمہ اعجاز گرفت ـ ہر کجا شاہد یا پردہ زرخ بازگرفت ۔۱۲ |
| بازکشیدن | لگانا | زدن و برکشیدن بہار | | | بازکشد | چون چتر بازکشیدن انوری چتر شب دامنت چو بازکشی ـ خرمن ماہ شکرگین توباد ۱۲ |
| ایضاً | لکہنا | نگاشتن | | | ایضاً | چون فقرہ بازکشیدن ابوالفضل در مکاتبات می نگارد وانچہ در باب بازکشیدن فقرہ چند قلمی شدہ بود ۱۲ـ |
| بازخریدن | چہوڑانا | رہانیدن وخلاص دادن ۱۲ بہار | الجاء وتنجیہ وانقاذ و تنقذ و تخلیص | | بازخرد | چون بازخریدن از چیزی وحشی بفروختہ خود را زغمت بازخریدیم ـ آن خط غلامی کہ بداد یم دریدیم ـ قدسی از نصیحتہاے غمخواران جنون بازم خرید ـ گلشن افسردہ بودم آفتابم زندہ کرد ـ ۱۲ |
| | | | | | | **باب باے فارسی** |
| پاشیدن و پاچیدن وپاشانیدن ۱۲ ب | پراگندہ و متفرق کرنا | پراگندہ کردن ۱۲ ن سـ ج | تفریق | پاشش و پاشان و پاچان پراگندہ ۱۲ ص وامر حاضر نیز | پاشد | چون صحبت پاشیدن صائب شور محشر صحبت ما رانمی پاشد زہم ـ موج می شیرازۂ جمعیت ما بودہ است ـ وچون ازہم پاشیدن دل ـ صائب دل روشن زہم می پاشد آخر چشم را (رومند از دیدہ برکو) پردۂ آن ماہ سیماحی تواند شد ـ ناصر خسرو طاعت ارکان بہین مو چرخ وانجم را لطبع ـ تا بطاعت چرخ وانجم شان ہمہ پاچان کنند ـ خواجہ آصفی در گلستان ہر کہ نام دفتر حسنت برو ـ صرصر آہم کند اوراق گل را پاشش پاش ـ ودر برہان است کہ پاچیدن بروزن ومعنی پاشیدن باشد کہ پاشانیدن است ونرم وآہستہ براہ رفتن را نیز گویند ۱۲ وچون جزودان پاشیدن ازیکدگر اشرف آمدان شوخ دیر اوراق دلم گردید ورفت ـ جزودان سینہ را ازیکدگر پاشید ورفت ـ ودر ملحقات پاشیدن بمعنی پرکردہ شدن وریختن وریختہ شدن نگاشتہ ۱۲ |
| پاشیدن و پاچیدن | پراگندہ ہونا | پراگندہ شدن ۱۲ ن سـ ج | مُفارقۃ فِراق | ایضاً | ایضاً | چون صحبت پاشیدن صائب باشتی بید ماغان را بہ از خلوت نمی باشد ـ گلابی بہتر از پاشیدن صحبت نمی باشد ـ ۱۲ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | مصدر [illegible] | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ایضاً | ڈالنا | انداختن | | ایضاً | ایضاً | چون خاک بچشم پاشیدن صائب عکس من خاک بچشم آئینه امی پاشد۔ پرتو رهی تو آئینه نما کردمرا۔ ۱۲ |
| ایضاً | چھڑکانا اور چھڑکنا | افشاندن و ریختن ۱۲ بهار | نثر | ایضاً | ایضاً | چون دانه پاشیدن صائب بیابان راغزالی نیست بی خلخال چون لیلی۔ ز زنجیر جنون پاشیدم از بس دانه در صحرا۔ و چون آب پاشیدن ظهوری بنازم بآن قصر عالیجناب۔ که بر درگهش خضر پاشیده آب ۱۲ بهار |
| پاچیدن | آهسته چلنا | نرم و آهسته براه رفتن ۱۲ ان و بهفت قلزم | دکوب و دکیان | ایضاً | ایضاً | |
| پاسیدن | نگهبانی کرنا | نگهبانی کردن و پاس داشتن ۱۲ ان ب | حراسة | پاس ۱۲ ان ب و امر نیز ۱۲ | پاسه | پاس نوبت و وقت و یک بخش از هشت بخش شبا روزی و بعضی مطلق بخش و بمعنی پاسبان نیز آورده اند انوری ای برسم دولت از آغاز دوران داشته۔ طارم قدر ترا هندوی هفتم چرخ پاس شیخ نظامی چو پاسی از شب دیجور بگذشت از ان در شاه دل رنجور بگذشت پاسا و بدال مهمله بروزن آزاد در برهان صیانت و آن محافظت خویشتن کردن است از گفتار و کردار شنیعه ۱۲ |
| ایضاً | جاگنا | بیدار بودن ۱۲ ب ن | | ایضاً | ایضاً | |
| پالودن و پالادن و پالائیدن و پالیدن بروزن مالیدن ۱۲ ب | پاک و صاف کرنا پالودن و پالیدن بروزن [illegible] ۱۲ ب | پاک و صاف کردن ۱۲ ان ب | ترویق | پالائش و پالش | پالایه | پالا و پالای آمرد افزاری که بدان چیزی را بپالایند چون خون پالا و ترشی پالا و کفگیر حلوائیان و جز آنها و آنرا پالاوان و پالاون و پالوانه و پالونه و پالائش نیز گویند و این در اصل مصدر است و بمجاز بمعنی ماخوذ استعمال یافته بر قیاس بالش که بمعنی بالین مستعمل میشود جمال الدین عبدالرزاق دیده پالونهٔ سرشک اهل طبع پیمانهٔ عذاب شد است امیر شاهی سبزواری بتماشا چو سرو قامت یار برلب جوی شد قدح پیماے۔ بنگر در هوای آن لب لعل۔ گشته چشم پیاله خون پالای و پالوده صاف و خالص و چیزی که از نشاسته پزند و با شربت قند خورند و این مجاز |

بروزن آبادان [illegible] و پالادن [illegible] بروزن [illegible] پالونه بروزن [illegible] و پالونه بروزن [illegible] ۱۲ ب

[illegible] بروزن [illegible] ۱۲ ب

بروزن [illegible] واداون ۱۲ ب

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی یا انگریزی با مأخذ | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره و سند و غیره |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| | | | | | | مشهور است فالوج معرب آن ۱۲ ب ن و فالوده مبدل آن ۱۲ بهار و در فرهنگ<br>جهانگیری پالا بمعنی آویخته هم نگاشته ۱۲ |
| پالودن و پالادن و پالائیدن | پاک و صاف ہونا | پاک و صاف گردیدن ۱۲ ان ج | تروق ۵ | ایضاً | ایضاً | و صاحب بهار عجم از خیر المدققین می آرد که در کلام شیخ نظامی بسیار است که اکثر مصادر<br>متعدی بمعنی لازم استعمال فرموده اند و کتب لغت بران مساعدت نمی کند چنانچه در<br>همین لفظ و همچنین لفظ سنجید بمعنی سنجیده شد درین بیت ۵ چنان شد که از زور<br>بازوی او - نسنجید کس در ترازوی او - و همچنین درین بیت ۵ پدید آمد آن چشمهٔ<br>سیم رنگ - چو سیمی که پالاید از ناف سنگ - و در برهان بدین معنی صرف پالودن آمده ۱۲ |
| پالودن | روشن ہونا | روشن شدن ۱۲ ب | | ایضاً | ایضاً | سندش در خانه بالا گذشت ۱۲ |
| ایضاً | چھوٹنا | خلاص شدن ۱۲ ب | | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | نجات دینا | نجات دادن ۱۲ ب | | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | بڑھنا | بزرگ شدن ۱۲ آ | | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | بڑھانا | بزرگ گردانیدن ۱۲ ب | | ایضاً | ایضاً | |
| پالودن و پالائیدن | بہت اور زیادہ ہونا | افزون و زیاده گشتن ۱۲ | | ایضاً | ایضاً | پالش بروزن بالش افزون شدن و بالیدن و افزائش باشد ۱۲ ب و در نوادر المصادر<br>است که در سروری پالائیدن زیاده کردن و زیاده شدن نیز آمده و برین قیاس پالیده<br>و پالایش و پالائیدن ظاهر آنست که بدین معنی بیای تازی باشد و الله اعلم بالصواب<br>و نیز در نوادر المصادر است که پالودن و پالائیدن بمعنی پروردن ظاهر اتصرف متاخران<br>است که از لفظ هندی اشتقاق کرده اند چنانکه از بعضی مغلان شنیده شد که چپ کردن<br>بضم جیم و بای هر دو فارسی بمعنی خاموش کردن استعمال کنند و حال آنکه لفظ هندیست ۱۲ |
| پالائیدن | زیادہ کرنا | زیاده کردن ۱۲ ب | | ایضاً | ایضاً | |

| مصادر | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| پالائیدن | | فشردن | | | | از ملحقات ۱۲ |
| پالیدن و پلیدن مخففش آن هفت قلزم | تفحص اور جستجو کرنا | تفحص و جستجو نمودن ۱۲ ان ب و هفت قلزم | | ایضاً | ایضاً | صاحب نوادر المصادر نگارد که پالیدن بمعنی جستجو کردن - و در برهان بمعنی دیدن نیز آورده اند و بمعنی صاف کردن صحیح ۲ ان والله اعلم و در هفت قلزم نیز بمعنی دیدن نگاشته و صاحب فرهنگ ناصری بمعنی دیدن و جستجو کردن و صاف کردن نگاشته پالیده بروزن نادیده صاف کرده و صاف شده و خلاصه را گویند و بمعنی افزوده هم هست و جستجو کرده و تفحص نموده را نیز گویند ۱۲ ب |
| پاهکیدن بروزن داکیدن ۱۲ ان | عذاب و شکنجه کرنا | عذاب و شکنجه کردن ۱۲ ان ب | تعذیب | پاهک عذاب و شکنجه ۱۲ ان | پاهکد | و بعضی گویند که پاهک نوعی از سیاست که وزوان را کنند از عالم کُنده و بر پا کردن ۱۲ ان و صاحب برهان نیز بهمین معنی نگاشته و صاحب نوادر نگاشته که صواب پاهنگ است بتوسط نون بین الها و الکاف مرکب از پا ـــــــ معروف و هنگ که کلمه نسبتیه است ۱۲ |
| پائستن بروزن دانستن و پائیدن بروزن [illegible] ۱۲ ب | قائم اور همیشه رهنا | ثابت و باقی و پیوسته و جاوید بودن ۱۲ ان ب | | پایاب بقا و ثبات ۱۲ ان | پاید | پای امر بدین معنی و پاینده و بمعنی تاب و طاقت مجاز است و نیز بدین مناسبت بمعنی مقاومت نیز مستعمل پایاب مثله و بقا و ثبات فردوسی مرا سخت زانست کان با بیامن بگیتی نمیخواست پایاب من - ترا نیست در جنگ پایاب او - نه بینی بر دهای پایاب او - شیخ نظامی کیست درین دائره دیر پای - کو لمن الملک زند جز خدای - مسعود سعد سلمان زملک خویش تبازو بعدل خود برخور - بکام و دولت پای و بسعی و حشمت مان - چون عز من و ذل تو نپایست هم ذل من و عز تو نپایند ناصر خسرو جهانا چه بد خورو و بد پیسته - اگر چند با کس نپائسته - ۱۲ |
| پائیدن | نظر بند کرنا | در نظر داشتن و چشم بر بند داشتن ۱۲ ب | | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | ٹهرنا | قیام کردن ۱۲ | | ایضاً | ایضاً | بوستان نهادش سحر بوسه بر دست و پای - که نزدیک ما چند روزی بپای ۱۲ |
| ایضاً | جستجو کرنا | جست و جو کردن ۱۲ وارسته | | ایضاً | ایضاً | مومن استرابادی دل من گم گشت جائیکه نتواند شدن پیدا - دلی جائیکه گم شد گشتن و پائیدنی دارد - ۱۲ وارسته |
| پختن و پزیدن [illegible] | پکانا بالفتح در آخر مازی | طبخ کردن ۱۲ ان | طبخ انضاج | | پزد | هر دو متعدیست و اوّل لازم نیز و پخت بالضم اوّل و سکون ثانی ماضی پختن است و لکدرا |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | نیز گویند مطلقاً خواه اسپ بر کسی زند و خواه آدم وحیوانات دیگر ۱۲ اب ونیز بمعنی پرورده ازین شعر مستفاد می شود نظامی همان روشنک راکه دخت من است ـ بدان نازکی و ست پخت من است ـ ۱۲ |
| پختن | پکنا | پخته شدن | نضج خ انطباخ (طباخ) | | ایضاً | طاهر وحید اسے که گفتی از چه یار طبع خام ما نپخت ـ لیک افسر داشت گیتی کس درین سودا نپخت ـ کم نشد از آتش دل ناله خام زبان ـ زانکه هرگز ماهی از جوشیدن دریا نپخت ۱۲ ان |
| ایضاً | بنانا اور سنوارنا | ساختن وسازیدن هفت قلزم | | | ایضاً | در هفت قلزم نگاشته که پختن بمعنی ساختن وسازیدن نیز دیده شد ۱۲ |
| ایضاً | کرنا | کردن | | | ایضاً | چون تمنا پختن ظهوری تا چند تمنا نرم وخام بر آید ـ تا چند سحر برودم وشام بر آید ـ وچون سودا پختن کمال خجند دل که سودای تو می پخت کبابش کردی ـ بود خمخانه دیرینه خرابش کردی ـ وچون آرزو پختن صائب آرزوهاے که دل در دیگ فکرت می پزد ـ چون نباشد خام شیر خام ما در خورده است ـ ۱۲ |
| پزانیدن | پکوانا | پختن فرمودن | | | پزاند | |
| پنجیدن و پخشیدن بشین معجمه ۱۲ | پهیلانا | پهن کردن ۱۲ ان | توسیع اعراض ن | پنج و پخش پهن وگسترده ۱۲ ان | پنجد و پخشد | پنجود و پنجوده و پنجید و پنجیده و پخشود و پخشید و پخشیده عنصری اگر بر سر مرو نزد و نبرد ـ سرو قامتش بر زمین پنج کرد ـ سراج الدین راجی تیغت حق کوهسار انجیده ـ گزرت سر روزگار پنجیده ـ جمال الدین عبد الرزاق چو خار پشتی گشتم ز تیر باران اش ـ که موی بر تن من هم ز زخم او پخشود کمال اسمعیل به زیر گرز تو دانی که چون عهد دشمن ـ بچهره زرد و به تن پنج گشته چون دینار ـ سنائی بینی پنج بود هر وے زشت ـ چشمی از آتش و رخی ز انگشت ـ فردوسی بسوئی طلایه برانگیخت رخش ـ بگرز سواری همی کرد پخش ـ وپخت بفتح اول پهن وپخش باشد مثل آنکه چیزے در زیر پای آدمی یا حیوان دیگر یا در زیر چیزے دیگر پهن شده باشد گویند پخت شد وپهن گردید ۱۲ اب |

بمعنی پختن ... [illegible] پختن ... [illegible] ... ۱۲ اب

[illegible] ... پنجیدن و پخشیدن [illegible] ... ۱۲ اب

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | اسم فاعل | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| پنچیدن و پنخشیدن | پھیلنا اور پچکی ہو جانا | پہن شدن ۱۲ ان ب | | ایضاً | ایضاً | و در برهان است پنچیدن و پنخشیدن بمعنی کوفته شدن و پهن گردیدن ۱۲ |
| پنخشیدن | مضایقه اور دریغ کرنا | دریغ داشتن و مضایقه کردن ۱۲ ان | مُضایَقه | پنخشا بمعنی دریغ و مضایقه ۱۲ ان | | فخر گرگانی اگر پنخشائی از من سبزه گاه - چه پنخشائی ز اسپ من جو و کاه ۱۲ |
| پنخشانیدن و پنخشیدن | | گزاران و خرامان براه رفتن و براه بودن ۱۲ | | | | از ملحقات ۱۲ |
| ایضاً | | گداختن و گدازیدن از غم و غصه ۱۲ | | | | از ملحقات ۱۲ |
| پدرامیدن بالکسر ۱۲ | آراسته کرنا | آراسته و خرم کردن ۱۲ ان | | پدرام آراسته و خرم ۱۲ ان | پدرامد و بیابی تازی نیز آورده اند ۱۲ ان | شیخ نظامی بهر جا که شد خنگ پدرام او - زمین یافت سبزی از گام او — و در برهان است پدرام بروزن اسلام بمعنی آراسته و نیکو و خوش و خرم و جای خواب و آرام و بمعنی دایم و همیشه و پاینده هم هست ۱۲ |
| پذیرفتن و پذرفتن | قبول کرنا | قبول کردن ۱۲ ان | قبول و تقبّل | پذیرش قبول و فرمان برداری ۱۲ ب | پذیرد | پذیرا و پذیرفتگار و پذرفتگار و پذرفتار و پذیرفتار همه بمعنی پذیرنده شیخ نظامی گروهی بپاکی و دین پروری - پذیرا شدندش به پیغمبری ؏ چو روشن گشت بر شاپور کارش بصد سوگند شد پذرفتگارش - مولوی معنوی این دل چون سنگ را تا چند چند - پند گفتیم و نمی پذرفت پند حکیم اسدی دلت براز خدا از زمانه را هبر است گفت بروزی خلق خدای پذرفتار ۱۲ |
| ایضاً | لینا | گرفتن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | در نوادر المصادر بسند بمعنی هذا این شعر نگاشته حضرت شیخ تا خرقه می پذیرد در رهن باده ساقی - ای محتسب صلائی پیران پارسا را - ۱۲ |
| ایضاً | فرمانبرداری کرنا | فرمان برداری کردن ۱۲ ان ب | | ایضاً | ایضاً | در برهان است پذیرفتگار بمعنی فرمان بردار و قبول کننده و مقر و معترف و سردار ریش سفید قوم را نیز گویند و پذیره بروزن کبیره استقبال کسی یا چیزی یا قربانی باشد و بمعنی قبول کردن و فرمان برداری و بپیش کسی رفتن و ام کسی قبول کننده و راهگذر هم آمده است و پذیرا بروزن نصیر ار دان شنونده و بپیش رونده و سخن شنونده و فرمان بردار و قبول کننده را گویند چه پذیرائی بمعنی فرمان برداری باشد و بمعنی هیولا که قبول میکند صور گوناگون مجازاست |

| مصدر فارسی | معنی اردو | ہم معنی فارسی یا مترادف | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | و بمعنی قبول کردہ شدہ و بمعنی پیشوا نیز و استقبال ہم گفتہ اند ۱۲ سبب در نوادر المصادر است پذیرہ استقبال کنندہ و این مجاز است زیرا کہ قبول میکند پیش و از رفتن لہٰ عنصری سوال رفتی پیش عطا پذیرہ کنون - ہمہ عطاے تو آمد پذیرہ پیش سوال - سنائی منزل عفو او بدست گناہ - لشکر لطف او پذیرہ آہ - |
| پذیرفتن و پذرفتن | اقرار اور وعدہ کرنا | اقرار و وعدہ کردن | | ایضاً | ایضاً | حضرت نظامی ہمان بخش گنجی کہ پذرفتۂ - وفا کن بچیزے کہ خود گفتۂ - |
| ایضاً | پانا | یافتن | | ایضاً | ایضاً | چون آشفتگی پذیرفتن صائب آشفتگی ز عقل پذیرد دماغ ما - فانوس گرد باد شود چراغ ما وچون رقم پذیرفتن خواجہ شیراز نام حافظ رقم نیک پذیرفت ولے - پیش رندان رقم سود و زیان این ہمہ نیست - ۱۲ |
| پذیرانیدن | قبول کرانا | قبول کنانیدن ۱۲ بہ غلط قلم | | | پذیراند | |
| پُریدن بالضم | بھرنا | پُر شدن ۱۲ ان | اِمتلاء و تملاء | پُر | پُرد | شیخ شیراز تو خود را گمان بردہ پُر خرد - اناے کہ پر شد دگر چون پُرد - ۱۲ ان و در ملحقات پریدن بمعنی پرساختن ہم نگاشتہ ۱۲ بمعنی غارت ۱۲ |
| پریدن پاریدن | اوڑنا | پرواز کردن | طیران طیرۃ | پرواز | پرد پارد | پرواز بمعنی شہرت ہم آمدہ غنی اگر شہرت ہوس داری اسیر دام عزلت شو - کہ در پرواز دارد گوشہ گیری نام عنقارا - پر معروف پار مشتق آن وام پریدن و پرندہ چون تیر پرید سبک پر تر او رشکیر ہماے ہمایون گہی با چراگہ پر ساگر شدہی - گہی بابر او در پرا او در بروزن جفاکر شدی - و پرواس مبدل پرواز کہ پریدن طیور باشد ۱۲ ان و در نوادر المصادر است پریدن بمعنی بدور افتادن چیزے چون پریدن گاو و شیر و امثال آن میر خسرو در صفت کشتی کردن گاو و پیل سے گاو گران کوہ ببالا پرید - چون بر کوہی بہ بلندی رسید ۱۲ ان واللہ اعلم بالصواب |
| ایضاً | فخر اور مباہات کرنا | فخر و مباہات کردن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | میر خسرو ز مجلس تو رم من کہ بلبل سخنم - پریدن ہمہ مرغان چو از گلستان است - ۱۲ ان |

| مصدر فارسی | معنی اردو | [illegible] | مصدر [illegible] | [illegible] | [illegible] | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| پریدن | پھڑکنا | جنبیدن عضو از مادهٔ ریح ۱۲ انفایس ن |  | ایضاً | ایضاً | چون پریدن چشم وسایر اعضا حکیم زلالی در دیده بینی زنبق زبویش - پریده دیدهٔ نرگس ببویش ۱۲ ان |
| پریدن | گرجانا | ریخته شدن |  | ایضاً | ایضاً | چون پریدن دم شمشیر ۱۲ انفایس و در مؤید الفضلا و المصادر است پریدن ناخن کف پای خوردن وچوب خوردن که بسبب آن این حالت بهم رسد محمد قلی سلیم رحمت خود هی و هر کس دل آزاری کند - چوب گل مانمیخوریم و ناخن گل می پرد - صائب تا صبا ناخن گلزار پرانده ست بخار - بر دل تنگ خود از چاک دری بکشایند - ۱۲ بهار |
| ایضاً | اچٹ جانا | شوریده شدن |  | ایضاً | ایضاً | چون خواب از چشم پریدن صائب گلی گفتم بخواب از گلشن رخسار او چینم - پرید از چشم خواب از های وهوی عندلیبانم - ۱۲ |
| پراندن و پرانیدن | اڑانا | پرواز دادن | اطارة تطیبه مطایرة | ایضاً | پراند | واله هروی از آن دهان چو جان جانگزا حدیث مگو - ز آشیانهٔ بلبل چه پرانی باز - ۱۲ مصطلحات |
| ایضاً | تعریف بیجا کرنا | کنایه از تعریف بیجا کردن ۱۲ بهار |  |  | ایضاً | مثلیست مشهور پیران نمی پرند مریدان می پرانند صائب بیک نوجلوه زمین گیر گشت کاغذ باد - بهیچ جا نرسد هر که می پرانندش ظهوری کهن ژندهٔ خویش را می پرانم - قوی زاطلس و پرنیان برنیرزد - ۱۲ بهار و صاحب برهان پرانیدن را تنها بمعنی تعریف کردن نگاشته ۱۲ |
| پرانیدن | فخر او مباہات کرانا | متعدی پریدن بمعنی دوم ۱۲ ان | تطیبه ۵۱ |  | ایضاً | وقیاس میخواهد که پرانیدن بجمیع معانی متعدی پریدن باشد ۱۲ والله اعلم |
| پراشیدن و پرشیدن و پرشیدن مخفف پرشیدن ۱۲ ان | پریشان ہونا | پریشان شدن ۱۲ ان ب | [illegible] ۱۲ ان | پریشن و پراشن و پرشن و امر نیز ۱۲ ب | پرشد و پراشد و پرشد | استاد فرخی برون آمد از خیمه واز دو زلف - بنفشه پرشیده بر نسترن - شیخ شیراز پرشیده عقل و پراگنده هوش - ز قول نصیحتگر آگنده گوش - شاکر بخاری مجلس پراشیده همه مینو خراشیده همه - ز رها پاشیده همه نقل کردان کرده یله - ۱۲ ان و در برهان است پرشیده و پراشیده بر وزن پری دیده جز اشیده بمعنی برباد داده و بیخود گردیده و پریشان شده باشد و پرشن بر وزن کشیدن مخفف پریشان باشد و بمعنی افشاندن و پریشان کردن هم آمده و پریشن باتحتانی مجهول بروزن کشیدن |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی و الفاظ مترادف | مصدر لازم | ماضی مطلق | مضارع امر | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | بمعنی پریشان و آمر نیز یعنی پریشان کن و آنہم بپاش و آنہم جدا نمودن و پریشان کردن را نیز گویند و بمعنی پریشانی و آشفتگی ہم آمدہ است ۱۲ ب |
| پراشیدن و پریشیدن | پریشان کرنا اور پھیلانا | پریشان کردن ۱۲ ان ج | | ایضاً | ایضاً | سنائی سنبل پرتاب را گرد سمن بر پراش - دیدۂ خود باز کن قدرت اللہ بین ۱۲ انوری باد بر سترۂ تو ہم نرسد - باد فکرت نہ باد خاک پریش - ۱۲ ان ب ج و صاحب فرہنگ ناصری بسند معنی ہذا این شعر حکیم سنائی نیز آوردہ ع در خموشی نبود لہو اندیشہ - گاہ گفتن نبودہ لغو پریش - ۱۲ |
| ایضاً | بدحال ہونا | بدحال شدن ۱۲ ب | | ایضاً | ایضاً | واین قریب بمعنی پریشان شدن است کہ گذشت ۱۲ |
| ایضاً | بیخود ہونا | بیخود شدن ۱۲ ب ف | | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | چھڑکنا | پاشانیدن ۱۲ ب | | ایضاً | ایضاً | چون نمک بر ریش پریشیدن کمال اسمعیل مرا خود دل زجور چرخ ریش است - تو بیہودہ نمک بر ریش میپریش - ۱۲ |
| ایضاً | چھٹکانا | افشاندن | | ایضاً | ایضاً | چون دُر پراشیدن سلمان دُر پراشید بخت نیک جوابر - زر پراشید نجم سعد چو خور ۱۲ ن |
| ایضاً | پٹھانا | فرونشاندن ۱۲ ب | | ایضاً | ایضاً | |
| پرشیدن | برباد کرنا | برباد دادن ۱۲ ب | | ایضاً | ایضاً | |
| پپرشیدن | پریشان اور پراگندہ کرنا | پریشان و پراگندہ کردن ۱۲ ب | | | پپرشید ۱۲ ب | |
| پراگندن و پیراگندن و پرگندن | پریشان اور متفرق کرنا | پریشان و متفرق کردن ۱۲ ان ب | | | پراگند و پرگند | پراگندہ پریشان و پرگندہ مخفف آن شیخ شیراز مکن غیبت بہر سوی بیاران پراگندہ - کہ من ہمرو گریاران بہر سوئی پراگندم شیخ نظامی بکشت آتش بیر بدخانہ را - وز آتش پراگندہ پروانہ را - شیخ اوحدی خوبدان تا چگونہ گوید و چند - لبسہ شب مغز خویشتن پرگند - حکیم ازرقی ازان قصاید پراگندہ دفتری کردم - کہ خواندہ بودم بر تاج |

| مصدر فارسی | معنی اردو | مصادر ہم معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | خسروان ایدون ۱۲ ان و در برہان است پراگندہ بروزن سرایندہ پریشان و متفرق گردیدہ و<br>پاشیدہ شدہ را گویند و نیز روی نگار و پرگندہ بفتحہ کاف فارسی بروزن شرمندہ مخفف<br>پراگندہ ۱۲ و پراگندہ گو کسی کہ سخن بے منتظم و بے ترتیب گوید شیخ سعدی پراگندہ<br>گوئی حدیثم شنید۔ جز احسنت گفتن طریقی ندید ۱۲ الف |
| پراگندن و<br>بپراگندن و<br>پرگندن | چھڑکنا | پاشیدن ۱۲ اب | | | ایضاً | سلمان بامن سخن کنی غرضت و بخویشتم نیست ۔ بر ریش تازہ ام نمکی می پراگنی ۔<br>کمال اسمعیل دلم ز گردش ایام ریش بود فلک ۔ نمک نگر کہ چگونہ بران پراگندہ ۱۲ |
| ایضاً | چھٹکانا | افشاندن | | | ایضاً | معزی بنگر بدست و خامۂ او گر ندیدہ ۔ سحر گہر پراگن وابری گہر فشان ۱۲ |
| پرتابیدن و<br>بالفتح ۱۲<br>پرتافتن | پھینکنا | انداختن ۱۲ ان ج | رمی | پرتاب مقدار<br>رسیدن<br>تیر و گلولہ<br>تفنگ وغیرہ | پرتابد | پرتاب کردن تیر رہا کردن تیر پرتابی تیر انداز شیخ نظامی گرہی کہ پرتا بیابان ساختہ<br>شان ۔ چپ انداز شد بر چپ انداز شان ۱۲ ان ع زپرتاب تیر شش در آن ترکتاز ۔<br>فلک تیر پرتا بہا ماندہ باز شیخ شیراز نظر کن چو سوفار داری بشست ۔ نہ آنگہ کہ پرتاب<br>کردی ز دست ۔ ۱۲ ان و در نوادر المصادر است کہ پرتاب مقدار رسیدن تیر و این اکثر زبان<br>ماوراءالنہر است و مردم ایران کم بدان تلفظ نمایند و نوعی از تیر کہ بسیار دور می رود و این مجاز<br>است و تہم در انست کہ پرتابیدن و پرتافتن در اصل بمعنی دور انداختن است و در عرف<br>بمعنی مطلق انداختن ۱۲ |
| پرداختن و<br>بالفتح ۱۲<br>پرد خلتن<br>بروزن برجستن ۱۲ | مشغول<br>ہونا | مشغول شدن<br>بچیزے ان<br>ب | اشتغال<br>صلتہ بالباء | پرواز<br>وامر نیز | پردازد | در برہان است کہ پرداختن و پرداختن بمعنی فارغ شدن از علایق و برداشتن و رفع نمودن<br>و بآخر رسیدن و تمام شدن و ترک دادن باشد و بمعنی آراستن و مشغول شدن و توجہ<br>نمودن و مقید گردیدن و با کسی در ساختن و برانگیختن ہم آمدہ است و نواختن ساز و خواندن<br>نغمہ دگر گفتن و ربودن و جلا دادن و مرتب گردانیدن را نیز گویند کہ مجموع شانزدہ معنی باشد<br>و پرداخت ماضی آن و نیز نقاشان و غیر ایشان مصنوعات و پرداز خود را گویند و گاہے<br>در تقبیح و تحسین کسی ہم استعمال کنند چنانکہ گویند کہ دیدی و شنیدی کہ چہ پرداخت ۱۲ ب<br>انتہی کلامہ و در فرہنگ جہانگیری است کہ پرداختن و پرداختن ہفت معنی دارد و انہمہ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی یا اصطلاحی و نام ماخذ | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | دربنجا رقم یافت ونیز بسند معنی گرفتن وربودن این شعر سکندر نامه نگاشته ہ چو دیوان بسے چارہا ساختم۔ ازان ذر کلوخی نه پرداختم ۔ ودوم سکندر نامه که از نظر گذشت بجائے نه پرداختیم وبند اختیم مرقوم است ۱۲ والله اعلم وپرواز امر به پرداختن وباصطلاح نقاشان آنست که اینها بعد از پر کردن رنگ خطهاے بسیار باریک بران می کشند تا ملامیت پیدا کنند واین ماخوذ از معنی آراستن است ۱۲ ان |
| پرداختن و پروختن | موافقت کرنا | سازگاری کردن بچیزی ۱۲ ان ب | | پرواز امر نیستر | ایضاً | **خاجوی کرمانی** همه شب با خیال دوست پرداخت ۔ ووائے غیر در دوست نشناخت ۱۲ ان |
| ایضاً | متوجه ہونا | روآوردن بچیزے ۱۲ ان ج ب | | ایضاً | ایضاً | **شیخ نظامی** من که باین آئینه پرداختیم ۔ آئینه دیده درانداختیم ۔ ۱۲ |
| ایضاً | فارغ ہونا | فراغ یافتن از چیزی ۱۲ ان ب ج | | ایضاً | ایضاً | **حکیم فردوسی** بیاراست روے زمین رابداو ۔ چو پرداخت ازان تاج بر سر نهاد **شیخ نظامی** میزبان چون زکار خود پرداخت ۔ بیش از اندازه پیشکشها ساخت ۔ وله از خواندن نامه چون به پرداخت ۔ تعویذ گلوے خویشتن ساخت **گلستان** چو از نماز به پرداختند ۱۲ |
| ایضاً | خالی کرنا | خالی کردن ۱۲ ن ج | | ایضاً | ایضاً | چون از حجره پرداختن **حضرت نظامی** حجاب سیاست بر انداختند ۔ زبیگانگان حجره پرداختند ۔ وصاحب جهانگیری معنی رفع کردن وبرداشتن نیز آورده تمسک همین بیت تو در مصرع اول به پرداختند گمان برده واین از عدم اعتنا بود ۱۲ ن **فردوسی** ازان بد کنش دیو روی زمین ۔ به پرداز و پرداخته کن دل زکین ۔ |
| ایضاً | روگردانی کرنا | روگردانیدن از چیزے ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | بنانا اور سوارنا | ساختن و آراستن ۱۲ ان ب | | ایضاً | ایضاً | **استاد رودگی** بهشت آئین سرائی را به پرداخت ۔ ز هر گونه درآن تمثالها ساخت ۱۲ ان وچون داستان پرداختن **ظهوری** داستان مشق پردازی مشق سادگی ۔ می توان پرداخت خط بر صفحه نیرنگ زن ۔ وچون دروغ پرداختن **ظهوری** قلم بشرح |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | صفت [illegible] | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | محبت دروغ پرداز است۔ بیان شوق رقم گر نامہ بر نبرد ۱۲ |
| ایضاً | جلا دینا اور صاف کرنا | جلا دادن وصاف کردن ۱۲ ان سبج | | ایضاً | ایضاً | مرزا صائب تا نسوزد آرزو در دل نگرد سینہ صاف۔ ما بایں خاکستر این آئینہ را پرداختیم عماد فقیہ کہ پرداخت آئینۂ روی تو۔ کہ از مشک تر ساخت گیسوے تو۔ ۱۲ ان |
| ایضاً | پہونچنا | رسیدن | | ایضاً | ایضاً | حضرت نظامی دولت اگر ہمدمی ساختی۔ عمر باین روز نہ پرداختی۔ وصاحب جہانگیری تمسک بہمین شعر بمعنی آخر رسیدن نگاشتہ ۱۲ |
| ایضاً | گانا | سرودن | | ایضاً | ایضاً | چون نغمہ پرداختن ؎ مغنی چنان نغمہ پرداز شد۔ کہ پیراہنش پردہ ساز شد۔ ۱۲ بہار و در جہانگیری معنی دوم این مصادر نواختن ساز و گفتن نغمہ نگاشتہ واین شعر حضرت نظامی بسند نگاشتہ ؎ چو رود باربد این پردہ پرداخت۔ نگیسا زد و چنگ خویش بنواخت۔ ۱۲ |
| ایضاً | سینا | دوختن | | ایضاً | ایضاً | چون قبا پرداختن میر خسرو نہ قباے سرخ را خیاط صنع۔ خاص بہر قامت پرداختہ ۱۲ ان و بہار عجم |
| ایضاً | کرنا | کردن | | ایضاً | ایضاً | ہاتفی چو آئین آن بزم ساختند۔ نکاح مہ و زہرہ پرداختند ۱۲ بہار |
| پرستیدن | پوجنا | عبادت کردن ۱۲ ان | تَعَبُّد | پرستش عبادت و خدمتگاری ۱۲ | پرستند | پرستہ معبود مطلق و بکسر تین جاریہ و کنیز و پرست امر و مپرست نہی استاد فرخی دلش را پرست ار خرد را پرستی۔ کفش را ستا از ہمار استائی۔ میر خسرو چشم خسرو نتوان لیست کہ در خواب ببین۔ منع ہند و نتوان کرد کہ بت را پرست و پرستار غلام و کنیز و خادم و فرمان بردار سنائی مرجاہ ترا حکم ترا از سر معنی۔ آبا و سلفات غلام اند و پرستار۔ شیخ شیراز پرستار امرش ہمہ چیز و کس۔ بنی آدم و مرغ و مور و مگس۔ ۱۲ ج و بمعنی بیماردار مجاز است۔ صائب تا شدم بعشق می لرزم بجاے خویشتن۔ ہیچ بیماری نگرود از پرستاری جدا ۱۲ بہار |
| پُرسیدن بالضم | پوچھنا | سوال کردن از چیزے ۱۲ ن | سُؤال | پرسش و پرسہ و پرس | پرسد | ظہوری نگو از قدر سرشت و بگذرست این۔ مپرس از خد بہشت دیگرست این پرسش و پرسہ استفسار احوال و بمعنی میلہ نیز نوشتہ اند و تفقد و عیادت بیمار مجازاً ابوالقاسم مغربی صحت ارخواہی درین دیر کہن۔ خستگان بینوا را پرسہ کن ۱۲ ن |

| مصدر فارسی | مصدر اردو | معنی فارسی مع شرح و مرادف الفاظ | معنی مجازی | امر حاضر | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | و پرسا بمعنی خبرگیرنده و پرسنده ۱۲ اب ن و درو ارسته می نگارد که پرسیدن و پرسش معروف و بمعنی تعزیت و عیادت آرند کلیم دگر بتقریب رفتن چون ببزم او نمی دیدم – برای پرسش آن نرگس بیمار میرفتم – تاثیر با بخت تیره پرسش دل یار کی کند در شب کسی عیادت بیمار کی کند – سالک یزدی وارث دیگر ندارم ای محبت پیشگان – چون بمیرم پرسش پروانه و بلبل کنید – قاسم بیگ حالتی برد ولم راز کار پرسش بسیار تو – اینهمه شیرین مکن شربت بیمار را – پرسه بضم اول عزا پرسی آمده چنانکه رفتن جان هم از پرسه مکن روز وداع – بر لبم آمده موقوف خرامیدن تست – ۱۲ وارسته و پرسه گاه جای تفقد مرده زلالی در قصیده ہ پرسه گاه خزان و مصیبت بلبل – که زد بماتم گل برگ بر زمین دستار ۱۲ بهار |
| پرسیدن | حال پوچھنا | حال پرسیدن ۱۲ وارسته | | ایضاً | ایضاً | کمال خجند پرسیدن یاران کهن رسم قدیم است – چونست که این رسم بعهد تو برافتاد – نقیع اثر دست را که فرصت پرسیدن چشم تر است – یا گریبان بیدرد یا خاک میریزد بسر – ۱۲ وارسته |
| پرماسیدن و پرواسیدن | چھونا اور ٹٹولنا | مرادف پرمجیدن که بمعنی دست مالیدن بر چیزی جهت ادراک نرمی و درشتی و گرمی و سردی باشد ۱۲ | تعییشت | پرماس و پرواس لمس و علم و تمیز | پرماسد و پرواسد | شهرهٔ آفاق هر که پرواسیدهٔ آن اندام را – درکف خود دیده سیم خام را – شهاب الدین ز پرواسیدن آن نازک اندام – شگفت اندر کفم گلهای بادام و در برهان است پرماس بروزن الماس بمعنی لمس و لامسه باشد که دست بر جای سودن است و بمعنی علم و دانستن و خلاصی و نجات و یازیدن بمعنی دراز کردن نمود بالیدن هم هست و بمعنی پرداختن هم آمده است ۱۲ اب و پرواس بروزن الماس بمعنی لامسه یعنی دست سودن بر چیزی و بمعنی دانستن و دراز کردن و خلاص و نجات و فراغ و پرداختن و ترس و بیم آمده و در جهانگیری بسند معنی خلاصی و نجات این شعر ناصر خسرو نگاشته ہ بعدل او بود از جور بدکنش رستن – بخیر او بود از شر دشمنان پرواس و بسند معنی لمس این عبارت عبدالله ثناجی آورده که روح جسمی است لطیف تر از آنکه دیده حس دریابد و بزرگتر از آنکه هیچ چیز پرماسد ۱۲ |

مصدر ... پوچھنا ۱۲

مصدر ... ۱۲

| مصدر فارسی | معنی اردو | [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ایضاً | دراز کرنا | یازیدن ۱۲ اج ف | | ایضاً | ایضاً | ابوشکور ہر کجا گوہر یست بشناسم۔ دست سوے دگر نہ پر ماسسم۔ ودر بعض نسخ نیرواسسم الواو ۱۲ |
| ایضاً | جاننا | دانستن ۱۲ ف | | ایضاً | ایضاً | حکیم سنائی ہر کہ او نفس خویش نشناسد۔ نفس دیگر کسی چہ پر ماسد ۱۲ |
| پرواسیدن | ڈرنا | ترسیدن | خوف خیفہ مخافہ | پرواس | پرواسد | |
| ایضاً | وہم کرنا | واہمہ نمودن ۱۲ آب | | ایضاً | ایضاً | |
| پرمخیدن | عاق اور عاصی والدین ہونا | عاق وعاصی والدین شدن ۱۲ ن ب | عقوق | پرمخ عاق وعاصے | پرمخد | ابوشکور بد اوراکیے پرمخیدہ پسر۔ زمہر جہان برپدر کینہ ور۔ ودر برہان است پرمخیدہ بکسر خاے نقطہ دار بروزن صف کشیدہ مخالف وخود راے راگویند وفرزندیرا نیز گفتہ اندکہ عاق وعاصی پدر ومادر باشد وبعضے بیای تازی وبعضی دیگر بہ پیچیدن آوردہ اند واین ظاہر التصحیف است ۱۲ |
| پروردن و پروریدن | پالنا | تربیت کردن ۱۲ ن | تربیۃ | پرورش | پرورد | شیخ شیراز باخداوندکاری افتادم۔ کش ہر بندہ پروریدن نیست۔ وپرورش بمعنی پرستش نیز وبعض گویند علم وحکمت ازینجاست کہ پرورش آموز بمعنی علم وحکمت آموز آمدہ بہر تقدیر مجاز است وپرورد ماضی وبمعنی پروردہ شدہ چون نازپرورد وسایہ پرورد وپرورام وبمعنی پروردہ شدہ چون نازپرورد وسایہ پرور پروردہ بروزن مسخرہ جانوریرا گویند کہ در پروار بستہ فربہ کردہ باشند ہو بہ ہمہ قندی چو مرغ پروردہ مغرور خصمت آگہ نیست۔ از آنکہ رمہ غلامان تست یا پیر نش ۱۲ اج |
| پرورون | پوجنا | پرستیدن ۱۲ اج ب | تعبّد | ایضاً | ایضاً | شیخ نظامی بہ نیکی زنیکی وپرورش یاد کرد۔ بدان پرورش عالم آباد کرد حکیم سنائی بداداریت پروردن نیاید فہم یونانی۔ بقہاریت یارگر نیامد لشکر فانی ۱۲ اج |
| ایضاً | آراستہ کرنا | آراستن | | ایضاً | ایضاً | گلستان علم از بہر دین پروردنست نہ از بہر دنیا خوردن ۱۲ |
| پرویزیدن | چھاننا | بیختن آرد واو ویہ ومانند آن ۱۲ ان | تنخل و تنخّل و انتخال | پرویز وم پرویز و ینر | پرویزد | پرویز بمعنی غربال ہم وپرویزن وپریزن وپریزان وپرویزنہ حکیم نزاری قہستانی توخسروی ومن از صدق دل نہ از پی زر۔ بر آستانہ قصر تو خاک پرویزم شیخ نظامی در تسمیہ خسرو پرویز ازان بدنام آن شہزادہ پرویز کہ بودی |

| محاورہ وسند وغیرہ | [illegible] | حاصل مصدر | مصدر عربی | [illegible] | معنی اردو | مصدر فارسی |
|---|---|---|---|---|---|---|
| درسخن گفتن شکر بیز - وگمان دارم که قلب پیروز باشد ولهذا بمعنی مظفر ومنصور نیز نوشته اند و می تواند که مرکب از پر و بمعنی پروین وایز که کلمه نسبتیه است بود ۱۲ ان ودر فرہنگ جہانگیری ہست که پرویز ہفت معنی دارد یکم بمعنی مظفر دوم بمعنی عزیز سوم بمعنی ماہی چنانچه جامع تاریخ مجمع الانساب آورده که خسرو را بسبب دوست داشتن ماہی خسرو پرویز گفتندی چہارم آلتی است که بدان بیزند پنجم بمعنی بیختن ششم بمعنی پروین حکیم نزاری زمانه خاک تو ہم عاقبت بہ پرویزد - فرو گذار اگر ماورا سے پرویزی ہفتم جلوه کردن وسندش درخانه تخت بباید و پرویزن آلتی باشد که بدان شکر و آرد وادویه کوفته و امثال آن بیزند حکیم سنائی گرده از گرز و تیر بر دشمن - استخوان آرد و پوست پرویزن ۱۲ ج و پرویزن بروزن صف شکن مخفف پرویزن باشد و ہر چیز سوراخ سوراخ را گویند ۱۲ ب و پریز بروزن موبز مرادف پرویزن است و بمعنی فریاد و فغان نیز و سبزه کنار جوے در رودخانه و تالاب جاے که آب بسیار باشد ۱۲ ب | | | | | | |
| مولوی معنوی شمس الحق تبریزی آنجا که تو پرویزی - از تابش خورشیدت ہر گز خطرے بنی ۱۲ ج | ایضاً | ایضاً | | جلوه کردن ۱۲ ج | جلوه کرنا | پرویزیدن |
| شمس فخری ابواسحاق سلطانی که در رزم - چو کینش تیغ بے باکی بر آہیخت بسان ہندوان ترک فلک را - بچوب کین بمالید و بہ پرہیخت ۱۲ ج | | | توبیخ دشنام | ادب کردن ۱۲ ن سج | ادب و تنبیه کرنا | پرہیختن و پرہختن بدون تحتانی بروزن برجستن و بگسترانش ہم آمده ۱۲ ب |
| شیخ نظامی بپرہیزم از روز عذر آوری - بہ پرہیزگاری کنم داوری - ۱۲ ان | پرہیزو | پرہیز بمعنی پرہیز و صلاح ہم ۱۲ ن وام نیز ۱۲ | تورع | ترسیدن و اندیشیدن ۱۲ ان | ڈرنا | پرہیزیدن |

[illegible]

بروزن [illegible] پرہیختن و بباید [illegible] آورده [illegible] ۱۲ ان

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| پرہیزیدن | باز رہنا اور بچنا چیز ضرر رسان سے | باز ماندن و حذر واجب کردن از چیزے کہ ازان متضرر توان بود ١٢ ان | اِحتماء | پرہیز | پرہیزد | شیخ شیراز پدر چون دور عمرش منقضی گشت - مرا پیرانہ پندی داد و بگذشت - کہ شہوت آتش است ازوے بپرہیز - بخود بر آتش دوزخ مکن تیز - ١٢ ان وحشی مریض طفل مزاجند عاشقان ورنہ - علاج ہیچ تغافل دو روزہ پرہیز ست ١٢ |
| ایضاً | بچانا اور باز رکھنا | باز داشتن ١٢ | | ایضاً | ایضاً | شیخ شیراز بپرہیز آموزگار بدش - کہ بدبخت گمرہ کند چون خودش - ١٢ ایضاً نگہدار یارب بچشم خودش - بپرہیز از آسیب چشم بدش - |
| پرہیزانیدن | پرہیز کرانا | متعدی از پرہیزیدن ١٢ | حمیہ حموہ | | | |
| پزاختن بفتح و بالکسر ن ب ١٢ | گلنا اور گلانا | گداختن ١٢ ان | ذَوب تذویب | | | |
| پژالاندن | پریشان کرنا | پریشان کردن ١٢ ان | | | پژالاند | مولوی معنوی یکشب این دیوانہ را مہمان ان زنجیر کن - ور پژالاند سر زلف ترا ژولیدہ گیر - ١٢ |
| پژمردن و پژمریدن بفتح و ضم میم ... | افسردہ و بی رونق ہونا | افسردہ و بے رونق شدن ١٢ | خُذوی | | پژمرد | شیخ نظامی خرد پژمرید آتش انگیز شان - ز گرمی نشست آتش تیز شان - میرمعزی تا بشگفیدہ گرد و عالم بہر بہاری - تا پژمریدہ گرد و گیتی بہر خزانی - بشگفتہ باد شا بزم تو تا قیامت - خرم چو لالہ زاری زیبا چو گلستانی پژمردہ و پژمریدہ و پژمان بمعنی افسردہ و بے رونق و غمگین سایت اسفرنگی در انتظار عہد شب ... زلف تو - پژمان ترا چراغ بروزم زبان زبان - |
| ایضاً [illegible] | پژمردہ کرنا | پژمردہ کردن | اِخذاء | | ایضاً | علی خراسانی از گلشن سپہر چہ گل شگفتہ کہ من - پژمردہ ام بدست گل آفتاب را - ١٢ فخر گرگانی چو کشتی بود مہرش پژمریدہ - امید از آب و از باران بریدہ - ١٢ ج ن |
| پژولیدن و فژولیدن | پژمردہ ہونا یعنی افسردہ و بے رونق ہونا | پژمردہ شدن ١٢ ان | ذبول | پژولش بروزن نکوہش پژمردہ و درہم شدہ و پریشان | پژولد فژولد | پژولیدہ بمعنی پژمردہ ملا جامی پژمردہ آن ہوا آب گلشن را - پژولیدہ نکردہ سنبلستان را ١٢ |

پژ فا بروزن نخ ... ١٣ ان

| مصدر فارسی | معنی اردو | ہم معنی فارسی | مصدر عربی | ماضی مطلق | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| پژولیدن و فژولیدن | پژمردہ کرنا | پژمردہ کردن ۱۲ ن | اِذبال | پژولش | پژولد | |
| پژولیدن | ملانا | درہم آمیختن ۱۲ ب | مَتشبج | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | پریشان ہونا | پریشان گردیدن ۱۲ ب | | | | |
| ایضاً | درہم ہونا | درہم شدن ۱۲ ب | | ایضاً | ایضاً | وبایں معنی بفتح اوّل ہم گفتہ اند ۱۲ ب |
| ایضاً | نصیحت کرنا | نصیحت کردن ۱۲ ب | | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | جستجو و تفحص کرنا | جستجو و تفحص کردن ۱۲ ب | | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | بازپرس کرنا | بازپرس کردن ۱۲ ب | | ایضاً | ایضاً | |
| پژوہیدن بالکسر و بالفتح ۱۲ ب | کھوجنا ۱۲ نفائیس | تتبع و تفحص چیزے کردن ۱۲ ان | فَتْش و تفتیش | پژوہش و پژوہ و پژہ و ج پژوہ و پژہ امر نیز ۱۲ | پژوہد و پژہد بدون واو | پژوہیدہ کسی کہ تتبع و تفحص علم بسیار کردہ باشد ودر برہان بمعنی دانا و عاقل شمس فخری دولت و نصرت و سعادت را ـ نیست کاری بغیر چژویدہ ـ تاکہ باشند معتکف باشند ـ بر در خسرو پژوہیدہ ـ ابو المؤید در پژوہیدن اسرار علوم ـ شوی از کاہلی آخر محروم ـ فردوسی پژوہیدہ بسیار و پرسید چند ـ بیامد زخوبان کس او را پسند ـ شیخ نظامی پراگندگی در سپاہ اوفتاد ـ پژوہش در آرزم شاہ اوفتاد ـ پژوہندہ بود حجت نماے ـ دران انجمن گشت شاہ آزماے منوچہری جام گیر و جاے دار و ناجوے و کامران ـ بت فریب و کین گزار و دین پژدہ و رہ نماے وتمام باب بدون واو نیز آمدہ ۱۲ ان |
| ایضاً | بازپرس کرنا | بازجست نمودن ۱۲ ب | | ایضاً | ایضاً | پژوہش بازجست و تفحص فردوسی چنین داد پاسخ ورا نامدار ـ کہ گر من بپیچم سر از شہریار ـ بدین گیتی اندر نکوہش بود ـ ہمان پیش یزدان پژوہش بود ـ کمال اسمعیل بغیر خدمت تو بندہ اتہام کند ـ بہر کجا کہ پژوہش کنند زاصل و نژاد ـ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | [illegible] | مصدر عربی | ماضی | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | ۱۲ ج وپژوہ بکسر اوّل وضم ثانی وسکون ہا بمعنی تفحص وتجسس وباز جستن وباز خواست باشد وجوینده وطالب وخواهنده را نیز گویند وامر بدین معنی ہم ہست یعنی تفحص وتجسس بکن وتطلب وتجواه وپژوهنده بروزن فروشنده بمعنی بازپرس کننده وتفحص نماینده باشد وحکیم ودانا را نیز گویند ۱۲ ب |
| پژوهیدن | طلب کرنا | خواستن ۱۲ ب | | ایضاً | ایضاً | |
| پساویدن بضم اوّل بروزن … ۱۲ | چھونا پسانیدن ۱۲ | لمس کردن ۱۲ ب ان | لمس | | پساود | |
| ایضاً | سہلانا | دست مالیدن بر چیزی ۱۲ ب | | | ایضاً | |
| ایضاً | مستی کرنا | مستی کردن ۱۲ ب | | | ایضاً | |
| پسودن | | مرادف بسودن سرگذشت | لمس | | | پسوده بروزن نبوده بمعنی دست زده ودست رسیده ودست مالیده باشد وسوراخ کرده را نیز گویند ۱۲ ب |
| پسانیدن بروزن رسانیدن ۱۲ | سینچنا | آب دادن باغ وزراعت را ۱۲ ب ن ف | سقی وتسقیه | پسان | پساند | پسان زمین آب داده برائے باغ وزراعت مولوی معنوی ــ اے روزی دلها رسان جان کسان وناکسان ــ ترکاری باغ پسان ہموار ونا ہموار ۱۲ ف |
| پسندیدن | پسند کرنا | برگزیدن ونیکو پنداشتن ۱۲ ان | اختیار تخییر | پسند وپسندیده برگزیده ونیکو پنداشته شده | پسندد | سنائی نیکبخت آن کسی که بندهٔ اوست ــ وز همه کارها پسندهٔ اوست ــ کاتبی هجر از هلاک کاتبی ام مژده داد دوش ــ پسند گرچه این سخن آمد پسنده ام ــ آے پسندیده مرا ۱۲ ودر بہار عجم پسنده وپسند وپسندیده ہر سہ بمعنی مرغوب وخوش نگاشته ومآل جمله معانی یکی باشد ۱۲ |
| پکندن و بفتح … ۱۲ پکیندن بروزن فی کردن ۱۲ | جمع کرنا | جمع کردن ۱۲ ان ب | جمع تجمیع | | پکند و پکیند | رودکی هر انچه داد آن زالبسالها پیوست ــ هر انچه قارون آنرا العمرها پکیند ــ ودرین شعر بعضی بپکند وپکیند یعنی ماضی ہر دو مصدر خوانده اند ۱۲ |

ماں گرد کردن ۱۲

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل بالمصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ایضاً | ملانا | پیوستن ۱۲ اب ن | | | ایضاً | |
| ایضاً | پرونا | درسلک کشیدن ۱۲ اب ن | | | ایضاً | |
| پناہیدن | پناہ چاہنا | پناہ خواستن | استجارۃ | پناہ<br>حمایت ور نہاد و سایۂ دیوار را نیز پناہ گویند | پناہد | شیخ نظامی سلاح وسلب داد خواہندہ را ۔ قوی کرد پشت پناہندہ را ۔ پناہد بایزد و بہ بیگاہ و گاہ ۔ نیفتد ببد مرد ایزد و پناہ ۔ فردوسی بدید از بد و نیک بازار او بہ یزدان پناہید در کار او ۔ خواجہ شیراز ز رقیب دیو سیرت بخدا ہمی پناہم مگر آن شہاب ثاقب مددی کند خدا را ۔ ۱۲ |
| ایضاً | پناہ دینا | پناہ دادن | إجارۃ | ایضاً | ایضاً | سکندرنامہ پناہندہ را یاد کرد از نخست ۔ نیت کرد بر کامگاری درست ۔ ۱۲ |
| پندیدن | نصیحت کرنا | اندرز کردن ۱۲ ن | نُصح و نصاحۃ | پند | پندد | و در برہان است پندیدن بروزن خندیدن نصیحت کردن و نصیحت پذیرفتن نصیحت شنیدن و قبول کردن باشد ۱۲ و ہفت قلزم |
| ایضاً | نصیحت قبول کرنا | اندرز پذیرفتن ۱۲ ن | إنتصاح | ایضاً | ایضاً | |
| پنداریدن و پنداشتن | گمان کرنا | گمان بردن ۱۲ ن | ظنّ | پندار<br>گمان و نخوت و پندارہ بمعنی خیال ۱۲ | پندارد | شیخ شیراز پنداشت ستمگر کہ جفا بر ما کرد ۔ بر گردن او بماند و بر ما بگذشت ۔ پندارگان جمع و در ہفت قلزم نگاشتہ کہ پنداشتن و پنداریدن بمعنی تکبر نمودن و گمان بردن و بگذاشتن و دانستن باشد ۱۲ |
| پنگاشتن | نقش کرنا | نقش کردن ہفت قلزم | نقش | | | |
| پشولیدن و پشوریدن | کوسنا | نفرین و دعای بد کردن ۱۲ اب ن | | پشور<br>بروزن قصور پشول بروزن اصول نفرین و دعای بد ۱۲ اب | | ہر دو مصدر بالکسر و قیل بالفتح ۱۲ ن |
| پشنجیدن | | پاشیدن و ورتین | | | | بروزن و معنی پشنجیدن بیای تازی کہ گذشت ۱۲ اب |

بروزن و بالکسر ۱۲

بکسر اول و سکون نون و فتح کاف فارسی ۱۲ ہفت قلزم

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| پوزیدن<br>بواو مجہول ۱۲ | عذر چاہنا | عذر خواستن ۱۲<br>ن ب ہفت قلزم | اِعْتِنَاء | پوزِش<br>بمعنی عذر ۱۲ | پوزد | شیخ سعدی ؎ خداوند بخشندہ دستگیر ـ کریمی خطا بخش وپوزش پذیر ـ |
| پوسیدن<br>بواو مجہول بمعنی پوسیدہ ۱۲ ان | نہایت کہنہ اور فاسد ہوجانا | بغایت کہنہ و فاسد شدن چوب و استخوان و جامہ و جز آن چنانکہ از ہم بریزد ۱۲ ان | مخزن | | پوسد | |
| ایضاً | سوجنا | آماسیدن ۱۲ ان | | | ایضاً | |
| پوشیدن | چھپنا | م | تَسَتُّر | پوشش | پوشد | پوشاک و پوشش و پوشند بنون پوشیدنی محمد قلی سلیم ؎ باین لباس کسی کاشناست میداند ـ کہ پوششی نبود بہتر از خطا پوشی پوش امر پوشیدن و پوشیدہ و پوشا مثلہ و پوشیدن دور برہان امر بد و رشدن و بکنار رفتن یعنی از راہ دور شو و بکنار رو چنانچہ چاؤشان و سرہنگان وقت سواری ملوک وامرا گویند استاد لبیبی یعنی اوّل ؎ دلیل تو ابریست پوشاے حق ـ تنستہ است ہمچون ابر کاکیا ۱۲ ان |
| ایضاً | پہنا | | لُبس ۵۴ | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | بند کرنا | بند کردن | | ایضاً | ایضاً | چون پوشیدن در صائب یک جبہہ کشادہ ندیدیم در جہان ـ پوشیدہ بود روے سہر در گرہ اشتیم ـ و چون چشم پوشیدن ـ سالک قزوینی ؎ تیرہ نظر چہ بیم مردن داری ـ پوشیدن چشم را تماشائی ہست ـ ؎ دولت مساعدت کرد صیاد چشم پوشید ـ در کار دام کردیم نخچیر لاغر خویش ـ صائب بپوشش چشم ز اعضاے روزگار کہ نیست ـ لباس عافیتی بہ ز چشم پوشیدن ـ |
| ایضاً | بند ہوجانا | بستہ بودن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | چون پوشیدن در مخلص کاشی یار تا رفت از نظر مژگانم از ہم وا نشد ـ تا برون رفتہ است صاحب خانہ در پوشیدہ است ـ |
| ایضاً | تعطیلہ کرنا | تعطیلہ کردن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | چون پوشیدن کمال مفید بلخی بقصد کیست کہ آراست ابروی خود را ـ برنگ |

۵۴ پوسیدہ در ریزہ ریزہ شدن ۱۲
۵۳ سراج
بفتح اوّل و ثانی و سکون ثالث و دوم و ضمّ ثانی بالف و سر قیمہ خیمہ و با یکدیگر چسپیدہ اکوئیند ابر کا کیا سیاہی اسپید و اخر تیز ۱۲ صراح
۵۴ پوشیدن جامہ سراج ۱۲

| مصدر فارسی | معنی اردو | مصدر اہل زبان | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | وسمہ دل افروز من کمان پوشید ۱۲ |
| ایضاً | ملنا | مالیدن ۱۲ ابہار | | ایضاً | ایضاً | چون گروہ پوشیدن ای در وقت کشتی گرفتن خاک مالیدن بر بدن میر نجات گروہ پوشید دگر شیر صفت آہوئی - باز ہنگامہ کشتی است حریفان ہوئی ۱۲ |
| پوشیدن و پوشانیدن و پوشاندن | پہنانا ۱۲ ن | م | الباس | | | معزی برخ احباب اعدائی تو پوشانا و چرخ - آن سلبھائی کہ در آوازہ دور آزردہ - ناطق مکرانی جنون پوشاندہ مجنون مرا پیراہنی دربر - کہ دارد چاکہا از تارہا افزون گریبانش - مقامات حمیدی فقرہ در ما پوشید حلہ زندگی و بر ما کشید رقم بندگی اسے پوشانیند ۱۲ |
| ایضاً | چھپانا ۱۲ | | ستر | ایضاً | ایضاً | خواجہ جمال الدین سلمان زلف تو پوشید سراپاے قدت را - آن شعر قبائیست بقد تو بریدہ ۱۲ |
| پوئیدن بہ دو بھاگنا ۱۲ | دوڑنا | دویدن ۱۲ ن | سعی و عدو | پویہ و پو | پوید | پوی پوی دوان دوان فردوسی ہمہ پیش من جنگجوے آمدند - چنان چہرہ و پوسی پوی آمدند - استاد لبیبی گرمی چو برق و بہ نرمی چو ابر - بپویہ چو رنگ و بگینہ چو ببر - نظامی [illegible] سپہری [illegible] است کہ چون پو گرفت - سایہ خورشید براہ ہو گرفت و پویا و پویان بمعنی پوئیندہ لطیفی عشوہ کرد اہل عشق را پویا - بلبل از عشق گل پنداشتہ شدہ گویا ۱۲ ن |
| ایضاً | طے کرنا اور جانا | طے کردن و رفتن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون راہ پوئیدن ۱۲ ابہار و در برہان است کہ پویہ بر وزن مویہ رفتاری باشد متوسط در رفتار تند و دویدن را نیز گویند و پوی مرادف پویہ و پویا و پویان روندہ و بمعنی دوندہ نیز ۱۲ |
| پویانیدن | دوڑانا | دوانیدن | اعدا | | پویاند | |
| پیچیدن | اینٹھنا | پیچ خوردن ۱۲ ان [illegible] بزین | التواء لوی | پیچ و پیچش بمعنی تاب و شکن و شکنج و حسد مجازاً ۱۲ | پیچد | ظہوری غزالی کز نگہ دام دل وارستگان بافد - مگر بہ گردش روزی کمند آہ پیچید فیضی سیہ چو ری بدست آن نگاری - بشاخ صندلین پیچیدہ مارے - صائب چہ گوہری ز کفش رفتہ است میداند - بچوب تاک مگوئید ہیچ و پیچ - و پیچاک مرادف پیچ و پیچال بمعنی پیچیدگی طالب آملی تبارک اللہ ازین گردش آفرین قلمت - کہ بردہ آب رخ پیچال طرہ حور - زکی ندیم تو گردش پیچالی غارت |

نحوی علیہ الرحمۃ تتبع و استقراء بمعنی حلقہ شدہ

| مصادر لغات | معنی اردو | معنی فارسی یا عربی | مصدر متعدی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | دلها توانی کرد - چه مطلب همچو گل دستار او عاقی بسر پیچی - و پیچک باثانی مجهول بروزن فیچک بمعنی انگشتری نگین که از شاخ و استخوان سازند و نام قبیله۱۲ نام گیاهی است که بر درخت پیچد و لعبت عشقه و لبلاب خوانند و در هندی عشق پیچان و گروهه ابریشم و ریسمان و سربند زنان را نیز گویند و پیچه باثانی مجهول بروزن ریشه عشقه که بر درخت پیچد و زلف مقراض کرده بر روی گذاشته را نیز گویند و بمعنی طره و کاکل و زلف هم و پوشش بالای خانه را نیز گویند ۱۲ سبج و پیچند بروزن ریوند پیشانی بند زنان را گویند ۱۲ سبج پیچیدگی بمعنی لکنت وانش تا هست حرف زلف تو سر داستان ما - پیچیدگی برون نرود از زبان ما - و پیچان و پیچیده معروف و معنی پیچیده و مصرعه پیچیده و مصرعه پیچان کنایه از مصرعه که مضمونی که بتامل و تفکر معلوم شود - غنی هر تهی کاسه درین بحر بود سرگردان - حاصل این معنی پیچیده زگرداب شود - تاثیر تا سبکی در طلب گوهر نایاب سخن - آفت از مصرع پیچیده بگرداب سخن - رضی وانش مصرع پیچانم از من اهل دانش بگریزید - عقده از دل وا شود گر پی بمضمونم برید و پیچیده دست کسی که دست او را پیچیده باشند و آن کنایه از ناتوان و زبون است حضرت نظامی بدین سست پایان پیچیده دست - سکندر چه لشکر تواند شکست - و پیچیده بمعنی گنگ صائب زبان راه بیابان اگر چه پیچیده است - بصد هزار تمنا دلیل میداند - ۱۲ |
| پیچیدن | لپٹنا | آویختن پیچیدن بعربی تعلق ۱۲ لفایس | | ایضاً | ایضاً | چون عطر در دماغ پیچیدن ظهوری خوشا روزی که عطری در مشام جان ما پیچد - بخور مجمر دل همدمان زلف دوتا پیچد - وله زدود داغ دل پیچیده عطری در دماغ جان - صداع نکهت نسرین و ریحان برنمی تابد - حزین پیچیده حزین غلغله در گنبد گردون - از بسکه رسا زدنی کلک تو نوا را ۱۲ |
| پیچیدن | لپٹنا | پیچ و تاب دادن ۱۲ان | | ایضاً | ایضاً | چون تار بر جبینت پیچیدن ظهوری بباغ حسن چو گلهای نالـه دسته کنم - بجای رشته بر آن تاره می پیچم - |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی مجازی فارسی یا مصادر ہم معنی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ایضاً | لپیٹنا | نوردیدن | طیّ و کَفْت | ایضاً | ایضاً | چون بساط پیچیدن صائب ہمی پیچد خط مشکین بساط حسن جانان را ۔ غبار خط لب بام است این خورشید تابان را ۔ ۱۲ |
| ایضاً | غصہ کرنا | خشم گرفتن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | مخلص کاشی رشتہ را پیتاب دارد رشک جسم لاغرم ۔ نیست بیجا گر طبیبم بر دوا پیچیده است ۔ ۱۲ بہار و نزد بعضے درین شعر پیچیدن بمعنی انہماک و سرگرمی است نہ خشم گرفتن چنانچہ از اشعار مندرجہ خانہ ہفتم پیداست و اللہ اعلم ۔ |
| ایضاً | مروڑ کر توڑنا | تاب داده شکستن ۱۲ | | ایضاً | ایضاً | چون قفل پیچیدن کہ عبارت است از قفل را تاب دادن و بے کلید وا کردن صائب بجوشش سینہ من بر نیاید مہر خاموشی ۔ کہ زور باده ام قفل در میخانہ می پیچد ایضاً عاجزم از باز کردنہاے آن بند قبا ۔ ورنہ قفل صد در گلزار را پیچیده ام وحید در دل از خواہش اسباب جہان ہیچ نبود ۔ قفل این خانہ خالی بعبث پیچیدند ۱۲ بہار و در نوادر المصادر نگاشتہ کہ پیچیدن بمعنی شکستن لازم معنی است نہ معنے چون قفل پیچیدن ۱۲ |
| ایضاً | نہایت مصروف ہونا | منہمک و سرگرم و محو کاری بودن | | ایضاً | ایضاً | چنانکہ گویند بکاری پیچیده ام صائب حدیث زلف بپایان نمی رسد صائب ۔ سخن دراز مکن بر حدیث مار مپیچ ۔ مخلص کاشی ز راے طبیبان بہ پرہیز مخلص پیچ اینقدر رشتہ سان بر دوائی ۔ ۱۲ |
| ایضاً | پھیرنا اور موڑنا | برگردانیدن | | ایضاً | ایضاً | چون رو پیچیدن طالب آملی مراد لیست کہ رو از فراغ می پیچد ۔ سر ز نظاره زگلہاے باغ می پیچد ۔ و چون سر پیچیدن و قدم پیچیدن صائب لب پیالہ گزیدی سر از خمار مپیچ ۔ گلی ز شاخ شکستی قدم ز خار مپیچ ۔ و چون عنان پیچیدن زلالی ایاز فتنہ را چون در قفا دید ۔ عنان بر جلوه خورشید پیچید ۔ صائب در و دیوار نتواند عنان سیل پیچیدن ۔ کہ منع از کوچہ گردی می کند دیوانہ ما را ۔ ۱۲ |
| پیچیدن | لگجانا | فرو گرفتن | | ایضاً | ایضاً | چون آتش در چیزے پیچیدن مرزا محمد زمان راسخ شرار شعلہ زد در خرمن او ۔ چو خون پیچید آتش در تن او ۔ ۱۲ بہار |
| ایضاً | پیچ و تاب کھانا | پیچ و تاب خوردن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | ــــ چو یوسف از عزیزاین تاب و تف دید ۔ چو مو از گرمی آتش بہ پیچید ۔ |

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی یا مرادف باصطلاح اہل زبان | مصدر عربی | ماضی مطلق | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ایضاً | مروڑنا اور پھیرنا | تاب دادن و برتافتن | | ایضاً | ایضاً | چون سرو پنجہ و دست کسی پیچیدن حضرت نظامی درخت ہوا رشتہ شد بر درت ہر پیچان سرش تا نہ پیچی ست ظہوری کرشمہ پنجہ بصبر و شکیب می پیچد۔ اسیر چشم تو گردم نکردہ تقصیری والہ ہروی چو موج از سوز دل ہر لحظہ بر آب می پیچم۔ بشرط بیقراری پنجہ سیماب می پیچم۔ صائب چنان گستاخ گشتم از نسیم پاکدامانی۔ کہ دست شاخ گل را در حضور باغبان پیچم۔ ۱۲ |
| ایضاً | گرنا | افتادن | | ایضاً | ایضاً | چون برق بر جیب کسی پیچیدن ظہوری چہ تنگم می کشد ہر لحظہ در آغوشش در دو او۔ بنازم ظرف برقی را کہ بر شاخ گیا پیچد۔ |
| ایضاً | بیان کرنا | برگزاردن | | ایضاً | ایضاً | چون داستان پیچیدن ظہوری زدہ مہر خموشی بر لبم چشم سخنگوئی۔ کہ وقت گفتگو صد داستان در یک ادا پیچد۔ ۱۲ |
| ایضاً | چھپانا | نہان کردن | | ایضاً | ایضاً | چون پیکر را در اوراق جیب کسی پیچیدن صائب حدیث روی او در پردہ گو خورشید مگویم۔ ز بیم چشم بد گل را در اوراق خزان پیچم۔ ۱۲ |
| پیچیدن | لاحق ہونا | لاحق شدن | | ایضاً | ایضاً | چون درد پیچیدن ظہوری نگردد وا انقد گنجینہ است۔ کہ درد سر نہ پیچیدہ در سینہ ات ۱۲ |
| ایضاً | باندھنا | بستن | | ایضاً | ایضاً | چون دستار پیچیدن صائب اگرچہ مستی حسن از سرش بردہ است پیروان خط۔ ز بیکاری ہمان دستار را مستانہ می پیچد۔ و دامن در کمر پیچیدن صائب جان ز لب در فکر دامن بر کمر پیچیدہ نیست۔ گر حلالی خواہی از بیمار ما وقت است وقت و چون دست بر قفا پیچیدن صائب بر لب آب بقا از تشنگی جان میدہد۔ دست ہر کس را کہ حیرت بر قفا پیچیدہ است۔ ۱۲ |
| پیچانیدن | | متعدی پیچیدن | | | | صائب مشک بر نا سوز ہم امروز از شماتت می فشاند۔ در پریستی سر زلف ترا پیچاندہ سکندر نامہ و گر پیچی از امر من ماہ و ہوش۔ بپیچانمت چرخ گرداندہ گوش۔ ۱۲ |
| پیچیدن | اٹکنا | گرہ شدن | | ایضاً | ایضاً | چون گریہ در گلو پیچیدن طالب آملی بیاد روی تو چون گریہ در گلو پیچید۔ ز ہر بن مژہ طوفان نور بر خیزد۔ ۱۲ |
| پیختن بروزن ریختن ۱۲ | مروڑنا | پیخیدن ۱۲ ج | کیّ | | بپخد | قاضی رکن الدین قمی جز آب دو دیدہ ام نشوید۔ گردی کہ زمانہ بر رخم ریخت۔ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | چون هست زمانه سفله پرور - کی دست زمانه می توان پیچیت-۱۲ |
| پیخستن<br>باوزن شکستن ۱۲ ب | | بپاے کوفتن<br>و نرم کردن ۱۲ ان | دَوس | پیخست<br>پیخسته<br>بپای کوفته<br>و نرم شده<br>و پیخسین بپاے<br>خست و پای<br>خسته و پای<br>خوست بمعنی<br>چیزیکه در زیر<br>پا کوفته و<br>مالیده شده<br>باشد اعم<br>از زمین و چیزے<br>دیگر ۱۲ ب | | عنصری زبس کش بخاک اندرون گنج بود - از دو خاک پیخسته زرینج بود - و پیخیست و پیخسته بمعنی عاجز و فرومانده نیز و این مجاز است عنصری شادی و بقا بادت ازین بیش نگویم - کین قافیه تنگ مرا نیک بپیخست - و قوسی بمعنی گرفتاری و محبوسی نیز نوشته و گفته بمعنی اوّل درین عصر عوام پخیس گویند و بضم خا چیزے که آنرا از بیخ برکنده باشند چون درخت وغیره و بدینمعنی بخیشت بپاے تازی و شین معجمه بوزن زردشت هم آمده - غیاثی چندان گرداندش که از بی وانگی - باید ر و ما ور منبره زند مشتت او ز معانی حقیر و بیجز از عقل - جان ز تن آن خسیس باد آنجیشت - استاد فرخی چنان بنیاد ظلم از کشور خویش - بفرمان الٰهی کرد پخیست - و پخیس و پیخست بفتح اوّل و خا بمعنی گمان بردن و آرزوے گمان فهمیدن و راه بچیزے بردن ۱۲ و در جهانگیری است - پیخست و پیخسته بااوّل مفتوح چهار معنی دارد اوّل بمعنی مانده و عاجز شده و سندش بالا گذشت دوم چیزیرا گویند که زیر پاے نرم و فرسوده باشد سوم راه بردن بچیزے چهارم دیواری باشد که بیخ آنرا کنده باشند ۱۲ ج |
| پیراستن<br>بالکسر و بالفتح هم آمده ۱۲ ب | چهانٹنا | کم کردن چیزیرا<br>از چیزی ناخوش<br>آینده چون موی<br>از آدمی و شاخ<br>از درخت ۱۲ ان | | پیرایش و<br>پیرامش و<br>پیرایشله و<br>زیور ۱۲ ان | پیراید | عنصری گر عیب سر زلف بت از کاستن است - چه جاے بغم نشستن و برخاستن است - جاے طرب و نشاط و می خواستن است - کاراستن سرو ز پیراستن است - در برهان است پیراسته بروزن بی ساخته بمعنی مرتب گرداینده و ساخته و پرداخته و باغی که شاخهاے زیادتی و درختان آنرا بریده و علفهاے زیادتی آنرا چیده و صفا داده باشند و دهی را نیز گویند که در آن نخلستان بسیار باشد و باین معنی بابای ابجد هم بنظر آمده و پیرا بمعنی زینت دهنده که سرتراش و باغبان است و پرداختن و مستعد کردن را نیز گفته اند و پیرایش بمعنی پیراستن و زینت دادن و دباغت کردن پوست باشد و پرداختن و مستعد کردن و مهیا نمودن را نیز گویند پیرایه بمعنی آرایش و زیور باشد از طرف نقصان همچو سر تراشیدن و اصلاح کردن و شاخهاے |

ع
بپای پیچ زیانی
نقصانی ۱۲

| محاورہ وسند وغیرہ | مضارع | حاصل مصدر | مصدر عربی | معنی فارسی یا انگریزی بنابر زبان مرادف | معنی اردو | مصدر فارسی |
|---|---|---|---|---|---|---|
| زیادتی درخت را بریدن وکنایہ از ساختن وپرداختن ہم ہست ودر جمیع بفتح اوّل ہم بنظر آمدہ ۱۲ اب | | | | | | |
| انوری بہتر از گوہر تو دست قضا - ہیچ پیرایہ برزمانہ نبست - شیخ نظامی بہ پیرایش نامۂ خسروی - کہن سرورا بازدادم نوی - ۱۲ | ایضاً | ایضاً | | آراستن ۱۲ ن | آراستہ کرنا | پیراستن |
| لہذا دباغ را پوست پیرا گویند ۱۲ ان | ایضاً | ایضاً | | دباغت دادن چرم را ۱۲ ان ب | صاف کرنا | پیراستن |
| در ملحقات سائیدن وسودن ۱۲ ان | | | سحق | سودن و سائیدن ۱۲ ان | گھسنا | پیراسیدن بیاءِ مجہول ۱۲ |
| | | | حراکون | میل نمودن و ارادہ کردن بطرفی ۱۲ اب سروری ن | میل کرنا | پیسودن بیاءِ مجہول ۱۲ اب |
| پیمانہ وپیمونہ آلۂ پیمودن وساغر شراب واین مجاز است ۱۲ | پیماید | پیمایش مساحت ۱۲ | مِسَاحَة | مساحت کردن ۱۲ ان | ناپنا | پیمودن بالفتح ۱۲ |
| چون شراب پیمودن ظہوری چون بیادت شراب پیمایم - ورد اگر بودہ ناب پیمایم ۱۲ حسن ہروی بادہ بسیار میپما ساقی - کو دماغی کہ کسی مست نشود - ۱۲ | ایضاً | ایضاً | | خوردن ۱۲ ان | پینا | ایضاً |
| چون لاف پیمودن کمال اسمٰعیل چہ عذر خواہم ازین لافہا کہ پیمودم - کہ طبع من چو فلان است وخاطرم بہمان ۱۲ | ایضاً | ایضاً | | ساختن | بنانا | ایضاً |
| چون شب پیمودن کمال خجند تا بفریاد آمدیم از نالہ شبہاے خویش - پرسشی میکن زرنجوران شب پیماے خویش - ۱۲ | ایضاً | ایضاً | | زندہ داشتن و پابر داشتن ۱۲ بہار | بہ بیداری گزرانا | ایضاً |
| چون عمر پیمودن وجہی گرد تا چشم بہم زدیم این چرخ کبود - ہفتاد و دو سال عمر برما پیمود - گر عمر دراز باشد آئندہ خوش است - از عمر درازی کہ گزشت است چہ سود - ۱۲ | ایضاً | ایضاً | | گزرانیدن | گزرانا | ایضاً |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | ماضی | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| پیمودن | تخمینہ کرنا | اندازہ گرفتن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | گانا | سرودن | | ایضاً | ایضاً | چون نغمہ پیمودن ملا طغرا اقتطار نیش کان بہا لا بود - ازا نہا بتی نغمہ پیما بود ۱۲ بہار |
| ایضاً | ظاہر کرنا | عرض دادن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | چون قیمت پیمودن یوسف زلیخا عزیز مصر را گفت اسے نکو رای - پیرو برا لک این قیمت بہ پیماست - واین معنی وبعض معانی دیگر ازین چند ابیات غزل ظہوری توان یافت ۵ از خجالت وہم بذرہ فروغ - نور بر آفتاب پیمایم - گریہ در جگر بشورانم - نمکی بر کباب پیمایم - یافتہ گنج عشق آبادی - بر جہان خراب پیمایم - نتوان دیدنش بہ بیداری - سرمہ بر چشم خواب پیمایم - چہرہ نمودنش بعہدۂ آن - صرصری بر نقاب پیمایم - شرح متن غمم ازان بیش است - کہ رقم بر کتاب پیمایم - سخن لب کشو و خاموشی - بر سوالش جواب پیمایم - بایدم آہ طرہ تو کشید - بر نفس پیچ و تاب پیمایم - عشق بیسکہ خوش است گرہ ہمی - بر بہار شباب پیمایم - بر ظہوری دو دیدہ بیتابی بر سکون اضطراب پیمایم - |
| ایضاً | طے کرنا | طے کردن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | شفیع اثر بسکہ فرش راہ کویت بود چشم انتظار - ہمچو میل سرمہ عاشق راہ پیمودی بچشم - ۱۲ بہار صائب صرفہ خون صدف در بستن لب دیدہ ایم - ورنہ ما چون موج بر روی بحر را پیمودہ ایم - ۱۲ |
| پیمانیدن | نپانا | مساحت نمودن ۱۲ ان | | | پیماید | |
| پیوستن و پیوندیدن | ملنا | متصل شدن ۱۲ ان | وَصل ۵ صِلۃ | پیوند اتصال و امر حاضر بدین معنی و متصل و بمعنی خویش و قریب ۱۲ | پیوندد | مولوی معنوی بہ پیوندید با یار قدیمی - چو ہا چفسیدہ بر دامان اللہ - شیخ شیراز وہ کہ گر مردہ باز گردیدی - بمیان قبیلہ و پیوند - رد میراث سخت تر بودی - وارثان را بمرگ خویشاوند - میر معزی در صد ہزار عقد بہ پیوندے نہم - ہر عقد را سخاوت او مشتری ستی - میر خسرو فروغت با کدامین ذرہ پیوست - کہ از دو دیدہ خورشید ومہ رست - پیوست ۵۲ و پیوستہ پیوند کردہ شدہ و ہمیشہ میر خسرو زان زر پولاد کہ پیوستہ شد - راہ خصومت از میان بستہ شد - و در برہان ست کہ پیوستہ |

پیچیدن پیچیدہ [illegible] صائب [illegible] پیوستہ [illegible] ہمیشہ [illegible] پیمانہ [illegible] ۱۲

| مصدر فارسی | معنی اردو | مصدر ہم معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | کسی را نیز گویند که از بسیاری گریستن نتواند سخن گفتن و اگر گوید گره بر سخنش افتد ۱۲ |
| پیوستن | ملانا | متصل کردن | وصل | ایضاً | ایضاً | صائب دردمندان که بناخن جگر باختند چشمه خویش بدریاے بقا پیوستند |
| ایضاً | کہنا | گفتن | | ایضاً | ایضاً | گلستان سخن از هر دری پیوستم ۱۲ |
| ایضاً | لگانا | بستن | | ایضاً | ایضاً | چون دل در چیزی پیوستن معزی هر آن عاقل که او بندد دل اندر طاعت یزدان - نشاید کرد پیوند دل اندر طاعت سلطان ۱۲ |
| ایضاً | برپا کرنا | برپا کردن | | ایضاً | ایضاً | چون جنگ پیوستن شیخ شیراز زنی جنگ پیوست با شوی خویش - سپس تا نگه چو رفتش تهیدست پیش ۱۲ |
| ایضاً | جمانا | دوختن و استوار کردن | | ایضاً | ایضاً | چون نظر پیوستن مولانا لسانی در کمان هرگه که بهر قتل من پیوسته تیر - من نظر بر شصت آن ابرو کمان پیوسته ام ۱۲ |
| ایضاً | رکہنا | نهادن | | ایضاً | ایضاً | چون تیر در کمان پیوستن شالش در خانه الارقم یافت ۱۲ |
| پژپوهتن | دینا | دادن ۱۲ ب | اعطاء | | | پژپوهی یعنی میدهم و پژپوهید یعنی بدهید ۱۲ ب |
| پسهانتن بروزن صفرا شکن ۱۲ و پسانتن | جهاڑنا | افشاندن ۱۲ ب | نفض | | | پسانمی و پسهانمی بمعنی افشانم و پساید و پسهاید یعنی افشاند ۱۲ ب ن |
| پدرودن | رخصت کرنا | رخصت کردن | تودیع | | | در لغات موجوده دیده نشد لهذا سند نخواهد ۱۲ |
| پریشانیدن | بدحال اور پریشان کرنا | بدحال و پریشان گردانیدن ۱۲ هفت قلزم | | | | |

| | | |
|---|---|---|
| بتقدیم المصادر تافیدن کرده تافتن یعنی درخشیدن نگاشته ۱۲ والعلم | **باب تای فوقانی** | |

| مصدر فارسی | معنی اردو | مصدر ہم معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| تافتن و تابیدن | چمکنا | درخشیدن ۱۲ ان ب و تاب گرفتن ۱۲ بہار | اشراق | تاب و تابش ۱۲ ان و | تابد | کلیم سایه ام را عارمی آید گر افتد بر زمین - آفتاب التفات تا بمن تابیده است |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی از فرہنگہای معتبر | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | بتش بروزن کشش مخفف تابش و بمعنی گرمی گرما ۱۲ و تاب امر نیز ۱۲ | | سپہر شیر از بالای سرش زہوشمندی - می تافت ستاره بلندی - و تاب بمعنی پیچ و شکن و خشم و اعراض و قرار و سکون عنصری گفتم متاب زلف و مرا سپر متاب - گفتا برای تاب تو دارم چنین بتاب - گفتم نہی برین دلم آن تابدار زلف - گفتا که مشکناب ندارد قرار و تاب - و قوت و توانائی تا و مبدل تاب و تیو اما از آن شمس فخری کرا باد بگاه رزم و پیکار - مجال زہره و یارای و تیو است - حکیم فردوسی یکی مہره باز است گفتی که دیو - ندارد بتر فند او هیچ تیو همیده او هر سال با سام اساو - که با او بزرمش نه بد هیچ تاو - میر خسرو من شمع جان گدازم و تو صبح دلکشائی - سوزم گرت نه بینم میرم چو رخ نمائی - نزدیکت آن چنانم و در اینچنین که گفتم - نی تاب وصل دارم نی طاقت جدائی - و روشنائی و فروغ و تابش و گرمی حکیم ارزقی ز تاب قبهٔ زرین آئینه تمثال - زمین تفته فرو پوشد آتشین سربال تابیده و تافته تاب داده و بیقرار شده و برگشته و پیچیده و گرم شده ابو شکور کسی کز ره دوست رو تافته - ز پیکار و دشمن دلش تافته - و تابه ظرفی مسین یا آهنین که بران نان وغیره پزند و تابش بمعنی لمعان و گرمی عالی بہ پیچ حسنش باغ را نرخ تماشا بشکند - تابش خورشید رنگ روی گلها بشکند ۱۲ ان بہار |
| ایضاً | روشنی اور پرتو ڈالنا | روشنائی و پرتو انداختن ۱۲ ف | | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | پریشان ہونا | آشفته شدن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | حضرت نظامی برآسود از ان رفتن و تافتن - هراس دل و رنج ره یافتن - و این معنی قریب بمعنی تافتن بمعنی ملده و آزرده شدن مفہوم می شود که بیاید ۱۲ |
| ایضاً | بٹنا | تاب دادن رشته و چیز آن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | میرزا صائب تسلیم شود گره برای سبکسران - تابیده انداز رگ گردن طناب ہا ۱۲ |
| ایضاً | پھیرنا | برگردانیدن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون پنجه تابیدن مخلص کاشی از ید بیضای صبحها روشن پنجه صبح - پنجه خورشید عالمتاب را تابیده ام ۱۲ و چون عنان تافتن نظامی نشاید ترا جز بتو یافتن |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی اور نام کتاب ماخوذ | مصدر مستعمل | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | عنان پایداز ہر وری تافتن - ۱۲ او چون پنجہ تافتن تا ٹھیر کردہ بشیشہ چون پری لعل لب شراب را - تافتہ مہر عارضت پنجۂ آفتاب را - ۱۲ |
| تافتن وتابیدن وتفتن | گرم ہونا | گرم شدن ۱۲ ان بہار ب | سمعی | | ایضاً | وہم در برہان است تافتن بمعنی برافروختن وگرم گردیدن وتافتہ کسی وچیزی را نیز گویند کہ از حرارت آفتاب وتابش آتش ویا بسبب قہر وغضب وتب برافروختہ وگرم شدہ باشد ۱۲ اب وتابخانہ خانہ را گویند کہ در انجا بخاری وتنور باشد وایام زمستان در انجا بسر برند خاقانی در ستائش نیر اعظم ـــــہ سروایۂ وحشت زمانہ - افروختہ گشتہ تابخانہ - انوری ہر دو در تابخانہ رفتیم - کہ نبود آشنا ہوای رواق - ج صائب ای برق خانہ سوز کہ نعلت در آتش است - در تابخانہ جگر ما چگونۂ - کمال خجند گریہ عاشقان ببین زبرون - روز باران بتابخانہ درآ - ونیز در برہانست کہ تفتن مخفف تافتن است یعنی گرم شدن دیگری را گرم گردانیدن وتفتہ بروزن ہفتہ بمعنی گرم شدہ باشد شیخ شیر از بدست آہک تفتہ کردن خمیر - بہ از دست بر سینہ پیش امیر - ومخفف تافتہ ہم ہست کہ آزردہ وکوفتہ شدہ ومکدر باشد وتف بفتح اول بخار وحرارت وگرمی مولوی معنوی آرام بخش جان شدار ان می کہ از تفش - صبر وقرار توبہ وآرام میبرد - وبمعنی روشنی وپرتو خاقانی آہ من چندان فروزان شد کہ گوران نیم شب - از تف این آہ سوزان رشتہ در سوزن کشند - وبمعنی عفونت ہم ۱۲ اب وتفت بروزن ہفت بمعنی جلد وشتاب فردوسی بدستوری شاہ دیوان برفت - بنزد جہاندار کاؤس تفت - ولہ سپہدار گودرز بکشود ورفت - بنزد یک خسرو خرامید تفت - وبمعنی گرم وگرمی نزاری قہستانی چہ جلاب آخر از یک قطرہ آبش - سجان آمد دل بر تفت تابش - وبمعنی گرم رفتن وگرم آمدن وگرم گفتن مولوی معنوی بعد از ان برداشت شرم وزدو رفت - سوی شہر از پیش من او برد و تفت - ۱۲ ج وبمعنی خرام وخرامان ہم ہست وقہر وغضب وگرم شدن از خشم وقہر را نیز گویند ۱۲ اب |

| مصدر فارسی | معنی اردو | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | محاوره و سند وغیره |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| تافتن و تابیدن و تفتن | گرم کرنا | گرم کردن ۱۲ ان | | | | شیخ شیراز - تنور شکم دمبدم تافتن - مصیبت بود روز نایافتن ۱۲ |
| تافتن | آزرده و مکدر ہونا | آزرده و مکدر شدن ۱۲ ب | | | | دور جہانگیری است که تافتن پنج معنی دارد اوّل برتو انداختن ہر چیز روشن دوم آزرده بود از کوفتن راه و سواری و غم و اندوه و جز آن این ہر دو معنی درین شعر خاقانی است ؎ ای ز فروغ رخت تافته صد آفتاب - تافته ام از غمت روی ز من بر متاب - حکیم اسدی بمعنی دوم ؎ ہمه خسته و مانده و تافته - ز بس تشنگی کام برکافته - سیوم بمعنی برگشته سنائی گر مثل چالکی در پس آئینه شخص - بیند تمثال خویش تافته رو در قفا - چہارم موی زلف و گیسو و امثال آنرا گویند که تاب داده باشد و تافتن بمعنی این چہار نخست است پنجم نوعی از تافته ابریشمی ۱۲ ان |
| ایضاً | طلوع کرنا | طلوع کردن ۱۲ ب | طلوع | | | |
| تابیدن | تاب لانا | تاب طاقت آوردن ۱۲ ب | | | | |
| ایضاً | تارنا | زدن | | | | چون نفس تابیدن ظهوری چو تار خام آہم باشد از ہم - سر رگ نفس تابیدنم نیست - |
| تاختن و تازیدن | دوڑنا | دویدن ۱۲ ان | تکاپو اسراع | تازش ۱۲ تک و دو | تازو | ظهوری با وجود لاغر ہیامن از وفربه ترم - ذوق بیجا بود صید تازه تازیدن نداشت - تاخته دویده و دوانیده و بمعنی ریخته ہم نوشته اند و بمعنی اسپ دوانیده ہم و تازان و تازیان تاخته و دوان دوان فردوسی ز کوه اندر آورد مش تازیان - خروشان و نوحه کنان چون زنان و تازیان جمع تازی است که عربان باشند و تازانه و تازیانه قمچی که آله دوانیدن اسپ وغیره باشد و تک و تاز کنایه از کمال دویدن و در برهان تکتاز بدون واو ہم گفته اند تاختنی که ترکان کنند و در برہان است تارش بروزن تابش بمعنی قطره زدن و تک و پوی کردن باشد ۱۲ ب |
| تاختن تازیدن | تیز چلنا | تیز رفتن | | ایضاً | ایضاً | حضرت نظامی زمین زاده بر آسمان تاخته - زمین و زمان را پس انداخته - |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | وله بهر کشوری قاصدان تاختند - همه سکه برنام او ساختند - ۱۲ |
| ایضاً | ملچانا | بپیوستن | | ایضاً | ایضاً | چون بهم تاختن حضرت نظامی مگرکان و دریا بهم تاختند - همه جوهر اینجا درانداختند وظاهر این معنی لازم معنی معلوم می شود ۱۲ |
| ایضاً | وڑوہوپ کرنا | تگ و پو کردن | | ایضاً | ایضاً | حضرت نظامی چو عاجز نشدند اندران تاختن - وزان جو ز بر گنبد انداختن - ۱۲ |
| ایضاً | بیٹھنا | نشستن | | ایضاً | ایضاً | سکندرنامه چو بر تخت کیخسروی تاختی - سر از تخت گردون برافراختی - ۱۲ |
| ایضاً | دوڑانا | دوانیدن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | سکندرنامه چه میگفتم و در چه پرداختم - کجا بود اشهب کجا تاختم - ۱۲ |
| ایضاً | جھاوین جانا | بعزاے کفار رفتن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | نکلجانا اورجانا | رفتن | | ایضاً | ایضاً | ناطق خرابی خواست کز ویرانه ناطق برون تازد - حوادث پاے در زنجیر کرد از موج سیلابش - ۱۲ سکندرنامه جهاندیده نزد جهاندار تاخت - بنو ر جهانداری او را شناخت ۱۲ |
| ایضاً | دوڑلانا | تاخت آوردن | | ایضاً | ایضاً | کسائی زهول تاختن تیغ کینه آختنش - همیگداخته همچون کناغ تاخته گیر - ۱۲ و در ملحقات است تاختن بمعنی دوانیدن و غارت کردن و تاخت و تاراج کردن ۱۲ |
| تاسانیدن بمعنی ہلاک کردن ۱۲ | گلا گھونٹنا | گلو افشردن ۱۲ ن | خنق و تخنیق | | تاساند | و قوسی گوید تاسه سیاه شدن روی از افشردن گلو و کسی را که خبه کنند گویند او را تاسانیدند یعنی گلوے او را افشردند و میل کردن زنان آبستن بهر چه ببینند یا بشنوند از جنس اطعمه میگویند ما را تاسه فلان چی شود یعنی میل او و بمعنی غصه و اندوه و اعراض بحسب مجاز آید حکیم سوزنی درین جهان که سراے غمست و تاسه و تاب - چو کاسه بر سر آبیم و تیرهان سراب - ۱۲ |
| تباسیدن [illegible] ۱۲ ب | شدت گرمی سے بیخود ہوجانا | از حرارت گرما بیخود و بی شعور شدن ۱۲ ب ن | | | تباسد | |
| تبسیدن ن تفسیدن | گرم ہونا | گرم شدن ۱۲ ان ب | حمی | تفس گرمی و حرارت | تبسد و تفسد | تفسان و تفسیده گرم شده انوری داغ فرمانش چو تفسیده شد از آتش یاس - |

کرم پیله؛ تار عنکبوت و تار ریسمان و امثال آن و بمعنی آن است [illegible] ۱۲ ب

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی (ہمعنی) | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | وامر نیز ۱۲ ن | | نسخہ اوّل ازان خشانہ ایّام گرفت - ابن یمین آبرو خواہی چو خاک افتادہ باش - نی چو آتش از ہوا و رتاب و تفس - ۱۲ |
| تپیدن بالفتح | تڑپنا | اضطراب و بیقراری نمودن ۱۲ | سھف | تپش و توش و تفش و تفتیش و تباک و تاپاک اضطراب و بیقراری ۱۲ | تپد | مخلص کاشی مخلص بزیر تیغ ستم اینقدر تپ عاشق کسی ندیدہ چنین اضطراب کن - سے آے اضطراب کنندہ عنصرے کے چو آواز سم ستوران شنید - فلاطوس را دل ہمی بر تپید - امیر خسرو تاپاک جان از حد گذشت افتادگان از بردرت - بر نیم بسمل کشتگان دستوری دہ ناز را - ودر عرف لطائف خطی نویسند ۱۲ ان و در برہان است کہ طپیدن بابائے ابجد معرب تپیدن است ۱۲ ب |
| ایضاً | اوچھلنا | ازجای جستن ۱۲ ب | | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | گرم ہونا | گرم شدن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | شیخ شیراز ہمی بر فلک شدز مردم خروش - دماغ از تپش می در آید بجوش ۱۲ |
| ایضاً | لرزنا | لرزیدن ۱۲ ب | | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | گاڑا بیٹھنا | کمین کردن ۱۲ ب | | ایضاً | ایضاً | |
| تپانیدن | تڑپانا | طپیدن فرمودن | | | تپاند | |
| تخشیدن بالفتح و کسر شین معجمہ و بعضی تخشیدان ۱۲ ان | بلندی اور صدر پر بیٹھنا | بالا نشستن ۱۲ ان ب | تصدّر | تخش بالا وصدر و مجلس ۱۲ ن | تخشد | تخشا ساعی و کوشندہ و این مجاز است چراکہ در بالا روے سعی را دخل تمام ہست ۱۲ ان ب ج بہرام یزدی مگو تخشا بکاری گرہ پیوست - ہمی باشید بیدار بد پیوست ج و تخش بالا و صدر مجلس و نوعیست از تیر و گویند نوعی از کمان کہ تیرش بسیار کوچک بود و نیز آتشبازی کہ در ہوا بسیار بلند رود ۱۲ ان ب |
| ترادیدن و ترابیدن و ترائیدن بیای تحتانی بمعنی ۱۲ الف ۱۲ ب ن | ٹپکنا | اندک اندک چکیدن آب و روغن و شراب و جز آن ۱۲ ان ب | ترشّح قطر | ترابش و تراوش و تراب و تراو و ترشحہ و چکرہ ۱۲ ب ن | تراود و ترابد | ابن یمین از مسام ابر تراید بہجز آبحیات - بسکہ میگردد ز بہجر دست رادش شرمسار - مولوی معنوی خموشش آب نگمدار ہمچو مشک درست - و راز شگاف بریزی تراب سبوئی - ۱۲ |

تصحیف ۱۲

نیز ... بمعنی ... ۱۲ ب

| مصدر فارسی | معنی اردو | مترادف فارسی | مصدر عربی | امر | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ایضاً | نکلنا | برآمدن | | ایضاً | ایضاً | چون آتش تراویدن ازچیسے صائب آب می گردد دل سنگین خصم از عجز من — می تراود آتش از انگشت زنهارم چو شمع — وچون از زبان تراویدن عرفی حالتی یابم که از تکفیر من کافر شوند — گر تراود از زبانم لیس فی ولقی سواه — وچون راحت تراویدن ظهوری بہ نیش غمزه دل ور خریداست — زریش سینه راحت می تراود — ۱۲ بہار وچون خروش تراویدن مرزا بیدل خروش ناتوانی می تراود از شکست من — زبان سرمه آلود است موی خویش چینی را — وچون خیال تراویدن قاسم مشهدی شام ہجر از بس خیالش می تراود از دلم — ہر ورق درجیب تا نگذاشتم تصویر داشت — وچون ذوق تراویدن طالب آملی لاله زاری شد جهان از کشته ناز و ہنوز — می تراود ذوق خون از خنجر جلاد من — وچون درد تراویدن قاسم مشهدی ز اعضایم تراویده چنان درد — که چون رنگ از زخم گشته عیان درد — ۱۲ |
| تراویدن | ظاہر ہونا | ظاہر شدن | | ایضاً | ایضاً | چون تبسم تراویدن طالب آملی تبسم می تراود از لب امید بیماری — بسا مستان بخم خنده ریز صبحگاهی شد — وچون جوانی تراویدن ازچیسے ظهوری جوانی می تراود از لب بام — جهان پیر برنائی رسانده است — وچون حاجت تراویدن ظهوری راست خواهد شد که از خود — بنگاه عرض حاجت می تراود — وچون تجلی تراویدن زلالی تجلی می تراود از لب بام — همه در عکس ساقی میر و دکام — ۱۲ |
| ترازیدن بالکسر ۱۲ | آرایش دینا | آرایش دادن | تزئین | تراز آرایش وامر تیز و بمعنی علم جامهٔ سنجاف وطراز معرب آن ۱۲ | ترازد | تراز در عرف لطار خطی نویسند تا مشتبه نشود جز از جبای موحده که هم بمعنی آرایش است کمال اسمعیل فلک ز شرم پرتیر برنهد هر که — که نوک خامهٔ بنده شود مسیح طراز — عرفی زبانه گفت تو پرویز و من تیغ زرم — بکام خود بطرازم چنانکه می دانی — واله هروی سپاه حسن اگر میدان طراز دهر کین جوئی — نه بینی از سر شوریده خالی سنانی را — استاد فرخی آب ترکستان این مرو بکبار ببرد — بطرازیدن جنگ و بقدا کردن زر — دورجهانگیری بیت تراز با اول مفتوح (سکنه پیچ ۱۲) سه معنی وارد اول رشته ریسمان خام باشد ناصر خسرو پیچیپ و راست مراد راست بر و راه ببین — راه دین راستی است ای پسر |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | ازتارتراز۔ منوچہری درصفت اسپ گفتہ ؎ بجہد گزبجہانی زسرکوہ بکوہ۔ بدودگرید وانی زبرتارتراز۔ دوم درخت صنوبررا گویند سوم نام شہریست از ترکستان کہ منسوب بخوبان است ومعرب آن طراز باشد رودکی ازغم یارتراز ہمہ خوبان تراز۔ رزدوبار یکم ولرزانم چون برگ تراز۔ ۱۲ |
| تراشیدن | چھیلنا | معروف ۱۲ ان | قشر و نحت و التحاء | تراشش وامر نیز ۱۲ | تراشد | کمال اسمعیل تیغ پلارک ارچہ زگوہر توانگر است۔ پیوستہ ہم زپہلوی کلکت کند تراشش۔ تراشہ انچہ ازتراشیدن بہم رسد چون تراشہ چوب وقلم وتراشہ خربزہ ومانند آن کہ آنرا کچ بکاف تازی وجیم فارسی وبترکی قاش گویند وتراشہ چیدن آنکہ تراشہ را برچیند نجیب الدین جرباد قانی دلش چوابرو وصد بحر را نوالہ دہد کفش ہزار چو دریا تراشہ چیین دارد تراشیدہ معروف چون خامہ تراشیدہ وناخن تراشیدہ وسم تراشیدہ وحکیم الملک محمد حسین شہرت بمعنی تراشہ بستہ واین محل نظر است ؎ مہ نوکہ برآسمان جای اوست۔ تراشیدۂ ناخن پای اوست۔ ۱۲ ان وناتراش وناتراشیدہ بی ادب وناہموار میر الہی باصلاح از درشتی میرسد ہر ناتراشیدہ۔ زبان تیغ می باید کہ نوک خامہ شق گردد۔ وناتراشہ بمعنی ریزہ چون تراشہ چیین طالب آملی خورشید رخش بخواب دیدم۔ صد ہیچو قمر تراشہ چیین داشت۔ ودر برہان است تراشش طمع وتوقع وتراشیدہ شدہ ۱۲ انوار سہیلی ہمہ یارتو از بہر تراش اند۔ پی لقمہ ہوا وار تو باشند۔ ۱۲ |
| ایضاً | بہم پہونچانا اور حاصل کرنا | کنایہ از بہم رسانیدن وبدست آوردن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | ؎ زچوب خشک خوبان می تراشند آشنا قدسی۔ مگرچون زلف شان از شانہ ہر سو مہر می دارد۔ ۱۲ وچون رزق تراشیدن از چیزے صائب می تراشم رزق خود چون ماہ از پہلوی خویش۔ می کنم تا ہست ممکن حفظ آب روی خویش۔ |
| ایضاً | بنانا اور ایجاد کرنا | ایجاد کردن ۱۲ بہا | | ایضاً | ایضاً | محسن تاثیر ازسخن حاصل وآئینہ سان دست تہیست۔ سادہ لوحی کہ تراشد سخن ازروی سخن۔ وچون عذر تراشیدن ودروغ تراشیدن ۱۲ |
| ایضاً | کاٹنا | بریدن | | ایضاً | ایضاً | چون ناخن تراشیدن ۱۲ نفایس |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ایضاً | مونڈھنا | ستردن ۱۲ بہار | — | ایضاً | ایضاً | چون موتراشیدن محمد طاہر آشنا زدو رساختن ابرام سفلہ گرد و پیش - کہ زدود ستردن مواز پس تراشش بود - ۱۲ |
| ایضاً | قرار دینا | قرار دادن | | ایضاً | ایضاً | چون برخویش تراشیدن اسے برخود قرار دادن چیزے کہ دراصل نبودہ باشد زلالی نجود مسعود شاہی برتراشید - تراش رشک برمحمود باشید - ۱۲ |
| ترسیدن | ڈرنا | ہراسیدن ۱۲ ان | فَرَق و خَوف و خِیفَہ و مَخَافَہ | ترس | ترسد | صہ ز بس ترسیدہ است از چشم شورخاکیان چشم - نخواہم چشم بینم روزن کاشانۂ خود را - صائب بسکہ ترسیدہ است چشم غنچہ از غارتگران - بال بلبل را خیال دست گلچین می کند و ترسا بلانون مرادف ترسندہ و ترسان و زاہد نصرانی ہم - رضی دانش بسکہ در کثرت سرای دہر وحشت دیدہ ام - چشم ترسیدہ است از جمعیت مژگان مرا - |
| ایضاً | نفرت کرنا | نفرت کردن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون ترسیدن چشم و دیدہ از چیزے باقر کاشی بسکہ از خوبان ملامت دیدہ ام - چشم من از عاشقی ترسیدہ است - |
| ترساندن و ترسانیدن | ڈرانا | بیم کردن | اِخَافَہ تخویف مخاوفہ | | ترساند | قاسمی قاسما آنہمہ گستاخ نگاہ از چہ شد - غالباً غمزہ او چشم ترا ترساندہ است ۱۲ از وارستہ |
| ایضاً | نفرت دلانا | نفرت دادن | | | ایضاً | قاسمی قاسما آنہمہ گستاخ نگاہ توچہ شد - غالباً غمزہ او چشم ترا ترساندہ است از وارستہ |
| ترنجیدن (بفتحتین و ضم ثالث و سکون ۱۲ ان و بضم اول و فتح ثانی و سکون ۱۲ ان بروزن نخوشیدن ۱۲ ب) | برجین اور خشک ہوجانا یعنی جھری پڑجانا اور سکڑ جانا | سخت و درہم کشیدہ شدن و خشک شدن اعضای آدمی ۱۲ ان ب | تَشَنُّج تَشَنُّج | ترنج چین و شکنج و امر نیز ۱۲ | ترنجد | ابو العباس جان ترنجید از غم ہجران مرا - از نسیم وصل کن ریحان مرا - و ترنج میوۂ معروف زیرا کہ چین و شکنج بسیار دارد و ناصر خسرو لختی بترنج از قبل و نیت میان سخت از بہر تن سست میان چند ترنجی ۱۲ ان و صاحب فرہنگ جہانگیری نگاشتہ ترنجیدہ با اول و ثانی مضموم و بنون زدہ دو معنی دارد اوّل چین و آژنگ و انجوغ گرفتہ مولوی معنوی سیب بگفت ای ترنج از چہ ترنجیدہ - گفت من از چشم بد می شنوم خود جدا دوم بمعنی کشیدہ عنصرے بیار است خود را چو مردان جنگ - ترنجیدہ بر بارگی تنگ تنگ - ۱۲ ج |

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصادر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ایضاً | کھینچنا | کشیدن ١٢ج | تشنّج | ایضاً | ایضاً | سندش شعر غصے که در خانه بالا رقم یافت۔ |
| ترنگیدن و دَرنگیدن | آواز کرنا چلہ کمان اور گرز اور شمشیر وغیرہ کا | آواز کردن زه کمان در وقت انداختن تیر و رسیدن و خوردن گرز و شمشیر بجائی و آواز کردن ساز بوقت نواختن ١٢ن | تَصَلْصُل | ترنگ آوازهای مذکور و آواز شکستن شیشه نیز ١٢ | ترنگد | اثیر الدین ادمانی ز کوب گرز و ترنگیدن حسام بود۔ فضاے معرکه همچو دکان آهنگر ١٢ زلالی چون ترنگ شیشه در گوش آمدش۔ دل درون شیشه در جوش آمدش ١٢ن مولوی معنوی سنج درآمد بترنگا ترنگ ۔ زهره بیکبار فرو ریخت جنگ ١٢ف |
| ترنگانیدن | آواز کرانا زه و کمان وغیره کا | بصد آوردن زه کمان وغیره | | | ترنگاند | در جهانگیری ست ترنگ با اوّل و ثانی مفتوح بنون زده و کاف فارسی چهار معنی دارد اوّل تارک سر باشد منصور شیرازی ز تیغ غصه عدوے ترا بریده گلو۔ ز سنگ حادثه خصم ترا شکسته ترنگ دوم آواز کمان در هنگام تیر انداختن و صدای رسیدن پیکان و گرز و شمشیر و شکستن شمشیر و آواز نواختن ساز و وقت نواختن ساز حضرت نظامی ترنگ کمان رفت در مغز کوه۔ فشافش کنان تیر بر هر گروه سیف اسفرنگی بر دست زخم گرز و گرانش بیک ترنگ۔ از بالش و رنگ سر کوه در خراب۔ سوم بمعنی انگیز و جست و خیز آمده شیخ اوحدی شب کنی روز نه روز در کارش۔ در نویسی بهیچ طومارش۔ باز شعر لیش پر ترنگانی۔ تقاضا قدم بلنگانی و ترنگانیدن مصدر آنست چهارم غرقاب را نامند ١٢ج |
| تریدن | باہر نکالنا | بیرون کشیدن و بیرون آوردن ب ج | تخلیج | | | و در برهان ست که تریدن بروزن و بمعنی کشیدن و بیرون آوردن باشد و در نوادر المصادر است که تریدن بالضم رسیدن و وحشت کردن و بمعنی کشیدن صحیح نیست تازی چراکه مخفف توزیدن است و بقول رشیدی اصح تزیدن و ترخیدن بنون و زای فارسی ١٢ |

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی یا ترجمہ اردو بزبان فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | صیغہ امر | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ایضاً | بھاگنا | رمیدن و وحشت کردن ۱۲ ب ج ن | | | | |
| تفسیدن | گرم ہونا | گرم شدن | حُمّی[له] | | | مرادف تپیدن کہ گزشت ۱۲ |
| تکاندن بالفتح ۱۲ | جھٹکنا | افشاندن جامہ و مانند آن تا از غبار وغیرہ پاک شود ۱۲ | نَفْض | | تکاند | ملا طغرا چو ابر بہاری تکاند لباس - صد آبچہ از رعد و رہفت طاس - ۱۲ ن |
| تنبیدن بوزن لرزیدن ۱۲ ن | کانپنا | لرزیدن ۱۲ ن ب | اِرْتِعاد | | تنبد | امیر خسرو پاے بہ تنبد چو بسر می بود - مستی و ثابت قدمی کے بود - ۱۲ ن و در برہان ہست تنبد بروزن ابجد بمعنی خاموش بودن و لرزیدن یعنی میلرزد و خاموش می گردد ۱۲ ب |
| ایضاً | ہلنا | حرکت کردن ۱۲ ن | | | ایضاً | |
| ایضاً | تڑپنا | طپیدن ۱۲ ب | | | ایضاً | |
| ایضاً | گاڑ ابیٹھنا | کمین کردن ۱۲ ب | | | ایضاً | |
| تنجیدن بوزن رنجیدن ۱۲ | فشار دینا اور دبانا | درہم فشردن ۱۲ ن | ضَغْط | تنج وامر حاضر نیز ۱۲ | تنجد | و تنج بمعنی درہم فشردہ نیز آید شمس فخری گہی میزن بپاے کین ومیکش - گہی میگش بدست قہر و می تنج - و در برہان است تنج بروزن رنج بمعنی درہم پیچیدن و درہم فشردن باشد و بمعنی از پی درآمدن و فراہم نشاندن ہم است و ہر فاعل را نیز گویند کہ پیچیدہ و فشارندہ و از پی درآیندہ باشد و امر باین معنی ہم ہست یعنی بپیچ و بفشر و از پی درآے و بعضی گویند تنج بمعنی از پی درآمدہ و ترنج بمعنی فشارندہ باشد و بکسر اول نیز گفتہ اند و تنجیدہ بروزن سنجیدہ بمعنی ترنجیدہ است کہ درہم کشیدہ شدہ و فشاردہ |

[له] سله بوزن رشتن و بمعنی گرم شدن آورد تور ۱۲ قسم سله وقفار ون ایوا او جزان ۱۲ صراح

| محاوره وسند وغیره | مضارع | ماضی | مصادر عربی | معنی فارسی | معنی اردو | مصادر فارسی |
|---|---|---|---|---|---|---|
| گرویده وپیچیده باشد ودر جهانگیریست تنجیده بمعنی درهم کشیده وهم تر نجیده ۱۲ | | | | | | |
| | ایضاً | ایضاً | | پیچیدن ۱۲ اب | لپٹنا | تنجیدن |
| عنصری به تندید بروی چو شیر نر تند ـ بزودست وچشم او انوشش کند و تند و تنده بالضم تیز وجلد وبمعنی شوخ مجاز است چون مصرعه تند طغرا بتوصیف آن مصرعه تند برق ـ ودو از لب ابر تا غرب وشرق ـ سعید اشرف سمندی کو بر فتن ای مرد کم از کنده بود ـ ابراهیم ادهم چه تند وتیز وبدل بردن من آمده آمده ـ وتندفهم بمعنی زود فهم زلالی آیا ز تندفهم تیز بینش ـ تند خیال بمعنی بلند وتیز فکر طغرا ـ اورزیب لوایح کعبه گردون رکابی که ناطقه تندخیالان از بلند پایگی مناقبش در مقام نفس شمار یست ۱۲ ـ | تندو | تند تیز وخشمگین ۱۲ ن | تغیظ و اغیاظ | تیز شدن و خشم گرفتن ۱۲ ن | گرم اور غصه ہونا | تندیدن |
| وآن غنچه مانند راتنده گویند هندی کلا عنصری بصد جای تخم اندر آورد سخت ـ بتندید شاخ وبرآورد رخت ـ وبرین معنی بجای دال ابجد زای هوز هم آمده ۱۲ | ایضاً | تنده | | سر برآوردن غنچه و مانند آن که سخت از درخت برآید و برگ از آن برآید ۱۲ | کلا پھوٹنا | ایضاً |
| ز آفتاب کجا هاله بتوان دیدن ـ بعارض تو اگر خط عنبرین نه تند ـ سجلق ودلق اگر هست دسترس تا شیر ـ چو کرم پیله هنر وربآن واین نه تند تنند بر وزن سمن بود وتنند بروزن کمند و تند و بروزن کند و تند بر وزن بند همه بمعنی عنکبوت شمس فخری شها عنقای قاف فتح ونصرت ـ بود بر طاق ایوان تو تند و آغاچی زباریکی وسستی هر دو پایم ـ تو گوئی بیشکی پای تنندت ـ میر معزی شود در ثنایت چو سد سکندر ـ اگر خانه سازم ز تار تنند و تنسته و تنیده و تلنه بدون سین و تنه بدون فوقانی دوم و تده بدون نون بافته عنکبوت سعد عشق او عنکبوت را ماند ـ که تنیدست تنسته گرد دلم خواجه عمید لوبکی همان سراچه دخرگه که اوج مه می سود | تندو تنوو | | تنسج و اِستداء والحام | معروف کمل جولاه عنکبوت است ۱۲ ان ب | تننا | تنیدن و تنودن و تنستن |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | امر | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | کنون حضیض نشین شد چو سایه در بن چاه ـ قراش بوقلمون شد یکی پلاس درشت ـ تنق تنسته آن عنکبوتک جولاه شیخ نظامی چند بری چون مگس از بهر قوت ـ در دهن این تنهٔ عنکبوت ـ تننده بدو نون جولاه و چوبی که جولاهان سر ریسمان در آن افگنده میگردانند تا آن ریسمان که در میان اوست به تنند ـ تن امر به تنیدن و تننده و شاید که بملاحظه همین معنی عنکبوت را کارتن گفته باشند ۱۲ ان ب و بمعنی خاموش هم هست چه تن زدن خاموش شدن را گویند ۱۲ اب |
| تنیدن و تنودن و تنستن | توجه اور التفات کرنا | توجه والتفات کردن ۱۲ اب ان | | | ایضاً | محسن تاثیر نظاره بالب لعلت بانگبین نه تند ـ مگس که شهد چنین یافت بر چنین نه تند ـ ز اشک بیتو نگه پای در حنا دارد ـ بمهر و ماه نه بیند بجور تعین نه تند ـ ۱۲ |
| تنیدن | خاموش رہنا | خاموش بودن وتن زدن ۱۲ ب ج | | تن | تند | |
| ایضاً | فریب دینا | فریب دادن ۱۲ اب | | | ایضاً | |
| ایضاً | پھرنا | گردیدن | | | ایضاً | چون گرد بگرد کسی تنیدن ابوالفضل در دفتر دوم بخانخانان می نگارد ـ |
| تنودن | کھینچنا | کشیدن ۱۲ ان ب ج | | | تنود | فقره نصیحتگر تو خرد و دین تست و تو گرد بگرد مردم می تنی ۱۲ |
| توانستن و تانستن و باجمیع مشتقات مخفف آن ۱۲ | سکنا (بالضم ... بودن ۱۲ ان) | قادر بودن بر چیزی ۱۲ ان | قدر سره مقدرة | توان بالضم توانائی وقوت ۱۲ | تواند و تاند | امیر خسرو ترا چون تا نم اینجا مهمان کرد ـ بر تندان دوستان را چون توان کرد ـ و آنکه در بعض اشعار بفتح نون واقع شده از عیوب غیر ملقبه قافیه است مثل دانستن خواجه جمال الدین سلمان بهار خانه چین عرصه گلستان است ـ بخوان بهار معانش که دشت مرجان است ـ گل نشاط بیاد ستکار عیش بساز ـ که کار و بار جهان را نمی توان دانست ـ زبان تیز قلم قاصر است در صفتت ـ که حصر مدح تو بیرون ز حد امکانست دبیر چرخ همیخواست تا کند قلمی ـ چو بنشکر ست کرشاد نتوانست حکیم انوری ـ |

توانستن و ... [illegible]

| مصدر | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | ماضی | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | روز عیش و طرب بستانست ـ روز بازار گل و ریحانست ـ از توآن پایه بداند خرد و م ـ<br>کہ ترا جز بتو نتوان دانست ـ و توان بمعنی توانا ہم مقابل ناتوان فردوسی اگرچند<br>بیژن توانیست و تیو ~~ای توانا است ۱۲~~ بهر کار دارد خرد پیشرو ـ و توانا مقابل ناتوانا شیخ نظامی<br>جهان آفرین ایزد کارساز ـ توانا کن ناتوانا نواز ـ و توانچه دست زدن بر روے<br>کسی از روے خشم و قهر و این مجازیست کہ مشهور شده و در عرف طبانچه بطای حطی و<br>باے تازی نویسند ۱۲ ان |
| توانستن و تانستن | کرسکنا | توان کردن | | ایضاً | ایضاً | سنجر کاشی بشعر خاص تو سنجر تمیز سہم چه توان ـ لغت غریب و مرا احتیاج فرہنگ<br>است ـ ~~اے~~ چه توان کرد ظهوری یا مرگ یا وصال سخن ختم می کنم ـ زین بیش<br>با فراق مدارائمی توان ـ کلیم کز اقبال ثانی صاحبقران ـ شکار حنین صید وحشی توان<br>~~اے~~ توان کرد و ازین عالم است در شعر محمد شریف اشرف سواری کے توان<br>بر اسپ عمرے ـ کہ باشد از عناصر چار جامه ہاتفی کنم چون خودی را اگر پیروے ـ<br>دلبری توان دعوے خسروی ـ ~~اے~~ کی دعوی توان کرد و توان بمعنی توانم ہاتفی<br>نخست از سر ہم بایدا فسر نهاد ـ کہ تا در کلاہش توان سر نهاد ـ آمی توانم سر نهاد<br>فیاض گل شگفتگی غنچه وقت صبحدم است ـ بوقت صبح توان انتخاب خنده گل ـ<br>~~اے~~ توانم انتخاب کردن و توان برخیزم بمعنی توانم برخاستن حضرت شیخ زاہد از<br>پای خم باده چسان برخیزم من نیفتاده ام آسان کہ توان برخیزم ۱۲ ابهار و توان رفتن بمعنی توانی رفتن ۵<br>زخود رفتی کلیم اما گران مژگان برگشته ـ مرا تکلیف برگشته کند کی می توان رفتن ۱۲ |
| توفیدن<br>بواو معروف ۱۲ بسن ان | آوازاور فریاد اور شور کرنا | صداو فریاد کردن و غریدن ۱۲ ب ان ج | ضبح و ضجیج و صیاح و صرخة<br>نہقلہ<br>و رغاء | توف | توفد | فردوسی بتوفید کوه و بپه لرزید دشت ـ خروش سپه از فلاک در گذشت ـ و له<br>خروشی بر آمد ز اسفندیار ـ بتوفید از آواز او دشت و غار ـ توف و توفان<br>صداو بر ہمزدگی و در برہان است توف بروزن صوف صداے کوه را گویند و شور<br>و غوغا و غلغله را نیز گفته اند کہ از کثرت مردم و جانوران در افتد و باین معنی بجاے حرف<br>اوّل نون ہم آمده و توفان بروزن و معنی طوفان است کہ شور و غوغا باشد عموماً و شورش |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی عربی یا فارسی [illegible] | مصدر عربی | ماضی مطلق | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | دریا را گویند خصوصاً ۱۲ |
| ایضاً | برہم ہونا | برہم خوردن بعربی ہزاہز ۱۲ ان ج ب | | ایضاً | ایضاً | فردوسی بتوفید شہر و برآمد خروش ـ تو گفتی ہمی کر کند نعرہ گوش ـ اسدی قلاوید در لشکر افتادہ توت ـ ز گرز یلان رفتہ خورد کسوت ـ ۱۲ ج |
| ایضاً | جنگ کرنا | عربدہ کردن ۱۲ ب | | ایضاً | ایضاً | و در برہان ست توفیدن بروزن کوشیدن بمعنی صدا و ندا و فریاد و آواز و شور و غوغا کردن باشد و بمعنی غریدن و غرنبیدن و عربدہ کردن ہم ہست ۱۲ ب |
| توختن و توزیدن و تُزیدن مخفف آن ۱۲ ان | جمع کرنا | فراہم آوردن و اندوختن ۱۲ ان ب | جمع و ضم | توز و توخت | توزد و تزد | حکیم نزاری قہستانی می میخور و تازہ روے می باش ـ خوش میگذران و عیش بیتوز ـ خلقی ز بذل شامات ارزاق توختہ ـ جوقی ز عدل کامات آرام یافتہ ـ و تختہ مخفف توختہ ۱۲ |
| ایضاً | لینا انتقام کا | برکشیدن کینہ ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | چون کینہ توختن سے انتقام گرفتن ـ سعدی کسی کو مہر تو در جان ندارد ـ بتوزد روزگار از جان او کین ـ حکیم خاقانی از پی کین توختن از خصم تو ـ آب زرہ دار و آتش سنان ۱۲ |
| ایضاً | چبھونا | فرو بردن و فرو کردن ۱۲ ان ج ب | | ایضاً | ایضاً | حکیم سنائی خلق اگر در تو توخت ناگہ خار ـ تو گل خویش از و دریغ مدار ـ ۱۲ |
| ایضاً | ادا کرنا | گزاردن ۱۲ ا ج ن ب | | ایضاً | ایضاً | چون قرض توختن رضی الدین نیشاپوری ایا ستودہ بزرگی کہ وام شکر ترا ـ زبان بندہ تو توختن نمیداند ـ حکیم سوزنی خوش سخن بدید و مرا گفت بدین زر نشود ـ نہ ترا ساختہ کار و نہ مرا توختہ وام ـ ادیب صابر چند باشی روز و شب دلسوز و بد ساز اے پسر ـ وام شادی توز دا سپ بی غمی تاز اے پسر ـ حکیم ثنائی یکزمان از گنج دانش وام ناوانی بتوز ـ با خرد یکدم برابر مرکب ہمت بتاز ـ و در برہان بمعنی گزاردن اعم از انکہ قرض و وام باشد یا امانت ۱۲ |

کین و کینہ بمعنی بغض و عداوت و انتقام و قصاص ۱۲ بہار

[illegible] بروزن [illegible] ۱۲

| مصدر فارسی | معنی اردو | [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| ایضاً | لوٹنا | تاخت وتاراج کردن ۱۲ ان ب ج | | ایضاً | ایضاً | توخت و توز تاخت وتاراج سوزنی بمردراہ جاباشی توآنگاہ - کہ آنجا لشکر سرما کنند توز ۱۲ |
| ایضاً | چاہنا | خواستن ۱۲ ب اج بہار | | ایضاً | ایضاً | اسدی بہ تیغ وسنان ہرکجا کینہ توخت - گہی دل درید وگہی سینہ دوخت ۱۲ اج |
| ایضاً | ڈہونڈہنا | جستن ۱۲ ب بہار | | ایضاً | ایضاً | حضرت امیر خسرو شب وروز باخسرو مہر توز - زعشرت ندانست شب را ز روز حیاتی گیلانی سہ ماسنزاواریم بماندہ حیاتی راگو - کوزحال ماںگوید ہیچ باکین توز ما - اے کینہ جوی طالب آملی لعل لب کرشمہ را چاشنی عتاب دہ - جبین غضب زیادہ کن ابروے کینہ توز را - سوزنی تا بدو در سینہ من رشتہ مہر خدمت - چرخ کین توز ندہ کی بیند بحشم کین مرا - ۱۲ |
| توختن و توزیدن | سینا | دوختن ۱۲ ا ب | خیاطة | ایضاً | ایضاً | دوربرہان است توز بمعنی کشیدن و انداختن و دوختن و جستن ہم ہست |
| ایضاً | کہینچنا | کشیدن ۱۲ ا ب ج | | ایضاً | ایضاً | دورجہانگیریست کہ توختن و توزیدن چہار معنی دارد اول خواستن دوم گزاردن سوم فروکردن چہارم بمعنی کشیدن آمدہ دوربرہانست توز بمعنی برآور و توزی بمعنے برآوری ۱۲ |
| ایضاً | حاصل کرنا | حاصل کردن ۱۲ ب ن | | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | پہونچانا | فرارسانیدن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | |
| توریدن و تریدن و تولیدن | بہاگنا اور وحشت کرنا | رسیدن و وحشت کردن ۱۲ ان ب | تنفر و تنفر و توحش و ندود و ندداد | تور و تول | تورد و تزد و تولد | مولوی معنوی سخت میتولی زتربیعات او - وزوال وکینہ وآفات او میر خسرو عاقلان زاحمق مزاجان رم خورند - اسپ زاشتر تورد و مردم زخر - ۱۲ |

[illegible]

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | فعل امر | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ایضاً | پشیمان ہونا دشمن کے روبرو | شرمنده شدن درحضور خصم ۱۲ ان ب | | ایضاً | ایضاً | توره وتول وخشت درسیدگی ودربرهان وجهانگیریست توره بمعنی تفحص وتجسس نمودن باشد ۱۲ |
| ایضاً | دور ہونا | دور شدن ۱۲ ا ب ج | | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | الگ ہونا | بیکسو رفتن ۱۲ ن ج | | ایضاً | ایضاً | |
| تیزیدن بالکسر وسکون ۱۲ ن | پادنا | تیز زدن ۱۲ ان | ضَرطٌ و ضَرِطٌ و ضَرِیطٌ و ضُراطٌ | تیز صدائی که از اسفل برآید یعنی گوز ۱۲ ن | تیزد | حکیم شفائی بود جولاد شحنهٔ لاهور - که بتیزم ببسلت کرمش - ملا فوقی یزدی درتعریف یزد سے نسیم گلشنش برسبلت شیراز تیزیده - بلاگردان اهرستان شده باغات کرمانش ۱۲ |
| ترکیدن و ترقیدن | شق ہونا | شق شدن | اِنْشِقاق تَشَقُّق | ترک رخنه ۱۲ | ترکد و ترقد | ودر برهان است ترک صدای رعد وهر صدائے که از شکستگی وترکیدن چیزے برآید وبمعنی رخنه ونراک باشد وتراک بروزن بلاک بمعنی چاک وشگاف وآوازی که از شکستن یا شگافته شدن چیزے خیزد وبمعنی صدائے رعد نیز وطراق معرب آن ۱۲ اب |
| تاوانیدن | | غلطانیدن | دَهْدَهة دَحْرَجة كَرْكَحة | | | از ملحقات ۱۲ |
| تاسیدن هف ۱۲ | گلا گھونٹنا | مرادف تاسانیدن که گذشت | خَنْق و تَخنیق | | تاسد | |
| تواریدن منصف ۱۲ | ہگنا | مرادف ریدن ۱۲ | تَغَوُّط | | توارد | ودر برهان است تواره بضم اوّل خانهٔ را گویند که درآن گاه وسرگین وپلیده بسیار ریزند ۱۲ اب |
| تیلونستن | توڑنا | شکستن | کَسْر | | | |
| تترونتن | برسنا | مرادف باریدن | مَطَر | | | |

۸ سم بروزن بیلوزدن لغت ژند وپاژند ۱۲ اب

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی مع علامت باب | مصدر عربی | ماضی مطلق | صیغہ امر | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| تکرونتن | لپیٹنا و لپٹنا | پیچیدن ۱۲ اب | لفّ و تلفیف | | | |

# باب جیم تازی

| | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| جاویدن | چبانا | خائیدن بدندان نرم کردن ۱۲ ان | مضغ و مضاغ | | جاود | محسن تاثیر پیوست ہر کہ باو پیوستہ در شباب است - جاوید ہر کہ لعلش جاوید کامیاب است - ۱۲ |
| جرنگیدن و جلنگیدن | آواز دینا گرز و شمشیر وغیرہ کا وقت زدو کوب کے یعنی جھنکار دینا ۱۲ | آواز دادن گرز و شمشیر و مانند آن در وقت زدن و کوفتن ۱۲ ان | | جرنگ و جلنگ ہندی جھنکار | جرنگد و جلنگد | حکیم فردوسی جرنگیدن گرزہ گاو چہر - تو گفتی ہمی کوہ بارد سپہر - دور جہانگیر ست جلنگ صدائے زنگ و زنگلہ و امثالہم بود شیخ محی عراقی آنجا کہ بحر خست مہ از ضرب تلنگ - آتش زند از شوق در آن راہ شلنگ - رفتیم و رسیدیم و گرفتیم بچنگ - آن حلقہ کہ صور از دوست یک صوت جلنگ - |
| جزیدن | بدلنا | تغیر و تبدیل کردن ۱۲ ان ب | ابدال و تبدیل | | جزد | |
| جستن و جہیدن و برجستن لغتی است در جنبیدن | کودنا | خیز کردن ۱۲ ان ج ب | وثب و وثوب و وثیب و وثبان بحذف الواو | جست | جہد | جہان خیز کنندہ چون برق جہان و بمعنی زمانہ مجاز ست و باین معنی جہن مخفف آن جست و خیز بمعنی برجستن و برخاستن س زمین گیری سلیم از ضعف پیری یاد ایامی کہ جست و خیز در صحرا آہو یا و میدادی - جہش طبیعت و سرشت و این مجاز است کہ مشہور شدہ بلکہ کالحقیقۃ گشتہ ۱۲ ان بہار و ب و وارستہ |
| ایضاً | سہاگنا | آگیختن ۱۲ اس ج | ایضاً | ایضاً | ایضاً | فردوسی چنین گفت با نامداران براز - کہ چون کار گردد بجا بر دراز - خود و دیر کان بر نویان |

| مصدر فارسی | معنی اردو | [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | صفت | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | مست۔ بسازیم بی خشکی راہ جست فخر گرگانی کہ نتوانی ز بند چرخ رستن۔ ز تقدیر یکہ یزدان کرد جستن۔ ۱۲ج و چون صید جستہ و این مجاز است ۱۲ان |
| ایضاً | چمکنا | درخشیدن | | ایضاً | ایضاً | چون آفتاب جہیدن نظامی بکبک دری چون درآید عقاب۔ چگونہ جہد بر زمین آفتاب و چون برق جہیدن کلیم از ہر کنار برق بلا و جہیدنست۔ باید کلیم بخت سیہ را بجا گذاشت۔ ۱۲ |
| ایضاً | اوڑنا | پریدن | | ایضاً | ایضاً | چون رنگ جستن قاسم مشہدی کو چہ حسن و محبت سر زلیکہ برکشد۔ رنگ یوسف گشتہ از روے زلیخا بیجہم۔ محمد اسحاق شوکت ورود دیوار بوی گل گرفت از جستن رنگش۔ ز سیلابی کہ ز انکو بگذرد بوے گلاب آید ۱۲ بہار |
| جستن جہیدن | چھوٹنا | رہا شدن ۱۲ ب | | ایضاً | ایضاً | بوستان اگر جستم از دست این تیر زن۔ من و موش و یرانہ پیر زن ۱۲ |
| ایضاً | نکلنا | برآمدن | | ایضاً | ایضاً | چون حرف از زبان کسی جستن ۱۲ |
| جہانیدن و جہاندن | کودانا | سعدی جستن ۱۲ان | ایثاب | ایضاً | ایضاً | حضرت نظامی کمر بر کمر کوہ برکوہ راند۔ گر یوہ گریوہ جنیبت جہاند۔ ۱۲ |
| جستن و جوئیدن | ڈھونڈھنا [illegible] | تفحص کردن ۱۲ان ب | فحص و تفحّص و افتحاص | جوی و امر نیز ۱۲ جستجو | جوید | میر خسرو و ہر دو درین فتنہ ازین دست شوی۔ کانچہ جوی برآمد زجوے۔ جویان و جویا اسم فاعل ۱۲ان |
| ایضاً | طلب کرنا | طلب نمودن ۱۲ ب | | ایضاً | ایضاً | سکندر نامہ بجست از سقیمان شہر خراج۔ بباز ارگانان رہا کرد باج ۱۲ |
| ایضاً | پانا | یافتن ۱۲ ب و وارستہ بہار | | ایضاً | ایضاً | صائب نیست در راہ نسیم مصر صائب چشم ما۔ ما بکنعان یوسف گم گشتہ خود جستہ ایم شفیع اثر مرا نبود گمان بدو ز طالع خویش۔ چو گنج جستہ چراغم ز غیب شد روشن شانی تکلو کہ در پیش شمع رو تیو ترک چراغ گفت۔ پروانہ کہ جستہ بصد آرزو چراغ والہ ہروی کردہ جا مانند معنی تا در اجزاے علوم۔ جستہ در آئینہ کار آگہی چون نو جا |

[illegible]

| مصدر فارسی | معنی اردو | ہم معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | سلیم ہمچو مجنون ناتوانی از کجا عشق از کجا - یافت از صحرا مگر دیوانہ جان خویش را - اشرف کی بجنون یا بفرہادش برابر بکنم - یا مگر دیوانہ خود راز صحرا جستہ ام - بہار و وارستہ ۱۲ |
| ایضاً | رضی خوش کرنا | رضی و خوش کردن | | ایضاً | ایضاً | چون خاطر جستن صائب در بہار آن خاطر بلبل بجو تا در خزان - بینوائی کم کشی از باغ و بستان کسی - گلستان حاصل نہ شود رضائے سلطان - تا خاطر بندگان بجوئی - ۱۲ |
| جُستن، و جویسیدن | سوچنا | اندیشیدن نرم کردن ۱۲ان | مضاع | ایضاً | | چون رائے جستن شیخ شیراز خلاف رائے سلطان رای جستن - بخون خویش باشد دست شستن - ۱۲ |
| ایضاً | چاہنا | خواستن | | ایضاً | ایضاً | چون عذر جستن بمعنی عفو خواستن اسیر ہر کرا تقصیر بیش امید بیش - صرفہا در عذر جستن دیدہ ام - و چون خون جستن صائب کہ با تو حرف شہیدان عشق میگوید کہ خون شبنم از آفتاب میجوید - ۱۲ |
| جویانیدن | ڈھونڈوانا | متعدی جستن | | | | |
| جُفتیدن بالضم ۱۲ | باہم ملنا | باہم پیوستن | لِقاء و لُقی و مُلاقاۃ و تَواصُل | جفت امر نیز | جفتد | مولوی معنوی بالب دمساز خود گر جفتمی - ہمچو نے من گفتنیہا گفتمی - و جفت بالضم زوج کہ مقابل فرد است - والہ ہروی در مدح خواجہ احمد سلمہ از شیخ چو شیخ ہست مردی - جفت پدر و زخویش فردی - شیخ شیراز شنیدہ ام کہ درین روزہا کہن پیرے - خیال بست بہ پیرانہ سر کہ گیرد جفت - ظہوری شود دسمہ با طاق ابرویش جفت - توان نکہت از چین گیسوش رفت - خاقانی شہ چو کان آمدہ سلیمان او زین بران باد صرصر اندازد - جفت طاق و سپہر در شکند - جفتہ کان نگاور اندازد - و جفتی باہم جفت شدن حیوانات و بمعنی جماع و مباشرت مجاز است خاقانی از ان پردہ چشم مجنون بکری آوردہ - کہ غم با لعبتان دیدہ جفتی کرد پنہانی و جفتی کردن نظر بجانب حبیب بنور تمام نظر کردن ظہوری مجنون بطاق قبلہ نظر جفت چون کند - ابروے شوخ چشم مقابل برابر است - و جفت کردن حبیب باچیزی |

مصدر ... ۱۲ والد ...

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی مع اسناد اہل زبان | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | کنایہ است کہ ازبرابر کردن آن باین ظہوری باغیر خندہ جفت مکن سرخوشم مباد- ساغر بطاق ابروشوخ دگرشم- |
| جُنبیدن بالضم ۱۲ | ہلنا | حرکت گرفتن ۱۲ اب ن | تحرُّک | جنبش حرکت ۱۲ | جنبد | جنبان بمعنی جنبیدہ فردوسی زمین جنب جنبان شد وروز تار- پس اندر فراز جنب آمد و پیش غار- ولہ دو لشکر بسان دو دریاے چین- تو گفتش کہ شد جنب جنبان زمین- وجنبش اوّل کنایہ از حرکت قلم قضا وحرکت فلک وحرکت سیّارات از برج حمل زلالی اوّل جنبش کہ بر رقم رفت- در ہفت قلم رو قلم رفت- |
| ایضاً | ہلانا | حرکت دادن ۱۲ ن | تحریک | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | جماع کرنا | جماع کردن و این مجاز است ۱۲ ان ب | | ایضاً | ایضاً | سعید اشرف رسیدہ سبزہ بخطش کنون نزدیک خشکیدن- بجنبیدا ہوسناکان کہ وقت آب دادن شد- جنبک جنبان کنایہ از حرکت جماع ۱۲ |
| ایضاً | چونکنا اور بیدار ہونا | جستن | | ایضاً | ایضاً | چون از خواب جنبیدن نظیری حسن جنبید ز خواب وفتنہ برہم زد- فتنہ برپا شد ونیشی برگ عالم زد- ۱۲ |
| ایضاً | خبردار ہونا | خبردار و آگاہ شدن ودار سیدن ۱۲ وارستہ | | ایضاً | ایضاً | چون بخود جنبیدن یحیی کاشی باوکینت چون وزد عاشق چو نخل میوہ دار- تا بخود جنبد سرش در پیش پا افتادہ است -۱۲ |
| ایضاً | نصب ہونا | علم گردیدن | | ایضاً | ایضاً | چون رایت جنبیدن انوری چون در سواد ملک بجنبید رایتت- آن در ہوا سے سایۂ او ہیچ وبار ملک- تقدیر گفت خیمہ مکن بین کہ آمدآنکہ- ہست از ہزار گونہ شرف یادگار ملک - ۱۲ |
| جنبانیدن | ہلانا | متعدی جنبیدن ۱۲ ان | تحریک | | جنباند | جنبان متعدی ولازم ہر دو آمدہ مثال معنی لازم طاہر وحید لب نمی جنبد ز افغان تا جرس جنبان بود- می طپد در سینہ دل تا بانگ وغوغا بشکند- واین جنبان امر ازین باب است چنانکہ بجنب از جنبیدن بود- ۱۲ ان بہار |
| ایضاً | بجانا | کوفتن | | | ایضاً | چون جرس جنبانیدن حزین طپیدن دل من میکند خروش حزین- بگوے او |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی یا لغات مرادف | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | چو جرس پاسبان بجنباند ۱۲ |
| ایضاً | مارنا | زدن | | | ایضاً | چون سنان جنبانیدن حزین بسینه چون مژه او سنان بجنباند ـ طپیدن دل من آسمان بجنباند ـ |
| ایضاً | ڈالنا | انداختن | | | ایضاً | چون کلید بقفل جنباندن حزین بس است خاموشیم وقت آن رسید که دل ـ کلید ناله بقفل دہان بجنباند ـ |
| ایضاً | برہم کرنا | درہم و برہم کردن | | | ایضاً | چون جہان جنباندن و آشیان جنباندن حزین سماع زمزمه بیخودانه پاے مرا بهر زمین که بگوید جہان بجنباند ـ بگوشش پنبه گزار و ورآے آہن دل ـ ہجوم ناله مرا آشیان بجنباند ـ ۱۲ |
| جنگیدن | لڑنا | کارزار کردن ۱۲ ن | | جنگ | جنگد | جنگلی و جنگاور و جنگور و جنگار ہر چہار بمعنی کارزار کننده ۱۲ ن |
| جنگانیدن | لڑانا | کارزار کردن فرمودن ۱۲ ن | | | جنگاند | |
| جوزیدن<br>(حاشیه: بالفتح و زا ... بروزن ارزیدن [illegible] ۱۲) | غمگین ہونا | غصه خوردن واندوہگین شدن ن ب ج | | جوزاک | جوزد | |
| جوشیدن<br>بواو مجہول ۱۲ | ابلنا | جوشش زدن ۱۲ ن | جیش و فور | جوشش و جوشیش و جوشاک مرادف آن | جوشد | میر خسرو چون قرابه دیده از خمخانه جوشاک شراب ـ شیشه خانه بین که بهر او چه سان آراسته ۱۲ ن |
| ایضاً | ہجوم لانا | ہجوم آوردن | | ایضاً | ایضاً | گلستان سوال کردم و گفتم جمال روی ترا ـ چه شد که مورچه بر گرد ماه جوشید است ـ ایضاً از جوش گدایان بیچاره بودی ۱۲ |
| ایضاً | کمال توجه کرنا | بغایت التفات و توجه کردن | | ایضاً | ایضاً | آصف پی دل بردن مردم تملق را سبب کردم ـ بدشمن نیز جوشیدم بدان گرمی که تب کردم ـ ۱۲ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| جوشانیدن (مصدر فارسی ۱۲) | ابالنا | جوش دادن | | | جوشاند | |
| جولیدن | | بوزن و معنی ژولیدن برای فارسی که بیاید ۱۲ ن | | | | |
| جیستن (بروزن و معنی زیستن ۱۲) | اوچھلنا | برجستن ۱۲ اب | | | | و در برہان بمعنی فروختن ہم ہست ۱۲ اب |
| جاتونتن[۵۱] | آنا | آمدن ۱۲ اب ن | مجی | | | |
| جاسوفتن[۵۲] | رکھنا | داشتن ۱۲ اب ن | | | | |
| جاگوفتن[۵۳] باکاف فارسی ۱۲ | لانا | آوردن ۱۲ اب ن | | | | |
| جامشونتن[۵۴] | پہونچنا | رسیدن ۱۲ اب ن | اِنتہاء | | | |
| جامونتن[۵۵] | کہنا | گفتن ۱۲ اب ن | قول قولۃ مقال مقالۃ | | | |
| جانونتن[۵۶] | ہونا | بودن ۱۲ اب ن | کون | | | |
| جبتونتن[۵۷] | بیٹھنا | نشستن ۱۲ اب ن | جلوس | | | بجیم وتاے قرشت وبای موحدہ وواو ۱۲ اب |
| جگیتبونستن[۵۸] | لکھنا | نوشتن ۱۲ اب ن | کُتب و رقم | | | باجیم تازی وکاف فارسی وتای قرشت ویای تحتانی وواو ونون وسین مہملہ ۱۲ اب |
| جگرونتن[۵۹] | مارنا | زدن ۱۲ اب ن | ضرب | " | | باجیم وکاف فارسی ۱۲ |
| جمیتونتن (بروزن بپاداشتن لغت زند ۱۲) | مرنا (لغت زند و پازند ۱۲ اب) | مردن ۱۲ ب ن | موت | | | باجیم ومیم ویاے تحتانی وتاے فوقانی وواو ۱۲ |
| جوسبونتن (بروزن [illegible] لغت) | لینا (لغت زند و پازند ۱۲ اب) | ستدن و گرفتن ۱۲ اب | اَخذ | | | |

[۵۱] بروزن بازو گرفتن لغت زند و پازند ۱۲ ا ب

[۵۲] بروزن بازو بخشن لغت زند و پازند ۱۲ اب

[۵۳] بروزن بازو بخشن لغت زند و پازند ۱۲ اب

[۵۴] بروزن تازہ بخشن تای فوقانی بعد میم لغت زند و پازند ۱۲ اب

[۵۵] بروزن تازہ بخشن لغت زند و نون بعد میم

[۵۶] و پازند ۱۲ اب بروزن آمرزیدن لغت زند

[۵۷] و پازند ۱۲ اب بروزن [illegible] لغت زند

[۵۸] و پازند ۱۲ اب بروزن [illegible] رسیدن لغت زند و پازند ۱۲ اب

[۵۹] بروزن [illegible] لغت زند و پازند ۱۲ اب

# باب جیم فارسی

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی [illegible] | مصدر متعدی | حاصل مصدر | صیغہ امر | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| چاویدن بواو بروزن کاویدن ۱۲ ب | فریاد کرنا چڑیا کا جس وقت ہاتھ اوسکے آشیانہ میں لگاوین ۱۲ | فریاد کردن کنجشک وقتیکہ دست بہ آشیانہ او زنند ۱۲ ن ب | | چاؤ چاؤ آواز کنجشک ۱۲ ب ج | چاود | در برہان ست چاو چاو بروزن کاو کاو شور و غوغا و صدا و بانگ کنجشک را گویند وقتیکہ جانورے قصد گرفتن او کردہ باشد یا کسی دست بآشیان او کند کہ بچہ او را بر آرد ۱۲ |
| ایضاً | چلانا کل حیوانات کا ۱۲ | بانگ کردن سائر حیوانات و این مجاز است ۱۲ ن | | ایضاً | ایضاً | |
| چاہیدن بہامی ہوز ۱۲ | سرد ہونا | سرد شدن ۱۲ ن بہار | بُرْدہ | | چاہد | طاہر وحید در صفت ثعلب فروش گوید ؎ دل من زخو بسکہ چاہیدہ است - مگر گرمی از ثعلبش دیدہ است - ملا فوقی یزدی شدم بدرس و چاہید فوق دین سر و مغزم - زبس بگوش سخنہا سے سرد میر ودا نجا ۱۲ ن |
| چپیدن بروزن کشیدن ۱۲ | میل کرنا بجانب چپ | میل کردن بجانب چپ ۱۲ ن | | چپ نقیض راست | چپد | و نیز چپ کنایہ از بی اصول و بی آہنگ شدن است ہندی بی تال و بے سُر ہونا و نیز بمعنی مکر و فریب و دغا و ترک و طرح چون چپ دادن کنایہ از فریب و دغا دادن باشد و ترک نمودن و واگذاشتن و طرح کردن را نیز گفتہ اند و چپہ بفتح اول و ثانی مشدد کسی را گویند کہ پیوستہ کارہا را بدست چپ کند و بتخفیف ثانی تختہ باشد و ستہ دار بہیئت بیل کہ کشتی بانان بدان کشتی رانند ۱۲ ب |
| چپیدن | انعطاف دوسری | از طرفی بطرفی دیگر گردیدن ۱۲ ن | عُدُول نُعال وصلتہ عن | ایضاً | ایضاً | |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | ماضی مطلق | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | طرف پھرنا ۱۲ | | | | | |
| چپیدن و چفسیدن و بافا ۱۲ چوسیدن و چسپیدن | چپکنا | پیوستن بچیزی ۱۲ اب ن ج | لزوق و لصوق و لسوق و التزاق و التساق و التصاق صلته بالیا | چپس و چفس ۱۲ وامر نیز ۱۲ | چفند و چوسد چسپد | مولوی معنوی بہ پیوندید بایار قدیمی - چو ہا چفسید بر دامان اللہ - وله تو زآبی وان و ہم بر آب چفس - چونکہ واری آب از آتش متقس - و در برہان چپسیدن عام است از آنکہ کسی چیزی را بچیزی بچسپاند یا خود را بکسی وابندد ابن یمین سعی در تنقیص قدر خویشتن کرد - ہر کہ کرد اہمال در تکمیل نفس - بارہا ای نفس نافرمان ترا - گفتہ ام کز حرص بر دنیا مچپس - و شاید کہ درین بیت چپس بفا بود بلکہ ہمین اولی است بنظر قافیہ شعر اول کہ نفس است و چپانده دو کاغذ ملتصق کہ بران مشق کنند و آنرا بہند وصلی و دفتین نیز گویند و مقوا ہر دو معنی مجاز است محمد سعید اشرف با رقیبان مہ سر پشیم اختلاط افتاده است - شست و شو خوب خواہم داد این چسپانده را - طاہر وحید چو پرکار گشتم بدکان او - باندازهٔ خط فرمان او - ندیدم بجز اشک افشاندهٔ - ندیدم بجز غم چسپاندهٔ ۱۲ ان |
| ایضاً | مضبوط پکڑنا ہاتھ سے ۱۲ | چیزی را محکم بدست گرفتن ۱۲ اب | | ایضاً | ایضاً | چفنده بفتح اول و دال ابجد و سکون ثانی بمعنی خمیده و خم شده باشد ۱۲ اب |
| ایضاً | رغبت اور خواہش کرنا | میل کردن ۱۲ اب | | ایضاً | ایضاً | |
| چسپاندن صف ۱۲ | چپکانا | متعدی چسپیدن | الزاق و الساق و الصاق | | چسپاند | و چسپانده کہ تحقیقش در خانہ کیفیت چسپیدن گذشت ظاہر از ہمین مصدر مفہوم می شود ۱۲ |
| چخیدن و چغیدن و چوخیدن | کوشش کرنا | کوشش کردن ۱۲ اب ن ج | جہد و اجتہاد و تجاہد | چخ کوشش ۱۲ | چخند و چغند و چوخند | ناصر خسرو چون ہمیشہ ہمچون زنان در زینت و دنیا مچخی - گرت چون مردان ہمین در کار دین باید چخند - ۱۲ |

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی یا عربی یا ترکی | مصدر عربی | ماضی مطلق | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ایضاً | لڑنا | ستیزہ کردن ۱۲ ان ب ج | | ایضاً | ایضاً | ناصر خسرو مستی تو مست است نخواهد - با من چه چخی که هوشیارم - ابو الفرج رونی از دولت تو دست حسد کوته خواهم - با دولت تو خود که چخد با که چخیده است - انوری شیر فلک آن شیر سراپردهٔ دوران - در مرتبه با شیر بساطت نچخیده - وله شادمان باش ای فلک قدرت خداوندی که هست - جای سفلولی فلک را اگر کنون با وی چخی - ۱۲ ج شیخ عطار در طپیدن سست شد پیوند او - در چخیدن سخت تر شد بند او - ۱۲ ن حکیم علی فرقدی بادهٔ چونا که غم با عکس چون خورشید او - باز نتواند چخیدن چون سها با ماهتاب - فردوسی سپاه است یکسر همه کوه شخ - تو با پیل و با پیلبانان مچخ - ۱۲ |
| چخیدن و چغیدن | دم مارنا | دم زدن ۱۲ اب | تنفّس | ایضاً | چخد و چغد | ناصر خسرو خدایا راست گویم فتنه از تست - ولی از ترس نتوانم چخیدن ۱۲ ش |
| ایضاً | غصے سے بھک بھک کر بات کرنا کسی سے | بر روی کسی جستن ۱۲ اب | | ایضاً | ایضاً | |
| چوخیدن | ٹھوکر کھانا اور گرنا | لغزیدن و بسر درآمدن و افتادن ۱۲ ان ب ج | دحض عثوّ عثا عثیر و تعثّر | | | در جهانگیری است چوخیدن دو معنی دارد یکی بمعنی چخیدن که مذکور شد دوم لغزیدن را گویند و آنرا شکوخیدن نیز گویند ۱۲ فافهم |
| چریدن (بفتح اول بر وزن پریدن ۱۲) | چرنا | چرا کردن ۱۲ ان | رتع و رعی و رتوع | چرا | چرد | شیخ نظامی بشب زنگی آن شب چراگشت مست - چو ماه آمده شب چراغی بدست ۱۲ ان چراخوار و چراخور و چرام و چرامین همه بمعنی چراگاه ۱۲ ب ج (بروزن شهوار ۱۲ اب - بروزن قراخور ۱۲ اب - بروزن عوام - بروزن فرامین ۱۲ اب) ناصر خسرو خورسند شدی بخور گیتی - زیرا تو خری جهان چراخور - نزاری فزون از صد هزار اسپ و شتر بود - چراخورها چو گنج از مال پر بود - سنائی آن شنیدی که در ولایت شام - برده بودند اشتران بچرام - شمس فخری حسود شاه را در باغ امید - نماندست از ثمر غیر از سپید چین - چو حیوانیست مانده |

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی مع لازم و متعدی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | دربیابان۔ زبخت بدہٰ آب ونہ چرا ایمن ۔ وچَرا گر بروزن سراسر حیوان چرندہ ۱۲ ب ونیز سندش درلفظ پریدن باباے فارسی گزشت ۱۲ چرندہ بروزن سمن بو مرادف چرندہ است ۱۲ اب |
| چرانیدن | چرانا | متعدی چریدن | اِرْتاع | | چراند | |
| چربیدن | غالب ہونا | افزون وغالب آمدن ۱۲ ان | بَرَاعة و غَلَب و غَلَبة | چرب و چربش و چربو وچربی ۱۲ | چربد | چربو و چربی بمعنی معروف وافزونی وغلبہ وبمعنی رفق ومدارا ملا لطف وترے ومدارا ومواسا نیز نوشتہ اند چربک مثلہ ومصغر چرب چرابہ وچربہ چربی کہ بر روے شیر بندد وآنرا شیر و بتر کی قیماق گویند حضرت نظامی بچربے ملا لطف ۱۲ توان پاے روباہ بست ۔ بجز مادہ طفل چربے زدست ۔ ۱۲ السیمی گیلانی برمہ آمروز ترنج وقلنش میچربید ۔ کہ زنارنج ببار نیچہ ترازوی ساخت سعید اشرف برقد شمع قدرت می چربد ۔ میبرند لعل لبت ساغر را ۔ مخلص کاشی کواکب را فروغی نیست کز شمع وچراغ امشب ۔ زمین در بلہ انصاف برافلاک چربیدہ ۔ شیخ نظامی من اربا تو چربم بہنگام کین ۔ شوم قایم انداز روے زمین ۔ ترا زوے چربش فروشان برنگ ۔ بود چرب وچربش ندارد بسنگ ۔ لا ادری بدو گفتم نگارینا چہ باشد گر مرا باشی ۔ کہ ہستم در غمت سوزان چو بر آتش نہی چربو ۔ خسروی اگرش شیر نر بچرب آید ۔ بدلیرے زشیر چرب آید ۔ ظہوری مرا چہ قدر کہ با غیر خویش را سنجم ۔ ازدوست قدر بچربیدہ عیب بر ہنرم ۔ و دربہانست کہ چرب بروزن جرب غالب شدن وزیادتی نمودن وچرب شدن چیزے از روغن وامثال آن باشد وچرب وخشک کنایہ از بدونیک وزیادہ وکم وسخا وبخل وسخی وبخیل باشد ودربہار عجم است چرب بالا و چرب قامت کنایہ از خوش قامت وبلند قد ۱۲ ب وچرب زبان وچرب گوی کنایہ از فصیح وشیوا زبان ولہذا بر فریبندہ وچاپلوس اطلاق کنند حضرت نظامی ہمان چرب گو مرد شیرین گزار ۔ چنین چربے انگیخت از مغز کار ۔ ودربہانست چرب زبان کسی کہ بسخنان خوش مردم را بخود راغب وآرزومند گرداند وکنایہ از چاپلوس |

صفحہ ۱۲

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی از کتب لغت | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | و فریب دہندہ ہم و چرب پہلو آنکہ مردم ازو انتفاع کنند و تیز بمعنی فربه و چرب دست کنایه از تردست و شیرین کار کلیم چون نسوزم از فسون سازی بخت چرب دست۔ خاک اگر بر سر کنم بر آتشم روغن شود۔ خاقانی از استخوان پیل ندیدی که چرب دست ہم پیل سازد از پئے شطرنج بادشا۔ ظہوری چو بر خوان اکرام و احسان نشست۔ بیک لقمه دریوزه شد چرب دست۔ و در برہان چرب دست بمعنی جلد و چابک و شیرین کار و ہنرمند و غالب و صاحب ہمت و خردمند باشد نگاشته چرب آخور کنایه از مکان فراخی عیش و نعمت ہ ہمت خاقانی است طالب چرب آخوری۔ چون سر کوئی تو ہست نیست مزیدی بر آن۔ و در برہان کنایه از فراخی علیش و کثرت و بسیاری علف و واب ۱۲ |
| چروییدن<br>بمعنی چروزدن و چریدن ۱۲ ب ان | تدبیر اور علاج کرنا | چاره و تدبیر جستن ۱۲ ب ان ج | | چاره تدبیر و علاج ۱۲ و چار بتخفیف آن ۱۲ اب | چرود | منجیک او سنگدل و من بمانده نالان۔ اندر طلبش بسیار چرویده بشنا کر بخاری یکے دانش نزد وسے داشت کرزے۔ بچرویدن نگشته ہیچ عاجز شمس فخری دولت و نصرت و سعادت را نیست کاری ورلے چرویدن۔ و چار و چاره این لغت از اتباع است بمعنی علاج و تدبیر و چاره و بمعنی مکر و حیله و مفارقت تیر و بمعنی یکبار ہم و باین معنی بسیار غریب است ۱۲ اب |
| ایضاً | دوڑنا | دوییدن ۱۲ اب | | ایضاً | ایضاً | و در برہان ست چرونده بر وزن شرمنده فانوس و مانند آن باشد که محافظت چراغ از باد کند و چراغپایه را نیز گویند و بمعنی چاره جوینده و دونده و رونده ہم ہست ۱۲ |
| چشیدن | چکھنا | پاره از چیزی خوردن برای دریافتن مزه آن ۱۲ ان | ذوق و ذواق و مذاق و مزه و طعم و مذاقه | چاشنی | چشد | و بعضی گویند ظاہرا چشیدن در اصل چاشنیدن بوده که چاشنی ازو مشتق است و بکثرت استعمال الف و نون آن حذف شده ۱۲ ان و الله اعلم بالصواب و در برہان ست چاشنی اندکی از طعام و شراب که برای تمیز کردن بچشند و ابتدائی زدن چوب را نیز گویند بر کوس و نقاره و بمعنی نمودار و صفت و مزه ہم ۱۲ اب و مرادف چشیدن بدین معنی است چاشنی کردن و دادن و چاشنه کردن و لب چش کردن کمال خجند وارو سے جان ز حقه لبہاست دہ۔ با جان خسته چاشنی ہم نمی دہی۔ شاعری |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی یا مصدر اصلی با حوالۂ ماخذ | مصدر عربی | ماضی مطلق | مضارع | محاوره و سند وغیره |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| | | | | | | گوید ۵ یک بوسه از رخت ده و یک بوسه از لبت - تا هر دو را چشیده بگویم کدام به<br>صائب خضر اگر چاشنی تیغ شهادت میکرد - ز آب حیوان بلب خشک قناعت میکرد<br>سالک یزدی دانست چو ماهر که از و چاشنه کرد - این نان چه قدر بے نمک این آب چه شور است - صائب بوسهٔ شیرین دهان با مکرر هیچو تند - کرده ام لب چش لبشیرینی چون دشنام نیست - ۱۲ نفایس |
| چشیدن | کهانا اور پینا | خوردن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | صائب مردان اگر نفس بفراغت کشیده اند - در زیر تیغ آب شهادت چشیده اند<br>و چون طعمه چشیدن بمعنی طعام خوردن ۱۲ بهار |
| چشانیدن | چکهانا اور کهلانا اور پلانا | متعدی چشیدن ۱۲ ان | إِذَاقَة | | چشاند | صائب یکدانه انگور بزاهد مچشانید - حیف است فگندن بو بال اختر خود را - ۱۲ ان |
| چغریدن و چغزیدن | التفات کرنا | التفات کردن ۱۲ ن ب ق | اِلْتِفَات ۵/ | چغر | چغرد و چغزد | و در برهان ست چغر بفتح اول بروزن صبر التفات نمودن و ترسیدن احوال کسے و بمعنی ترس و بیم و ترسیدن و پس سر نگریستن هم ۱۲ |
| ایضاً | ڈرنا | ترسیدن ۱۲ ن ب ج | | ایضاً | ایضاً | مولوی معنوی چند گردید چو دولاب درین بحر عذاب - سر فرو برده و چغریده چو بوتیمار یده - ۱۲ |
| ایضاً | واهمه کرنا | واهمه نمودن ۱۲ ان ب | | | ایضاً | |
| ایضاً | زاری کرنا | ناله و زارے کردن ۱۲ ان ج ب | | | ایضاً | مولوی معنوی در فنا جلوه شود فائده هستیها - پس نباید ز بلا گریه و چغریدن کرد ۱۲ |
| چفتن بروزن رفتن ۱۲ | ٹیڑها ہونا | کج شدن و خمیدن ۱۲ ان | تَعَوُّج | چفت کج و خمیده و امر نیز ۱۲ ب | چفتد | چفته و چفت خمیده و عمارتی که سقف آن خمیده مانند طاق باشد و این باب بروزن هفته ۱۲ ب ج<br>بحجم تازی نیز آورده اند خاقانی گیسو شده چفت و داده تزیین - ز ان چفت بحجفته سلاطین - اثیر الدین اخسیکتی اے لبا شب که تو در خلوت و من تا بسحر - از قد چفته بخود حلقهٔ در ساخته ام ۱۲ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی یا مصدر متعدی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| چکیدن لازم ۱۲ | چوسنا | مکیدن ۱۲ ب ن فج | ترشّف و مَصّ و اِسْتِشاف و امتصاص ومہت و لوثے | … | چکد | مولوی معنوی پستان آب میچکد آزا که دایه اوست ـ طفل نبات را طلبد دایه جا بجا ـ ۱۲ فج |
| چکیدن لازم ۱۲ | ٹپکنا | اندک اندک آب ریختن ۱۲ ب | قَطْر و تقاطُر | چک رشحه و امر نیز ۱۲ | چکد | چکره برای مهمله و چکله بلام مرادف چک که بمعنی رشحه و قطره بود مولوی معنوی پای آهسته نه که تا نجهد ـ چکره خون دل بهر دیوار ـ ۱۲ ان |
| چکیدن | نکلنا | برآمدن | | ایضاً | ایضاً | چون آتش چکیدن از چیست صائب زنوک آن مژه امروز میچکد آتش ـ مگر بآبله دل رسید نشترش ۱۲ ابہار |
| چکانیدن و چاکانیدن متعدی آن ۱۲ | ٹپکانا | متعدی چکیدن ۱۲ ان ب | قَطْر | | چکاند و چاکاند | فرخی پیش سایل زر بچکاند بهنگام جواب ـ پیش نحوی موی بشکافد بهنگام سوال ـ ۱۲ ان اہلی خراسانی کسی کو بر لبم آبی چکاند نیست جز دیده ـ ز بخت بد بود آنهم بعمد خون جگر حاصل ۱۲ |
| چکسیدن بکسر … بروزن … ۱۲ | گھٹنا گھٹانا | کاستن ۱۲ ان | اِنتقاص | چکس بروزن قفس ۱۲ ان | چکسد | چکسه کاغذی که در آن ادویه وغیره بپیچند ـ ہندی پوڑیا انوری بشست ویکی کاغذکی چکسه روان کرد ـ حاصل شده از که به بجو جونه بمثقال ـ ۱۲ اج ن و نیز بمعنی هر چیز خرد و کوچک و بیقدر و خوار ۱۲ اب ن |
| ایضاً | گلنا گلانا | گداختن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | شرمندہ ہونا | خجل شدن و شرمندگی کشیدن ۱۲ ان ج ب | | خجالت | ایضاً | مولوی معنوی صورا دل شده جاذب چو عنین شهوت کاذب ـ زخوبان نیست عنین را بجز بخشیدن و چکس ـ ۲ اج |
| چلیدن فاعل ۱۲ | چلنا ـ | رفتن ۱۲ ان | مشی ـ | چال و رفتار و روش ۱۲ ان | چلد | میر خسرو وانه چلیچل تو پای من زار شد کچل ـ من خود نمی چلم تو اگر میچلی بچل ناصر خسرو اگرچه غرقه از جهل خود نمید مباش ـ بعلم کوش و از این غرق جهل بیرون چل مولوی معنوی مخففه تا امید ۱۲ |

| محاوره و سند وغیره | مضارع | حاصل مصدر | مصدر عربی | معنی فارسی یا عربی [illegible] | معنی اردو | مصدر فارسی |
|---|---|---|---|---|---|---|
| این نظر باآن نظر چالیش کرد۔ ناگہانی از خرد خالیش کرد کمال اسمٰعیل چون جہر فلک کند سواری ۔ از چالش لاشہ خرچہ خیزد۔ امیر خسرو بمیدان شد و چالش آغاز کرد۔ بتحسین خسرو زبان ساز کرد۔ و چالشگر خرامندہ و روندہ و بمعنے حریص جماع ہم و بدین معنی بجیم تازی ہم ہست ۱۲ ب بہارن | | چالش و رفتار بنازکہ بتازی تبختر گویند ۱۲ ب ان چالیش تبع آن ۱۲ | | | | |
| میر نجات عالمی رابکشی گر زجفا میچلدت ۔ ہر چہ خواہی بکن اے شوخ بما میچلدت ۱۲ | ایضاً | ایضاً | | زیب دادن و درخوردن ۱۲ ان | زیب دینا | چلیدن بالفتح |
| مولوی معنوی حلقہ حلقہ براو رقص کنان دست زنان ۔ سوے چپنبیدن ہر یک کہ منم بندہ تو ۱۲ ج چپنبک جست و خیز و بمعنی سنگ آہن ربا ہم و این مجاز است زیرا کہ گویا برائے گرفتن آہن جست و خیز می کنند و حق آنست کہ بدین معنی ہندیست ۱۲ ان | چپنبد | | دُبُوب | جست و خیز کردن ۱۲ ان ب ج | کودنا | چپنبیدن بالفتح و بای تازی بروزن جنبیدن |
| ازرقی چنان گریزد دشمن کہ شیر رایت او ۔ زہیبت تو بچپید مگر بشکل شکال ۔ ۱۲ | ایضاً | ایضاً | | گریختن ۱۲ ب ج | بھاگنا | ایضاً |
| خواجہ نصیر طوسی خمش بودن نکو فضلی است لیکن ـ سخندانی کہ گویندت کہ گنگے ہمان بہتر کہ در بزم افاضل ـ زد آتشہا ـ خود چپےبچنگی ـ کتا معلوم گرد عاقلانرا کہ تو شاخ گلی یا چوب شنگے ـ و چنگک در قوسی بمعنی منقار و برچیدن مرغ دانہ را و این مجاز است و بہر دو معنی بکسر ہم نوشتہ اند۔ | چنگد | چنگ سخن و گفتار و امر نیز | قَوْل | سخن گفتن ۱۲ ان | کہنا | چنگیدن بالضم و کاف فارسی بروزن جنبیدن ۱۲ |
| | ایضاً | ایضاً | | دانہ برچیدن مرغ ۱۲ ان ج | چگنا | ایضاً |
| سیف الدین اسفرنگی حلق عدوت برید گر جگر آب چوشدی ۔ آب روانش از لب چشمہ خنجر آمدے ۔ چوشنک کوزہ لولہ دار ۱۲ ان | چوشد | | مَصّ | مکیدن ۱۲ ان ب ج | چوسنا | چوشیدن و چوشدن |
| | چہد | | قَطْر | بروزن و معنی چکیدن ۱۲ ان ب ج | ٹپکنا | چہیدن |

بروزن و معنی چکیدن ۱۲ ان ب ج

| مصدر فارسی | ترجمہ اردو | معنی فارسی | مصدر | حاصل مصدر | صفت | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| چمیدن و چمّیدن و چامیدن | چلنا بناز | خرامیدن و بناز رفتن ۱۲ ان ب | میش و خطران مشبع آن ۱۲ | چمش و چم و چام بمعنی خرام و رفتار بناز | چمد و چمّد و چامد | بوستان نزیبد مرا با جوانان چمید - که بر عارضم صبح پیری دمید - و چم خرام و امر از خرامیدن ناصر خسرو نهاده خدا است در تو خرد - چو در نار نور و چو در مشک شم - گر از دین و دانش خبر بایدت - سوی معدن دین و دانش بچم - دوم معنی را گویند ابوالحسن شهید دعوی کنی که شاعر دهرم ولیک نیست - در شعر تو نه حکمت و نه لذت و نه چم - سوم بمعنی گناه نزاری قهستانی گفتمش کو چم چه چم بر من برین سهو است و چم - مثلش نباشد در عجم شاهی ز نسل بوالبشر چهارم بمعنی چشم هم سنائی عالمی دیگر است عالم شان - نیست فرقی ز نور تا چم شان - و چمی بمعنی معنوی که مقابل صوریست و چمیان بمعنی معنویان و چمان و چمانه خرامنده و بناز رونده و بدین معنی به تشدید هم آمده خاقانی تنگلو گرد بادی شده ترکیب ز اجزای سموم آنکه نامش همچنین ساخته سرو چمان - خواجه شیراز سرو چمان من چرا میل چمن نمیکند - محرم گل نمی شود یاد سمن نمی کند - ۱۲ و بمجاز بمعنی پیاله و شراب ناصر چه لافی که من یک چمانه نخوردم - چه فضل است بس مر ترا بر چمانه - و چمانی ساقی و چمش بمعنی خرام و بمعنی چشم هم فردوسی بکردار چشم گوزمان و چمش - همه سحر و شوخی همه رنگ و نمش و چمشان خرامان سیف اسفرنگی سرخوش و چمشان چو کبک مست رفت - عاشقان را دل ز هجرانش بکفت - و چم چم بمعنی خرام مولوی معنوی سر باز زن از هستی تا راه نگردد گم - در بادیه مردان محو است ترا چم چم - پوربهای جامی زمستان منهزم شد تا در آمد - سپاه ماه فروردین بچم چم - سوزنی تا تو چم چم کنی شکسته بود - بسر سنگ بچه چم چم خر - و در مصرع دوم [illegible] است که صفت حیوانات باشد و چام چام بمعنی خم و چم که ناز و ادای خوبان است بر وقت خرامیدن منجیک گفتا مرا چه چاره که آرام نیستم - گفتم که زود خیزد همی کرد چام چام و قوسی بمعنی هرزه گشتن و بگرد خود گشتن آورده و همین بیت مستشهد اوست و در برهان بمعنی دره هاء کوه و راهها پر پیچ و تاب و چم چم گردش |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | ماضی مطلق | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | بمعنی خرامش میر صیدی طهرانی گذشت از هر دو عالم باز منزلها باو دارے - دوچم گردش بود دنیا وعقبی راه عرفان را - چم گردش زدن بمعنی خرامیدن تاثیر مصر از جنبش که در حلب نیست - چم گردش اگر ز تو عجب نیست - و چمن در برهان بمعنی اسپ خوش راه و نرم رفتار وگلزار و زمین سبز و خرم وصحن باغ وخیابان و بلندیهاے اطراف زمین که درمیان آن چیزے کاشته باشند و چمند اسپ کندرو وکاہل ومردم کاہل وتنبل وہیچکاره را نیز گویند ۱۲ ب ان ج بهار |
| ایضاً | موتنا | شاشیدن وبول کردن ۱۲ ان ج | بَول | ایضاً | ایضاً | وچامین و چمین شاش وبول مولوی معنوی چاره باید این جهان را از چمین لیک نبود این چمین مار معین - وبمعنی غالیظ وبراز هم مولوی معنوی لبس کن که هر مرغ اسے پسر کی خوش خورد انجیر تو - شطمه طوطی شکروان زاغ را چامین خر - وله گرچه طوطی از شکر زنده بود - زاغ را می باید ش چامین خورد وله بلبلان را جای می زیبد چمین - مرجعل را در چمین خوشتر وطن - ۱۲ |
| چمیدن | لچکنا | پیچ وخم خوردن ۱۲ ان ب | | ایضاً | ایضاً | شیخ شیراز چو باد صبا بر گلستان وزد - چمیدن درخت جوان راسزد - چمد تا جوانست و سبز و خوید - شکسته شود چون بزردی رسید - ۱۲ |
| ایضاً | جمع کرنا | اندوختن وفراهم آوردن ۱۲ ج | | ایضاً | ایضاً | چون مال وجهان چمیدن فخر جهان ومال جهان بسر چمیده تست - بشهر یار سے و پرویزی آن چمیده سحر - ۱۲ |
| ایضاً | کہانا | خوردن ۱۲ ج | | ایضاً | ایضاً | فردوسی شماست شادی بخوردن برید - بیک هفته اندر چمید وچرید - ۱۲ |
| ایضاً | رغبت کرنا | میل کردن ۱۲ ان ب | | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | پہرنا | برگشتن ۱۲ ب ان | | ایضاً | ایضاً | |
| چمانیدن | | متعدی چمیدن | | | چماند | فردوسی چماننده گرگس اندر نبرد - چماننده جر منره نورد - بی باره کو چماند بجنگ - شماید برو روسے جنگی پلنگ - ۱۲ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | [illegible] | مصدر عربی | [illegible] | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ایضاً | چلانا ہوا کا | وزیدن فرمودن | | | ایضاً | چون ہوا جہاندن مولوی معنوی دم سخت گرم دارد که بجادوی و افسون - بزندگره برآتش بجہاند او ہوارا - ۱۲ |
| چمیدن بالضم ۱۲ | لاف مارنا اور فخر کرنا | لاف زدن و تفاخر نمودن ۱۲ ن ب ج | تفخر تفخار تفخارة افتخار | | چمد | داعی شیرازی در ہمه جا چون تخلص رسید - خانهٔ داعی ہمه داعی کشید - زانکه فنا نام مرا کرده گم - گفت زنام و لقب خود چمد ۱۲ |
| چیدن و چدن | چننا | التقاط کردن | التقاط | | چیند و چند | چون دانه چیدن و خوشه چیدن و ریزه چیدن صائب میزند طعنه غفلت بتو کافر نعمت مور ہر ریزه که از راه گزرے چیند ۱۲ و اشعار سند مصدر دوم یعنی چدن فردوسی گوید ع ہمه گل چدند از لب رودبار - رخان چون گلستان و گل در کنار بگشتند ہر سو ہمی گل چدند - سراپرده را چون بر ابر شدند - وله چرا گل چدند از گلستان ما - نه ترسد ہمانا ز فرمان ما - و برین قیاس چده و چنیم و می چنیم میر حسن دہلوی ہر شبے کش زیر پا افتد بدیده می چنم - الله الله ہم بنجاکش کور من کحل کنید - میر معزی گاہے چنیم ز ان رخ رنگین تو سمن - گاہی فریم ز ان لب شیرین تو شکر - ابوالفرج رونی بابرگ گل از گلکش ریزان شده نکته - نکته چده در مجلس او باگل گلچین - و در برہانست چنیده بکسر اول و نون بر وزن سفیده بمعنی چیده اعم از آنکه چیزے از زمین بچینند یا انتخاب کنند یا بر بالاے ہم گزارند یا بساط بگسترانند ۱۲ |
| چیدن | آراسته کرنا اور ترتیب دینا | آراستن و ترتیب دادن ۱۲ ان بہا | | | ایضاً | چون بزم چیدن مخلص کاشی بخلوت خوش بود با مہربان بزم طرب چیدن - بغزلہاے مناسب خواندن و با یار فہمیدن ع - قاسم نچیده است فلک بزم عشرتے ہرگز کسی بیاد ندارد جوانی این پیر - و چون بازار چیدن ع ظہوری ہر دو عالم پله بیگانگی دارد - چو برکالاے دکان غمش بازار می چنیم - وله زبیداری نمی یابی کسی بر پایهٔ ارمن زسودائی تو صد بازار در کنج دکان چنیم - |
| ایضاً | بچھانا | گستردن ۱۲ ان بہا | | | ایضاً | چون دام چیدن ملا قاسم مشہدی طرفه دامی چیده بر راه ہوشیاری بی سبب - |

ه چیدن اینجا بمعنی چدن است ۱۲

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی مع نام کتاب | مصدر عربی | ماضی مطلق | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| | | | | | | خویشس را ورخانۂ خماری باید کشید - وچون بساط چیدن ظہوری بساط خوردۂ عیش بزرگان - دماغ چیدن در چیدنم نیست - وچون خوان چیدن ظہوری برونا صبح چین خوان نصیحت - کہ گوشم امتلائے پند دارد - وچون کرسی چیدن ولہ بلند افتاد دعوے عاقبت از چوب منصوری - سریری میکنم کرسی بپائے داری چینم - ۱۲ |
| چیدن | لینا | گرفتن ۱۲ ان | | | ایضاً | چون بوسہ از چیزے چیدن عرفی لب مصیبت اگر حرز رحمت خواند - ہزار بوسۂ شادی ز روئے غم چینید - ظہوری چہ از کام تمنا زہر حسرت بیشتر جوشد چہ حاصل در تخیل بوسہ از تنگ شکر چیدن ملا قاسم مشہدی لبسکہ اسباب نشاط ما تنگ افتادہ است - می توان با پنبہ چید از شیشہ ما بادہ را - ۱۲ |
| ایضاً | پونچھنا | پاک کردن چیزے را از چیزے ۱۲ ن بہار | | | ایضاً | چون اشک چیدن صائب سیکند با آستین جوہر ز روئے تیغ پاک - آنکہ می چیند بدامن اشک از مژگان من - ۱۲ ان بہار وچون نم چیدن از چیزے مخلص کاشی لب شود ریش ار برونام دل افگار ما - آستین سوزد اگر چینیم از رخسار ما - ۱۲ |
| ایضاً | باندھنا | بستن ۱۲ ان | | | ایضاً | چون آشیان چیدن عرفی آشیان زعن وزاغ بچیدم بر سر - سر قدم ساختہ در خار مغیلان رفتم - ۱۲ |
| ایضاً | بہ ترتیب رکھنا | نہادن بہ ترتیب | | | ایضاً | چون بر طاق چیدن چیزے حزین عشقست درین دایرہ در کار و دگر ہیچ - بر طاق دلم چیدہ تمنا صنمی چند - وچون نقطہ چیدن اثیر نقطہ چینید بر کنار خط او ستاد اوّلاً - تا شود با خامہ دست طفل تو خط آشنا - ۱۲ بہار وچون دکان چیدن عالی ز سودایت توانگر گشتہ ام با این پریشانی - دکان آرزو چیدم تماشا کن چہا دارم - ۱۲ |
| ایضاً | منتخب کرنا | انتخاب کردن وگزیدن | | | ایضاً | چیدہ منتخب وگزیدہ ۱۲ ان |
| ایضاً | توڑنا | شکستن ۱۲ بہار | | | | چون گل چیدن وثمر چیدن شیخ نظامی کزان باغ رنگین رطب چیدمی - ورطب وزد وادمی ہر کرا دیدمی - ظہوری نسیم اتفاقی داشت در کار - گل امید را |

| مصادر | معنی اردو | معنی فارسی [illegible] | مصدر عربی | ماضی | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | نشگفتہ چیدیم - ۱۲ |
| چیدن | کاٹنا | بریدن وجدا کردن ۱۲ بہار | | | ایضاً | چون سر چیدن صائب وستش بچیدن سرما کار تیغ کرد - چون گل بروے هرکه درین باغ واشدیم - وچون پر وبال چیدن ملک مشرقی چه می چینی پروبالم بمقراض - که از بال و پرم گل می توان چید - وچون ناخن چیدن سلیم دل عاشق نصیبی دارد ناخن که چون میرد - همه کس ناخن خود چیند وبرخاک اوریزد وحید دکان همچو خورشید گردیده است - پری ناخن دیو را چیده است - وچون شمع چیدن ناظم هروی گر تیغ شدم بچون کشیدند - ور شمع شدم به تیغ چیدند - وچون کناره ورق چیدن وحید کناره ورق شعله را نچیده کسی - زشرم نامه من روسیاه شد مقراض - ۱۲ |
| ایضاً | کھینچنا | کشیدن | | | ایضاً | چون دامن چیدن از چیزے صائب بچه امید درین بحر توان لنگر کرد - دامن از کشتی ما موج خطر می چیند - ۱۲ |
| ایضاً | فراہم کرنا | گرد وفراہم آوردن ۱۲ ان | | | ایضاً | چون دامن چیدن صائب خویش را جمع کن از پرده دران ایمن باش - که گل از خار توان چید بدامن چیدن - ۱۲ وچون لب چیدن ہنسی او تھوڑ سکوڑنا ظهوری پیرانه سر از نزاکت غم - طفلانه لبی بگریه در چین - |
| ایضاً | حاصل کرنا | بدست آوردن ۱۲ ان | | | | چون گہر چیدن صائب دانه از سینه خود مرغ نظر می چیند - صدف از حوصله خویش گہر [illegible] چیند - ۱۲ |
| ایضاً | اٹھانا | برداشتن ۱۲ ان | | | ایضاً | چون نظر از چیزے چیدن احمد جام احمد از دوست چید نظر - به تشبیب وقرار خواهی کرد - وچون دام چیدن از چیزے مرزا بیدل گلرخان دام نگه از صید الفت چیده اند - گردش چشمی که موشم می برو جام است وبس - ۱۲ |
| چیدن | دور کرنا | دفع کردن ۱۲ ان | | | ایضاً | چون زنگ چیدن صائب سخن عشق بود صیقل آئینه جان - از دل سوخته زنگ شرر می چیند - وچون غم چیدن ہمو گوید ۵ زسینه غم نمی ناب می توان چیدن - گل نشاط ازین آب مے توان چیدن - ۱۲ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | مترادف فارسی یا ہم معنی | مصدر لازم | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ایضاً | لکہنا | ثبت کردن | | | ایضاً | چون حساب در دفتر چیدن ـــ۵ حساب صبر امسال ظہوری - ہمہ در وقت پارینہ چیدیم - ۱۲ |
| ایضاً | پہینکنا | انداختن | | | ایضاً | چون از دل بدر چیدن چیزے را ظہوری تف غم در جگر نگذاشت بیم آرزو دارم بزور گریہ شادی ز دل حسرت بدر چیدن ولہ کنجی بنشین بساط برچین - ہر چیز جز او ز دل بدر چین - و چون حرف از لب بدر چیدن ولہ لبم مہر است و چشم تر خدار و زہی کشد روزے - کہ بنشینم نگہ در چشم و حرف از لب بدر چینم - ۱۲ |
| ایضاً | نکالنا | برآوردن | | | ایضاً | چون تف چیزے از نفس چیدن ـــ۵ چون گرم دعا شوے ظہوری - اول ز نفس تف اثر چین - ۱۲ |
| ایضاً | قرار دینا | قرار دادن ۱۲ بہار | | | ایضاً | چون پایہ برخود یا بخود چیدن قدسی مکن اینقدر موشگافی چو شانہ - مچین اینقدر پایہ برخود چو منبر - ۱۲ |
| ایضاً | اپنے اوپر لینا | برخود گرفتن ۱۲ بہار | | | ایضاً | چون درد چیدن صائب ہر کرا باشد دلے می چیند از چشم تو درد - ہر کجا نازی بود بیمار دار چشم تست - وحید ہمچو بیماری کہ چیند درد بیماری وحید - از خیال چشم بیمارش دل من خستہ بود - و چون بلا چیدن ۱۲ ن |
| چیدن | ملتفت ہونا | ملتفت شدن ۱۲ | | | ایضاً | چون بر کسے چیدن ظہوری تو پروا نداری کہ بر من بچیند - جہ سد ابر بحم گریہ پروین بچیند - ۱۲ |
| ایضاً | کرنا | کردن | | | ایضاً | چون مستی چیدن ظہوری تمامی ہفتہ را کردیم شنبہ - ازین مستی کہ در آدینہ چیدیم - و چون بخیہ بر چیزے چیدن ظہوری بروے کار من ہر بخیہ افتاد بر چیدم - بکارم آمد آخر بر لب اسکار می چینم - ۱۲ |
| ایضاً | لانا | آوردن | | | ایضاً | چون مہر در دل چیدن ظہوری قیاسی ندارد ز مہرم چہ پرسی - کسی مہر در دل بہ تخمین نچیند - و چون نازی ببالاے زبان چیدن ولہ ندارم بیش ازین طاقت نگاہش کی دہد رخصت - کہ نازہا ہے زیر لب ببالاے زبان چیدم - ۱۲ |
| ایضاً | بنانا | ساختن | | | ایضاً | چون بالین چیدن ظہوری بہ بستر چو افتم کسی از برایم - بجز خشت آن کوے |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی یا مترادف فارسی | مصدر لازم | اصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | بالین سنجیند- ۱۲ |
| ایضاً | کہانا زخم وغیرہ کا | خوردن | | | ایضاً | چون زخم چیدن ظہوری ندارد دمی آنکہ صد زخم بردل- ز تیغی بافسون تحسین نچیند- ۱۲ |
| ایضاً | رکہنا | نہادن | | | ایضاً | چون عطر در جیب چیدن ظہوری زبیراہنی گر شمیمی نیارد- صبا عطر در برگ نسرین نچیند- واینجا بمعنی مالیدن ہم توان گفت- وچون خلش در جیب چیدن ولہ مژہای دراز دشنہ گزار- چہ خلشہا کہ در ستان چیدند- وچون داغ بر جیب چیدن ولہ چنین خال کان شوخ بدکیش دارد- چرا داغ بر سینہ دین نچیند- ولہ ہوس خام بجوشش آمدہ در سینہ دگر- داغہا بر جگر سوختہ چیدن دارد- وچون نشان بر چیزی چیدن ولہ نشان تا چند بر لب چشم از دندان ہوس دارم- کہ از بس بوسہ کارے بر لب لعلش نشان چینم- وچون روشنی چیدن ولہ ز داغت روشنی در سینہ چیدیم- مہ و خورشید در آئینہ چیدیم- وچون مہر بدل چیدن ولہ بآسایش بدل شد رنج دشمن- بدل مہرش بجاے کینہ چیدیم- وچون دریا در جیب چیدن ولہ بسیل چشم لب خشکان چہ نسبت نیل وجیحون را- بجائی قطرہ کو دریا کہ در مژگان ترچینم- وچون بر یکدگر چیدن ولہ کاید بادجود خلد در بیرون زبس تنگی- زبس یادتو در خاطر روے یکدگر چینم- ولہ نمی افتد برون این اخگر ہجر از گریبانم- درون سینہ تا کی داغ دل بر یکدگر چینم- وچون بریدن در جیب چیدن ــ ظہوری از ثنای این و آن قطع سخن اولے- ردم گنجی بریدن در زبان لا بہ گر چینم- وچون شعلہ چیدن ظہوری زرویش می سرایم گونہ در گلزار می چینم- زخویش می ستایم شعلہ و طومار می چینم- ۱۲ |
| چیدن | پانا | یافتن | | | ایضاً | چون جان در تن چیدن ظہوری بیدلان در تن از تو جان چیدند- بی غمت در نفس فغان چیدند- ۱۲ |
| ایضاً | ڈالنا | افگندن انداختن و ریختن ۱۲ | | | ایضاً | چون نور چیدن و شور چیدن در جیب ظہوری از بزم تو نور در نظرہا چیدند- در لعل تو شور در شکرہا چیدند- وچون رنگ در جیب چیدن ظہوری |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی [illegible] | مصدر [illegible] | ماضی مطلق | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | نافه از بوے مویت آگندند- رنگ رویت در ارغوان چیدند- وله زگلگون گریه کام کرده شوق لاله رخساری- زنسرین سر تنگم گونه در ارغوان چینم- وچون فروغ چیزی در چیزی چیدن وله زبان از دیده خورشید خیزد چهره ترگردد- فروغ حرف رخسارش اگر در داستان چینم- وچون شکر از چیزی در کام دهان چیدن وله بحرفی می توانی کرد شیرین تلخکامان را- چه شکرها که از نام تو در کام وزبان چینم- وچون خواب در چشم کسی چیدن سه بطواف در تو بیداران- خواب در چشم پاسبان چیدند- وچون فغان در دم کسی چیدن سه از ظهوری فغان نیم شبی- در دم مرغ صبح خوان چیدند- وچون گرمی در چیزی چیدن وله شهسواران تفته دشت طلب- گرمی برق در عنان چیدند- وچون چین در ابرو چیدن وله در ابرو کسی اینقدر چین نچیند- چرا چین در آن زلف مشکین نچیند- وچون پرواز در بال مرغ چیدن وله نذر دل من نیاورده بختی- که پرواز در بال شاهین نچیند- وچون تسکین در خاطر چیدن سه ندارد ظهوری هجر اضطرابی- که در خاطرش وصل تسکین نچیند- وچون شیرینی در چیزی چیدن وله زدهست تلخی دریوزه کردیم- چه شیرینی که در لوزینه چیدیم- وچون شکستن در کمر چیدن وله سزد از من گرانیهاے بار اشتیاق خود- اگر با کوه گویم صد شکستن در کمر چینم- وچون آب وتاب در چیزی چیدن وله هنگام پیام آب وتابی- از اخگر اشک در خبر چین- وچون ناله در منقار چیدن وله مکتب خانهٔ درد تو در تعلیم شب خیزان- سحرخوان بلبلان را ناله در منقار سے چینیم- ۱۲ |
| چرنگیدن<br>بسکون نون و کاف فارسی ۱۲ | جھنکار دینا | آواز و صدا کردن<br>گرز وغیره<br>بسبب زدن<br>آن بر جای ۱۲ | | | چرنگد | واین باب با جیم تازی هم گذشت ۱۲ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | مصدر مترادف یا ہم معنی | مصدر عربی | حاصل مصدر | صفت | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| چغمونستن | کھڑا ہونا | استادن ۱۲ ب ن | قیام عوض | | | |

# باب خای معجمه

| | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| خاریدن | کھجلانا متعدی | معروف | حکاک | خارش | خارد | حکیم شفائی پیش همه کس سر توقع خاری - آن روز که جای دگرست خارد - و پشت خار چیزیست که مثل تیر از چوب وغیره می سازند و پنجه داری بر آن نصب کنند و بدان پشت خارند ۱۲ ان |
| ایضاً | لازم | | | ایضاً | ایضاً | مثال خاریدن لازم از مصرعه ثانی شعر خانهٔ بالا توان یافت یعنی سه آن روز که جای دگرست خارد - ۱۲ |
| ایضاً | بجنا | نواخته شدن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | چون کوس خاریدن شیخ نظامی ز خاریدن کوس خارا شگاف - پراگنده سیمرغ در کوه قاف - ۱۲ |
| خاستن و خیستن | اٹھنا | مقابل نشستن ۱۲ ان | قیام | خیز بمعنی برخاستن و برجستن ۱۲ ب | خیزد | خسته مخفف خاسته شرف مفرده نه جز خفته در خواب دیداست مثلث - نه جز خسته بیدار دیدست ناست - ۱۲ ج و در مضارع و امر و اسم فاعل این باب سین بزاے تازی بدل شود ۱۲ |
| ایضاً | پیدا ہونا | پیدا شدن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | شیخ نظامی کشا دند سر بسته گنجینه ها - کز و خیزد آسایش سینه ها - گلستان سعدی چو برگشت و شکم درد خاست - سو و ندارد همه اسباب راست - ۱۲ آ د چون نسیم خاستن حضرت شیخ نسیمی که خیزد ز گلگشت کویت - دماغ خرد را معطر نماید - ۱۲ د چون آه و ناله خاستن علی خراسانی از و ل همه آه و ناله خیزد - اشکم ز مژه چو لاله خیزد - و چون خورشید خاستن و له چه غمخواری ز شبهاے دراز ما سیه بختان - ترا کز جیب خود در هر زمان خورشید می خیزد - و چون خط خاستن صائب خط سبزیکه ز پشت لب جانان خیزد - رگ ابریست که از چشمهٔ حیوان خیزد ۱۲ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | مترادف فارسی ہم معنی یا قریب المعنی بہ تمیز زبان | مصدر عربی | ماضی مطلق | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| خاستن | آنا | آمدن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون آواز ازچیزی خاستن صائب حواس جمع من چون فوواز روزن رود بیرون چواز بیرون درآواز پاے آشنا خیزد۔ وصاحب بہار عجم خاستن درین شعر بمعنی بلند شدن نگاشتہ ۱۲ وچون شمع خاستن از تذکرہ نصیر آبادی شب نخواہم شود کہ پیش رخت شمع بر عاشقانہ می خیزد۔ ودرین بیت خاستن بمعنی سوختن ہم می چسپد ۱۲ |
| ایضاً | صادر ہونا | صادر شدن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون حکم خاستن شانی تکلو باعشق تو شانی بوجود از عدم آمد۔ کس راچہ کند حکم خداوند ہمین خاست۔ ۱۲ |
| ایضاً | بہم پہنچنا | بہم رسیدن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون اسباب چیزے از کسی خاستن صائب مرا اسباب عشرت از دل دیوانہ میخیزد۔ شراب ومطرب ومعشوق من از خانہ می خیزد۔ ۱۲ |
| ایضاً | ہوسکنا | توان شدن | | ایضاً | ایضاً | یوسف زلیخا بود معلوم گرسنگی چہ خیزد۔ بمعبودیش جز تنگی چہ خیزد۔ ۱۲ |
| ایضاً | گانا | سرودن | | ایضاً | ایضاً | فقرہ سہ نثر ظہوری بلبلان منقار بلبلان بنواے او نغمہ خیز آی نغمہ سرا ۱۲ |
| خاییدن بہردو تحتانی ۱۲ | چبانا | نرم کردن چیزے را در زیر دندان ۱۲ ان | مضغ | خاش و خاے پس امر نیز ۱۲ | خاید | خاش بشین معجمہ در سروری وصواب خایش بتحتانی بین الالف والشین خائیدہ وخایستہ جاویدہ وبدندان نرم کردہ ودر برہان خاییدن بروزن روایت مرادف خاید وجاو وآمدہ ۱۲ |
| ایضاً | کھانا | خوردن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | میر خسرو گرچہ فرزند زادہ ملکیست۔ سخت اگر نیست خاک مے خاید یحیی شیرازی چونکہ خود بس نبودہ بہر شان۔ گہ زکون یکدگر خائیدہ اند۔ ۱۲ |
| ایضاً | پھاڑنا | شگافتن | | ایضاً | ایضاً | چون تیر جوشن خای گلستان نہ ہر کہ موی شگافد بہ تیر جوشن خاے۔ بروز حملہ جنگ آوران بدارد پاے۔ ۱۲ |
| ایضاً | کاٹنا | گزیدن | | ایضاً | ایضاً | چون پشت دست خائیدن شیخ نثیر از روی درروے دوست کن بگذار۔ تا عدو پشت دست میخاید۔ ۱۲ |
| ایضاً | کہنا | گفتن | | ایضاً | ایضاً | چون ژاژ خائیدن حضرت اوستادی زاہد از ژاژ مخادر چمن خلد کجا۔ سرو نازے چو قد آن گل خندان برخاست۔ ۱۲ |
| خبیدن بالفتحہ ۱۲ | گلا گھوٹنا | خفہ کردن و | | خبہ و خباک | خبد | شمس فخری بعہد عدل تو دزدان معذب خفہ اند۔ خنک کسی کہ بود ایمن از عذاب |

| مصدر لغات | معنی اردو | معنی لغوی اصطلاحی [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | صیغہ ماضی | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | گلو فشردن ۱۲<br>ب ن | | بفتحتین ۱۲<br>بمعنی خفقہ<br>ہر دو بابای<br>فارسی ہم<br>آمدہ اند | | خبک اسدی پی بپیل شد خستہ دردام او۔ سوران خبہ از خم خام او۔ خب امر بخبیدن وخاموش بباے فارسی ہم آوردہ اند ابن یمین فلک چون این سخن بشنید گفتا۔ برو ابن یمین خب باش یعنی دخبک در برہان بمعنی گلو گرفتن ہم آمدہ ۱۲ وخپک بابای فارسی بروزن نمک بمعنی گلو فشردن وخفقہ وکلفت ہم وہم نان بزرگ ۱۲ |
| خپیدن<br>[illegible] | ٹیڑھا ہونا | بروزن معنے<br>خمیدن ۱۲ اب | عوج | | خپید | وآین مصدر مستقاواست از لفظ خپیدہ کہ در برہان بمعنی خمیدہ وخم شدہ آمدہ ۱۲ |
| خراشیدن<br>بروزن تراشیدن | زخمی کرنا | اندام خستن و<br>پوست کندن<br>۱۲ ان ومجروح<br>وریش کردن ۱۲<br>ب | جراح | خرشہ و<br>خراش و<br>آنا الان خرنش<br>بمعنی ریش<br>وجراحت<br>۱۲ ان | خراشید | حکیم اسدی زبس خون کہ ہر سوے پاشیدہ بود۔ زمین ہمچو روے خراشیدہ بود۔ خسرو والی جہان بر شبہ دواو داست ومن چون اوریا گشتم۔ جہانا یافتی کامت کنون زین پیش مخراشم ۔ ۱۲ ان ودر برہانست خراش بمعنی زخنہ وبمعنی رخنہ کردن وخراشیدن وآز کار افتادہ وسقط شدہ ونا بکار ہم ومیوۂ خفت زدہ وپوسیدہ نیز ودر جہانگیریست خراش دو معنی دارد اوّل معروف ودوم سقط وآز کار افتادہ وخرشہ بمعنی خراشیدہ وخراشیدہ شدہ وبمعنی مجادلہ وجنگ کردن نیز ۱۲ اب |
| خراشیدن | ستانا | آزردن | | ایضاً | ایضاً | بوستان چو دشمن خراشیدی ایمن مباش۔ وہمچنین سامعہ خراش ۱۲ |
| ایضاً | چھیڑنا | جنبش دادن | | ایضاً | ایضاً | چون رگ خراشیدن حافظ چنگ زابروست مطرب نہ ومی۔ گو رگش بخراش وبجز وشش زپی ۔ ۱۲ |
| خرامیدن | بنازوخوبی<br>چلنا | رفتن بنازو<br>تبختر ۱۲ ان | میس | خرامش و<br>خرام<br>امر نیز ۱۲ | خرامد | میر خسرو بہر زمین کہ چو آب حیات بخرامی ۔ دہان مردہ بزیر زمین پر آب شود۔ شیخ نظامی بدرگاہ خسرو خرامش کنیم ۔ بآئین پرستیش رامش کنیم ۔ شیخ شیراز بدو گفت سالار بیت الحرام ۔ کہ اے حامل وحی برتر خرام ۔ وخرام بمعنی نوید وخبر خوش ہم ۔ فردوسی بسان کوے کو پیامی برد ۔ ویا نزد شاہی خرامی برد ۔ ولہ سپہدار زان گفتہا گشت رام کہ پیغام بد با نوید وخرام مختاری زشمشیر زہر آب ولا نوید ۔ زپیکان پولاد جان را خرام ۔ وبمعنی ضیافت ومہمانی فردوسی چو طوس سپہبد پذیرد خرام ۔ بباشیم |

| مصادر و ابواب | معنی اردو | [illegible] | معنی عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | زد خوشدل و شادکام - وله خرام آر و رامشگران را بخوان - یکی خلعت آراے بالای خوان - و بمعنی شادمانی فردوسی بیوند یک هفته با نای و رود - ابا سور و جشن و خرام و سرود - وله یکی شهر بد شاه را شاهنام - جهان ار در سور و جشن و خرام - و بمعنے جمیل خوشخرو نیز فخر کاخ او پرخرام و جادو وش - باغ او پریتان کبک خرام - شمس فخری تا بنا شد لئیم همچو کریم - تا بنا شد کریه همچو خرام - رخ احباب سرخ و با بهجت - روی اعدای او همیشه تمام - ۱۲ |
| خروشیدن و اخروشیدن | چلانا | بانگ بلند زدن ۱۲ | صُیاح و صَخَب صَیح صَیحه صَیحَان | خروش و اُخروش و خُرُش بدون واو ۱۲ و خُروه بدون شین و خُر بدون واو و شین بانگ بلند و فریاد کردن ۱۲ | خروشد و اخروشد | شیخ نظامی خسک برگذرگاه کین ریختند - رقیبان خروشیدن انگیختند - منوچهری شادی و خوشی امروز به از دوش کنم - پیچم دست زنم نعره و اخروش کنم - ۱۲ |
| ایضاً | ایضاً | فریاد کردن ۱۲ | تَضَوُّر | ایضاً | ایضاً | کلیم تا دل طپید اشکم بنیاد شور کرده - زنجیر می خروشد دیوانه چون رها شد - ۱۲ |
| ایضاً | چھنچھنانا پانی کا تابہ گرم پر | آواز کردن آب بر تابه گرم ۱۲ | | آواز آب بر تابه گرم ۱۲ | ایضاً | میر یحیی شیرازی نشیند شبنمی گر بر گل باغ - خروشد همچو آب از تابه داغ - ۱۲ |
| خروشانیدن صف ۱۲ | چلوانا | متعدی خروشیدن | | | خروشاند | |

خروش بضم اول ... مخفف خروش ... [illegible] ۱۲

بفتح اول ... و داو مجهول ۱۲

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | صیغۂ امر | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| خریدن | مول لینا | مقابل فروختن | شراء ۱۲ل | خرید | خرد | وبہ تشدید نیز آمده شیخ نظامی بخرند کالا کہ پنہان بود - کہ کالاے وزدیده ارزان بود - میر معزی بخر تو بخواہش دل وجان من - بیک موی زان زلف عنبر فشان و خریده بمعنی بیع شده وکنیزک بچّہ ودختر نارسیده را گویند ۱۲ اب وخریدار گیر چیزیکه زود فروخته شود ۱۲ اب بہار |
| ایضاً | گننا | شمردن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | خواجہ شیراز یار مردان خدا باش کہ در کشتی نوح - ہست خاکی کہ بآبی نخرد طوفان را - سے برابر قطره نشمارد طوفان را - ۱۲ ان |
| ایضاً | چھوڑانا | رہانیدن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | صائب می تواند کوکب ما را خرید از سوختن - آنکه بر خال تو آتش را گلستان کرده است عرفی آنجا کہ سبک و چیش آید بتکلم - زاسیب گرانی بخرد گوش اصم را - ۱۲ ان |
| ایضاً | بچانا | نگاہداشتن چیزے را بعوض چیزے ۱۲ ابہار | | ایضاً | ایضاً | مخلص کاشی فروختم بغبار ره تو ملک جہان را - باین متاع قلیل آبروے خویش خریدم - ۱۲ بہار |
| ایضاً | چاہنا | خواستن | | ایضاً | ایضاً | چون بہ خاش خریدن فردوسی دو پرخاشخر بایکی نیکو - گرفتند پرسش بہ بر آرزو - ۱۲ |
| خزیدن ۱۲ وفتح زدوبمعنی | گھسنا | آہستہ بجائی درآمدن ۱۲ ان ب | دلوج | خزان ۱۲ اب ونیز فصل معروف | خزد | و خزان مرادف خزنده ہم ناصر خسرو چون خر بسبزه رفته بنور روز در خزان - ورزیر ز خزان شده باکوه عصیر ۱۲ سے خزنده ۱۲ |
| ایضاً | چھپنا | پنہان شدن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | انوری می بینم ازین مرتبہ خورشید فلک را - چون شپره در سایۂ لطف تو خزیده ۱۲ |
| ایضاً | گھٹنون چلنا | نشستہ براه رفتن مثل اطفال ۱۲ اب ن | | ایضاً | ایضاً | وباین معنی مخفف خیزیدن است ۱۲ ان |
| ایضاً | سمانا | گنجیدن | | ایضاً | ایضاً | چون تن خزیدن در چیزے کلاه کیان ہم کیان راستر و - درین خزن تن رومیان سے کے خزد - ۱۲ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | ماضی | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| خسائیدن و خسانیدن و خشائیدن و خسیدن و خشیدن | چبانا | خائیدن و در زیر دندان نرم کردن ۱۲ان سبج | مَضغ و عَلْك و لَوك و قَصْم | | خساید و خسد | رودکی دریا و چشم و آتش بروں همی فزاید - مردم میان دریا آتش چگونہ شاید - نتنگ نہنگ دار و ولرامی خساید - ندہم کہ تاگوارد کاید و نہ خرد خاید - و در برہان است خسانیدن بروزن رسانیدن بدندان ریش کردن باشد ۱۲اب |
| خستن بالفتحہ | زخمی ہونا | مجروح شدن ۱۲ن | | | | در جہانگیری ست خستہ چہار معنی دارد اوّل تخم میوہا را گویند مانند شفتالو و خرما دوم بیمار و آزردہ امیر خسرو این ہر دو معنی در کور کردن پسران علاء الدین گفتہ ع کسی کو بر کشید این دیدہ سر - بسان خستہ شفتالوے تر - دو چشم او چو دو عناب خستہ ہمیشہ خستہ و در خون نشستہ سوم زمینکہ شیار کردہ باشد و مردم و حیوانات برزبر آن آمد و شد بسیار نمودہ خاک آن در زیر پاے آدم و دیگر حیوانات نرم شدہ باشد انوری در صفت اسپ خود گفتہ ع نی از بخار خاستہ بیرون شدی بزور - فی از زمین خستہ برانگیختی غبار چہارم بمعنی برخاستہ و خستہ بند کسی کہ زخم می بندد و ہر چیز کہ آنرا بر زخم بندند خواہ پارچہ باشد خواہ مرہم ۱۲ب |
| ایضاً | زخمی کرنا | مجروح کردن ۱۲ان | | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | آزردہ ہونا | آزردہ شدن ۱۲ان | | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | آزردہ کرنا | آزردہ کردن ۱۲ان | | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | رحم کرنا | رحم آوردن برکسی ۱۲ان | | ایضاً | ایضاً | بوستان دلش برجوان مرد مسکین بخست - کہ بارے دل آزردہ بود و شکست ۱۲ |
| خسودن و خسوردن بزیادت راے مہملہ ۱۲ | کاٹنا غلّہ اور چارہ کا | درو کردن غلہ و علف ۱۲ ابن ج | حَصد و حَصَاد | خسود بمعنی درود | خسورد | در لواز المصادر خسودن را مرادف خسائیدن کہ بمعنی خائیدن است ہم نگاشتہ ۱۲ و اللہ اعلم بالصواب |

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | ہم بمعنی پدر زن وپدر شوہر ۱۲ فرہنگ جہانگیری | | |
| خشودن بضم اول و فتح ثانی [illegible] ۱۲ ب | چھانٹنا | پیراستن باغ وکشت از گیاہ خودرو وخار وخاشہ وبریدن شاخہاے زیادتی از درخت ۱۲ ان ب ج | | خشودہ و خسارہ و بالکسر بروزن اجارہ ۱۲ ب ان خسارو ہسرود باسین مہملہ ۱۲ ان ختارو بالفتح بروزن قطار ۱۲ ب خشادہ و بسین معجمہ و واو ۱۲ ب ان ج خشار بشین معجمہ وراء مہملہ ۱۲ ب | خشود | شمس فخری من آنم کہ طبع ثناگسترم — بسر داو کشت ثنایت خسود فر خاری باغ دین وکشت دولت را بہ تیغ — کرد از خار وخس اعدا خسار — ولہ بہر بومی کہ باشد اہتمامش — نباشد حاجت زرع وخشادہ — ودر نوادر المصادر است کہ ختار بتار فوقانی وخشاوہ بشین معجمہ و واو ودین ہر دو تحریف است ۱۲ |
| خسپیدن بضم | سونا | خفتن | نوم | | خسپد | |
| ایضاً | لوٹنا | غلطیدن ۱۲ ان | | | ایضاً | |
| ایضاً | معاف ہونا | بحل شدن ۱۲ ابہار | | | ایضاً | چون خسپیدن خون مولوی معنوی دیدہ خون گشت وخون نمی خسپد — دین دلم از جنون نمی خسپد — ولہ آنکہ کشتست از پی آزردن من — کے نداند گہ نخسپد خون من ۱۲ |

| مصادر فارسی | معنی اردو | متعدی یا لازم | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| خسپاندن ۱۲ ان | سولانا ولوٹانا | متعدی خسپیدن | انامة و تنویم | | خسپاند | |
| خشکیدن بالضم ۱۲ ان | سوکھنا | خشک شدن ۱۲ ان | یُبس نُضُوب | خشک | خشکد | طاہر وحید در وصف سقا گوید ــ مگو بیخ بدکان او کردہ جا ـ کہ خشکیدہ از حیرت آب بقا ـ مرزا معصوم تبریزی از دو رہیت ای تازہ نہال اُمید ـ دل خون شدہ قطرہ قطرہ از دیدہ چکید ـ از بسکہ ز دیدہ ریختم گوہر اشک ــ مانند صدف کاسۂ چشم خشکید ـ فضل علی بیگ ممتاز تا گرمی رخسار ترا دیدہ نگاہم ـ در چشم ترم چون قرہ خشکید نگاہم محسن تاثیر فیض از زاہدی مغز ترا وش نکند ـ آب کے تشنہ لب از چشمہ خشکیدہ خورد ـ خشکہ وخشکار آردی کہ نخالہ آنرا جدا نکردہ باشند ـ خاقانی بدین نان ریزہ ہا منگر کہ شب دارد برین سفرہ ـ کہ از دردیزہ عیسی است خشکاری در انبانش خشکسار زمینی کہ دور از آب بود و نیز باران بدان زمین نباریدہ باشد شیخ نظامی بہر خشکساری کہ خسرو رسید ـ بیا بیہ باران گیا بر دمید خشک نانہ نانی کہ بے نانخورش خورند مولوی معنوی چون روزگروہ مید وار مہر کسب و مہر کہ ـ تا خشکنانہ او شود از مشتری تر نانہ ـ وخشکا امار مرض استسقاد خشک سر بروزن قفل گرسنہ خوی وبیہودہ گوی ہمہ رزہ کار و سودائی و دیوانہ مزاج ۱۲ ب ج |
| خشکانیدن | سوکھانا | خشک کردن | ایباس | | خشکاند | وصاحب برہان چند جا ازین مصدر متعدی نشان دادہ چنانچہ او نگاشتہ خفتانیدہ بروزن خشکانیدن ۱۲ |
| خفتن و خفتیدن | سونا | خوابیدن ۱۲ اب ج | تَوَم | خفت و امر نیز ۱۲ و ماضی ہم | خفتد | میر خسرو چو غافل خفتہ از پاس شبان میش ـ بخوابی ہم نہ بیند گرگ را بیش شیخ شیراز بخندید و زو بتہ راسے وگفت ـ تو باری زعم چند مانی بخفت ـ وخفتو خفتو کابوس وآن گرانی است کہ مردم را بسبب کثرت سودا در خواب گیرد ۱۲ |
| خفتن | بیٹھنا اونٹ کا زانو | بزانو در آمدن شتر ۱۲ اب | | ایضاً | ایضاً | شیخ شیراز شتر بچہ با مادر خویش گفت ـ پس از راہ رفتن زمانی بخفت ـ ۱۲ |

بروزن خشکیدن ۱۲ [illegible]

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ایضاً | مدفون ہونا | مدفون شدن | | ایضاً | ایضاً | سکندر نامہ نمایندۂ غار باشاہ گفت - کہ کیخسرو اینک درین غار خفت - ۱۲ |
| ایضاً | بجھنا | خاموش شدن | | ایضاً | ایضاً | چون آتش خفتن ۱۲ بہار |
| ایضاً | لوٹنا | غلطیدن ۱۲ ن ب | | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | معاف ہونا | بحل شدن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون خفتن خون قاسم مشہدی خون عاشق خفت اگر می خونش نخفت - آتشی دارد بزیر پاے پامالش کنید - وخون خفتہ یعنی بحل شدہ واز قصاص درگذشتہ ۱۲ بہار |
| ایضاً | جمنا | ماست شدن وجغرات گردیدن شیر ۱۲ ب ج ن | | ایضاً | ایضاً | چون خفتن وخفتیدن شیر ۱۲ |
| ایضاً | آلودہ ہونا | آلودہ شدن ۱۲ ن | | ایضاً | ایضاً | چون خفتن شمشیر تیر وغیرہ بخون وکباب در نمک طاہر وحید زنا تا آن شوخ چون سوے دلم آشفتہ می بیند - بخوناب دلم تیر نگہ را خفتہ می بیند - ۱۲ ان |
| ایضاً | دور ہونا | فرو نشستن | | ایضاً | ایضاً | چون فتنہ خفتن ۱۲ بہار |
| خفتانیدن | | متعدی خفتن وخفتیدن | | | خفتاند | |
| خفتن و خفدن | ٹیڑھا ہونا | کج شدن و خمیدن ۱۲ ان | | | خفتد و خفد | ناصر خسرو امروز ہمی ضعیف بینی - این قامت خفتۂ نزارم میر معزی - اے دہانت تنگ وزلفت خفتہ از بہر نشست - پشت من چون زلف داری ودلم ہمچون دہان - ودر برہان خفتہ بدین معنی بضم بروزن گفتہ نگاشتہ ۱۲ |
| خفیدن بضم ۱۲ ان | کھانسنا | سرفیدن یعنی سرفہ زدن ۱۲ ن ب | سعال | خُفہ ہندی کھانسی ۱۲ | خُفد | |
| خَفیدن بالفتح ۱۲ ان | چھینکنا | عطسہ زدن ۱۲ ن | عُطاس | خفہ عطسہ ۱۲ ان | خفد | مثل چھینک چون نخفد صبح سعادت اثر - غالبہ ساگرد باد سحر مؤید الدین |

| مصدر فارسی | مصدر اردو | معنی فارسی [illegible] | مصدر متعدی | حاصل مصدر | صفت ع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | دماغ صبح را در هم خفیدن - ز فیض روی او خورشید زاید ۱۲ ان |
| ایضاً | گلا گھوٹنا | خفه کردن و گلو فشردن ۱۲ ان | | خفه گلو فشردگی | ایضاً | |
| خلیدن | چبھنا | فرو رفتن چیزے در چیزے و زخم کردن آنرا ۱۲ | شتولی[1] | خلش | خلد | انوری هرساعتش از غصه گلے تازه شگفته - در غصه چو خارش همه در دیده خلیده استاد لبیبی بود بر دل ز مژگان خلنده - گهی تیر و گهی ناوک زننده ظهوری جوی خون از رگ ایمان بتراوش آید - خلش غمزه هندو پسرے در کارست - و خله بفتحتین پنج معنی دارد اول هر چیز خلنده مثل جوالدوز و درفش و مانند آن دوم بادی خلنده که در شکم و اعضاے آدمی پیدا شود امیر خسرو این هر دو معنی بنظم آورده ۵ هر خله خار که خوردم بگشت - صد خله هجر بجانم گذشت - مسعود سعد سلمان رو بیها تا بان زخشم اندامها بیجان ز لغض - گوهی آوردندشان بالقوه و در دخله سیوم بمعنی هذیان و هرزه درائی شمس فخری بر بیح و آفرین که باندر ثناے تست - نزدیک عقل باشد افسانه و خله - چهارم چوب درازی که بدان کشتی رانند و آنرا خله چوب نیز گویند ناصر خسرو آب تیز است این جهان کشتیست راست - بادبان کن طاعت و دانش خله فردوسی سر بادبان نیز برگاشتے - خله پیش ملاح بگذاشتے پنجم بمعنی خالی سنائی مرد دین باش و مال را یله کن - خیز و دنیا بجملگی خله کن - عنصری از مهر او دران یله کرده - مهر او را ز دل خله کرده - ۱۲ ج و در برهان است خله چیزے که بتدریج و تانی کم کم بطرف شود - ۱۲ |
| ایضاً | کھٹکنا | ناگوار افتادن ۱۲ | | ایضاً | ایضاً | ناطق گر خلم در دل یاران منافق چه عجب - گل بُدم از اثر صحبت شان خار شدم - ۱۲ |
| ایضاً | آنا | آمدن ۱۲ بسج | | خل و امر نیز | خلد | ۵ اگر چه غرقه از جهل خود نمید مباش - بعلم کوش از ین غرق جهل بیرون خل - ۱۲ ج و در نوادر المصادر شعر هذا بسند چلیدن بجیم فارسی مرقوم است و الله اعلم و تحقیق این معنے در هر دو کتاب یعنی فرهنگ جهانگیرے و برهان قاطع بمقام لغت خل با خاء معجمه توان دید ۱۲ |

[1] خارخلیدن ۱۲ صرح

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی یعنی لغت با نام ماخذ | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| خلانیدن | چبھانا | متعدی خلیدن ۱۲ ان | تخش و تخز و غرز نسغ تدع شوکۃ ۹۳ | | خلاند | |
| خمیدن | ٹیڑھا ہونا | کج شدن و خم گشتن ۱۲ ان ب | اعوجاج انعطاف تأود انحناء تحنی | خم کجی کج ۱۲ ان | خمد | خمدہ مخفف خمیدہ و بمعنی خفتہ و خوابیدہ ہم و خمان بمعنی خم شدن و دو چیز خم شدہ را نیز گویند و بمعنی کمان ہم و در اصل خمان بود از کثرت استعمال خا بکاف بدل شد ۱۲ |
| خمانیدن | ٹیڑھا کرنا | کج کردن ۱۲ اب | تأوید عطف حنو حناء تحنیہ تعویج | | خماند | اسدی — خمانیدہ دم چون کمانے زقیر - ہمہ نوک دندان چو پیکان تیر - فردوسی<br>خماند شمارا ہمی روزگار - نماند خمانندہ ہم پایدار - ۱۲ |
| ایضاً | چڑھانا بتقلید حرف و حکایت و حرکات و سکنات | حرف و حکایت و حرکات و سکنات کسی را تقلید نمودن از روے تمسخر ۱۲ ان سج | | | ایضاً | و این مجاز یست کہ مشہور شدہ و شیرازیان این را اوا کوچانیدن و اوا کوچاندن و برآوردن گویند ۱۲ ان |
| خنبیدن<br>بروزن جنبیدن ۱۲ ب | تالی بجانا | دست برہم زدن باصول ۱۲ اب | تصفیق تصدیہ تربیہ | خبنک ہندی تالی ۱۲ | خنبد | مولوی معنوی — اے خواجہ سرستک شدی بر عاشقان خبنک زدی مست<br>خداوندی خودی کشتی گرفتن با خدا - ۱۲ |
| ایضاً | اوچھلنا | برجستن ۱۲ اب ان | | ایضاً | ایضاً | |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی از کتب لغت | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع امر | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| خنبانیدن | تالی بجوانا | متعدی خنبیدن ۱۲ ان | | | خنباند | |
| ایضاً | اوچھالنا | ایضاً | | | ایضاً | |
| خنبانیدن<br>نقل اداکردن بروزن خنبانیدن ۱۲ ب | چڑھانا بتقلید حرف وحکایت وحرکات وسکنات | تقلید کردن گفتگو وحرکات وسکنات مردم باشد بعنوان تمسخر ۱۲ سبج | | | ایضاً | وشیرازیان آنرا والوچانیدن گویند ۱۲ اب |
| خندیدن | ہنسنا | دندان سپید کردن ۱۲ ان | | خنده | خندد | خواجہ شیراز اے پستہ تو طعنہ زدہ بر حدیث قند۔ مشتاقم از برائے خدا یک شکر بخند و خنده بمعنی خندیدن صائب لبعاشقان سپیدروز خنده بید رویست۔ تراکہ صبح بناگوش شام میگردد۔ ودرلو اور المصادر است کہ خندیدن زمین رستن نباتات است شیخ نظامی زشیران بود روبہان رانوا۔ بخندد زمین تا نگرید ہوا وخندیدن گریبان واشدن گریبان است ناصر علی تاگریبان کہ بروئے صبا خندیده بود۔ صبح چون شبنم چکیدن داشت دربستان ما۔ وخندیدن زخم وچشم بمعنی شگفتن صائب عقیقی ساز و ازخون جگر سیمائے زرین را۔ سہیل شوخ چشم ازغیرت خندیدن چشمت۔ وخندیدن رنگ وشریان جوشش زدن آن۔ و خنداخند مرادف خندان خندان انوری دفع چشم بد جہانے را ہمچنان زمزم خنداخند۔ ۱۲ |
| ایضاً | ہنسنا بنظر تحقیر اور اہانت کے | دندان سپید کردن بنظر تحقیر وتوہین ۱۲ | ضحکات | ایضاً | ایضاً | ودرین مقام تحقیر وتوہین بصلہ بر مستعمل امیر شاہی سبزواری عقلم کہ بودی رہنمون خندید براہل جنون۔ من نیز ہمی خندم کنون برعقل دعویدار خود۔ ۱۲ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی مجازی یا اصطلاحی یا افعال مرکبہ | مصدر عربی | ماضی مطلق | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| خندیدن | ہنسنا بمقام تعجب | دندان سپید کردن بمقام تعجب ۱۲ | | ایضاً | ایضاً | درین مقام تعجب وشگفت بصلہ از امیر شاہی سبزواری کارم بسینہ تخم وفائی توکشتن است۔ خود عقل خندہ میزند از کار وکشت ما۔ ۱۲ |
| ایضاً | ہنسنا بمقام نفرین | دندان سپید کردن بمقام نفرین ۱۲ | | ایضاً | ایضاً | درمقام نفرین ودشنام گویند فلان بکس زن خود خندیدہ باشد ۱۲ |
| ایضاً | تازہ و شگفتہ ہونا | تازہ وشگفتہ شدن ۔ن | | ایضاً | ایضاً | چون خندیدن رخ سلمان ز آب دیدہ سلمان نہال حسن جی بالد۔ سحابی تانمی گریدنمی خندد رخ زردی۔ |
| ایضاً | خوش شگفتہ ہونا علم ہونا | علم گردیدن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون خندیدن طبع مولانا جامی بجدگرچہ ہزار اعجوبہ سازی۔ نخندد طبع کودک جز ببازی ۱۲۔ شانی تکلو زجان سپاری مغلوب جانستانی غالب۔ اجل بگرید وشمشیر آبدار بخندد۔ ھ چو شمشیرش بخندد خصم گرید۔ بلی از خندہ برق است باران۔ ۱۲ انتال |
| ایضاً | کرجانا | ریختن دم | | ایضاً | ایضاً | چون خندیدن دم شمشیر ۱۲ وخندان شدن شمشیر کنایہ از دندانہ دار شدن شمشیر وماننداآن وحید شادی از پیران خم گردیدہ قامت بدنماست۔ قیمت شمشیر کم گردد چو خندان مے شود۔ ۱۲ |
| ایضاً | پہولنا اورکہلنا | شگفتن | | ایضاً | ایضاً | چون خندیدن گل عرفی گل کرشمہ بخندد چو چشم باز کنی۔ بہار عشوہ بریزد چو رخ بپوشانی۔ ۱۲ |
| ایضاً | بہرجانا | لبریز شدن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | چون خندیدن ساغر ۱۲ ان |
| ایضاً | کہلنا | کشادہ شدن | | ایضاً | ایضاً | چون خندیدن بند چیسز وحید بند نقاب تو چو خندان شود۔ سایۂ خورشید فروزان شود۔ ۱۲ |
| ایضاً | پہڑکنا | طپیدن | | ایضاً | ایضاً | چون خندیدن شریان طالب آملی غمزہ چون نیش نگاہے بعتاب آلاید۔ ہرطرف دردل این شیفتہ شریان خندد۔ ۱۲ واین معنی غیر معنی جوشش زدن نیست۔ کہ درخانہ کیفیت خانہ اول مصدر ہذا گزشت۔ ۱۲ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | صیغہ امر | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| خنداندن | | متعدی خندیدن | | | خنداند | عرفی گلی کہ خرمی وے را بخنداند چو فروردین – نہ آن گل کہ وداع شاخ گرداند ز مستانش – ۱۲ |
| خنیدن ۵ بفتح اول بروزن رسیدن ۱۲ | آواز دینا کوہ وغیرہ کا | صدا دادن کوہ و گنبد و چاہ و مانند آن ۱۲ ان | اِصْدَاء | خنید ۵۲ یعنی آوازہ و شہرت و آواز طاس ۱۲ ب | خند | فردوسی ہمہ دشت زاواز شان می خنید – ہمی رفت تا جائے پیران رسید – خُنیدہ بالضم ستودہ و پسندیدہ شیخ نظامی بگیتی ازین خوبتر داستان – خُنیدہ نیامد بر راستان – اسکندر خنیدہ بپاک ستودہ بہ تیر – بدان گنج بخشی بدان شیر گیر – ۱۲ ج |
| ایضاً | مشہور ہونا | بلند آوازہ شدن و شہرت یافتن ۱۲ ان سبج | | ایضاً | ایضاً | فردوسی یکی شادمانی بُد اندر جہان – خنیدہ میان کہان و مہان شیخ نظامی این پردہ دریدہ شد بہر سو – وین راز خنیدہ شد بہر کو – ۱۲ |
| خِنیدن بااول مکسور ۱۲ ب ج | چوسنا | مکیدن ۱۲ اب ج | | | | شرف سعدی گہ از باغ تو لالہ می چینیدم – گہ از لعل تو شکر می خنیدم – ۱۲ ج |
| خوابیدن | سونا | در خواب شدن ۱۲ ان | نَوْم | خواب معروف و انچہ در خواب دیدہ شود و امر نیز ۱۲ | خوابد | عرفی دشمن چو یافت حزم ترا گفت بازحل – چون بخت من بخواب کہ فارغ شدی زیاس – و خوابیندہ مرادف خوابیدہ شیخ نظامی درین رہ چو من خوابیندہ بسی است – بیاروکسی یاوکا بیخا کسی است – سہی سروش بہ بالین خوابیندہ – سرشک از لالہ و گل بر دمیدہ – و در برہان است خوابیندہ بروزن المیدہ مخفف خوابانیدہ باشد شیخ شیراز خوابیندش ز لطف برزانو – تقضی الامر کیف ما کانو ۱۲ ات |
| ایضاً | | غلطیدن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | آلودہ ہونا | آلودہ شدن | | ایضاً | ایضاً | چون کباب در نمک خوابیدن سے میر دستانہ بر خاکم نمیدانند کہ من – در کفن محجوب کباب در نمک خوابیدہ ام – ۱۲ |
| ایضاً | گرنا اور لپٹنا | افتادن و نگون شدن ۱۲ | | ایضاً | ایضاً | چون علم خوابیدن صائب خط عیان شد تا بساط زلف او برچیدہ شد – |

۵ در برہان است خنیدن بفتح اول بروزن رسیدن پیچیدن آواز با گنبد و کوہ و حمام و گنبد و امثال آن و آوازہ بلند شدن و شہرت یافتن را نیز گویند ۱۲

۵۲ بروزن دوید یعنی خنیدن است یعنی صدا و آواز و سر و صحرا و گنبد و صدا را نیز گویند سر از طاس برآید یعنی شہرت و آوازہ تمام و بضم اول و سکون ... بضم اول ... یعنی ... ۱۲

| مصدرات | معنی اردو | معنی فارسی یعنی بزبان فارسی | مصدر عربی | ماضی مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | فتنہ ہا بیدار گردد چون علم خوابیدہ شد۔۱۲ |
| ایضاً | ٹھہرنا | اقامت ورزیدن<br>۱۲بہار | | ایضاً | ایضاً | چون گویند کہ یکماہ درانجا خوابیدیم از اہل زبان بہ تحقیق پیوست ۱۲بہار |
| خواباندن و<br>خوابانیدن | سولانا | متعدی زخوابیدن<br>۱۲ان | اِنَامَۃ | ایضاً | خواباند | میر خسرو با دخسارا چو بالا بود۔ چشم بخوابان کہ درانست سود۔۱۲ |
| ایضاً | مارنا | زدن بر چیزے<br>۱۲ان | | ایضاً | ایضاً | چون خواباندن تیغ وسنان وماندآن صائب بہ بیداری چہ خواہد کرد یارب بانظربازان۔ کہ خوابانیدن تیغست خوابانیدن چشمت۔ زمانای مشہور بر خدنگ غمزہ آہونگاہان تہمت۔ آنکہ خوابانیدہ بر دلہا سنان پیداست کیست۔۱۲ سنجر کاشی تیغ زہر آلود اچشمان ہندو کند شد۔ بسکہ خواباند درہم تیغ ابرو کند شد۔ واین لازم معنی است نہ معنی آن چہ درین صورت تیغ وغیرہ بخون آلودہ می شود و خواب تیغ بمعنی ضرب تیغ مرزا بیدل بیدل از مژگان خواب آلود او ایمن مباش۔ می کشاید فتنہ ہا چشم از کمین خواب تیغ۔۱۲بہار |
| ایضاً | بیہانا اونٹ کا | نشاندن | اِبْرَاک | ایضاً | ایضاً | چون خوابانیدن شتر جامی دامن زغبارہ بیفشاند۔ اشتر بکنار چشمہ خواباند۔۱۲ |
| ایضاً | پال کرنا | نہفتن ثمر در گیاہ وغیرہ برای پختن ۱۲<br>نوادر اللغات | | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | چھپانا | پوشیدن | | | ایضاً | چون چشم خواباندن کنایہ از تغافل کردن چنانکہ گویند فلانی چشم خود را خوابانیدہ است امی دیدہ ودانستہ تغافل کردہ است صائب دشمنان را وارم از تیغ تغافل سینہ چاک۔ چشم خواباندن بود شمشیر خواباندن مرا۔۱۲بہار |
| ایضاً | آلودہ کرنا | آلودن ۱۲بہار | | ایضاً | ایضاً | چون خواباندن چیزے درچیزی چنانکہ کباب درنمک و بادام و پستہ در شکر و نمک سالک یزدی من زبان خویش را در سرمہ خوابانیدہ ام۔ ہمچو چشم شوخ او گر صد زبانم دادہ اند۔ بیدل آنکہ چون گل زخم مارا در نمک خواباندہ است۔ می چکد شور تبسم ہمچو صبح از پیکرش۔۱۲ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی لغوی و اصطلاحی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| خواستن | چاہنا | خواہش وارادہ کردن | مشیئة | خواستہ و خواہش طلب وارادہ ۱۲ ونیز بمعنی دعا ۱۲ وتحسین ماضی نیز ۱۲ | خواہد | خواہش چند معنی دارد یکی ارادہ چنانکہ گویند خواہش خدا چنین بود اے ارادہ ایزدی چنین بود دوم بمعنے دعا شیخ نظامی بخواہش نمودن زبان برگشاد۔ پس از آزین شاہ را کرد یاد سیوم بمعنی مال ابوالحسن شہید دانش وخواہش اندر گس و گل۔ کہ بیکجا نے نشگفند بہم۔ ہر کرا دانش است وخواہش نیست۔ ہر کرا خواہش است دانش کم۔ ودر برہان خواہش بروزن بالش بمعنے مال واسباب وخواستہ وخواستنی باشد وخواستہ بمعنی مسئلہ ومال عسجدی یا بہ بند و یا کشاید یا ستاند یا دہد۔ تا جہان بر پا سے باشد شاہ را این یادگار۔ انچہ لبستاند ولایت انچہ بدہد خواستہ۔ انچہ بند و پای دشمن انچہ بکشاید حصار۔ ودر برہان بمعنی مال واسباب وجمعیت وملک وانچہ والخواہ باشد ودر ترجمہ بمعنی ہم ہست چنانکہ در عربی گویند باسے ملحنے فلان در فارسی گویند بخواستہ فلان وخواستگار وخواستار وخواہش وخواہش گر ہر چہار بمعنے طلبگار خواہ صیغہ امر است وبہر تردید ہم آید خواجہ شیراز من انچہ شرط بلاغ است با تو می گویم۔ تو خواہ از سخنم پند گیر وخواہ ملال۔ وبمعنے خواستہ شدہ ہم چون بخواہ وخاطر خواہ وخواستی بمعنی ارادی چون حرکت خواستی بمعنی حرکت ارادی این یا نکتہ ہای نوزدہ ۱۲ بمعنی قربت کند چون دیوار میخواست کہ بیفتد ای نزدیک بود کہ بیفتد وہمین این باب در مضارع وامر واسم فاعل بہا بدل شود چون خواہد وخواہ وخواہندہ وخواہد علامت استقبال ہم باشد چون خواہد آمد وخواہد رفت ودر خواہ بمعنی گدا ودریوزہ گر ۱۲ ج ن |
| ایضاً | مانگنا | طلب کردن ۱۲ ن | سُؤال مسئلة | ایضاً | ایضاً | فقرہ گلستان گفت از من چہ میخواہ ظہوری دل زمن مہر وام مے خواہد۔ جز ظہوری ضمان نمی خواہم۔ وصاحب بہار عجم نگاشتہ کہ ازین بیت ظہوری خواستن بمعنی شمردن نیز مستفاد می شود ع از سحاب محیط حشمت تو۔ نہ فلک یک حباب مے خواہم۔ ۱۲ |
| ایضاً | پوچھنا | پرسیدن ودریافتن ۱۲ | | ایضاً | ایضاً | چون نشان خواستن سعدی اگر خواہی از نیکبختی نشان۔ در ظلم بندے بر اہل جہان۔ ۱۲ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | مصدر فارسی ہم معنی | مصدر عربی | امر | ماضی | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| خواستن | آرزو کرنا | آرزو داشتن | | ایضاً | ایضاً | صائب سخت می خواہم که در آغوشش تنگ آرم ترا۔ ہر قدر افشرد دل را بیفشارم ترا۔ و این معنی قریب بمعنی اوّل است ۔ ۱۲ |
| ایضاً | روائی چاہنا | روائی آرزوے کردن | | ایضاً | ایضاً | چون حاجت خواستن معزی قصۂ خویش با تو دانم گفت ۔ حاجت خویش از تو دارم خواست ۱۲ |
| ایضاً | دوست رکھنا | دوست داشتن | | ایضاً | ایضاً | چون سوال خواستن محمد ہمکر ۔ اے جود تو زلذت بخشش سوال خواه ۔ دی عفو تو زغایت رحمت گناه دوست ۔ ۱۲ |
| ایضاً | عفو چاہنا اور بخشانا | طلبگار عفو شدن ۱۲ | | | | چون گناه کسے از کسی خواستن یعنی شفاعت او کردن شیخ شیراز دران وقت نومیدی آن مرد راست ۔ گناہم زداد ارد او ربخواست ۔ ۱۲ |
| ایضاً | دینا | دادن | | ایضاً | ایضاً | نظامی سوم دل بشفقت برآراستن ۔ ستم دیده را داد دل خواستن ۔ بدان داد ملکت کرشاہی کنی ۔ چو داور شوی دادخواہی کنی ۔ ۱۲ |
| خواندن بہ خواندن با ظہار واو اول ۱۲ | پڑہنا | مقابل نوشتن | قرآن و قراءة | خوان امر نیز ۱۲ ابہ | خواند | طاہر وحید بہرم وصل چون مکتوب ازان ناخوانده می آیم ۔ که میدانم اگر مکتوب بفرستم نمی خوانی ۔ فردوسی ہمه موبدان آفرین خواندند ۔ ورا خسرو پاکدین خواندند ۔ ۱۲ |
| ایضاً | بلانا | طلبداشتن ۱۲ ن | | ایضاً | ایضاً | عاقلخان بعمرے گربسوی خویش میخوانی مرا ۔ می برد از محفل نظاره حیرانی مرا ۔ سکندرنامه ارسطوے بیدار دل را بخواند ۔ وزین در بسے قصه با او براند ۱۲ |
| ایضاً | گانا | سرائیدن ۱۲ ان | تغنّی و تغنیه | ایضاً | ایضاً | چون غزلخوان بمعنے مطرب ۱۲ بہار |
| ایضاً | یاد کرنا | یاد کردن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | شیخ نظامی چو در نیم شب برآرم زخواب ۔ ترا خوانم و ریزم از دیده آب ۱۲ |
| ایضاً | سمجھنا | فہمیدن و در یافتن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | طاہر وحید اے مخطط حکم قتل آورده برما بخوان ۔ دل مبر گرمی بری مضمون این خط را بخوان ۔ اے بفہم و دریاب چه مضمون بفہم و دریافت علاقه دارد و ہمچنین درین بیت او سه میر منداز کشور آسودگی دیوانگان ۔ از سواد شہر این مضمون مشکل خوانده اند و چون راز خواندن خواجه شیراز ہر آنکه راز دو عالم زخط ساغر خواند ای دریافت ۱۲ |

با واو معدوله [illegible] بروزن راندن ۱۲

| مصادر | معنی اردو | معنی یا مرادف فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مفعول | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | رموز جام جم از نقش خاک رہ دانست - ۱۲ بہار |
| ایضاً | کہنا | گفتن | | ایضاً | ایضاً | سند نش در شعر نیز دیدہ ایست کہ بجانۂ تحسین مصدر ما گزشت یعنی آفرین خواندند<br>دعا کہ دین خواندند ۱۲ |
| ایضاً | کرنا | کردن | | ایضاً | ایضاً | چون درس خواندن خواجہ شیراز بلبل بشاخ سرو بگلبانگ پہلوی میخواند<br>دوش درس مقامات معنوی زلالی از چون خواند بلبل درس فریاد - دلش را<br>بروی غنچہ گرد و لبیس داد - ۱۲ |
| ایضاً | مقرر کرنا | مقرر کردن و<br>معین نمودن<br>ان۱۲ | | ایضاً | ایضاً | شیخ نظامی یکے را بنگ کہ خویش خواند - دگر را بقدر رسن پیش راند -<br>یعنی یک کشتی را بنگاہ و سقط الحجر ہمان کشتی مقرر کرد - ۱۲ |
| خوردن | کھانا | تناول کردن | اکل | خورش و<br>خورد و<br>خور<br>بمعنی قوت<br>و روزی ۱۲ | | خوار و خوار و خوارہ و خوارک و خوراک و خورا و خوردی و خوردنی و خوار بار (بدون رای ۱۲)<br>و خورش است ہمہ مرادف خورش سنائی بدو گفتہ کندہ نیک کمن - (بروزن سہاسے ۱۲)<br>خوار بارش بجای خرابن تا خسرو تن خورا گر خواہد شد تن تاکی جگر -<br>جانت عریانست تو بگردن تن کرباس تن - فردوسی ابا خواست یزدانش چارہ<br>نبود - ابا کوشش و زور خوارہ نبود - و خوان بمعنی طعام و مائدہ و خوال مبدل خوان<br>و خوالیگر و خوالگر بمعنی طباخ و خوان ساز و مطبخی و سفرچی و خوار و خوارہ و خور (۱۲ ب ن ج)<br>امر نیز و در برہانست کہ خور و ماضی خوردنست کہ اکل کردن باشد و بمعنی شکست و ریزہ<br>ریزہ کرد ہم در موید الفضلا نوشتہ اند و بمعنی در خور و لایق و سزاوار نیز ۱۲ |
| ایضاً | پینا | نوشیدن | شرب | ایضاً | ایضاً | چون بادہ خوردن شیخ شیراز بادہ پر خوردن و ہشیار نشستن سہل است - گر بدولت<br>برسی مست نگردی مردی - ۱۲ |
| ایضاً | کمانا | | | ایضاً | ایضاً | گلستان علم از بہر دین پروردنست نہ از بہر دنیا خوردن ۱۲ |
| ایضاً | مسخر کرنا | تسخیر کردن ۱۲<br>ن | | ایضاً | ایضاً | چون جہان خوردن و ملک خوردن بوستان طمع کردہ بودم کہ کرمان خورم - کہ ناگہ<br>بخوردند کرمان سرم - شیخ نظامی بعہد از تو بدخواہ جان می برد - بدین عہد |

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی از اصطلاح نام کتاب | مصدر | حاصل مصدر | مضارع | محاوره و سند وغیره |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| | | | | | | رایت جهان سے خورد- ۱۲ ن |
| خوردن | تمتع اور فائدہ تام اوٹھانا | متمتع تام و دلخواه یافتن و برخوردن از چیزے ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | چون بهشت خوردن یعنی از بهشت تمتع یافتن و برخوردن است بوستان بهشت تن آسانی انگه خوری - که بر دوزخ نیستی بگذری - آے از بهشت تن آسانی آنگاه فائده دلخواه حاصل کنی و چون مال و سرمایه خوردن شیخ شیر از بخور چیزے از مال چیزے بده - ز بهر کسان نیز چیزے بنه ۱۲ ان فافهم |
| ایضاً | لینا | گرفتن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | چون بوسه خوردن صائب بوسه از کنج لب یار نخوردست کسی - زه گنجینه اسرار نبر داست کسی - ۱۲ و چون رشوت خوردن امیر خسرو آنچه ز دست تو دهن میخورد - رشوت آسایش تن میخورد - ۱۲ بهار |
| ایضاً | دینا | دادن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | چون خراج خوردن ظهوری از شهے کشور دل آباد است - که خراج ده خراب خورد یعنی خراج دهد ۱۲ ان |
| ایضاً | اثر پذیر ہونا | منفعل و متاثر شدن بچیزے ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | چون شادی خوردن و درد و غم خوردن و رشک خوردن و تیمار خوردن و حسرت خوردن و خشم خوردن و ندامت خوردن و افسوس خوردن و آفتاب خوردن و گرما خوردن و سرما خوردن و تشویر خوردن و شکست خوردن و شبخون خوردن و خشت خوردن و سیلی خوردن سیفی کار من خوردن خشت است بسر دانستم - تا بآن سنگدل افتاد و سرو کار مرا گلستان غم ز بردستان مخور زنهار - ملا قاسم مشهدی شکست آرزو در پادشاهی میخورم ورنه - تن من بر حصیر فقر شیری در نیستان بود مرزا صائب اگر روے عرقناک تو در مد نظر باشد - چو آب زندگی گرمائے محشر می توان خوردن - بیداغ عشق نجستگی از دل طمع مدار - خام است میوه که خورد آفتاب کم - کباب حسن تو ام قدر خط نکو دانم - ز سایه ذوق نکرد آنکه آفتاب بخورد شفیع اثر فی همین دانا ز اوضاع جهان افسوس خورد - هر که شد بر خوان هستی میهمان افسوس خورد - سعدی چاره نیست بجز دیدن و حسرت خوردن - چشم حاسد که نخواهد که ببیند محسود - فخری تو در دو غم بمیخوری و چشم خون تو - وین زان بود که عاقبت کار نگری |

| محاوره و سند وغیره | مضارع | حاصل مصدر | مصدر متعدی | نام فاعل و مفعول و حالیه | معنی فارسی یا انگریزی | معنی اردو | مصدر فارسی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| میر خسرو بازچو گنجشک دہن باز نیست - جاے سخن در دہن باز نیست - پیر کہ او درد سبیلی خورد - لعبت عیداست کہ سیلی خورد ظہوری رطل صبوحی بچو شم درار - کہ خوردم شب خون خیل خمار - ۵ رشک رقیب میخورم لیک عوض نمیکنم - بالب خندہ خیز او دیدہ گریہ زا آخیز - خواجہ شیراز نغز گفت آن بت ترسا بچہ بادہ فروش - شادی روی کسی خور کہ صفائی دارد کمال اسمعیل زہے زرفعت تو خوردہ آسمان تشویر - زہے ندیدہ ترا چشم روزگار نظیر - انوری در بزم رشک بردہ از و شاخ ارغوان - در بدل شرم خوردہ از دایرو رہبار - و ہمچنین سیلی خوردن و تو ابخہ خوردن و چشم خوردن و مہرہ خوردن و سنگ خوردن و کمان خوردن و این خیلی غریب محسن تاثیر چون صدف ہموارئی ما مقتضاے طینت است - صفحہ ما مہرہ از پہلوی گوہر میخورد - کاشکے اہل جہان اہل بصیرت بودند - چشم تاکی کسی از دیدہ نادیدہ خوردہ ۱۲ ان و چون نیش خوردن کلیم تا چند نیش عقرب ازدخل کج خورم - کسب کمال شعر و علم راگزیدہ است - و چون چاک خوردن مسیح کاشی چاکہا از وہم نسیم خورم - تا رہاے کفیدہ را ماتم - و چون حد خوردن بمعنی سزاے شرعی یافتن صائب بیگناہان در غضب حد گنہگاران خورند - میزنند از خشم شیران بر زمین دنبالہا - و چون حیف خوردن حافظ بیاد سلطنت از ما بحر بکا پیچسن - و زین معاملہ غافل مشو کہ حیف خوری - و چون رم خوردن مفید از بسکہ رم زدیدن صیاد خوردہ ام - پہلو بکوچہ عدم آباد خوردہ ام - و چون لت خوردن اے کوفتہ شدن بلکہ طغرا تا در تہ پتک آسمان لت نخوری - ہمچون ورق طلا برون آئی ز پوست ۱۲ بہار و چون ہوا خوردن باقر کاشی آہ سردی کشیدم از دل گرم - رخ بہوشان گلت ہوا نخورد - میر صیدی آن چشم ناتوان غم مردم کجا خورد - کز بازگشتن نگہ خود ہوا خورد - و چون واہمہ خوردن جلال اسیر دل خوردہ اسیر تو دما واہمہ خوردیم - گر کعبہ دلیل است چہ باکست درین راہ - ۱۲ بہار و چون زخم خوردن عرفی گر بگویم لذت زخمی کہ بر جان | | | | | | | |

| محاورہ و سند وغیرہ | مضارع | حاصل مصدر | مصدر متعدی | معنی فارسی یعنی مترادف | معنی اردو | مصدر فارسی |
|---|---|---|---|---|---|---|
| خوردہ ام - خون بجوشش آید زغیرت مرغ لبسمل کردہ را - ۱۲ و چون آب خوردن خم و سبو وغیرہ شفیع اثر کسی نداد میخانہ راہ زاہد خشک - خم آب خوردہ چو شد قابل شراب شود | | | | | | |
| چون راہ خوردن ظہوری در تعریف اسپ ع این رخش کہ شاشش بجہد بر تن جہان چون صیت شہنشاہ دود گرد جہان - بر بایدہ طے مکان مہمان است - در راہ خورے نقش سمش گشتہ دہان - ۱۲ | ایضاً | ایضاً | | طے کردن بسرعت ۱۲ بہار | جلد طے کرنا | خوردن |
| چون تیغ بر فسان خوردن کنایہ از تیز شدن او - محمد سعید اشرف فی تند گردد آن ورنہ این سودہ می شود - ہر چند تیغ مہر خورد بر فسان برف - ۱۲ | ایضاً | ایضاً | | نہادہ شدن | رکھی جانا | ایضاً |
| چون خم خوردن ظہوری قدم وم از غصہ خم میخورد - بخاک رہ شہ قسم میخورد - ۱۲ | ایضاً | ایضاً | | شدن | ہونا | ایضاً |
| چون تیر بر نشان خوردن و پاے بر سنگ خوردن و صدا و نام بر گوشش خوردن و سنگ بر نخل خوردن و آدمی بر آدمی خوردن طغرا نظم شید انگشت تاراج سلیم - طرفہ دزدی خورد بر دزدی دگر صائب ہر کہ غافل شود ایمن ز ملامت گردد - نخورد سنگ بر آن نخل کہ بے بر شدہ است طالب آملی بر گوش خورد نام وصالے ولی چہ سود - کز صاحبان دیدہ بخوابش ندیدہ کس - ۱۲ | ایضاً | ایضاً | | رسیدن ۱۲ ان | پہنچنا | ایضاً |
| چون رقم خوردن ظہوری صفحہ سینہ ہا نگر کہ داغ - رقم انتخاب خوردہ دلم - ۱۲ بہار عجم | ایضاً | ایضاً | | یافتن | پانا | ایضاً |
| چون روزہ خوردن کلیم چون روزہ خوری جانب میخانہ روان شو - بہتر ز سفر چارہ براے رمضان نیست - اشرف می کشی کو زمہ و سال ندارد خبرے - نی ہمین روزہ کہ ماہ رمضان راہم خورد - و در بہار عجم روزہ داشتن بمعنی روزہ شکستن نگاشتہ و درین معنی جاے تامل است چہ شکستن بعد داشتن می باشد ۱۲ | ایضاً | ایضاً | | ناغہ کردن | ناغہ کرنا | ایضاً |
| چون جفتی خوردن مرغان ۱۲ ان | ایضاً | ایضاً | | کردن ۱۲ ان | کرنا | ایضاً |
| چون انگشت خوردن زلالی سازم شدہ از تو پردہ کہ سوز - انگشت خورم چو شمع تا روز - ۱۲ | ایضاً | ایضاً | | گزیدن ۱۲ ان | کاٹنا | ایضاً |
| چون روزگار خوردن و آمرز خوردن فرخی ہمہ آراستہ جنگ و فزایندہ کین - | ایضاً | ایضاً | | بسر بردن ۱۲ ان | بسر کرنا | ایضاً |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | مضارع | ماضی | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | روزگارے بخوشی خورده ونابرده برنگ ـ امروز بشادی بخورم باتو که فردا ـ ناچار مرا باز برد میسر بغزنین ـ ۱۲ |
| خوردن | کوتاه کرنا | کوتاه کردن ۱۲ ن | | ایضاً | ایضاً | چون ریسمان خوردن صائب دل صاف در بند دنیا نباشد ـ بتاریخ گو هر خورد ریسمان را ـ ۱۲ |
| ایضاً | اٹھانا | برداشتن و کشیدن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون زبان خوردن سه بلبل از آشفتگی خود مگر ـ خورد زبانی وبسی شور فشر ـ فرخی تراز من همه جز بندگی نمودن نیست ـ مرا ز تو همه جز رنج و درد خوارے نه ـ ۱۲ وازین محاورات صاحب بهار عجم در سند خوردن بمعنے متاثر و منفعل شدن هم نگاشته ظاهر اقریب هم است ۱۲ |
| ایضاً | آلوده ہونا | آلوده شدن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون گرد خوردن اسے گرد آلود شدن صائب نخورد گرد عیش محمل لیلی در دشت ـ نیست جز عشق تمناے دگر مجنون را ـ ۱۲ |
| ایضاً | ملنا اور لگنا | پیوستن بچیزے | | ایضاً | ایضاً | چون بر چیزے خوردن مستفرد قمی بسکه کردم گریه خون دیده تا ابرو رسید آب این سرچشمه طغیان کرده بر پل میخورد ـ طاهر وحید کنگره اش رنجی از هم تمام ـ بوے گلش خوری اگر بمشام ـ صائب طره خم بخمش شب همه شب مے لرزد ـ که نسیمی بچراغ دل سوزان نخورد ـ وچون تیر بر کسے خوردن صائب نیست جز تیر که بر خاکساران خورده است ـ بر زمین تیرے که از شست قضا افتاده است ـ ۱۲ |
| ایضاً | گران گزرنا | گران گذشتن ۱۲ | | ایضاً | ایضاً | چون حرف بر دل خوردن صائب حرف سبک بر دل ما می خورد ـ ۱۲ |
| خورانیدن | کھلانا | بخورش دادن ۱۲ | اِطعام | | خوراند | آئین اکبری در آئین انعامی نگارد اسپ باید تا یکسال وجه خوراندن باید ۱۲ بوستان طعامش خوراند درویش سیر ۱۲ |
| خوستن بواو معدوله ... | کوٹنا اور نرم کرنا یعنی کچلنا | کوفتن و نرم کردن ۱۲ ن | | | | خوسته و خوست کوفته و نرم کرده چون چنگال خوست و آنخوست و پای خوست ولی خوسته و در برهان است خوسته با ثانی معدوله بر وزن خسته بمعنی کنده و برکنده و بمعنی گندیده و بدبو هم آمده و خوست با ثانی مجهول بر وزن پوست جزیره میان دریا |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | معنی عربی | حاصل بالمصدر | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | راه کوفته شده را گویند و بایں معنی با واو معدوله ہم گفته اند ۱۲ |
| خوشیدن (بر وزن [illegible] ۱۲ ان) | سوکہنا | خشک شدن ۱۲ ان | | خوش خشک ۱۲ و امر نیز | خوشد | شیخ اوحدی دو چشم من از عشق او چون تر ست - لبم گر بخوشند ز غم گو بخوشش - شیخ شیراز بخوشید سر چشمہای قدیم - نماند آب جز آب چشم یتیم - شمس فخری زہے فرشتہ صفت خسروی کہ در ملکوت - دعای جان تو باشد ہمیشہ ورد سروش - اگر نبودی فیض سخا و ہمت تو شاہی درخت امید جہانیان ہمہ خوشش ۱۲ ان |
| خوشانیدن | سوکہانا | خشک کردن ۱۲ ان | | | خوشاند | ابو شکور اگر خوشاند تن خشکی فزاید - وگر سردی خود آن بیشتر گراید ۱۲ ان |
| خلسیدن | بھیگنا | تر شدن ج ۱۲ ف | ابتلال | ایضاً | خلسد | |
| خیسیدن و خیسانیدن و خوسانیدن (بر وزن [illegible] ۱۲ اب) | بھگونا | تر کردن بآب ۱۲ ان | ھرق و نقع و انقاع بل و ابلال و تبلیل و استبلال | | خیسد و خیساند و خوساند | و در فرہنگ ناصری خیسیدن بمعنی تر شدن و خیسانیدن را متعدی آن نگاشته ۱۲ چنانکہ در صفوة المصادر است ۱۲ |
| خنیدن بر وزن دیدن ۱۲ اب | دُہنکنا | پشم و پنبہ بر زدن ۱۲ ان | ندف نفش | | خند | شیخ عطار جہان آتش وجود ت پشم خنیده - نماند پشم و آتش آرمیده - و ظاہرا بدیں معنی مخفف فلخیدن است ۱۲ ان |
| ایضاً | ٹیڑہا ہونا | کج و خم شدن ۱۲ اب ان | | | ایضاً | ابو شکور الا تا ماه نو خنیده کمانست - الا تا چون سپر باشد مہ بدر - و ظاہرا بدیں معنی مخفف خمیدن است ۱۲ ان |
| خیزیدن و خزیدن و غیزیدن و غژیدن (بر وزن [illegible] ۱۲) | گھسنا [illegible] | آہستہ بجای ور شدن ۱۲ اب ن ج | وُلوج | خیز و خز غیژ و غژ و امر نیز ۱۲ | خیزد و خزد و غیژد و غژد | مولوی معنوی آن طرفہ مرغم کز چمن براعتماد خویشتن - نی دام و نی گیرنده اندر قفس غیژیده ام ۱۲ ج |

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | امر | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| خیزیدن و خزیدن و غیژیدن و غژیدن | گھسٹنا چلنا | نشسته براه رفتن چنانکه اطفال مردم شل میروند ۱۲ | زحف | ایضاً | ایضاً | و در برهان است بچهار دست و پا براه رفتن و غیژیدن بیائی مجهول بر وزن و معنی خیزیدن است که بمعنی لغزیدن و بچهار دست و پا و زانو نشسته براه رفتن طفلان و مردمان شل باشد ۱۲ |
| ایضاً | پھسلنا | لغزیدن ۱۲ ابن | زلل و زلّة | ایضاً | ایضاً | |
| خوزانیدن ۱۲ ج (۱۲ واو مجهول) | | چفسانیدن | | | | این مصدر خوزانیدن بمعنی چفسانیدن در لغات موجوده جز فرهنگ جهانگیری یافت نشد ۱۲ |
| خموشیدن | چپ رہنا | خاموش ماندن | سکوت سکت سکات صموت صمت | خاموش و خموش خامش و خمش و امر نیز ۱۲ | خموشد | عرفی خموش عرفی ازین شکوهٔ ملال انگیز - زلاف حوصله یاد آرد طے کن این زاری - ۱۲ |
| خموشانیدن (از صفوة المصادر ۱۲ و از اقتدار ۱۲) | چپ کرنا | خاموش کردن | اِسکات تسکیت | ایضاً | خموشاند | |

# باب دال مهمله

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | امر | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| داختن | جاننا | دانستن ۱۲ ان ج | عِلم | | | |
| داخیدن (از نخ... مختلف ۱۲) | ایک دوسرے سے جدا کرنا | از هم جدا کردن ۱۲ ان ب ج | فَصل | | | و رشید داختن و داخیدن را یکے پنداشته ۱۲ ان |
| ایضاً | نظر ڈالنا | نظر انداختن بر چیزے ۱۲ اب ان ج | | | | |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی با حوالۂ فرہنگ | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| واخیدن | صاحب بصیرت ہونا | دیدہ ور شدن ۱۲ ان بج | | | | |
| دادن | دینا | مقابل ستدن ۱۲ ان | اعطاء | داد بمعنی دہش و بخشش و عدل و انصاف ۱۲ ان | دہد | و این باب صاحب دو مفعول است و گاہی مفعول دوم را حذف کنند ۱۲ ان و دہی مرادف دہ کہ صیغۂ امر است رودکی انچہ از رنج یافتیش بدل ۔ تو بآسانی از گزافہ بدیش سلے بدہ و را دو در جہانگیریست داد سہ معنی دارد اوّل معروفست دوم نام خوشتی است کہ آنرا ہندی تیز داد گویند این دو معنے را شاعر نظم نمودہ ؎ امان اللہ آن نگارین ہمیداد میلادن ۔ کہ گرسین است میل کردن او ۔ زبس عرزم کہ از وی داد خواہند ۔ گرفتہ داد سر تا پاتن او ۔ سوم بمعنی عمر و سن و سال حکیم قطران نوروز بر تو فرخ و فیروز باد او ۔ از بخت داد یابی و از داد برخوری ۔ و بمعنی فریاد و فغان و راستی و اعتدال و دوار سیدن و بہرہ راہم گفتہ اند و در مضارع و امر و اسم فاعل این باب الف بہا بدل شود ۱۲ ان |
| دادن | کرنا | کردن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | چون وعدہ دادن و فراموشش دادن و خطا دادن و سلام دادن و آرشاد دادن و انصاف دادن و آواز دادن و تصحیح دادن و انزال دادن و نالہ دادن و جانشین دادن ملا فوقی یزدی قصۂ کوتہ رحم فوتید و وفا از ہم گذشت ۔ جانشین ہر دو شان بغض و عداوت دادہ اند ۔ صائب نہادہ بر رخ گل نقطہا ے شک شبنم ۔ بباغ رو کن و تصحیح این رسالہ بدہ ۔ عاشق دل شدہ ہر چند کہ آواز دہد ۔ کوہ تمکین تو مشکل کہ صدا باز دہد طاہر وحید شاخ گل بریاد لعلش جام ترنجی می دہد ۔ شاخ آہواز فغانم نالۂ نی می دہد ۔ نظیری نیشاپوری رضوان کہ می ستود گلستان خویش را ۔ انصاف داد خود کہ چو بزم حبیب نیست ۔ محمد قلی سلیم خدایا چون مرا در عاشقی ارشاد میدادی ۔ چہ می شد اندکی گر بیوفائی یاد میدادی میر معزی دو در فلک جز تو پس از پدر تو ۔ خط وزارت بہر کہ داد خطا داد ۔ شیخ نظامی بلخی در اندیشہ را جوشش دہ ۔ در افتادگی |

| مصدرات | معنی اردو | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | تن فراموش ده- ملا وحشی وعده جلوه چون دہی قدوه اہل صومعه- دررہ انتظار تو فوت کند نماز را- ۱۲ان وچون سجده دادن اسیر نداوم سجده کرعهده خجالت برون آیم سرکوبی وفالعینی عبادت خانه خودرا تاقیر سلامم میدہد جانان وچون غیر است ہمراہش- بنوعی میخلد در دل که دشنام است پنداری- وچون شرح دادن صائب قرص خورشید است اوّل لقمه مهمان صبح- چون توانم داد شرح نعمت الوان صبح- وچون صیقل دادن شوکت نمیدانم که صیقل داده مرآت ضمیرم را- که رنگ خانه آئینه میریزد غبار من خواجه جمال الدین سلمان خاک زنگار بر آور دخوشتار نگاری- که دہد آئینه دیده ودل را صیقل- وچون عرض دادن صائب دہم چه عرض سخن بر سیه دلان صائب- سفال تیره چه پرزم شراب بخشش را ہ گوش روحانی نثرا دادن بر کلامش می نهند- حور رضوان چون به بینندش سلامش می دہند- وچون افشا دادن سنجر کاشی سرازل درازا ابد بعید دہی- چون طنطنه عدل تو ہر جا دہد افشا- وچون پرورش دادن قاسم مشهدی تمام عمر صرف گریه کردم از نم اشکی- نه گل درباغ ونی خاری بهامون پرورش دادم- وچون ترک دادن صائب نشسته شعله آواز بلبلان صائب- برای خاطر گل ترک آه وناله مده- وچون جولان دادن ہ ورعنان راه ده ظهوری را- تا دہد رخش برفلک جولان- وچون حساب دادن بمعنی حساب کردن صائب اگرچه دورم از این بزم می توانم داد- حساب خنده گل بانثار گریه شمع- وچون خم دادن بیمیرزی جعد دلبندان مگر روی عرا داد است چین- زلف مه رویان مگر پشت مرا داد است خم- ۱۲ |
| دادن | کہنا | فرمودن گفتن ۱۲ان | | ایضاً | ایضاً | چون قصه دادن وشغل دادن وحال دادن میرخسرو غمزه زن گشت ماه صقلابی- فتنه را داد شغل بیخوابی- کیست کو را زبا خبر گوید- شاه را قصه گدای دہد- وچون حال دادن اسیر لاہجی عشق آنکو حال شده یا تو داد- وصفت شاهی در نہاد ما نہاد ۱۲ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | ہم معنی یا قریب المعنی الفاظ فارسی یا عربی مستعمل فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| دادن | سونپنا | سپردن و تحویل کردن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | ظہیر الدین فاریابی زلفت بجادوی بر دہر کجا بلیست - و نگہ بچشم و ابروی نامہربان دہد - ہندو ندیدہ ام کہ چو ترکان جنگجوے - ہر چہ آیدش بدست بہ تیر و کمان دہد - ۱۲ |
| ایضاً | گرو رکھنا | رہن کردن و گرو نہادن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | چون مصحف دادن درین مقطع ؎ داد مخلص دل بزلفش با ہزاران التماس چون پریشانی کہ مصحف را بہندوی دہد - ۱۲ |
| ایضاً | رکھنا | نہادن ۱۲ ان | | | | چون گوش بسچیزے دادن و سر بپاے کسی دادن صائب ہیچ ہمدردی نمی یابم سزاے خویشتن - میدہم چون بید مجنون سر بپائے خویشتن - محمد قلی سلیم دادہ گل گوشی بفریادم درین گلشن سلیم - نالہ ام گویا نظر بر عندلیبان آشناست - و چون نام دادن ظہوری زخش تو کہ برق و باد نامش دادند - باسختی ہم زمی کامش دادند - چون اہل ارادت بکف داد عنان - ہر چند کہ آب بی لجامش دادند - ۱۲ بہار و چون دست بدیوار دادن محمد قلی سلیم ز ضعف دست بدیوار دادہ آمدہ ام - بہر دو کام زمانی ستادہ آمدہ ام - ۱۲ |
| ایضاً | ظاہر کرنا | نمودن و آشکارا کردن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | چون جمال دادن کمال اسمعیل مجذرات سماوی در و جمال دہند - اگر تو آئینہ دل ز زنگ بزدائی - ۱۲ ان و چون جلوہ دادن صائب ز میوہ ہای بہشتی ہزار نا ہد را - بجلوہ دادن سیب ذقن برآوردی - ۱۲ |
| ایضاً | رخصت دینا | رخصت دادن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | و بدینمعنی مخصوص است بالفظ دل طاہر وحید زجان نتوان جدائی کرد یارب خط جانان را - چسان دل داد کز آغوش رخسارش برون آمد - میر یحیی شیرازی ز دوستیش دلم چون دہد کہ رو تابم - کہ ہر گہم نگہ گشت از تغافل سوخت - ۱۲ |
| ایضاً | چھوڑنا | گزاشتن راہ براے کسی تا بگزرد و حق آنست کہ دادن بمعنی مطلق گزاشتن است ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون کوچہ دادن و راہ دادن ملا سحابی از کوچہ تنگی کہ خرے میگزرد - رہ دادن او نہ از رہ تعظیم است - و چون جانب کسے دادن آصفی رفت بپہلوے رقیبان و دل ما خون شد - وہ کہ با جانب ما جانب اعتبار نداد - و چون رنگ دادن صائب سیہ رنگی درنگے می ستاند ہر زمان - بسکہ دارد انفعال از چہرۂ دلدار گل - ۱۲ بہار |
| ایضاً | کرانا | کنانیدن | | ایضاً | ایضاً | چون توبہ دادن و آشتی دادن و آشنائی دادن و ملاقات دادن و وضو دادن میر معزی |

| مصادرات | مصدر اردو | معنی فارسی اردو مصادر / ہم معنی مصادر | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | عدل و انصاف تواند بیشہ ایران زمین۔ آشتی داد است باشیر ژیان روباہ را۔ مرزا بیدل علیہ الرحمۃ ہ ما شہیدان را وضوئی دادہ اند از آب تیغ۔ سجدہ آموز سر ما نیست جز محراب تیغ۔ ۱۲ بہار و چون صلح دادن ملا وجی صفای روی عرقناک یار رنا زم کہ صلح دادہ بہم آفتاب و شبنم را۔ و چون غسل دادن طغرا چو ساقی دہد غسلم از جوی می۔ کفن دہ تو اہم لیکن از برگ نے۔ مرزا مقیم جوہری چو سازد کسی کشتہ از تاب خود۔ روانش دہد غسل در آب خود۔ غسل دادندش از گلاب و عبیر۔ تازہ کردند کسوتے چو حریر۔ و چون پرہیز دادن کسی را دانش باز چون دارم زغم خوردن دل افگار را۔ کی تواں پرہیز دادن کودک بیمار را۔ و چون تیمم دادن میر خسرو بہر سجدہ پیش پایش ہم زخاک پای او۔ دیدہ را دادم تیمم گرچہ غرق آب بود۔ و چون جماع دادن میر خسرو وانچو اجہ زنت کہ شیوہ ہا انگیزد۔ ہر لحظہ جماعی دہد و بگریزد۔ ۱۲ |
| ایضاً | مارنا | زدن | | ایضاً | ایضاً | و بدین معنی در مکافات و سزا دادن نیز آید و در مقام ضرب و قیل معنی انعام و بخشش بر سبیل استہزا و تحریہ مستعمل شود۔ اسدی پس از چشم و سود کورا دہید۔ ہمہ دستہا را بخون در نہید۔ و گوز دادن یعنی گوز زدن ملا فوقی یزدی کو تا کہ گوز بیشش از دہد گو گریہ کہ ریشہ را و خندہ بردہد۔ ۱۲ ان ولہ چون مروت وراز بن دار الفلاکت جلتیہ مردم اکثر گوز بر پا گاہ عشرت دادہ اند۔ ۱۲ |
| ایضاً | نکاح کردینا | منکوح کردن | | ایضاً | ایضاً | گلستان پیر مردی لطیف در بغداد۔ دختر کرا بکفش دوزی داد۔ ۱۲ |
| ایضاً | ملنا | مالیدن | | ایضاً | ایضاً | چون روغن مالیدن غنی نمی سازد غذای چرب زایل ضعف پیری را۔ کمان را گرچہ روغن میدہی فربہ نمیگردد۔ ۱۲ بہار |
| ایضاً | | کشیدن | | ایضاً | ایضاً | چون جاروب دادن کلیم بکوئش چون رسی ای اشک از ہمخانہ یادی کن۔ بیاد آستان او وہی جاروب مژگان را۔ ۱۲ بہار |
| ایضاً | بٹھانا | نشاندن ۱۲ بہا | | ایضاً | ایضاً | گلستان بادشاہی پسر بمکتب داد۔ لوح سیمینش در کنار نہاد ہ در دل تنگ مدار کلیم اشک شوق را۔ این طفل را کسی بدبستان نمیدہد۔ ۱۲ |

| مصادر فارسی | معنی اردو | مصادر فارسی ہم معنی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| دادن | لانا | آوردن | | ایضاً | ایضاً | چون توبہ بزبان دادن خواجہ شیراز یار دیرین مرا گو بزبان توبہ بدہ کہ مرا توبہ بشمشیر نخواہد بودن۔ و چون راز بیرون دادن زلالی اگر بیرون دہم راز دل خویش کند پروانہ شکر سوزش خویش۔ ۱۲ |
| ایضاً | ڈبونا اور بہا دینا | فرو بردن ۱۲ بہا | | ایضاً | ایضاً | چون بآب دادن و بسیلاب دادن صائب گرد برمی آرد از رنگین لباسان چشم شور۔ داد شبنم دفتر گل را بسیلاب نظر۔ متاع ہر دو جہان را بآب خواہد داد۔ بنای خانۂ ناموس را بآب مدہ۔ ۱۲ |
| ایضاً | ڈالنا | انداختن و افگندن | | ایضاً | ایضاً | چون پردہ بر جیب زدادن علی خراسانی حیرت فگند دور مرا از نظارہ ات۔ برای خویش پردہ ز شرم و حیا مدہ۔ و بجواب دادن کسی را بجواب انداختن آنرا باقر کاشی مگر فہمیدہ آن بدخو اکہ خواہم کرد دل خالی۔ کہ می افتد بہر سو میدہد خود را بجواب امشب۔ و چون خوے دادن والہ ہروی دہدم بآرزو خو کندم امید دشمن۔ غرہ در سر تواضع نگہہ از رہ تواضع۔ ۱۲ |
| ایضاً | لگانا | زدن | | ایضاً | ایضاً | چون تکیہ دادن علی خراسانی نمودہ می شفقتی چہرۂ فرنگ ترا۔ بساز بالش گل تکیہ داد رنگ ترا۔ مسیح کاشی بعہد دولت تو امن از جہان بودن۔ بود ز عدل تو تکیہ بر اثر دہا دادن سنجر کاشی از طنطنۂ عدل تو در بیشہ چرد میش۔ از پیکر خود تکیہ دہد گرگ غنم را۔ و چون حنا دادن محمد قلی سلیم بدست و پای عروس چمن گل و سنبل یکی حنا دہد و دیگرے نگار دہد۔ و چون خضاب دادن فوقی یزدی قیمت یاقوت ہنزل من نداند چرخ ہم۔ میدہم باآنکہ از خون دلش ہر شب خضاب۔ و چو سرمہ دادن چشم را۔ سلیم چشم ما را سرمہ از حسن صفاہان دادہ اند عشقبازی در چمن با ساق سنبل میکنم۔ میر خسرو تا غبار بادیانش چشم جان را سرمہ داد۔ خاک را بر دیدۂ ما منت خالی نشست ناصر علی بخشر حرف بی صوتست فرہاد شہیدانش۔ نمیدانم کہ داد این سرمہ چشم سخنہ دانش را۔ ۱۲ |
| ایضاً | سمجھانا | فہمانیدن | | ایضاً | ایضاً | چون حساب دادن محسن تاثیر ہر نقد دل کہ می بردآن دست خوش نگار۔ آخر بما |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی یا مصدر فارسی ہم معنی | مصدر عربی | ماضی مطلق | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | حساب بانگشت میدہد۔ |
| ایضاً | پڑہنا | خواندن | | ایضاً | ایضاً | چون خطبه دادن سلمان فلک بنام تو تا خطبه داور عالم ـ زمانه جز تو کسے را بپادشا نخواند۔۱۲ |
| ایضاً | پڑہانا | درس دادن | | ایضاً | ایضاً | چون سبق دادن غنیا تا کی حلوائی سبق نالہ ہم تا بجوش الحانی چند۔ میفر ستم قفسی چند بگلستانی چند۔۱۲ |
| ایضاً | چبہونا | فروبردن | | ایضاً | ایضاً | چون خلہ زرچیکے دادن امیر خسرو در تعریف مناره گوید ہ ماه نخسپد ہمہ شب تا سحر ـ کز سر خیش خلہ دارد ببر ـ زان خلہ ہر بار کہ در ابرو اد ـ برق نجا جست و دگر جا فتاد۔۱۲ |
| ایضاً | بخشنا | بخشیدن ۱۲ ابہا | | ایضاً | ایضاً | چون خون دادن خون بخشیدن و قصاص نگرفتن طغرا در تعریف ساقی ہ بجای لطاک گرگبوتر نشست ـ دہد خون خود را بآن شوخ مست و الہ ہروی خون خزان بغنچہ اسیده مباد ـ بشت گشتی تبرینی او نوبہار کش۔۱۲ |
| ایضاً | بنانا | کشیدن | | ایضاً | ایضاً | چون صورت دادن غنی تواند صورتے دادن خیال آن پری رو را ـ مصور گر کشد از بال عنقا خامہ مورا۔۱۲ |
| ایضاً | ایجاد کرنا | ایجاد کردن ۱۲ ابہا | | ایضاً | ایضاً | چون گل دادن حکیم رکنای مسیح از عکس رخت گل اسیران گل داد ـ وز بوسے خوشت دہان شیران گل داد ـ تا از پر رویت ایجوان باز گذشت ـ چون گلبن تر عصای پیران گل داد۔۱۲ |
| ایضاً | اوگانا | آوردن ۱۲ ابہا | | ایضاً | ایضاً | چون گل دادن شاخ شادمان گر شاخ شکستہ گل ندہد لیک زلف یار ـ ہر جا شکست خورد گل آفتاب داد۔۱۲ |
| داشتن | رکھنا | مقابل گذاشتن ۱۲ ن | وضع | داشت و دارش نگاهداشتن و محافظت کردن ۱۲ اب | دارد | واین باب گاہے بیک مفعول آید چنانچہ گویند فلانی زور میداشت یا مال میداشت و گاہے بدو مفعول آید چنانچہ گویند فلانی فلان را دوست میداشت صائب تا می روز دارد داغ از شوخی معلم را ـ تامی شب نشیند گوشہ و از بر کند بازی ـ خواجہ شیراز دل من بدور رویت ز چمن فراغ دارد ـ کہ چو سرو پایبند است و چو لالہ داغ دارد۔۱۲ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | | ودر حاصل بالمصدر و مضارع و امر و اسم فاعل این باب شین بر اے مہملہ بدل شود چون وآرش ووآرد ووآر و وآرا بمعنی دارنده ووآرو ے بمعنی داشتے معزی ورد آرے چو چنگ مرادر کنار خویش۔ چون زیر چنگ نالہ من زار نیستی۔ واشتہ معروف و کنایہ از کہنہ و فرسودہ واز کار رفتہ ناصر خسرو و ایکہ شد فرزند وکہنہ پیرہن جانت است۔ پیرہن باشد جان را و خرد را تن۔ عاریت داشتمی از تو تا یکچند۔ پیش تو بفگنم این واشتہ پیرہن۔ ۱۲ج |
| واشتن | دینا | دادن ۱۲ان | | | ایضاً | ایضاً | چون آواز واشتن کلیم دل بیہدہ افغان زتو نا ساز ندارد۔ چون شیشہ کہ تا لشکند آواز ندارد۔ ۱۲ان وچون تسلی واشتن اسیر ہرگز آہوے نگاہ تو نشد رام اسیر۔ دل خود را بچہ صیاد تسلی دارد۔ ۱۲ |
| ایضاً | مارنا | زدن ۱۲ان | | | ایضاً | ایضاً | چون صید واشتن علی خراسانی آنکہ تیر غمش آماج جگر خواہد داشت۔ ہر دم از تیر نگہ صید دگر خواہد داشت۔ وچون لاف داشتن غواصی یزدی ماہ تمام داشت بروی تو لاف حسن۔ ز وقت صبحگاہ بر خندہ آفتاب۔ ۱۲ان |
| ایضاً | قرار دینا | شمردن و قرار دادن ۱۲ان | | | ایضاً | ایضاً | فردوسی بر و ہیچکس چشم نگماشتند۔ مرا در از دیوانگان داشتند۔ ۱۲ان |
| ایضاً | لائق ہونا | لائق بودن | | | ایضاً | ایضاً | ظہوری عشوہ مضطرم ساختہ دیدن دارد۔ قصۂ بی بلب آوردہ شنیدن دارد صائب پردہ بردار زرخسار کہ دیدن داری۔ سر برآور زگریبان کہ دمیدن داری۔ ۱۲ |
| ایضاً | دیکھنا | دیدن ۱۲ان | | | ایضاً | ایضاً | چون مرگ داشتن واین صحبت استمرار آید صائب فلک پیر بسے مرگ جوانان دارد این کمان پشت بسر تیر فراوان دارد۔ ۱۲ان |
| ایضاً | بڑھانا | دراز کردن | | | ایضاً | ایضاً | چون دست پیش کسی داشتن گلستان تن بہ بیچارگی در کر نگیے۔ بہ دوست پیش سفلہ مدار صائب چو دست پیش تو داری۔ کسے گرہ کردی۔ دسے بوقت خراش دل آنہیں چنگے۔ ۱۲ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | [illegible] | [illegible] | [illegible] | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| داشتن | جاننا | دانستن | | ایضاً | ایضاً | چون استوار داشتن خسرو گرت خیال بپرسش امان دهد- زنهار استوار نداری که کد یار اوست- وچون حقیر داشتن کیمیای سعادت لقمان بپسر اگفت بدانکه کسی که جامهٔ کهنه دارد او را حقیر مدار که خدای او و خدای تو هر دو یکی است -۱۲ |
| ایضاً | ڈالنا | افگندن | | ایضاً | ایضاً | چون پنجه در پنجه کسے داشتن طالب آملی داغم از صحبت شانه که هردم گستاخ- پنجه در پنجه آن زلف پریشان دارم - ۱۲ |
| ایضاً | اراده بیان رکھنا | اراده بیان داشتن | | ایضاً | ایضاً | چون حکایت داشتن باکسی سلمان بیا که هم زدهان تو با لبت لب من- حکایت خوشش شیرین ومختصر دارد - ۱۲ |
| ایضاً | ہونا | شدن | | ایضاً | ایضاً | چون خبر داشتن انوری جستم چنان زجاے که جانم خبر نداشت- کاندم بپاے می شدم از عشق تا بسر ۱۲ |
| ایضاً | گناه کرنا | گناه کردن | | ایضاً | ایضاً | مرزا بیدل ساے که در دیر وحرم مست کرم می آئی - دل چه دارد که درین غمکده کم سے آئی - ۱۲ |
| ایضاً | کہنا | گفتن | | ایضاً | ایضاً | چون خدا خدا داشتن پناه بخدا بردن نعمت خان عالی معنی ز لفظ گرچه نباشد جدا جدا- دارم براے وصل تو هردم خدا خدا - ۱۲ |
| ایضاً | کرنا | کردن | | ایضاً | ایضاً | چون خطا داشتن علی خراسانی میزد زناوک مژه عشاق را چو صید- این تیر بر نشانه دلها خطا نداشت- وچون سجده داشتن صائب دیده من نیست گر شائسته خساک تو سجده از دور دارم طاق ابروے ترا- وچون شرم داشتن حافظ خام طمع شرمی ازین قصه بدار- عملت چیست که فردوس دو جهان مے خواہی- وچون ظرافت داشتن ظهوری شکرلبان لظهوری ظرافتے دارند- خوشم که باده قابل لب ظریف شوم- وچون عجب داشتن حافظ ز انقلاب زمانه عجب مدار که چرخ- ازان فسانه هزاران هزار دارد یاد- وعذر داشتن میرمعزی عذر دارم کز هنرهاے تو نتوانم شمرد- قطره باران نوروزے شمردن کے توان- وچون عرض داشتن حافظ آئینه سکندر جام جم است بنگر- تا بر تو عرض دارد احوال ملک دارا |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی یا مترادف | با اصطلاح و زبان | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | | وچون فریاد داشتن صائب بی تو امشب ہر سر مویم جدا فریاد داشت - ہر رگم در آستین صد نشتر فولاد داشت - وچون متہم داشتن صائب بہ لیلی متہم دارند مجنون را ازین غافل - کہ دارد گفتگو سے مرہم دیوانہ محملہا - وچون مضایقہ داشتن وحشی در کار ما مضایقہ داشت ناخدا کشتی بنوح و رخت بطوفان گذاشتیم - وچون نوحہ داشتن سلیم ہمسر فصل خزان و غم خود نیست مرا - نوحہ بر اہل چمن ہیچو صنوبر دارم - ۱۲ |
| داشتن | اٹھانا | برداشتن | | | ایضاً | ایضاً | چون دست از چیزی داشتن کنایہ از باز ماندن حافظ دست از طلب ندارم تا کام من برآید - یا تن رسد بجانان یا جان ز تن برآید - طالب آملی از باد پاے سعی من ایدل بدار دست - کین توسن است دشمن جان تازیانہ را - ۱۲ |
| ایضاً | پڑھنا | خواندن | | | ایضاً | ایضاً | چون سبق داشتن صائب از مصحف حسن او دارد سبقی ہر کس - در ہر نظر آن عارض سیپارۂ دگر دارد - ۱۲ |
| ایضاً | دشمنی کرنا | خصومت داشتن ۱۲ بہار | | | ایضاً | ایضاً | چون با فلان چہ داری یعنی با او چہ خصومت داری اشرف میداریش چو دشمن در جا سخت باون - اے دوستدار گلشن با زعفران چہ داری - ۱۲ |
| وامیدن | چڑھنا | بربالای چیزے رفتن ۱۲ ان ج | | صعود | | وامد | |
| ایضاً | برابر ہونا | برابر شدن بچیزے ۱۲ اب ن ج | | | | ایضاً | |
| ایضاً | جڑ سے اوکھاڑ ڈالنا | از بیخ و بن برکندن ۱۲ ان ب | | | | ایضاً | |
| ایضاً | اوڑا لیجانا ہوا کا خاک کو | بردن باد خاک را ۱۲ اب ن | | | | ایضاً | |

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| دامیدن | چھڑکنا | افشاندن مع پاشیدن تخم و جز آن ۱۲ اب ان | | | ایضاً | |
| دانستن | جاننا | معروف | عِلم | دانش علم و فضل ۱۲ | داند | و این باب بکسر نون مشهور است و بفتح آن معلوم می شود انوری در قافیه کانست و شان است و نان است گفته ؎ آخر این مایه بدانم خرم – که ترا جز بتو نتوان دانست و دانشگر و دانشور و دانشمند و دانشومند و دانشی بمعنی عالم و فاضل و عاقل فردوسی سزد گر بدین بوم زابلستان – نهد دانشی نام غلغلستان – و دانش پژوه بمعنی طالب علم و دانا مرادف داننده و دان امر و چون در آخر کلمه آید معنی ظرفیت بخشد چون قلمدان و کیفدان و قهوه دان و مانند آن و داندی بمعنی می توانی خاقانی یا می خاقانی ار کشادستی – داندی از سر جهان برخاست – |
| دانستن بمعنی توانستن ۱۲ ان | سکنا | توانستن ۱۲ ان ب ج | | ایضاً | ایضاً | فرخی شعر در تهنیت شادی من دانم گفت – تو در آن شعر که فرد البطرازم بنگر – شیخ نظامی همان ربع مسکون از و شد پدید – بدان مسکن از ما که داند رسید – فرخی مگر خود این شب یلدا بروز دانم برد – کدام یلدا که آن شب هزار چند الست – مولوی معنوی تو ئی جان من و بی جان ندانم زیستن بارے – تو ئی چشم من و بی تو ندارم دیدهٔ بینا – ۱۲ |
| درافتادن و درآویختن | مقابلہ اور جھگڑا اور خصومت کرنا | باکسی بر کشش و حریف وے شدن و نزاع و خصومت کردن ۱۲ ان ب | مخاصمہ خصام | درآویز و آمیز | درافتد و درآویزد | صائب ندارد صرفه بکشتی گرفتن باز بر دستان – بود در خاک دائم هر که با گردون درآویزد – کلیم دیوانهٔ آن زلفم و از غایت سودا – با باد درآویزم و با شانه درافتم – و درآویز کردن مرادف درآویختن است – ۱۲ |
| ایضاً | ملنا اور چپکنا | پیوستن و چسپیدن بچسپیدن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | منوچهری بوستان اکنون چو بزم خسروان آراسته است – واندر و بلبل غزل گوی است و قمری مدح خوان – بانگ مرغ اکنون همی مارا درآویزد بدل – بوی باغ اکنون همی مارا |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی یا مترادفات فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | درآویز ز بیجان - ۱۲ ان بہار |
| درآمدن | درآنا | درون آمدن مقابل برآمدن ۱۲ ان ب | دُخُول | | درآید | حضرت موجی بیحجابانہ درآ از در کاشانۂ ما۔ کہ کسی نیست بجز درد تو در خانۂ ما۔۱۲ |
| ایضاً | باہر آنا | برآمدن ۱۲ ان | | | ایضاً | ؎ نہ کرد کمان غمزہ غماز شفائی۔ کو حوصلہ کز عہدۂ این ناز درآید۔ محمد قلی سلیم درآ بعزم صبوحی چو آفتاب صباحی۔ کہ بخت ناشدہ بیدار من زخواب درآید۔ مرزا جلال طباطبائی نویسد کہ در لغت دری در و بر در موارد استعمال بدل یکدیگر می آیند انتہی کلامہ پس در ینصورت عزیزان کہ درآمدن را بمعنی مخفف بدرآمدن فہمیدہ اند توجیہ بے قیاسیست وارستہ درآمد مداخل مخلص کاشی گشت ز قحط لب بے ریست دکان مشتری نیست درآمدی دگر حسن ترا بغیر خط۔ و درآمد کار کنایہ از اقبال و مساعدت ایام طالب کلیم وفور عیش بپیداست از درآمد کار۔ ازین بہار نمایان بود نکوئی سال۔ و آمد کار نیز گویند و آن مشہور است بعضی گویند ابتدائی ہر امر است وارستہ |
| ایضاً | ظاہر ہونا | جلوہ گر شدن و پدید آمدن ۱۲ ان | | | ایضاً | ؎ از سادگی سینۂ بے داغ ظہور یست۔ نقشی کہ ببال و پر طاوس درآید۔ ۱۲ |
| ایضاً | قتل ہونا | کشتہ شدن ۱۲ بہار | | | ایضاً | آمدن و بشمشیر درآمدن بمعنی کشتہ شدن بہ تیغ میر صیدی طہرانی در کشتن ز رحمت ابرو حیف است کہ ناصر و بشمشیر درآید۔ ۱۲ |
| ایضاً | بیٹھنا | نشستن ۱۲ بہار | | | ایضاً | چون بزانو درآمدن ہاتفی بزانو درآمد آن پیش گاہ۔ کہ کس را نبود ازان پیش راہ۔ ۱۲ |
| ایضاً | گرنا | افتادن | | | ایضاً | چون بسر درآمدن بے پیش با خوردن ۱۲ بہار ظہوری از غاشیہ داری تو خورشید از کرم روی بسر درآید۔ ۱۲ |
| درائیدن [illegible] ۱۲ | بات کہنا | سخن گفتن ۱۲ ان سیا | قَول کفو | درای امر نیز ۱۲ ان | درآید | لیکن اکثر بالفظ ہرزہ و مترادفات آن مستعمل می شود شیخ اوحدی فقر اگر خوردن است و کائیدن۔ ہرزہ تا چند بر درائیدن کمال اسمعیل ز بسکہ بگداز و تم ز غصہ در یغ۔ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی [illegible] | مصدر عربی | ماضی | مضارع | محاوره وسند وغیره |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| | | | | | | بجان رسیدم ازین شاعران هرزه درای - و درای بمعنی زنگ و جرس و پتک آهنگران واین مجاز است واز این بیت شیخ نظامی معلوم میشود که جرس غیر درای است[۵] بغلغل درآمد جرس با درای - بجوشید خون از دم کرنای - ۱۲ ان |
| درائیدن | پکارنا | آواز دادن ۱۲ ن ب | | ایضاً | ایضاً | |
| درباختن | | | | | درباز | لغتی است درباختن ونیز بمعنی بباد دادن چون عمر درباختن وزر درباختن وسر درباختن سعدی بیفایده هر که عمر درباخت - چیزی نخرید وزر بینداخت - ۱۲ ان |
| دربایستن | | | | دربایست[۹] | درباید | لغتی است دربایستن ۱۲ ان و دربا و دربای بمعنی ضروری و با یحتاج ۱۲ ب ج |
| درخشیدن بضم اول وفتح دوم ۱۲ ان | چمکنا | تابیدن | اِضَاءَة تَلَألُؤ اِنَارَة لَمْع[۱] و اِلْمَاع و لَوْح و تَهَلُّل سَاطِع[۲] و تَلَألُح تَشَعْشُع[۳] و شُعْلَة شَعْشَعَة[۴] ضَحْضَحَة[۵] و تَضَحْضُح و تَرَقْرُق وَلَمْع | درخش | درخشد | درخشش برق وصاعقه ورعد وسرما و پرتو و فروغ آذرخش بروزن تاجبخش مزید علیه آن و آذرخش بزای تازی ظاهراً تحریف است شیخ نظامی گراد سندر آمد تو هستی درخش - گر او گنجدان شد توئی گنج بخش - خواجه شیراز زشمشیر سرافشانش ظفر آن روز بدرخشید - که چون خورشید انجم سوز تنها بر هزاران زد - قوام ملت و دین مجدالدین ابن علی - که میدرخشد ازش از چهره فریزدانی - ۱۲ ان و در فرهنگ جهانگیریست که درخش با اول وثانی مضموم و در بعضی از فرهنگها با اول مضموم وثانی مفتوح نیز تصحیح نموده اند ۱۲ |

[۵] بروزن [illegible] بمعنی درای [illegible] ایست [illegible] [illegible] ضرورت [illegible] [illegible] الفوائد [illegible] [illegible] دربایستگان ۱۲ [illegible] ایضاً [illegible] بمعنی [illegible]
[۱] [illegible] درخشیدن برق است ۱۲
[۲] [illegible] درخشیدن برق ۱۲
[۳] [illegible] ۱۲
[۴] [illegible] درخشیدن برق ۱۲
[۵] درخشیدن برق ۱۲ [illegible]
[illegible]

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی یا مترادف | مصدر سبب | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| درخشیدن | روشنی ڈالنا | پرتو افگندن ۱۲ آ | | ایضاً | ایضاً | |
| درخشانیدن | چمکانا | متعدی درخشیدن | | درخشان | درخشاند | |
| درخوردن | لائق ہونا | لائق وسزاوار بودن ۱۲ ان | | درخورد و درخورواندرخور و فراخور و خورا و درخوراو درخورند و اندرخورد و اندرخورند بمعنی لائق وسزاوار ۱۲ ان | درخورد | امیر خسرو تا چو صلاحی بمیان رہ برد۔ ہدیہ این صلح ہمین درخورد فخر اگر ترا سخن اندرخور ستایش اوست۔ زخسروان جہان جز بنجد ستش نگرائے حکیم قطران اگر بہتش اندرخورند بودی جائے۔ جہانش مجلس بودے سپہر شادروان۔ ۱۲ |
| ایضاً | ملنا | بہم دیگر رسیدن ۱۲ مصطلحات | | | ایضاً | |
| درساختن | | | | | درسازد | لغتی است درساختن ۱۲ ان کلیم بسان شعلہ وشمع است الفت من وتو۔ بمن یکی شدہ لیکن ودرنمی سازی۔ ۱۲ |
| درسپوختن | ٹھونسنا | بزور گنجانیدن ودرآوردن چیزے در چیزے ۱۲ ان ب | | | درسپوزد | |

| مصادر فارسی | معنی اردو | [illegible] | [illegible] | [illegible] | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| درفشیدن<br>بفا بروزن درخشیدن ۱۲ ان | کانپنا | لرزیدن ۱۲ ان | اشرتعاعد<br>سہ جیف<br>سہ جفان<br>سہ جوت<br>سہ جیت<br>سہ قوت | درفش و<br>دروش<br>بواو نیز آمده ۱۲ | درفشد | **خواجہ کرمانی** قطب دین شاه تہمتن کہ زہمش خورشید - بدرفشد چو بکف قبضہ خنجر گیرد و در بوا در المصادر نگارد کہ **درفشیدن** بروزن درخشیدن بمعنی لرزیدن و بعضی بمعنی درخشیدن نیز آورده اند و این اگر بہ ثبوت رسد پس مجاز خواہد بود و در برہان عکس این کرده یعنی می نگارد کہ درفشیدن بروزن و معنی درخشیدن است کہ تابان و منور باشد و بمعنی لرزیدن ہم آمده و **درفش** بالکسر پارچہ سہ گوشہ کہ بر سر علم بندند و بترکی بیرق خوانند و گویند آہن سر تیز و بمجاز بیرق را گفتہ اند ازین کہ می لرزد و فی الحقیقة چوب بست سر تیز کہ بیرق را بدان بندند و بیرق عبارت از انست و بتازی آن چوب را رمح و بیرق را علم خوانند **خاقانی** رخشی چو درخش تیز درخشان - لابل چو درفش خور درفشان ۱۲ ان و درفشہ باول و ثانی مضموم بفا زده و شین منقوطہ بمعنی تیغ و درفشی بمعنی مشہور ساختن و علم کردن باشد **فردوسی** بگفتا کہ ستور بد در نہان - درفشی مکن خویش را در جہان - ۱۲ |
| ایضاً | چمکنا | درخشیدن ۱۲ ان | ۴ | ایضاً | ایضاً | **شیخ نظامی** درفشیدن تیغ آئینہ تاب - ازو خنده بر چشمہ آفتاب - و در فرہنگ جہانگیری نگارد کہ **درفش** باول مکسور و رائے مفتوح بمعنی برق و درخش و چیزیرا کہ می درخشیده باشد درفشان گویند این و معنی را است کہ نظم آورده ۵ درفش و درفشان ہم از تیغ میغ - چنان شعلہ میزد کہ در جنگ تیغ - ۱۲ |
| درکشیدن | پینا | نوشیدن ۱۲ ان | ۴ | | درکشد | |
| ایضاً | چڑھا جانا یعنی سب پی جانا | بسر درکشیدن ۱۲ ان ب | | | ایضاً | چون خمخانہ درکشیدن **ظہوری** بیا ہوی مستانہ درکشم - بہر جرعہ خمخانہ درکشم - ۱۲ |
| ایضاً | مٹانا | محو کردن ۱۲ ب | | | ایضاً | |
| ایضاً | روکرنا بدال مہملہ ۱۲ | رو نمودن ۱۲ ب | | | ایضاً | |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | [illegible] | [illegible] | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| درکشیدن | اٹھانا | برداشتن | | | ایضاً | چون برقع زرخ درکشیدن جمال الدین سلمان بدان نسیم عنایت که درکشد ناگه زروی شاهد مقصود برقع حرمان-۱۲ |
| دراستادن | آنا | آمدن | م | | درایستد | چون درایستادن باران مولوی جامی در نفحات بذکر تاب فرغانی می فرماید یکی درآمد و گفت اے باب دعا کن تا باران آید دعا کرد تا باران درایستاد و هفته دیگر همان مرد آمد و گفت دعا کن تا باز ایستد دعا کرد تا باز ایستاد ۱۲ |
| درگردیدن | گرپڑنا | کنایه از افتادن ۱۲ ان | م | | درگردد | سعید اشرف قسمت ازلی وطنی چند بهر درگردد- لطف معشوق چه شد سرو چمن درگردد-۱۲ ان |
| درگردیدن و درگشتن | ویران ہونا | ویران شدن ۱۲ وارسته و بهار و رتن الیس | خراب | | | اشرف نی همین از سیل عشقت خانه ناپید راست- کز زراقت خانه آئینه درگردیده است ناظم تبریزی زگردون جام عیشم چند در خون جگر گردد- ازین درگشته یکساعت نیاسودم که درگردد-۱۲ وارسته |
| درگرفتن | موافق آنا | راست و موافق آمدن ۱۲ ان | توافق و اتفاق | | درگیرد | چون درگرفتن صحبت و آشنائی و سودا و مانند آن صائب صدچمن عرق نگه شرم کرده تا با تو آشنائی ما درگرفته است شیشه باسنگ و قدح با محتسب یکرنگ شد کی نظام صحبت ما و تو خواهد درگرفت- فغانی چه درگیرد باین یک مشت خون سودا من با تو- که چون من مشتری بسیار دار و لعل سیرابت- سلیم مژده یاران را که یار از دست ما ساغر گرفت- درمیان شعله و خاشاک صحبت درگرفت-۱۲ |
| ایضاً | اثر کرنا | تاثیر کردن چیزے در چیزے ۱۲ ان | | | ایضاً | چون درگرفتن حدیث و پند و نصیحت و آه خواجه شیراز با دل سنگینت آیا هیچ در گیرد شبی- آه آتشبار و سوز ناله شبگیر ما- گلستان چون دیدم که نفسم در نمی گیرد ۱۲ اے سخنم اثر نمی کند ۱۲ |
| ایضاً | لپٹجانا | پیچیدن چیزے در چیزے ۱۲ ان | | | ایضاً | چون درگرفتن آتش حسین ثنائی پروانه شوق بزم دیگر سازد که مرا شعله درکباب گرفت ۱۲ |
| ایضاً | روشن اور مشتعل ہو جانا | مشتعل شدن و برافروختن ۱۲ ان | | | ایضاً | ایضاً اصفهانی شوق بلبل را بصد بیتابی پروانه سوخت- شب که شاخ گل چو شمع از تاب رویت درگرفت- صائب همین دل است که از انتظار می سوزد- زروی یار |

| مصدر فارسی | معنی اردو | [illegible] | مصدر عربی | اصل مصدر | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | چراغی که درگرفت مرا۔ که کرده است ترا گرم گفتگو صائب ـ که دل ز ناله گرم تو درگرفت مرا۔<br>وله ز دیدار تو یوسف از زلیخا مهر برگیرد ـ چراغ دیدهٔ یعقوب از روے تو درگیرد۔<br>و درگیر است و موافق و مشتعل و برافروزنده و موثر و پیچیده در چیزے از امتحان<br>واضح بنگر برق سخرمن ما گشت ۔ آن شعله درگیر که در خانهٔ زین بود شفیع اثر<br>صحبت ما و تو ناصح هیچ جا درگیر نیست ـ جاے ما در بزم او خالی بود یا جاے تو ـ<br>محسن تاثیر دیده بستم تا خیال آن پری تسخیر شد ـ تا بگل این در گرفتم صحبتم<br>درگیر شد ـ و اکثر معانی این باب از ردیف این غزل ظهوری روشن است ه<br>برداشت پرده شمع ز رخ خانه درگرفت ـ با شعله صحبت پر پروانه درگرفت ـ وارد توهی<br>سحر و عشق خام نیز ـ گو عاقل فسرده که دیوانه درگرفت ـ اے دل اثر پذیر شد افسون<br>دوستی ـ و بگاه بیخواب که افسانه درگرفت ـ شادم که رخنه رخنه شد از داغهاے هم ـ<br>خورشید شعله در شرار پروانه درگرفت ـ زاهد خلاص گشت ز طعن فسردگی ـ رخت ورع<br>باتش میخانه درگرفت ـ ساقی بده که بیر سر موشتری کنم ـ رازوے برفروخته پیمانه<br>درگرفت ـ ول دانه است تا به جگر آتش آه سرد ـ احوال ما ببین که چسان دانه در<br>گرفت ـ اے شعله خو بر آتش خود ظلم می کنی ـ این سوز آشناست که بیگانه درگرفت ـ<br>خوش صحبتی میان ظهوری و ناصح است ـ دیوانه در حکایت فرزانه درگرفت ـ |
| درگرفتن | ٹرہنا | | | | ایضاً | چون بزور درگرفتن راه حضرت نظامی رحمه الله ه برآراست نوشابه درگاه را<br>بزر درگرفت آهنی راه را ـ ۱۲ |
| درگزشتن | مرنا | مردن | م | | درگزرد | آئین اکبری درفره درگزشت و همانجا آسوده ۱۲<br>نام مقام ۱۲ |
| ایضاً | پار نکلجانا | م | | | ایضاً | شبے نشست از فلک درگزشت ۱۲ |
| ایضاً | سبقت لیجانا | سبق بردن | | | ایضاً | بوستان بتمکین و جاه از ملک درگزشت ۱۲ |
| ایضاً | درگزر کرنا | درگزر کردن | | | ایضاً | ملا منیر از گزشته درگزرم ۱۲ |

| مصدر الفاظ | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل بالمصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| درماندن | عاجز رہنا چلنے وغیرہ سے | عاجز شدن از رفتن وجز آن ۱۲ ن | لغوب<br>۱۰۵<br>اِعْیاء | | درماند | بیا تا مرا سوا چو نتوانست دیدن - برو درماند نگہم از پریدن - درمان امر حاضر درمنده مخفف درمانده بمعنی عاجز ۱۲ ان |
| درنگیدن<br>بفتحتین ۱۲ ان | آواز کرنا جیسا کمان اور گرز اور شمشیر وغیرہ کا | مصدر مرادف ترنگیدن کہ گزشت ۱۲ ان | | درنگ | درنگد | درنگ بمعنی آواز ہاتفی درنگا درنگ خم ہفت جوش - بود از سر مغز نہ چرخ ہوش - خم ہفتجوش مراد از کوس است مخلص کاشی اگر بوقت خطر پاسے سعی گرو دلنگ - چرا درنگ کند شیشہ چون خورد برسنگ - وارستہ |
| ایضاً<br>بالکسر ۱۲ | ٹھہرنا اور دیر کرنا | توقف وآہستگی کردن وآرام و ثبات وتاخیر نمودن ۱۲ ان بہاج | تَأَنِّی | درنگ توقف و آہستگی | ایضاً | درنگ بکسر اوّل پنج معنی دارد اوّل[۱] ساعت ووقت بود سوزنی از زیر پنج پردہ بشاہ نظر کنی - چون صوفیان برقص درآئی ہمان درنگ - دوم[۲] بمعنی ثبات وآرام وتاخیر سوم[۳] آخرت را گویند فردوسی چو سازی درنگ اندرین جاے تنگ - شود تنگ بر تو سرائی درنگ چہارم بمعنی رنج ومحنت وآن را آدرنگ نیز خوانند فخر فلک چو عیبہ جوشن ستارہ زان دارد - کہ بیدرنگ بود چون بروز فی بشتاب پنجم[۵] صداے کہ از نواختن تار و ساز و ناقوس و درنگ و شکستن چینی وآبگینہ وامثال آن برآید ابو سعید ابوالخیر از بادہ رخ شیخ برنگ آوردن - اسلام ز جانب فرنگ آوردن - ناقوس بہ کعبہ درنگ آوردن - بتوان نتوان ترا بچنگ آوردن - مولوی معنوی تا کہ دیوانہ بشورش در رسید - بر دکان شیشہ گر رسید - یک بیک برسنگ میزد بیدرنگ کز دلش بردی درنگ شیشہ زنگ - ۱۲ ج |
| درنوشتن و درنوردیدن | | | م | | درنورد | لغتی است درنوردیدن ونوشتن کہ آید بمعنے پیچیدن وسطے کردن نظامی چو لختی زمین را ورق درنوشت - زپہلوی واد سے درآمد بدشت - ۱۲ ان بہار |
| درنوردیدن | فراموش کرنا | فراموش کردن | | | | گلستان کہ باندک تغیر حال از مخدوم قدیم برگردد وحق نعمت سالہا درنوردد ۱۲ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | ماضی | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| دریودن و درویدن و دُریدن | کاٹنا غلہ وغیرہ کا | بریدن چو غلہ و علف و مانند آن ۱۲ ان ب | حَصَاد و حَصَاد | دُرُود و دُرود ۱۲ ان ف شیخ نظامی برخوراز این مایہ کہ سودش تراست کشتنش ازرا و درودش تراست ۱۲ | درود | فردوسی اجل تیغ الماس آوردہ است - درود تراداس پروردہ است درود گرد درو گرد ودرگر بجاز سیفی بدیعی د رود گشتہ روان زین دو چشم ترمارا - بیاو قامت سرو دور رود گرمارا - خواجہ شیراز مزرع سبز فلک دیدم وداس مہ نو - یادم از کشتہ خویش آمدہ ہنگام درو - خاقانی نوح دروگر نبود گر بدر من بدی - قنطرہ بستی زچوب بر سر طوفان او - فردوسی بفرمود تا درگران آورند - سزاوار چوبی گران آورند - یکی نغز گردون چوبی بساخت - بگرد اندرش چو بہا در نشاخت - ولہ بفرمود تا درگری پاک مغز - ہمی تختہ جست از پی کار نغز - و درویدن نیز نوشتہ اند ۱۲ ان |
| درہوشیدن | سمجھنا | بہ تعقل درآوردن ۱۲ ان | تَعَقُّل ۵ | | درہوشد | |
| دریافتن | سمجھنا اور معلوم کرنا | فہمیدن و معلوم کردن ۱۲ اب | عَقْل | دریافت | دریابد | در مضارع و امر و اسم فاعل این باب فا بیاے موحدہ بدل شود ۱۲ ان |
| ایضاً | پہچاننا | شناختن ۱۲ ات | | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | تدارک کرنا | تدارک نمودن ۱۲ ات | | ایضاً | ایضاً | شیخ شیراز دریاب کنون کہ نعمتت ہست بدست - کین دولت و ملک میرود دست بدست ۵ ایکہ پنجاہ رفت و در خوابی - مگر این پنج روز دریابی - |
| ایضاً | مدد اور رحم کرنا | مدد و معونت و رحم کردن ۱۲ ات | | ایضاً | ایضاً | شیخ شیراز ہر کرا جاہ و دولت است بدان - خاطر خستہ در نخواہد یافت - حزین دریاب کہ بس زار و نزار است دل ما - ۱۲ |
| ایضاً | حاصل کرنا | حاصل کردن و بدست آوردن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | حکیم قطران بہ پیشگاہ بزرگان گرت بہ بگزارند فقیر باش و زمین بوس آستان دریاب ۱۲ |
| ایضاً | دیکھنا | دیدن | | ایضاً | ایضاً | آئین اکبری بسا بزرگان را دریافتہ است ۱۲ |
| دریدن و درّیدن بتشدید را ۱۲ ان | پھاڑنا | از ہم جدا کردن و شگافتن بزور ۱۲ ان | خرق و تمزیق | در وامر نیز ۱۲ ج | درد و درّد | شیخ نظامی شہ آن حرم نا پختہ نیم خام - بخاید بدرّد بحرص تمام - و دُرُود و دُوز بمعنی دریدن و دوختن سیفی بدیعی سے بے تو حاصل نشدم جان کسی جامہ صبر گرچہ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی یا عربی [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | و در برهان بمعنی پاره کردن مرقوم است ۱۲ | | | | عمریست که فکر دُر و دوزاست مرا- دَرا دُوزا بسیار درنده و دوزنده و آن کنایه از راتق و فاتق که بست و کشاد امور بدو متعلق باشد کمال اسمعیل خدا اے دلبر درا دوزا - نیک میدری و خوش میدوزی ۱۲ |
| دریدن | توڑنا | شکستن | | ایضاً | ایضاً | چون بنجه دریدن ظهوری گریۀ او دجلۀ هامون نورد — نالۀ او بنجه گردون دراست ۱۲ بهار |
| دریدن و وَرّیدن | پھٹنا | ازهم جدا شدن و شگافته شدن ۱۲ ان | انخراق تخرق اخریاق | ایضاً | ایضاً | شیخ نظامی ز آواز شیپور زهره شگافت - بدرید زهره به پیچید ناف ۱۲ |
| درانیدن | | متعدی دریدن | تخرق تخریق | | دراند | شیخ شیراز موچیکان را چو بود اتفاق - شیر ژیان را بدرانند پوست ۱۲ |
| درگذشتن | معاف کرنا ۱۲ | عفو کردن و بخشیدن | عَفو | | درگزارد | ے خطا درگزار و صوابم نما ۱۲ |
| دزدیدن | چورانا | معروف | سَرَق | دزدی | دزدد | دُزد معروف باید دانست که هر اسم فاعل که بصورت امر بنا کنند جزء ترکیب مستعمل نشود چون گرم رو و تیز رو و سخنگو و نصیحت شنو مگر لفظ دزد که در حالت ترکیب افاده معنی دزد خاص کند چون کفن دزد و کفش دزد و در حالت انفراد افاده معنی مطلق دزد کند ۱۲ ان و دزد افشار و دزد افشره کسیکه شریک و معاون دزد باشد و بهندی تهانگی گویند و این دو لغت را جز با کلمه دزد بچیز دیگر ترکیب نکرده اند مولوی معنوی دلم دزد نظر او دزد آن دُزد - عجب آن دزد و دزد افشار چونست شیخ نظامی او دزد من ار گذار دم شرم - دزد افشره ایست این نه آزرم ۱۲ |
| ایضاً | چھپانا | پنهان کردن چنانکه ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | چون دزدیدن نفس و لب و سر و مانند آن میرزا محمد اکبرآبادی درجلوس خسرو شیرین گوید ے بلب دزدی دهان را غنچه گون کرد - دهان غنچه را یکبار خون کرد - و چون دوش دزدیدن از عالم سر دزدیدن والهٔ هروی دوش می دزدد زبارش زود چون باد از حباب - از هوا ایست گرتهی بینند سر را گردنی ۱۲ بهار |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی یعنی مترادف و غیرہ | مصدر عربی | اصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| دزدیدن | کم کہنا | کم گفتن سال از سنین عمر ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | صائب این کہن سالان کہ می دزدند سال خویشتن - کہنہ دزدانند بتاراج مال خویشتن ۱۲ ان |
| ایضاً | سلب کرنا اور لیجانا | سلب کردن و ربودن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | چون دزدیدن ذوق و صفا ذیل و ہوس وجز آن ملا قاسم مشہدی زبس دست تماشایش ز رخسارش صفا دزدید - چو گرد سرمہ بعد از مرگ باشد نور در خاکم طاہر وحید فغان بن ز دل عاشقان ہوس دزدد - در انہ سرمہ خاکستر م نفس دزدد بود ملامت خال سیاہ لعل لبت - چنانکہ میل شکر از دل مگس دزدد - بیاد زلف تو دل آنقدر بہ تنگ آمد - کہ ذوق شب ربے از خاطر عسس دزدد - ۱۲ |
| دمیدن | پہونکنا | دم دادن ۱۲ ات | نفخ | دم و دمش | دمد | چون دمیدن کرناونی در روح و نفس و افسون و آہ اسیر لاہجی آہ را چون در رخ آن مہ دمید - در خسوفت افتاد و جان از وے برید - محمد قلی سلیم بسکہ بر من چشم او افسون سو وامی دمد - جاے ناخن حلقہ زنجیرم از پامی دمد - در مصرع اول بدین معنی و در دوم بمعنی رویئیدن است و دمش بو برآمدن و دم دہ معنی وارد اول معروف دوم فریب و مکر چنانچہ شیخ نظامی ملک دم داد و شیرین دم نخورد - زنازہ خویش ہیچ کم نخورد سیوم نخوت و تکبر اسکندر بردی و گنج و سپاہ از تو کم - نیم چیست این طبع و این باد و دم چہارم بمعنی بوسے و آنرا بتازی شم گویند ابن یمین چون تاب گرفتہ سنبل زلفت - آورد صبا دم قرنفل - دو دمش معدر آنست ولہ بوسے جود وی آید سایلان بجنابش - بلی کہ مشک بجود ہم نماید از دمشش نجیب ہم وزن شعر را خوانند مولوی معنوی بس کن و ہیچ مگو گرچہ دہان پر شکر است - زانکہ این وزن و دم قافیہ ہم عیار اند ششم ابنائی باشد کہ آہنگران بدان آتش افروزند و بہندی دہونکنی گویند و آنرا دمہ نیز گویند خاقانی کادہ کہ اندرزدن بر در ضحاک چنگ - کی شود دمش پاے بند کورہ و سندان دوم ہفتم آہ باشد کمال اسمعیل روز آمد و بردوختم از دم لب را - بردا ختہ از روان وجان قالب را - اکنونکہ مرا زندہ ہمیدارد شمع - شاید کہ چو روز زندہ دارم شب را - |

| مصادر فارسی | معنی اردو | [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | صفت فاعل | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | هشتم افسون باشد سیف اسفرنگی آنکه مرخواب فتنه را هرشب ـ بخت بیدار او بدم بندد ـ نهم دهن بود دهم بمعنی وقت وزمان بود واین دو معنی را نجیب الدین جرباذقانی گوید ؎ هرکه همچون گل کشاید دم بباد روزگار ـ روزگار اوراد آن دم دامن زر می دهد ـ محسن تاثیر گوید ؎ دم رفو نگرد چون بزخم کاری ما ـ بجای رشته بگردد بچشم سوزن آب ـ ازین رو دم شام ودم صبح نیز گویند وله تا بادرخی کشته چراغی دل تاثیر ـ پای کمی از صبح ندارد دم شامش ـ واله هروی از دست بر دمن دم هیجابر عشه ماند ـ در آستین حادثه روزگار دست ـ ۱۲ ج وواراسته ودر جهانگیریست دمان سه معنی دارد اوّل فریاد کنان بود واز روے شادی مفرط یا غضبی بسیار منوچهری ـ بزی همچنان سالهاے دراز ـ دنان ودمان وجهان وچران ـ ودمنده فریاد کننده را گویند رسلی علوی محمودی دمنده آشنائی بپیشم آمد ـ خروشان وبی آرام وزمین در ـ دوم تیز رفتن باشد صاحب فرهنگ منظوم نظم آورده ؎ هست واز سوخت کبک اسم مکان ـ تیز رفتن بود دمان ودمان فردوسی بیامد دمان تا بتزدیک زال ـ گرین جهان مرغ فرخنده فال ـ وبعضی درین شعر فردوسی دمان را بمعنی در وقت وفی الفور نوشته اند سوم بمعنی زمان آمده ۱۲ سـ ج |
| دمیدن | اوگنا | رویدن | نکشت | ایضاً | ایضاً | چون سبزه دمیدن وگل دمیدن وغنچه دمیدن وبهار دمیدن ؎ طالب از باغ امیدم می دمد گلهاے یاس ـ واژگون سیر است آری کوکب سیاره ام محمد امین وقاری خدنگ خصم زقهر تو قهقرے برگشت ـ چنانچه غنچه پیکان دمیدنش از گل فاق ـ ۱۲ |
| ایضاً | طلوع کرنا | طلوع کردن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | چون دمیدن سپیده وصبح وآفتاب وغیره ؎ دمید صبح وتو در خواب غفلتی با قر صبوحی بزن از باقی شبانه خویش ـ صائب دمید در شب آخر زمان سپیده حشر بخفتن تو چو اصحاب کهف نیست روا خواجه شیراز گفتم اے ماه نخسپیدی وخورشید دمید ـ گفت با اینهمه از سابقه نومید مشو ـ ۱۲ |
| ایضاً | چلنا ہوا کا | وزیدن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | چون باد دمیدن شفائی باهمه لب بستگیها صد چمن گل می دهم ـ باد دامان امیدی |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی یا مرادف فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | گر سنجاب من ومد ۱۲ |
| ومیدن | نکلنا اور پیدا ہونا | برآمدن و پیدا شدن | | ایضاً | ایضاً | چون خط ومیدن ے خطت ومید مطلب عاشق تمام شد — اے ترک من مناو کہ ترکی تمام شد — وچون نکہت ومیدن ظہیر الدین فاریابی نسیم زلف تو در باغ دانی بفشاند ومید نکہت عنبر ز طرہ شمشاد — ۱۲ ان وچون نیچہ وداغ ومیدن حزین زہر سومی ومد واغ پلنگی نیچہ شیری — حزین ہر جا کہ بوے یوسفی از پیرہن ومید — وچون آمرزش ومیدن عرفی معصیت رامی ومد آمرزش از طرف کلاہ — ۱۲ وچون تبخالہ ومیدن خان آرزو با کسے گرم سخن گشت کہ تبخالہ ومید — برلب او ستم از شعلہ آواز خوش است — وچون خمیازہ ومیدن از جیب کسے بیدل مخمور گرفتاری گیسوے ترا — خمیازہ ومد چو شانہ از ہر بن مو — وچون تجلی ومیدن شانی تکلو کوی سلمی کہ تجلی ومد از خاک آنجا — طور عشق است وکلیمش من غمناک آنجا — وچون غرہ ومیدن ظہوری خزیدہ در شجر کام فصل فروردین — ومید از سحر شام غرہ شوال — وچون آبلہ ومیدن میر خسرو بود بر آتش قدمش زیر پاے — ز آتش ومید آبلہ سر تا بپاے ۱۲ |
| ایضاً | جوش مارنا | جوش زدن ۱۲ ن ب | | ایضاً | ایضاً | چون ومیدن عرق وتبخالہ وخون وماننددآن خواجہ آصفی عرق ومید زخسار اے گل صباح بہار نشستہ بر سمن ولالہ شبنم سحر است فیاض ہر سال تازہ خون شہیدان کربلا — چون لالہ میدمد ز گریبان کربلا — ۱۲ ان |
| ایضاً | حملہ کرنا | حملہ کردن ۱۲ ان ج | | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | لاف مارنا | لاف زدن ۱۲ ن ب | | ایضاً | ایضاً | ودر برہان ست ومیدن بروزن خمیدن بمعنی لاف زدن وخود را بر باد کردن وحملہ آوردن باشد وبمعنی روییدن ورستن نباتات ہم ودم خوردن ونفس کشیدن وطلوع صبح را نیز گویند |
| ومانیدن | | متعدی ومیدن | اِنبات | | وماند | فقرہ ظہوری کہ گل ترانہا سے ترا ز شاخسار صوت وصدا ومانیدہ ۱۲ |
| وندیدن بالفتح ۱۲ | آہستہ آہستہ بات کرنا | سخن زیر لب گفتن ۱۲ ان ج | دَنْدَنَة جمجمة غمغمة | وندش بروزن ربش سخن گفتن | وندد | وندنہ سخن زیر لب اما سخنے کہ زیر لب از روے خشم گویند وآن در عربی دندنہ است ودر فرہنگ جہانگیری است وندنہ آہستہ سخن کردن وزیر لب کمال اسمعیل پیرے کہ بانگ رعد ہم وزیر او بود — وزیر لب چو وندنہ نا توان کند — ودر برہان قاطع است وندنہ سخن |

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی از فرہنگہا با حوالہ | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| | | | تجمجم و تغمغم | با کسی چنانکہ دیگری درنیابد و بعضی آنرا فروایجا گویند ۱۲ ب | | آہستہ زیر لبی را گویند ۱۲ |
| وندنیدن | بڑبڑانا | درزیر لب آہستہ آہستہ با خود حرف زدن از روی قہر و غضب ۱۲ ب | | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | جوش میں آنا غصہ سے | جوشیدن از خشم ۱۲ ب | | | ایضاً | |
| ونیدن بالفتح ۱۲ ان | خوشی سے چلنا | بنشاط رفتن ۱۲ ان و بخوشحالی خرامیدن ۱۲ ب | خطران | وندوون وامر حاضر نیز وونده وونان شبلہ وبرین قیاس سائر مشتقات ۱۲ ن | وند | کسائی باد ولایت بنہ از پشت خویش - پیش بدین شغل سنانو مدن - ناصر خسرو<br>اے شدہ مشغول بنا کردنی - گرد جہان بیہدہ تا کی ونی - ہیچو نخچیران دیندی<br>سوے دانش تو کنون - نیک ون اکنون ہمی باید شدے نیک ون -<br>کمال اسمٰعیل حاشی للہ گر کند پیوند با طبع تو غم - طبع خرم را از نشاط آن پدید آید وند -<br>و در جہانگیریست وند صدا و زمزمہ کہ از غایت خوشی و نشاط مفرط سر زند منوچہری<br>تا توانی شہریارا روز ہمی کن - جز بگرد خم خرامش جز بگردون وند - و ون بمعنی<br>فریاد منوچہری ہمہ سالہ دل و لب ہجر بر - ہمہ روزہ بگردون بر ہمی ون - ۱۲ ج و<br>در برہانست وند نام زنی است و بمعنی نغمت و نوی و شادی و صدا و ندا و زمزمہ از غایت<br>خوشحالی ہم آمدہ و بعضی گویند وند صدا و آواز خوانندگی زنان مطربہ است و وند گرفتہ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | [illegible] | مصدر عربی | ماضی | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | متکبر و ناسپاسی کنندهٔ نعمت الٰهی باشد و بمعنی خوشحال و شادمان هم و تند براه روند و دونده را نیز گویند ۱۲ ب |
| دنیدن | غضبناک ہونا | از جای درآمدن و از خشم و قهر جوشیدن ۱۲ ب | | ایضاً | ایضاً | |
| دوختن و دوزیدن و دُختن بروزن خفتن مخفف ۱۲ ان ب | سینا | معروف | خیاطه | دوز و امر نیز | دوزد | چون مسطر و جامه بسوزن وزره به تیر محسن تاثیر صفیر خامه با صوت بلبلان دارد ـ ز رشته رگ گل دوختند مسطرها ـ ۱۲ و دوزنه و دوزینه سوزن و نیش پشه و زنبور و مانند آن و بعضی بزای فارسی گفته اند و ژنه بروزن تنه مخفف آنست ۱۲ ان |
| ایضاً | دوہنا | دوشیدن ۱۲ ن ب ج | | | | شیخ سراج الدین راجی شیر برباس دوخت تدبیرش ـ وام افلاس دوخت احسانش ـ در مصرعهٔ اول بمعنی دوشیدن است و در مصرعهٔ ثانی بمعنی گزاردن و دوخته مخفف دوشته فردوسی سرانجام چون شیر از دوخته شد ـ زنان و مرد از کار پردخته شد ۱۲ ان ج |
| ایضاً | ادا کرنا | ادا کردن و بدین معنی مبدل توختن است که گذشت ۱۲ ان | | دوخت | ایضاً | سندش در خانه بالا مرقوم است ۱۲ و در برهان بمعنی نماز گزاردن هم ۱۲ |
| ایضاً | جمع کرنا | گرد آوردن و جمع کردن ۱۲ ان ب | | ایضاً | ایضاً | و این گویا مخفف اندوختن است ۱۲ ان مولوی معنوی بار بیشش بود آن زر به آموخته ـ وام بیدار عطایش دوخته ـ ۱۲ ف و صاحب فرهنگ جهانگیری درین شعر دوختن بمعنی جستن نگاشته ـ |
| ایضاً | ڈالنا | افگندن | | ایضاً | ایضاً | چون نظر دوختن از دور شهید قمی بر سرخ جامه نظر از دور دوختم ـ پنداشتم تو لی تو نبودی بسوختم ـ ۱۲ بهار |

| محاورہ وسند وغیرہ | مضارع | امر | مصدر عربی | معنی فارسی از فرہنگہائے معتبر | معنی اردو | مصدر فارسی |
|---|---|---|---|---|---|---|
| شیخ عطار چند بائی ہر کسے بوسیدنت - از طمع در ہر خسے دوسیدنت ۱۲ ان | دوسد | | لُزُوق لُصُوق | چسپیدن ۱۲ ن ب ج | چپکنا | دوسیدن |
| شیخ اوحدی آب گندیدہ خاک پوسیدہ - در تو چون نفس روح دوسیدہ ۱۲ ان | ایضاً | | | لغزیدن ۱۲ ان ب ج | پھسلنا | ایضاً |
| شیخ نظامی بر آن صورت چو صنعت کرد لختی - بدو ساند بر شاخ درختی - ۱۲ ان | دوساند | | اِلزاق اِلصاق | متعدی اردوی ۱۲ ان ب ج | چپکانا | دوسانیدن |
| دوشا چار واسے دوشیدنی چون گاو و گوسفند و مانند آن اسکندر گاوان صد سہی ہزار از شمار - زدیشان دوشا ہزاران ہزار - دوشہ و دوشنہ ظرفی کہ در آن شیر بزیادت نون ۱۲ دوشند ۱۲ اب ان | دوشد | | حَلَب حِلاب احتلاب | معروف | دوہنا | دوشیدن [illegible] |
| | دوشاند | | | متعدی دوشیدن | | دوشانیدن صفحہ |
| دوان و دوانہ مرادف دوندہ و دواو و دویدن پیاپے ۱۲ ان | دود | دو وامر حاضر نیز ۱۲ | سَعْی عَدْو | تیز رفتن ۱۲ ن | دوڑنا | دویدن |
| چون دویدن مستی دمی صائب مرا کردہ است چون آئینہ حیران مجلس آرائی - کہ می را در رگ مست از دویدن باز میدارد - ملا قاسم مشہدی چو مستی در رگ عالم دوم ہر فنائی خود - ز ہر جا گردی از جا خاست آن باشد نشانم را - ۱۲ و چون در تہ پوست دور رگ و پے دویدن اے در رگ و پی سرایت کردن طالب آملی غنچہ را از چہ دود در تہ پوست - گر نہ باو سحری شیطانست سلیم باخبر باش فریبت ندہد اے زاہد - می دود در رگ و پی دختر رز شیطانست - ۱۲ | ایضاً | ایضاً | | سرایت کردن ۱۲ ن | سرایت کرنا | ایضاً |
| چون چشم دویدن محسن تاثیر کارے نتوان بی مدد دیدہ دوران کرد - چشم از پی کارے کہ دود خوب توان کرد - سعید اشرف بسکہ چشم می دود بر جام و ساغر می نہد - دیدہ ام را موج می زنجیر بر پا چون حباب - ۱۲ | ایضاً | ایضاً | | آمادہ و مہیا شدن چشم و بسیار نگاہ کردن در تجسس چیزے ۱۲ ان | کوشش کرنا اور بغور دیکھنا آنکھ کا | ایضاً |

| مصدر فارسی | معنی اردو | مترادف فارسی مصادر | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| دویدن | مشہور ہونا | شہرت گرفتن نام و مشہور شدن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون نام دویدن کلیم دارد سبب گیتی ہمچون سخن رفیقی ـ دلگیر از سفر نیست نام دویدهٔ ما ـ ؎ ازان دوید بآفاق نام ما صائب ـ که روشن است جهان از نفس شماری ما ـ ۱۲ بہار |
| ایضاً | نکلنا | برآمدن | | ایضاً | ایضاً | چون خون دویدن انوری کنون چو عذر گناهان خویشتن خواهم ـ ز شرم خون دودم از بدن بجاے عرق ـ ۱۲ |
| ایضاً | گزرنا | گذشتن | | ایضاً | ایضاً | چون بر زبان دویدن ۱۲ بہار |
| ایضاً | فریب دینا | فریب دادن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | |
| دواندن دوانیدن | دوڑانا | متعدی دویدن ۱۲ ان | | | دواند | |
| ایضاً | منفعل اور مکدر کرنا | منفعل و مکدر گردانیدن ۱۲ ان دوا رسته و بہار | | | ایضاً | مخلص کاشی ز لطافت مردم اگر نظر نشانندت ـ مروز جاے که چون اشک مے دوانندت ـ محمد سعید اشرف در ہجو اسپ گوید ؎ بر دانه بس کنا تیها که خوانندـ خران از طعنهٔ اسپش آخر دوانند ـ ۱۲ |
| ایضاً | آماده اور مہیا کرنا | آماده و مہیا کردن | | ایضاً | ایضاً | ملا طغرا در تعریف پیر مغان گوید ؎ گر دش صافی باده گرد و منزور ـ دواند ملک بپردهٔ چشم حور ـ ۱۲ |
| ایضاً | پھینکنا | انداختن ۱۲ بہار | | | ایضاً | چون نیزه دواندن میر خسرو ببین شہاب فلک و نیزه دوانیدن او ـ که شدند شب تار از مه نو حلقه رباے ـ ۱۲ |
| دواندن و دوانیدن | پہونچانا | رسانیدن | | ایضاً | ایضاً | چون ریشه دواندن طالب آملی نہال ہمت طالب بعرش ریشه دواند ـ ولی چه سود که نقش سعادتش پست است صائب دایم نگر ریشه دواندن ز ساده گی ـ با آنکه چون سپند بر آتش نشسته ام ـ ۱۲ |
| دیدن | دیکھنا | نگریستن ۱۲ ان | ابصار تبصُّر نظر رُویة | دید اور دید و بینش و بینائی | بیند | بعض محققین در شرح این قطعهٔ شیخ نظامی نگاه کرد فرزانه در غار تنگ ـ که چون تابد آتش در آن خاره سنگ ـ فروزنده چاہے درو دید ژرف ـ که مے تافت زان چاه نور شگرف ـ می فرمایند که دیدن که ترجمه رویت است گاه یک مفعولی آید چنانکه بگوئی |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی انگریزی | ماضی و مضارع و امر وغیره | مصدر عربی | حاصل مصدر | صفت اسما | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | | رفتم به بند و دیدم پیل را وگاه دو مفعولی آید چنانکه گوئی دیدم زید را اسفید ریش و چون مفعول دوم<br>قضیه باشد که در وے ضمیرے عاید بود بمفعول اوّل بر سر آن قضیه کاف آرند چنانکه<br>دیدم زید را که نماز می کرد و مضارع و امر و اسم فاعل این باب من غیر ماده آید چون بیند و بین<br>ببیندی هر چند صیغه ماضی ست لیکن ازین مقطع صیغه حال مستفاد می شود ع رخصت<br>اشک فشانی وهی ار واله را - ببیندی نوح که سیلابی و طوفانی هست - بینش بصارت چشم<br>و بیننده مثله ع مرا آرزو نیست از مهر او - بیننده بر دارم از چهر او - شیخ نظامی<br>چشم ۱۲<br>مرا هست بینش نظر گاه تو - چگونه نه بینم بدوراه تو - و بینک در ملحقات مردم چشم<br>و بینی معروف زیرا که مرئی می شود و با آنکه متصل بچشم است که آله بینش ست ۱۲ ان و بینا<br>بمعنی دیده ور و بینائی دیده وری بود وگاه باشد که بینائی گویند و ازان چشم اراده نمایند<br>ناصر خسرو به معصیت گماشته همچو روز و شب - جان و دل و دو گوش و دو بینائی<br>آمده و دیدار پنج معنی دارد اوّل بمعنی دیدن و رویت باشد فردوسی اگر هست خود جاے<br>گفتار نیست - ولیکن شنیدن چو دیدار نیست دوم بمعنی روے سیوم بمعنی چشم<br>سنائی ز دیدارت نپوشید است دیدار - به بین دیدار اگر دیدار داری - چهارم<br>بینائی و قوت باصره باشد حکیم قطران دیده فضل را توئی دیدار - خانه جود را توئی بنیان<br>پنجم بمعنی پدید و پدیدار آمده کمال اسمعیل نقش بندی فطرت که ز مضیق رحم بر آب<br>نطفه کند نقش جانور دیدار - خاقانی بخدا ایکه هم ز عطر خوک - موش را کرد در جهان<br>دیدار - و دیده سه معنی دارد اوّل چشم باشد دوم مرئی و مشاهده شده را گویند این دو معنی را<br>امیر خسرو بنظم آورده ع اے خال و خط و زلف تو آرایش دیده - گر دیده بسے<br>دیده مثال تو ندیده - سیوم درخت بلند و یا پشته یا کوهی را خوانند که دیده بان بر زبر<br>آن نشسته نگاه کند و دیده بانی نماید فردوسی غو دیده بشنید دستان سام - بفرمود<br>بر چرمه کردن لگام - و دیدبان و دیده بان و دیده دار شخصی که بر سر تیر کشتی<br>یا بر سر کوه بلند یا بهر جاے بلند نشیند و هر چه بیند از لشکر دشمن و غیر آن خبر دهد |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی [illegible] | [illegible] | مصدر [illegible] | [illegible] | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | | اسـد خروشان از اینجا یکی دیدہ وار ـ کہ اے بیشہان نیست جان تان بکار ـ و<br>دیدہ گاہ و دیدہ گہ جای نشست دیدہ بان را گویند ۱۲ اج ب و دید و دیدنی بیای<br>معروف نظارہ و تماشا طغـرا حسن این باغ زر خرید گل است ـ چشم بلبل اسیر دید گل<br>است ـ و دید و وا دید و دید و باز دید و دیدن و وادیدن و دیدن کردن<br>و دیدنی کردن ہمہ بمعنی بملاقات رفتن اختـر یزدی بشب جمعہ کنم دیدنی<br>دختـرز ـ زانکہ میخانہ نشین در شب آدینہ بود ـ مخلص کاشی فغان کہ غمزہ بیباک او<br>نداد امان ـ کہ آن دو نرگس بیمار را کنم دیدن عبد اللہ وحدت گیلانی چنان دلم ز غم دید و باز دید<br>شکست ـ کہ ناخنم بجگر از ہلال عید شکست ـ کلیم برون نمی روم از خانہ ہمچو آئینہ ام<br>اگر بدیدنم آیند وانمی بینم ـ بروی ساغـر ماہ عید را دیدم ـ ہمین بس است درین عید<br>دید و وادیدم ـ صائب کشودم بر سـر بروی دنیا چشم ازین غافل ـ کہ دیدنہاے<br>رسمی عاقبت وادیدنی دارد ـ و دیدار بمعنی عشقبازی و آن دو نوع است یکی پاکبازے<br>و دیگر ہوسبازی و این را ہرزہ کاری نیز گویند اشرف پاے بست عالم سفلی بعلو<br>کی رسد ـ ہرزہ کاری دیگر و دیدار بمعنی دیگر است جاروب دیدہ بمعنی جاروب کشیدہ<br>نصیرای بدخشانی نیست خاشاک در سرا سے دلم ـ صحن جاروب دیدہ را ماتم<br>۱۲ بہار و وارستہ |
| دیدن | دیکھنا | دیدہ شدن ۱۲ ان | | | ایضاً | ایضاً | شیخ نظامی بجو دلم شوم خلق را رہنماے ـ ہمایون زکم دیدن آمد ہمای ۱۲ |
| ایضاً | معلوم کرنا اور دریافت کرنا | معلوم کردن و دریافتن ۱۲ ان | | | | | شیخ شیراز چو دیدی کہ دشوارت آمد سخن ـ دگر ہر چہ دشوارت آید مکن ـ و چون راز<br>دیدن ظہوری توان دید را ز درون نقاب ـ اگر عینک آرد قدح آفتاب ـ خواجہ شیراز<br>این چہ شوریست کہ در دور قمـرے بینم ـ فردوسی بفقتاد ترس اندرین لشکرم ـ<br>نہ دیدم کہ تیمار آن چون خورم ـ اے دریافت نکردم دور فہم من نیامد ۱۲ |
| ایضاً | مشخص کرنا | تشخیص کردن ۱۲ ن ۱۲ | | | ایضاً | ایضاً | گلستان لقمان حکیم را گفتند کہ حکمت از کہ آموختی گفت از نابینایان تا جاے<br>نبینند پاے ننہند صائب چہ بہر سوے چو کوران بعصامی بینی ـ جاہ زیر قدم تست |

| مصادر فارسی | معنی اردو | [illegible] | مصادر عربی | ماضی مطلق | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | چو دامی بینی-۱۲ |
| دیدن | پانا | یافتن | | ایضاً | ایضاً | چون تمتع دیدن صائب تمتع باکمال قرب زان رعنائی بینم- که زیر پا نه بیند یار و من بالا نمی بینم- وچون آزار دیدن وسند ش در آزار دن گزشت وچون راحت و آسایش دیدن مخلص کاشی سفله از دولت بغیر از محنت وخواری ندید- راحتی چون گاو ماهی از جهان خواری ندید- جمال الدین سلمان خواب مار ابخیالش نمود آسانی- بعد ازین هیچ ندیدیم بخواب آسایش- وچون زیان دیدن مخلص کاشی چون خله دیده مژگان کندن او لازم است- جز زیان عمر کس از مردم آزار ندید- وچون مجال دیدن- سعدی مجال سخن تا نه بینی زپیش- به بیهوده گفتن مبر قدر خویش- وچون مکافات دیدن صائب سیه کردم روزم چشم او خود هم کشید آخر- مکافات عمل را در لباس سرمه دید آخر-۱۲ |
| ایضاً | اٹھانا | برداشتن | | ایضاً | ایضاً | چون جفا دیدن خواجه شیراز ما جفا از تو ندیدیم و تو هرگز نکنی- انچه در مذهب پیران طریقت نبود- وچون سختی دیدن گلستان ولی هنر سختی بیند و لقمه چیند ۱۲ و از معنی در آزار دیدن و جفا دیدن هم درست می آید که در خانه بالا گزشت ۱۲ |
| ایضاً | کرنا | کردن | | ایضاً | ایضاً | چون خیال دیدن خواجه شیراز چو چشم من همه شب جویبار باغ بهشت- خیال نرگس مست تو بیند اندر خواب-۱۲ |
| ایضاً | سننا | شنیدن | | ایضاً | ایضاً | چون آواز دیدن فردوسی هر آن گرز کاواز گوپال او- به بیند برو بازو و یال او-۱۲ |
| دررﺑودن | لے بھاگنا | م | خطف اختطاف استلاب اختلاس | | درربایید | |
| درافگندن | اڑانا | م | | | درافگند | گلستان و با شیر ژیان پنجه درافگنم ۱۲ |
| درشدن | گھسنا | فرورفتن | سوخ | | | گلستان موسی علیه السلام درویشی را دید که از برهنگی بریگ درشده ۱۲ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | [illegible] | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | تسلیخ غنوط | | | |
| درکردن | ٹھونسنا س | م | دس | | درکند | صائب صائبا خجلت سایل نه بینم درکرد ـــ بے زری کرد من انجب ... زر کرد ـ ۱۲ |
| درگزانیدن نفایس ۱۲ | لنگھانا | م | اِمْرار اِجازة | | درگزاند | |
| دریشتن منتخب ۱۲ | روٹھنا | | تغیّر | | | مصدر ہذا در لغات معتبرہ موجود یافتہ نشد ۱۲ واللہ اعلم |
| درانداختن | پھینک دینا | | نبذ و طرح | | درانداز د | لغتی است در انداختن کہ گذشت ـ ۱۲ |
| ایضاً | گرانا | ریختن ۱۲ بہار | | | ایضاً | چون خون در انداختن خنده جام غم بگریاند گر شیشه خون در اندازد ـ ۱۲ |
| درو میدن صراح ۱۲ | ٹھکارنا نفایس ۱۲ | اندر کے تقنه(?) انداختن مانند دمیدن ۱۲ نفایس | نفث | | درومد(?) | مصدر ہذا در ترجمہ لغت نفث از صراح نوشتہ است ۱۲ |
| دررفتن | تجاوز کرنا | تجاوز کردن ۱۲ وارستہ | تجاوز مجاوزة | | دررود | چون از سر دررفتن از حد تجاوز کردن مخلص کاشی ... بیم آن باشد کہ از سر در رود پیمانہ ام ۱۲ |
| واباہنتن | ہنسنا | خندیدن ۱۲ اب ن | ضحک | | | واباہمی یعنی میخندم؛ واباہید یعنی بخندید ۱۲ اب ن |
| وابونتن | دینا | دادن ۱۲ ب ن | اعطا انطاء | | | |
| ولیدن | ولنا | | | | ولد | و در برہان تنہا لفظ ولیدہ مرقوم است بمعنی خرد و بلغور شدن غلہ ۱۲ ب |
| ولشیدن | دیکھنا | دیدن | رؤیة | | | مصدر ہذا در لغات معتبرہ موجودہ یافتہ نشد ۱۲ |
| وورونتن برای حملہ بود ... لغت ژند و پاژند ۱۲ ان | لیجانا | بردن ۱۲ ان | اذہاب | | | |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی یعنی ترجمہ بزبان فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | ماضی مطلق | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | |

# باب رائے مہملہ

| | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| راندن | چلانا | روان کردن ۱۲<br>ن | سوق | | راند | چون محمل راندن کہ در بہار عجم بمعنی ناقہ راندن مرقوم است والہ ہروی ناقہ از نقش قدم سلسلۂ مجنون ساخت - لیلی از ناز اگر جانب حی محمل راند - فیضی فیاضی ہم مرحلۂ زمین بریدند - ہم محمل آسمان کشیدند - بر دیدہ زگریہ کاروان راند - صد محمل غم بدل نہان راند - ۱۲ |
| ایضاً | چلنا | روان شدن ۱۲<br>ن | | | ایضاً | امیر خسرو شاہ سپہر غم ز ولایت براند - کشش بحمن ہیچ ولایت نماند - یوسف زلیخا بروز روشن و شبہاے تاریک - ہمی راندند تا شد مصر نزدیک - ۱۲ |
| راندن | ہانکنا | دور کردن | | | ایضاً | حافظ بلازمان سلطان کہ رساند این دعا را - کہ بشکر پادشاہی ز نظر مران گدا را - و چون مگس راندن و برین قیاس مگس ران - وحید تا بشہد دل ما مہربان نہ نشیند - آمد و رفت نفسہا ست مگس رانی چند - ۱۲ |
| ایضاً | حاصل کرنا | حاصل کردن و بدست آوردن ۱۲ ان | | | ایضاً | شیخ نظامی ز بس تا ز نعمت کہ رانده اند - ولی نعمت عالمش خوانده اند - و چون مراد راندن فخر امیر باش و جہان را بکام خویش گزار - ہوای خویش بیاب مراد خویش بران - ۱۲ |
| ایضاً | جاری کرنا | روان کردن | | | ایضاً | چون حکم راندن و حکمران شیخ نظامی نمایم کہ تا حکم رانی درست - برین حکم ران دان و گر حکم تست - و چون فرمان راندن فخر جہانگشا و ولایت فزاے و ملک آراے - ہنر نماے و بدولت گراے و فرمان ران - و چون سیاست راندن ملا شیبی شفیع انگیزیت سوے ندارد چون بہ بحر مان - سیاست راندن و عذران نپذیر فتنش دیدی - امیر خسرو چو بر خسرو سیاست راند گفتم - کہ تو گفتی کہ من سلطان ادیم ۱۲ |
| ایضاً | گرانا اور چھڑکنا | پاشیدن | | | ایضاً | چون نمک راندن ظہوری بر ریش جگر نمک براندیم - خونابہ چکیدنی ضرور است - ۱۲ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | | | | | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| راندن | کہینچنا | کشیدن | | | ایضاً | چون رقم راندن میر حسن دہلوی اے خط خوش از مشک برانگیختہ مرا - بروفستر طاعت رقمی رانده گنہ را - ۱۲ بہار |
| ایضاً | کرنا | کردن | | | ایضاً | چون تعبیر راندن انوری ہزار راز برفتست برزبان قضا - کہ بر زبان سنان تو راندش تعبیر - ۱۲ |
| ایضاً | رکہنا | نہادن ۱۲ بہار | | | ایضاً | چون تیر درکمان راندن کنایہ از مہیا کردن تیر براے انداختن برکسی ازرقی مخالف تو اگر تیر درکمان راند - چو خارپشت سر اندرکشد بہ تیر تصال - اے چنانچہ خارپشت سر خود در خود می کشد ہمچنین پیکان سر در تیر کند - ۱۲ |
| ایضاً | بیان کرنا | بیان کردن | | | ایضاً | چون دقیقہ راندن انوری بدین دقیقہ کہ راندم گمان گدیہ مبر - بہ بندہ گرچہ گدائی شریعت غراست - ۱۲ |
| ایضاً | بسر کرنا | بسر بردن | | | ایضاً | چون دور راندن ظہیر فاریابی چہ وقت عزلت و ہنگام آرزو است مرا - تراندہ دور تمتع زگنبد دوار - اے ہنوز زمانہ تمتع از گنبد فلک بسر نبردہ ام - اے تمتع حاصل نکردہ ام - ۱۲ |
| ایضاً | دوڑانا | دواندن ۱۲ بہار | | | ایضاً | چون رگ راندن بمعنی ریشہ دوانیدن ظہوری چنان نیچہ در ریشہای متین - کہ رگ رانده در مغز گاو زمین - و چون ریشہ راندن ظہوری باحباب شیرہ شہدی چشاند - کہ در کام شان چاشنی ریشہ راند - من و از نخل عمر برخوردن - رانده مهر تو ریشہ در جگرم - ۱۲ |
| ایضاً | مارنا | زدن | | | ایضاً | چون زخم راندن و در بہار عجم است کہ این محاوره مختار علی حزین است ۱۲ شعر سندش دریجا بسبب خلاف شرع بودن نگارش نیافت - |
| ایضاً | کہنا | گفتن | | | ایضاً | چون سخن راندن شیخ نظامی سخن راند ز اندازه کار خویش - ز پیروزی صلح و پیکار خویش - و چون ماجرا راندن سلمان ز خون دل غم ہم دوش ماجرا می راند - بعینہ ہم امروز بازمی رانم - ۱۲ |
| ایضاً | پینا | خوردن | | | ایضاً | چون صبوحی راندن شیخ نظامی صبوحی ملوکانہ تا صبح راند - ہمہ داشت شب زنده تا شب بماند - ۱۲ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی یا لغات فارسی مترادف | معنی عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره و سند وغیره |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| رخشیدن بالضم و خشین معجمه ۱۲ ان ج | چمکنا | مرادف درخشیدن | ۳ | رخش بالضم پرتو و روشنی ۱۲ ان | رخشد | رخشا و رخشان بالضم تابان و روشن بدرالدین شاهی گفتم ولت غمگین چرا ماه نوت پرچین چرا - وان طره مشکین چرا براه رخشا ریخته - ناصرالدین رخ رخشان زیرا خورشید جهان باد - لب لعلش حیات جاودان باد خاقانی چند بارش دیده ام در خواب لیکن - خیال نقش این بار زیبا دیده ام - لوح پیشانیش را از لوح نور - چون ستاره صبح رخشا دیده ام - و رخش یعنی پرتو شعاع و عکس عنصری چون دشمن او شده به غرب خوش - نگند تیغ یمانیش رخش در عمان - و در برهان آمده رخشا بفتح اول و سکون ثانی و ثالث بالف کشیده یعنی رخشان و درخشنده و تابان و بضم اول هم گفته اند ۱۲ |
| رخشانیدن | چمکانا | متعدی رخشیدن ۱۲ | | | رخشاند | |
| ربودن بالضم ۱۲ ب | اچک لینا | سلب کردن ۱۲ ن | سلب استلاب | ربا وام سیف ۱۲ ان ب | رباید | ربایندۀ پیش که بیک دیدن بخود کشد و از خود ببرد چون حسن ربایندۀ و غمزۀ ربایندۀ و ناز ربایندۀ صائب تا از آن حسن ربایندۀ نظر یافته است - آب آئینه ربایندۀ زر از سیلاب است - ظهوری از خنده لب تبسم ز رسانید بخت ما - زان بوسه که از لب تیغی ربوده ایم - ۱۲ |
| ایضاً | دور کرنا | دور کردن ۱۲ بهار | | ایضاً | ایضاً | چون خواب از کسی ربودن سعدی شب باد اغ هجر تو نمیدانم غنوده ای جان که داغ دوری هجران تو خواب از من ربود ایجان - ۱۲ |
| رزیدن بالفتح ۱۲ ب ج | رنگنا | رنگ کردن ۱۲ ن ج | صبغ | | رزد | رزد امر بمعنی و رزان مرادف رزنده شیخ نظامی هر آنکس که جانش بآهن گرم همه جامه اش در سکاهن رزم - حکیم خاقانی سر انگشت می زد بلی - بهر انگشت میگزد بلی - از پی یک نشان رزم جامه - لاجوردی همی زد بلی سراج الدین راجی جامه بخت جامه اگر دون - در غم خویشتن رزیده سیاه رشته ای دیده و داوان جامه کای رنگرز - تو این را برنگ رخ من برز - ۱۲ |
| رخیدن | هانپنا | نفس زدن بسبب برداشتن بار گران | بهر دیبهار | | رخد | |

بر وزن ...

بالفتح و بای معروف ۱۲ ان ب ج

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی اولی حقیقی یا مجازی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | محنت شاقه کشیدن ۱۲ ان ج ب | | | | |
| رستن و رہیدن بفتحهٔ اوّل وہائے ہوز ۱۲ ان ج | چھوٹنا | خلاص شدن ورہائی یافتن ۱۲ ان ج ب | نجاة و نجاء و نجو و نجایة و تخلص انفکاک | رست و رہا ورہائی بمعنی خلاصی ۱۲ ان ب ج | رہد | رسته و رستگار بمعنی خلاص شده ورہائی یافته و رستار مخفف رستگار ناصر خسرو گه ہمیگوید که یک بدرا بدی ہم یک دہم - بازچون گوید که ہرگز بدکنش رستار نیست ورہا بمعنی رہائی فردوسی گوید ۵ نیابید او یا بداز تورہا - که او مانده از تخمهٔ اژدہا - ورستگی بمعنی رستگاری فردوسی دراحوال زن سام گوید دروقت بچه زادن وچاک کردن شکم واند اختن ودوا بجا کم سیمرغ ۵ بساؤ بیالاے برخستگیش - به بینی ہم اندرزمان رستگیش - ورستخیز و رستاخیز باوّل مفتوح بثانی زده وتای فوقانی مفتوح بمعنی قیامت آذری رستخیز آن بوداے خواجه که جانانهٔ من - باچنین روے بیازار قیامت گرزو - وله دل بسوزد بر تنش دایم بروز رستخیز - گرنه دیداند آتش دوزخ که مارا سوز کیست - خواجه حافظ پیاله برکفنم بند که تاسحرگه حشر - بمی زدل ببرد ہول روز رستاخیز - ۱۲ |
| رہانیدن | چھوڑانا | متعدی رستن و رہیدن ۱۲ ان | انجاء | | رہاند | رہان امر بمعنی ومرادف رہاننده چون خط خونی رہان - شیخ نظامی نگهدارم آن خط خونی رہان - چو تعویذ بر بازوے خود نہان - ۱۲ ان |
| رستن و روئیدن و روہیدن بہای ہوز قبل التحتانی ۱۲ ان | اوگنا | ومیدن سبزه و نباتات ومانند آن ۱۲ ان | نبت | رست ۱۲ ان ج وماضی نیسته ۱۲ | روید و روہد | محمد قلی سیلی ہم آغوش است یاد آن قد ورخسار از خاکم - پی افشاے راز سرو وگل ازگل بروئیدم - ورو امر بمعنی و رو یا مرادف روینده شیخ نظامی زیک چشمه روباشده دانه شان - دو چشمه شده آسیاخانه شان - ورو ہنده بہا نباتات وزراعت پرزور - وبالیده ودربرہان براے فارسی ومیم بجاے ہا و این تحریف است ۱۲ ان ورستنین مزید علیه رستن فخری جرجانی در مثنوی ویس ورامین گوید ۵ ازین مایه بنودی رستنین را - بنودی جانور روے زمین را - و رست بمعنی ہمانا و فخر سراے وباغ چوبی کتخدا خواہد ماند - گل بنفشه رست |

| مصدر فارسی | معنی اردو | [illegible] | [illegible] | ماضی مطلق | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| | | | | | | وسراسرے وباغ مرست - و این محل تامل است چہ از مرست اوّل معنی روئیدہ مباد وواز مرست ثانی معنی ساختہ مباد مستفاد میشود ۱۲ ان و مولف گوید کہ محل تامل برجاے خود نیست زیرا کہ در فرہنگ جہانگیری و برہان مرست بمعنی نماند مرقوم است - ۱۲ |
| رستن و روئیدن | پیدا ہونا اور ظاہر ہونا | پیدا شدن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | چون روئیدن بلبل طالب آملی ہواے کوے تو از بسکہ آتش انگیز ست - ہزار بلبلش ہرگل زمین روید - وچون ترنم روئیدن ظہوری ترنم روید از کام و زبانی - کہ با آہ و فغانی ہمدم افتد - وچون عشق روئیدن وصورت و شکل روئیدن وشیشہ روئیدن وزر و متاع وجان روئیدن ونالہ روئیدن وشعلہ علی خراسانی صورت مہر و آئینہ ما می روید عشق در سینۂ بی کینۂ ما می روید طفل دل را حذر اولی است کہ از گردش چرخ شیشہ پاس ز آئینہ ما مے روید - مفلسان غم او برسانید خبر - کہ زر عشق ز گنجینۂ ما مے روید - گر بمیریم درین گوشۂ محنت غم نیست - جان ما از رہ جانانۂ ما مے روید - بسکہ در ویش نہادیم ز اعجاز دعا شکل امید ز پیمانۂ ما مے روید - بسکہ ز دراہ گل روے بتان چون بلبل - نالہ از سینۂ پروانۂ ما مے روید - ہر کجا می نگرم بزم محبت گرم است - این متاعیست کہ از خانۂ ما مے روید - قصہ سنبل زلفش کہ چو مو باریکست - در شب ہجر ز افسانۂ ما میروید - وچون کوہ روئیدن فردوسی صف میسرہ ہم بیاراست چست - یکے کوہ گیری ز پولاد رست - ۱۲ |
| رستن و روئیدن | نکلنا | برآمدن | | ایضاً | ایضاً | چون اشک روئیدن زلالی ز چشم شمع اشک گرم روید - کہ آتش از پر پروانہ شوید - وچون سحر روئیدن ظہوری سر آید تلخکامی رخت بر بندد سیہ روزی - ہم از زہر تبسم شکر جوشد ہم از شام سحر روید - واین معنی قریب معنی مندرجہ خانۂ بالا است ۱۲ |
| ایضاً | اوگانا | دمانیدن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | شیخ شیراز باران کہ در لطافت طبعش خلاف نیست - در باغ لالہ روید و در شورہ بوم خس - ۱۲ |
| رویانیدن | ایضاً | متعدی رستن و روئیدن | | ایضا | ایضاً | بیدل ارے خاکست کہ صد درس جنون می خواند - از سر ہر نالہ می رویاند - یک صفحہ سادہ وین ہمہ نقش فریب - این بیرنگی چہ رنگ مے گرداند - ۱۲ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی / اوزان و حروف | مصدر عربی | اسم مصدر | مضارع | محاوره وسند وغیره |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| رسیدن | پہونچنا | معروف | وُصُول<br>صِلَة<br>اِنتِهاء<br>بُلُوغ | رس<br>وامرنیز<br>مراج ن ب | رسد | رس بمعنی رسنده امیر خسرو گل که بصحرا و بیابان رس است - بلبل اچه چند بیابان بس است - و رسا بمعنی رسنده و کامل چون آه رسا و مصرعه رسا و کاکل رسا و مژگان رسا و آواز رسا و فیض رسا و اقبال رسا و اشک رسا و سودای رسا و دنباله رسا و همت رسا وجز آن کلیم سرم از افسر و از ظل هما بیزار است - موی ژولیده و سودا سے رسا میخواہم صائب از حلقهٔ زنجیر محال است رسد نقص - کوتاه نگرد و بگره زلف رسایش - چشم بد از تو دور که در پرده بوی تو - صد پیرهن ز نکهت یوسف رساتر است - جامی ترحمست بدلهای دردمند - کز آه عاشقان شب ظلمت رساتر است - هر سبزهٔ خوابیده که در باغ جهان بود - از خواب گران جست ز گلبانگ رسایم - نیم آگاه از زلف رسایش اینقدر دانم - که از دلها تراز و گشت مژگان رسای او - هر حلقهٔ ز کاکل رسایش - چشمیست کشاده بر قفایش - تیزی زبان مار دارد - دنبالهٔ ابروی رسایش - تاثیر گلزار کرد روی زمین را بیک نظر - از همت رسا چه آرای گریه ام - منیر می کند گل ز در و بام تو کیفیت ناز - بادهٔ حسن تو خوش فیض رسا دارد - اثیر بزمی آید فلک با تیغ ناز - وارد اقبال رسا مژگان شوخ - بخت برگشته ام اقبال رسائی دارد - ناوک او بدلم رو بقفا می آید - اشکم رسا ست از ته دل می کند دعا - در خلوت وصال تو راه سخن مباد - گره ز دست بهر تار زلف کین باب است - ربوده است ز هر مصرعه رسا سخنی - و رسید نوشته که بعد از ایصال چیزی از کسی بگیرند از عالم قبض الوصول و این اصطلاح میرزایان دفتر هندوستانست - رسد حصه و نصیب چنانکه گویند حصه رسد - محسن تاثیر کرد فرهاد بسنگ آنچه بدل ماکردیم - عشق او را رسد داد و بما هم تنها خوبان متاع زخم بدل طرح می کنند - تنها تو هم بروکه رسد می توان گرفت - و رسد غله که عبارت از کاروان حصه جنس غله وغیره در بار باشد ابوطالب کلیم در شاهجهان نامه آورده اما بالاتفاق لفظ هندیست فایده افعال این باب هرگاه بمعنی نزول و ورود مقصود بود صله آن بر و امی آید هرگاه اراده قرب و وصل بود صله آن با و در می آید میر خسرو دل تو داد است |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | صفت اسم | محاورہ وسند وغیرہ |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| | | | | | | نشانی مرا۔ در تو رسم گر برسانی مرا۔ خواجہ شیراز ہم عفا اللہ کہ صفا از تو پیا سے میداو ورنہ باکس نرسیدیم کہ از کوے تو بود۔ امیر شاہی سبزواری ہر دم ز عشق بر دل من صد بلا رسد۔ آرسے بدور حُسن تو اینہا مرا رسد۔ انعام عام تو ہمہ را میرسد چہ شد۔ گر ناوکی بسینۂ این مبتلا رسد۔ در جلوہ گاہ دوست رسیدن نہ حد ماست۔ آنجا مگر شمال وزد یا صبا رسد۔ شاہی بر آستان ارادت نہادہ سر۔ با درد خو گرفتہ کہ روزے دوا رسد۔ ۱۲ ان بہار |
| رسیدن | پکنا میوہ کا | بحد پختگی رسیدن فواکہ ۱۲ ان | یَنْع یُنُوع اِیْنَاع اِدْرَاک | ایضاً | ایضاً | وسند آن در صفحہ ۲۳۷ تحریر یافت ۱۲ |
| ایضاً | کمال مستی کو پہونچنا شراب اور افیون اور اسکی مثل کا یعنی خوب نشہ چڑھنا ان چیزونکا ۱۲ | بکمال مستی رسیدن شراب افیون ومانند آن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | باقر کاشی افیون چو رسید غارت ہوش کند۔ گوشت راچشم و چشم را گوش کند۔ وزدی باید ز دست افیونی لیک۔ ہر چیز کہ برداشت فراموش کند۔ صائب تا رسیدن بادہ را بخم مدارا لازم است۔ ورنہ بیزار از تن خاکیست افلاطون ما۔ خان آرزو سیر چشمان کی روند از مستی دولت ز دست۔ آدمی چون سیر باشد کیف او کم مے رسد۔ میر رضی ریتمانی تریاکی گر سینہ کنی صد چاکش۔ از دل نرود خباثت و امساکش۔ چون غنچہ تریاک سر افگندہ بہ پیش۔ سر بر نکند تا نرسد تریاکش۔ ۱۲ |
| ایضاً | تازہ و شگفتہ ہونا | سر خوش شدن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون دماغ رسیدن مخلص کاشی دگر امشب عجب مستانہ می خوانی غزل مخلص۔ ہمانا میرسد از گردش چشمی دماغ تو والہ ہروی بیا کہ مایہ ہر گونہ انتعاش تو لی۔ کہ بیتو مے نرسد ہیچ از شراب دماغ ۔ ۱۲ |
| ایضاً | بخوبی تمام سر انجام دینا | بخوبی تمام سر انجام دادن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چنانکہ گویند فلانی در فلان کار خوب میرسد ای بخوبی تمام سر انجام می دہد ۱۲ ان |

| مصادر | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | ماضی مطلق | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| رسیدن | توجہ کرنا | توجہ کردن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چنانکہ گویند فلانی بحال فلان نمیرسد ای کماینبغی توجہ نمی کند ۱۲ ان نظیری نیشاپوری بخود نمی رسد آن شوخ تا بما چہ رسد ۔ ۱۲ |
| ایضاً | میسر ہونا | میسر شدن | | ایضاً | ایضاً | چون نان رسیدن خواجہ حافظ چون خاک راہ پست شدم ہمچو باد بازت آبرو نمیروم نان نمی رسد ۔ ۱۲ |
| ایضاً | کمال کو پہونچنا کسی چیز کا | بکمال رسیدن چیزے ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون مشق چیزے رسیدن تاثیر چون گل رعنا شود چسپاندہ دست سودہ ام ۔ میرسد گر اینچنین مشق پریشانی مرا ۔ ۱۲ |
| ایضاً | لایق و سزاوار ہونا | لایق و سزاوار بودن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | غنی آخر رسدم کہ باز پرسم ۔ کان دلبر ما چہ نام دارد ۔ ظہوری گرچہ ما راز رسد پرسیدن چیست دیگر سبب رنجیدن شیخ شیر از مراورا رسد کبریا ومنی ۔ کہ ملکش قدیم است و ذاتش غنی ۔ ۱۲ |
| ایضاً | بالغ ہونا | بحد بلوغ رسیدن انسان ۱۲ ان | | | | رسیدہ جوان بالغ وگشت و میوہ بحد پختگی رسیدہ و آشنا رسیدہ دمی رسیدہ شراب کثیر الکیفیت ملا طاہر غنی زشرم چشم تو بادام خشک تر گردد ۔ می رسیدہ چو بیند لب تو تر گردد ۔ طاہر وحید داشتم لبان آید در سینہ خام بود ۔ از ضعف تا بدیدہ رسیدن رسیدہ شد ۔ ولہ گیتی چون تو اے شاہ رسیدہ ۔ کسی کم یافت فرزند رسیدہ ۔ میر حسن دہلوی ہر کو بتو رسیدہ رسیدش ہمہ مراد ۔ گشت رسیدہ را نہ بباران چہ حاجت است ۔ ۱۲ |
| رسانیدن و رساندن | پہونچانا | متعدی رسیدن ۱۲ ان | ایصال ابلاغ تبلیغ | | رساند | |
| ایضاً | مشہور کرنا | مشہور کردن | | ایضاً | ایضاً | سکندر نامہ سخن میرساند ز در جہان ۔ تو مکتوب آن زا با خبار خوان ۔ ۱۲ |
| ایضاً | پکانا | پختن | | | ایضاً | ظہوری مست عشقم اگر ز خون جگر ۔ برسانم کباب میرسدم ۔ ۱۲ |
| ایضاً | اوگانا | دمانیدن | | | ایضاً | چون گلزار و لالہ زار رسانیدن صائب در سینہ لالہ زار تجلی رسانده ام ۔ از جلوہ دو روزہ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی یا مترادف فارسی | مصدر عربی | ماضی مطلق | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | گلزار فارغم و بعضی درین شعر رساندن بمعنی بہم رساندن گویند از شروع ظهوری خمسے حمد چمن سخن بطراوت حمد بہار پیرائیست که گلزار ابراهیم در رخسار یوسف طلعتان نمرود نخوت رساینده ۱۲ |
| ایضاً | تازه و شگفته کرنا | تازه و شگفته کردن ۱۲ بہار | | | ایضاً | چون دماغ رساندن ابو نصیر بدخشانی گر محتسب رواج می ناب نشکند۔ از لعل میکش تو رسانم دماغ را۔ تاثیر چنان دماغ نگار من از شراب رساند۔ که رفته رفته نسب را بآفتاب رساند۔ و آتش دماغی می رسانم بر سر راه چمن و آتش سر هم گرم است از می بوے گل از با می آید ملا نسبتی تھانیسری ز بید ماغی خود صبحدم بباغ شدیم دماغ تر برساندیم و بیدماغ شدیم۔ ۱۲ |
| ایضاً | مارنا | زدن | | | ایضاً | چون تیغ رساندن بابا فغانی فکر کفن کنید که آن ترک جنگجوے تیغی چنان رساند که از استخوان گذشت۔ و چون مضراب رساندن طالب آملی منم ز فیض جام چون شراب لعل گون گردد۔ بهر شریان که مضرابی رسانم ارغنون گردد۔ ۱۲ بہار |
| ایضاً | لگانا | بستن | | | ایضاً | چون خضاب رسانیدن کسی را امیر خسرو سنج گل پشت بخاک افتاد درویش زرد شد۔ جرعه می ریز و رویش را خضابی میرسان۔ ۱۲ |
| ایضاً | مقابل کرنا | مقابل کردن | | | ایضاً | چون خود را بکسی رساندن باو برابرے و همچشمی حاصل کردن تاثیر رنگ گل رفته بآن رو که رساند خود را۔ شعله کو شد که بآن خو برساند خود را۔ ۱۲ |
| ایضاً | کرنا | کردن | | | ایضاً | چون آواز بآواز رساندن سالک یزدی بانگ با جرس قافله راست روانم۔ در بادیه آواز بآواز رسانم۔ ۱۲ |
| ایضاً | بکثرت کرنا | بسیار کردن ۱۲ بہار | | | ایضاً | چون مشق جیبے رساندن حضرت شیخ چو صنعان مشق سودا میرسانم۔ شراب عشق تر سامیر سانم۔ ۱۲ |
| ایضاً | گڑانا | فرو بردن | | | ایضاً | چون ناخن بآبله رساندن کنایه از شکستن آبله صائب خونابه دل آتش یاقوت گداز است۔ مگذار باین آبله ناخن برسانم۔ ۱۲ |
| رشتن بالفتح ۱۲ ع | رنگنا | رنگ کردن | صبغ | رشت و رنگ و ماضی نیز ۱۲ ان | رشتد | طبع نقاشش بکلک دود رشت۔ خامه مانی و آزر سوخته محمد عصار برشتے هفت رنگ اکنون برانی۔ که سازی مدخلی در ارغوانی۔ ۱۲ ان |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| رشتن و ریسیدن پسین مهمله ۱۲ ان | کاتنا | معروف یعنی ریسیدن پشم وپنبه ومانند آن ۱۲ ان | غزل اغتزال | رشت وماضی نیز وبمعنی شرت وطینت نیز ۱۲ ب | ریسد و رشتند | رشته معروف صائب ما تخم درین مزرعه جز انگشت نگشتیم - یک رشته درین ملک جز او نرشتیم - کمال خجند از خرقه تنت دیدکمال آن مه و میگفت - این رشته با یک درین خرقه که رشتست - ۱۲ ان و در فرهنگ جهانگیری مرقوم است که رشته چهار معنی دارد اول معروفست دوم نام مرضی ست که از اعضای بنی آدم برآید مثل تار ریسمان وآنرا نارو نیز گویند سوم نوعی از حلوا باشد چهارم نام آشیست ۱۲ |
| رفتن | جانا | مقابل آمدن ۱۲ ن | ذهاب ذهوب | رفتار و رفت و روش ۱۲ | رود | روش بفتح اول وکسر دوم وبسکون نیز آمده فردوسی تو این را دروغ وفسانه مخوان بیکسان تو روشن زمانه مدان - و راهروی که درمیان باغ سازند وسبقت گرفتن و درگذشتن وراه دادن وگشادن نیز نوشته اند واینهمه مجاز است ملا قاسم مشهدی ز رفت وآمد غمها بدست خبر دادم - صدا آید بگوشم چون دل بازمیگردد - و رفته رفته آهسته آهسته واین مجاز است ه زحسن روز فزونش لبسر فته میگویم - که رفته رفته مبادا الهی خدا گردد - و مضارع وهرچه از مضارع اشتقاق کنند درین باب بواو بجای ف استعمال جون رود و رو چون تیزرو وسبکرو وگاهی بالفظی که معنی ظرف داشته باشد ترکیب دهند چون آتش رو وموکب رو وراهرو شیخ نظامی سمندر چو پروانه آتش روست ولیک این کهن لنگ وآن خوشروست - روا جایز ومباح وپذیرفته شده وگزارده شده چنانکه گویند حاجت او روا باشد واین کار در شرع رواست وبرین قیاس حاجت روا وکامروا یعنی آنکه حاجت او وکام گزارده شود وفرمانروا عبارت از کسی که فرمان او را جمیع اقاصی و ادانی واکابر واصاغر قبول کرده باشند صائب این دم طلب که راحت ازین دم شود پدید - این جا طلب که حاجت ازینجا روا شود - روان جاری ونفس ناطقه را از ان گویند که همیشه در حرکت فکریست - ۱۲ ان و رفت وآمد همان آمد ورفت نظیری جز رفت وآمد نفسی نیست بودها - جاوید زیست هر که ازین یکدو دم گذشت - ۱۲ |
| ایضاً | بیهوش هوجانا | بیهوش شدن و ازخود رفتن ۱۲ بهار و وارسته | | ایضاً | ایضاً | صائب صائب چه رفته گلی از بوسه اش بچین - دایم زمان وصل میسر نمی شود ۱۲ بهار و وارسته حزین است زلف مشکسا خسته چشم فتنه زا - رفته جلوه رسا کرده |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی یعنی مترادف آن | مصدر متعدی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | کر دیا کرد ۔ ۱۲ |
| رفتن | مشہور ہونا | مشہور شدن و شہرت گرفتن | | ایضاً | ایضاً | چون نام رفتن معزی ہر کجا ور ملک نام او رود واجب کند ۔ گر بنیا سایہ سر از خدمت زبان از آفرین ۔ ۱۲ بہار عجم |
| ایضاً | گزرنا | گذشتن | | ایضاً | ایضاً | طالب آملی بر بلبل از فراق گل گلستان چہ رفت ۔ بر من ز ہجر دوست رہ بالاے آن رود ۔ و چون دور رفتن سہ صائب کون کہ دور بکام تو میرود ۔ بشکن بسا غری سر دوست خمار را ۔ ۱۲ و چون بر سر رفتن خواجہ شیراز سر ارادت ما و آستان حضرت دوست ۔ کہ ہر چہ بر سر ما می رود ارادت اوست ۔ ۱۲ بہار |
| ایضاً | گھسنا | فرو شدن چیزے در چیزے ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | چون خار و سوزن و تیر مانند آن مرزا محسن رفت ناوکش بدل ناتوان او ۔ امروز خود بدیدن تا تیر سے رود ۔ ۱۲ ان سلیم در بیابان جنون از بسکہ گرم جستجوست ۔ خار بے سوزد اگر در پاے مجنون سے رود ۔ ۱۲ بہار |
| ایضاً | رواج پانا | رواج یافتن چیزے ۱۲ ان | | | | چون رفتن زر و درم و امثال آن خواجہ جمال الدین سلمان ما دل ناسرہ بدیدیم باز ار محبت در حرم قلب ندانم برود یا نرود ۔ ۱۲ ان |
| ایضاً | ارادہ کرنا | قصد کردن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | چنانکہ گویند رفتم کہ چنین کنم صائب حسن شہرے مغز سودا رانمی آرد بجوش ۔ میروم تا لیلی صحرا نشینی خوش کنم ۔ صائب ہر چند صائب میروم سامان نومیدی کنم ۔ زلفش بدستم میدہد سر رشتہ آمالہا ۔ ۱۲ بہار |
| ایضاً | زائل ہونا | زائل شدن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | طالب آملی زین درگہ امید کسی را گریز نیست ۔ حاشا کہ نقش بوسہ ازین آستان رود ۱۲ بہار و چون داغ رفتن کلیم ساقی ز می کدورت دل کم نمی شود ۔ بنشین کہ داغ لالہ ز باران نمی رود و چون درد رفتن باقر کاشی نخجم گرہ کشادہ شدہ گو یا کہ از دلم ۔ درد ہزار سالہ بیک نالہ سے رود ۔ ۱۲ |
| ایضاً | اوڑ جانا | پریدن | | ایضاً | ایضاً | چون رنگ رفتن کمال خجند زرویم وقت رفتن میرود رنگ ۔ کہ می ترسم برآرد تیغ او زنگ کلیم خونم ز بس شرمندہ مہر و وفا شد است ۔ رنگش نرفت ہر کہ بکف زین حنا گذاشت ۔ ۱۲ بہار خواجہ شیراز ز ہفت آب کہ رنگش بصد آتش نرود ۔ آنچہ با خرقہ زاہد مے انگوری کرد ۔ ۱۲ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی مع حوالہ | مصدر متعدی | حاصل مصدر | معنی لازم | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| رفتن | لیجانا | بُردن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | بصلۂ با افادہ معنی مذکور کنند چنانچہ شارح ہانسوی در شرح این بیت بوستان ذکر کردہ ــ رود بوستان بان بایوان شاہ ــ بہ نوبادہ گل ہم ز بستان شاہ ــ ۱۲ ان ومولف را درین معنی وسند ہر دو تامل است ۱۲ |
| ایضاً | واقع ہونا | واقع شدن چیزے ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | چون رفتن بتقصیر وجفا کمال خجند گیرم کہ از تو بر من مسکین جفا رود ــ سلطان تو ئی کسی بہ تظلم کجا رود ــ خواجہ جمال الدین سلمان داری ہوس کشتنم اینک سر وخنجر تقصیر اگر میرود از جانب ما نیست ــ وچون حیف از کسی بر کسی رفتن چنانکہ گویند بر کسی حیف و میل نرود آقا شاپور طہرانی شاپور حیفا این از روزگار رفت ــ گر زندگی بود کشم از روزگار حیف ــ وچون گناہ رفتن جمال الدین سلمان چہ گنہ رفت وگر نیز گناہی کردم نشاید از لطف تو از گردن ما نگذرد ــ وچون ماجرا رفتن حافظ گر دلم از غمزۂ دلدار بارے برد برو ــ درمیان جان وجانان ماجراے رفت رفت ــ وچون معاملہ رفتن اسے باہم سودا کردن خواجہ شیراز مجوز طالع مولود من بجز رندے ــ کہ این معاملہ با کوکب ولادت رفت ــ وچون بحث رفتن صائب ز خار زار تعلق کشیدہ دامن دار ــ کہ بحث بر سر یک سوزن مسیحا رفت حافظ ساقی حدیث سرو وگل ولالہ میرود ــ وین بحث با ثلاثۂ غسالہ میرود ــ ۱۲ بہار |
| ایضاً | مذکور ہونا | مذکور شدن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون سخن رفتن معزی جواب دادم وگفتم زبہر رفتن من ــ ترا بسے سخنان رفت گوش دار جواب ــ ۱۲ بہار وچون حرف کسی رفتن صائب در چمن چون حرف آن بالاے موزون میرود ــ سرو چون دزدان زراہ آب بیرون میرود ــ وچون ذکر رفتن شیخ سعدی نہ ذکر جمیلش نہان میرود ــ کہ صیت کرم در جہان میرود ــ ۱۲ |
| ایضاً | پھرنا | گردیدن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | چون گرد سر رفتن طاہر وحید میروم گرد سر گر شنوی از من تمام ــ شمۂ حرف سر البتہ کہ خاطر خواہ نیست ــ وچون رفتن خانہ سایرای مشہدی خانہ ام وادی بوادی میرود چون گرد باد ــ طرح این منزل زخاک بیقراران بودہ است ــ ۱۲ ان |
| ایضاً | بجھنا | خاموش شدن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | چون رفتن چراغ طغرا بے وصیت دلم از خود برود شام فراق ــ این چراغیست کہ از رفتن |

۵۷ بوستان بان بمعنی باغبان ۱۲

| مصدر فارسی | مصدر اردو | مصدر مرادف یا قریب المعنی | مصدر متضاد | حاصل مصدر | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | خود آگاه است ۱۲ ان |
| رفتن | لکھنا | نوشتن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | چون رفتن قلم ملا میرک جان میرکی ولا حریص مگرد بداده قانع باش که هرچه رفت قلمش بیش و کمش نخواهد داد ۱۲ ان |
| ایضاً | مرنا | مردن ۱۲ و ارسته | | ایضاً | ایضاً | طغرا تا نخواندست سحرخیزان غم از رفت ها روز و شب در تنگنا ے کلبه چون طغرا بخواب ۱۲ و ارسته سکندر نامه اگر ماند در بندگان رهزنان بیرون آورمش زخم سنان وگر رفت زان رفته در نگذریم همان به که بر یاد او می خوریم اسیر بیش ازین تاب انتظارم نیست میروم تا جواب می آید ۱۲ |
| ایضاً | پھر جانا | برگشته شدن | | ایضاً | ایضاً | چون از عدالت رفتن مزاج حضرت خسرو رفت جهان را ز عدالت مزاج جست ور آغاز حرارت مزاج ۱۲ |
| ایضاً | نکلجانا | بیرون رفتن | | ایضاً | ایضاً | چون از یاد رفتن بمعنی فراموش شدن مسفید نکته استاد رفت از یاد می ترسم زبیم طفل او از درج گوش خود گهر گم کرده ام ۱۲ |
| ایضاً | ہونا | شدن | | ایضاً | ایضاً | چون پژوهش رفتن کمال اسمعیل بغیر خدمت تو بنده انتما نکند به هر کجا که پژوهش رود زنسل و نژاد و چون تعبیر رفتن خواجه شیراز دیدم بخواب خوش که بدستم پیاله بود تعبیر رفت کار بدولت حواله بود و چون قربان رفتن میر محمد افضل ثابت از کو تو رفتن است مشکل قربان سر تو نتوان رفت ۱۲ بهار |
| ایضاً | پہونچنا | رسیدن | | ایضاً | ایضاً | چون دست در دامن رفتن شیخ شیراز آستین از چنگ مسکینان گرفتم در کشد چون تو اندر رفت چندین دست دل در دامنش ۱۲ |
| ایضاً | کرنا | کردن | | ایضاً | ایضاً | چون خطا رفتن تیر خواجه شیراز تیر که زدی بر دلم از غمزه خطا رفت تا باز چه اندیشه کند رای صوابت ۱۲ |
| ایضاً | بہنا | روان شدن | | ایضاً | ایضاً | چون خون رفتن میر خسرو مکوش اندران کز تنے خون رود که جان باز ناید چو بیرون رود ۱۲ |
| ایضاً | سرانجام پانا | سرانجام یافتن | | ایضاً | ایضاً | چون کار از کسی رفتن است سرانجام یافتن کار از کسی حافظ کار از تو میرود مددی اے دلیل راه انصاف میدهیم که از ره فتاده ایم ۱۲ |

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| رفتن | دور ہونا | دور شدن | | ایضاً | ایضاً | چون اثر رفتن جمال الدین سلمان جگرم خون شد واز دیده برون رفت و نرفت۔ اثر داغ فراق تو ہنوز از جگرم۔ ۱۲ بہار |
| ایضاً | آلوده ہونا | آلوده شدن | | ایضاً | ایضاً | چون بشرم رفتن سے شرمنده شدن خواجہ شیراز بشرم رفتن یاسمین ازان اندام بچون نشسته ول ارغوان ازان عارض۔ ۱۲ بہار |
| رقصیدن | ناچنا | پاے کوفتن باصول ۱۲ ان | ترقص ترقّن | رقص واحد نیز ۱۲ ان | رقصد | خواجہ شیراز رقصیدن سرو حالت گل۔ بی صوت ہزار خوش نباشد۔ ۱۲ ان |
| رقصانیدن ص | نچانا | متعدی از رقصیدن ۱۲ | ترقیص | | رقصاند | |
| رمیدن | وحشت کرنا اور بھاگنا | وحشت گرفتن و گریختن ۱۲ ان | شرود توحش نفور نفار استنفار | رم و رمش و رمیدگی وحشت ۱۲ ورم امر نیز ۱۲ | رمد | |
| رماندن و رمانیدن | | متعدی از رمیدن ۱۲ ان | انفار تنفیر استنفار | | رماند | والہ ہروی دل شد ز دست و یار بہ بیگانگی نزود۔ صیدی نکرده آہوی رامی رمانده ام ۱۲ ان |
| رنجیدن | آزرده ہونا | آزرده شدن ۱۲ ن | نصب تأذّی | رنج و رنجش | رنجد | رنج و رنجش بیماری و محنت و آزار و بمعنی خشم و قہر و غضب ہم و رنج رنگ دلوان را نیز گویند شاه داعی شیرازی رنج تا رنج آشتین از عشق اوست۔ بر فروزد روز و شب از تار رود۔ و رنجیده آزرده شیخ شیراز ہر کہ با پولاد بازو پنجہ کرد۔ ساعد سیمین خود را رنجہ کرد۔ و در جہانگیری است کہ رنجیده بمعنی خرام از رد سے نازہ تیختر باشد منوچہری نوشیم قدح نبیذ نوشنیده ہنگام صبوح ساقی خوش رنجیده۔ و بمعنی محنت و بیماری ہم ۱۲ سراج |
| رنجاندن ۱۲ ان و رنجانیدن ۱۲ ص | | آزار دادن ۱۲ ن | انصاب اتعاب ایذاء | | رنجاند | |

| مصادر | معنی اردو | معنی فارسی از کتب لغات | مصدر متعدی | حاصل مصدر | اسم فاعل | محاوره وسند وغیره |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| رندیدن بالفتح بروزن خندیدن ۱۲ | رنده کرنا یعنی صاف وبرابر کرنا لکڑی کا رنده سے | صاف وہموار کردن چوب را به رنده ۱۲ ن | کشیده | رندش و رند ریزہاے چوب کہ در وقت رندیدن ریزد ۱۲ ان ورند امر نیز | رنده | ودر برہانست رند بفتح اول وسکون ثانی ودال ابجد بمعنی حرف وسخن باشد وتراشه را گویند که از چوب جدا شود ودست افزاری کہ درودگران بدان چوب وتختہ تراشند رندہ را نیز گفته اند بمعنی خوشبو وخوشگوار ہم آمده است وبمعنی گرد وغبار باشد چه خاک رندگرد را گویند که از روے خاک برخیزد ومورد را نیز گفته اند که بعربی آس خوانند وبعضی گویند رند درخت غار است وآن درختی باشد بزرگ وبرگ آن بزرگتر از برگ بید مشو وآن را یونانی ذاقی خوانند ورندیدن ودزدیدن را ہم گویند وہر چیز زمخت را نیز گویند ہمچو مازو وہلیلہ وپوست انار وامثال آن ۱۲ ب ودر جہانگیرے بسند رند بمعنی خوشبو شعر ہذا نگاشته ؎ بلند باد اجل جان سپار جان عدوت - تو جان فزاے بروی نگار باده رند - وبسند بمعنی گرد این شعر صیف اسفرنگی نگاشته ؎ سمند ترا باد در نوبہار - زکا فور جو دان دہد خاک رند - وبسند بمعنی ربودن این شعر مولوی معنوی آورده ؎ نفس موشی نیست الا لقمہ رند - قدر حاجت موش را عقلے دہند - انوری روزگارت جگر نخواہد داد خصم کور وز روشنت جگر میرند - لسفالی از آن فرو رندد - پس چه زنار بر میان بندد - ۱۲ |
| ایضاً | بات کہنا | سخن گفتن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | مویدالدین کام جان من که خندید نش - کرد شیرین آن شکر رندیدنش - ۱۲ ان |
| ایضاً | ناز وغرور سے چلنا | خرامیدن ۱۲ ف | | ایضاً | ایضاً | ودر برہان بمعنے بناز وتبختر خرامیدن ومآل واحد است ۱۲ |
| ایضاً | آماده ہونا | ساختن وآماده شدن براے کاری ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | مولوی معنوی گرفتار گنند یکر ز ہیچ امان نیست - بیچید بیچیده را ستیزه مرندید - ۱۲ ان ودر فرہنگ جہانگیرے شعر ہذا بسند رند بمعنی سخن نگاشته - ۱۲ فافہم وصاحب برہان بمعنی آراستن ہم نگاشته ۱۲ |
| رنگیدن بالفتح وکاف فارسی ۱۲ ان | اوگنا | روئیدن ۱۲ ان ب ج | مثبت ابنات ۹۲ | رنگ وامر نیز ۱۲ ج | رنگر | و رنگ بمعنی روئیده نیز چون گل خودرنگ ای خودرو وبمعنی مکر وحیله لہذا رنگر وش محیل ومکار را ورنگاور آن را کہ ہردم رنگی برآرد ومردم را بفریبد گویند ومفاد ہردو قریب ہم است ۱۲ ان ودر فرہنگ جہانگیریست رنگ با اول مفتوح سی ویک معنی دارد اول |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی اور انگریزی | با محاوره یا بے محاوره | مصدر جعلی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره و سند وغیره |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| | | | | | | | معروفست دوم حصه و نصیب باشد سنائی چون زرت باشد از تو جوید زنگ<br>چون بوے مفلس از تو دارد ننگ - سوم بمعنی عیب آمده وله نفس تست آنکه کفر و دین دارد<br>لاجرم چشم رنگ بین دارد - چهارم رنج و محنت بود وله آنکه بیرنگ زد ترا بیرنگ - هم<br>تواندکه دارد بی زنگ - پنجم قوت را گویند عنصری بعذرا همان خامه جنگ داد<br>پلنگ زرا گاه را رنگ داد - فخری مبارز یکه بمردی و چیره دستی و رنگ - چون یکی<br>نبود درمیان بست هزار - ششم جان باشد فردوسی هم آواز علاست وهم زور رگ<br>بیک دست رنگ و بیکدست مرگ - عسجدی اگر شور پاے بجنگ آوری -<br>من مرده را باز رنگ آوری هفتم شتری باشد قوی که از بهر نتاج نگاه دارند فخری<br>کاروانی سبے سراکم داد جمله بارگش - کاروانی دیگرم بخشید بختی جمله رنگ هشتم<br>زر را گویند شیخ نظامی دگر آنکه تا شیر آید بجنگ - چو دستی زند تیغ بر بوے رنگ -<br>نهم بمعنی نفع است خاقانی ببوے از تو شدم قانع و همیدانم - که هیچ رنگ مرا از تو جز که<br>بوے تو نه دهم ژنده درویشان را گویند اثیر الدین اخسیکتی اراده پوش تو<br>رنگ از حد دور - که تا گویندت اے مرد خدا نیست - امیر خسرو اگر بار رنگ پوشان<br>صفا یک رنگ شد مردے - چنان باید که از خاطر دورنگی را برون آرد - یازدهم طرز و روش<br>و مانند و شبیه بود ارزقی برنجیت برگ گل مشکبوی پروین رنگ - چو شکل پروین بر آسمان<br>کشید اشکال - دوازدهم بزکوهی را گویند سوزنی تا شاخهاے خود بکمانت کنند وصل -<br>تیر ترا بدیده پذیرند عزم و رنگ - سیزدهم بمعنی مکر و حیله رفیع الدین برنگ عارض<br>دوستان و زلف بردی دل - که هست مایه جادو دو چیز حیلت و رنگ - چهاردهم<br>روییدن بود چنانچه رنگیده بمعنی روییده و خودرنگ بمعنی خودرو باشد ناصر خسرو رنگ<br>چو خوردن گرفت لاله خودرنگ بشش به تنبول خورده دارد دندان پانزدهم بمعنی خوبی آمده<br>مولوی معنوی چون کم نشود سنگت چون بد نشود رنگت - بازار مرا دیده بازار<br>دگر رفتی - شانزدهم خوشی بود فخری بهزار اسپ فردا تو دو هزار اسپ گرفت - همه را خرم شد |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی یا اصطلاحی | معنی عربی | ماضی مطلق | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | ازخود خداوندان تنگ - رنگ آرزو گردو بی رنگ نشود - چو بادام کہی سہ بگردآید رنگ - ہفتند ہم بمعنی خجالت آمدہ کمال اسمعیل ز تازگی رخ معنے او چنان روشن - کہ رنگ ازواز ولالہای نعمانی - ہشتم ہم خون را گویند نوزدہم رونق کار است بستم مایہ اندک باشد بیست و یکم زر و سیم دزدی بود بیست و دوم قمار را گویند بیست و سوم خداوند و والی باشد بیست و چہارم بد را گویند بیست و پنجم حال را مانند بیست و ششم نقطہ باشد بیست و ہفتم شیرین کار را گویند بیست و ہشتم جلا است بیست و نہم خشم با خجالت باشد سی ام شخص احول را گویند سی و یکم نا راستی و خیانت ۱۲ |
| رُفتن و روفتن و روبیدن | بہارنا | پاک کردن جای و برگیزاز گرد و مانند آن ۱۲ ان | کَنَس کَسَح قَمّ | رفت و روب و رفت و رو و روب و رو ۱۲ ان | روبد | آین معنی مخصوص بخس و خاشاک نیست عرفی گر محیط راسے او بر چرخ گرد و راسے زن - دامن موجش بروید چشمۂ خورشید و ماہ - و روب و رو ہر دو امر ہم ۱۲ ان |
| ایضاً | دور کرنا | دور کردن ۱۲ سہار | | ایضاً | ایضاً | چون خواب از دیدہ رفتن ظہوری در گوشۂ غم از مژہ جاروب بستہ ایم - در پیشگاہ دیدہ برو بیم خواب را - و چون از زبان رُفتن ظہوری گر غیر از برای جان رُفتم - غیر حرف تو از زبان رُفتم - ۱۲ |
| ایضاً | برباد کرنا | برباد کردن | | ایضاً | ایضاً | چون خانمان رفتن ظہوری سر و سامان و بال میدانم - بہوائی تو خانمان رُفتم - و درین بیت بمعنی ترک کردن ہم توان گفت - ۱۲ |
| رُوبانیدن | | متعدی روبیدن | | | روباند | |
| ریختن و ریزیدن و ریشیدن مرادف آنہا ست کہ بیاید | بہنا اور چھلکانا | پریشان کردن ۱۲ ان | صَبّ بلّ | ریز و امر نیز ۱۲ ریزش | ریزد | ملا تشبیہی مے شو ابر گہر بار و گہ مے بارد - کف آبی کہ ز بازی بہوا مے ریزی - و ریزش کنایہ از انعام و بخشش صائب ریزش پنہان بسائل عمر جاوید ان دہد - پردۂ ظلمت بروے آبحیوان خوشنما ست - ولہ کریم از پہر ریزش می نہد گنج طلب برخود - زد دریا ہر چہ گیرد ابر گوہر پارہ مے ریزد - ولہ دستی کہ ریزشی نکند شاخ بی بر است - |

صفحہ ۱۲

| مصدر فارسی | مصدر اردو | معنی فارسی از لغات معتبر با محاورہ اردو ترجمہ | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | نخلی کہ میوہ ندہد خشک بہتر است - و ریز بمعنی ریختن چنانچہ در عزیز کمال خجند بخوز رزیم اجازت جبیت گفتی - اشارت اینکہ بسم اللہ بین وم - و بمعنی جرعہ خاقانی چون آگہی کہ شیفتہ کشتۂ توام - روزی براے مازی و ریزے بجا فرست - و مخفف ریزہ ہم بمعنی پارۂ از ہر چیز چون سنگریزہ و تراشۂ قلم و چوب و جز آن و بمعنی ریختہ شدہ چون سنگریز بمعنی کسیکہ سنگہا بر سرش ریزند و این نوعی از تعذیب بودہ و در برہانست کہ ریز بمعنی جرعہ و پیمانہ و نعمت و کام و ہوا و مراد و رحمت باشد و خردہ و ریزہ را نیز گویند ۱۲ و ریختہ پریشان شدہ و پریشان کردہ و کلام منظوم بدو زبان یا زیادہ عموماً و بزبان فارسی و ہندی خصوصاً کمال خجند خوخم جوشو و ریختہ مستی کندان چشم - از ریختہ ذوق است و طرب در سر ہندو - و بمعنی گداختہ و ساختہ نیز آرند ۱۲ و ارستہ و ریختہ گر آنکہ روے را گداختہ در قالبہا ریزد و از ان ظرفہا سازد سعید اشرف خود بخود باد عیش از قدحم میریزد - گوئیا جام مرا ریختہ گر ساختہ است - و ریختنی اشیاے نثار کردنی چون زر و گوہر و امثال آن میر خسرو و زفرہ دریاے شد اجندہ - ریختنہا گہ مے فگند و این باب لازمی و متعدی ہر دو آمدہ - ۱۲ ان |
| ریختن | ٹپکنا | پریشان شدن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | میر رضی دانش از خدا خواہم کہ ریزد دست گلچین ہمچو گل - در سرم امروز درد نالۂ بلبل گرفت - رباعی صد بار وجود و عدم آمیختہ اند - تا زد جو تو صورتی بر انگیختہ اند |
| ایضاً | ڈھالنا | بقالب زدن و کشیدن | | ایضاً | ایضاً | سبحان اللہ سہا و سرتا پایت - در قالب آرزوے من ریختہ اند - و چون توپ ریختن محمد طاہر نصیر آبادی غلام بیدل ویکرنگ توپچی باشی - ریخت قلی کہ کند جان نثار در میدان - برلبے ریختن توپ تازہ شد تعیین - بشاہراہ عقیدت ز صدق شد پویان - و چون خشت ریختن آصفی پی فرش درت گردون ز آب خاک مشتاقان - چو ریزد خشت از شادی تہی سازند قالبہا - ۱۲ بہار و وارستہ |
| ایضاً | بنانا | ساختن و ایجاد کردن چیزی از چیزے ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | چون تن و دل و غیر ہما از جیب ریختن باقر کاشی شاید از عہدۂ غمہاے تو آید بیرون - تنی از زوے بریزم دلی از خارہ کنم - و چون شمع ریختن تاثیر چشم مخمور |

| مصادر فارسی | معنی اردو | مصدر فارسی مرادف یا قریب المعنی | مصدر متعدی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | ترا تا دیده نرگس از قلم- شمع می ریزد که بر بالین بیار آورد- وچون می ریختن مشرقی مجتب می ریخت خون تاک من در پای خم- می فشردم دانهٔ انگور ومی می ریختم- وچون خاک ریختن یحیی کاشی فکر نظم واین غزل یحیی بسی دور از هم اند- معنی طبع مسیح وقت این انگاره ریخت (انگاره ۱۲)- وچون بید ریختن نجف قلی بیگ بر نمی خیزد چون افتادهٔ از روی خاک- می توان صد بید مجنون ریختن از سایه ام- وچون خشت ریختن از چیزی مفید بلخی دارم غلم بسوختگیها که نوبهار خشت سر مزار من از برگ لاله ریخت- بهار ووارسته وچون گریبان ریختن ۵ تا توانم گلفروشش چاک رسوائی شدن- چون سحر بیدل ز هر عضوم گریبان ریختند- ۱۲ |
| ریختن | نکلنا | برآمدن | | ایضاً | ایضاً | چون افسوس ریختن خواجه شیراز وگر گفتم طلب نیم بوسه صد افسوس- ز حقه دهنش چون شکر فرو ریزد- وچون رقم وخط از قلم ریختن صائب زبس کز دل غبار آلوده می آید کلام من- چو بردارم قلم خط غبار از کلک من ریزد- وله نازک است اگر یک حرف افتاده است بهایش- قلم چون تنگ شق افتد رقم دو دیده ریزد- دور بهار عجم خط از قلم ریختن بمعنی مرقوم شدن خط نگاشته ۱۲ وچون خمار از چیزی ریختن صائب بنای زندگی خضر هم باب رسید- هنوز از دم تیغش خماری ریزد- وچون خنده از چیزی ریختن صائب سر وهمت را بر ومندی بود در برگ ریز- خنده می ریزد ز لب در وقت احسان شیشه را- وچون نفرین ریختن از چیزی علی خراسانی هنگام تمنا چو بت غیر نظر کرد- نفرین ز دلم بیشتر از عرض دعا ریخت- ۱۲ بهار |
| ایضاً | موزون ہونا | موزون شدن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون مصرعه ریختن طغرا مصرعه زلف بتان چون از زبان شانه ریخت- مو شگافان را کلید گفتگو دندانه ریخت- ۱۲ بهار |
| ایضاً | آخر ہونا | آخر شدن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون ریختن بهار شفائی خوش است گلشن وصل وشگوفه های امید- ولی چه سود که زود این بهار می ریزد- ۱۲ بهار |

| مصدر فارسی | معنی اردو | مترادفات فارسی | مصدر عربی | ماضی مطلق | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ریختن | خراب و منہدم ہونا | خراب و منہدم شدن | | ایضاً | ایضاً | چون ریختن بنا صائب تا ز دریا سر برون آورد خالی شد حباب - زود می ریزد بنائی کز نفس گردد خراب - ۱۲ بہار |
| ایضاً | ٹوٹنا | شکستن | | ایضاً | ایضاً | چون دل ریختن صائب زیاد آن ستمگر از رخ من رنگ مے ریزد - دل این شیشۂ نازک ز نام سنگ مے ریزد - ۱۲ |
| ایضاً | زائل ہونا | زائل شدن | | ایضاً | ایضاً | چون رنگ ریختن صائب چہ گلہا مے توان چید از دل بیطاقت عاشق - وزان محفل کہ رنگ از چہرۂ تصویر می ریزد - بوستان کہ حالش بگردید و رنگش بریخت - ز ہیبت بہ پیچید و در گر بریخت - ۱۲ بہار |
| ایضاً | لگانا | کشیدن | | ایضاً | ایضاً | چون توتیا بچشم ریختن صائب عبیر زلف حبیب صبا نباید ریخت - بچشم بی بصران توتیا نباید ریخت - ۱۲ بہار |
| ایضاً | چلانا | | | ایضاً | ایضاً | چون تیغ ریختن بسوی کسی طغرا صد زخم دارم چون نگین بر روی خود اینک بہ بین - از بس بسویم تیغ کین مہر و شان ریختہ - ۱۲ |
| ایضاً | مارنا | زدن | | ایضاً | ایضاً | چون زخم ریختن میر خسرو کسی بر من از کینہ زخمی نریخت - وگر ریخت با کشتہ شد یا گریخت - و چون نشتر بجگر ریختن ظہوری بیگانہ را بجنبش مژگان دگر شوان نشتر مریز بر جگر آشنا بترس - عبد اللطیف خان تنہا جنون جوشش بہارش دوا نست - نشتر چو برگ دل دیوانہ ریختیم - و چون تیر ریختن وحید گرچنین ز ان مژہ ہا تیر جفا خواہی ریخت - از رخ آئینہ ہا رنگ صفا خواہی ریخت - و چون ناوک ریختن عرفی در دہن ریخت علیش ناوک لا ریختن - در کر درس عشق دست نعم داشتن - ۱۲ بہار و چون حلقہ بر در ریختن زلالی در آذر سمندر گویدسه نادیدہ ز خواب شہر چو چینیم - حلقہ بدر بدبینہ ریزم - ۱۲ بہار |
| ایضاً | گانا | سرودن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون نغمہ ریختن طالب آملی دل طالب اگر چون ترنم در زبان دارد - کہ این عندلیب این نغمہ ہا سے تازہ می ریزد - ۱۲ بہار ظہوری فقرہ چلاجل اوراق درختان بہوای او ترانہ ریز ۱۲ |

[illegible]

| مصدر فارسی | معنی اردو | ہم معنی فارسی مصدر | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ریختن | گرانا | انداختن و افگندن وبرانداختن ۱۲ | | ایضاً | ایضاً | چون تار ریختن از جیب کسے طالب آملی نازم بآتشین نگہ خود کہ بارہا۔ چون تار زلف تار نقاب از رخ تو ریخت۔ و چون خانہ ریختن صائب از ہوا جوئے درین دریاے گوہر چون حباب۔ بر سر ما خانہ را آخر ہوائے خانہ ریخت۔ و چون داغ ریختن صائب ز دست اشک ہر داغی کہ پنہان در جگر دارم۔ بصحرا گر بریزم لالہ زارے می شود پیدا۔ ۱۲ بہار و چون دم ریختن ظہوری می توانم تا رگ افلاک بشگافم ہنوز۔ گرچہ شمشیر دعای من دم تاثیر ریخت۔ ۱۲ |
| ایضاً | لگنا | خوردن | | ایضاً | ایضاً | چون تیر بر نشان ریختن صائب سلامت خواہی از چشم بدان سر در گریبان باش۔ کہ از گردن فرازی بر ہدفہا تیر مے ریزد۔ ۱۲ |
| ایضاً | نثار کرنا | نثار کردن | | ایضاً | ایضاً | چون جان در پاے کسی ریختن شیخ شیراز دست من گیر کہ بیچارگی از حد بگذشت سر من دار کہ در پاے تو ریزم جان را۔ ۱۲ بہار |
| ایضاً | پیدا کرنا | پیدا کردن | | ایضاً | ایضاً | چون جوش ریختن ظہوری چنان ذوق می ریخت در سینہ جوش۔ کہ پر مہر شد است مے فروش۔ ۱۲ بہار |
| ایضاً | دور اور جدا ہونا | دور و جدا شدن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون تب ریختن ظہوری اگر گرد رہ شان شود بیشہ گرد۔ تب بیکر شیر ریزد چو گرد۔ و چون چین از جبیں کسے ریختن صائب نارسا نیست سر زلف تو در گیرائی۔ از کمند تو محالست کہ یک چین ریزد۔ ۱۲ بہار |
| ایضاً | لینا | کشیدن و کردن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون خمیازہ ریختن طالب آملی دلے دارم کہ در آغوشش مرہم زخم ناسورش۔ نمک مے ریزد و خمیازہ بر خمیازہ مے ریزد۔ ۱۲ بہار |
| ایضاً | ڈبونا | غرق کردن | | ایضاً | ایضاً | چون در آب ریختن اثر آن فروغ آفتاب دین کہ ارباب ستم۔ ریختند از آتش شمشیر او دفتر در آب۔ ۱۲ بہار |
| ایضاً | پہنچنا | رسیدن | | ایضاً | ایضاً | چون درد ریختن صائب ہمیشہ درد بر عضو ضعیف از عضوہا ریزد۔ کہ برق بیمروت در نیستان بیشتر افتد۔ ۱۲ |
| ایضاً | صدمہ پانا | صدمہ یافتن | | ایضاً | ایضاً | چون دست و پا ریختن حافظ مریزا دوستی کا انگور چید۔ بلفظ او باسے کہ در خم فشرد۔ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی یا مصدر مرادف | مصدر مقابل | ماضی مطلق | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | ۱۲ بہار مینا بازار ظہوری فقرہ دستش مرزاد و پایش مرنجاد ۱۲ |
| ریختن | رکھنا | نہادن | | ایضاً | ایضاً | چون رخت درجای ریختن صائب مرزا زسادگی رخت اقامت در گذرگاہی کہ آتش زیر پا از لالہ دارد کوہسارش را ۔ ۱۲ بہار |
| ایضاً | لانا | آوردن | | ایضاً | ایضاً | چون خواب ریختن بر سر کسی علی خراسانی بر سر ما تیرہ بختان در مصیبت گاہ عشق ۔ خواب غفلت ریخت گردون چشم بیدار از کجاست ۔ ۱۲ بہار |
| ایضاً | گرنا | فرو افتادن | | ایضاً | ایضاً | چون نقش ریختن صائب نگیرد صبح اگر ساقی بیک پیمانہ دستم را چنان لرزم کہ نقش از بال مرغان ہوا ریزد ۔ ۱۲ و چون آفتاب ریختن است سقوط شدن آفتاب شیخ نظامی گرش منجنیق تو گردی خراب ۔ بذرہ کجا ریختی آفتاب ۔ ۱۲ |
| ایضاً | بخشش اور انعام کرنا | بخشش و انعام کردن | | ایضاً | ایضاً | چون نعمت و گنج ریختن گلستان و نعمت بیدریغ بر سپاہ و رعیت ریخت سه مذہب عشق بگیر ملت قارون بہل ۔ گنج ہنر ریختن بہ زور درم داشتن ۔ ۱۲ |
| ایضاً | رگرجانا | معروف | | ایضاً | ایضاً | چون ریختن دم شمشیر صائب مکش تیغ زبان صائب بہر بیہودہ گفتاری ۔ کہ از عاجز کشیہا این دم شمشیر می ریزد ۔ ۱۲ |
| ریدن و ریستن | ہگنا | براز شاشیدن ۱۲ | تغوط | | رید | ریدہ فضلہ کہ از راہ اسفل برآید ریدک کودک زیرا کہ در ریدن اختیار ندارند و اطلاق آن بر پسران امرد و نابالغ ظاہر است مشہور مجاز است منوچہری شاد باش ای دوست ستان از ساقیان و ریدگان ۔ ساقیان سیم ساعد ریدکان سیم ساق با قر کاشی می ریاز زہ گلو خواجہ ۔ ہر چہ قی کرد و ریدہ رانماند ۔ بابا سلطان قمی الفت امام کرد و انگشت ۔ چون مراتب قیس کاف گشت ۔ فی آنکہ ہر کس برو رید ۔ در کون کسی کرد انگشت ۔ سراج الدین راجی بی طلع ہر کس بدبنای ریستہ بر برو ت ہلالش ریستہ تاج بہا با قناعت ہمیشہ باید زیست ۔ بر بروت طمع بباید ریست ۔ شیخ اوحدی ریستن گیر و ت زخوردن زشت ۔ باید آمدن زبہشت ۔ ۱۲ |
| ریستن | گھسجانا | فرو رفتن بچاہ | | | | شیخ شیراز امروز ہر آنکہ آبروئی دارد ۔ فردا شش بزیر خاک می باید زیست ۔ ۱۲ |

| محاورہ وسند وغیرہ | مضارع امر | حاصل مصدر | مصدر عربی | ہم معنی فارسی یا تشریح بزبان فارسی | معنی اردو | مصدر فارسی |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | ومغاک ومانند آن ۱۲ ان ب ج | | |
| حکیم فردوسی ہمہ یکسرہ زار نگریستند۔ بدان شور بختی ہمی ریستند۔ مولوی معنوی چون درینجا نیست وجہ ریستن۔ برچنین خانہ باید ریستن۔ ۱۲ | | | | مویئیدن ونوحہ کردن ۱۲ ن ب ج | زاری و نوحہ کرنا | ریستن |
| | | | | مخفف گریستن ۱۲ اب و ہفت قلزم | رونا | ایضاً |
| معنی ہذا در فرہنگ جہانگیری وبرہان قاطع مرقوم است وصاحب نوادر المصادر مصدر ہذا را اول بار یختن وریزیدن مرادف آنہا نگاشتہ ودرجاے دیگر می نگارد کہ ریشیدن بشین معجمہ بروزن ومعنے ریزیدن لیکن بدین معنی غیر از صیغہ نہی یافتہ نشدہ شیخ شیراز مرا خود دل درومنداست ولیش۔ تو نیز نمک بر جراحت مریش۔ ودرین نیز تامل چہ در بعض نسخ بجاے مریش مپیش بباء فارسی بنظر آمدہ ودرین صورت امالہ مپاش باشد ۱۲ ان | ریشد | | | مرادف ریزیدن وریختن کہ گزشت ۱۲ ج ب | بٹنا اور چھڑکانا | ریشیدن |
| ریشیدہ رنگ کردہ ودرخشیدہ عنصری زخم از رنگ تست ریشیدہ۔ دلم از زلف تست پیچیدہ۔ ۱۲ ان | ایضاً | | | رنگ کردن ۱۲ ن | رنگ کرنا | ایضاً |
| عنصری گفت بر برنیان ریشیدہ۔ طبل عطار شد پر یشیدہ ۱۲ ف | ایضاً | | | درخشیدن ۱۲ ان | چمکنا | ایضاً |
| رہیدہ فرو افتادہ وریختہ شدہ ۱۲ ان | رہید | ریہ بکسر اول و سکون ثانی وظہور یا بمعنی خاک شورہ بمعنی افتادگی | سُقُوط وُقُوع | افتادن ۱۲ اب | گرنا | رہیدن بروزن پیچیدن ۱۲ اب |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | ماضی | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | وبیچارگی ۱۲ سبج | | |
| رہیدن | گرنا خاک کا اپنی جگہہ سے | فروافتادن و ریختہ شدن خاک ازجای خود ۱۲ ان سب | | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | خراب اور ویران ہونا | خراب و ویران شدن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | |
| رہیانیدن | گرانا | متعدی رہیدن ۱۲ اسبان | | | رہیانند | |
| ایضاً | گرانا خاک کا | انداختن | | | ایضاً | |
| ایضاً | خراب اور ویران کرنا | خراب و ویران کردن ۱۲ اسبان | | | ایضاً | رہیانیدہ خراب و ویران کردہ ۱۲ ان |
| ربرونتن | مرنا | مردن ۱۲ ب | | | | وصاحب نوادر المصادر در باب برا سے تازی نگاشتہ ۱۲ |
| رکیدن و رگیدن بالکاف فارسی ۱۲ جہ | بڑبڑانا | خود بخود آہستہ آہستہ سخن گفتن از روے قہر و غضب ۱۲ ب | دندنہ | رکید و رگید | رکد و رگد | رک بفتح اوّل و کاف تازی سخن گفتن با خود از قہر و خشم آہستہ ۱۲ |
| ریہانیدن بالفتحہ ۱۲ | لانا | آوردن ۱۲ ان | | | ریہانند | |
| ریشانتن | گوندھنا | سرشتن ۱۲ ان | عجین | | | |

۶۴ ... بالکسر وسین مہملہ لغت ژند پاژند ۱۲ ان

| مصادر | معنی اردو | معنی فارسی یا مرادف | ماخذ یا اصطلاح | مصدر عربی | ماضی مطلق | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|---|

# باب زای معجمہ

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| زادن و زائیدن بہر دو تحتانی ۱۲ | جننا | م | ولادۃ و ولادت وضع الحمل | زائش و زاد ۱۲ ان | زاید | فخری تو بحر جودی و خلق تو عنبر شگفت - از انکہ زایش بحر است عنبر اشہب - و زادہ طبع سخن موزون عرفی ز زادۂ دل و طبعم اگر شوی آگاہ - باصل خویش بتازو نشرم دُرِّ یتیم و زادہ کان فلزات و جواہر و زادۂ دریا ہر چہ از دریا بہم رسد چون عنبر و مروارید و صدف ۱۲ ان و زاد بمعنی فرزند نیز ۱۲ ج |
| ایضاً | جنا جانا | زادہ شدن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | پیدا ہونا | بوجود آمدن | | ایضاً | ایضاً | گلستان آزین قدر چہ خلل زاید ۱۲ |
| ایضاً | پیدا کرنا | بوجود آوردن | | ایضاً | ایضاً | با قرو اما دگفتی شب ہجر ارچہ تب می زاید - اما شب غم روز طرب می زاید - آبستن روز است شب اما شب من - ہر صبح بجای روز شب می زاید ۱۲ |
| ایضاً | اوگنا | دمیدن | | ایضاً | ایضاً | ثنائی سوار صید بند من کند از زین چو بگشاید - بجای سبزہ از نخچیر گہ نخچیر می زاید ۱۲ |
| زاریدن | نالہ اور گریہ کرنا | نالہ و زاری کردن ۱۲ ان بہار | انین ۹۵ | زار و زارہ و زاری ۱۲ ان | زارد | ملا فوقی یزدی دلم بُرد آبروی گریہ چند - شب و روز از فلک بیہودہ زارد - مولوی معنوی او بہمہ زارید و صد قطرہ روان - کہ در افتادم بجلاد و عوان - تو خود بدی و ز عشقش چو شیر و چون شہدی - چو شیر خون بشود بر سرش بزار بزار - بساطی سمرقندی غم نیست چو زارم غم او گشت رفیقان - چندین بمزار من بجان مزارید - کمال اسمعیل تو در رونداری و رخ زر رونداری - ای عاشق بیدل و چہ نالی و چہ زاری - و زارہ و زاری اظہار عجز و بیکسی شمس فخری آنکہ از بیم تیغ او ہر شب - خصم را ہست نالہ و زارہ - و بمعنی خواری ہم منوچہری در صفت انگور گوید آنکہ از ندگشتہ بگوارہ - بر سر بازارشان نہند بزارہ - ۱۲ ج زاریانہ چیزیکہ موجب نالہ کردن ہمان تواند بود حکیم نزاری بشنوای یار از نزاری زار - زاری ما و زاریانہ |

| مصادر فارسی | مصادر اردو | معنی فارسی مع اصطلاحات | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | وزار ناله شیر و فارسیان بمعنی مطلق ناله استعمال کنند وامر زاریدن و بمعنے ضعیف چنانچه گویند زار و ززار و بمعنی بسیار چون عاشق زار و گریه زار و ناله زار و بمعنے جای کثرت وانبوہ ہے چیز چون گلزار و لاله زار و در برہانست زار بروزن لار بمعنی مکان روئیدن باشد ہمچو گلزار و لاله زار و غله زار و علف زار و بمعنی انبوہی بسیار ہم و ضعیف و نحیف و خوار و خفیف و نالان و گریان و گریه کردن بسوز را نیز گفته اند و تشدید حرف آخر و رعربی فریاد زدن و بانگ کردن شیر و درنده را گویند و در رساله قوسی زار ناله باواز حزین ۱۲ بہار و زار نالے عاجز نالی وحید بعد ازین در کوے جانان زار نالی مے کنم - از دل سخت نکویان رحم را ورزیده ام ظهوری ز قهر داد ہم اندیشه مے شود مانع - که زار نالی خود را بداوری ببرم - وزار زار بالف اتصال زلالی موالیان تو از تو ببانگ نوشانوش - مخالفان تو از تو بویل زار زار - و محمد حسن خان حسن دیده زار و دل زار بسته تا تو رخ پوشیده از دیده ہاے زار من - شده لم از کاوش غمہاے ہجران زار تر - ۱۲ بہار |
| زاریدن | دعا کرنا | دعا کردن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | |
| زابیدن بروزن خوابیدن ۱۲ ب | موصوف ہونا ساتھ کسی صفت کے | موصوف شدن بصفتے از صفات ۱۲ | | زاب بمعنی صفت ۱۲ ب ف | | |
| زکیدن بالفتح و بالضم ہم ۱۲ ب (بروزن رنجیدن ۱۲ ب) | بڑبڑانا | خود بخود از قهر و خشم سخن کردن ۱۲ ب | | | | |
| زمودن (بروزن نمودن ۱۲) | نقش و نگار کرنا | نقش و نگار کردن ۱۲ ان ج ب | | زمود نقش و نگار ۱۲ ان صحـ نیز ۱۲ | | زموده نقش و نگار کرده ۱۲ ان |

| مصدر فارسی | معنی اردو | مصدر ہم معنی یا قریب المعنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| زمیدن بالفتحہ ۱۲ | چبانا | خائیدن و چاویدن ۱۲ ان ج ب | | | | ناصر خسرو خازن علم قرآن فرزند شیر یزداست - ناحی گر خر نباشد زدش چو باید زمید ۱۲ ج |
| زنوئیدن بہر دو تحتانی - بروزن فروچیدن ۱۲ ان | نالہ و زاری کرنا کتے کا | موئیدن و زوزہ و نالہ کردن سگ ۱۲ ان ب | نَبْح نُباح بالکسر والضم نُبُوح ۱۲ | زنویہ مویہ و نالہ سگ ۱۲ ان ج ب | زنوید | |
| زہیدن بالفتح در برہان بمعنی بالکسر بروزن نہیدن است و بفتحہ اوّل بمعنی افتادن نگاشتہ چنانکہ بیاید ۱۲ | جننا | زادن و زائیدن ۱۲ ان ب ج | | زہ و زہاب و زہش و زہ امر بسیز ۱۲ | زہد | زہ جائے جوشیدن آب و نطفہ و جنین و بکسر تحسین و آفرین سنائی بہر دو معنی گوید ؎ تجلیست طلعت او گر جفت دیدہ گردد - اندر شیمہ دل آمنت و زہ کنندہ مسعود سعد سلمان ؎ بسک خشک شد چشمہ چشم من - مگر آب این چشم را زہ نبود - ۱۲ ان و در جہانگیریست زہ با اول مکسور شش معنی دارد اوّل کلمہ تحسین است دوم خوب و خوش کہ سندش در خانہ سوم بیاید سوم بمعنی زادن و زہیدن مصدر آنست چہارم بمعنی فرزند و زہدان بچہ دان باشد لہٰذا عوام فرزندان و اطفال را زہزاد گویند و این معنی زہ یک است بمعنی کہ قبل ازین مرقوم شد پنجم چلہ کمان ششم کنار ہر چیز را گویند مانند زہ گریبان و در برہانست زہ بکسر اوّل و سکون ثانی بمعنی پاداش نیکی است و کلمہ تحسین ہمچو آفرین و بارک اللہ و بمعنی خوب و خوش ہم است و بمعنی زائیدن آدمی و حیوانات دیگر باشد و باین معنی بفتح ہم آمدہ و معنی نطفہ و بچہ و فرزند ہم گفتہ اند و لہٰذا فرزند را زہ زاد و رحم و بچہ دان را زہدان بگویند و باین معنی بفتح اوّل ہم آمدہ و چلہ کمان و ابریشم در دو تابیدہ نیز و کنارہ ہر چیز ہم است ہمچو زہ گریبان و زہ حوض و زہ حلقہ و امثال آن و بفتح اوّل و ظہور ثانی بمعنی جوشیدن و برآمدن آب و بفتحہ اوّل و خفائے ثانی آلت تناسل باشد انتہیٰ بقولہ زہ و زہدان بمعنی رحم و بچہ دان الٰہی ہمدانی در ہجو اسپ گوید ؎ سر جستن چو چرخ لادہ کسان فراخ زہ - تنگش ببستی رگ پیران سالخوردہ - |

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی [illegible] | [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | | و در مصطلحات بہار عجم و وارستہ زہ و زاد بمعنی عیال و اطفال نگاشتہ بسند این فقرہ اکبر نامہ علامی فہامی کہ زہ و زاد افغانان اسیر شدند۔ |
| زہیدن | جینا | زلیستن ۱۲ ان | | | ایضاً | ایضاً | ملا طغرا در تذکرۃ الاحبا آوردہ۔ ازغوان بسبر خروئی با اقران خود می زہد مولوی معنوی زرقہا از رقہا او میزہد۔ ورنہ گندم بی غذائے کی زہد۔ ۱۲ |
| ایضاً | خوشی کرنا | خوشی کردن ۱۲ ن | | | ایضاً | ایضاً | زہ کلمہ ایست کہ در وقت تحسین گویند کمال اسمعیل در مجمع کہ شعر تو باشد ز خاص و عام۔ آوازہ زہ از تو بر افلاک مے ردد۔ و بمعنی خوب و خوش ہم و این معنی نزدیک بمعنی اوّل است مولوی معنوی چون جوان بودی و سخت و زفت و زہ۔ تو نمی رفتی سوے صف بی زرہ۔ ۱۲ |
| ایضاً | ٹپکنا پانی کا | تراویدن آب ۱۲ ان ب | | | ایضاً | ایضاً | و در فرہنگ جہانگیریست زہاب با اوّل مفتوح تراویدن آب بود از کنار چشمہ و رود خانہ و تالاب و امثال آن عبد الرزاق خلق تو نہال شاخ طوبی۔ دست تو زہاب حوض کوثر۔ و در برہان ست زہاب بفتح اوّل بر وزن شہاب تراویدن آب از کنار چشمہ در رود خانہ و تالاب و امثال آن و جائی را نیز گویند کہ آب از انجا می جوشد خواہ زمین باشد و خواہ شگاف سنگ و آبی کہ قعرش پیدا نباشد و چشمہ کہ پیوستہ روان باشد و ہرگز نایستد و باین معنی بکسر اول نیز آمدہ ۱۲ |
| ایضاً بفتحہ اوّل ۱۲ | گرنا | افتادن ۱۲ ا ب | وقوع | | ایضاً | ایضاً | |
| زیبیدن بیای مجہول ۱۲ ن | زیب و آرایش دینا | زیب و آرایش دادن ۱۲ ان | | | زیب آرایش و زینت و امر نیز | زیبد | زیبا و زیبان اسم فاعل معروفی سے اے نگار پریرخ زیبان۔ خوب گفتار و مہتر خوبان میر معزی آسمان از بہر او تاج و کمر سازد ہمی۔ کز ہمہ شاہان بزیبد ہمچین تاج و کمر۔ زبید مخفف زیبد شمس فخری برائے سلطنت از گشت زار چرخ زبد۔ بقول ربطیق مہ بصورت ثُربان و تن زیب زیب دہندہ تن و جامہ زیب زیب دہندہ جامہ ۱۲ |
| زیستن و بیای معروف | جینا | زندگانی کردن | حیوٰۃ | | زیست و | زید | زیان اسم فاعل بمعنی زندگی کنندہ و زندگی دہندہ و امر زندگی دادن لازم و متعدی |

| مصادر | معنی اردو | معنی فارسی یا مرادف | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| زستن بی یا مخفف اثرل ۱۲ | | | | زیست بالکسر زندگانی و حیات و زی امر نیز ۱۲ ان | | ہر دو آمدہ لیکن تنہا ہمین لفظ نہ تمام باب حکیم سوزنی بلفظ خویش مسلمان زبان مرا یارب۔ بری مکن ز مسلمانی از بزے جانم۔ انوری شاد زے ای در ظہور معجز تدبیر۔ روی سیہ کردہ رسم سحر مبین را۔ و زیاد و زست و زستہ از زستن مخفف زیستن ناصر خسرو نشنیدی آن مثل کہ زندعامہ مردہ بہ از بکام عدو زیستہ۔ ۱۲ ان |
| زیستن | سلامت اور محفوظ رہنا | سلامت و محفوظ ماندن از صدمہ و آسیب ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | میر خسرو از گل چرب ار چہ کہ باشد چراغ۔ کی زید ار نیست ز روغن فراغ۔ میر یحیی ای بعد لبیدنش چو طفلی زیست۔ دیگرش احتیاج شستن نیست۔ ۱۲ ان |
| ایضاً | ہمیشہ رہنا | ہمیشہ بودن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | زیاد کلمہ دعائیہ است ای زندگی کند و ہمیشہ باشد ۱۲ ان و زیادی بزیادت یای خطاب فخری زیادی خرم و خرم زیادی۔ میان مجلس شمشاد و سوسن ۱۲ |
| زدودن بالکسر و بالضم ۱۲ و زدائیدن بہرد و تحتانی ۱۲ و زدائیدن بتصدیر باء ۱۲ ان و بزدودن بتصدیر باء ۱۲ ان | چھڑانا زنگ کا آہن وغیرہ سے اور صاف کرنا | دور کردن زنگ از آہن و مانند آن ۱۲ ج ن ب | صَقل و صِقال بالکسر و سَقل و سِقال | زدای ۹۵ و امر نیز ۱۲ | زداید | صائب صفائی باطن از دل میزداید علم ظاہر را۔ کہ پنہان جوہر آئینہ از پرداز می گردد ۱۲ ان رشید وطواط ای بردہ سر زلف تو زنگ از دل تو۔ بزدودہ وفا و مہر زنگ از دل تو۔ ۱۲ |
| ایضاً | دور کرنا | دور کردن | | ایضاً | ایضاً | چون زحمت زدودن منوچہر چندانکہ تو دانستی رحمت نمودی۔ چندانکہ تو دانستی زحمت بزدودی۔ و چون رسم زدودن شیخ نظامی چو شاہ از جہان رسم آتش زدود۔ برآوردہ ز آتش بہ ستائدو دود ۱۲ بہار |
| زخوشیدن | بیہوش ہونا | بیخبر و بیہوش شدن | غشیان و غَشیۃ و غَشی | | زخوشد | |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی از کتب لغت | مصدر عربی | ماضی مطلق | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| زدن | مارنا | ترجمہ ضرب کہ متعدیست ۱۲ ان بہار | ضَرب | زد وماضی نیز ۱۲ | زند | واین باب لازم نیز آید چنانچہ در دو خانۂ تحت خانۂ ہذا آزدہ مضروب وخوردہ شدہ وبمعنی آراستہ وترتیب دادہ ومقطوع وبریدہ شدہ وکہنہ وفرسودہ چون جامہ زدہ وحرف ساکن ومضارع این باب بجای دال بنون آید چون زند وزن زد وبرد بمعنی ماضی در مقام طراری وقمار مستعمل محمد حسین شہرت یک نفس وا شد نی داشت زمن گل زد وبرد۔ مصرعہ نالۂ من بود کہ بلبل زد وبرد۔ وزد وگیر بمعنی مصدریست یعنی زدن وگرفتن میر خسرو رسیدہ تا مداین باز دوگیر۔ کشیدہ بود خاقان را بزنجیر۔ محمد افضل ثابت ہر چند کہ آمد میان پاسے نگاہست۔ مژگان تو پیوستہ بہم در زد وگیر است۔ وزد وخورد در مقام جنگ مستعمل زوزدن زخم است وخورد خوردن زخم ۱۲ بہار وسندش شعر طاہر وحید است کہ در سند زدن بمعنی کردن بیاید ۱۲ |
| ایضاً | نکلنا | برآمدن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون بو زدن بمعنی برآمدن بو وپراگندہ شدن آن امیر خسرو دل وامنت گرفت رہا چون کند بگوی پیچیکہ بوی یوسفش از پیرہن زد است ۔ ۱۲ ان بہار |
| ایضاً | سیر اور متنفر ہونا کسی چیز سے | سیر شدن از چیزی چنانکہ میل بدان چیز نماند ۱۲ ان بہار ووارستہ | | ایضاً | ایضاً | چون دل زدن از چیزی امیر خسرو دل عدو بزدا از خوردن سنان در رزم چنان ہنر۔ زند دل اگر سنان انیست ۔ ۱۲ |
| ایضاً | سیر اور متنفر کرنا کسی چیز کا | سیر کردن چیزی بنوعی کہ دیگر میل باو نماند بلکہ متنفر ہم رسد ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون دل را زدن چیزی تاثیر کم تشد تاثیر میل آن وہا ہم اندکی۔ گرچہ دل را اندک اندک شہد وشکر ہے زند ۔ ۱۲ |
| ایضاً | کہانا | خوردن ۱۲ ان چراغ ہدایت بہار | | ایضاً | ایضاً | چون لقمہ زدن ابو المفاخر رازی در منقبت ساقی زدہ چون عقل در روح لقمہ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | مصدر ہم معنی یعنی مترادف فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | صفت اسم | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | انوار علم- وہی شدہ چون جدو باب طعمۂ ارباب ظن- وچون نان زدن استاد نان چو پاترہ و با دوغ زنی- بہ کہ بر خوان شہ آروغ زنی- وچون کباب زدن ظہوری بی تو خونابہ کشان تو شرابی نزنند- کہ زلخت جگر خویش کبابی نزنند- وچون افیون زدن فوقی یزدی قوت کسبی چکار آید بگوزی مرویش- از برای منع ازال آنکہ افیون سے زند-۱۲ |
| زدن | پینا | نوشیدن | | ایضاً | ایضاً | چون می و شراب و بادہ و صہبا و صبوحی زدن مرزا مغز فطرت دگر کجا زدہ بادہ اے قیامت حسن- کہ کردہ محشر گلہا بہشت رنگ ترا- خواجہ حافظ ساکنان حرم و ستر عفاف ملکوت- با من راہ نشین بادہ مستانہ زدند سید حسین خالص درباغ چون بیاد تو صہبا زدیم ما- گل را چو پنبہ بر سر مینا زدیم ما- صائب از خانۂ آئینہ صبوحی زدہ آید- از چشم خود آنکس کہ بود رطل گرانش- باقر کاشی دمید صبح و تو در خواب غفلتی باقر- صبوحی بزن و باقی شبانہ ہنوز- وچون آب زدن ظہوری میر آنانکہ نشینند بخوان غم تو- تشنہ تا نکہ ز تیغت دم آبی نزنند- جرعہ ۱۲ بہار وچون بنگ زدن سراج الشعرا سبزۂ گلگون شدن چو خشیشۂ صہبا خوش است- می اگر خورد ید قدری بنگ ہم بالا زنید- وچون خون زدن حزین بامید کہ لعل جرعہ نوشی می زند خونم- چو می از آتش خود جام جوشی می زند خونم- وچون جرعہ زدن عرفی در نہ دوزخ ز شوق جرعۂ کوثر زدن- بر لب کوثر ز شرم حسرت نم داشتن- وچون ساغر و ایاغ و جام و پیالہ و قدح زدن مرزا بیدل بخیال چشم کسے زند قدح جنون دل تنگ ما- کہ ہزار میکدہ می دود بر کاب گردش رنگ ما- ہمہ عمر با تو قدح زدیم و نرفت رنج خمار ما- چہ قیامتے کہ نمی رسی ز کنار ما بکنار ما- طالب آملی باز در بزم فراغ دل ایاغی میزنم- آستین برہی بر شمع و داغی میزنم- گرشتہ عمر و مے دیر سالہ زدیم- بحکم گردش چشمی پیالہ زدیم مرزا محمد قلی سلیم میلی آمد بخود از مستی شب وقت صبوح- بار دیگر دو سہ جام می بخشش |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی مجازی یا اصطلاحی بامحاورہ اردو | مصدر مرکب | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | زود رفت - ۱۲ |
| زدن | کرنا | کردن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون نظر زدن شیخ نظامی نزو برکس از تنگ چشمی نظر - زہ چشمش دہانش لب<br>تنگ تر - وچون تظلم زدن (فریاد ۱۲) ولہ تظلم زنا نندبر شاہ روم - کہ بر مصریان تنگ شد<br>مرز بوم - وچون ترکتاز زدن ولہ بہر دایرہ کوزدہ ترکتاز - زہر کار خطش گرہ کرد باز - وچون<br>تبسم زدن فغانی بتبسم نہانی کہ زدی بلب یمن - حذرہ خیال بازم کہ چہ ذرکہ سفت<br>امشب - وچون آہ زدن ولہ بس آہ زدیم چون فغانست - فریاد رسی نماند مارا - وچون<br>فریاد زدن معز فطرت بی اثر نالہ کس دردل معشوق مباد - چہ قدر بیہدہ فریاد<br>زدم آہ مپرس - وچون خروش زدن میر خسرو بنشکری باش زہری خموشش<br>چند زدن چون نی خال خروشش - وچون منادی زدن (منادی ۱۲ بہار) شیخ شیراز نہ بادشاہ<br>منادی زدست مے نخورید - بیا کہ چشم ودہان توست دیگون است - وچون داد زدن<br>وحشی گر چنین غرقہ بخون داد زنم در عرصات - جای آنست کہ رنگ از رخ قاتل برود<br>وچون جار زدن طغرا الفر سود تا جا رچی بہر طرف - زند جار لیکن با واز وقت<br>وچون رای زدن (فکر واندیشہ ۱۲ بہار) خواجہ شیراز دلا ہمیشہ مزن رای زلف دلبندان<br>چو تیرہ رای شدی کی برآیدت کاری - وچون صفیر زدن ولہ از کنگرہ عرشش<br>میزنند صفیر - ندانمت کہ درین دامگہ چہ افتادست - وچون غسل زدن ولہ غسل در اشک<br>زدم کاہل طریقت گویند - پاک شو اول وپس دیدہ بران پاک انداز - وچون شانہ زدن<br>کمال خجند سر زلفش چو شانہ مے زد باد - اصلح اللہ شانہ گفتم طغرا<br>گیسوے موجش نسیم ہوس - زند شانہ تارگی بر نفس - وچون گشت زدن مولانا<br>بنائی بزندان غم چون لالہ در خون سے بود یارب - کہ چون نرگس قدح بر کف زنم<br>گشت چمن باد - وچون گلگشت زدن قاسم مشہدی ز اشک لالہ گون خود ہمی<br>نالی تو انم زد - زرنگ خویشتن گلگشت مہتابی تو انم زد - وچون سیر زدن صائب<br>عمرہا صائب بشہر عقل بودم کوچہ بند - مدتے با ہم غزالان سیر صحرائی زنم - |

| محاوره وسند وغیره | مضارع | حاصل مصدر | [illegible] | [illegible] | [illegible] | مصدر متعدی | مصدر لازم |
|---|---|---|---|---|---|---|---|

طالب آملی تا بکی در گوشهٔ گلخن بخود پیچم چو دود - چون صبا روزی در سے ہم
سیر باغی میزنم - وچون زور زدن صائب دستش ز تیر دور تر افتد بخاک راه -
آن ساده دل که زور زند بر کمان من - وچون خضاب زدن خواجه شیراز عروس بخت
در آن حجله با ہزاران ناز - شکسته گشته و بر برگ گل خضاب زده - ۱۲ وچون صدا
زدن میر خسرو گوشہائے ماه میمون رجب را کرده باز - زان صدا کز کوس شادی
گنبد گردون زده - وچون شتاب زدن وله عرق به برگ گلت میدود شتاب زده
نگاه گرم که این نقش را بر آب زده - وچون خنده زدن صائب صائب بیای
خویش زند تیشه بیخبر - آن بے ادب که خنده بر اُستاد میزند - وچون گنگل زدن ترای
کھٹے وول کلی ۱۲
قهستانی باده می خوردیم و گنگل میزدیم - اوّل شب تا بوقت گنگلاج - وچون
کمین زدن میر خسرو فتنه بگوشہائے دو چشمت نهان شدست - آفت بکمینهائے
دہانت کمین زدست - وچون آخ زدن فوقی یزدی توان تا کرد مستولی بسوراخ
ناله و فریاد ۱۲ ابہا
چرا باید زدن ہر لحظه صد آخ - وچون لم زدن وله کام دل مراچه شود گر بر آورد شیرین لبت
که لم زده بر تکائے ماچ - وچون خواب زدن حسین ثنائی خواب آزاسائش
عهد تو غالب شد چنان - پاسے در رفتار ہمچو دیده خوابے میزند - وچون پیچ و تاب
زدن وله مژده از کنج دلم خفت سر خم میکند - مار زہر آگین فرقت پیچ و تابی میزند - وچون
انزال زدن زلالی ز انگیز قلم در حسن تمثال - بمثل خویش میز و صورت انزال - و
چون تغافل زدن وله سرم کو در رہت فرسوده می باش - تغافل میزن و آسوده میباش - وچون
صلا و امتلا زدن وله القبل صد جبل تو عی صلا زد - که جان از برق خنجر امتلا زد - وچون ہیضه زدن فوقی یزدی
ہیضه ۱۲
مگس سان ہر کجی صد بوسه میزد - که چندین ہیضه زان سبنوسے زد - وچون اشغنا
زدن طالب آملی در جہان کس نیست کز مائدش استغنا نخورد - لعد ازین شاید که
استغنا بر اشغنا زنیم - وچون پنجه زدن باکسی وله در نظاره به بستم حکیم کز سر عجز -
پنجه با ناز کی طبع تو نتوانم زد - وچون تہمت زدن وله تہمت عقیق مزن کز اثر ذوق

[illegible]

| مصدر لغات | معنی اردو | معنی فارسی اصطلاحی | ماضی مطلق و ماضی استمراری | مصدر متعدی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | | بلاست - اینکه هر لخت دلم بر سر مژگان خندد - عالی عالی دل دوست و لب خود<br>پاک توان داشت تهمت زدن مدعیان را چکند کس - و درینجا بمعنی بستن و نهادن هم<br>می توان گفت زیرا که تهمت بالفظ کردن و بستن و نهادن و زدن بیک معنی مستعمل است<br>وچون مهر زدن طالب آملی عشق چون مهر تبسم زندم بر لب زخم - غمزه انگشتر الماس<br>نگین افشاند - وچون شبخون زدن وله سینه ام را این همه روی شگافته است<br>بر چنین سینه شب خون زدن چاک چرا - وچون شبگیر زدن وله پای بندیم ارنه<br>زین ویرانه کندی میزنم - رو بملک هند شبگیری بلندی میزنم - وچون مشق زدن<br>وله دل بهر غمزه مشق کین زند باز لف یار - هر که پیکان دوست شد ناچار جوش دشمن<br>است - وچون رقم زدن طالب آملی تا یا شکن زسنبل زلفی رقم زند -<br>صد جای نوک خامه ام از رنگ بشکند - وله هروی در مجادله در اولین سخن بستم<br>رقم زدم بسر نامه حرف پایان را - وچون شکار زدن ابوطالب کلیم خدنگ<br>آه چون تیر هوائیست - کز و نتوان شکار مدعا زد - وچون سطر زدن وله هر گرا باید<br>نوشتن نسخهٔ آداب فقر صفحه تن را ز نقش بوریا مسطر زند - وچون صیقل زدن وله<br>ای دل بموج اشک سیاهی ببر ز چشم صیقل مزن که آئینه ام را جلا بس است -<br>وچون جلا زدن ظهوری غبارش که بر سر مه میزد جلا - مقدم نشین است بر توتیا<br>وچون کنایه زدن طغرا کنایه بر پر طاوس میزند پر تیر - ندر و گلگم اگر بگذرد<br>بسوی عقاب - وچون انتخاب زدن طاهر وحید زدیده ام نزود<br>خاک اگر شود جسم - هر آن نگه که زروی تو انتخاب زد است - وچون خطا زدن<br>وله در تعریف وفاق سه چو بینی زده خورد و دلدار را - چنین هوشش آن طفل نوکار<br>را - که هرگز ز طفلی خطائی نزد - بجز شیشهٔ دل بجائی نزد - وچون جولان زدن<br>عرفی از بن هر خار بخجر میخورم - بر سر هر نیش جولان میزنم - وچون رفو زدن<br>ظهوری ره جیب جانها رفو میزند - بنازم بجائی که او می زند حیاتی گیلانی |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی انگریزی | مصادر ہم معنی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع امر | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | | هرچند رفوزدیم سشد چاک - این سینه همه بدوختن رفت - وچون طغیان زدن ظهوری دیده زد برگریه طغیان نیل جیحون برنتافت - لاله شد داغ دل و جان کوه وهامون برنتافت وچون رقص زدن مولوی معنوی هین بزن دستے که آن شاهد رسید - هان بزن رقصی که لاله مے رود - وچون دوران زدن ای گردش کردن اشرف مردمان را که خدائی در بدر افگنده است هیچ پرکار از برائے جفت دوران میزنند - وچون سلام زدن جکاک نزمکت اورا یکی سلام زدم - کردزمی من به نیم خشتجاعیل - و در نوادر المصادر و هم بهار عجم شعر هذا بسند سلام بمعنی سلام گفتن نگاشته و مآل واحد است وچون جدل زدن کنایه از دعوے صدارت کردن انوری قدرت باختران چو برفعت جدل زنند - گویند جمله مسند عالی بسلم ست - وچون کوکو زدن صائب امروز هیچ فاخته کوکو نمیزند - گویا بباغ آن قد دلجو گذشته است میر خسرو فاخته هر صبح که کوکو زند سوختگی از جگرم بو زند - و در بهار عجم و هم نوادر المصادر کوکو زدن بسند زدن بمعنی گفتن نگاشته ۱۲ |
| زدن | رکهنا | داشتن ۱۲ ن بهار | | | ایضاً | ایضاً | چون چشم براه زدن مسیلی باغیر میلی از ره دیگر گذشت یار - تو چشم انتظار براه که میزنے - ۱۲ |
| ایضاً | ڈالنا | انگندن ۱۲ ن بهار | | | ایضاً | ایضاً | چون چین بجبین و برابرو زدن و جزآن واله هروی سهل انکار انچه از وے چین با برو میزنی - زانکه سهل انگاشتن از چین زدن آسان تراست شیخ نظامی بفرمود تا کوس رویین زدند - برابرو از چینیان چین زدند صائب انصاف نیست آیه رحمت شود عذاب - جبینی که تاب زلف بود بر جبین مزن - وچون رخنه زدن در چیزے شیخ نظامی مزن رخنه در خاندان کهن - تو در رخنه باشی ولیکن مکن - و در ینجا بمعنی کردن هم تواند شد زیرا که رخنه بالفظ کردن و افگندن بیک معنی مستعمل است وچون لرزه زدن بر چیزے ای انداختن ۱۲ بهار محمد طاهر نصیر آبادی زینت از نام بیندیشش و گر بر زر و سیم - سکه چون موج زند لرزه بروے دینار - |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی از فرہنگہا | مصدر عربی | حاصل مصدر | صفت فاعل | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | وچون زنجیر زدن بر چیزی انداختن وافگندن ۱۲ بہار مسقید بیت از خط زده بر پای مسیحا زنجیر۔ زلف انداختہ بر گردن مینا زنجیر۔ وچون جنون زدن ناصر علی خط سبزی جنون بعالم زد۔ یارب این سایۂ کدام پریست۔ |
| زدن | پہنچانا اپنے کو کسی چیز خوفناک مثل قلب سپاہ اور دریا وغیرہ کے | رسانیدن خویشتن را بر چیزی کہ خوف وخطر داشتہ باشد مثل قلب سپاہ ودریا ومانند آن ۱۲ از بہار | | ایضاً | ایضاً | حزین دستش بداغ عشق ہمان دور از آتش است۔ پروانہ کہ خویش زد بر چراغ ما۔ قاسم مشہدی ہمین عشق آخر بمی بیغش زدم خود را۔ از ان خاری کہ در دل داشتم آتش زدم خود را ۱۲ بہار ن عرفی باجرأت من حوصلہ بیدردی کرد۔ گلہ از سنگدلی بروی در زردی کرد۔ بر قلب جدائی زده بودم خود را۔ دل بیجگری وصبر نامردی کرد ۱۲ |
| ایضاً | پہنچانا | رسانیدن مطلق ۱۲ از بہار | | ایضاً | ایضاً | چون آسیب زدن معزی زجانبی کہ ہمہ دشمنان زدند آسیب۔ نہیب بود ہمہ خلق را بجان ومال ۵ چو نصرت آمده آسیب چون زند دشمن۔ چو ہست آمده تشویش چون کند دجال۔ وچون صدمہ زدن امیر خسرو در غضبش صدمہ بعالم زند۔ مشرق ومغرب ہمہ برہم زند ۱۲ |
| ایضاً | پہنچنا | رسیدن | | ایضاً | ایضاً | چون پرتو زدن بر چیزی میر خسرو گر پرتوی زروی تو بر آسمان زند۔ ماه وستاره تاب نیارند آب را۔ وچون جنون زدن بر چیزی طالب آملی بازم جنون عشق بتی بر دماغ زد۔ کاتش زعکس چہره بگلہای باغ زد۔ وچون ہوا در دماغ زدن ظہوری تا ہوائی تو بر دماغ زده۔ لب در دو استان باغ زده ۱۲ |
| ایضاً | ڈالنا اور گرانا ایک چیز کا دوسری چیز میں یا دوسری چیز پر ۱۲ | انداختن وریختن چیزی را بہ چیزی یا در چیزی ۱۲ از بہار | | ایضاً | ایضاً | چون آتش زدن سیلی باز تیر غمزه بر جان بلاکش زد ورفت ہمچو برق آمد و در خرمنم آتش زد ورفت۔ وچون شرر زدن زلالی در تعریف قاصد ۵ ہوا راسی در دیده گامی زد۔ شرر در خرمن آرام سی زد۔ وچون قطره زدن طالب آملی بر مزرعہ کہ قطره زند بر گریہ ام۔ مژگان مثال برگ بروید گیاه را۔ وچون طرح زدن |

له وصاحب نوادر المصادر وبہار عجم زدن را بمعنی محاوره بمعنی نہادن نگاشتہ تامل در آن واجب است زیرا کہ زنجیر بلفظ زدن نہادن وافگندن وانداختن بیک معنی مستعمل است ۱۲

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی از کتب لغت | بامحاورہ ترجمہ انگریزی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | | ولہ طرح خورشید رخت تازہ بلوح وجود چہرہ پرداز جہان بسر ایجاد زفت — وچون غبار زدن ھر ترا بیدل راحتی گر ہست درآغوش ترک مطلب است — این غبار ہم راو روامن صحرا زنید — وچون اکسیر زدن شفیع اثر تربیت سودے نمی بخشد چو استعداد نیست — برس تا بیدہ مے باید زدن اکسیر را وچون بیاض زدن مخلص کاشی بر سواد عمر چون زد موے کافوری بیاض — یک قلم باید حساب آرزوہا برکشید — وچون نمک زدن صائب آنکس کہ بر جراحت ما میزند نمک می کرد کاش حق نمک را رعایتی — وچون رنگ زدن بر چیزے خواجہ شیراز معمار وجود از زدی رنگ تو بر عشق — در آب محبت گل آدم بسرشتی — وچون داؤ زدن ولہ اہل نظر دو عالم دریک نظر بیازند عشق است داؤ اول برنقد جان توان زد — وچون قرعہ زدن ولہ دیگران قرعہ قسمت ہمہ بر عیش زدند — دل غمدیدہ ما بود کہ ہم بر غم زد — وچون سپیدہ زدن جمال الدین سلمان برعارض نسرین چو زند صبح سپیدہ — گلگونہ کند باغ رخ لالہ ستان را — وچون خاک در دیدہ زدن شیخ نظامی زدن خاک در دیدہ جوہرے — ہمہ خانہ یاقوت اسکندرے — وچون دریا بر رو زدن قاسم مشہدی چنین کز حیرت رخسار او از خویشتن رفتم — بروئم گر زنے دریا بہوش خود نمی آیم — وچون آب زدن بر چیزے فغانی آبے بر آتش دل ما ہیچکس نزد — چندانکہ پیش محرم و بیگانہ سوختیم — شیخ عطار گر بر آتش نمی زنی آبے — آتشم در دل خراب مزن — وچون روغن بر آتش زدن میر خسرو بیرزن ہر چہ مے نمود گریز — روغنی میزدش بر آتش تیز محمد افضل ثابت نغمہ تر بے تو روغن میزند بر آتشم — پردہ ہائے سازو امن میزند بر آتشم — ۱۲ بہار |
| زدن | مقابل ہونا | حریف و روکش شدن باکسے ۱۲ ان بہار | | الضاً | ایضاً | | میر معزی یک تن ز لشکرش بزند با ہزار تن — ہر چند در نبرد یکی چون ہزار نیست ۱۲ اگلستان درینصورت کہ منم با بیل دمان زنم ۱۲ |

سلمان ساوجی
سپید کردن ۱۲
باشد

| مصادر | معنی اردو | معنی فارسی یا انگریزی با حوالہ | مصدر مرکب | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| زدن | میل کرنا | میل کردن بچیزی<br>۱۲ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون این رنگ بفلان رنگ مے زند ۱۲ |
| ایضاً | رنگنا | رنگ کردن<br>۱۲ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون جامہ درنیل ودرخم نیل زدن شیخ نظامی چو ہندی زنم بر سر زندہ نیل<br>زند پیلبان جامہ زخم نیل ۔ حسین ثنائی درصفا چون صبح می آید برون ۔ جامہ<br>گر درنیل عصیان مے زنم صائب یوسف از غیرت آن نرگس نیلوفر رنگ ۔<br>رفت تا مصر کہ درنیل زند پیراہن ۔ وچون دست درحنا ودرخون زدن لسانی دست<br>وپائی زسر نازبحنا زدہٗ ۔ دست وپائیست کہ درخون دل ما زدہٗ ۔ ۱۲ |
| ایضاً | دینا | دادن ۱۲ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون بوسہ زدن بر چیزی خواجہ شیراز اے صبا گر بگذری بر ساحل<br>رود ارس ۔ بوسہ زن بر خاک آن وادی ومشکین کن نفس ۔ وچون دشنام<br>نام رود یست ۱۲<br>زدن میر خسرو کسی کش پیش اوگفتی نکو نام ۔ زویش اندر قفا صد گونہ دشنام ۔<br>ولا گر دعات کنند از پی غرض بشنو ۔ وعاش کن کہ زنند از نصیحت دشنام ۔ وچون<br>مغلطہ زدن بمعنے دغا وفریب دادن مولوی معنوی بار یک شد اینجا سخن<br>وہم مے نگنجد در دہن ۔ من مغلطہ خواہم زدن اینجا روا باشد روا ۔ وچون زیور زدن<br>زینت ۱۲بہار<br>عثمان بخاری آنی کہ روز بزم تو از لبس عطای تو ۔ زیور زند روی زمین<br>را بزر ناب ۔ ۱۲ |
| ایضاً | لوٹنا | غارت وتاراج<br>کردن ۱۲ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون قافلہ زدن باقر کاشی لبسلامت نگر بشت کسی از رہ عشق ۔ صد<br>ازین قافلہ در رہگذر ما زدہ اند ۔ وچون راہ زدن صائب چشم تو بنارم شب خون<br>بر گلستان میزند ۔ راہ خوابم نالہ مرغ غزلخوان میزند ۔ وچون دل ودین زدن<br>حزین دل ودین راز زند مغبچگان ۔ دو سہ ساغر زدیم رندانہ ۱۲ |
| ایضاً | برسانا | بارانیدن ۱۲ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون باران زدن حسین ثنائی خانخانان میرزا خان آنکہ از احسان او ۔ ہر کجا باران<br>نیستانی سحابی میزند ۔ ۱۲ |
| ایضاً | کاٹنا | بریدن ۱۲ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون ناف زدن خاقانی ناف تو برغم زدند غمخور خاقانیا ۔ کانکہ جہان را شناخت |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی یا لغت عربی / امر و نہی | مصدر متعدی | ماضی مطلق | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | غمکدہ شد جان او- وچون گردن زدن فردوسی بشمشیر ہندی بزد گردنش بخاک اندر افکند نازک تنش- وچون پی زدن ظہوری چو بر توسن وحدتش ہی زند- زہمراہیش سایہ را پی زند- وچون سر زدن حسین ثنائی سر نہند اگر ترا از سر عجز بر زمین- خنجر سبزہ سر کشد تا سر فرقدان زند- وچون شاخ زدن میر خسرو مزن شاخ اگر میوہ تلخ است و تیز- خود افتد چو پیش آیدش برگ ریز- و برین قیاس مار دم زدہ و گژدم دم زدہ عجب دم بریدہ شیخ در کار مار دم زدہ انگشت مارگیر- ہرگز نبودہ است ز من دل گزیدہ تر- وصاحب بہار عجم ہم در مصطلحات وہم در نوادر المصادر بدین معنی یعنی بالفظ بریدن لفظ ردکردن و برکندن ہم وبا سند ہمین اشعار نگاشتہ ۱۲ فافہم |
| ایضاً | کاٹ کھانا | گزیدن و دندان زدن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | شیخ شیراز از ان مار بپاے راعی زند- کہ ترسد سرش را بکوبد بسنگ- |
| ایضاً | چھڑکنا | پاشیدن | | ایضاً | ایضاً | چون آب زدن امیر شاہی سبزواری ہر سحر کہ چون دل آب زنم براہ تو- رفتہ بدامن خترہ سجدہ گہ نیاز را- ظہوری براہ گریہ آبی میزند چشم- نفس فراشش جولانگاہ آہ است- کلیم آبی ز آبلہ برخ پاسے خفتہ زن- باید ز پیش رفت حریفان خبر گرفت- خواجہ حافظ خرم آن روز کہ با دیدہ گریان بروم- تا زنم آب در میکدہ را بار دگر- ۱۲ |
| ایضاً | تیز کرنا | تیز کردن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون عنان زدن صائب نفس شمردہ زدن سیل را عنان زدن است- خوش آنکہ راہ باین چشمہ بقا دارد- ۱۲ ان بہار و در بہار عجم بجای دیگر یعنی در باب عین مہملہ بسند ہمین شعر عنان زدن بمعنی جلو گرفتن نگاشتہ ۱۲ |
| ایضاً | پیدا اور ایجاد کرنا | ایجاد کردن و آفریدن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون زر زدن جمال الدین سلمان چشم و رویم سیہ از حلقۂ گوششن خبر- این یکی درمی چکاند و آن دگر زر مے زند- ۱۲ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | [illegible] | مصدر متعدی | ماضی مطلق | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| زدن | نکالنا | برآوردن | | الیضاً | الیضاً | چون آبلہ زدن طغرا از آواز شعلۂ بلبلہ - زدہ پردہ گوشش جام آبلہ - وچون بتخالہ زدن طالب آملی بتخالہ زد لبم زسے خضر گویا - این آب را بوام ز آتش گرفتہ است - وچون سر زدن از جیب کزای سر آوردن وحشی زہر بلا مست کہ بر دیدم زیر خاک - این سبزہ کہ سر زدہ از زیر خاک ما - ۱۲ |
| الیضاً | کہنا اور پڑہنا | گفتن وخواندن ۱۲ ان بہار | | الیضاً | الیضاً | چون لبیک زدن کمال اسمعیل خسرو سیارگان لبیک زد چون قدر تو - حلقہ گردون گرفت و بانگ درزد کاسے غلام - وچون خوش باش زدن سید حسین خالص بمرغان چمن وا کہ گردد ام می نالم - زنم خوش باش آب ودانہ خود ہمنفسہا را - وچون درود باسے زدن اسیر سینہ صافم بادہ با گبر و مسلمان میزنم - در دول باذ کا خورشید تابان میزنم - وچون تکبیر زدن خواجہ شیراز من ہاندم کہ وضو ساختم از چشمۂ عشق - چار تکبیر زدم یکسرہ بر ہر چہ کہ ہست صائب ہر دم از ماتم برگی خزان آوکشید - چار تکبیر بر ین نخل خزان دیدہ زدیم - وچون ہو ہو زدن ولہ چو گل نقاب براگند ومرغ ہو ہو زد - منہ ز دست پیالہ چہ سے کنی ہی ہی - وچون آفرین زدن طالب آملی طالب وہی کہ یار کشاید لبیا بالنطق - خورشید وذرہ بہ تحفش آفرین زند - وچون احسنت زدن معزی ہی زنند ثنا استارگان احسنت ہمی کنند دعا فرشتگان آمین - چون ثناے تو گویم قضا زند احسنت - چو من دعاے تو گویم قدر کند آمین - وچون داستان زدن نظامی نشستم ہمی با جہان دیدگان - زدم داستان پسندیدگان معزی سخا ز خورشید دو دریاے وابر - ہمی زند بہ پیش ازین داستان - وچون حرف زدن وسخن زدن سلیم عشق آمد و با من سخن از حسن بتان زد - این حرف مرا بر دل دیوانگان زد - طالب آملی طالبم با ہمہ گستاخ زبانی الا - حرف بے مصلحت خوشے تو نتوانم زد - وچون ہی زدن ظہوری ہمرکاب از برق باد سے زند - زگند یش تند بر و سے ہی زند - وچون مثل زدن حسین ثنائی ... نگاہ زدان مروتہا کی کہ احتیاج پیدا با مثال |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی انگریزی | امر و مضارع | مصدر لازم | ماضی | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | | وچون ہو زدن ولہ چہ خوشست از جگر سوختہ بوئے کہ زند - در فلک سہو فگند غمزہ ہوسے کہ زند - وچون شلغم شلغم زدن اسے گفتن شفائی شلغم شلغم مزن کہ از تو - شلغم نخرند اہل ادراک - وچون صباح الخیر زدن خواجہ شیراز صباح الخیر زد بلبل کجائی ساقیا برخیز - کہ غوغا مے کند در سر نوای چنگ و دوشینم - وچون صفا زدن ملے خوش باو گفتن رضی دانش دامنی بر آتش گل چون صبا باید زدن - سیر چشمان گلستان را صفا باید زدن - وچون طرقو زدن یعنی یکسو شوید و راہ دہید گفتن میر خسرو وچون بہ پنجم سپہر کرد آرام - طرقو زد چو چاوشان بہرام - وچون گپ زدن ۱۲ ان بہار وچون مرحبا زدن سلمان طریق عشق مے پوئی خرور الوداعی گو - بسا ہا تو بے جوئی بلا را مرحبائی زن - وچون دو بحر زدن یعنی شعر گفتن بنوعی کہ بدو بحر توان خواند ملا طاہر نصیر آبادی در احوال ملا سیری جریادقالی گفتہ کہ مرزا فصیح ہروی در بیتی دو بحر زدہ بود ۱۲ بہار |
| زدن | گانا | سرودن ۱۲ ان بہار | | | ایضاً | ایضاً | چون سرود زدن خواجہ شیراز چو در دست است رودی خوش بزن مطرب سرودی خوش - کہ دست افشان غزل خوانیم و پاکوبان سر اندازیم - وچون ترانہ زدن و غزل زدن و شبانی زدن و نوا زدن میر خسرو بر یاسمین و نسترن و اغوان و گل - ہر شب ہزار دستان ساز ہمی غنا - بر گل زند ترانہ و بر اغوان غزل - بر نسترن شبانی و بر یاسمین نوا - شیخ نظامی بہر جا چون گل صلائی زنم - بہر خیمہ چون نے نوائی زنم میر خسرو ساقی بیا کہ شب بپایان کرد و زہد رفت - زان یک غزل کہ مطرب آن راہزن زد ست - جمال الدین سلمان سودای زہد خشکم بر باد داد حاصل - مطرب بزن ترانہ ساقی بیار بادہ - وچون دستان زدن عکسی دستان زنی و بال فشانی کہ خوشنماست - از کباب طالع من زاغ کمان مخواہ - وچون راہ زدن کنایہ از سرود گفتن است ۱۲ بہار خواجہ شیراز چہ راہ بود کہ زد مطرب مقام شناس - کہ در میان غزل قول آشنا دارد - ولہ |

| مصادر | معنی اردو | معنی فارسی یعنی [illegible] مرادف | مصدر [illegible] | [illegible] | نفس [illegible] | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | گر ازین دست زند مطرب مجلس ره عشق - شعر حافظ ببرد وقت سماع از هوشم - در اینجا بمعنی مطرب ۱۲ بهار |
| زدن | ملانا | آمیختن ۱۲ ان بهار | | ایضاً | ایضاً | چون دارو زدن چیزی را صائب باده عقل سوز را داروی بیهوشی مزن - نیست بسرمه حاجت آن چشم فسون فزای را - و چون جواهر زدن در چیزی زلالی جواهر ریزه چند کسی که سودهان عقیقش بود - زهر دشمن دیوانه در معجون سودا زد - ۱۲ |
| ایضاً | طلوع کرنا اور چمکنا | طلوع و درخشیدن ۱۲ ان بهار | | ایضاً | ایضاً | چون ستاره زدن ابونصر محمد بن حسن چون دیدم آن دو عارض و آن آید بروی گفتم ستاره از خورشید و ماه زد - ۱۲ |
| ایضاً | بجانا | نواختن ۱۲ ان بهار | | ایضاً | ایضاً | چون ابریشم زدن که بمعنی تار زدن و ساز نواختن است ۱۲ بهار خسرو ابریشم زن ره عشاق است زده - سرود وش بدل مشتاق است زده - خواجه شیراز [illegible] [illegible] [illegible] شش [illegible] - و چون رود زدن سلمان [illegible] رودی زن [illegible] نداره ابرو - [illegible] کندی گل ندارد [illegible] رود زدن کنایه از مطرب ۱۲ بهار خسرو رود زن از سینه بیرون برد صبر انجه کان [illegible] از [illegible] - و چون ساز زدن کلیم [illegible] ساز مطرب [illegible] چنانکه گوشش [illegible] [illegible] - و چون نای زدن شیخ نظامی [illegible] دار زبان [illegible] زند [illegible] پرده [illegible] پرون زدند [illegible] آن [illegible] [illegible] - که هم [illegible] است و هم نای زدن - و چون جرس زدن خواجه نظامی [illegible] دل [illegible] نفس [illegible] - بدان [illegible] جرس [illegible] - و چون [illegible] زدن کمال خجندی [illegible] [illegible] - و چون [illegible] زدن [illegible] [illegible] آسیا [illegible] [illegible] [illegible] آسیا بان [illegible] - [illegible] بوق زدن کنایه از [illegible] زدن است ۱۲ ان بهار - و چون [illegible] [illegible] [illegible] است [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] - [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] از [illegible] یاد کردن است ۱۲ ان بهار |

| مصدر علامت | معنی اردو | ہم معنی فارسی با ترجمۂ ... | مصدر بسیط | ماضی مطلق | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | وچون طبل زدن میر رضی دانش شد بہار وابر و رفکر سرانجام گل است ـ<br>طبل شادی زن کہ فتح توبہ بر نام گل است نظیر ملک خفت وعسس طبل سوم زد ـ<br>شدیم از زحمت اغیار فارغ ـ وچون کوس زدن باقیاے نائینی زان<br>زنم کوس توکل کاسمان از بہر من ـ میرساند روزی وچرخ دگر ہم میزند والہ<br>ھروی کوس مردی زن کہ از نیروے مردیہای تو ـ خصم را تا نطفہ رود<br>مادگی کرد از زہی خواجہ نظامی چو نوبت زن شاہ زد کوس جنگ ـ جرس دار زنگی<br>بجنباند رنگ ـ وچون دف زدن طغرا در تعریف عمارت ہ چو خواہان<br>مے بر درت کف زدہ ـ توگوئی بدست طرب دف زدہ ـ وچون رباب زدن<br>خواجہ حافظ زشور عربدۂ شاہدان شیرین کار ـ شکر شکستہ سمن ریختہ رباب زدہ<br>وچون ستا زدن (مخفف ستار ۱۲) خواجہ نظامی ستا زن بر آورد بانگ سرود ـ سرودی نوائین<br>تر از صد درود ـ ۱۲ |
| زدن | کھڑکھڑانا اور کھٹکھٹانا | سوفتن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون در زدن کلیم ہ ہمیشہ پیشہ من عجب دکار اوست استغنا ـ ز گلچین در زدن می<br>آید از باغبان بستن والہ ھروی در گردون بخواہشہاے ناممکن مزن<br>چندین ـ مخواہ از وسے سر زلف ایاز و بخت محمودی سلطان علی بیگ ہے<br>فیض سعادت از سے کم نمی شود ـ ہر کہ بخواب بودہ ام امید در زدہ است حکیم<br>عطائی سر نمی پیچم ز خدمت گرچہ قابل نیستم ـ حلقۂ ما ہست در گوشم و ز شب<br>میزنم ـ ۱۲ وارستہ بہاران |
| ایضاً | باندھنا اور بند کرنا | بستن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون شیرازہ زدن مصرع فطرت مکن گویا الہے عرض مدعا یارب زبانم را ...<br>ز نا موشی بزن شیرازہ اوراق فغانم را ـ ظہوری ز د ظہوری در دکن شیرازہ بر دیوان<br>مدح ـ بہر دیوان غزل خود را بشیراز افگنم ـ وچون سایبان زدن ولہ سایبان<br>تجملش چو زنند ـ دل زرگہاے جان طناب کشند ـ وچون سراپردہ زدن<br>خواجہ شیراز ۹۳ بدہ کز جہان خیمہ بیرون زنیم ـ سراپردہ بالاے گردون

| مصدر فارسی | معنی اردو | مصدر لازم یا متعدی | مضارع امر اسم فاعل وغیرہ | مصدر متعدی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | | زنیم - وچون تتق زدن میر خسرو فرش کشیدند وتتق بر زدند - پردۂ در یلبیر برا خضر<br>زدند - ودر بہار عجم جای دیگر تتق زدن بمعنی نصب کردن تتق با سند ہمین شعر نگاشتہ<br>وچون سرادق زدن خواجہ شیراز بزن براوج فلک حالیا سرادق عشق -<br>کہ خود دیرواجلت عاقبت بزیر مغاک - وچون ہوے زدن کمال اسمعیل این<br>ہمہ ہوسے کہ بر حاشیہ نظم زدم - گر بچشم مثل واقع سر باد ہواست - وچون حلقہ<br>زدن عرفی عادت عشاق چیست مجلس غم داشتن - حلقۂ شیون زدن ماتم<br>ہم داشتن - وچون زہ زدن حضرت نظامی کمان را زہے بر زد از چرم خام<br>بشست اندرآورد یک تیر بام - وچون سد زدن میر خسرو وسد سکندر<br>زدہ ام از سپاہ فتنہ یاجوج مغل را پناہ - وچون پل زدن خسرو دہی<br>سے یکے پول دیگر بباید زدن - شدن را یکی راہ وباز آمدن - وچون ذیل بر میان<br>زدن عرفی الا در آستان حریم فطانت - ذیل ملازمت زدی بر میان<br>علم - وچون قفل زدن آملی طالب زدیم بر در قفل ترشحی - تا نوبہار حسرت صد سالہ<br>بشگفد حضرت نظامی در خانہ را چون سپہر بلند - زدم بر جہان قفل در خویش<br>بند سلیم معشوق پاسبانی با عاشقان کند - بلبل ز غنچہ قفل زند آشیانہ را -<br>ودر ینجا زدن بمعنی ریختن وانداختن وافگندن ونہادن ہم توان گفت زیرا کہ قفل با ہمہ<br>مصادر بمعنی بستن است ۱۲ فافہم وچون دایرہ زدن کہ بمعنی حلقہ بستن است بالفعل<br>بگرد ہسکر حلقہ بست آن سپاہ - چو ہالہ کہ زد دایرہ گرد ماہ - وچون نعل زدن وسند این<br>شعر سلمان است کہ در سند زدن بمعنی ساختن بیاید ونعل زدہ بمعنی نعل بستہ و<br>تیز اسپے کہ جمیع ضروریات او مہیا باشد براے سفر ۱۲ بہار وچون حصار زدن شیخ<br>نظامی در آن پہن صحراے دریا شکوہ - حصارے زد از موج لشکر چو کوہ -<br>وچون درگرہ زدن صائب تا بکی پوشیدہ از مصحبتان باغ سر زدن -<br>در گرہ تا چند آب خویش چون گوہر زدن ۱۲ وچون خرمن زدن والہ ہروی |

| محاورہ و سند وغیرہ | صفت فاعل | حاصل مصدر | مصدر عربی | مصدر فارسی ہم معنی یا مترادف | معنی اردو | مصدر فارسی |
|---|---|---|---|---|---|---|
| دررویدہ ام آن رخ چو لالہ - خرمن زدہ یک مہ از دو ہالہ میر معزی گہ سنبل زلفت تو خرمن زند بر لالہ زار - گہ ز عنبر جعد تو پرچین نہد بر گلستان - ۱۲ | | | | | | |
| چون سودا زدن صائب می فتد ہر روز بر کارش شکست تازہ - من ز سودائی سر زلف کہ سودا سے زنم - ۱۲ | ایضاً | ایضاً | | پختن ۱۲ ان بہار | پکانا | زدن |
| چون سرود بر دل زدن و سندش شعر میر خسرو است کہ در سند زدن بمعنے نواختن گزشت ۱۲ | ایضاً | ایضاً | | اثر کردن | اثر کرنا | ایضاً |
| چون مسواک زدن جز بیکز با قر کاشے زاہد شدہ در پردہ پندار و دگر ہیچ - مسواک زدہ بر سر دستار و دگر ہیچ - و چون افسر زدن و گل زدن نعمت خان عالی افسر عقل چو بر تارک دیوانہ زدند - گل داغی غوغش بر سر فرزانہ زدند - و چون طرہ زدن سید حسین خالص سر فرو دار دا گر حسن تو مشاطہ صبح - طرہ از مہر زند گوشہ دستار ترا - و چون اتاقہ زدن زلالی اتاقہ زد بکلہ گوشہ ام دمیدن مہر - کہ اے خراج ستان یکہ تاز آفاق - و چون پر زدن مرزا عبد اللہ عشق بر طاوس چون بسر بزند - میکند صد ہزار رنگ شکار - و چون ابلق زدن محسن تاثیر جز یک سخن از طوطے نطقم نتراود - ابلق زدہ رنگی بزند پر بیانم - و چون افسار بر سر زدن شانی گر خود پرست بر سر عیسے شود سوار - دجال دیو بر سرش افسار سے زند - و چون پا در رکاب زدن میر معزی خدمت کند عنان و رکاب ترا قدر - و چون دست در عنان زنی و پاے در رکاب ۱۲ | ایضاً | ایضاً | | استوار کردن ۱۲ بہار ن | جمانا اور قایم کرنا | ایضاً |
| فوقی یزدی نیست در بانے شان فوقی جو آہنگ اثر - نغمہ نصرت از ان برکوہ یاران سے زنم - ۱۲ | ایضاً | ایضاً | | عرض کردن و رسانیدن ۱۲ بہار | ظاہر کرنا اور پہنچانا | ایضاً |
| و چون تخت زدن ظہوری عشق جائے کہ تخت قدر زند عقل را پایہ تعقل نیست میر خسرو مرا اقبال داد این مژدہ بخت - زدم اندیشہ را بر آسمان تخت - و چون دام زدن فخر دامی است اینکہ از پی دل تو ہمے زنی - دام از ہمے | ایضاً | ایضاً | | گستردن ۱۲ ان بہار | بچھانا | ایضاً |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی یا مترادف فارسی | مصدر جعلی | مصدر اصلی | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | زبہر دل من زنی عزن- ۱۲ |
| زدن | تہ کرنا | تہ کردن | | ایضاً | ایضاً | چون زانو زدن مرادف زانو تہ کردن سلیم پادشاہ خوبرویانست چندان دور نیست- سرو شمشاد چمن گر پیش اوزانو زنند- ظہوری نیفتم زانو زدن پیش کس- کہ زانو زدن در نماز است و بس- و صاحب نوادر المصادر زدن درین محاورۂ زانو زدن بمعنی گستردن نگاشتہ ۱۲ ان |
| ایضاً | لگانا | کشیدن | | ایضاً | ایضاً | چون گلگونہ زدن حسین ثنائی تبائی سرگرمی عاشق ستم مشاطہ را حسن را گلگونہ از نازو عتابی سے زند- وچون غازہ زدن طغرا یکی غازہ بچہرۂ گل زند- یکی شانہ بر موے سنبل زند- وچون برسیخ زدن شیخ شیراز بہ نیم بیضہ کہ سلطان ستم روا دارد- زنند لشکریانش ہزار مرغ بسیخ- وچون چتر زدن خواجہ شیراز سبوکشان ہمہ در بندگیش بستہ کمر- ولی ز طرف کلہ چتر بر سحاب زدہ- قاسم مشہدی فی بہر سایہ چتر بفرقم زد آسمان- استادہ است چرخ کہ چون افگند مرا- ۱۲ بہار |
| ایضاً | کھینچنا | کشیدن | | ایضاً | ایضاً | چون قلم زدن بر چیزے خواجہ شیراز حافظ آن روز طربنامۂ عشق تو نوشت- کہ قلم بر سر اسباب دل خرم زد- وچون خط زدن نظام دست غیب خسرد وصل یار را از دل بیرون کردم نظام- خط نسیان بر دل از اندیشۂ باطل زدم- وچون عماری زدن فیضی توحید تو ہر کہ راند بی فیل- بر مور چہ زد عماری فیل- وچون نفس زدن طالب آملی ز بیق شو و ترانۂ داؤدیم بگوش- کہ آنجا کہ بلبلی نفس و لقتین زند- تا شیر تعب ز شوق طلب راحت است سالک را- یعنی زند دویدن بسرعت آب نفس- وچون صورت زدن خواجہ نظامی بدان تازشاہان اقلیم گیر- زند صورت ہر کسی بر حریر- وچون بردار زدن وحشی اینکہ وحشی را زدی بردار کم لطفی نبود- اولش بر دار منت داری بایست کرد- وچون تیغ و خنجر بر فسن زدن سلمان دسیدم غمزۂ تو بر دل من تیز تر است- راست مانند بہ تیغی کہ زنی بر فسنی ظہیر فاریابی |

| مصادر | معنی اردو | معنی فارسی/مترادف | مصدر عربی | مصدر اصلی | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | سپہر بر نکشد باد افتخجر صبح - اگر بشب نزند ہمت تو بر فشش ۱۲ |
| زدن | لگانا | دادن | | ایضاً | ایضاً | چون تکیہ زدن شفائی زند چون تکیہ بر بالین زمن افسانہ می پرسد - باین تقریب احوال دل دیوانہ مے پرسد - خواجہ نظامی زند تکیہ بر مسند تخت خویش - کہ ہر تخت را تخته ہست پیش - ۱۲ |
| ایضاً | ملنا | مالیدن ۱۲ بهار | | ایضاً | ایضاً | چون خاکستر زدن بجیب فیضی خاکستر اگرزنی ہمہ آست - خاکستر ہمہ اوست ذرات - وچون روغن زدن سلیم جوہر روح از شراب کہنہ ماند باصفا - تا نگیرد زنگ این شمشیر را روغن زنیم - اشرف تا شده در ملک امکان رخش فرمانت روان زد بجوہر تصویر روغن از برای شاطرے - وچون زہر زدن جیب کسے را وجیب کسے نظر بآن خط مشکین کسے مے تواند کرد - کہ زہر بدم شمشیر آفتاب زده - وله جبینکه روے تلخ کنند از قضای حق - غافل کہ زہر بدم تیغ قضا زند - وچون صابون زدن سلیم چنان افروخت تیغ فتنہ قامت - بخونریزی کہ تا روز قیامت - عجب گر دامن دریا رود خون - زندآن را صدف ہر چند صابون واله ہروی گسترده سخن ز سایہ مہتاب - صابون زده خاک را بصد آب - ۱۲ |
| ایضاً | رکھنا | نہادن ۱۲ | | ایضاً | ایضاً | چون رو بر زمین زدن دور پا چون میرخسرو شد ازبس خوشدلی رو بر زمین زد - سر اندر پای یار نازنین زد - وچون خال زدن صائب مرکز دائره حسن مصور گردید - خال مشکین چو بران عارض زیبنده زدند میر معزی خال سیاه بر لب شیرین زدی چنانکه - عمداً کسی ز مشک نقط بر شکر زند - وچون داغ زدن میرخسرو نعل دگرگون زده اسپش لطعن - بر رخ ابلیس زده داغ لعن - وچون دست بر دوش زدن صائب پشت و پاے چون سبو داریم در دیر مغان گو مزن دست نوازش آسمان بر دوش ما - وچون گام زدن شیخ نظامی کجا گام زد خشک بدراه او - زمین یافت سرسبزی از گام او - |
| ایضاً | بنانا | ساختن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون ہیرنگ زدن عرفی نگاشتند برائے نمونہ صورت دہر - جہان جاه ترا |

سخن فہمی - بر دولت تو زدن - بیان بودن - بہ عمل تکیہ - بدوادن ۱۲

| مصدر فارسی | مصدر اردو | [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | میزدند چون بیرنگ - وچون رکاب زدن سلمان ازپئی شبدیز شب وشب<br>رکاب زرزدند - نقرۂ خنگ آسمان رانعل زرین بزدند - وچون طاق زدن ولہ شہی کہ<br>بانی کیوان زطاق ایوانش - فرازبارگہ خویش طاق دیگرزد - وچون خشت زدن<br>امیر خسرو ورسدبستن سکندر ؎ بفارغ دلی جابجاتن زدند - ہمہ روز تا شب<br>خشت آہن زدند محسن تاثیر کسیکہ طینتش از کاہلے مخمر شد - چو خشت تازنند<br>بکارنشیند - وصاحب بہارعجم نگارد کہ خشت زدن درین شعر عبارت ازانست<br>کہ چون بنایان خشت درکارعمارت صرف کنند ودرگل نشانند تیشہ خود میزنند تا<br>محکم بود وزد مولف عبارت ازفرو ریختن فرونہادن خشت است ہنگام صرف<br>کردن درکارعمارت ۱۲ |
| زدن | کھیلنا | باختن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون نرد زدن وحشی دربزم عشق نرد مرادی سے نزنیم - زان روکہ چون رقیب دغاباز<br>نیستیم - وچون چوگان زدن فخر چوگان بزن بشادی بابندگان خویش<br>چوگان زدن زخلق جہان مرتراسزاست - وچون طاق وجفت زدن ظہیر فاریابی<br>چو طاق وجفت زدن برطریق لعب کنند - بہ نیزہ تنہا جفت وبہ تیغ تنہا سرطاق - ۱۲ |
| ایضاً | کھولنا | کشادن ۱۲ ان<br>بہار | | ایضاً | ایضاً | چون فال زدن عرفی تاکے دہم بدست تماشا زمام چشم - فالی زنم کہ<br>گریہ برآید بنام چشم - وچون رگ زدن صائب اگرزنندرگش باخبرنمی گردد - کسی کہ<br>گردش چشم تو کرد بیخبرش - ۱۲ |
| ایضاً | ترتیب دینا<br>اورآراستہ<br>کرنا | ترتیب دادن<br>وآراستن ۱۲<br>ان بہار | | ایضاً | ایضاً | شیخ نظامی اندران بزمہ پرہ زدہ - کبک دران [illegible] بستہ زدہ فردوسی<br>کشیدند گردان رزہ بر زدہ - بطوق وبزنجیر زرین زدہ - ۱۲ |
| ایضاً | بندکرنا | بندکردن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون دربگل یا بخشت زدن یادر راگل کردن است بگل یا بخشت بندکردن صائب<br>بگل یکبارہ نتوان زد دراسیدواران را - اگریار انخوانی نامہ ماخواندنی دارد - ولہ چون<br>بعیب وہنرخویش توانی پرداخت - توکہ ازجہل درآئینہ راگل زدہ - ولہ شوخگین |

| مصادر فارسی | معنی اردو | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | | درمیخانه را گر محتسب گل زد - که جوش گل شراب لعل خام آورد مستان را - وچون راه زدن مار طاہر وحید تلخ شد منزل بکام خویش این آواره را - زد چو مار زلف او راه من بیچاره را - |
| زدن | نصب کرنا | نصب کردن و بپا زدن ۱۲ ن بہار | | | ایضاً | ایضاً | چون دار زدن جمال الدین عبد الرزاق ده که سیاف قدر چون بیزند بہر تو تیغ - وه که جلاد اجل چون بیزند بہر تو دار - وچون خرگاه زدن شیخ شیراز یا رب دلی که در دو گیتی بروای کس نگنجد - دشت محبت آنجا خرگاه عشق چون زد - وچون خیمه زدن صائب خیمه در مصر چو پیراهن یوسف زده ایم - جلوه ها در نظر مردم کنعان داریم - وچون رایت زدن شیخ نظامی زده لشکر روم رایت بلند - زمین در کمان آسمان در کمند - معزی چه رایت است که نسرین زدست بر کهسار - که شد بلون دگر عالمی بدیع آئین - وچون طویله زدن شیخ نظامی طویله زدند آخور انگیختند - بسبز آخوران بر علف ریختند - ۱۲ |
| ایضاً | لینا اور پکڑنا اور اختیار کرنا | گرفتن ۱۲ ان بہا | | | ایضاً | ایضاً | چون آروغ زدن کمال اسمعیل ز امتلا چو قناعت ہمی زند آروغ - ز خوان جود وے از بسکه خورد معده آز - و مصدق این معنی است استعمال لفظ آروغ - با لفظ گرفتن بہمین معنی ولکه گیرد چو صبح آروغ از قرص آفتاب - آنرا که تو بخوان کرم امتلا کنی - وچون زنگار زدن جمال الدین عبد الرزاق بے ساز شد از حشمت تو ربط ناهید - زنگار زد از ہیبت تو خنجر بہرام - وچون خم زدن میر خسرو تنم از بار عشق تو خم زد - کیست کز بار عشق خم نزند - ۱۲ |
| ایضاً | صرف کرنا | صرف کردن ۱۲ ان بہار | | | ایضاً | ایضاً | چون زر زدن میر خسرو زین اساسی نهی فراخ نه تنگ - زر زنی در عمارت گل و سنگ - ۱۲ |
| ایضاً | دوڑانا | تاختن ۱۲ ابہار | | | ایضاً | ایضاً | چون اسپ زدن فردوسی ز قارن چو افراسیاب آن بدید - بزد اسپ لشکر سوے او کشید - شیخ نظامی ازین سو کمر بسته گردن کشی - برون زد جنیبت چو تند آتشی - ۱۲ |

[illegible] راه زدن بازنسته [illegible] خبیث در [illegible] آینگان [illegible] ۱۲ ابہار

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| زدن | جلانا اور تلف کرنا | سوختن و تلف کردن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چو زر بآتش زدن عالی کار تو نیست عشق نگهدار و دین و دل - زر را بآتش از ہوس کیمیا مزن - ۱۲ |
| ایضاً | جماع کرنا | جماع کردن ۱۲ ان بہار ب وارستہ | | ایضاً | ایضاً | یحیی کاشی گر انسانیت از گاو و خر آید - بکون خر زدنے آدم بر آید - ۱۲ |
| ایضاً | ہلانا | جنبانیدن | | ایضاً | ایضاً | چون مروحہ زدن کمال اسمعیل بادبی یاری لطفت نزند صبحدم مروحہ بر گلزاری و صاحب بہار عجم درین محاورہ زدن بمعنی کردن نگاشتہ و چون ابرو زدن شمس الدین سیستانی تو بہ بخشیدن صد گنج گہر - ابرو زند و گرہ بابرو نزند - ۱۲ |
| ایضاً | روشن کرنا | افروختن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون شمع زدن حکیم بیگ خان چون شدم بر بیکسیہای شہیدان مژدہ - بر مزارش خواستم شمعی زنم خنجر زدم - اسیر از فرنگی نرگسی تیر نگاہے خوردہ ام - شمع سبزی بر سر لوح مزار ما زنید - و بعضی درین بیت شمع زدن بمعنے گذاشتن شمع بر جائی بعد روشن کردن نگاشتہ اند و نزد مولف نیز ہمین معنے صحیح است ۱۲ |
| ایضاً | دہنکنا | فلخمیدن | | ایضاً | ایضاً | چون پنبہ زدن اثیر الدین اخسیکتی ہر روز مہر پنبہ زدن بر دواج چرخ صبح از عمود مشتہ کند و ز افق کمان - و پنبہ زن بمعنے نداف نزاری قہستانی سر انا الحق بنود در سر ہر پنبہ زن - لایق حلاج بود مرتبہ دار عشق - و لہ پنبہ زنے فاش کرد یک نکتہ از سر عشق - در ہمہ عالم فتاد شور از ان مسئلہ - سنائی آن شنیدی کہ بود پنبہ زنی مفلس قلتباش خواند زنی - ۱۲ |
| ایضاً | ٹپکنا | معروف | | ایضاً | ایضاً | چون بر زمین زدن گلستان فقرہ استاد از زمینش بدو دست بالا سر برد و بر زمین زد - ۱۲ |
| ایضاً | پانا اور حاصل کرنا | یافتن | | ایضاً | ایضاً | چون تاب زدن از حسین ثنائی چہرہ آرای خلایق خاک درگاہ تو باد - کز غبارش عارض خورشید تابی می زند - ۱۲ |

دربیخ معنی کاشت ۱۲ بہار

| مصدر لغات | معنی اردو | مترادف فارسی یا مصدر فارسی | مصدر عربی | ماضی | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| زدن | اوڑہنا | برسر کشیدن | | ایضاً | ایضاً | چون چادر زدن سید حسین خالص زدچادر قلندری ازلالہ بر چمن - گویا درین دو روز سفر میکند بہار - ۱۲ |
| ایضاً | اوٹھانا | برداشتن | | ایضاً | ایضاً | چون دست بدعا زدن تاثیر فوت شد بسکہ زمن مطلب ناخواستنی - بدعا دست زدم چشم اجابت ترشد - ۱۲ |
| ایضاً | سینا | دوختن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون رقعہ زدن [۵۱] نظام دست غیب ہر نفس داغ دگر بر تن خود سوخت نظام - ہمچو آن رقعہ کہ بر خرقہ پشمینہ زنند - ۱۲ |
| ایضاً | باطل کرنا | باطل کردن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون جادو زدن [۵۲] مسیح کاشی جادوے روی تو با مصحف رو ہمخانہ است - این چہ جادوست کہ قرآن نتواند زدنش - ۱۲ |
| ایضاً | کہودنا | کندن | | ایضاً | ایضاً | چون نقب زدن [۵۳] صائب عاجزم در گرہ خویش کشودن صائب - منکہ نقب از مژہ در سینہ خارا زدہ ام - ۱۲ و چون خندق زدن انوری حصار کردہ برین آبگینہ گون طارم - بگردوے زدہ از بحر بیکران خندق - و صاحب بہار عجم زدن درین محاورہ یعنی خندق زدن بمعنی ساختن نگاشتہ و مآل واحد است ۱۲ |
| ایضاً | تراشنا | تراشیدن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون خامہ زدن میر خسرو خامہ مزن سوختن عامہ را - آہ از زور مکن خامہ را - و درینجا زدن بمعنی ساختن ہم درست مے آید ۱۲ و خامہ زدن مقط کہ قط قلم بران زنند ۱۲ |
| ایضاً | لیجانا | بردن | | ایضاً | ایضاً | چون نیاز زدن [۵۴] طغرا نیاز ما زدہ بکشا بزلف مار انگشت - کہ بی فسون نتوان بر و سوے مار انگشت - ۱۲ |
| زدونتن بروزن مینوشکن لغت ژند پاژند | مول لینا بیست | خریدن ۱۲ بہان | شراء بالکسر | | | |
| زریتونتن | بونا | کاشتن ۱۲ ب | بذر و زرع | | | زریتونمی کارم ۱۲ زریتونید کارید ۱۲ |
| زرہانتن | جننا | زائیدن ۱۲ ب | ولاد | | | |

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | امر حاضر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| زمرونتن بالفتح و راے مہملہ بواو رسیدہ بروزن پہلو شکن لغت زندو پازند ۱۲ ن ب | گانا | سرائیدن و خواندگی کردن ۱۲ ب | تَغَنّی تَغْنِیَه | | | زمرونمی سرائیم و زمرونیند سرائید ۱۲ ب ن |
| زبرونتن بالفتح و راے مہملہ ۱۲ ن | مرنا | مردن ۱۲ ن | مَوْت | | | |

# باب زای فارسی

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | امر حاضر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ژاژیدن | بیہودہ بکنا | ہرزہ گفتن ۱۲ ن | هَذْی هَذَیَان | ژاژ | ژاژد | ماخوذ از ژاژ کہ نام گیاہے است بسیار خام کہ ہر چند شتر آنرا بخاید از بس بیمزگی فرو نتواند برد و آنرا بتازی علیص بغین معجمہ بروزن حریص گویند و سخن ہرزہ و بیمعنی را ازین جہت ژاژ است خاقانی شعر اُستادان فرو ژاژ ہائی خود نہم۔ سخت سخت آید خرد را اے کہ منکر منکرم۔ ژاژ و ژاژہ بدینمعنی بالفظ خائیدن و درائیدن بمعنی گفتن مستعمل است فخری سگی گوید من چون توام بفضل و ہنر۔ سبک خرد بود و یاوہ گوی و ژاژ درائے مولوی معنوی بردلبر ما ہیچکسی را مفزائید۔ مانندۂ او نیست کسی ژاژ مخائید۔ خاقانی ز ژاژ خائے ہر ابلہی نرنجم از آنکہ۔ ہنوز در عدم است آنکہ ہمقران من است ۱۲ |
| ژون | گودنا | مخفف آژون کہ گذشت ۱۲ ن | تَغْرِیز ن | | ژند | فردوسی بنزدیک آن گرگ باید شدن۔ ہمہ چرم او را بہ پیکان ژدن ۱۲ |

| مصادر لغات | معنی اردو | معنی فارسی یا مرادف فارسی | مصادر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ژفیدن بالفتح و یای معروف ۱۲ ان ج | بھیگنا اور تر ہونا | ترشدن و خیسیدن ۱۲ ان | اِبتلال اِستبلال اِنہلال | ژف بمعنی ترکه نقیض خشک باشد ۱۲ ب | ژفد | روحی ازاندم که دیده رخت راندیده- شده جمله گیتی زاشکم ژفیده- ۱۲ |
| ژکیدن بفتح اول و کسر دوم و برای مہملہ ہم آمده و برای معجمه ہم گذشت و بضم اول ہم آمده ۱۲ ب | بڑبڑانا | سخن زیر لب گفتن از روی خشم ۱۲ ان ج | | ژکش و ژک سخنی که از روی خشم و اعراض در زیر لب گویند ۱۲ ان ج | ژکد | ژکان سخن زیر لب گویان بخشم- فردوسی برفتند زایوان ژکان و دژم- دہان پر زباد و روان پر زغم- بگفت این و تیغ ازمیان برکشید- زخون سیاوش لبی بر ژکید کسائی آن طبیع سازگار چه کردی تراچه شد- بامن ہمی لنسازی و دایم ہمی ژکی ژکاره و ژکور لجوج و گران و ستیزه کار خسروی چون روز پدید آید آسایش یابم زین علت مکروه ستمگار ژکاره فخر گرگانی مگر بودی لجوج و ژکاره شده ژکاره گرد آمد بهم چندین ستاره- و در توسی ژکور بخیل و وزد- رودکی چرخ فلک ہرگز پیدا نکرد- چون تو یکی سفله دون ژکور ۱۲ ان ج و در فرہنگ جہانگیر است ژکور با اول مفتوح سفله و بخیل و وزد گرفته و پیچیده بود سوزنی بوہم ہیچ حکیمی نبود ازین حکمت- که سال سفله رفت و بخیل سخت ژکور- لامع جرجانی زمانه ملح ترا جاودان ہمی دارد- از آنکه سخت عزیز است و اوست سخت ژکور- ۱۲ |
| ژولیدن بواو مجہول ۱۲ ان | اولجھنا | درہم شدن و پریشان شدن ۱۲ ان ج | تشعث | ژول | ژولد | ژول چین و شکن و درشتی و ناہمواری و درہم شده و پریشان ژوله و ژولیده مثله سنائی مانده گشتم زبای و از دیده- شانه نو بود و موی ژولیده- ودر برہان است ژولیده بروزن شوریده درہم رفته و درہم شده و آمیخته و بدست مالیده شده و پریشان را گویند و این معنی رابیشتر در زلف و کاکل استعمال میکنند ۱۲ ب |
| ژوہیدن بواو مجہول ۱۲ ان | ٹپکنا چھت کا | چکیدن آب از سقف خانه بسبب باران | قطر و تقاطر | | ژوہد | |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی [illegible] | [illegible] | [illegible] | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | باریدن ۱۲ ان<br>ج ب | | | | |
| ژوسیدن | کھیت<br>سینچنا | کشت و زراعت<br>را آب زدن | | | ژوسد | ژوسیده با اوّل مفتوح و واو مجهول بروزن ژولیده کشت و زراعت آب زده را گویند ۱۲ اسج و در برهان و جهانگیری تنها همین صیغه نگاشته و مصدرش نه نگاشته ۱۲ |

# باب سین مهمله

| | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ساختن و<br>سازیدن | بنانا | کردن ۱۲ ان بہا | | ساخته و<br>سازش و<br>ساز و سازنده<br>آفرینش<br>۱۲ | سازد | چون دام ساختن ظهوری غزالان کز نگه دام می تسازند چنین لهابخود رامی تسازند وچون برهمن ساختن و لہ معنی صورتش افگند به بتخانه نظر ـ از صنم هر طرفی برهمنی ساخته اند ـ بعضی از محققین گویند که ساختن و کردن عبارت از انست که شی مقصود بعمل را عین معمول الیه گردانند چنانکه بگویند آرد را خمیر کرد و نقره را انگشتر ساخت اما گاهی عبارت ازان نیز باشد که آن شی ثانی را باین شی متعلق گردانند چنانچه گویند اسپ را زین ساخت است و کمان را زه کرده است و پارچه را رنگ کرده است و تنه زین ساختن در ساختن بمعنی بستن بیاید و ساز چند معنی دارد اوّل هر چه آنرا توان نواخت چون نی و چنگ و رباب و امثال آن ۱۲ ان بہا ج ب دوم بمعنی ساختگی و کارها و استعداد فرخی بدل نیک تو و او دست خداوند تو ـ این همه نعمت سلطان جهان این همه ساز ـ ۱۲ اب ج سیوم سلاح جنگ را گویند حکیم سوزنی ز هیبت تو عدد نقش شاهنامه بود ـ گرزونه اسپ بکار آید و نه اسپ و نه ساز ۱۲ ان ج ب بہار چهارم بمعنی مثل و شبیه و نظیر و مانند ۱۲ اب ج پنجم بمعنی نفع و فایده ۱۲ اج ششم بمعنی سامان و سرانجام ۱۲ اب بہار ن هفتم بمعنی یراق و ساز اسپ ۱۲ بہار ب ہاشتم بمعنی موافق چنانکه گویند فلانی با |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی انگریزی لغت | مرادفات اردو وغیرہ | مصدر متعدی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | | فلانے سازاست اسے موافق است ونفی آن بالفظ نا کنند والہروی بازے<br>عیش مخور سخت تنگ حوصلہ است۔ فکر بیہودہ مکن غم بطبیعت ساز است ۔ و<br>ہم بدینمعنی است یعنی بمعنے موافق سازوار وسازگار وسازگر۔ والہروی<br>زبخت بدچہ طمع کردہ کہ سازگر آید۔ زگوشش کرچہ تعرقع کنی سخن شنوی امیر رضی<br>دانش داغ سیر پراگندۂ گلستان سوخت۔ ہوائے سایۂ گل نیست<br>سازگار مرا۔ کلیم در آتشم چو پنبۂ داغ از ملایمت۔ از طبع سازگار خود آزار میکشم<br>وساختہ رنگ مرادف سازگار است وگاہے ساز بمعنی مصدر و مفعول<br>استعمال سے یابد چون کار خدا ساز اسے کاریکہ خدا ساختہ باشد ومائدۂ دست ساز<br>اسے مائدہ کہ آنرا بدست ساختہ باشند خاقانی ہر مائدہ کہ دست ساز فلک<br>است۔ یابی نمک است یا سراسر نمک است ۔ ۱۲ ان بہار نہم بمعنے تحمل وامر بدینمعنی<br>نیز دہم بمعنے ضیافت ومہمانی یازدہم بمعنے مکر وحیلہ وخدعہ وفریب ہم آمدہ ۱۲ ص<br>ب وساز بودن دماغ کنایہ از تازہ وخوش وخرم وشگفتہ بودن دماغ است<br>اثر زشوق وصل تو دایم دماغ من ساز است۔ مے ہوائے تو پیوستہ در کدو دارم<br>نصیب گشت مرا بازماندۂ لب یار۔ دماغم از مے لعل است ساز در گلشن۔<br>تاثیر کنونکہ دل بکف دلبر خوش آواز است۔ دلم ہمیشہ برقص و دماغ من ساز<br>است۔ وساز کردن یعنی ساختہ وآمادہ وآراستہ کردن صائب مدت عمر<br>کم ووقت بہاران تنگ است۔ غنچہ در پوست مگر ترک سفر ساز کند۔ شیخ نظامی<br>چو عزم جہان گشتن آغاز کرد۔ برشتہ زدن رشتہا ساز کرد۔ نخستین صف میمنہ ساز کرد۔<br>زتیغ اژدہا را دہن باز کرد۔ پژوہندۂ دیگر آغاز کرد۔ کہ دارا نچندان سپہ ساز کرد۔<br>چو غول شب آئین بد ساز کرد۔ نزہ بردن مردم آغاز کرد۔ کشاورز شغل سپہ ساز کرد<br>سپاہی کشاورزی آغاز کرد۔ وساز ور وساز مند یعنی ساختہ وآمادہ ومہیا<br>ومرتب شیخ نظامی چو بر میمنہ ساز ور گشت کار۔ ہمہ میسرہ شد چو زرین حصار۔ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی یعنی ترجمہ بزبان اہل زبان | مصدر مجہول | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | بدین سازمندی جہانگیر شاہ - برافراخت رایت زماہی بماہ - ۱۲ بہاران و ساخت بمعنی ساز اسپ بدر چاچی صبح از پی جنیبت خاص شہنشہی - این شیر جنگ را زر رسرخ ساخت ساخت - ۱۲ بہار و نیز ساخت بمعنی کار سے راتمام کرد و دوال تسمہ رکاب و یراق و بند و بار زین اسپ را نیز گویند و بمعنی برگستوان ہم آمدہ است ۱۲ آ و ساختہ ترجمہ مجہول چنانکہ گویند این سخن ساختہ است ۱۲ بہار |
| ساختن و سازیدن | بنا کر کہنا | ساختہ گفتن | | ایضاً | ایضاً | چون پیغام ساختن از خود ظہوری فغان از قاصدان بی تصرف - ز خود یکبار پیغامے نسازند - و چون حرف و سخن از زبان کسے ساختن تا شتر گمانم می شود عیبے کہ از من مدعی گوید - چو آن لالی کسے سازد کسی حرف از زبان او - ۱۲ بہار |
| ساختن | موافقت و توجہ کرنا | موافقت و توجہ کردن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | و این معنی بحرف با و را وضمائر ثلاثہ مستعمل ظہوری اگر و باغ می بینم گلم در چشم مے افتد - غلط باشد اگر گویم کہ زندانم نمے سازد - ولہ باغ رویان بہ بہارنگم محتاج اندسیے ہست کہ با ہچو منی ساختہ اند - ولہ نبرد ازم بپاس صبر و طاقت - اگر دزدان باین کالا بسازند - صائب غرور من نمی سازد بہر صید زبون صائب - بگرد دام خود گرداندہ ام صد بار عنقارا ولہ دل مرانگہ گرم یار سے سازد - ستارہ سوختہ را این شرار سے سازد - سے عقل گر صائب نسازد با دل من گو مساز - عشق با این بے نیازی سے کشد ناز مرا - ۱۲ |
| ایضاً | باندھنا | بستن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون اسپ را زین ساختن میر شہ - و احسن چے ساز و سمند فتنہ زین - تا تازد عشوہ ہر سو لشکری پیدا شود - و چون رسن ساختن بمعنی آویختن و متعلق گردانیدن رسن بکشتی بجہت برون کشتی اندازہ گیر را - شیخ نظامی گہ این را گہ آن را رسن ساختی - خطر بین کزین سان رسن باختی - ۱۲ ان بہار و در بعض نسخ در من شعر بجاے ساختن باختن مرقوم است واللہ اعلم بالصواب |
| ایضاً | سجانا | نواختن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون ساختن ساز و عود و مانند آن میرمعزی زہر عید نگار اہمین چہ سوزی عود چرا شراب نہ پیمائی و نہ سازی عود - ۱۲ ان |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی اور فارسی کے ہم معنی مصادر | مصدر عربی | قیاسی یا سماعی | متعدی | محاورہ و سند وغیرہ |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| ساختن | لکھنا اور نقش کرنا | نوشتن و نقش کردن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون نقش ساختن و شکل ساختن یحیی شیرازی نقاش کہ بس شکل نکو مے سازد - گل را ہزار رنگ و بومی سازد - تا روے تو دید رفت و دستش از کار - ہر گہ کہ قلم گرفت روے سازد - عامی نہاوندی نقاش کہ نقش مو بمومی سازد ساقی و صراحی و سبو می سازد - ہر چہرہ کہ ہست می نماید اما - از صورت اندیشہ روے سازد - |
| ایضاً | آرائش دینا | آرائش دادن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون زلف ساختن باقر کاشی زلف می ساختی و موے پریش مے گفت - حیف صد حیف کہ شائستہ زنار شدم - ۱۲ |
| ایضاً | صبر و تحمل کرنا | صبر و تحمل کردن ۱۲ ب | | ایضاً | ایضاً | خواجہ حافظ عہد کردی کہ بسوزی زغم خویش مرا - ہیچ غم نیست تو مے سوز کہ من مے سازم - ظہوری نشاط من مگر دیدہ بر اندہ من عاشق - لب خندان من بی چشم گریانم نمے سازد - ولہ نمی آید از من کہ بی غم بسازم - باین شوق با گریہ کم بسازم - ۱۲ |
| ایضاً | گانا | سرودن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون نغمہ ساختن خواجہ حافظ مطرب چہ نغمہ ساخت کہ در پردہ سماع - بر اہل وجد و حال در ہاے و ہو ببست ۱۲ بہار |
| ایضاً | بسر کرنا | بسر کردن و گزرانیدن | | ایضاً | ایضاً | چون شب ساختن سکندر نامہ نظامی سوار شبخون بر اہل تاختن - بر آسود و آمد بشب ساختن - ۱۲ |
| ایضاً | درست کرنا | راست کردن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون پردہ ساختن اے آہنگ راست کردن حافظ مطرب چو پردہ سازد شاید اگر بخواند - از طرز شعر حافظ در بزم شاہزادہ - ۱۲ |
| ایضاً | دینا | دادن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون تہنیت ساختن نظامی بزرگان بر و تہنیت ساختند - بآن سر بزرگی سر افراختند - ۱۲ |
| ایضاً | بچھانا | گستردن | | ایضاً | ایضاً | چون خوان ساختن خاقانی درع حکمت پوشم و بی ترس گویم الغیاث - خوان سنجش بسازم و بی ترس گویم کالصلا - ۱۲ |
| ایضاً | تعمیر کرنا | تعمیر کردن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون خانہ ساختن میر رضی دانش یاد آن شورش کہ با طوفان شدن میساختم |

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی یا ترجمه اردو بفارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | خانه برنیت ویران شدن سے ساختم۔ صائب درجهان آب وگل ویرانهٔ از من نماند تیشعل خودسازی مرا از خانه سازی بازداشت۔ سلیم درحصار عافیت ایمن مشو از حادثات۔ تا یکی از موم چون زنبور نتوان خانه ساخت۔ ۱۲ |
| ساختن | سنوارنا۔ بنانا | آراستن وتقطیع کردن ۱۲ بهار | | ایضاً | ایضاً | چون خویش را ساختن سعید اشرف این زمان بامن نمے سازد وگرنه پیش ازین۔ خویش رامی ساخت چون از دور پیدامی شدم۔ ظهوری بتان خود را چنان زیبا بسازند۔ که در هر لحظه صد شیدا بسازند۔ ۱۲ |
| ایضاً | موافق رکهنا | سازگار داشتن ۱۲ | | ایضاً | ایضاً | چون تن ساختن بچیزی نظامی تن اینجا به پست چون ساختن۔ در انجا بگنجینه پرداختن۔ ۱۲ |
| ایضاً | ترتیب دینا | ترتیب دادن | | ایضاً | ایضاً | چون جاے ساختن بچیزی ظهوری چه حرص در عمارت دلبر آراست۔ بهر دل صد هزاران جا بسازند۔ ۱۲ |
| ایضاً | کرنا | کردن | | ایضاً | ایضاً | چون فکر ساختن ظهوری سر خود را بنازم فکر سامانم نمی سازد۔ ندارم شکوهٔ از درد درمانم نمے سازد۔ وچون سے ساختن وله آن راهست کانجاره نوردان۔ دوعالم طے بهر گامے لسازند۔ وچون وقف ساختن وله شور صدکان نمک بهر جگرهای فگار۔ وقف بر شکر گنج دهنی ساخته اند ۱۲ |
| ساییدن بهر دو تحتانی ۱۲ وساویدن | پیسنا | آس کردن ۱؎ | طحن | سایش | ساید و ساود | چون سرمه سائیدن کنایه از سنگ سرمه سائیدن ۱۲ بهار طالب آملی چون دم مارسیه میکندش گوشهٔ چشم سرمه کفرکه درهاون وین می ساید ناصر خسرو از سائیش سرمه سود هاون۔ گرچه تو ندید دیده دانا۔ ۱۲ ان وسای امر بمعنی بمعنے کشیده چون نگاه سرمه سای وچشم سرمه سای حزین زافغان شکیب نیست درآتش سپند را۔ مهر زبان دل نگه سرمه سای کیست۔ صائب صد جام لبالب است درگرو۔ درحلقهٔ چشم سرمه سایش۔ ۱۲ بهار وسا وچهار معنے دارد اوّل بمعنے زرخالص که شکسته وریزه ریزه بود ۱۲ سبح ودر لو ادر المصادر نگاشته بمعنے خرده وریزه چون زرسا ومال هر دو معنی یکیست نزاری قهستانی |

۱؎ صاحب نوادر معنی سائیدن بمجاز نگاشته یعنی سودن حقیقی نه آس

| مصدر لغات | معنی اردو | معنی فارسی یا لغت / باہم اتحاد ایرانیان | مصدر عجب | حاصل مصدر | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | صیقل کن این رواق ازرق- ریزد زرساو برکرانه- وین صحن زرد و تقی نشوراست- از زرساو چون دهانه حکیم سوزنی بعمر زیست مرا عهد تو هم قیمت زر- زر چه چون ساو شکسته و چه دینار درست- ۱۲ اج دوم بمعنی باج و خراج ۱۲ ان سج فردوسی مرا با چنین پهلوان تاو نیست- اگر رام گردد به از ساو نیست- ۱۲ ان سنائی بهرام شه مسعو آن شاه که او را- شاهان جهان پاره و ساو گزارند- ۱۲ اج سوم بمعنی سودن و ساویدن ۱۲ اج سـ امر یعنی و هم اسم فاعل چون سوهان چوب سا و استخوان سا و ۱۲ ان چهارم آهنی که بدان کارد و شمشیر تیز کنند ۱۲ اب و ساوه شکسته و ریزه ریزه باشد (زر خالص که بزیادت های هوز ۱۲) ارزقی گل و لاله است زر ساوه و زر خالص- و هان لاله از سیمات روی گل ز سبز- ۱۲ اج و سا بدون واو نیز چهار معنے دارد اوّل بمعنی باج و خراج ناصر خسرو پادشاه گشت آرزو بر تو زیبای تو- جان و دل باید داد این باشارا باژ و سا- دوم شبه و مانند سیف اسفرنگی هست شترگربها و رسخن من دلیک- گربه او شیر گراست شتر او فیل سا- سوم نوعی از خوشش قماش باشد تراری قهستانی تشریفهاے فاخره کرده روان زهر سو تخ و فیج و کلخا کو و سیای ساوه چهارم سائیدن و امر از سودن بود ۱۲ اج ب و در برهان نگاشته که سا بروزن جلیا سودن را نیز گویند و امر بسائیدن و سودن هم یعنی بسا ۱۲ |
| سودن شعدی ۱۲ | گھسنا اور رگڑنا | معروف ۱۲ بہا | تحقیق | | ساید | چون دست بر هم سودن صائب در ریاض آفرینش خاطر آسوده نیست برگ عیش این چمن جز دست بر هم سوده نیست- وله چون لسانیم دست بر هم گر شمار نقد عمر- رنگ افسوس بدست باد پیمانده است- و چون سینه بر آتش سودن لسانی کار بلبل نبود سینه بر آتش سودن- پیش دلگرمی پروانه بمیرم امشب- و چون سر بر سودن سالک یزدی تیغ ما چون کوه مے ساید سر خود را بابر- برق مے غلطد بخون از لمعه شمشیر ما- عرفی این جوهر ذات از شرف نسبت آباست سوداست با برین دُر اگر چه سریم را- و سوده آنچه از سودن بهم رسد چون سوده |

این خطا از مصنف ع ... ست در بیان ... سائیدن ۱۲

| مصادر فارسی | معنی اردو | [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | الماس وسوده آہن وسوده شنگرف وسوده صندل سلیم از سوختم دامن آفاق لبالب چون سوده شنگرف زخاکستر سرخ است - اثر بدگهر ازحکمت دنیا نسازد خاکسار برنخیزد سوده آہن بتعظیم صبا - ۱۲ بهار و جنگسود بمعنی جنگ آزموده شیخ نظامی درآمد بدو زنگی جنگسود - بیک ضربت از تن سرش را ربود - ۱۲ |
| سودن | پیسنا | آس کردن | | | ایضاً | چون استخوان سوده ناصر علی دل بخوان چرخ مهمان کش نه بندی زینهار - درنمکدان کواکب استخوان سوده است - ۱۲ |
| ایضاً | آلوده ہونا | آلودن عطر و امثال آن خلاصهٔ فرہنگ ۱۲ | | | ایضاً | چون غذا مشکسود حزین درین فکرم که تعلیم خنین سازم سخودش را - بداغ دل دہم یاد غذا مشکسودش را - وچون قلم مشکسود صائب عالم ختن شد از قلم مشکسود ما - جای ترحم است بزخم حسود ما - ۱۲ بہار |
| ایضاً | ملنا | مالیدن ۱۲ بہار | | | ایضاً | واین معنی قریب تر بمعنی اول است تا آنکه اگر یکے گفته شود جا دارد - ۱۲ |
| ایضاً | بیٹھنا | ریختن ۱۲ بصیلاو | | | ایضاً | چون نمک سودن در چیزی صائب در چشم اعتبار نمک سود نیست و بس - در شوره زار عالم اگر هست حاصلے - ۱۲ بہار |
| ایضاً لازم | گھسنا | سوده شدن | | | ایضاً | چون سر بچرخ سودن ۱۲ بہار دانش بدولت خاکساران میرسند از این مکان دانش - درین درگاه سر بچرخ ساید جبهه سایان را - صائب منزوافتادگی غافل مشو ابر اگر ساید - که از راه تنزل قطره گوهر می تواند شد - وله سایه کلاه گوشه قدرش بر آسمان - چون بحر هر که آب ز شرم کرم شود - ۱۲ |
| سپردن و سپاردن بالضم وبالکسر ۱۲ | سونپنا | تفویض وتحویل نمودن ۱۲ ان | تفویض | سپارش و سپار ۱۲ ان وسپار ام نیز | سپرد و سپارد | نظامی علیه الرحمة سپردم بتو مایهٔ خویش را - تو دانی حساب وکم وبیش را - سپری و آسپری آخر شده و بپایان رسیده وتمام و آخر واین مجاز است ۱۲ ان ج انوری آنکه قوم نوح را نوشند باد لاتذر - دردوم کرداز زمین آسیب قهرش اسپری حسین وفائی براه کعبه وصل توپی سپر گشتم - ولی چه سود کاین ره نمیشود سپری ۱۲ ان سه میادوان باد تقاسے توکه اندیشه نبرد - بسر راح توپی گرچه تخن شد سپری |

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی اصطلاحی یا مرادف زبان فارسی | مصدر عربی | ماضی مطلق | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | ۱۲ ج و بمعنے معدوم و ناچیز و تمام و آخر محسن تاثیر سعی در کشتن تاثیر نمودن ظفر<br>است ۔ تا نگردیدہ ز خط تیغ نگاہت سپری ۔ ۱۲ وارستہ و بہار سپارش بالضم<br>در عرف سپردن کسی را بکسے برای اہتمام و تیمار و سے سلمان طریق نیست سپارش<br>بآسمان کردن ۔ کہ سایہ بر سر سکان ربع مسکون دار ۔ ۱۲ بہار و در برہانست سپر بکسر اول<br>و فتح ثانی و سکون رائے قرشت معروف بلغت پہلوی جبہ گویند و بمعنی روندہ و پایمال کنندہ<br>نیز آمدہ و امر برفتن و پایمال کردن ہم است یعنی براہ رو و پایمال کن ۱۲ ب و تمام این باب<br>بتصدیر الف نیز آمدہ چنانکہ گذشت ۱۲ |
| سپردن و سپاردن | بخشنا اور عطا فرمانا | بخشیدن و عطا فرمودن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | نظامی علیہ الرحمۃ سواد سفینہ بکیوان سپرد ۔ بجز گوہر پاک با خود نبرد ۔ ۱۲ ان |
| ایضاً | طے کرنا اور جانا | نوشتن و طے کردن ۱۲ ان ج | | ایضاً | ایضاً | چون راہ سپردن والہ ہروی زیر فلک آمدی بخواری ۔ باید رہ بر شدن سپاری ۔<br>۱۲ بہار و در فرہنگ جہانگیری سپردن بدین معنی با اوّل مکسور و ثانی مضموم نگاشتہ<br>و در برہان بدین معنی بکسر اوّل و فتح ثانی و فتح ثانی و بفتح اوّل و ثانی ہم آمدہ ۱۲ ب و نیز در<br>برہان ست سپردہ بروزن نکردہ طے کردہ و راہ رفتہ و پامال گردیدہ و بپاسے کوفتہ شدہ<br>باشد و بکسر اوّل ہم درست است ۱۲ ب |
| ایضاً | رکھنا | نہادن | | ایضاً | ایضاً | چون گام سپردن کمال اسمعیل در راہ تو نہادہ فلک صد ہزار چشم ۔ تا خر فراز دیدہ<br>او گام نسپرد ۔ ۱۲ ج |
| ایضاً | گزرنا | گذشتن و عبور کردن ۱۲ ن | | ایضاً | ایضاً | خواجہ سلمان بر پایہ تو پاسے توہم نسپردہ ۔ بر دامن تو دست معانی نرسیدہ ۱۲ |
| ایضاً | پامال کرنا | پامال کردن ۱۲ ب | | ایضاً | ایضاً | سنائی ہم بہ نیروسے بخت ملک آراسے ۔ سر کیوان سپر بر زدو پای<br>اسے پامال کن |
| ایضاً | پامال ہونا | پامال شدن ۱۲ ب | | ایضاً | ایضاً | و آنچہ صاحب برہان قاطع ہمہ برین معانی افزایش کردہ ازین قولش توان دریافت<br>سپردن بکسر اوّل معروف ست کہ چیزے بپیش کسی امانت گذاشتن باشد |

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصادر عربی | ماضی | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | و بمعنی گوشہ نشستن و قناعت و تسلیم کردن و توکل و تحمل و سلوک و فروتنی نمودن و پائمال شدن و بکسر اول و فتح ثانی بمعنے طی کردن و راہ رفتن بود و باین معنے بفتح اول و ثانی ہم آمدہ ۱۲ |
| سپوختن و سپوزیدن | کھوسنا اور گاڑنا اور چبھونا | فرو بردن چیزے بزور در چیزے و خلانیدن ۱۲ ن ب ج | دَفْع و دَعّ | سپوز | سپوز و امر نیز ۱۲ ج ب ان | حکیم سوزنی وسے راگاہ نہ بر گاہ نشان - عدو را چاہ کن در چاہ بسپوز - ۱۲ ج ابو العباس تخم محنت بپاش در گل شان - خنجر کین سپوز در دل شان - مولوی معنوی در زکر کرد کدو را آن عجوز - تا رود نیمی دگر وقت سپوز - انوری کودکی را کہ خشک بسپوزد - کونش تا روز حشر می سوزد - ہندو شاہ دل بیجان بہ نفاقش را خنجر اندرون سپوختہ باد - عبد المجید نوش گیتی را مخواہ از بہر آن - کرپے ہر نوش نیشی در سپوخت - ابو الخطیر ہر چہ دزد زیک سپوختنش - چارہ کم کند بدو ختنش - ۱۲ ان و این باب از لغت اضداد است - ۱۲ ان ج ب |
| ایضاً | نکالنا | برآوردن از چیزے ۱۲ ان ب ج | | ایضاً | ایضاً | انوری چون رہد یاد شہوت جانش - برسپوزد سر از گریبانش - فردوسی ہمان زخم گاہش فرود و ختند - بدارو ہمہ درد بسپوختند - ۱۲ ان ج |
| ایضاً | سستی کرنا | تاخیر کردن و کارہا را باز پس انداختن ۱۲ ب ن | | ایضاً | ایضاً | سپوزندہ و سپوزگار تاخیر کنندہ و باز پس اندازندہ کارہا و این مجاز است ابو شکور ہر کہ باشد سپوزگار بہ ہر - نوشی در کام او بود چون زہر - ۱۲ |
| ستادن و ستاندن و ستدن و در بعض مجموعہ ہا مصادر ستیدن ہم بہمین معنی مرقوم است ۱۲ | لینا | گرفتن ۱۲ ان ب | اَخْذ | ستدُ ستان و ستان امر نیز ۱۲ ان | ستد و ستاند | شیخ نظامی کہ بخشندہ خبر واز ز دادن - نہ آنکس کو پذیرفت از ستادن خاقانی باج ستان ملوک تاج دہ انبیا - کرد راو عقل داد خط امان از عقاب - ناصر خسرو بر حمد و ثنا مباش فتنہ - بر سختہ ستان سخن بہ شاہین - انوری نقد سخنت چو راییج افتاد - درداد و ستان آفرینش - والہ ہروی فی نامہ زمین بستد و فی کرد و دو اعم - قاصد ز تو آموخت مگر نامہ بری را و ستد از این شعر بضم دوم |

| مصدر لغات | معنی اردو | معنی فارسی [illegible] | مصدر عربی | ماضی [illegible] | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | ؎ چو مرداده را باز خواہی ستد ۔ چہ غم گر بود خاک آن گر بُد ۔ و درین بیت طاہر وحید بفتح دوم است ؎ درین بارگہ بی گواہ و سند ۔ بود گرم بازار داد و ستد و ستاد بمعنی توقف و اقامت میر خسرو نہ بدزان ترکتاز ہمچو بادش ۔ بجز ورحد ترکستان ستادش ۔ ۱۲ بہار |
| ستادن و ستاندن و ستدن | لے جانا اور دور کرنا | ربودن | | ایضاً | ایضاً | ارزقی نرخم تیر بستانند نور از دیدہ روشن ۔ بنوک نیزه بکشانید آب از چشم نابینا ۱۲ ان |
| ایضاً | پانا اور حاصل کرنا | یافتن و حاصل کردن | | ایضاً | ایضاً | چون تعلیم ستاندن از کسی علی خراسانی ستانده اند ز دجّال چون خرش تعلیم ۔ گرفتہ اند ز ابلیس جملہ شان ارشاد ۔ ۱۲ |
| ایضاً | کرنا | کردن | | ایضاً | ایضاً | چون تکلف ستاندن والہ ہروی باہر کہ دلت را سر الفت باشد ۔ در ہر کہ ترا چشم محبت باشد ۔ مستانش تکلف کہ تکلف قدری ۔ چون ہم ز جنون محض کلفت باشد ۔ ۱۲ |
| ستادن بالکسر ۱۲ ب | کھڑا ہونا | مخفف ایستادن ۱۲ ب | | | | ؎ سرو در باغ بیک پای ستاد است نگر ۔ بر کاب تو دود گر بودش پای دگر ۔ فیضی در پہلوی گل ستاده چہ شکر ۔ از صورت او خیال جسته ۔ ۱۲ |
| ستردن و ستوردن | مونڈنا | تراشیدن ۱۲ سبج | حلق و سبغتہ و ایساء | | سترد و ستورد | شیخ نظامی استره ہر چند می تیز یافت ۔ مو سترد و مو نتواند شگافت ۔ و این باب بہ تصدیر الف نیز گذشت ۔ ۱۲ |
| ایضاً | زائل کرنا اور مٹانا | زائل کردن و محو نمودن | | | ایضاً | چون رنگ ستردن فرخی گہ نشکار فرو آرد و برون آرد ۔ ز کوه تند پلنگ و ز آب ژرف نہنگ ۔ بگاه کوشش بستاند و فرو سترد ۔ ز دست شیران زور و زروی مردان رنگ ۔ و چون نقش ستردن انوری نقش طبیعی سترد روزگار ۔ نقش الٰہی نتواند سترد ۔ ۱۲ بہار |
| ایضاً | پاک اور دور کرنا | پاک و دور کردن ۱۲ ج بہار | | | ایضاً | چون خون ستردن از چیزے میر معزی ہمی سترد ز رخسار خون دیده بدستار |

ستردن بالکسر و ثانی مضموم [illegible] ۱۲ ب

| مصدر فارسی | معنی اردو | [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | بخون دیده ده انگشت خویش کرده خضاب ۔ ۱۲ |
| ستردن و ستوردن | دهونا | شستن | | | ایضاً | بچون حرف ستردن خواجه حافظ آب بروز نامهٔ اعمال بافشان ۔ بتوان اگر ستردحرف گناه را ۔ ۱۲ |
| ستودن بضمتین ۱۲ ا ن | سراهنا | مدح و ثنا کردن ۱۲ ن داین همان استودن است بالف با جمیع مشتقات که گذشت ۱۲ | تحمید و تمجید و مدح و امتداح و تمدح ۱۲ ص | ستایش و ستاه و ثنا و ستا و ستایش امر و ستایش مصدر و سپاس و شکر نعمت و آفرین ستایش ۱۲ | ستاید | فردوسی زنان را ستائی سگان را ستا ۔ که یک سگ به از صد زن پارسا ۔ جامی شاه باقر آنرا که بلاقتی خدا گوئی ثنا ۔ مخلوق چگونه اش ستاید بسزا ۔ شیخ نظامی علیه الرحمه ہیے خویشتن را نگی ستو ۔ که سوزان تر از آتشم زیر دود شیخ شیراز ستایش خداوند بخشنده را ۔ که موجود کرد از عدم بنده را ۔ شیخ نظامی ستایندگان جمله در بارگاه ستایش گرفتند بر بزم شاه ۔ و ستا به ترکیب فاعلی چون شاه ستا و خود ستا و مخلوق ستا چنید ویار بسخنی ده که بتوحید تو شاید ۔ کین فکرت مخلوق ستا را نشاسم ۔ شمس فخری بود موید طلیعه پیشه روح قدس ۔ از آنکه باشد طلیعه پیشه شاه ستا ۔ ۱۲ ج و ستایشگر آنکس را ستاید فخری ای آنکه در ایام ستایشگری تو ۔ صوفی شعر و عیب نکو بیانی هم را ۔ ۱۲ بهار ستوده ممدوح الوری اگر مدح وثنا هر کسی ستوده شود ۔ توان کسی که ستوده به تست مدح وثنا ستایشگاه مخلص شعر یعنی بیتی که در آن نام ممدوح در آرند و گریزگاه هم گویند عنصری بنام و کنیت آراسته باد ستایشگاه شعر و خطبه تا حشر ۔ ۱۲ ان و جای بدین معنی یعنی ستودن ستائیدن هم زیاده شنیده ۱۲ |
| ستیهیدن و ستیزیدن | [illegible] | با جمیع مشتقات همان استیزیدن و استیهیدن است که گذشت ۱۲ ان | | ستیهش و ستیزش و ستیهنده | ستیهد و ستیزد | ستیهیده بروزن فریبنده نافرمان و سخن ناشنو و ستیزه کننده و فریاد زننده را گویند ۱۲ ب فردوسی همان طوس نوذر و ان ستیهیده ۔ کجا پیش اسپ من اینجا رسید ۔ ۱۲ ان |

[illegible]

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | ماضی | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ستیزابیدن صف ۱۲ | لڑانا | جنگانیدن | | | | سند طلب |
| سجیدن بالفتح اول ۱۲ ن | سخت جاڑا ہونا | سرماے سخت شدن ۱۲ ن ب | | | | وآین باب شین معجمه نیز باید ۱۲ ان |
| سجائیدن بالفتح بروزن دمائیدن و بکسر اول ہم ۱۲ ب | سرد کرنا گرم چیز کو | سرد کردن چیزہاے گرم ۱۲ الف | | | | وباین معنی سجائیدن بہرو تحتانی بجاے نون ہم بنظر آمده وسجانیده بروزن دوانیده کسی را یا چیزے را گویند که بسبب سرماے سخت از حال خود گشته باشد وسجد بفتح اول وثانی بروزن نمد وسجن بفتح اول بروزن چمن وسجام بروزن عوام سرمای سخت را گویند وباین معنے باشین معجمه ہم آمده اند ۱۲ ب |
| سختن و سخیدن | تولنا | وزن کردن و سنجیدن ۱۲ ب ن ج | وزن زنة | سخت و ماضی نیز ۱۲ | سخند | انوری عمدهٔ آسمان اگر سست است ـ گره کیسهٔ عناصر سخت ـ در ترازوے همتش هرگز ـ حاصل روزگار هیچ نه سخت ـ ۱۲ ج ونزد بعضی درین رباعی سخت دوم بمعنے لازم مفهوم می شود یعنی سنجیده نشد وسخته موزون وسنجیده وبوزن درآمده ووزن کرده وسوخته مشیم آن شیخ نظامی سخن تا کی ز تاج وتخت گوئی ـ نگوئی سخت اما سخته گوئی ۱۲ ان وله سخن به که با صاحب تاج وتخت ـ بگویند سخته نگویند سخت ۱۲ ج |
| ایضاً | گننا | شمار کردن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | شیخ نظامی سریر و سراپرده وتاج وتخت ـ سخندان کزان بر توانند سخت ـ شمار نتوان کردن ۱۲ ان |
| ایضاً | جانچنا | مشخص کردن | | ایضاً | ایضاً | چون اندازه جیب سختن شیخ نظامی چو بر سختم اندازهٔ کار خویش ـ همین گوشه دیدم سزاوار خویش ـ ۱۲ |
| سرشتن بکسر تین ۱۲ ن | گوندھنا | خمیر کردن ۱۲ ن | عجن | سرشت | سرشند | سرشت بمعنے خمیر مایه ومخلوط وآغشته وخلقت وطینت وطبیعت خواجه افضل مارا به بدی رو مکن اے حور سرشت ـ زشتی مکن که همه رو باشند زشت ـ هجرت که ز دوزخ است بدتر صد بار ـ امید وصال است ورنه چه بہشت ـ ۱۲ ج شیخ شیراز بنی آدم سرشت از خاک دارد ـ اگر خاکی نباشد آدمی نیست ـ [illegible] |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی مع مصدر فارسی اگر ہو | مصدر عربی | ماضی مطلق | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | | خداے شخص تو از کبریا نہاد سرشت - کہ دنیا و سرشت تو نیست گر دریا - ۱۲ بہار |
| سرشتن | ملانا | مخلوط و آغشتہ کردن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | | |
| ایضاً | ملنا | مخلوط و آغشتہ شدن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | | شیخ نظامی علیہ الرحمۃ بہر مرزبان خطی از خون نوشت - کہ در مرز ما خاک با خون سرشت - ۱۲ ان |
| سرفیدن بالضم ۱۲ ان | کھانسنا | سرفہ زدن ۱۲ ان | سُعال ۱۲ ص | سرفید | سرف و سلف | سرفد | سرف و سلف سرفہ و سرفہ زننده و درد گلو و سینہ کہ بسبب سرفہ بہم رسیده باشد ۱۲ ان |
| سرائیدن و سرودن | گانا | نغمہ کردن ۱۲ ان | تغنی | سرایید | سرایش و سرودن نغمہ و سخن ۱۲ و سرود بمعنی رقص و سماع ہم ۱۲ بہار | سراید | سرایان مرادف سراینده شیخ شیراز علیہ الرحمۃ بہ مسجد در آمد سرایان و مست - می اندر سر و ساتگینی بدست میر خسرو سراینده مرغی ازین بوستان سرایش چنین کرد با دوستان - واله ہروی حاجت گفتن بلبل نبود گل داند - کہ سرود سراید چو نباشد چمنی - ۱۲ ان |
| ایضاً | کہنا و بولنا | گفتن و خواندن | | ایضاً | ایضاً | | طالب آملی زخم چو سر پنجہ شستی برود - مخور غم کہ مفتی چہ خواہد سرود - طالب آملی بس منفعلم زین دو سہ حرف کہ سرودم - زین بیش من و سرپیش فگنده بر سر شب - ۱۲ ان فردوسی چو سر آید سخن سختہ بہ - ز گفتار بد کام پردختہ بہ ۱۲ ان واله ہروی سے ثابت نفسی بر لب او تا نفس است - بی دعاے تو زبانی نسراید سخنے - ۱۲ بہار |
| ایضاً | بجانا | نواختن | | ایضاً | ایضاً | | چون چنگ سرائیدن بدرچاچ بر باد تو ناہید اگر چنگ سراید - صد قطب قص آید و از چرخ در افتد - وچون بربط سرودن گلستان چون باواز آمدن بربط سرا - کہتیدا آنکہ از سہر عادست چنانکہ گوشی کز ناقوس ہم یادی بگشاید و آن ۱۲ ان |

سرائیدن مرادف سرودن ۲ صفحہ

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصادر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره وسند وغیره |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| سرائیدن وسرودن | کرنا | کردن | | ایضاً | ایضاً | چون صفیر سرودن علی خراسانی قدسیان پیش گل رویش که رشک جنت است<br>می سرایند از فراز سدره چون مرغان صفیر ۱۲ بهار |
| سزیدن بالفتح ۱۲ ان | لایق ہونا | لایق و درخور بودن ۱۲ ان | | سزا بمعنی سزاوار ولایق ۱۲ ج ب | سزد | شیخ شیراز چو باد خزان بگلستان وزد - چمیدن درخت جوان را سزد -<br>کمال خجند زنجم از تو گر تابی زمن روی - که از خورشید دایم این سزید است -<br>میر خسرو گر تو گوئی چون نهان کرد ایزد مار از خویش - من چگویم گو بیم از حکم خدا<br>ایدون سزید ۱۲ ح و سزا بمعنی لایق و اطلاق آن باشخاص و اقوال و افعال<br>هر سه صحیح و شیخ نظامی ح سکندر بفرمود کار دشتاب - سزا سے نوشته نویسید<br>جواب ۱۲ بهار - و بمعنی موافق نیز ۱۲ ا ب ج سزا و سزید یعنی مکافات بدی و نیکی نیز ہاتفی ورمتوجه شدن<br>صاحبقران بشیراز گوید ه که چون کرد فرمانده روزگار - سپاهیان را سزاوار کار -<br>والهی قمی دوزخ پی عقوبت ما کافران کم است - ما را مگر بآتش هجران سزا کنند -<br>واله هروی هر کس کند انکار کمالات نیاید - آن را نتوان داد بجز<br>تو به سزائی - ۱۲ |
| سفتن و سفتیدن | سوراخ کرنا | سوراخ کردن ۱۲ ان | ثقب | سفت هر سوراخ عموماً و سوراخ سوزن خصوصاً ۱۲ ان و بمعنی محکم و مضبوط و سخت ہم و ماضی نیز ۱۲ ا ب | سفتد | خواجه شیراز ره که درّ دانه چنین نازک - و در شب تار سفتنم ہوس است -<br>میر خسرو علیه الرحمة که ز اول که چون الماس سفتم - گهر نشناخته خرمهره گفتم - و مخفی<br>نماند که سفتن بمعنی سوراخ کردن هر چیز عموماً باشد و بسوزن خصوصیتی ندارد چنانکه<br>گمان برده اند ہاتفی خدنگ پیاپی زدند آنچنان - که پیکان این سفت سوفار آن -<br>قدسی زمین چون غبار از جهان رفته شد - زنادک چو سوزن سنان سفته شد<br>۱۲ دار ستہ و سفته هر چیز سوراخ کرده چون لعل و دُر و بمعنی تحفه و هدیه که باہم فرستند<br>کمال اسمعیل این هر دو معنی را بنظم آورده ه هر شام تا بصبح بالماس طبع تیز -<br>این کرده ام که گوهر مدح تو سفته ام - خلعت بدست باد صبا از جهان لطف - هر دم هزار<br>نامه فرستاده سفته ام - همو گوید خجلم از سر کلکش که ز دُر بار کرم - ور نا سفته بسے<br>سفته فرستاده مرا - و نیز بمعنی سفتجه که بهندی آنرا ہنڈی گویند و هر چیز سر تیز چون پیکان |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی از کتب لغت معتبر مع نام کتاب | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | تیر و سنان و تیرہ و امثال آن ودر برہان بمعنی بفتح اوّل ہم نگاشتہ یعنی سفتہ و دزن ہفتہ ۱۲ شیخ نظامی تیرے از جعبہ سفتہ پیکان جست ـ درزہ آورد و درکشید درست و بمعنی سوواسے اوّل کہ نہ بے آنرا بمعنی گویند ۱۲ ج نفایس و در برہان بدین معنے بفتح اوّل ہم نگاشتہ و بمعنی حلقہ طلا و نقرہ کہ در گوش کنند و بمعنے سخن تازہ و نو ہم ۱۲ ان و سفتہ گر و سفت گر آنکہ جواہر و امثال آنرا بسفتد ۱۲ اب ن و سفتہ گوش بندہ و غلام شیخ نظامی رح دو کس ایمن اندار توانی بجوشش ـ یکی زم گردن یکی سفتہ گوشش ـ ۱۲ ان و در برہان است سفتہ گوش گوشش سوراخ کردہ را گویند و شخصے را نیز گویند کہ در گوشش او سوراخ باشد ۱۲ |
| سفتن | سوراخ ہونا | سوراخ شدن ۱۲ اب ان | | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | تراشنا | تراشیدن ۱۲ بہار ن | | ایضاً | ایضاً | ابو طالب کلیم کوہکن تعلیم خارا سفتن از استاد داشت ـ ہرچہ کرد از کاوش مژگان شیرین یاد داشت ـ ۱۲ ان بہار و صاحب مصطلحات وارستہ درین شعر بمعنی سوراخ کردن نوشتہ ۱۲ |
| ایضاً | خراش دینا | خراشیدن ۱۲ | | ایضاً | ایضاً | چون رگ سفتن ظہوری رگ تار را بسکہ مضراب سفت ـ توان گوہر نغمہ از خاک رفت ـ ۱۲ بہار |
| ایضاً | ٹپکنا | تراویدن و چکیدن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | و باین معنے بشین معجمہ ہم باید ۱۲ |
| سکرفیدن بکسر اوّل و بضمتین ۱۲ ان | لغزش کہانا اور سر کے بہل گرنا | لغزیدن و بسر در آمدن ۱۲ ان | کبو ۱۲ | سکرف | سکرفد | و ایضاً بشین معجمہ ۱۲ ان و در برہان تنہا بمعنی بسر در آمدن و سکندری خوردن مرقوم است یعنی کلمہ لغزیدن نیست ۱۲ |
| ایضاً | ٹھوکر کہانا ستور کا | سکندری خوردن ستور ۱۲ اب | | ایضاً | ایضاً | |

سطر ۱ افتاد از بار دو ۱۲ مصلح

| مصدر فارسی | معنی اردو | [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| سکنجیدن | کہانسنا | سرفیدن ۱۲ ان ب | سُعال | سکنج<br>ہندی کہانسی | سکنجد | سکنج سرفه و آواز گلو و خراش و گزش ۱۲ ان |
| ایضاً | | آواز بگلو گردانیدن ۱۲ ان ب | | ایضاً | ایضاً | و صاحب فرہنگ نگارد آواز بگلو کردن ۱۲ |
| ایضاً | چھیلنا | خراشیدن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | ناصر خسرو رخسار ترا ناخن این چرخ سکنجد - تا چند لب لعل دلارام سکنجی<br>استاد لبیبی ز تیر رشک رخ مه سکنجیده شد - ز تیغش دل چرخ انجیده شد - ۱۲ ان |
| ایضاً | کاٹنا | گزیدن ۱۲ ن ب ج | | ایضاً | ایضاً | چون لب سکنجیدن و سندش در خانه بالا مرقوم است |
| ایضاً | تراشنا | تراشیدن ۱۲ ب ج | | ایضاً | ایضاً | |
| سکیزیدن<br>بالکسر و تحتانی مجہول ۱۲ ان | جست و خیز کرنا<br>ستور کا | جست و خیز کردن ستور ۱۲ ان<br>ب ج | | سکیزه و سکیزه و اسکیز و سکیز و اسکیزه<br>امر نیز ۱۲ ان | سکیزد | سکیزان جست و خیز کنان حکیم سوزنی وان دگر کندگان در آن مجلس - بر سکیزان چو خر در اگنده - پیشتری زیر بار ہیچو من ای خر - کز مست آزاد خیز و چو خر کره لب سکیز - مولوی معنوی علیه الرحمة ۵ بر سر عیسی نهاده تنگبار - خر سکیزه میکند در مرغزار - چونکه مستغنی شد او طاغی شود - خر چو بار انداخت اسکیزه کند ۱۲ ان و سکیزه بر وزن ستیزه بمعنی جست و خیز و لگد انداختن ستور باشد و بمعنی ستیزه ہم آمده است که جنگ و خصومت و لجاجت باشد ۱۲ ب |
| سکیزیدن | پٹکنا مارنا | جفته زدن و الیر انداختن ستور ۱۲ ان<br>ب ج | سَرَّحُ الرجلین وَضَّحُ الرجلین وضاح الرّجلین | ایضاً | ایضاً | کمال اسمعیل خواہی که در کتف فکنی اطلس و قصب - خواہی که در طویله کشی اسب خنگ و بور - چون سگ درنده باش چو کرگس حرام خوار - بگذا سہمی کو خوم لب سکیز چون ستور - ۱۲ اج |

سکنجیدن بفتح اول [illegible] ۱۲ ان

| مصادر فارسی | معنی اردو | مرادف فارسی مستعمل بزبان حال | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| سگالیدن و<br>اسگالیدن<br>بالکسر ۱۲ | سوچنا | فکر و اندیشہ کردن<br>۱۲ ان | فکر و<br>تفکیر و<br>تفکر | سگالش و<br>سگال و<br>اسگالش و<br>اسگال<br>فکر و اندیشہ<br>و سگال و<br>اسگال<br>آخر بسر ۱۲ | سگالد و<br>اسگالد | معزی خویشتن را ہم بدست خویشتن کشت ای عجب - آنکہ با تو بد سگالید وز تو باز ایستاد - ۱۲ بہار شیخ شیراز کدام چارہ سگالم کہ با تو درگیرد - کجا روم کہ دل من دل از تو برگیرد - رودکی - ای حج کنون تو شعر من از برکن و بخوان - از من دل و سگالش و از تو تن و زبان - مولوی معنوی اونی خندد ز ذوق نالشت - او ہمی خندد بران اسگالشت - فردوسی - زبیگانہ پردختہ کردند جای - سگالش گرفتند ہرگونہ رای - رضی الدین نیشاپوری چون بخشش تو آمد کان از برای چیست - عمریست کاین سگال ہمی دارم عذاب - ۱۲ ج و سگالشگر بمعنی مشورت خواہندہ و مشورت دہندہ ہر دو آمدہ ۱۲ بہار و سگالیدہ اسم مفعول و ناسگالیدہ فکر و اندیشہ ناکردہ و بدیہہ فردوسی سپاہی بکردار کوچ بلوچ - سگالیدہ جنگ و برآوردہ خوچ - ۱۲ ان |
| ایضاً | پوچھنا | پرسیدن ۱۲ ن | | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | چاہنا | خواستن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | دشمنی کرنا | دشمنی و خصومت<br>کردن ۱۲ اب<br>ن ج | | سگال<br>بمعنی خصومت<br>۱۲ ب | ایضاً | مولوی معنوی خفاش اگر سگالد خورشید غم ندارد - خورشید را چہ نقصان گر سایہ شد بکینش - حکیم سنائی با سنائی ہمہ عتاب مساز - با خرابانیان سگال مکن - ای خصومت مکن ۱۲ ج |
| ایضاً | کہنا | گفتن ۱۲ اب ان<br>ج | | سگال<br>بمعنی سخن<br>۱۲ اب ج | ایضاً | چون بد سگال عیب بدگو شیخ سعدی تو نیکو روش باش تا بد سگال - بعیب تو گفتن نیابد مجال - ۱۲ ج امیدی مرا برا احسان او بود دو زبان - یکی مدیح سگال و دوم سپاس گزار - ۱۲ |
| ایضاً | لکھنا | نوشتن ۱۲ اش | | ایضاً | ایضاً | |
| سُکستن<br>بضمتین و کاف<br>تازی ۱۲ اب<br>ج | توڑنا | گسیختن ۱۲<br>ب ج | کسر | | | فردوسی غل و بند در ہم شکستم ہمہ - دوان آمدم پیش شاہ رمہ - و در برہان و جہانگیر سکستن بمعنی گسیختن و کندہ شدن و پارہ گشتن نگاشتہ مولوی معنوی گندم از لتبا سکست از ہم درسکست - بر دکان آمد کہ یک نان درست - ۱۲ ج و در نوادر المصادر |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی از کتب لغات با الفاظ دیگر | مصدر عربی | ماضی عربی | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | شکستن را بکاف فارسی وبضمتین قلب سکستن نگاشته وسکلیده را قلب گسلیده وبضم اوّل وفتح دوم وتشدید سوم نیز نوشته اند ۱۲ان |
| سمیدن بالضم وتشدید میم وتخفیف آن ۱۲ان | سوراخ کرنا اور برمانا | سوراخ کردن ۱۲ان | ثقب و تثقیب | | سمد | سم معروف وامر نیز وسوراخ کننده وزیر پاے درآورنده ونیز بمعنی پای که مقابل سراست اسیر الدین اخستگی قوال خوش آوازش بانغمهٔ عاشق کش ـ هم زلف و رخ لایق هم ساق وسُم (پای ۱۲) در خور ـ ۱۲ج |
| ایضاً | پانوں کے نیچے لانا | زیر پاے درآوردن ۱۲ان | | | ایضاً | |
| سمیدن بروزن دمیدن ۱۲ب | سونگھنا | بوکردن وبوئیدن ۱۲ب | | | ایضاً | |
| سنبیدن بباے موحده بعد النون ۱۲ان | سوراخ کرنا اور برمانا نفایس۱۲ | بروزن ومعنے سمیدن که گذشت ۱۲ اب ان ج | | سنب ۱۲ان | سنبد | شاعر گوید خنجر اوسر فگن گزرش بود گردن شکن ـ تیر او فولاد سنب ورمح او سندان گزار فخری گر تو بخواهی بزخم تیر بسنبید ـ چون قلم آهستی عمود ز سطوح حکیم ارزقی فروسنبی دل دشمن بدان کلک شهاب آیین ـ بدرانی سر لشکر بدان تیغ فلک مانا ـ ۱۲ج وسنبه افزاری که بدان سوراخ کنند وآرشیه که بدان آسیا تیز کنند ۱۲ان وسنب بضم اول وسکون نون وباے ابجد سُم چارپایان بمعنی پاے هم آمده است که بعربی رجل خوانند وسوراخ کردن وسوراخ کننده وامر بسوراخ کردن هم هست وخانهٔ زیر زمینی را نیز گویند که در کوه وصحرا جهت درویشان وخوابیدن گوسفندان کنند ۱۲اب |
| ایضاً | پانوں کے نیچے لانا | در زیر پاے آوردن ۱۲ب | | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | فریفته ہونا | فریفته شدن ۱۲ج | | ایضاً | ایضاً | ثنائی تا چه مردان قوت وقوتی ـ یار سنبیدنی وسنبوتی وسنبه بمعنی فریفته زجاجی برون کن زدل نقش وخواب خیال ـ بفریسنبه بملک ومال ومنال ـ ۱۲ج |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| سنجیدن | تولنا | وزن کردن ١٢ ان | وزن | سنجه سنگ وزن ١٢ ان ع سنج بمعنی وزن کیل ١٢ اب و امر نیز ١٢ | سنجد | وازین بیت شیخ نظامی علیه الرحمة که ع چنان شد که در زور بازوی او - نسنجید کس در ترازوی او - مستفادمی شود که این باب لازم هم آمده پس انیمعنی باشد که سنجیده نیامد در ترازوی او مگر آنکه لفظ زور را مضاف بطرف بازو کنند وفاعل نسنجید همان بازو باشد معنی سکتد را آنچنان شد که بازوی وزور کسی را همسنگ وهم وزن نیافت تا بسنجد ووزن کند پس لفظ او در مصرع دوم معنی خود باشد چنانچه بعض مدققین بدان تصریح کرده اند ١٢ ان |
| ایضاً | قیاس کرنا ایک چیز کا دوسری چیز پر | قیاس کردن چیزی را بر چیزی ١٢ ان | | ایضاً | ایضاً | شیخ نظامی علیه الرحمة گنج گران عمر بخود مسنج ١٢ ان وچنانکه گویند از بیخا توان سنجید ١٢ |
| ایضاً | گانا | سرودن | | ایضاً | ایضاً | چون نغمه سنجیدن ظهوری بسنجیدن نغمه چنتر نواز - بشکل ترازو کرده ساز - وچون ترانه سنجیدن طالب آملی الهم العشق نسنجد ترانهٔ اظهار - وسلی زاشک من این دعا برون آید - وچون زمزمه سنج اثیر دور از تو بسکه زمزمه سنج مصیبتم - از موج گریه شد گل سجده غبار ما - ١٢ بهار |
| ایضاً | جانچنا | تشخص کردن | | ایضاً | ایضاً | فقره ظهوری وانچه نسنجیده طبع وقادش از سبکی بر خاطر گران ١٢ |
| سنجانیدن صف | تلوانا | متعدی سنجیدن ١٢ | | | سنجاند | سند طلب ١٢ |
| سوختن بواو مجهول ١٢ ان | جلنا | م | تحرق احتراق | سوزش وسوخش و سوز وسوج وسوز امر حاضر نیز ١٢ ان | سوزد | ناطق سوخت از نزنو ویدار کسی بیکرما - بعد ازین چشم کلیم الله وخاکستر ما - صائب سحر که از تف غم آتشم بجان بسوخت - زقصهٔ الم شمع را زبان بسوخت - ١٢ بهار عاقل زفریاد حزین خویش تا بیگانه می سوزد - چراغی کرده ام روشن که در هر خانه می سوزد - وسوخته هر چیز که آتش در آن گرفته باشد و پنبه ولته که آتش چقماق در آن گیرند آن را بتازی حراق گویند شیخ شیراز علیه الرحمة ع در سوخته پنهان نتوان داشتن آتش - |

ع و در زور گر سنجید چنانکه شیخ حکیم سنائی ع سوزن بنگاشت لطف تو ... رنج غمزه ... سنجد وفا ...

٦٧

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی [illegible] | [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | | ما نیز نگفتیم حکایت بدر افتاد- وقفل شراب کہ بیند از ندہ موزون وسنجیدہ ونام یکے از ہشت گنج پرویز کہ گنج سوختہ شہرت دارد ولقب شیخ سراج کہ از عارفان خود بودہ وسوختہ پا کنایہ از تیز رو وشتاب رو ظہوری از ذرہ اگر کمترم از گرم روانم- خورشید درین راہ چون سوختہ پا نیست- وسوختہ جان کنایہ از عاشق دل سوختہ کلیم کدام سوختہ جان است تاب آتش ما- باہ سرد دلی را کہ کباب کنیم ؎ صائب ہزار حیف کہ چون دُر شاہوار- لب تر نکرد سوختہ جانی ز آب ما- وسوختہ کوکب کنایہ از مدبر وبدبخت ظہوری اختر گریہ ز موج مژہ اوجی دارد- گرچہ بیداغ تو دل سوختہ کوکب شدہ است- اختر سوختہ وجگر سوختہ وستارہ سوختہ وسر ما سوختہ وپا سوختہ ونیم سوختہ وزمین سوختہ مرادف زمین مردہ کہ بمعنی زمین ست کہ در وے ہیچ نروید ۱۲ بہار وسوختہ تنخواہ آنکہ تنخواہ او وصول نشدہ باشد چنانچہ بیاید وسوزا مرادف سوزان وسوزاک مرضی است معروف کہ بسبب حدت صفرا در مجری بول ہمراہ آنجا سے رالیش گرداند ۱۲ ان ج واطلاق سوختن بر سیماب او عائیست بی اصل محمد قلی سلیم چنان از آتش دل دود آہم مضطرب خیزد- کہ پنداری مگر در سینہ ام سیماب مے سوزد- ۱۲ وسوختن نزاکت میر رونق سمندر رنگی گویم کہ چاک سینہ ای گل بر صبا بکشا- نزاکت سوخت در پیراہنت بند قبا بکشا- عرق آلودہ بزم آمد و بیتاب نشست- آن قدر سوخت نزاکت کہ بہ جہتاب نشست -۱۲ بہار |
| سوختن | جلانا | م | | اِحْراق تحریق اِصْلاء | ایضاً | ایضاً | حزین دل را بطاق ابروے جانانہ سوختیم- قندیل کعبہ را بصنم خانہ سوختیم- وسخت مخفف سوخت حکیم سنائی ؎ دیگ دانش اگر نخواہی سخت- ہیزم جہل اگر نخواہی سخت- ۱۲ ف |
| ایضاً | روشن ہونا | افروختن ۱۲ ان بہار | | | ایضاً | ایضاً | چون چراغ و شعل سوختن دماند آن مخلص کاشی احتیاج شمع نبود کلبہ عشاق را- زانکہ در ہر گوشہ از داغ سوز و مشعلے- ۱۲ |
| ایضاً | روشن کرنا | روشن کردن ۱۲ | | | ایضاً | ایضاً | میر خسرو علیہ الرحمۃ شمع باشد ہنر کہ چون افروخت- زان یکی صد چراغ |

| مصدرہائے | معنی اردو | معنی فارسی از کتب لغت | مصدر | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | بتوان سوخت – ۱۲ بہارن |
| سوختن | وصول نہونا | وصول نشدن<br>۱۲ ان بہار واین<br>معنی را مقید<br>کردہ اند بالفظ<br>طلب و تنخواہ<br>و زر ۱۲ | | ایضاً | ایضاً | چون طلب و زر سوختن محمد قلی سلیم دل را بغم عشق مدہ مفت سلیما – داغی تو ہم اے سوختہ تنخواہ نگہدار – عالی گر مرد او چہ ہم واگر سوخت ہم چہ غم – امازری کہ سوخت دلم را کباب کرد – مخلص کاشی نیم جانیست مراد عوض داغ بگیر – چون طلب سوخت از و ہیچ برآید خوبست ۱۲ بہارن |
| ایضاً | ضایع اور خراب کرنا | فاسد گردانیدن<br>چیزے را<br>اعم از آنکہ حیوان<br>باشد یا نبات ۱۲<br>ن واین معنی را<br>مقید کردہ اند<br>بالفظ سرما ۱۲ | | ایضاً | ایضاً | چون سوختن سرطبیعت را صائب تا نداز سر و مہر ہیاسے دوران در جگر آہی – درختی را کہ سرما سوخت دودش بر نمی آید – و چون سوختن از سرما طغرا ہر اسان کرد یخ بندش ملک را – ز سرما سوختہ روئے فلک را – ۱۲ بہار |
| ایضاً | تباہ و خراب ہونا | تباہ و خراب<br>شدن | | ایضاً | ایضاً | چون رعیت سوختن بوستان برید نداز انجا خرید و فروخت – زراعت نیاید رعیت بسوخت – ۱۲ |
| ایضاً | مٹ جانا | فانی و نابود شدن | | ایضاً | ایضاً | چون آرزو سوختن صائب آرزو چون سوخت در دل حرص را عاجز کند – موسیاست نتواند ز خاکستر گذشت – و چون تمنا سوختن سہ روزہ سازد پاک صائب سینہ ام را نہ ہوس – ز آتش امساک مے سوز و تمناہاسے تمام – ۱۲ بہار و در مصطلحات بہار عجم و وارستہ آرزو سوختن بمعنی حاصل نشدن مرقوم است ۱۲ |
| ایضاً | رکنا اور ضبط رہنا | ضبط شدن<br>۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | معز فطرت مژہ دیدہ نمناک بفرسود در آب – چون شناور کہ نسوزد نفسش زود در آب – طاہر وحید نزد آب بے آتش مال: دنیا اہل دنیا را – شناور را نفس |

| مصدر فارسی | معنی اردو | ہم معنی الفاظ فارسی یا مترادف | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| | | | | | | دایم میان آب سے سوزد- ۱۲ بہار |
| سوختن | اوڑادینا | بباد دادن | | ایضاً | ایضاً | چون رنگ سوختن طالب آملی باتفت سینہ ساختم طرۂ نالۂ آتشین- رنگ ترانہ بررخ بانگ ہزار سوختم- ۱۲ بہار |
| ایضاً | استوار کرنا اور ہونا | استوار کردن وشدن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون خواب در دیدہ سوختن صائب خواب در دیدۂ غفلت زدگان سے سوزد- گرکسی غافل ازان صبح بناگوش شود- ۱۲ بہار |
| ایضاً | رکھنا | نہادن | | ایضاً | ایضاً | چون داغ سوختن بدل |
| ایضاً | پھٹنا | دریدن | | ایضاً | ایضاً | چون سوختن کتان بمعنے دریدن کتان خاقانی ازماہ درفش تو مہ چرخ- سوزان چو زمہ کتان ببینی- ۱۲ |
| ایضاً | زایل کرنا | زایل کردن | | ایضاً | ایضاً | چون نور سوختن ملا قاسم مشہدی معشوق جلوہ وردل ہر ذرہ می کند- نور چراغ راتوان درچراغ سوخت- ۱۲ بہار |
| سوزانیدن | | متعدی از سوختن ۱۲ | | | سوزاند | ع چنان با نیک و بد عرفی بسر کن کز پس مردن- مسلمانت بزمزم شوید و ہندو بسوزاند- ۱۲ |
| سیابیدن بالکسر و باے موحدہ و تحتانی ۱۲ ان | مرتب اور آراستہ کرنا | ترتیب دادن و آراستن ۱۲ ان | | | سیابد | فردوسی بدو گفت رو خوان قربان سیاب- بدینکار مر خویشتن را بیاب ۱۲ ان ج |
| سپیجیدن بروزن پیچیدن ۱۲ اب | مرتب اور آراستہ کرنا | آراستن و ترتیب دادن ۱۲ ان ب | | سپیچ ساز و ترتیب و سامان ۱۲ ج ق | سپیجد | امیر خسرو او داد چو نظم نامہ را سپیچ- باقی نگذاشت بہر ما ہیچ- ۱۲ ان ج واین ہمان بسیجیدن و بسیچ بتصدیر موحدہ بمعنی مذکور گذشت و برین قیاس سپیچ و سپیجیدہ ودر برہان ست سپیجیدن بروزن پیچیدن مہیا ساختن و ترتیب دادن کاری باشد ۱۲ اب وصاحب فرہنگ ناصری نگارد کہ اصل سپیچ ہمان بسیچ کار است کہ بمعنے استعداد و ساختگی کار از سفر وغیرہ باشد چنانکہ گفتہ اند راہ رو را بسیچ رہ شرطست ناقہ راندن زدور کہ شرط است ۱۲ |
| ایضاً | رغبت کرنا | میل کردن بچیزے ۱۲ ان | راغب ۱۲ | ایضاً | ایضاً | |

بمعنی سیچ و بسیچیدن بمعنی ساختن و مہیا کردن و مہیا ساختن سپیجیدہ باشد ساختہ و آراستہ و مہیا ساختہ ۱۲ اب ۱۲ باشد ۱۲ اب بمعنی بمعنی صلہ بغیر ... اراستہ اصل ۱۲

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | معنی عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| سیستن بروزن زیستن ۱۲ | جست وخیز کرنا | جست وخیز کردن ۱۲ ان ج ب | | سیس جست وخیز ۱۲ ا ف ن | سیسد | و سیس بمعنی اسپ تند وتیز نیز واین مجاز است اثیرالدین اخستگی هم بارکیر شاه بدان سیس کام زن - ورنه بجان که جستی از دشت سیستان ۱۲ ان ج ف - بهاءالدین ریحانی تنگ گردد چون دل عاشق جهان بر دشمنت - روز هیجا چون کشتی بر سیس یکران تنگ تنگ - ۱۲ ا ف ج وبمعنی ظرف شراب هم ۱۲ ا ج ب ف |
| سیسیدن بروزن لیسیدن ۱۲ | پھسلنا | لغزیدن ۱۲ ان | زَلّ و زَلّه | | سیسد | |
| سگلیدن مص | توڑنا اور ٹوٹنا | گسیختن | کَسْر و اِنْکِسار | | | و در نوادر المصادر تنها کلمه سگلیده را بر قلب سلیده نگاشته ۱۲ |
| سهستن بفتح اوّل و سکون سین مهمله بروزن نشستن ۱۲ اب | ڈرنا | ترسیدن ۱۲ ا | خوف و رَوْع | | | |
| ایضاً | بھاگنا | رمیدن ۱۲ ا ب ن | فَرّ و فِرار | | | |
| سرنیوشتن | جانا | رفتن ۱۲ اب | ذهاب | | | |
| سوجرونتن | لانا | آوردن ۱۲ ا ب ن | اِجاءة | | | |

## باب شین معجمه

| | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| شاریدن بروزن باریدن ۱۲ اب ن | گرانا آب و شراب و مثلها کا | فرو ریختن آب و شراب و امثال آن ۱۲ ان سج | سَکْب و صَبّ | شار | شارد | شار جائی که شراب از آن بریزد چون آبشار و شاره ودر برهان معنی رقص وسماع نیز آمده وشهر راهم گویند معزی شار غرجستان اگر یابد نسیم همتش - خاک آن بقعه کند چون زشت افشار شار ۱۲ ان - فردوسی یکی شار ساسانی برآورد شاه - (ای شهر) |

...... بنون زده لغت ترنده یافته ۱۲ اب وصاحب نوادر بالضم وسکون جیم تازی وراء مهمله بواو رسیده نگاشته ۱۲

| مصدر لازم | معنی اردو | معنی فارسی یا انگریزی / بیان مصدر | مصدر متعدی | ماضی مطلق | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | پراز برزن و کوے و بازارگاه ۱۲ف شار غرجستان لقب بادشاه غرجستان است چنانکه پادشاه روم را قیصر و پادشاه چین را فغفور و پادشاه ایران را شاه و ترکستان را خان میگویند و بعضے گویند شار شاه حبشه است و بمعنی نیز و غل غشی که در طلا و نقره و چیزہاے دیگر کنند و بمعنی شمال هم و چادری باشد لطیف نازک و رنگین که بیشتر زنان ازان لباس کنند و جامه فانوس هم سازند و نام جانوریست سیاه رنگ و مانند طوطی سخن گوید و بناے بلند و عمارت عالی را نیز گویند و بمعنی شاهراه هم هست ۱۲ب |
| شاریدن | نکلنا پانی کا زخم سے | تراویدن آب از جراحت ۱۲ب | | ایضاً | ایضاً | |
| شاشیدن و شاشدن بدون تحتانی مخفف آن ۱۲ | موتنا ـ بروزن باریدن ۱۲ب | بول و کمیز کردن ۱۲ن | کبول | شاشنده و شاشش و بول و کمیز بمعنے تراویدن و ترشح نیز و بمعنی امر حاضر نیز ۱۲ن | شاشد | باقر کاشی دشمن که زخم بچنگ غم خنجر اشید ـ تف کرد بر آسمان و بر خود باشید ـ این قصه شنیده که وقتی زن پیش شخصی زپے شهره زمزم شاشید ـ ۱۲ن و شاشو بروزن ماشو گیاهیست که تخم آنرا در دواها بکار برند و شخصے را نیز گویند که پیوسته بخود شاشد ـ ۱۲ب و در فرهنگ ناصریست شاشو در عرف عوام کودکی که در خواب شاشد گویند ۱۲ف |
| ایضاً | ٹپکنا | تراویدن و ترشح کردن و چکیدن چیزے ۱۲ن | | ایضاً | ایضاً | ملا فوقی یزدی دگر وقت شاشیدن ابر شد ـ بهار آتش خرمن صبر شد ـ مولوی معنوی علیه الرحمه ـ بند کن مشک سخن شاشیت را ـ وا مکن انبان قلماشیت را ـ و صاحب فرهنگ جهانگیری بشعر بالا بسند شاشیدن بمعنے فرو ریختن آب و شراب و امثال آن مرادف شاریدن نگاشته ۱۲ |
| ایضاً | تر ہونا | ترشدن ۱۲ب | | ایضاً | ایضاً | |

شاشیدن [illegible] بروزن [illegible]

| مصدر لغات | معنی اردو | معنی فارسی [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | ماضی | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| شاندن بروزن ماندن ۱۲ ب ن ف | کنگھی کرنا | شانه کردن ۱۲ ن ب ف | اِمتشاط تسریح ترجیل | شانه | شاند ۱۲ ب ف | **انوری** جهان بآب وفا روی عدل می شوید - فلک بدست ظفر جعد ملک می شاند - **میر خسرو** علیه الرحمة ؎ چو شانم سر زلف آشفته را - برقص آورم فتنهٔ خفته را - ۱۲ ن وله ؎ ای شانه بخوبانت عمل دانی چیست - زلف لیلی که بانست شانی چیست - ۱۲ ف ج و شانه معروف و افزار بست جولاهگان را که تارهای ریسمان از آن درگذرانند بجهت آنکه در وقت بافتن دو تار بیکجا و بپهلوی هم واقع نشود و استخوان کتف را نیز شانه گویند ۱۲ ن و بمعنی شان هم که خانهٔ زنبور عسل باشد و بجست و خیز را هم گویند **حکیم سنائی** در وصف اسپ گوید ؎ هر کجش هیئت فلک دارد - که بر اعدا خاک می بارد - دشمن و دوست را چو نحس و چو سعد - ستیزه و شانه اش چو گرد و چو رعد - ۱۲ ج ف |
| ایضاً | جھاڑنا | مخفف نشاندن ۱۲ ب ن ف | | ایضاً | ایضاً | **امیر خسرو** رح تا سحاب کفت توسیم فرو ریخت چو آب - شاند از روی زمین هر چه غبار محن است - ۱۲ ف |
| شاندن | جھاڑنا | مخفف افشاندن ۱۲ ن | | | | |
| شاهندن و شاهیدن | پرہیزگار اور نیک ہونا | تقوے و صلاح داشتن و پرہیزگار و بتقی بودن ۱۲ ب ن | صُلوح | | شاهند و شاهد | شاهیده و شاهنده صالح و متقی و شاهنده بمعنی هر چیز خوب و مبارک نیز نوشته اند ۱۲ ن ب |
| شاهیدن بروزن چاهیدن ۱۲ ب | پادشاهی اور بزرگی کرنا | پادشاهی و بزرگی کردن ۱۲ ب ن | | شاهی پادشاهی و سروری | شاهد | شاه اصل و خداوند و داماد و چون پادشاهان نسبت بمردمان دیگر اصل و خداوند می باشند یا عروس ملک را بمنزله داماد اند ایشان را شاه خوانند و هر چیز که در بزرگی و خوبی بحسب صورت و معنی از امثال خود امتیاز داشته باشد چون شاهباز و شاهراه و شاه کاسه و شاه سوار و مانند آن ۱۲ ن اشعار سند معنی داماد از فرهنگ جهانگیری **خاقانی** یک رضای شاه شاه آمد عروس طبع را - از کرم کابین هند آید بشاه و شیر از بیخ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی از لغات / نام مصنف لغات | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | حکیم سنائی دادہ کلکش چنانکہ شاہ عروس - از نقاب تنک خرد ابوس ۱۲ ج ف |
| شایستن | لائق ہونا | لایق ودرخور بودن ۱۲ ان | | شایس ۱۲ ف | شاید | وحشی شکارے نیستم کارایش فتراک راشایم - بصیدمن چہ سعی است اینکہ دارد صید بندمن - فخر تو بدین از ہمہ شایستہ تری - ہمچنان باشش و ہمہ سال تو شاہی - گراندرو ہم گنجے جہان سیدان تو بودے - ورانذر عقل شایستی سپہرایوان تو بودے - وشایستہ بمعنی لایق ودرخور وشایان بروزن پایان مخفف شایگان است کہ بمعنے لایق وسزاودرخور باشد وہر چیز خوب رانیز گویند خواہ لایق شاہان خواہ امرا باشد وبمعنے روا وجایز ہم وممکن نیز کہ درمقابل واجب باشد وشایستہ بود بضم باے ابجد وسکون واو ودال بمعنی واجب الوجود کہ مقابل ممکن الوجود باشد وشایگان بمعنے فراغ وکشادہ ولایق ہم وہر چیز خوب کہ لایق پادشاہان باشد چہ دراصل شاہگان بودہ یعنے شاہ لایق ہا را بہمزہ بدل کردہ بصورت یا نوشتند وبمعنی ذخیرہ ومال واسباب بسیار وبی نہایت ہم وخسرو پرویز یکے از گنجہا ے خود کہ بس بزرگ بود شایگان نام کردہ بود وہر گنجے کہ بزرگ و لایق بادشاہ باشد شایگان توان گفت وقافیہ شعر را نیز کہ بان نکلی ہست شایگان گویند وآن بردو قسم باشد یکے شایگان خفی وآن الف ونون فاعلے باشد چون گریان وخندان ونیز یاے تحتانی ونون نسبت چون آتشین وسیمین وزمین وکمین ودوم شایگان جلے کہ الف ونون جمع باشد چون یاران ودوستان واین ہر دو قسم را قافیہ نتوان کرد وبمعنے کاربی فرد فرمودن یعنی بیگار وبمعنی مکر ہم ۱۲ ب شاید بمعروف وبہ یاے تحتانی ہاے ہوز نیز بہمین معنے آمدہ سنائی غزنوی در حدیقہ گفتہ ﮦ سہ نشان است مرد صوفی را - خواہ بصیر وخواہ کور را - اوّل آن کاو سوال خود نکند - بد بود خود سوال بد نکند - دوم آن گر کسی زوی خواہد ماحضر بدہدش کہ می شاید - نکند باطل او بمن واذا - کہ بباید عوض بروز جزا - |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | سوم آن کز جهان شود بیرون - بنود مدخرد را افسردن - ۱۲ ف |
| شبلانیدن بیای موحده ۱۲ ب ن | چپکانا | بروزن و معنی چسپانیدن ۱۲ ن ب | الزاق | | شبلاند | و در برهان است که شبلانیدن بروزن و معنی چسپانیدن باشد خواه چیزی را بچیزی بچسپاند یا شخصی خود را بر کسی واپیند ۱۲ ب |
| شپیلیدن و شپیلیدن و شفلیدن بروزن خشکیدن ۱۲ ب | سیٹھی بجانا | صفیر زدن و آواز کردن بدو انگشت بر لب نهاده بوقت پرانیدن کبوتر ۱۲ ب ن | مکاء و مکو | شپیل و شپیل و شپلت بمعنی سیٹی، شافوت هندی سیٹھی ۱۲ ب ن | شپلد و شپیلد | شپیل بکسر اوّل و تحتانی مجهول بروزن سبیل ۱۲ ب و نفایس و شپیل بکسر اوّل و سکون ثانی و شپلت بکسر اوّل و فتح ثالث بروزن نسبت و بکسر ثالث هم و شپیل و شپلت بمعنی پایه و مرتبه هم ۱۲ ف حکیم سنائی شپلت خود بیت کردی و دولت مستیت را مستی و پستی به آمد مستی و پستی گزین - و له چون سرای دولت تو شپلت شه پست کرد - شاه را دولت چنان باید ترا شپلت چنین - و شپیل بمعنی پایچه شتر هم از انجا که زمین نزدیک است و بمعنی صدا و آواز بلند کردن هم و شپلت بمعنی آواز بلند هم و بمعنی شافوت درین شعر مولوی معنوی گوان وم دولت زدن برین و آن شپلت زدن - کو حملها دشت توان سنج گشتن و جیحون - ۱۲ ج ف |
| ایضاً | نچوڑنا | افشردن ۱۲ ن ب ف | عصر | شپیل فشردن | ایضاً | می خسرو گلابی صفت بر جفا نگر زند - که گل را شپیلند و آبش برند - ۱۲ ن ف |
| ایضاً | شیفته ہونا | شیفته شدن و دیوانگی کردن ۱۲ ن ب | | شپیل شیفتگی و دیوانگی ۱۲ آ | ایضاً | و صاحب نوادر المصادر نگارد که ظاهرا تحریف شیبیدن است که بیاید و صاحب برهان قاطع نگارد که شپلیدن بالفتح بروزن گردیدن بمعنی شیفته شدن و دیوانگی کردن باشد و باین معنی بکسر اوّل هم آمده و بمعنی افشردن هم ۱۲ |
| شیلانیدن صف | | متعدی شیلیدن ۱۲ | | | شیلاند | |
| سپوختن و شپختن بروزن فسردن ۱۲ | صدمه پہنچانا | آسیب زدن ۱۲ ن | | | | و در برهان است سپوختن و کدزدن و صدمه و آسیب رسانیدن باشد از روی قوت و قدرت بمعنی افشانیدن هم ۱۲ ب ف |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی از کتب لغت و نام آنها بکنایہ حروف | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ایضاً و شیخیتن بروزن فریفتن ۱۲ ب ف | چھڑکنا | پاشیدن ۱۲ ان | | | | و در برہانست شیخیتن بروزن فریفتن بمعنے پاشیدن باشد مطلقاً اعم از آب وغیرہ ۱۲ ب ف و شیخیتہ بروزن فریفتہ ترشح کردن و پاشیدہ شدن آب باشد ۱۲ |
| شجائیدن و شجانیدن و شجیدن بفتح بروزن رمیدن ۱۲ ان | سرد ہوجانا جاڑے سے | سرد شدن از سرما ۱۲ ان و در برہان ایمعنی را بلفظ سرما خوردن تعبیر کردہ ۱۲ | تقفقع | | شجاید | و قیقی صورت حشمت از زہیبت خویش ـ ذرہ را بدہد بنماید ـ خاک دریا شود و بسوز د آب بفشرد نار و برق بشجاید ـ ۱۲ ان شجیدہ و شجانیدہ سرد شدہ و سرما خوردہ و در بہار عجم است سرما خوردہ و سرما سوختہ و سرما بردہ چیزیکہ از آسیب سرما فاسد و تباہ شدہ باشد و در برہانست شجانیدہ بروزن چشانیدہ کسی را و چیزی را گویند کہ بسبب سرمائے سخت از جای خود و از حال خود گشتہ باشد و این باب بسین مہملہ ہم گذشت ۱۲ |
| شجانیدن | سرد کرنا جاڑے کا کسی چیز کو | سرد کردن سرما چیزے را ۱۲ ان | | | | و در برہان است شجانیدن بروزن چشانیدن بسرما دادن چیزے و سرما خوردن باشد ۱۲ |
| ایضاً | سخت جاڑا ہونا | سخت شدن سرما ۱۲ ان | | | | و این معنی جز در تو ادر المصادر یافتہ نشد و صاحب برہان قاطع بدین معنی سجیدن بسین مہملہ نگاشتہ و در برہان قاطع است شجن بروزن چمن و شجام بروزن سلام بکسر اول ہم و شجلیز بروزن دہلیز این ہر سہ لفظ را مرادف شجد بروزن نمد نگاشتہ کہ بمعنی سرمائے سخت باشد ۱۲ ب و قیقی سپاہی کہ بروز گرد آورید ـ ہمہ نیست گردش بناگہ شجام ـ ۱۲ اج شمس فخری ؎ در پناہش مضرتے نرسد ـ شا خہائے برہنہ راز شجام ـ ۱۲ ف |
| شخودن و شخائیدن و شخودن و شخائیدن و شخالیدن | چھیلنا اور زخمی کرنا | خراشیدن ۱۲ ان پوست وریش نمودن ۱۲ ان ف خواہ بناخن و خواہ بدندان ۱۲ ب | قشر خموش | | شخاید | کمال اسمعیل بجمع زبہر دو سہ خردہ زر ـ شخودہ رجان و دریدہ وطا مسعود و سعد نہ جاے شخودن بماند از دو رخ ـ نہ جاے دریدن بماند از قبا ناصر خسرو سواران خفتہ دادا اسپ بر سر ستان ہمی تازد ـ کہ نی کس را بکوبد سر نہ کس را روی بشخاید کمال اسمعیل بشخودہ اند چہرہ و ببریدہ طرہ ہا ـ زان چو رہا کہ برگل و شمشاد میکنند |

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی از فرهنگ انجمن آرا و برهان قاطع | مصادر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | استاد لبیبی چو بشنید شاه آن پیام نهفت - ز کینه لب خود شخائید و گفت -<br>زراتشت بهرام ۵ شخائیده رخسار بیکرد آوخ - ز سر درد سے ازش شخاینده دوزخ ۱۲ اش<br>سرودشته ۱۲ ه<br>و شخادان بفتح اول بروزن شغادان بمعنے مجروح کننده و بناخن کننده باشد<br>دقیقی شگافان تهیگاه پرندگان - شخادان جگرگاه درندگان ۱۲ ف و شخا بروزن جفا<br>و شخن بروزن چمن بمعنے خراش و خلیدن و فرو رفتن چیزیست بجائے ۱۲ ب و شخان<br>ریش و خراش ۱۲ ف و در فرهنگ جهانگیری شخودن بمعنے ریش کردن بناخن<br>کندن نگاشته بسند این شعر جمال الدین عبدالرزاق چو خار پشتی گشتم ز تیر بارانش<br>که موے بر تن صبرم ز زخم آن بشخود - ۱۲ فافهم |
| شخالیدن<br>و شخائیدن<br>بروزن ... ۱۲ ب | چبھونا | خلانیدن ۱۲ ج | نخس<br>نخز<br>نخش | | شخالد<br>و شخاید | شخال بروزن مجال بمعنے خراش و خلیدن و فرو رفتن چیزیست بجائے ۱۲ ب<br>و در فرهنگ جهانگیری شخال و شخا و شخن با اول مفتوح هر سه را بیک معنے<br>یعنی بمعنی خراش نگاشته بسند این دو شعر حکیم قطران تا ز بوے نسترن<br>گیرد دل مردم قرار - تا ز زخم خاربن یابد تن مردم شخن - نسترن بر دشمنانت باد همچون خاربن<br>خاربن بر دوستانت باد همچون نسترن - ۱۲ ج |
| شخودن و<br>شخائیدن و<br>بشخودن و<br>بشخائیدن | چھلجانا و<br>زخمی ہونا | خراشیده<br>شدن و زخمی<br>شدن ۱۲ ان | انقشار<br>تقشر | | | |
| شخشیدن و<br>شخیدن<br>بروزن رسیدن<br>۱۲ ب ان | پھسلنا و<br>گر پڑنا | بروزن و معنے<br>لخشیدن و لغزیدن<br>و فرو افتادن از<br>جائے ۱۲ ان<br>ب | تزلیل<br>تزلّل<br>تزلّق | شخش<br>بفتح اول<br>و سکون<br>ثانی بروزن<br>رخش | شخشد<br>۱۲ ف<br>و شخشد ۱۲ ب ا | شمس فخری سمندش چنان بسپرد قلعه ها - که یک ذره نبود در الخش و شخش<br>لغزش ۱۲<br>ابوشکور گلیمے که خواهد برو ونش باد - ز گردن بشخشد هم از بامداد ۱۲ ان ف<br>ناصر خسرو ۵ قول فلان و فلان تر انکند سود - گرت بشخشد قدم ز پایه ایمان<br>شخش جامه و لباس و پوستین کهنه را نیز گویند شمس فخری بجائے<br>رسیده است حال عدوش - که پیشش به از شرب مصری است شخش ۱۲ ف ج و باین |

| محاوره و سند وغیره | مضارع | حاصل مصدر | مصدر متعدی | معنی فارسی (از کتب لغت) با علامات کتب ماخوذه | معنی اردو | مصدر لازم |
|---|---|---|---|---|---|---|
| معنے باسین مهمله نیز آمده ونام مرغی هم وبعضی گویند بضم اوّل وفتح ثانی نام مرغی است کوچک وخوش آواز ۱۲ ب وآن مرغ را موسیچه نیز گویند ہندی پپیہا ۱۲ رودکی گرگ را کے رسد صلابت شیر - باز را کے رسد نهیب شخش - ۱۲ ج | | بمعنے فخشیدن است که پای از زمین جدا شدن وافتادن وخزیدن ولغزیدن باشد ۱۲ آب | | | | |
| مولوی معنوی می شخولیدند هر دم آن نفر - بهر اسپان که هلا زین آبخور - آن شخولیدن بکسره می رسید - سر همی برداشت ۱۲ ف ج وزجو فی رمید - مولوی معنوی رح گفت حق کز فاسقم واهل صنم - چون مرا خوانی اجابتها کنم - تو دعا را سخت گیر و می شخول - عاقبت برهاندت از دست غول - ۱۲ ج ف و شخیده مخفف شخلیده است و در نوادر المصادر است که بعضے قید بانگ کردن اسپان بطلب آب کرده اند واین تخصیص ظاهر از مقام ناشی شده ۱۲ ان ودر برهانست شخول بروزن قبول وشخیل بروزن دخیل صفیر وصدائے را گویند که در وقت آب خوردن اسپان کنند تا اسب را میل بآب خوردن بیشتر شود وبمعنے ناله وفریاد وبانگ ولغره وپژمردگی هم وشخول بکسر اوّل نیز درست است ودر برهانست شخولیدن بمعنی بناخن کندن هم آمده ۱۲ ب ان ودر فرهنگ جهانگیری است شخل بااوّل مفتوح وثانی زده وشخول بااوّل مفتوح وثانی مضموم وشخیل بااوّل مفتوح وثانی مکسور هر سه دو معنے دارد اوّل بمعنی صفیر وفریاد وبانگ ولغره بود دوم بمنقار گزیدن جانورے بود گوشت ۱۲ | شخولد و شخیلد و شخلد | شخول و شخیل و شخل بانگ و صفیر ۱۲ ان | صَفِیر | صفیر زدن و بانگ کردن ۱۲ ب ن | آواز کرنا | شخلودن و شخیلیدن و شخلیدن و شخولیدن |
| | ایضاً | ایضاً | | پژمرده شدن ۱۲ ب ن | پژمرده ہونا | ایضاً |

نظم ۱۲ ان [illegible] ۱۲ ان [illegible] ۱۲ ان

| مصدر فارسی | معنی اردو | [illegible] | مصدر عربی | ماضی مطلق | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| شدن و شودن ۱۲ ف | ہونا | م | کون | شد ۱۲ | شود | شیخ نظامی علیہ الرحمۃ پشیمان شو اکنون کہ چون گاہ شود ـ ندارد پشیمانی آنگاہ سود ـ شمس فخری تا ہمت و بخشایش او داد کرم داد ـ دو و از دل کان آب زر خسارہ یم شود ـ ۱۲ ف ـ بدان کہ فرق در شود و بود آنست کہ استعمال لفظ بود عام است می آید در مقامیکہ غرض حدوث آن امر باشد و سابق وجود نداشتہ باشد و ہم در مقامیکہ موجود شود و مطلوب ثبات آن باشد اما لفظ شود مستعمل نمی شود مگر در جائے کہ مدعا حدوث آن بود فقط و سابق حاصل نباشد انتہی و شم و شید مخفف شوم و شوید است محمد حسین شہرت از حسرت منصب جگرم خون شدہ باشد ـ در خاطر اگر داشتہ باشم امر اشتم ـ حکیم نزاری قہستانی اے مدعیان چو نیست جائی ـ الا در دوست پس کجا شتم ـ و در نوادر المصادر است کہ خیر المدققین می فرمایند شدن فعل ناقصہ است جز آن گاہ مفرد می آرند و گاہ مکرر ابا مفرد جائے کہ اسم آن عین خبر شد چنانکہ بگویند کہ بر سرش جہان گرز کوفتند کہ گرد شد و مکرر جائے کہ غرض آن بود کہ اسم شد آلودہ بخبر گردید چنانکہ گفتہ شود کہ لباس من گرد گرد شد یا آنکہ بگویند کہ باغ گل گل شد و ہر گاہ بمعنی داخل گردیدن استعمال نمایند گویند در شد بخانہ و چون متضمن معنی استعلا بود گویند بر شد بتخت ۱۲ ان |
| ایضاً | جانا | رفتن ۱۲ ف | | | ایضاً | شیخ نظامی علیہ الرحمۃ چنان شد کہ از تیزی گام او ـ سبق برد بر جنبش آرام او ـ ۱۲ |
| ایضاً | تجاوز کرنا | تجاوز کردن ۱۲ بہار | | | ایضاً | چون از سر شدن از حد تجاوز کردن نعمت خان عالی از سر شدن نشہ گذشتم ز سر خود ساقی بسر من بر سر و جام و گردہ ـ ۱۲ وارستہ ـ |
| ایضاً | آنا | آمدن ۱۲ ف | | | ایضاً | چون وقت شدن سنائی وقت آن شد کہ ہر کار بسامان گردد ـ در حق من فلک از کردہ پشیمان گردد ـ سعدی شد موسم سبزہ و تماشا ـ برخیز و بیا بسوے صحرا ـ ۱۲ ف و چون بہار شدن حزین بہار شد کہ چمن جام ارغوان گیرد ـ ز جوش سبزہ زمین رنگ آسمان گیرد ـ ۱۲ |
| ایضاً | گزرنا | گزشتن ۱۲ ب ف | | | ایضاً | خواجہ حافظ علیہ الرحمۃ حسب حالی ننوشتی شدہ ایامی چند ـ قاصدے کو کہ فرستم بتو پیغامے چند ـ ۱۲ |

کہ صاحب [illegible] جلال [illegible] [illegible] شدن از [illegible] [illegible] شدہ ۱۲

| مصدر فارسی | مصدر اردو | معنی فارسی یا مرادف بزبان فارسی | مصدر متعدی | ماضی مطلق | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| شُدن و شُودن ۱۲ ت | پیدا ہونا | بوجود آمدن و پدید آمدن | | | ایضاً | چون پسر شدن ؎ فرزند بخانۂ خدا شد۔ بابنت رسول کدخدا شد آئین اکبری اور ایک پسر شد اے پیدا شد۔ |
| ایضاً | کٹ جانا | بریدہ شدن ۱۲ بہار | | | ایضاً | چون پی شدن بمعنی بریدہ شدن پاے۔ صائب کشیدہ دار عنان چون سخن بعشق رسد کہ پی ز تیزی رہ می شود سمند اینجا۔ ۱۲ |
| ایضاً | بلند ہونا | بلند شدن ۱۲ بہار | | | ایضاً | چون دست بدعا شدن کنایہ از بلند شدن دست در وقت دعا خواستن نظامی چو این داستان گفت شہ یک بیک۔ نیوشندہ را دست شد بر فلک۔ ۱۲ |
| ایضاً | صادر ہونا | صادر شدن ۱۲ بہار | | | ایضاً | چون فرمان شدن و حکم شدن طاہر وحید در منشآت گوید۔ فرمان ہمایون بجمعیت عساکر منصورہ کہ در اطراف و اکناف معمورہ مسکنی دارند نشدہ بود ۱۲ بہار |
| ایضاً | مقرر ہونا | مقرر شدن ۱۲ بہار | | | ایضاً | چون نسق شدن اثر نسقش شد تا کنند از سپہر پرتو۔ بقندیل کواکب روغن از نو۔ ۱۲ بہار |
| شُدیاریدن و شُیاریدن بروزن نشانیدن | گوڑنا کھیت کا | گاو راندن و شگافتن زمین برائے تخم افشاندن ۱۲ ان مرادف شخم زدن کہ نیاید ۱۲ | کرُب کراب ن | شدیارد شیارد شدکارد شکارد شیار ۱۲ اب ان | | مختاری در مذمت فلک ؎ ہر زہ گاویست کو خورد ناچار۔ بر تخمی کہ خود کند شدیار ناصر خسرو ؎ گل خوشبوے پاکیزہ ست اگر چند۔ نروید جز کہ در سرگین و شدکار سیفی بدیعی دلبر دہقان کہ عشق اوست کار و بار من۔ تخم مہرش کاشتم در دل از آن شدیار من۔ ۱۲ ان رعایت نسبت ۱۲ شمس فخری ؎ زمین خاطر کردم شیار و تخم نبات۔ در ان فگندم تا خود چہ روید از شدکار۔ ۱۲ ف و در برہان است شدکار بضم اوّل و کاف بالف کشیدہ بروزن گلزار بمعنی شیار است یعنے زمین را بجہت زراعت کردن بشگافند و مستعد سازند و با ذال نقطہ دار ہم گفتہ اند و بمعنی زمینی کہ آنرا شیار کردہ باشند و تخم افشاندہ باشند ۱۲ اب حکیم سوزنی مال داری لیک روے است و ریا اندر بنہ۔ کشت کردی لیک خوکست و ملخ در کشت زار۔ حق ہمی گوید بدہ تا وہ مکافات دہم۔ آن بحق ندہی و بس آسان بپاشی در شیار۔ این نہ شرط مومنی باشد کہ در ایمان تو۔ حق ہمی خاین نماید خاک و سرگین استوار حکیم ازرقی در صفت قلم گفتہ ؎ نوک آن ہنگام رفتن باد را تلقین کند۔ تیز آن اسپی کہ خاک |

بروزن ... بمعنے شخص ... روش ... قاعدہ ... نسبت ۱۲ بہار

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | نعل او گردد شیار۔ و در بعضے از فرہنگہا شیار بمعنی زراعت نیز آمدہ شمسی طبیبی از بسکہ بدسگال تو از دیدہ خون فشاند۔ پنداشت روزگار کہ عزم شیار کرد۔ ۱۲ ج ف |
| شریدن | ٹپکنا | بروزن و معنے چکیدن ۱۲ ان ب | قَطر | | | شُراَن روان و ریزندہ پیاپے و باران و این مجاز است و بدین معنی بکسر ہم نوشتہ اند ۱۲ ان |
| شُخریدن | پی در پی گرنا | ریختن پیاپے ۱۲ ان ب | | | | شُخران بضم اوّل بروزن غُژان پیاپے ریزندہ و روان باشد و باران نیز گفتہ اند باعتبار پیاپے ریختن و باین معنی بکسر اوّل ہم آمدہ است و عربان شخاج گویند باتا سے مثلثہ بروزن وُرّاج ۱۲ ب |
| شستن بالضم ۱۲ ان | دہونا | پاک کردن بآب ۱۲ ان | غُسل | شُست ۱۲ چون شست شو | شوید | شستہ بالضم رو پاک و دستار چہ و این مجاز است ۱۲ ان و شستہ رو و شستہ عذار کنایہ از صاف و سادہ روے صائب آنزا کہ زکیفیت دیدار خبر یافت۔ ہر شستہ عذاری بنظر عالم آبست۔ و شستگی الفاظ کنایہ از سلاست الفاظ و جزالت آن تاثیر صدف بحر سخن شستگی الفاظ است۔ نیست جز معنی تر گوہر شاداب سخن۔ و شستہ شدن بمعنی غسل ہست یافتن نعمت خان عالی در بادشاہ نامہ در حق اعظم شاہ گوید ے بحمام اشدی آنقدر نشاش۔ نمودی چشم پر آب ز نہر طاس۔ ہمانا پیش از این فتنہ بکریست۔ کہ خواہی شستہ شد تعجیل از چیست۔ ۱۲ بہار |
| ایضاً | دور کرنا | دور کردن ۱۲ بہار | | | ایضاً | چون خواب از دیدہ شستن صائب فرصت نمیدہد کہ بشویم ز دیدہ خواب۔ از بسکہ تند میگذرد این بہار عمر۔ ۱۲ |
| ایضاً | اوٹھانا | برداشتن | | | ایضاً | چون دست از چیزے شستن غنی داغ چین حرص گشتن دست از جہان شستن است شد صدف را آخر از آب گہر پیمانہ پُر۔ ۱۲ بہار |
| شستن بالکسر ۱۲ ان ج | بیٹھنا | نشستن ۱۲ ان | قُعُود مَقْعَد جُلُوس مَجْلَس | شست بالکسر ۱۲ ج | شیند | امیر خسرو علیہ الرحمۃ ے سوادِ شام در پیشِ مہ نو۔ چو لیلی شست در پہلوے مجنون۔ و لہ یک شبے در کوے آن مہ رو برو آہستہ اک۔ گر بگوید کیستی گو ہیچ اینجا شستہ ام۔ ۱۲ ج |

| مصادر | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| شفتن و شفتیدن | چبھونا | خلانیدن ۱۲ ان ب | | | | |
| ایضاً | زخمی کرنا | ریش کردن ۱۲ ان ب | | | | |
| ایضاً | ٹپکنا | چکیدن و تراویدن ۱۲ ان ب | | | | وبعضی مقید کردہ اند بچکیدن جراحت ۱۲ ان و شفت بالکسر بمعنی تراویدن خون وریم و زرداب از زخم وبمعنی کج و ناہموار ہم آمدہ ۱۲ اب ف ج |
| ایضاً | ٹپکانا | چکانیدن ۱۲ ان ب | | | | مخفی نماند کہ در برہان قاطع شفتیدن را بجملہ معانی مرادف شفتن نگاشتہ و در نوادر المصادر تنہا در معنی چکیدن ہر دو را مرادف نگاشتہ و نظر بتوضیح بیان قول برہان نگارش مے پذیرد و ہو ہذا شفتن بکسر اوّل بروزن گشتن بمعنی خارانیدن و جراحت کردن و چکیدن و چکانیدن باشد ۱۲ |
| شکردن و شکریدن و بشکردن بالکسر ۱۲ ان | شکار کرنا | شکار کردن ۱۲ اب ن | صَید و اِصطیاد | شکار | شکرو | حکیم اسد رد شیراز وہر کجا بگذرد - بیکر خم مرچیل را بشکرد - شکار شکار کردن در عرف قصد کشتن آدمی ہر حیوانی را شکار نام است خان آرزو - اے غزالان حرم جان من و جہان شما - کان جفا پیشہ صنم بہر شکار آمدہ است - وگاہ بمعنی شکار کردہ شدہ وگاہے بر حیوانے کہ شکار کردن آن منظور باشد نیز اطلاق کنند چنانچہ از لفظ شکار افگن و شکار انداز مستفاد مے شود سنجر کاشی جز کہ مژگان او چو دیدم گفتم - در ہمہ دشت یک شکار ندارد - وبمجاز شخص رام و مطیع و مغلوب و فریفتہ سالک یزدی نو بہار آمد کہ عالم را شکار خود کند - از طراوت موج سنبل دام بر صحرا کشید - صائب خوابش از چنگل شہباز ربایندہ تراست - شوخ چشمی کہ شکار من وبخشندہ شدہ است - خان آرزو اکنون شکار آن مژہ گردید شیخ شہر - شہباز ما کبوتر یاہو گرفتہ است - ۱۲ بہار و شکاری شخص شکار کنندہ و جانور شکار شدہ و حیوانے کہ شکار کردن منظور باشد کلیم بگذشتہ است از دو جہان صیت قدرتش - چون یک خدنگ کرد شکاری کند گزار - طالب آملی پیکان ترا رغبت دل - چون سبزہ تر خورد شکاری آفتا - ہی شاپور اے شوخ شکارے (اے شکار کنندہ) کہ بفتراک تو صیدم - آہستہ ترک |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی ایرانی | [illegible] | مصدر عربی | اسم مصدر | صفت | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | | ران کزنگار ست دل ما۔ طاہر وحید درون خانہ بود چون نگین سواری تو ز انتظار نبود و چرا شکار سے تو۔ خواجہ شیراز علیہ الرحمۃ دلم رسیدہ شد و غافلم من درویش۔ کہ آن شکاری سرگشتہ را چہ پیش آمد۔ و بمعنی تیر سے کہ بر شکاری اندازد (شکار شدہ ۱۲) ملا شانی تکلو کمین گشادہ زہر سو ہزار حکم انداز۔ مرا شکاری توفیق بر شکار آمد۔ ظہوری زہے گزیدہ شکار سے کہ بر جگر دارد۔ شکار سے نرکان خانہای ابروست شکر بکسر اول و فتح ثانی بروزن جگر بمعنے شکار و شکار کنندہ و شکنندہ ہمچو دشمن شکر یعنی دشمن شکن و آمر ہم ہست یعنی شکار کن و دشمن شکن ۱۲ اب عنصری پادشاہی گیر بیگی گستر و گیتی کشای نیکنامی و زر دوجا کر پرور و دشمن شکر۔ عبد الواسع جبلی گہی خونم بدان نزاکت دوتا پر شکن ریزد۔ گہے خونم بدان چشم سیاہ جان شکر بندد۔ ۱۲ ان و ہمچنین اثر و شکار و دشمن شکار و فرشتہ شکار ۱۲ بہار |
| ایضاً | توڑنا اور شکست دینا | شکستن ۱۲ بان | | کسر، نقض، قصم | ایضاً | ایضاً | سنگ و خانہ با لاگر شکست ۱۲ |
| ایضاً | کھانا | خوردن ۱۲ ان | | | ایضاً | ایضاً | گویند مے شکر داسے میخورد فردوسی جہانا ندانم چہ بدگوہر سے کہ پروردہ خویش را بشکری۔ ۱۲ ان |
| ایضاً | چارہ اور علاج کرنا | چارہ و علاج کردن ۱۲ بہار | | | ایضاً | ایضاً | |
| شکستن و اشکستن | ٹوٹنا | م | | انکسار، انفصام، تقصم، انقصام، تقصم | شکست و شکن | شکند | شاطر نامہ عاشقی سوی بارگاہ آمد از رزمگاہ۔ بہ اشکستہ طرف کیانی کلاہ صائب شیشہ ہر جا شکند دل یاد می آید مرا۔ از شکست دیگران فریاد می آید مرا اشکست معروف و بمعنی آواز شکست و این مجاز باشد است شفائی بہ دست دل شکنی عاجزم کہ ہر نفسم شکست شیشہ خاطر بگوش می آید۔ و شکست توبہ و پیمان و شکستہ پیمان و شکستہ دل استعارہ مشہور است صائب ہمچون دل خود شکستہ پیمان۔ با یار نہ کار خود |

| مصدر لازم | معنی اردو | معنی فارسی | [illegible] | مصدر متعدی | حاصل مصدر | صفت [illegible] | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | | پشیمان - وشکسته معروف و ملا خیر الله در شرح این بیت سکندرنامه ه شکسته چنان گشته ام بلکه خرد - که آبادیم را همه باد برد - گو یدکه در عرف اطلاق لفظ شکسته را بران چیز هم کردن رواست که فی الجمله کسری داشته باشد هر چند اجزاے آن بالفعل متفرق نباشد بخلاف خرد که درین صورت تفرق بالفعل لازم است پس در شکسته وخرد تغایر وترقی حاصل شد واطلاق شکسته آن وقت هم می کنند که آن شے قطعه هاے کلان کلان شده باشد بخلاف خرد که وقتے اطلاق توان کرد که مانند دقیق باریک شود یا مانند سرمه سوده گردد انتهی وبمعنی شکست غربت ا کلیم زہے شکسته اہل ہنر درست از تو - چه واقع است که ما راسے کنی امداد - وبمعنی خراب وبے رونق وضایع چون بازار شکسته وگلزار شکسته وبخت شکسته ولشکر شکسته وبمعنی حرف لکنت دار چون سخن شکسته وگفتار شکسته وآوار شکسته ه نه از شکست زبان باشد شش شکسته سخن - سخن شکسته برآید ز تنگی دهنش - باقر کاشے برون کردم زبا خانه شکسته - برون رفتم ز گلزار شکسته - بسودای غمت سودے ندیدم - چو بازارگان بازار شکسته - ازان بدست نیکوی نماید - لب شیرین وگفتار شکسته - صائب روئے بزلف پرچین تسخیر ملک دل کرد - فتحی چنین که کرد ست بالشکر شکسته - ودست شکسته وپا شکسته ودل شکسته وشکسته بال وشکسته باز و حقیقت است وشکسته پناه آنکه شکسته را پناه دهد چهر خاطر او کند میر خسرو وسایه مهر تو شکسته پناه - ذیل عفو تو پرده پوش گناه - وشکسته زبان وزبان شکسته آنکه زبان فصیح ندارد یا آنکه لکنت داشته باشد میر خسرو ومن کیم هندوی شکسته زبان کین دلیری کنم چو بے ادبان صائب خیز در شیشه خانهٔ دل بانگ الامان - هر جا که من شکسته زبان گفتگو کنم وشکسته بسته کنایه از هر چیز محقر دفرومایه سلیم گر ذوق سخن سلیم داری - داریم شکسته بسته چند - تاثیر درست بسته کرد شکست تو به ولم - همین بس است حریفان شکسته بسته من کلیم شکسته بالم وصیاد هم پرم بسته شکسته بسته من خوش نموده ونغزش - محمد قلی سلیم سلیم کاسه چوبین بسوے میکده بر - که تحفه است درانجا شکسته بسته ما شکسته بند شخصی که علاج اعضاے شکسته کند شفیع اثر هر چند مومیای دلها شوی مخور - روزی ز دست رنج کسان |

[illegible — sideways handwritten note in the right margin, beginning with «بخت شکسته» and mentioning «شکسته بسته»]

| مصدر فارسی | معنی اردو | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | | چون شکسته بند محمد قلی سلیم اگر بود زمن آزرده مدعی عجبی نیست - زمومیای راضی شکسته بند بناشد - می گلرنگ<br>باشد تنگ بسته - شکسته بند و لباس شکسته - و شکن بمعنی چین و شکنج اندام و جامه و<br>زلف کمال اسمعیل درست گشت همانا شکستگی نفس - که نیک ازان شکست است<br>زلف پر شکنش - و بمعنی مکر و حیله و فریب حکیم سنائی چون ا قمار برون همه پر زهر وزدرون<br>جز کیش رنگرنگ و شکال شکن نبیند - و بمعنی اصول که در برابر اصول است ۱۲ ان ش<br>شیخ نظامی علیه الرحمة پای کوب باهزار شکن - پیچ بر پیچ تر ز تاب رسن<br>حکیم اسدی در صفت قفس گوید ؎ هم او صد هزاران خروش اندرون - همی خاست (اصول ۱۲)<br>هر یک بدیگر شکن و بمعنی هزیمت ؎ و شکست و منهدم شدن و گریختن و تند شدن و اعراض کردن<br>و خوردن و خائیدن و بمعنی لحن و سرود و زمی و ملایی هم نوشته اند و امر به شکستن هم<br>و بمعنی شکننده بحالت ترکیب یافتنش با اسم چون بازو شکن و بت شکن و جان شکن و<br>عهد شکن و توبه شکن و خوش شکن و دل شکن و دندان شکن و سایه شکن و ستم شکن و سر شکن ۱۲ ان شکنج<br>با اول مکسور و ثانی مفتوح پنج معنی دارد اول چین زلف و موی و جامه و ریسمان<br>و امثال آن امیر خسرو علیه الرحمة ؎ گیسو شکنج ناز ماندش - نرگس بکرشمه<br>باز ماندش - دوم شکنجه و آزار بود که دزدان و مجرمان را کنند ولهٗ تا بود حیات پی فشردن<br>آخر بهمان شکنج برد - سوم نوعی از نار حکیم سنائی نیست اندر مقام راحت و رنج -<br>بر سر گنج به ز نار شکنج - حکیم ارزقی هلاک دشمن او را ز هند و ز یلغار - شکنج و افعی و دیو بجای<br>ریح و خدنگ - چهارم اصول باشد قوام الدین مطرزی نعره و روست شکنج موسیقی<br>ناله رومی نوای موسیقار - پنجم مکر و حیله حکیم ناصر خسرو از قهر خداوند ہے<br>هیچ نترسی - آنست که با بنده پر از مکر و شکنجی - ۱۲ ج و بمعنی شکنج بعضی علما گویند که از دمیدگی<br>بهم رسد مانند خیارک و امثال آن ۱۲ ان و شکسته و اشکسته عشوه و کرشمه و تاب و شکن<br>ریسمان و گره میر خسرو علیه الرحمة فتنه خیش نرگس بیمارهم - اشکنه زلف بجز وارهم -<br>اشکنه باز بهنگام چاشت - ازپی خونابه سرخاب راست ۱۲ ان |

| مصادر فارسی | معنی اردو | مترادف یا ہم معنی فارسی مصدر اور ان کا ماخذ | مصدر عربی | ماضی مطلق | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| شکستن و اشکستن | توڑنا | م | کسر | ایضاً | ایضاً | دشکست حاصل مصدر و ماضی و معنی مصدر ہم بوستان کہ سہل است لعل بدخشان شکست۔ شکستہ نباید دگر بارہ بست۔ ۱۲ |
| ایضاً | جدا ہونا ایک کا دوسرے سے | ازہم جدا شدن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | نظامی علیہ الرحمۃ مرا با تو دربار بستن مباد۔ شکن باد ما شکستن مباد۔ ۱۲ ان بہار |
| ایضاً | جدا کرنا ایک کا دوسرے سے | ازہم جدا کردن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | انوری ازآب تف ہیبت تو بشکند دخان۔ وزسنگ جذب ہمت تو برکشد بخار۔ ۱۲ بہار و صاحب بہار عجم درجاے دیگر شکستن بمعنی ایجاد کردن بسند ہمین شعر نگاشتہ ۱۲ ونزد مولف بہتر بمعنی برآوردن است ۱۲ |
| ایضاً | شکن پڑنا | خم شدن بطوری کہ ازہم جدا نشود ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون شکستن دامن و آستین و نامہ وغیرہ کہ کنایہ از چین و شکنج اینہاست ۱۲ ان بہار |
| ایضاً | پریشان ہونا | پریشان شدن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | شیخ عطار علیہ الرحمۃ چو حارث این سخن بشنید بشکست۔ ولیکن ساخت خود را آن زمان مست۔ ۱۲ ان بہار و در فرہنگ جہانگیری شعر ہذا در سند شکستن بمعنی خجل شدن مرقوم است ۱۲ |
| ایضاً | پریشان کرنا | پریشان کردن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون شکستن زلف وغیر آن طالب آملی دست حسنش باز برخ زلف بجائی شکست سنبلستانی در آغوش گلستان شکست فیضی جعد بر رخ سمن شکستہ دست چمن از بنفشہ بستہ۔ ۱۲ ان بہار و در بعضی زلف شکستن در شکستن را بمعنی زلف پرخم و حلقہ دار کردن نوشتہ اند بسند این اشعار خواجہ حافظ علیہ الرحمۃ گفتمش زلف بخون کہ شکستے گفتا۔ حافظ این قصہ دراز است بقرآن کہ مپرس خاقانی علیہ الرحمۃ زرہ زلف برقفا شکنی۔ آہ بر جان آشنا شکنی۔ ۱۲ بہار |

| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
|---|---|---|---|---|---|---|
| شکستہ متن و شکستہ | [illegible] | [illegible] | | ایضا | ایضا | [illegible] باقر کاشی [illegible] شیخ عطا علیہ الرحمۃ [illegible] |
| ایضا | [illegible] | [illegible] | | ایضا | ایضا | [illegible] |
| ایضا | [illegible] | [illegible] | | ایضا | ایضا | [illegible] |
| ایضا | [illegible] | [illegible] | | ایضا | ایضا | [illegible] |
| ایضا | [illegible] | [illegible] | | ایضا | ایضا | [illegible] شیخ عطا [illegible] |
| ایضا | [illegible] | [illegible] | | ایضا | ایضا | [illegible] |

| مصدر لازم | معنی اردو | معنی فارسی یا عربی و مرادفات فارسی یا عربی مصدر | مصدر متعدی | ماضی مطلق | مضارع | محاوره وسند وغیره |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| | | | | | | وچون ناموس شکستن حزین رخ فرنگ توایمان بروغماگیرو- شراب رنگ تو ناموس پارسا شکند- وچون رواج شکستن ابونصر بدخشانی گر محتسب رواج مئی ناب بشکند- ازلعل میکشش تورسانم دماغ را- منیر ازفیض باده نشه وناز توگل کند- بشکن بہ نیم جرعہ خمار کرشمہ را- وچون تب شکستن ثابت تاتب خورشید تابان بشکنی پرہیز دار- میکنی ازصبح دم درکاسہ گردون صلیب- وچون زیب شکستن جمال الدین سلمان شکست شاخ شجر زیب تختہ بزار- ببرد باد سحر آب کلبہ عطار- وچون غوغا شکستن اے جمعیت وانبوه زایل کردن حکیم سوزنی شہ غوغاے وغوغا شکن کز حکم تیراو- بنات النعش برگردون زپروین بشکند غوغا- وچون نم شکستن صیدی طهرانی گل شگفتہ ولی آزمان توانی چید- کہ شعلات نتواند نم گیاه شکست- وچون ذوق شکستن حسین ثنائی ذوقیست باخیال تودل راکہ وصل تو- آن ذوق را زلذت دیدار بشکند- وچون نقش شکستن مولوی معنوی نقش حق راهم بامرحق شکن- برزجاجہ دوست سنگ دوست زن- وچون ظلمت شکستن میر صیدی طهرانی مه درصفا فدلان چوکہ ظلمت شب را- بہ پشت گرمی خورشید نورماه شکست- ۱۲ بہار |
| شکستن و اشکستن | زایل اور دور ہونا | زایل و دور شدن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | سیف الدین اسفرنگی ہمچو خماراست درو توکہ نگردد- جز بگر انخوار سے شراب شکستہ- وچون تب شکستن عرفی نصحت چوزرو بہ صفتی لابہ گراید- ازسردی او تب شکند شیر اجم را- چون رواج شکستن کلیم رواج قمریان ازنالہ من- چوقد سرو ازان بالا شکستہ- وچون شرم شکستن اثر شرم مجلسها شکست ازشیوہاے مضحکت- خلق را چون زعفران ازبسکہ خندانیده- وچون صبر شکستن میر معزی صبر من شکست آرے بگسلد بسیار صبر- خواب من بگسست آری بگسلد وسواس خواب- وچون تخم شکستن اشرف مرا توبہ ازدیدن تخم شکست- چوشد آب پیدا تیمم شکست- وچون رونق شکستن قدسی افروختی زباده ورنگ بتان شکست- یک گل شگفتہ رونق صدگلستان شکست- ۱۲ بہار |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی از کتب لغت معتبره بزبان فارسی | مصدر عربی | اصل مصدر | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| شکستن و اشکستن | منہدم ہونا | منہدم شدن | | ایضاً | ایضاً | چون طاق شکستن بیدل رح حباب امروز دست از موج ہستی شستہ میگوید۔ کہ طاق عمر چون بشکست نتوانکرد تعمیرش ۔ ۱۲ بہار |
| ایضاً | کج اور خم کرنا | کج و خم کردن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون کلاہ یا گوشہ کلاہ شکستن صائب حسن چون آرد بجنگ دل سیاہ خویش را۔ بشکند بہر شگون اول کلاہ خویش را۔ ولہ چو غنچہ ہر کہ بلخت جگر قناعت کرد۔ کلاہ گوشہ تواند بروزگار شکست ۔ ولہ کدام زہرہ جبین گوشہ نقاب شکست ۔ کہ رعشہ ساغر زرین آفتاب شکست ۔ ۱۲ |
| ایضاً | باطل کرنا | باطل کردن ۱۲ ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون معجزہ شکستن زلالی نعلت بہ تبسمی شکستہ۔ صد معجزہ مسیح را ۔ ۱۲ بہار |
| ایضاً | کھولنا | کشادن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون بند قبا شکستن مسیح کاشی تا با وصیع برخورد از کاکل و برت ۔ طرف کلاہ و بند قبا را شکستہ ۔ ۱۲ بہار |
| ایضاً | پنہان کرنا | پنہان کردن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون دست شکستن در آستین صائب نیفتی تا ز پا دست طمع در آستین بشکن ۔ عصا راست کنند این قوم از دست گدا بیرون ۔ و بعضے در اینجا شکستن بمعنی بند کردن گرفتہ اند ۱۲ |
| ایضاً | رکھنا | نہادن | | ایضاً | ایضاً | چون لب بر لب شکستن ثنائی در شرح لبت بگاہ بوسہ ۔ لب بر لب ارغوان شکستم ۔ و چون تیر در کمان شکستن کنایہ از مہیا کردن تیر برائے انداختن کسی ۱۲ بہار حسین ثنائی از تیر سپہر بگذشت ۔ ہر تیر کہ در کمان شکستم ۔ ۱۲ بہار و نزد بعضی شکستن در اینجا بمعنی بند کردن است ۱۲ |
| ایضاً | مغلوب اور ناتوان ہونا | مغلوب و ناتوان شدن ۱۲ بہار | | | | ثنائی حسن ہم چو ماند عشق افتادگی بیسازوش ۔ لشکر زلفت بتاراج تا شکند منصور نیست ۔ ۱۲ بہار و نزد بعضے شکستن درین شعر بمعنی عجز و افتادگی اختیار کردن است ۱۲ |
| ایضاً | پژمردہ اور متغیر ہونا | | | ایضاً | ایضاً | چون چہرہ شکستن بمعنی رنگ شکستن مفید بلخی بسکہ دایم از اثر چشم بلی سرانجامی ۔ شکستہ چہرہ من ہمچو رنگ بادامی ۔ ۱۲ |

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی [illegible] | مصدر عربی | اصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| شکستن و اشکستن | آزردہ کرنا | آزردن ۱۲ | | ایضاً | ایضاً | چون خاطر شکستن صائب بیوسف می توان بخشید جرم کاروانی را - خدا را درمیان بین خاطر خلق وجهان مشکن - ۱۲ بہار |
| ایضاً | کم ہونا | کم شدن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | چون قیمت شکستن ملا قاسم مشہدی زنا پسندی مردم عزیز خویشتنم - بود گرانی از شکست قیمت ما - وچون نرخ شکستن حزین کمال دولتم از عشق گشته سکہ زر - زرنگ کاہی من نرخ کیمیا شکنند - ۱۲ |
| ایضاً | کم کرنا | کم کردن ۱۲ | | ایضاً | ایضاً | انوری نوش لب لعل تو قیمت شکر شکست - چین سر زلف تو رونق عنبر شکست - ۱۲ بہار و بعضی درینجا شکستن بمعنی زایل کردن گفتہ اند ۱۲ |
| ایضاً | بند اور ضبط کرنا | بند کردن چیزے در چیزے ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون نالہ در گلو وآہ در جگر وآرزو در دل وجگر واشک در دیدہ شکستن ظہوری در سینہ شکستن آہ بر و مشکل نیست - بیچارہ کسے کہ گریہ در دیدہ شکست صائب ہر آرزو کہ بشکنی امروز در جگر - فردا کہ این قفس شکند بال و پر شود - وچون تبسم در لب شکستن ولہ بردیم درخندہ بستن چرا - تبسم بلب در شکستن چرا - وچون دہن شکستن ظہورا گر کشاید گل دہن او را دہن باید شکست - ور کشد سوسن زبان او را زبان باید کشید - وچون نغمہ شکستن در حنجرہ باقر کاشی من و دل در شکن زلف تو چون نالہ ایم - نغمہ در حنجرہ [illegible] وبلبل شکنیم - وچون [illegible] خندہ در گلو شکستن [illegible] بہ کردن [illegible] خندہ در گلو شکن - وچون تمنا در دل شکستن [illegible] بال [illegible] دل تمنا شکنند ۱۲ بہار |
| ایضاً | بند اور ضبط ہونا | بند شدن چیزے در چیزے ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | باقر کاشی [illegible] شکست از دوری تو - در دیدہ ام اشک [illegible] سینہ ام آہ صائب [illegible] است [illegible] بسکہ آہ شکست است در جگر ما را - وچون خواب در چشم و در دیدہ شکستن قاسم مشہدی بسکہ سرمایۂ غفلت تنگ افتاد مرا چشم پوشیدم و در دیدہ من خواب شکست - طالب آملی زلفت چوبی عتاب بشکست - در چشم ستارہ خواب بشکست - وچون گریہ در چشم یا در دیدہ و یا در غم [illegible] شکستن انوری [illegible] تو در جگر [illegible] گریہ چشم از نہیب در غم |

| مصدر فارسی | مصدر اردو | مصادر فارسی ہم معنی مصدر اردو | مصدر متعدی | ماضی مطلق | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | تنجر شکست باقر کاشی نالہ ام بر لب گسست و گریہ در چشم شکست ـ شاد باش ای عشق و غم بر خاطر ناشاد ریز ـ و چون آرزو شکستن ظہوری در دل ساغر من آرزوے بادہ شکست ـ سپر سنگ بلا سینہ مینائے منست ـ ؎ در دل ز زلف پر شکن یار آصفی بسیار آرزو کہ ز بخت زبون شکست ـ و آرزو شکستن کنایہ از حاصل شدن آرزو و ہم حاصل نشدن و ہم بمعنی روائی دادن آرزو ملا سعید بلخی بہ نرگس تو نظر کردم و خموش نشستم بسنگ سرمہ او آرزوے خویش شکستم ـ کمال بر آتش ستم جگرم زان کباب کرد ـ تا آرزوے نرگس بیمار شکند ـ ۱۲ بہار ـ موحدہ ۱۲ |
| شکستن و انشکستن | اٹک جانا | گرہ شدن | | ایضاً | ایضاً | چون آب در حلق یا در گلو شکستن وحید بدیدہ گریہ من شد گرہ ز حیرت یار ـ بدان طریق کہ در حلق تشنہ آب شکست ـ ۱۲ بہار و آنچمعنی ترتیب بمعنی ضبط و بند شدن است ۱۲ بہار |
| ایضاً | برہم ہونا ۱ز برہم کرنا | برہم خوردن و برہم زدن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون سودا شکستن حسن دہلوی من لب و گیسوش را کردم خریداری ولیکن او بجواہر او کان بربست سودا ہم شکست ـ و چون تکلم شکستن عرفی در تعریف اسپ گوید ؎ ز بی طلب فسانہ دیوانہ ـ ز انگونہ کہ فشکنی تکلم ـ ۱۲ بہار |
| ایضاً | ٹوٹنا | ترسیدن یا ہراسیدن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون دل شکستن چنانچہ نظامی علیہ الرحمۃ دل ہراسیان از جہان زور دست بران دشمن و تیغ افکن شکست ـ ۱۲ بہار |
| ایضاً | کما ہو چانا | از کار رفتن | | ایضاً | ایضاً | چون شکستن گوش و چشم کنایہ از زایل شدن شنوائی و بینائی است حسین ثنائی و صدت عصا ست حاجب قدرت نمی کند تا گوش با شنیدن گفتار شکند ـ و توانکہ درین شعر ہم دل بر حقیقت باشد و مراد از عصا گرانی آن ؎ صائب ترسم کہ چشم گہربار بشکند ـ این کاسہ گدائی دیدار بشکند ـ ۱۲ |
| ایضاً | پہاڑنا | دریدن ۱۲ بہار ـ ن | | ایضاً | ایضاً | چون معدہ شکستن ظہیر فاریابی حاضر بخوان مکرمت کی شود طمع ـ کانجاش آز معدہ تا بار نشکند ـ ۱۲ بہار ـ ن |
| ایضاً | گرانا | ریختن ۱۲ ن | | ایضاً | ایضاً | چون لولو شکستن ظہیر فاریابی نبود دستی کہ در قدمت از پی نثار چشم ہزار لولو شہوار |

| مصدر فارسی | معنی اردو | مترادف فارسی از لغات فارسی یا اردو | مصدر عربی | ماضی مطلق | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | نشکنند - ۱۲ ان بہار |
| شکستن بمعنی اشکستن | بیرونق اور کساد ہونا | بیرونق وکساد شدن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون شکستن کاروبازار محمد قلی سلیم شکست کار دل من از دست کاملیہ را - خدا چو چشم بداز چہرۂ تو دور کند محتشم کاشی ز ہے طغیان حسنت بر شکست کار من باعث - ظہورت بر زوال عقل دعویدار من باعث - ۱۲ ان بہار |
| ایضاً | بیرونق و کساد کرنا | بیرونق وکساد کردن | | ایضاً | ایضاً | چون بازار شکستن سلیم نزدیک شد کہ ناحق شود قم بہ بیستون - بازار تیشہ فرہاد بشکنند - ۱۲ |
| ایضاً | ٹوٹ جانا اور توڑنا | گسستن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | در نوادر المصادر می نگارد کہ ازین قطعہ شیخ نظامی معلوم می شود کہ اطلاق شکستن بجائے گسستن نیز صحیح است ؎ چو شب عقد خورشید در ہم شکست عقیقی در آمد شفق را بدست - بہ پیروزۂ بوسحاقیش داد - سخن بین کہ در بوسحاقان فتاد - و ہمچنین ازین شعر محمد قلی میلی نگذشت گر بسلسلہ زلف او صبا - دیوانہ از کجا شد و زنجیر چون شکست - و برین تقدیر اعتراض عزیزان برین مصرع مشہور کہ ؎ تو بہ گر زنجیر باشد این ہوا خواہد شکست - از قلت تتبع بود - ۱۲ ان |
| ایضاً | توڑنا پھول اور پھل کا | چیدن | | ایضاً | ایضاً | چون گل شکستن حیاتی گیلانی ہر گلے را کہ بشکنند ز شاخ - جائے بر گوشۂ گریبان است - و چون غنچہ شکستن - رفیع واعظ بے سبب در آشیان صد بسینہ بلبل شکست غنچہ را غافل مگر گلچین ز شاخ گل شکست - ۱۲ و خان آرزو گوید کہ در اشعار یکے از استادان شکستن گل بمعنی چیدن گل دیدہ شد و این غریب است ۱۲ ان |
| ایضاً | اونڈیلنا | سرنگون کردن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون نمکدان بر زخم شکستن غنیمت بہارش شور بلبل رنگ بستہ - نمکدانہا بزخم گل شکستہ - ۱۲ |
| ایضاً | چبھونا | فرو کردن | | ایضاً | ایضاً | چون نیش شکستن در دل صائب نوش دادم بکسان نیش شکستم در دل تا چو زنبور عسل صاحب شانم کردند و چون شکستن خار در دل ہلالی شکستے در دلم خاری و میگوئی برون آرم - بدین تقریب میخواہی کہ یا بد زخم سوزن ہم - و چون ناخن بدل شکستن و ناخن در جگر و سینہ شکستن کلیم در سینہ کلیم این ہمہ ناخن کہ شکستم - از کار دل خود گرہ غم نکشادم - سلیم |

| مصدر فارسی | معنی اردو | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | | گر گوشش او بنالهٔ من نیست در چمن ـ ناخن کہ این قدر بدل گل شکسته است ـ ۱۲ بہار |
| شکستن و انشکستن | ہزیمت دینا | ہزیمت دادن ۱۲ ان | | | ایضاً | ایضاً | چون لشکر شکستن نظامی علیہ الرحمة ؎ سکندر چو لشکر توانند شکست ـ بدین دست پایان بپیچید دست محمد قلی سلیم ؎ بنسیم کہ آن زلف تابدار شکست ـ شنیدہ ام کہ سپاہی زنیک سوار شکست ـ ای ہزیمت ۱۲ |
| ایضاً | محو اور ناپدید کرنا | محو وناپدید کردن | | | ایضاً | ایضاً | چون آوازہ بیت شکستن خاقانی ؎ زآنکہ شادم آوازہ ہفتخوان شکستم ۱۲ ـ بہار |
| ایضاً | ترک کرنا | ترک کردن | | | ایضاً | ایضاً | چون پرہیز شکستن عارف تبریزی ؎ از بسکہ شد ضعیف زور دگران تنم ـ آن قوتم نماند کہ پرہیز بشکنم ـ وچون نماز شکستن میر حسن دہلوی ؎ رہ غلط شد عنان بگردانیدیم ـ قبلہ گرشد نماز بشکستیم ـ ۱۲ بہار |
| ایضاً | بسر ہونا | بسر شدن ۱۲ بہار | | | ایضاً | ایضاً | چون شب شکستن مسیح کاشی ؎ شب شکستن بہ شبگیر است اندر زلف تو ـ شب شکست وہیچ دل را زہرہ شبگیر نیست ـ ۱۲ بہار |
| ایضاً | بسر کرنا | بسر کردن | | | ایضاً | ایضاً | سندش در خانہ بالا گذشت ۱۲ |
| ایضاً | لینا | گرفتن | | | ایضاً | ایضاً | چون بوسہ شکستن نظامی علیہ الرحمة ؎ ملک بر تنگ شکر بوسہ شکست ـ کہ شکر در دہان باید نہ در دست ۱۲ بہار و در برہان قاطع بوسہ شکستن کنایہ از بوسیدن و بوسہ کردن بر صد انگشت ۱۲ |
| ایضاً | مارنا | زدن ۱۲ بہار | | | ایضاً | ایضاً | چون چوب شکستن بر کسی کنایہ از چوب زدن ناصر علی ؎ دربین درگاہ ہمسالی مانند بسیاری بہم ـ توان بر پہلوی دربان شکستن چوب دربان را ـ وچون خشت بر کسی شکستن نظامی علیہ الرحمة ؎ سوم ہمچنین خشت بر وی شکست ـ نشاید بخشت آب را باز بست ـ ۱۲ بہار و چون نشتر بر جگر شکستن ظہوری ؎ ل ک نشتر بر جگر از یاد مژگان می شکست ـ از برای خار ما تدبیر وزن میکند ـ ۱۲ |
| ایضاً | موقوف کرنا | بر انداختن ۱۲ | | | ایضاً | ایضاً | چون ستم شکستن حسین ثنائی ؎ سر دو چشم تو گردم کہ گاہ لطف نگاہ ـ بجو جود شہ جہان |

[illegible]

| مصدر فارسی | معنی اردو | ہم معنی مصدر فارسی | مصدر عربی | اسم مصدر | صفت | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | انتظار شکست - ۱۲ بهار |
| شکستن و انشکستن | پچنا | هضم شدن | | ایضاً | ایضاً | چون طعام در معده شکستن ۱۲ |
| ایضاً | ته کرنا | ته کردن | | ایضاً | ایضاً | چون زانو شکستن داراب بیگ جویا در باغ بهر مشق ستم هر شگفته - پیش خط سیاه تو زانو شکسته است - ۱۲ |
| شگافتن و شگافیدن | چیرنا طول میں | چاک زدن بطول ۱۲ ان | قدّ | شگاف چاک و رخنه و ابریشم کلافه کرده و امثال ۱۲ | شگافد | اسد ۵ بزد هر ذره از نیزه دل شگاف - بدر بدیشان از گلو تا بناف - ۱۲ اف ظهوری ۵۳ از تیر آه مغز ثریا شگافتم - از سیل اشک سینه دریا شگافتم - گشتم با شک گریه بیتابانه بخیه ریز - خوش عارفانه خرقه تقوی شگافتم - غیرت دلم گداخت که بر حیرت تو بود - هر چند آرزوی تمنا شگافتم - چیست بهر حرف گدایان عشق بست - پوچ است پوچ قصه وا را شگافتم - نشد تا به آب و خاک جستجوی گل - در سعی لسبکه آبله در پا شگافتم - نیل غمش ز دیده تر میرود هنوز - رفتم بمصر خاک زلیخا شگافتم - شگافه با اوّل مکسور بروزن قیافه زخمه و مضراب ساز و بمعنی گهواره هم نوشته اند ۱۲ ان ج و شگافتان از عالم زخستان اشعار سند شگافه بمعنی مضراب از فرهنگ جهانگیری حکیم سنائی در میان نکوان زهره طبع و ماهر دست - چون شگفته رود سیه بود سیه چون شگافه زن مباش - فردوسی بشادی همه در گرفته رود و زن شگافنده شد از شکن - ۱۲ ف و شگافه زن پست ساز حکیم قطران در صفت بهار گوید ۵ فراز هر زمینی هست گوئی صد نگارستان - میان هر درختی هست گوئی صد شگافه زن - ۱۲ و در منتهی المصادر شگافتن بکاف فارسی از هم و تشکر هر دو نگاشته ۱۲ والله اعلم بالصواب |
| ایضاً | طے کرنا | طے کردن | | ایضاً | ایضاً | چون دریا شگافتن بوستان ندانی که سعد مکان از که یافت - نه ہامون نوشت و نه دریا شگافت - ۱۲ |
| شگوفیدن بکاف تازی | پھٹ جانا اور ایکسار | شگافته شدن و از هم واشدن | انشقاق تشقق | شگوفت بمعنی شگاف | شگوفد بکسر اوّل و فتح فا | شگوفنده امر شیر و شگافنده و از هم جدا کننده حکیم اسدی ... ازان پهلوان حمله صف شگوفت شگوفه گل و درخت میوه دار و بمعنی قی و استفراغ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی یا عربی | مصدر عربی | حاصل مصدر | صیغہ ماضی | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| بالکسر و بالضم بروزن ففوتیدن و بروزن خروشیدن ہم ۱۲ اب | دوسرے سے جدا ہونا | ۱۲ ان بہار | | ور خنہ ۱۲ اب و در برہان آست کرامر برخنہ کردن ہم ہست ۱۲ | بروزن فرزود بمعنی شگفند و شگافتہ شود و شگافتہ گردد ۱۲ اب | مجاز است کمال اسمٰعیل دہن باز کردست وخم کردہ گردن بمستی مگر کہ دعبہ ہر شگوفہ ـ مولوی معنوی علیہ الرحمۃ زہستی کہ تراز روے عقل آید ـ کہ مستی کہ کند روے عقل را بیدار ـ زہر چہ دار د غیر خدا شگوفہ کند ـ زانکہ غیر خدا نیست جز صداع و خمار ـ ۱۲ ج و مخفی نماند کہ شگوفہ در فرہنگ جہانگیری و برہان قاطع و نوادر المصادر بکاف تازی مرقوم است و در مصطلحات بہار عجم بکاف فارسی است ۱۲ فافہم و شگفہ مخفف شگوفہ خاقانی بر دو وجہ فطرت جہا نداد ـ آدم شگفتہ است و نیوہ مختار ـ ۱۲ ف |
| ایضاً | پھسلنا اور سرکے پھسل گرنا | لغزیدن و بسر در آمدن | | ایضاً | ایضاً | آفتاب کہ بمعنی تحریت شگوخیدن بجا بجاسے فابا شدہ ۱۲ |
| ایضاً | کھولنا | کشودن ۱۲ اب | | ایضاً | ایضاً | مخفی نماند کہ کشودن بمعنی واشدن و واکردن است و مجاز بمعنے خندیدن و شگفتن پس نظر بمعنی مضارع آن کہ از برہان نگاشتہ آمد کشودن اینجا بمعنی مجاز مفہوم میشود یعنی بمعنے خندیدن و شگفتن و ہم چنین در خانۂ تحت خانہ ہا ۱۲ و اللہ اعلم |
| ایضاً | کھلنا | کشودہ شدن ۱۲ آ | | ایضاً | ایضاً | |
| | | | | | | |
| ایضاً | رخنہ کرنا | رخنہ کردن ۱۲ اب | | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | ہزیمت دینا لشکر کو | شکستن لشکر ۱۲ اب | | ایضاً | ایضاً | |
| شکفتن و شگفیدن | کھلنا اور شگفتہ ہونا | واشدن و خندیدن گل و غنچہ و مانند آن ۱۲ ان | تفتق تفتح تبسم انفتاح | | شگفہ | مولوی جامی علیہ الرحمۃ لیکن اینہا زعشق نیست شگفت خود چہ گل کان زباغ او شگفت ـ ۱۲ فقرہ شبنم شاداب کہ گل مہر نبوت جز بر گلبن بر دو دوش نازنین او نشگفیدہ و شبنم حدیث فرشتہ جز بر نسترن ہمہ مقدس ایشان نچکیدہ ۱۲ |
| ایضاً | خوش ہونا | شاد شدن | | | ایضاً | یوسف زلیخا بسے زین گونہ با آن غنچہ لب گفت ـ دل او ہیچ ازین گفتار نشگفت ۱۲ |

کی شگفتن غنچہ ... ۱۲

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی یا مترادف | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| شگفتن و شگفیدن | ظاہر اور پیدا ہونا | دمیدن | | | ایضاً | ظہوری چہ سود از گریہ شبہا شگفتن نیست در صبحم - گل پژمردہ ہرگز تازہ از شبنم نمی گردد ۱۲ |
| ایضاً | جوش مارنا | جوش زدن ۱۲ | | | ایضاً | چون شگفتن ہوا و سبزہ باقر کاشی امسال خزان وسوسہ فرمای جنون شد - زین سبزہ کہ بر عارض جانانہ شگفتہ - ۱۲ ان و درین بیت بمعنی دمیدن نیک راست می آید وچون داغ شگفتن ویری گجراتی نالہ ز نالہ بروید و درد ز درد سر زند - آہ ز آہ خیزد دداغ ز داغ بشگفد ۱۲ |
| ایضاً | شگفتہ ہونا | مقابل افسردگی وانقباض ۱۲ | | | ایضاً | علی خراسانی تا ز گل می عارض دلدار شگفتہ است - دل در پر مرغان گرفتار شگفت است - از بوی طرب مست تراہمچو صراحی - در سایۂ گل طرہ دستار شگفت است - در خانہ ما صورت گلہای چمن نیست از عکس رخ او در و دیوار شگفت است - از سوز دل مرغ خزان دیدہ این باغ - خار دیوار بیکبار شگفت است - زنہار علی چشم مپوش از رخ آن گل - کز فیض نظر دیدہ بیکبار شگفت است - از آمدن کوی تو دل باز شگفت است - بال و پر پروانہ ز پرواز شگفت است - چون غنچہ گرہ بود مرا نالہ بمنقار - از پیروی بلبلم آواز شگفت است - ۱۲ بہار |
| ایضاً | شگفتہ کرنا | شگفتہ گردانیدن | | | ایضاً | این باب شعر بغایت کم آمدہ معزی شاہنشہی کہ عدلش ابقر زد نور گیتی - فرماندہی کہ جود شش شگفت روی عالم - آی شگفتہ کرد روی عالم را - |
| شگفانیدن | شگفتہ کرنا | متعدی شگفتن لازم | | | شگفاند | اگر و فتر گل صبا بشگفاند - ز گلہای معنی مرا بشگفاند - درین باغ پر شور بخت جگر را - بمنقار بلبل نوا بشگفاند - مرا سوز دل در شب وصل آن گل - چو فانوس بر تن قبا بشگفاند - ۱۲ بہار |
| ایضاً | دور کرنا | دور کردن | | | ایضاً | چون چین شگفانیدن طالب آملی نہ بزم بادہ و نہ رقص جام و نہ پری روی - درین آشفتگی چون بشگفانم چین ابروی - ۱۲ بہار |
| شگفتن و شگفتیدن شکیفتن بتحتانی مجہول ۱۲ | تعجب کرنا | تعجب نمودن | تعجّب | شگفت بہر سہ حرکت کاف عجب | | فردوسی تو با تاج بر تخت بشکیفتی - خسروا بدین گونہ بفریفتی - ۱۲ ج والہ ہروی از کثرت جود او ست لشگفت - کز آئینہ عکس باز نگرفت - فردوسی چو افراسیابش بہامون بدید - شگفتید از ان کودک نو رسید - ۱۲ شیخ شیراز بتبسم کنان دست |

[illegible]

بروزن افروختن [illegible] فارسی [illegible] ۱۲

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | تعجب ۱۲ ان ب و باکاف فارسی ۱۲ اب | | برلب گرفت - کہ سعدی مدار اینچہ دیدی شگفت - بخندید و انگشت برلب گرفت - کز وہر چہ آید نیاشد شگفت - ۱۲ بہار سعدی طاقت برسید و ہم نگفتم - رازی کہ زخلق می نہفتم گرگشتہ شوم عجب مدارید - من خود زحیات در شگفتم - ۱۲ ف |
| شکیفتن و شکیبیدن بروزن فریبیدن ۱۲ اب | صبر و تحمل کرنا اور آرام و قرار پکڑنا | صبر و تحمل کردن و آرام و قرار گرفتن ۱۲ اب ــ ن | صبر سکون اطمینان احتمال تحمل | شکیفت و شکیب صبر و تحمل و آرام و قرار ۱۲ ان | شکیبد | فخری گفتم تو چہ دانی کہ شب تیرہ چہ زاید شکیب صبوری کن تا شب بنہد بار - مولوی معنوی زخم آتش بدیہ گفت نہانی بگوش رود - کز من نمی شکیبد و با من خوش نشست عود - شیخ شیراز نہ اندیشہ از کس کہ رسوا شوی - نہ طاقت کہ یکدم شکیبا شوی - مرا چندروز این پسر دل فریفت - زمہرش چنانم کہ نتوان شکیفت - امیر خسرو ہنوزت ناز گرد چشم خواب آلود میگردد ہنوز از تو شکیب عاشقان نابود مے گردد - ۱۲ ج |
| شکیبانیدن | | متعدی از شکیبیدن ۱۲ ان | تسکین | ایضاً | شکیباند | در برہان است شکیبانیدن بمعنے صبر کردن و تحمل نمودن و قرار گرفتن باشد ۱۲ اب |
| شکوخیدن | پھسلنا اور سر کے بل گرنا | لغزیدن و بسر در آمدن ۱۲ ان | زلق دحض دُحوض تزلّج | شکوخ لغزش و بسر درآمدگی ۱۲ اب | شکوخد ۱۲ اب | ہر دو لغت بتصدیر الف نیز آمدہ و قوس شکوخیدن ابقا و صاحب برہان شکوہیدن بہا ہوز بجائے خا نیز آوردہ و در فرہنگ جہانگیری است شکوخیدن با اول و ثانی مضموم بمعنے لغزیدن و بسر در آمدن بود مثلاً چون کسے تند و تیز براہی میرفتہ باشد پایش بر کلوخ و یا بسنگی بخورد و یا آسیوراخی درزد بیفتد آنرا شکوخیدن نامند شمس فخری ظلم از نہیب شاہ جہان تند میگریخت - کاندر عدم فتاد و شکوخید از کلوخ - ۱۲ |
| ایضاً | ڈرنا | ترسیدن و ہیبت زدہ شدن ۱۲ اب | | ایضاً | ایضاً | |
| شکوخانیدن صت ۱۲ | | متعدی شکوخیدن ۱۲ | | | | |
| شکرفیدن بتشدید نجیم کاف تازی ۱۲ | ٹھوکر کھا کر گرنا | ہمان سکرفیدن بسین مہملہ است | عثر عثار | | | اعاجی چو از سرکشی کرد سر سوئگاہ - شکرفید و افتاد برخاک راہ ۱۲ ف |

بکسر تین و دیا ــ بمعنی مجہول ۱۲ ان

بکسر اول و فتحتین و دال ... ۱۲ ان ... و بالضم ... بفتح اول و کسر اول نیز ۱۲ اب

| مصادر لغات | معنی اردو | معنی فارسی با حوالہ کتاب لغت | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | کہ گزشت بمعنے لغزیدن وبسر درآمدن ۱۲ | عثیر تعثّر | | | |
| نشکرفیدن | ٹھوکر کھانا ستور کا | سکندری خوردن ستور ۱۲ اب | | | | شکرفندہ بالکسر بروزن درخشندہ بمعنی لغزندہ وبسر درآیندہ باشد و اسپ سکندری خور را ہم گویند ۱۲ اب |
| نشکولیدن بالضم وواو مجہول بروزن فضولیدن ۱۲ آ | پریشان کرنا | پریشان کردن وشوریدہ آمدن و پراگندہ کردن ۱۲ اب ن ج | نثر و تنثیر | | | حکیم نزاری قہستانی دل بیحاصل خود را سر وکاری نمی بینم - مگر خود روشنے گیرد کہ باز کش بنشکولیدن - ودر برہان بمعنی برآوردن نیز نگاشتہ وبالفتح نشکولیدن ونشکول لغتی است در نشکولیدن ونشکول ۱۲ ان |
| نشکوہیدن بالکسر ہائے ہوز بروزن نکوہیدن ۱۲ اب | ڈرنا | ترسیدن و ہیبت زدہ شدن ۱۲ اب ن ج ودر برہان بمعنی ترسیدن و بیم بردن و داہمہ کردن نگاشتہ وقال واحد است ۱۲ | رَوع ذُعر خَشیة | نشکوہ ونشکہ بکسر اوّل ترس وبیم ۱۲ اب وامر نیز ۱۲ | نشکوہد | استاد لبیبی تواضع کرد بسیار وہم گفت - زمن مشکوہ وبی آزار بگذر حکیم قطران جہانداران ز خشم او نشکوہند - چو غمازان نشکوہند از عیاران فخر گرگانی نہ نشکوہد ز پیکار و ز لشکر - نہ لفر ببند بدنیا رو بگوہر حکیم سنائی گو گر برزبار شد نشکوہ - سنگ تریاک ہست ہم در کوہ - واین باب بدون واو نیز می آید ۱۲ مولوی معنوی علیہ الرحمۃ آن کبوتر شان ز باران نشکہند - باز سر پیش کبوتر شان نہند نظامی رح نشکوہید واز نزل گران - حسد را برو تیز تر شد عنان - وصاحب نوادر می نویسد کہ نشکوہیدن بالکسر ونشکوہیدن بالضم قوسی بجمیع معانی آوردہ اما اشتہار اعراب نکردہ ۱۲ ان |
| ایضاً | اظہار بزرگی کرنا | اظہار بزرگی کردن ۱۲ اب ن | | نشکوہ ونشکہ بالضم بمعنی شان وشوکت وبزرگی وشکوہ یا قوت و مہابت ۱۲ آ | ایضاً | مرزا مقیم جوہری فلک بچشم تنگ ظرف شوکتے دارد - نشکوہ بحر بچشم حباب می آید - واین باب بدون واو بتصدیر الف نیز آمدہ عنصری پادشاہی کہ پر نشکوہ باشد حلم او چون بلند کوہ باشد مولوی معنوی علیہ الرحمۃ صدق موسی بر عصا و کوہ زد بلکہ بر دریا بے پر اشکوہ زد - ۱۲ ان |

| مصدر فارسی | معنی اردو | بزبان فارسی یا معنی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| شکوهیدن | زیبا ہونا | زیبا شدن ۱۲<br>ن ب | | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | | کوشش بسخن مردم<br>انداختن ۱۲ ان ب | | | | |
| شکهیدن<br>باوّل وثانی و<br>ثالث مکسور<br>۱۲ ج | مضطرب<br>اور بیقرار<br>ہونا | مضطرب شدن<br>وبیقرار گشتن ۱۲<br>ج | اِضطراب | | شکهد | حکیم سنائی جان عاشق نترسد از شمشیر - مرغ محبوس بشکهد ز اشجار - مولوی معنوی<br>علیه الرحمة وارثانم را سلام از من بگو - این وصیت را بگویم موبمو - تا ز بسیاری آن زر<br>بشکهند - بگرانی پیش آن مهمان نهند - ۱۲ ج |
| شمیدن | وحشت کرنا<br>اور بھاگنا | بروزن ومعنی<br>رمیدن ۱۲ ان<br>ب | اُبود | شُم<br>وامر حاضر<br>نیز ۱۲ ان | شُمد | خفاف تو آهوی بتا وکنار ز حسرم - آرام گیر با من واز من چنین مشم -<br>ای رم مکن و بیش مترس و نفرت مکن هم توان شد و آل هر سه معنی یکی است<br>و برین قیاس شمان بروزن امان بمعنی گریان و نوحه کنان و رمیده شده و آشفته شده<br>و پریشان گشته باشد و نفرت کننده و ترسنده و بیهوش شده و نفس بنفس افتاده از تشنگی<br>و بانگ و گریه دادو هم و گریه در گلو هم بست ۱۲ ب و شمنان بفتح اوّل و ثانی بروزن<br>سرطان جمع شمن است که بت پرستان باشند و کسی را نیز گویند که بسبب دویدن یا تشنگی<br>یا برداشتن بار نفس تنگ دل درپی میزده باشد و فراش و بساط بزرگ را نیز گویند ۱۲ ب و<br>شمیده و شمنده بزعم بعض محققین وفرق بینهما آنست که هر دو بسبین بمعنی بیهوش شده<br>مستعمل شود و هر دو بسستین بمعنی شخصی که از تشنگی یا باربرداشتن یا دویدن بسیار نفس<br>بزور کشد و درین نظر است رودکی تو ابدری و شمه زلف تو رسیده لب بام - روا است گر شمنان<br>پیش زلف تو بشمند عنصری زان ملک را نظام و ازین عهد را ثبات - زان دوستان<br>بفخر و ازین دشمنان شمان - ابوالفرج رونی اگر شمیده بود خصم و عقل از شگفت -<br>بلی شمیده بود عقل در دماغ سلیم - و در برهان است شمیده بروزن رسیده بمعنی بیهوش گردیده و<br>آشفته شده و هراسیده و متنفر و بهم زده گشت و رمیده هم گفته اند و این لفظ را به دو وجه استعمال کنند<br>اوّل با لفظ شمیده که شمیده و شمیده باشد بمعنی مذکور شد دوم با لفظ شمان که شمید و شمان باشد |

| محاورہ وسند وغیرہ | مضارع | اسم مفعول | حاصل بالمصدر | معنی فارسی یعنی مرادف | معنی اردو | مصدر فارسی |
|---|---|---|---|---|---|---|
| بمعنی دمادم از تشنگی نفس کشید یعنی شخصے کہ اورا از تشنگی نفس بنفس افتد ہمچو غزیو و غریک کہ دمادم بود از گریستن و نوحہ کردن و شمید و شمایید نیز گفتہ اند بمعنی دمادم و پے درپے از تشنگی نفس کشید و نوحہ کرد کہ ماضی دم بدم نفس کشیدن و نوحہ کردن باشد ۱۲ و در جہانگیریست شم باوّل مفتوح چہار معنے دارد اوّل بمعنی رم و آشفتہ و پریشان و بیہوش باشد و شمان بمعنی رمان و آشفتہ گشتن است تمثال زغمزہ تو مبادم امان جان چو اسیر اگرچہ چشم تو بے چشم تو شمیدہ نیم۔ دوم بمعنی ناخن عسجدی چون شاہ بگیرد بکف اندر شمشیر از بیم بیفگند زکفہا شم شیر۔ بااللہ کہ بمردی و تہور نتلاشش۔ در معرکہ با تیغ گزارد کم شیر (یعنی شیر ناخن بیفگند ۱۲) وازین رباعی وجہ تسمیہ شمشیر معلوم میگردد سوم نام پہلوانی است خاقانی سہم تو قطران کند نطفہ سہراب و زال۔ تیغ تو زہق کند زہرہ گرشسب و شم۔ چہارم مخفف شوم بود و دور عبے بمعنی بوستانی از خویشتن آزادی از ہر بلالی شازی۔ ہر جا کہ باشی راوری چون یافتی از عقل شم۔ ۱۲ ج | | | | | | |
| | ایضاً | ایضاً | | پریشان شدن ۱۲ اب ن | پریشان ہونا | شمیدن |
| حکیم نزاری قہستانی غم چشمۂ آب زندگانی است۔ زین چشمہ نبایدت شمیدن۔ ۱۲ ن و درین بیت شمیدن بمعنی ترسیدن و نفرت کردن ہم مے تواند شد و مآل ہر سہ معنی یکیست۔ | ایضاً | ایضاً | | ترسیدن و ہراسیدن ۱۲ اب ن | ڈرنا | ایضاً |
| | ایضاً | ایضاً | | نوحہ کردن ۱۲ ب | نوحہ کرنا | ایضاً |
| اسدی سمندش چو آن زشت پتیارہ دید۔ شمید و ز نہر اسید و ازخود رمید۔ ۱۲ شمید و رمید و سر اندر کشید ۱۲ ف (بمعنی ۱۲) | ایضاً | ایضاً | | فغان کردن ۱۲ ب ن | نالہ کرنا | ایضاً |
| فخری ۵ از عزیزان جملہ راو دوری و شم۔ ۱۲ ف | ایضاً | ایضاً نفرت و دوری ۱۲ ف | | متنفر شدن و نفرت کردن ۱۲ اب | نفرت کرنا | ایضاً |

| مصادر لغات | معنی اردو | ہم معنی فارسی | معنی عربی | حاصل مصدر | صیغہ مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| شمیدن | سونگھنا | بوئیدن ۱۲ ان ب | | ایضاً | ایضاً | صاحب نوادر المصادر سے نگارد کہ ماخوذ از شم کہ لفظ عربیست صحیح سے تواند شد بر قیاس طلبیدن و فہمیدن و رقصیدن لیکن در کلام فصحا یافتہ نشدہ بلکہ شنفیدن بنون بجاے میم مستعمل است چنانچہ بیاید ۱۲ ان |
| ایضاً | لاغر ہونا | لاغر شدن ۱۲ ن ف | | | | سیف الدین اسفرنگی شبہاے تیرہ را بسر آوردہ چو شمع - زان ہمچو شمع زار و نزار و شمیدہ کہ - ۱۲ [illegible] |
| ایضاً | بیہوش ہونا | بیہوش شدن ۱۲ اب ان | | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | رونا | گریستن ۱۲ اب ان | | | | |
| شمانیدن | | متعدی شمیدن ۱۲ ان | | | شماند و م | باید دانست کہ در نوادر المصادر بعد تحریر معانی شمیدن و شمانیدن بنحویکہ اینجا نگاشتہ آمد مرقوم است کہ تحقیق آنست کہ ہر کدام ازین ہر دو لغت یعنی شمیدن و شمانیدن لازم و متعدی ہر دو آمدہ و از برہان قاطع لازم و متعدی بودن تنہا لفظ شمانید متحقق می شود چنانچہ سے نگارد کہ شمانید بمعنی رمانید کہ ماضی رمانیدن است و بمعنی آشفتہ کرد و آشفتہ شد و ترسانید و ترسید و پریشان ساخت و پریشان شد و بیہوش کرد و بیہوش گردید ہم گفتہ اند و بمعنی نفس بہ نفس افتادن از تشنگی یعنی پے در پے دم بدم نفس کشید ہم آمدہ و ہم در برہان است کہ شمیدن بروزن و معنی رمیدن باشد و بمعنی بیہوش گردیدن و آشفتہ شدن و پریشان گشتن و ترسیدن و ہراسیدن و نوحہ و افغان کردن و گریستن و تنفر شدن و نفرت کردن و بوئیدن ہم آمدہ است ۱۲ |
| شمردن و شمریدن و شماردن بالضم ۱۲ | گننا | حساب کردن ۱۲ ان | عد | شمار حساب ۱۲ ان | شمارد و شمرد | شیخ سعدی تا گوہر آدم نسیم باز نہ استد - زا باے خود ار بشمرم ار باب کرم را - مولوی معنوی علیہ الرحمۃ بر بام فکر خفتہ شبان دل العشق ما - یکیک ستارہ بر شمریدن گرفت باز - و ستارہ شمر بمعنی منجم فردوسی ستارہ شمر گفت کا سے شہریار - نماند بگیتی کسے پایدار - ۱۲ ان شمردہ مخفف شماردہ کہ بمعنی شمار کردہ شدہ است |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | ماضی مطلق | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | ودرگریه شمرده وشمرده زدن حرف ونفس وشمرده نهادن قدم وشمرده خوردن ساغر وهر چه بدان ماند بمعنی حزم واحتیاط است صائب ازگریه شمرده من شد جهان خراب - ای وای گر بآبله نیشتر زنم - ۵ نفس شمرده زن ای بلبل نوا پرواز - که رنگ گل به نسیم بهار برخیزد - ۵ قدم شمرده نهد حسن در قلمرو خط - چو عاملی که بپای حساب می آید - کلیم درروز ابر باید ساغر شمرده خوردن - یعنی بود برابر با قطره های باران - ۱۲ بهار وشمار بمعنی حساب انوری گوید - عدل توسایه ایست که خورشید از عجز - امکان تشبه کردن آن نیست در شمار - وبمعنی دوستی ومحبت شیخ نظامی علیه الرحمة بر یدم زهر آشنائی شمار - بس است آشنائی آموزگار - وبمعنی شبه ومثل ومانند مولوی معنوی جانها شمار ذره معلق همی زنند - هر یک چو آفتاب در افلاک کبریا - ونیز بمعنی زخمکاری که از آن امید زیست نباشد ۱۲ ج |
| شمردن | جاننا اور گمان کرنا | دانستن وگمان کردن | | ایضاً | ایضاً | شیخ شیراز رحمه دانی که چه گفت زال با رستم گرد - دشمن نتوان حقیر وبیچاره شمرد - ۱۲ |
| ایضاً | دینا | دادن ۱۲ بهار | | ایضاً | ایضاً | واله هروی آنروز که آدم صفی جا بسپرد - میراث بوارثان یکایک بشمرد - هر کس بهوای طبع چیزی برداشت - جز من دگری زعشق میراث نبرد - ونزد مولف در ین رباعی شمردن بمعنی دادن غلط است زیرا که بعد دادن مضمون مصرعهٔ ثالث صورت نتواند بست پس شمردن درین رباعی بمعنی ظاهر کردن است ۱۲ فافهم |
| ایضاً | بیان کرنا | بیان کردن ۱۲ بهار | | ایضاً | ایضاً | گلستان هر که عیب دگران پیش تو آورد وشمرد - بیگمان عیب تو پیش دگران خواهد برد - ۱۲ |
| شناختن | پہچاننا | م | مَعْرِفَة عِرْفَان | شناخت | شناسد | |
| ایضاً | تمیز کرنا | فرق کردن درمیان دو چیز | | ایضاً | ایضاً | جلال اسیر دیوانه تو غیر تحمل نشناسد - گر سنگ رسد بر سرش از گل نشناسد - ۱۲ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| شناسیدن | | تعریف کردن ۱۲ان بہار | تعریف | ایضاً | ایضاً | |
| شناساندن متعدی ازشناسیدن ۱۲ بہار | پہچنوانا | تعریف کردن فرمودن | | | شناساند | طاہر وحید شہرت بیداد ازنا توانیہاے ماست ـ می شناساند بمردم موے تیغ تیزرا ـ ۱۲ان بہار |
| شنفتن و شنودن و شنیدن و بالسین ۱۲ شنوبدن | سننا | گوش کردن ۱۲ ن | سمع و استماع | | شنود | داعی ہمچنین آنصورت زیبا گہ گفت ـ کہ منم مقصود دل درو کہ شنفت ـ ۱۲ ج و این باب بدین صورت با جمیع مشتقات بتصدیر الف نیز آمدہ فرخی روشنائی یابد از دیدا او دو چشم کور ـ اشنوائی یابد از گفتار او دو گوش کر ـ شیخ عطار پروانہ چو ذوق سوختن یافت ـ بنود بشعاع شمع خوشنود ـ این حال اگر عجب نماید ـ بشنو ز من ار توانی اشنود و در مضارع و مشتقات این باب واو بحال ماند چون شنود و شنو و شنوا و شنوند ظاہر مخفف شنوندا است منوچہری این سماع خوش و این نالہ زیر و بم را ـ لغمہ از گوش دل و گوش شوندا شنوید ـ ۱۲ان |
| شنودن و شنیدن و شنویدن | سونگھنا | بوئیدن ۱۲ اب ن بہار ج | شم شمیم تشمیم | | ایضاً | خواجہ شیراز بوے خوش تو ہر کہ ز باد صبا شنید ـ از یار آشنا سخن آشنا شنید ـ ھ با صبا ہمراہ بفرست از رخت گلدستۂ ـ بو کہ بوے بشنوم از خاک بستان شما ـ بابا فغانی قدت بلند باد کہ بر نخل حسن تست ـ آن گل کزان شمیم وفا میتوان شنید ـ ۱۲ ج و بعض محققین گویند اطلاق شنیدن بر بوے شایع است و بر نسیم و غیر آن بنا مدہ مثلاً نگویند کہ باد شنیدم یا پیرہن شنیدم و درین صورت شنیدن نسیم یا ہوا محل تامل باشد ـ چنانچہ درین بیت عرفی گر شنود نسیم ہواے حریم او ـ بر مغز نوبہار ہجوم آورد عطاس ـ ۱۲ان و بعضے را در صحت لغت اول انکار است و آن از قلت تتبع بود ھ سوخت دلم را بہ ہر صائب نگذاشت ـ تا شنود بوے این کباب وجودم ـ ولہ ھ مگر صحبت دلہاے گرم می آئی ـ کہ از لباس تو بوے کباب می شنوم ـ ظہوری نافہ جبین طرہ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی مع حوالہ | مصدر عربی | ماضی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | | گشت دلم بوے دولت زخود شنود امشب ۔ بنا ے قافیہ غزل بر بود و نمود است ۱۲ بہار |
| شنیدن | دیکھنا | دیدن ۱۲ وارستہ | | | | ایضاً | وحید روشن گہر بود ز نسب نامہ بے نیاز ۔ بشنو بچشم دعوے دربتیم را ۔ ۱۲ سے آے بچشم بہ بین ۱۲ |
| ایضاً | ہجوم کرنا اور جمعیت کرنا | ہجوم نمودن و جمعیت کردن ۱۲ ب | | | | ایضاً | در نوادر المصادر ہجوم نمودن و جمع کردن نگاشتہ ۱۲ ان |
| شنوانیدن | سنانا | متعدی از شنیدن بمعنی گوش کردن ۱۲ ان | اِسماع | | | شنوانَد | |
| شوخیدن | میلا ہونا | چرکین شدن ۱۲ ب ان | وسخ و دکس | | شوخ چرک بدن و جامہ ۱۲ ن | شوخد | عسجدی خواجہ بزرگ است و مال دارد نعمت ۔ نعمت و مالی کہ کس نیابد اثان کام ۔ بخانش جاے رسید کہ تر سد نگذرد ۔ شوخ بگر مادہ بان و موے بجام ۔ ۱۲ اج شوخگین بکاف فارسی و شوخگن بحذف تحتانی بمعنی چرکین باشد ہندی میلا ۱۲ ن حکیم ناصر رسید ندجاے چراگاہ گور ۔ و د شوخگن چشمہ است آب شور ۔ ۱۲ اج |
| شولیدن | درہم اور پریشان ہونا | درہم و پریشان شدن ۱۲ ب و بمعنی مبدل شوریدن باشد ۱۲ ان ج | | | شول برہمزدگی و پریشانی و بمعنے دیدہ و دانست دامن نیز ۱۲ ان | شولد | انوری رشید اختیار زمانہ است و طبعم ۔ درین فن چو دو زلف شولیدہ شانہ ۔ ۱۲ اج و شولست بالام مرادف شول و این اگر باثبات رسد مزید علیہ آن خواہد بود و شولیست بتحتانی بجاے لام تصحیف آن ۱۲ ان و در برہان است شولیست بفتح اول و ثانی تحتانی کشیدہ و بسین مہملہ و فوقانی بمعنے پراگندگی و پریشانی باشد ۱۲ ب |

بمعنی ملول و [illegible] شخیدن ۱۲ بہان

[illegible] شولیدن ۱۲ ب

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| شولیدن | متحیر اور حیران اور پریشان خاطر بیٹھنا | متحیر و حیران و پریشان خاطر نشستن ۱۲ ب ن | | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | درمانده ہونا | درمانده گردیدن ۱۲ ب ن | | ایضاً | ایضاً | غالباً معنی ہذا و معنی ماقبل خانہ ہا یکے باشد ۱۲ |
| شومیزیدن بزاے تازی بروزن شوریدن ۱۲ ن | گوڑنا ۱۲ نفائس | شیار کردن زمین را برائے تخم ریختن ۱۲ ب ن | کرب کراب | | | شومیز و شومز بدون تحتانی زمینی کہ براے زراعت آماده کرده باشد و بمعنی شیار و زارع و شومیز براے حطی و شوهیر و شمیز بنون و شونیز براے حطی و شوهمیز بہاے ہوز و زاے معجمہ نیز آورده اند و اغلب کہ در بعضی تحریف بود و در بعضی تصحیف ۵۱ ۱۲ ان |
| ایضاً | کہیتی کرنا | زراعت کردن ۱۲ ان ج | | | | |
| شوریدن بواو مجہول ۱۲ ن | برہم اور پریشان کرنا | برہم زدن پریشان کردن ۱۲ ان | | شورش و شور برہمزدگی و پریشان امر شوریز ۱۲ ان | شورد | معزی این جہان بحر است و ماکشتی و عدلش لنگر است ـ چون بشورد بحر کشتی را سکون لنگر دہد ۱۲ ان شور بمعنی آشوب و فریاد و غوغا و ملاحت و نمکینی و چیز تلخ و نمکین و بمعنی نحس و شوم و نامبارک نیز آمده ۱۲ بہار مخلص کاشی جلوه آن سرو قامت تا دلم را کرد خون ـ جاے اشک از دیده ام شور قیامت میچکد ـ اے آشوب و غوغاے قیامت می چکد ـ ۱۲ شوکت بیاد آن لب شیرین پس از مرگ ـ نمک شد خاکم از بس شور کردم صائب ماہی کہ زیر تو بجہان شور در انداخت ـ پیش رخت از ہالہ کمر سپر انداخت ـ و اشک شور و نم شور و چشم شور و دیده شور و خاک شور و شور بخت و شور اختر و شور طالع ہر سہ بمین کنایہ از بدبخت و مدبر و نامبارک و شوم ـ ظہوری ہر کہ شیرین تر فراق جان گزایش تلخ تر ـ شور طالع تر زفرہادم بہ بین احوال چیست ـ و لہ ہر شور بخت را بشکر خنده چکار ـ باز ہر چشم ساختہ ایم و عتاب تلخ ـ صائب بدامن فلک آن صبح شور |

(interlinear gloss under شور کردم: غوغا; under شور در انداخت: آشوب و غوغا ۱۲)

۵۱ تصحیف ـ سرزدن و سرزنش [illegible] ۱۲

| مصدر لازم | مصدر اردو | [illegible] | [illegible] | مصدر [illegible] | حاصل مصدر | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | | شور بختم من - که عمر خنده من در خمار میگذرد - و شور چشم[۱] آنکه چشمش در مردم زود اثر کند ظهوری گشته بودم بچشم او شیرین - چشم من از برای من شور است - و شور پشت وشوره پشت وشوریده پشت بمعنی چارپاے سرکش و نافرمان که اگر در زیر بار کشند بار را بیندازد و اطلاق آن بر چنین آدمی مجاز است صائب خرقه بر دوشان که از فرزند وزن بگسیخته - شوره پشتانند از بارگران بگریخته تاثیر شور بخت وشور چشم وشور پشتی اے رقیب - اینچنین گیر و نمک از آنکه نشناسد نمک شوریده روزگار کنایه از بیسامان و بے سرانجام وشوریده مغز وشوریده دماغ وشوریده راے کنایه از دیوانه وسودائی امیر خسرو من که بوم کز دل شوریده راے - بکن خویش برم با خداے - صائب عشق او کرد اینچنین شوریده مغزم ورنه بود سر نوشت آسمانها ابجد طفلانه ام - شوریده کلام پریشان گوے ع شوریده کلامم نمکین است سوالم - تنگ شکر است آن ذهن و تلخ جوابست - شوریده رنگ کنایه از مردم رند و ملامتی شیخ شیراز دراو باشش پاکان شوریده رنگ - همان جاے تاریک لعلست و سنگ شوریده راه کنایه از مردم گمراه و پریشان مذهب که متابعت کتب سماوی نکنند واز اخلاق حسنه واطوار پسندیده بهره ندارد نظامی علیه الرحمة چو آن دشتبانان شوریده راه - شنیدند یکیک سخنهاے شاه - سر از حکم آن داور تافتند - که آئین خود را چنان یافتند - شوریده کار پریشان کار امیر خسرو پرده کش امت شوریده کار - ضامن آمرزش آمرزگار - شورش بمعنی شور و غوغا و آشفتگی و پریشانی و ملاحت و نمکینی ظهوری در تعریف نسترن ع زبس شورش انداخت در صحن باغ - نمک سوده شد بر تن لاله داغ - در بهار حسن دور خرمی از سر گرفت شوق بر انجام حالم شورش آغاز بست - شور و شر هم معاً با لفظ شراب مستعمل علی بیگ خراسانی در دور چشم مست بتان میکده علی - بے شور و شر م بزم شرابی ندید کس - و شوریده بمعنی آشفته و پریشان و دیوانه بوستان چنین گفت شوریده در عجم |

له [illegible] [illegible]

| مصدر نادر | معنی اردو | معنی فارسی یا مصدر فارسی ہم معنی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | بکسری کہ اے وارث ملک جم - وشورہ زار وشورہ بوم وزمین شور بمعنی آن زمین کہ نبات نروید شیخ شیراز باران کہ در لطافت طبعش خلاف نیست - در باغ لالہ روید در شورہ بوم خس - وشوریدہ زلف از اسماے محبوبست معزی یعنی او شوریدہ دیدم حال من شوریدہ گشت - کردم از شوریدہ حالے رخ چونیل وتن چونال گر نداری باورم بشنو کہ خلقان کردہ اند - نام او شوریدہ زلف ونام من شوریدہ حال - ودر برہان است شور و مور بروزن کور و مور این لغت از اتباع است بمعنی شوم وضعیف باشد چہ شور بمعنی شوم ونحس ونامبارک ومور بمعنی حقیر وضعیف است وہرگاہ خواہند کسی را یا چیزے را زبونے وناتوانی وحقارت وانمایند گویند شور و مور است ۱۲ ب خاقانی شور و مور ند حسودانت ولیکن گہ لاف - شار و مارند ونقر با نفر آمیختہ اند - ۱۲ ج و بمعنی شور وغوغا وآشوب نیز ۱۲ ب سنائی زمہر وطامات وراز مزخرفت ہمہ سال با خلق شور وزرہ زرم - ۱۲ ج |
| شوریدن | برہم اور پریشان ہونا | برہم شدن وپریشان گشتن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | بوستان شنید این سخن سرور نیکبخت - بشورید بر خود بپیچید سخت - ۱۲ |
| ایضاً | کوشش کرنا | کوشیدن ۱۲ ن ج | | ایضاً | ایضاً | اے بہر کار زور کردن شور - کہ چارہ بسے بہتر از جاے زور - ۱۲ ج وصاحب نوادر المصادر این شعر بسند شوریدن بمعنی برہم شدن وپریشان گشتن آوردہ ۱۲ |
| ایضاً | ورزش اور ہمیشگی کرنا کسی میں | ورزیدن ومواظبت کردن در کاری ۱۲ ان ف ج | | | | سلحشور وسلاح شور آنکہ در فن سپاہگری مہارت تمام داشتہ باشد ومعنی ترکیبی آن ورزش واستعمال کنندہ سلاح است ومواظبت کنندہ در استعمال سلاح شیخ شیراز چہ خوش گفت آن تہیدست سلحشور - جوے زر بہتر از ہفتاد من زور - ۱۲ |
| ایضاً | پاک کرنا اور دھونا | پاک کردن وشستن باب ۱۲ ان ج ف | | ایضاً | ایضاً | |

له معنی بشتن ... و مواظبت بمعنی ... پیچیدگی کردن در کاری

| مصدر لازم | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر متعدی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| الیضاً | پھل کھانا یعنی فائدہ اوٹھانا | برخوردن ۱۲ ج | | الیضاً | الیضاً | و در فرہنگ جہانگیری شور را بہشت معنی مقید کردہ یکی برخوردن امیر خسرو از دست و دل برانم کز جان و دل بشورم - بیرون جہم کہ باشد خو با گوزن دگورم دوم کوشش وسندش شعر اسدی کہ در خانہ شوریدن بمعنی کوشیدن مرقوم گشت سیوم وزیدن مولوی دست زہرہ در حنا و کی سلخ شورے کند - تا زینتان خلق را باچنان سود اچہ کار حافظ بیاورے کہ نتوان شد زمکر آسمان ایمن - بلعب زہرۂ چنگی و مریخ سلح شورش - چہارم بمعنی نحس و شوم فردوسی نگہ کن کہ دانائے پیشین چہ گفت - کہ ہرگز مباد اختر شور جفت مختاری اے ملک نہادہ پیش اقبال تو رخت - از بخت تو تخت خصم شور آمدہ سخت - با توجہ عداوت بکند این بدبخت - کو از پئے تختہ زاد و تو از پئے تخت - پنجم بمعنی غوغا غزالی شورے شد و از خواب عدم چشم کشودیم - دیدیم کہ باقیست شب فتنہ غنودیم - ششم بمعنی نفیر فردوسی بیاسود کس تا بہ ہر حلب - زمین شد پر از جنگ و شور حلب - ہفتم کشتن را نیز گویند ہشتم طمع و لذتی بود معروف ۱۲ ج |
| الیضاً | شور کرنا | شور کردن | | الیضاً | الیضاً | ہر چند معنی ہذا قرین قیاس است زیرا کہ حاصل مصدر آن یعنی لفظ شور بمعنی فریاد و غوغا آمدہ اما از انجا کہ معنی مذکور درین وقت جز بصفوۃ المصادر یافت نشد تحقیق و سندے خواہد ۱۲ واللہ اعلم و درین شعر سکندر نامہ ز شوریدن طنبک زخم ریز - دماغ فلک سفتہ از زخم تیز - نزد راقم بجاے شوریدن شوریدگی ہست زیرا کہ بحالت بودن شوریدن فاعل سفتہ کہ در مصرعہ ثانی است مفہوم نمی گردد و بحالت بودن لفظ شوریدگی فاعل سفتہ طنبک مے باشد - ۱۲ |
| شورانیدن متعدی از شوریدن ۱۲ | پریشان کرنا | پریشان کردن فرمودن ۱۲ ان بہار | | | شوراند | آصف خان جعفر کہ چشم نازنین درخواب ناز است - مشوران خواب بر و سے شب دراز است - ۱۲ بہار شیخ نظامی علیہ الرحمۃ مشوران بخود کامی ایام را ۱۲ ن طالب آملی بشوران زلف و آشوبی بمغز نوبہار افگن - یکش بند نقاب و آتشی در لالہ زار افگن - ۱۲ |
| الیضاً | ویران کرنا | ویران کردن ۱۲ بہار | | | الیضاً | چون خانہ شورانیدن میر خسرو چند مژگان را بخون اعز اکنی - خانۂ زنبور شورانید ۵ گر ۱۲ بہار |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | صفت | محاوره و سند وغیره |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| شهریدن و شهلیدن | آشفته اور پریشان ہونا | آشفته و پریشان شدن ۱۲ ان ج | | | | شیخ نظامی علیه الرحمة ؎ چو افتاد دشمن در آن پاے لغز۔ زستم سمندش بشهلید مغز۔ و در جهانگیرے است شهریده و شهلیده با اوّل مفتوح ثانی زده پراگنده و پریشان شده و از هم پاشیده و پیچ گشته باشد ۱۲ ج ب |
| شیفتن و شیبیدن و شیویدن بروزن چسپیدن | دیوانه اور آشفته ہونا | دیوانه و آشفته شدن ۱۲ ان | | شیب و شیو دیوانگی و آشفتگی و امر نیز | شیبد | مسعود سعد امید وصل چون مرا بفریبد۔ خسته دل من چو بیدلان در شیبد۔ حکیم اسدی زخواری و رنجی کت آید شیب۔ گه گیتی چنین است بالا و شیب۔ شیب و شیو بمعنی دیوانه و آشفته مجاز است شیبا و شیبان و شیبیده و شیوا و شیوان و شیویده و شیفته مثله و تیب از اتباع شیب بر قیاس چند و تند و قیقی نموده مرا بیچ با تو عتیب۔ مرا بی گنه کرده شیب و تیب۔ فخر گرگانی آصف اگرچه صاحب تدبیر و راے بود۔ با عقل و فطنت تو در آشیب دان و تیب۔ فردوسی ؎ چو از خنجر روز بگریخت شب۔ همی رفت شیوان دل و خشک لب۔ ۱۲ ان و صاحب برهان و جهانگیرے شیبا بمعنی مار افعی و رشیده بمعنی مار دیوانه که شیده و افسون در و نگیرد آورده و صاحب نوادر نگاشته که این تخصیص ناشی از مقام شده و صحیح همان اوّل است ۱۲ ان و این هر دو شعر فخر گرگانی آورده جهانگیرے مصدق قول رشیدی است ؎ سر دیو آن پر مار شیبا۔ جهان از زخم آن پر ناشکیبا۔ کسی کش مار شیبا بر جگر زد۔ و را تریاک سازد نی تبرزد۔ و در فرهنگ جهانگیریست که شیب با اوّل مکسور و یاے مجهول چهار معنی دارد اوّل معروف یعنی پست مقابل بالا و دوم زمینی را گویند که باران باریده و مردم و حیوانات بر زبر آن آمد و شد بسیار کرده باشند و بعد از آن آفتاب بر وتافته خشک شده چنانچه رفتن بر آن گذشتن بغایت دشوار باشد ناصر خسرو ؎ پند بپذیر و چو کره زگل سخت مرم۔ جاهل از پند حکیمان رسد کره ز شیب۔ ۱۲ ف سیوم دنباله تازیانه را گویند خاقانی مرا شهنشه وحدت زدامگاه خرد۔ بشیب مقرعه دعوت کند که زود بیا۔ چهارم بمعنی مدهوش و بیخبر و متحیر و شتاب زده فخر زمانی از دصبر کردن ندانم۔ بشیبم گرا و رانه بینم زمانی۔ و در برهان و راے این معنی شیب بمعنی گریه و نوحه که از نهایت اندوه باشد و گون دوم |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | ماضی | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | را نیز گویند و نیز وسے نگاشتہ کہ شیب باثانی معروف نیز گفتہ اند و باطیب قافیہ کردہ اند و ہم در برہان است و شیبان بکسر اوّل بروزن بیجان بمعنی آمیختہ و برہم زدہ و در ہم کردہ باشد و بمعنی لرزان ہم گفتہ اند و شیبید بروزن حبے بمعنی برہم زدہ شود و بلرزد و شیبیم بروزن بتیم بمعنی برہم زدہ و آمیختہ گردم و لرزان شوم و شیبیندہ بروزن زبیندہ بمعنی آمیختہ و برہم زدہ و لرزان باشد و شیب و تیب با فوقانی بہ تحتانی رسیدہ و بابائے ابجد زدہ این لغت از اتباع است بمعنی سرگشتہ و مدہوش و شتاب زدہ باشد و شیبوان بروزن دیوان بمعنی آمیختہ و برہم زدہ و لرزان باشد و شیبوم بفتح واو بروزن بتیم برہم زدہ یعنی گردم و آمیختہ شوم و بیامیزم و بلرزم و لرزان گردم و شیبوندہ بروزن زبیندہ بمعنی آمیختہ و برہم زدہ و لرزان باشد ۱۲ ب |
| شیبانیدن وشیوانیدن | گوندھنا ہر چیز کا عموماً اور آرد گندم کا خصوصاً پانی میں ۱۲ | آمیختن و برہم زدن ہر چیز عموماً و آرد گندم و امثال آن باب خصوصاً ۱۲ ان ب | عجن | | | |
| ایضاً | کپانا | لرزانیدن ۱۲ ب ن | | | | وصاحب فرہنگ نگاشتہ کہ شیبان بروزن بیجان بمعنی درہم و لرزان و پریشان و آشفتہ و شیبانیدن مصدر آنست و برین قیاس شیباند و شیبانید و شیبانیدہ ۱۲ ۵ |
| شتافتن و شتابیدن مص | دوڑنا | دویدن | عَدْو عَدَوان | شتاب | شتابد | ناطق شتابد اجل از دہشت غم بر سرما۔ سرما بادفدائے غم جان پرور ما۔ ظہوری گرد جولان ماست کون و مکان۔ گرچہ از خود بدر شتافتہ ایم۔ شتاب مقابل درنگ و شتابی مزید علیہ آن سید فتحپوری از گران جانی غم ما بادرا بخشد درنگ۔ کوہ را در اضطراب آرد شتابہائے ما۔ ۱۲ و بمعنی جنگ ہم آمدہ خواجہ نظامی علیہ الرحمۃ زہر قبضہ خنجرے در شتاب۔ (اے در جنگ ۱۲) برآورد چون اژدہا سر زخواب سکندر بتاریکی آرد شتاب۔ رہ روشنی خضر باید برآب خواجہ شیراز از سرگشتہ |

بروزن پیچانیدن ۱۲ ان ب

بروزن پیچانیدن ۱۲ ان ب

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر متعدی | حاصل بالمصدر | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | خود گذشتہ ہمچون باد۔ چہ توان کرد کہ عمریست شتابی دارد۔ صائب بسکہ آن بیداد گر<br>در قتل من دارد شتاب۔ شیون زنجیر مے آید ز جوہر تیغ را۔ چہ شتاب است کہ ایام بہاران<br>دارد۔ کہ زہر غنچہ صدائے جرسی مے آید۔ حسین شنائی مست نازم زسر عتاب گرفت<br>شوق در کشتنم شتاب گرفت۔ والہ ہروی از خود برون شدن را عمریست رہ سپارم<br>خواہی در نگ کن دید بنگر شتاب کردن۔ معزی بقال فرخ و عزم درست و<br>رائے صواب سفر گزیدم و کردم سوئے رحیل شتاب۔ ۱۲ آسمان شتاب برق<br>شتاب اے شتابندہ مثل برق و آسمان معز فطرت از بسکہ سمند تو<br>برہ برق شتاب است۔ صید از نفس سوختہ بر سیخ کباب است۔ شتاب آلود<br>جزدار دکہ شتابی آرزوے دیدنش دارد۔ بسوئے خانہ رفتار شتاب آلود بینیدش شتاب زدہ<br>مرادف شتاب خوردہ وحید دوش از ورم در آمد جانان شتاب خوردہ۔ از بادہ رنگ<br>ستی از شعلہ تاب بردہ۔ صائب عرق بہ برگ گلت میدود شتاب زدہ۔ نگاہ گرم کہ<br>این نقش را بر آب زدہ ۱۲ بہار |
| شتافتن و شتابیدن | متوجہ اور آمادہ ہونا | متوجہ و آمادہ شدن | | ایضاً | ایضاً | سکندر نامہ بہ باریک بینی چو بشتافتی۔ سخنہائے باریک دریافتی۔ بوستان<br>اگر بر جفا پیشہ بشتافتی۔ کہ از دست قہرش امان یافتی۔ ۱۲ |
| ایضاً | جانا | رفتن و راہی شدن | | ایضاً | ایضاً | آئین اکبری سپس اقبال خان آمدہ دہلی را گرفت و او گریختہ بمیوات شتافت<br>و اقبال خان بخدمتگذاری منافقانہ روئے آورد سلطان شبے بستوہ آمدہ تنہا بپیش<br>سلطان ابراہیم شرقی شتافت و او را توفیق مروے ویاوری نشد از ناسازگاری بپیش<br>سلطان محمود بمالوہ شتافت سلطان بدستان سرائے نفاق پیشگان از دہلی یکرہ<br>شتافت برخی خویشاوندان کشتن بر بزم عروسی بقصد بارے شتافتند بجد و دنگر کوٹ آمدہ آنرا<br>برگرفت چون بکراجیت مردہ باترکیب ازین آگہی ترک سلطنت نمودہ بہ بنارس شتافت<br>و کنج خمول برگزید راجہ بآئین تجرد بہ بنگالہ شتافت و بر سپاہ آنجا بنگاہ خود را برگرفت و<br>حج در آویزہ فرو شد علی شاہ فراوان لشکر فراہم آوردہ بہ پنجاب شتافت و آویزہ سترگ دی ۱۲ |

| مصدر دساتیری | معنی اردو | معنی فارسی از فرہنگ [illegible] | مصدر عربی | ماضی معروف | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| شکبوتتن | چھوڑنا | گذاشتن ۱۲ ب ن | تَرْک | | | شبکوئمی یعنی گذاشتم وشبکوییند یعنی بگذارید۔ |
| شریتوتتن | کھولنا | کشادن ۱۲ ن ب | فَتْح | | | شرینوئمی یعنی کشایم وشرنوییند یعنی بکشائید۔ |
| شنوتتن بروزن بکشکن لغت ژند وپازند ۱۲ اب | لکھنا | نوشتن ۱۲ ب ن | کِتَابَۃ رَقْم رَقْن | | | شنوئمی یعنی نویسم وشنوییند یعنی بنویسید۔ |

# باب الطاء

| | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| طلبیدن بفتحتین ۱۲ | چاہنا اور مانگنا | خواستن و طلب کردن چیزے ۱۲ ان | رَغْبَۃ اِرْتِغَاب بُغْیَۃ اِبْتِغَاء تَبَغِّی | طلب | طلبد | صائب آنکہ از عمر سبک سیر وقامی طلبد۔ لنگر از سیل واقامت ز ہواے طلبد۔ ہر کہ از طمع عافیت از آخر عمر۔ سادہ لوحیست کہ از درد شفاے طلبد۔ وطلب بالتحریک جستن صائب صد جان بہاے بوسہ طلب میکنی ز خلق۔ دیگر کسی مگر لب خندان ندا شتست وطلبگار خواہان وآرزو مند ۱۲ وطلبیدن بسکون لام نیز آوردہ اند حضرت شیخ خواہی کہ بطلبی من آوردہ ز لطف۔ اے من سگ درت بکجا آرم التجا۔ ۱۲ ان و صاحب بہار عجم نگارد طلبیدن بسکون دوم محل تامل است ۱۲ بہار |
| ایضاً | بُلانا | خواندن کسی را ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | خواجہ حافظ ؎ اشک آلودہ ما گرچہ روانست ولے۔ برسالت سوے آن پاک نہادی طلبیم۔ ؎ جلوہ از حوصلہ بیش است نظیرے ہشدار۔ کشتی نوح نشد ساختہ طوفان مطلب ۔ ۱۲ |
| طرازیدن | سنوارنا | آراستن و پیراستن وزینت دادن | تَزْیِیْق تَزْیِیْن | طراز آرائش و زینت | طرازد | ونیز طراز بمعنی علم وجامہ باشد وبمعنی نقش ونگار وطرز وروش وقانون وقاعدہ وبمط وگروہے از مردم ہم باشد ونام شہرے از ترکستان وو در برہان است کہ نام شہریست |

| مصادر ساختہ | معنی اردو | مصدر فارسی اصلی جو اہل زبان سے ثابت ہو | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | ورحد و وچین ۱۲ |
| ایضاً | گانا | سرودن | | | | چون نغمہ طرازیدن عرفی آنجا کہ ادب بتمہ طرازست سمیم۔ وانجا کہ ہنر جلوہ فروش است بصیرم۔ ۱۲ بہار |
| طلوعیدن | طلوع کرنا | طلوع کردن ۱۲ ن بہار | طلوع | طلوع | | میر یحیی شیرازی شدموے سپید وخبرم نیست ز غفلت۔ چون خفتہ کہ غافل زطلوعیدن صبح است۔ ۱۲ ان وطلوع بالضم بلند شدن وبرآمدن آفتاب وجز آن ودرطلوع کیفیت وجام دتوبہار وجلوہ ومصرع استعارہ است ترالی کہ گرد مطلع دودچراغم۔ طلوع مصرعہ دیوان داغم۔ جنون آخر طلوع جام عشق است۔ تبان برہم زن پیغام عشق است۔ ۱۲ بہار |
| طوفیدن | طواف کرنا | طواف کردن ۱۲ ان | تَطَوُّف طَوَاف طَوفَان تَطوَاف اِسْتِطَافہ | طواف | | ملا طرزی مرقد پاک نبی طوفیدیم۔ |

# باب غین معجمہ

| | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| غالیدن | لوٹنا بواو مجہول ۱۲ | غلطیدن ۱۲ ان ب | تقلُّب ۱ھ | غال پہلو بپہلو غلطیدن ۱۲ ب ج وامر نیز ۱۲ ن | غالد | مولوی معنوی علیہ الرحمۃ روز وشب در نعمتش غالیدنت۔ لیس زکفران ہر نفس نالیدنت۔ وغال بمعنی غلطانندہ چون کنغال وکنغالہ بہ دو بکسر کاف تازی بمعنی غلام بارہ کہ بچہ بازرا گویند واصلش کنک غال ومعنی ترکیبی آن غلطانندہ امردان فخری احتساب نفاذ تو برداشت۔ از جہان رسم کنک وکنغالہ۔ ۱۲ |

| مصدر لغات | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| غالیدن | لوٹنا | غلطانیدن ۱۲ ن ب | | | ایضاً | عمارہ مزوری ؎ آہو مرجفت را بغالد بر خوید - عاشق معشوق را بباغ بغالد - ۱۲ ان وصاحب فرہنگ نگاشتہ کہ غالیدن بمعنی غلطانیدن و غالد بمعنی غلطاند بر سبیل عیش وشادی چون عاشق ومعشوق را لطیفی ؎ ہمچو آہو کہ جفت را غالد - من ترا روز وشب ہمے غالم - وغال شگاف کوہ ومغاکی کہ حیوانات شب دران خسپند و بتبدل غارت است عمارہ مزوری ؎ کسی کہ در دل او جاے کرد خصمے تو - بجاے خانہ وکاشانہ چرخ دادش غال - وآشیانہ زنبور را نیز گویند ۱۲ |
| غرشیدن و غراشیدن | خشمناک ہونا | تند شدن وخشم گرفتن ۱۲ ان ب | اِغْتِیَاظ تغیُّظ | غرش و غراش و غرواشش بالفتح وواو ۱۲ اب و غرواشتہ بزیادہ ہاے ہوز ۱۲ ان وہمہ بشین معجمہ بمعنی تندی و خشم ۱۲ اب ن وغراش و غرش امر نیز ۱۲ | غرشد و غراشد | استاد لبیبی ؎ چو غرشیدہ گشتی زکین وستیز - گرفتی از و دیو راہ گریز - آغاجی ؎ چنان شد غراشیدہ از کینہ اش - کہ آتش زبانہ زد از سینہ اش - ۱۲ ان ف و بجاے شین غراشیدہ لون ہم یعنی غرانیدہ بمعنی غراشیدہ آمدہ وغرش بمعنی تندی وخشم بضم اول وکسر ثانی مشدد ہم آمدہ ۱۲ اب |
| غراشیدن | چھوٹنا | بروزن ... بمعنی ... ۱۲ ب ج | ... | غراش و غرش و | غراشد | امیر خسرو علیہ الرحمۃ ؎ بساگبرکہ پیش بت بہ تسلیم - بزیارہ شد خوش خوش بدونیم - تو گر عشق حقیقی لافی اے دوست - غراش سوزنی بنماے در پوست - ۱۲ ان خراش ۱۲ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی از کتب لغت | مأخذ | حاصل مصدر | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | غرداشش بمعنی غراشش ۱۲ سبحه غراش امر نیز و بمعنی اندوه و غم هم ۱۲ اج | [illegible] | |
| غریدن و غرنبیدن و غرلویدن بالکسر و بالفتح و بالضم و با ضم اول ۱۲ ان بسیار | چلانا اور شور و فریاد کرنا | بانگ و آواز بلند کردن و شور و غوغا نمودن و فریاد زدن ۱۲ بهار | صراح منتخب | غرش و غرشت بضم اول و کسر ثانی مشدد و بکسر ثانی مشدد نیز آمده تامی فرشته و غرنبش بضم اول و ثانی و سکون ثالث و فتح بای ابجد و غرنبه بحذف با و غرنبه بضم | غرد و غرّد و غرنبد غریود | چون بغریدن آمد آن تیره شیخ نظامی علیه الرحمة ؎ سر و بغریدن آمد چو ابر - بغرید بر سر چو بانگ هژبر - و چون غریدن رعد بهندی گرجنا ؎ چو باد تیز باشد در وزیدن چو رعد تند باشد در غریدن - و چون غریدن کوس شیخ نظامی بغرید کوس از در شهریار جهان شد ز بانگ جرس بیقرار ؎ بحکم تو نقره و شمشیر بر غزا رست - بامر تو تیر در غریو با شتابی - حکیم اسد برآمد دو افکن دگیر رو - غرنبیدن کوس پیکار جو - و چون غرنبیدن نای و کوس عنصری ؎ لشکر شاه بهر کین جنبید - نای رویین و کوس بغرنبید - و چون غرلویدن شیر فرخی ؎ در بیشه گوش تو غرلویدن شیران - خوشتر بود از رود خوش و نغمه ر قوال - فردوسی ؎ غریو برآید ز یوسف دگر باره زار - بغلطید بر خاک چون گشته مار - میر خسرو ؎ چو غریو و نعره ایشان بسوی شهر انداخت - بیت شد بدرگاه ان ز اطلسم بتبدیل و افسون ۱۲ ان حکیم سنائی ؎ صدمت صور و غلغله تو در جنگ - هر دو همره چو رنگ - باز تنگ - ۱۲ اج شیخ شیراز علیه الرحمة ؎ غریو از بزرگان مجلس بخاست - که گوید چنین شوخ چشم از کجاست - ۱۲ ان بالفتی دزان لب بخیله نرسیدن آن خندلیو - که از بیشان بیوکردی غرلیو ۱۲ بهار استاد لبیبی ؎ دو چیز شش ر شکن دو در بر کن - منداش ز غلغل و ز غنبه - شمس فخری ؎ زفضل و بخشش و از کوشش او - ممالک بسر آرد غرنبه - ملا عبد الصمد لغتی |

[illegible]

| محاوره وسند وغیره | مضارع | حاصل مصدر | مصدر ... | [illegible] | معنی بامثال اعراب | مستعمل اردو | مصدر لغات |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| بویرانی بانج جنبش کنان - زطوفان کینه غرنبش کنان - ۱۲ ان امیر خسرو علیه الرحمة<br>غوکوس کارامش ازدل ربود - درافگند غلغل بچرخ کبود - فرخی بچنین روز بکوشش<br>شور و فریاد ۱۲<br>غوکوس - زارغنون خوشتر وار موسیقار - علی باغانی استخوانی بکف آرم بقناعت<br>چو هماے - صد هزاران غبیه برگس وبردال زنم - سراج الدین قمری در بزمگه<br>خلد بشادی بنشینی - باده بخوری رقص کنی غبیه سرائی ۱۲ اج وغزوبه بمعنی مشغله هم ۱۲ ب<br>غرنده وغران وغرینبده وغرلونده وغرلوان بانگ وفریاد کنان ابوالموید<br>ببزم اندرون ابر بخشنده بود - برزم اندرون شیر غرنده بود - فردوسی سراسر غریوان<br>دو دیده پرآب - بگفتند کاسے داد فرماے باب - ظهوری چو تیغت کند کار برجرگه غک<br>درآید بدم لابه غران پلنگ - ابوعلی آغاجی چون برزم آید غرینبده چو شیر خشمگین - زهره<br>در تن شیر را از هیبت او بشکند - ۱۲ ان تو در یکے از مجموعه هاے مصادر غرنبیدن بروزن<br>درجهیدن مرادف غرّیدن دیده شد ۱۲ والله اعلم وتخصیص صاحب بهارعجم درمعانی این مصادر<br>بآواز حیوانات درنده بیجاست چراکه غرّیدن غراب وکبوتر هم آمده مسیح کاشی چون کبوتر<br>که بغرد زنشاط اسے شیشه - قلقل باده رنگین زگلویت پیداست میرمعزی تا<br>مصیب است آنکه برفرقش همے پرّد هماے - تا مصاب است آنکه برفرقش همے<br>غرّد غراب - نیک هست باد ونعمت عهنا ومصیب - بدسگالت باد درمحنت معرا و مصاب<br>واین هردو شعر در بهارعجم مرقوم اند ۱۲ | | اوّل وثانی بواو رسیده وفتح بای ابجد وغزونده بضم اوّل وثانی بواو رسیده ونون ساکن وباے ابجد مفتوح و غرلیو بکسر اوّل وثانی وسکون تحتانی مجهول و واو وغبیه بکسر اوّل وفتح تحتانی واخفاے هاے هوّز وغنبه بضم اوّل بروزن دبّه وغنیو بروزن دیو | | | | | |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی کہ از کتب لغت است / نام کتب لغت | مصدر مستعمل | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| | | | | وغو بالفتح بروزن نو وغرنگ بکاف فارسی بروزن پلنگ ہمہ بمعنی بانگ و فریاد و شور ۱۲ ان ب ج | | |
| غرنبیدن | آواز گلے مین اٹکنا | آواز در گلو پیچیدن ب | | | | |
| غژیدن و غیژیدن ہر دو بزای فارسی | گھٹنیون چلنا | نشستہ براہ رفتن چنانکہ اطفال روند ۱۲ ا ب ن ج | نہاحف | غژ و غیژ ۱۲ و امر نیز ۱۲ ج ب | غژد و غیژد | **مولوی معنوی علیہ الرحمۃ** گر تو باشی راست ور باشی تو کژ - پیشتر مے غژ بدو و اپس مغژ - چنگلوک و خفتہ شکل و بے ادب - سوے او می غیژ او را مے طلب - ۱۲ ان ولہ چشم کژ ہر گز نہ بیند غیر کژ - خواہ کژ غژ پیش او یا راست غژ ۱۲ |
| ایضاً | گھسنا اور چھپنا | خزیدن و پنہان شدن در چیزے ۱۲ ان ب ج | | ایضاً | ایضاً | **مولوی معنوی** رحمہ آن طرف مرغم کز چمن با اعتماد خویشتن - سینہ دام و سبلے گیرندہ اندر قفس غیژیدہ ام - کسائی زاغ بیابان گزید چون بہ بیابان سزید - بادگل بر یزید گل بگل اندر غژید - ۱۲ ان **مولوی معنوی** رحمہ چون ابر دے گریان شدم در زیر گہ و بہ عریان شدم - خواہم کنا گہ در غم خویش در قبائے آشتی - ۱۲ ان ا ج |
| غژیدن بروزن رسیدن | | بر یکدیگر نشستن بسبب جنسیت ۱۲ ا ب | | | غیژد | در فرہنگ جہانگیرے است غژیدن بمعنی بر ہم نشستن و بر ہم چسپیدن و در برہان قاطع نگاشتہ کہ غژید بروزن خزید چیزے کہ چون بہم گذارند بر ہم نشیند بواسطۂ جنسیت و بمعنی خزید و بر یکدیگر نشست ہم ہست کہ ماضی غژیدن باشد و غژیدہ بروزن کشیدہ |

بروزن ... ۱۲ بروزن رسیدن ۱۲

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی اصل لغت با معانی لغات دیگر | مصدر عربی | اسم مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | بمعنی بہم نشستہ و بہم چسپیدہ و نشستہ براہ رفتہ ۱۲ ب |
| غژیدن بروزن لسیدن | چپٹنا | طبقہ طبقہ بر روے ہم گذاشتن و چسپیدن ۱۲ ب | | | غژد | |
| غیشیدن | پھسلنا | لغزیدن ۱۲ ب | | | غیشد | |
| غلتیدن وبطا حطی سہم خطا متاخرا است ۱۲ | گردش کرنا اور پھرنا اور لوٹنا بواو مجہول ۱۲ | بروزن و معنی گردیدن | طوف دور تقلب ۵ تمرّغ تمسّغ | غلطش و غلت شتابزا بر صاحب مثیر ۱۲ ات | غلتد | چون غلتیدن آسیا کو پھرنی گردیدن آسیا تا چشم ما کام رز چشمہ منت نکردہ ایم — غلط باب خود جو کہ آسیا ہے ما۔ دو بابا تجم است غلطیدن و اغلطیدن و غلط زدن بود و اغلطیدن بمعنی غلطوری غلطش ابکسر تسبیحی است جنبش آہ ہمہ زنان ۱۲ ارزین بہ سو بان پا و غلطیدن و آنیجا ست کہ میگوید در خاک بخون سے غلطد سالم شب چہار بزم سے غلطیدہ و اغلطیدہ شیخ — روز در مسجد با تکیں نشست و نشست وحید در تعریف کیانی گوید ۵ بالش کیا ہم چو پہلو تو اب — زہم غلتیدہ و اغلطیدہ چون کباب — شعر بہار آصفی اشک من از پی چشم تو بر سے غلطد — ہیچ طفلے کہ بدنبال رود آہو را — و غلتک پایہ گرد ون ہندی بیا غلتبان سنگی دراز مدور کہ بر پشت بام غلطانند تا برف و باران و نم فرو نیاید و مرد و ہم ریتوش و سبب تسمیت را از ان گویند کہ چنانچہ آن سنگ و ستون وستش منقلوب گردانیدہ خود است و اختیارے ندارد و ہمچنین آن شخص محکوم زن خود است و اختیاری ندارد و عراقیان قلتبان بقاف خوانند ۱۲ ان و صاحب فرہنگ نگارد کہ عوام بواسطہ قرب مخرج غین را بقاف بدل کنند و در اصل کلتبان و پارسی بودہ و قرطبان و قلطبان معرب است انوری ۵ ہر گرا این زن بمرد ار سد — کہ مرا نام غلتبان گوید — کہ اگر در سرا سے او بشل — ترہ کارند غلتبان روید — ۱۲ |
| ایضاً | گرنا | ریختہ شدن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | طاہر وحید نہان در غبار وطن گشت دریا — چو اشکے کہ برخاک غلطیدہ باشد — ۱۲ بہار |

غلطیدن بروزن ... ۱۲

۵ غلطیدن بروزن طلبیدن ...

| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ایضاً | گرنا | فرو افتادن ۱۲ بهار | | ایضاً | ایضاً | چون دیوار غلطیدن صائب زخون فاخته دیوار بوستان غلطید- زجاے خویشتن آن سرو پا بدار نرفت - ۱۲ بہار |
| ایضاً | لیٹنا | دراز کشیدن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | |
| غلطانیدن | | متعدی غلطیدن | تمریغ | | | خزین سنگین وسے ناز تو غلطانند بخونم - حاجت بسبکدستی جلاد ندارم - ۱۲ |
| غنودن و غنویدن | آرام کرنا اور لیٹنا اور سونا | آسودن ودراز کشیدن ۱۲ ان بہار | تمدد اضطجاع | غنو خواب و امر نیز ۱۲ ان | غنود | طالب آملی گردیدمی بخواب کہ مے آیم بخواب - عمریست جو دیده بر سر نشتر غنودمی ۱۲ بہار ناصر خسرو چون بقینم کہ نگیرد ت ہمی خواب و غنو - من بطاعت درطاعت تو چون غنوم سنائی ازروان شرع راستایع شو - پس مرفه بکام دل بغنو - ابوالفرج رونی تو گفتی اورا بلبل کہ غنودن او - غنوده بود بہ تعلیم خواب راه صواب - سراج بلخی این تخم بغفلت غنویدن نه نہد - جز حسرت وقت درویدن ثمرت - انوری برخاک درت مالک تو گوئی کہ راحت طفلی است درآغوش رقیبی غنویده - ناصر خسرو تو روز درغم دنیا و شب غنوده بخواب - زکار آخرت کی خبر توانی بود - ۱۲ ج |
| غنودن | تھک جانا | مانده شدن ۱۲ ان بہار | لغب لغوب لغی | ایضاً | ایضاً | شیخ نظامی علیه الرحمة غنوده تن مردم از رنج وتاب - نظر ہر زمانے درآمد زخواب - ۱۲ ان بہار |
| ایضاً | مدفون ہونا | مدفون شدن | | ایضاً | ایضاً | آئین اکبری بہمانجا غنوده اسے مدفون شد ۱۲ |
| غارتیدن | لوٹنا بواو معروف | تاراج کردن | نہب اغاره | غارت تاختن و تاراج ۱۲ بہار | | شیخ نظامی رح جہودے بسی را زراندود کرد - دکان غارتیدن بر آن سود کرد ۱۲ |

# باب الفاء

بفوقانی ورا سے مهمله بروزن پابوسیدن ۱۲ اب ن

| مصدر فارسی | معنی اردو | مصدر ہم معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| فاتوریدن و فاتولیدن | بہت دور ہونا | دور تر شدن ۱۲ ب ن | تباعد[۱] | | فاتورد وفاتولد | در فرہنگ جہانگیرے بمعنی دور شدن بے لفظ تر مرقوم است ۱۲ |
| ایضاً | الگ جانا | بیک سو رفتن ۱۲ اب ن | | | ایضاً | |
| ایضاً | بہاگنا | گریختن و رمیدن ۱۲ اب ن | | | ایضاً | |
| ایضاً | راست کرنا | راست کردن ۱۲ اب ن | | | فاتولد | |
| ایضاً | دور کرنا | دور کردن ۱۲ اب ن | | | ایضاً | وصاحب نوادر المصادر بمعنی دور تر کردن بزیادت لفظ تر نگاشته ۱۲ |
| فاژیدن بزای فارسی ۱۲ اب | جنبهائی لینا | خمیازه کشیدن ۱۲ اب ن بہار | | فاژ و فاژه[۵۲] وفاجه بجیم تازی خمیازه که آنرا دہان دره نیز گویند ۱۲ ان بہندی جنبهائی | فاژد | ابو المثل شراب شب ونشه آن نپرزد۔ بفاژیدن باداد خمارش۔ امیر خسرو علیه الرحمة خواب ار عبهر کند بس از چه بمعنی غنچه را۔ فاجه سے آید مگر خاصیت عبهر گرفت طبیان میکند چون ز بید ماغی فاژ۔ ورو ہانش نہاد باید زاژ۔ منجیک اگر ندانی میدیش تا چگونه بود۔ که سبزه خورد بفاژد بہار کاشتر۔ ۱۲ ان امیر خسرو علیه الرحمة ہر که دہن واز بود غافل است۔ فاژه زخوابست وملال دل است۔ ۱۲ ج نصیر اے بدخشانی ساقی ز شیشه باز۱۲ بزیر بساغر شراب ناب۔ خصم لنشاط فاجه خمیازه شد مرا۔ ۱۲ بہار |
| فتاریدن و فتالیدن و فتریدن و فتلیدن | پہاڑنا اور چیرنا | دریدن و شگافتن ۱۲ اب ج ن ف | خرق وهتك وفزق وشق[۵۴] | فتار و[۵۳] فتال وفتال مشدد نیز آمده حکیم قطران[۵] | فتارد و فتالد و فترد | حکیم ازرقی جراز کشاد تو در چنبر فلک که برد۔ فروغ خنجر الماس فعل مغز فتال حکیم سوزنی بسیار لطف کرد بہمه کس بحق وے۔ تا کنده لفترید بر آورد سر زنار۔ ۱۲ ج ن ودر برہان صرف فتاریدن را بالکسر بروزن حصاریدن نگاشته وفتالیدن را بالفتح بروزن طراوبدن ودر فرہنگ جہانگیری ہمه را باول مکسور نوشته ۱۲ |

بالام بروزن و معنی فتریدن ۱۲ اب

| مصادر لغات | معنی اردو | معنی فارسی بحوالہ | مصدر جعلی | حاصل مصدر | صفات | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| وفتردن بفتحہ اول بروزن نکردن ۱۲ ب | | | | خواہی کہ نگردد چو شب تیرہ ہر اروز۔ زان سنبل مفتول بگل رشتہ مفتال ۱۲ ث | | |
| ایضاً | گرانا اور چھٹکانا | ریختن وپراگندن وبرافشاندن ۱۲ ب ج ن ث | | ایضاً | ایضاً | منوچہری آتش دو دوچو دو بنال یکے طاوسی۔ کہ براند ودہ لطف دم او قار بود۔ وآن شرر گوئی طاوس بگرد دم خویش۔ لولوے خورد فتالیدہ بمنقار بود۔ عمارہ بادبرآمد بشاخہاے درختان۔ برسر میخوارہ برگ گل لفتالید۔ ۱۲ ن منوچہر جانزاد وشک را سیم راد جام را۔ برفشاند برلوازد فتال وبرگداے۔ حکیم قطران چون ابر بہاری ویم فتالید۔ توکاہ سخاوت در رفتالی۔ ۱۲ ج |
| ایضاً | توڑنا اور جدا کرنا | از ہم جدا کردن وگسلیختن ۱۲ ب ث | | ایضاً | ایضاً | ابوالفرج رونی اے ملک این ملک راتو دانی سعینش۔ بال بگیر وسر خوارج بفتال۔ ۱۲ ن ودر فرہنگ جہانگیرے شعر ہذا بسند معنی دریدن وشگافتن نگاشتہ ۱۲ |
| ایضاً | ادکھاڑنا | کندن ۱۲ ب ث | | ایضاً | ایضاً | حکیم سنائی یکدم بکشس قندیل رابیرون کن اسرافیل را۔ از برفتر جبرئیل رانی لاگذار آنجا نہ لم۔ ۱۲ ج ن |
| فراختن وفراشتن وفرازیدن | | لغتی است در افراختن وافراشتن [illegible] زیدن بالف گذشت ۱۲ ن | | فراز | فرازد | حکیم سوزنی ہست افتخار من بتواے افتخار من۔ وز توفراختہ علم فخر وفر مرا۔ ۱۲ ج وفراز بمعنی نشیب نیز آمدہ وبہر دو معنی از لغات اضداد است ۱۲ ن وصاحب فرہنگ جہانگیری نگارد کہ فراز با اول مفتوح دوازدہ معنی دارد اول کشادہ وبہمین را گویند خواجہ حافظ شیرازؒ حضور مجلس انس است ودوستان جمعند۔ وان یکاد بخوانید ودر فراز کنید۔ کمال اسمعیل چو سطح ارچہ افگندہ ایم بے سپریم۔ بہ پشتی توچو سند شویم سینہ فراز۔ دوم بمعنی بستہ خواجہ حافظؒ صنعت مکن کہ ہر کہ محبت |

۱۲ ج

نسخہ بزاز و برفتال و برفتان وبرافگندن ۱۲ ن

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی از لغات معتبر | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره و سند وغیره |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| | | | | | | نه راست باخت عشقش بروے دل ور معنی فراز کرد کمال اسمعیل جهان پناها<br>از امن دولت امروز۔ دهان عافیه بازاست و چشم فتنه فراز۔ سوم بمعنی قریب و<br>نزدیک بود حکیم سنائی چون براهل شهر باز شدند۔ برشان دیگران فراز شدند۔<br>کمال اسمعیل رسول مرگ بناگه بمن رسید فراز۔ که کوس کوچ فرو کوفتند کار بساز۔<br>چهارم بمعنی جمع باشد فردوسی بارمان وارونه مرد هنر۔ فراز آورد گونا گون سیم و زر۔<br>پنجم بمعنی پیش آمده حکیم فردوسی دو سالار از هر دو سامان بتنگ ۔ فراز آوریدند لشکر<br>بجنگ ششم بمعنی از این بازبود فرخی مراد دل او بود و من وسے وری۔<br>مراد دل خود باشم از امروز فراز هفتم بمعنی فروز باشد و فرازان بمعنی فروزان بود حکیم<br>قطران براد سے بردلی چون آب تازان۔ بمردی بر عدو آتش فرازان هشتم<br>بمعنی زبر و بالا کمال اسمعیل در لغت گویدے گردون هزار بره تو صد هزار چشم۔<br>تا جز فراز دیده او گام نسپرد۔ نهم بمعنی بلند بود حکیم سوزنی کار جهان خداے جهان<br>این چنین نهاد۔ نفع از سپے گزند و نشیب از پی فراز۔ حمید اختیاری آنکس<br>که دست کینه کند سوے تو فراز۔ خشکش کند بقدرت خود کردگار دست دهم بمعنی<br>سرکش یازدهم خرزهره را گویند دوازدهم نشیب را نامند و زاید هم نیز آمده ۱۲ ج |
| فراگرفتن | حاصل کرنا اور سیکھنا | کسب کردن و آموختن ۱۲ ان بہار | تعلّم | | فراگیرد | محسن تاثیر بمعنی دارم که از دین آورد بیرون فرنگی را۔ فراگیرند از چشمش<br>غزالان شوخ و شنگی را۔ ولہ گروه زانو سپے تعظیم و وته مه زهلال۔ که فراگیرد از ان چهره<br>خود آرائی را۔ ۱۲ ان بہار و در بہار عجم فراگرفتن بمعنی مطالعه کردن هم نگاشته ۱۲ |
| فراموشیدن و فرموشیدن مخفف آن ۱۲ | بھولا دینا | از یاد بردن ۱۲ ان | إنساء تنسیه | فراموشش مقابل یاد ۱۲ و فرموشش و فرامشش هر دو مخفف | فراموشد و فرموشد | کمال اسمعیل چرا کراز دور سے درگاه تو صدر۔ دسے بجانت که زجان بخروشید۔<br>تا نگوئی که از تو تقصیر یست۔ یاز دل خدمت تو فرموشید۔ شیخ نظامی علیه الرحمة<br>زبانش کرد پاسخ را فرامشت۔ نهاد از عرو سے بر دیده انگشت۔ شراب بیخود بیهانوشش<br>کردی۔ ز من یکبارگی فرموشش کردی۔ تلخی در اندیشه را جوشش ده۔ در افتادگی<br>تن فراموشش ده۔ فردوسی فرامشش ترا دیگران چون کنند۔ مگر مغز دل پاک بیرون |

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی کے مرادف مصادر فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| | | | | آن ۱۲ بہار و فرامشت مزید علیه آن ۱۲ بہار ن | | کنند- و تواند کہ فرامشش بمعنی فراموشی بود چون طاق فراموشش بمعنی طاق فراموشی رودکی کنون وصال ہمہ بردلم فرامشش کرد- خوشا وصال بتان خاصہ از پس ہجران حسن رفیع برخ تو داد فراموشی از بہار مرا- تبسم تو برآورد از خمار مرا- و برین قیاس فرموشکار و فراموشکاری و فرمشی و فرامشتی ۱۲ مولوی معنوی علیه الرحمة آن گرگ بدان زشتی با جہل و فرامشتی- یک یوسف کنعان شد تا باد چنین بادا- حکیم سنائی ہمہ بر درگہ فرامشتے- ہمہ از روی معرفت پشتے- نظامی علیه الرحمة مبادا ہشیاری و ہیشی- کسی راز فرمان او فرمشی- امیر خسرو علیه الرحمة خداوندا درین فرموشکاری- تو بخشی غافلان را ہوشیاری جوان و شوخ و فراموشکار و ناپرواست- زمان زمان زمن خستہ اش کہ یاد دہد فراموش پیشہ آنکہ فراموشی پیشہ او باشد ه ندیم یار فراموش پیشہ ام در نہاد- امید نیست کہ بفرستد از دکن کاغذ- ۱۲ ان بہار و فرویش بااول مفتوح بثانی زدہ و واو مکسور و یاے مجہول بمعنی فراموشی مسعود سعد سلمان ہر گہ کہ فلک دل مرا ریش کند- تنہا فگند مرا و فرویش کند- ۱۲ ج |
| فراهیختن و فراهختن و فرهیختن و فراهختن بفتحهٔ ثالث بروزن برجستن ۱۲ ب | دور کرنا | دور کردن ۱۲ ان | | | | ناصر خسرو فراهیخت از شہر دین حسد را- بہ تیغ از سر کشان استخلم- ۱۲ ن و صاحب فرہنگ جہانگیری فراهیختن و فراهختن مرادف براهختن کہ بمعنی برکشیدن است بسند ہمین شعر نگاشتہ ۱۲ |
| ایضاً | نکالنا | برآوردن ۱۲ ان | | | | |
| ایضاً | لٹکانا | آویختن مطلقاً ۱۲ ب | | | | |

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | ماضی | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ایضاً | تربیت اور ادب کرنا اور ادب سکھانا | تربیت نمودن و ادب کردن و ادب آموختن ۱۲ سج | | | | رفیع الدین لسانی ریاضت تو بداغ ادب فلک فرہیخت۔ عنایت تو بشیر کرم جہان پرورد۔ کمال اسمٰعیل جرم من عفو کن جوانمردا۔ کہ عنایت پیر را فرہیخت۔ ۱۲ ج فرہیختہ ادب کردہ و تادیب نمودہ باشد ۱۲ ب |
| فرجامیدن | تمام اور ختم کرنا اور انجام کو پہنچانا | بانجام رسانیدن ۱۲ ان | خَتم اِختِتام تَتمیم اتمام استتمام | فرجام بروزن و معنی انجام ۱۲ ان | فرجامد | ازین باب غیر از فرجامد فعلی یافتہ نشدہ ناصر خسرو لیکن فلک ہمی بفرجامد۔ فرجام نگر کہ فتنہ فرجامی۔ ۱۲ ان |
| فرخمیدن و فلخمیدن و فلخیدن و فلخودن و فخمیدن و فلخندیدن ۱۲ ان | اوٹنا روئی کا | پنبہ دانہ از پنبہ بیرون کردن ۱۲ ب نفائس اللغات | حَلج | فلخ بفتح اوّل و سکون ثانی و خای معجمہ پنبہ دانہ از پنبہ بیرون کردن ۱۲ | فلخد | فلخید و فلخود ہر دو ماضی و بمعنی پنبہ دانہ و بمعنی حلاج نیز آمدہ و برین قیاس فرخمید و فلخمید و فخمید ہر سہ ماضی یعنی پنبہ دانہ از پنبہ جدا کرد و حلاجی نمود شمس فخری قضا در پنبہ زار عمر خصمش۔ نیارد ہیچ کاری غیر فلخید۔ خصمش بغنود ست بدین زخرف دنیا۔ خرسند شود گاو بکنجارہ و فلخود۔ و فرخمیدہ و فلخمیدہ و فلخیدہ و فخمیدہ و فلخودہ بمعنی پنبہ دانہ ۱۲ برزدہ و بمعنی موی برکندہ و ستردہ مجاز است چنانچہ درین شعر موی زیر بغلش گشت دراز۔ در قفا موی پاک فلخودہ۔ فلخم و فلخمہ مشتق ندافان کہ بزہ کمان زنند تا پنبہ فلخیدہ شود و ملا سروری فلخمہ و فخلمہ بتقدیم خا بر لام از تحفہ بمعنی پنبہ برزدہ آوردہ و درین صورت در احدی العینین مجاز بود حکاک گر تو خواہی کہ بفلخند ترا پنبہ ہمی۔ من بیایم کہ یکی فلخمہ دارم کارے۔ ۱۲ ان و در برہان قاطع است فلخودہ و فلخیدہ بروزن فرمودہ و فہمیدہ ہر چیز را گویند کہ آنرا از غل و غش پاک ساختہ باشند عموماً و پنبہ را کہ از پنبہ دانہ جدا کردہ باشند خصوصاً ۱۲ |
| فرخویدن بواو معدولہ ۱۲ ان | چھانٹنا | پیراستن کشت و باغ از خار و خاشاک ۱۲ ان | | | فرخو ۵۱ | شمس فخری شاخ از لعل و گوہر آرد بار۔ گر بنام گفتت بود فرخو۔ عنصری ز فرخویدنش چون بپرداختی۔ چو گل جاے خواب از چمن ساختی۔ و در برہان و جہانگیری |

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصادر عربی | ماضی | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| بروسیدن نگاشته | | | | | | پیراستن تاک و درخت وغیره آن یعنی بریدن شاخهاے زیادتی آن ۱۲ اسبج |
| فرستادن | بھیجنا | م | ارسال ۱۲ ولد | | فرستد | فرستاده و فرسته رسول که بترکی یولچی گویند و هدیه و تحفه که براے کسی بفرستند<br>و تحقیق آن درباب باے فارسی نیز گذشت شیخ نظامی علیه الرحمة ه فرستادهٔ<br>خاص پروردگار۔ رسانندهٔ حجت استوار۔ فردوسی بدل بر زکین شد بریخ بر زجبین<br>فرسته فرستاد زے شاه چین۔ ۱۲ ان اسکندر فرسته برون کرد گردگزین۔ بباد ش<br>تو یه غزال برین۔ ۱۲ ج و فرشته بکسرتین و شین معجمه دراصل فرسته بسین مهمله بمعنی<br>فرستاده شده است ولهذا اطلاق آن بر ملایکه آمده که فرستاده حق اند بخلق و فریشته<br>بیاے تحتانی مشبع آن ۱۲ بهار حکیم سوزنی اندر میان آدمیان چون فرشته است<br>واندرول فرشتگان همچو آدم است۔ ۱۲ ج |
| ایضاً | پیدا کرنا | آفریدن مخلوق<br>کردن ۱۲ ان بها | | | ایضاً | واله هروی در هفته اگر جمعه نمی بودمی شد۔ برقدرت حق نقص که ایام فرستاد ۱۲<br>ن بهار |
| فرسودن | نهایت کهنه<br>هوجانا اور<br>گھس جانا<br>اور جھڑ جانا<br>اور ناقص<br>اور تباه اور<br>خراب<br>هوجانا | بغایت کهنه شدن<br>واز هم ریختن ۱۲<br>ان ج ب | | | فرسدو<br>فرسوید | فرسد بفتح اوّل و ثالث بروزن سرحد بمعنی فرساید یعنی نقصان و خرابی بهم رسد<br>راه یابد ۱۲ اب مولوی معنوی علیه الرحمة نیسج را که خدا یافت آن نفرسوید<br>شمس فخرے جهان با وتا حشر لبیس بقایت۔ که دست فنا وا فتش را نفرسد ۵۲<br>بوستان چه تدبیر سازم چه چاره کنم۔ که از غم بفرسود جان در تنم۔ سلے جان در تن<br>بگداخت و تحلیل شد۔ و فرسوده بروزن فرموده چیز بغایت کهنه واز هم ریخته و پایمال<br>گردیده و افسرده ۱۲ اب و برین قیاس فرسا و فرسود و فرسوده و فرسوده ۲۵<br>ن انوری دست فرسود جود تو شده کیر۔ تر و خشک جهان جان فرساے آصف<br>مرحوم دردل من حسرت یار ست هنوز۔ دیده فرسوده دلم عاشق زار ست هنوز۔ ۱۲ ا<br>صائب صائب چه کنی پاے طلب آبله فرسود۔ هرکس بتماشیکه رسید است<br>رسیدا است۔ ۱۲ بهار |
| ایضاً | فرسوده کرنا | بغایت کهنه کردن | | ایضاً | ایضاً | سند شعر شمس فخری است که در خانه بالا بسند لفظ فرسد مرقوم شد ۱۲ |

| [illegible] | معنی [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|
| | وازہم ریختن ۱۲ | | | | |
| ور<br>نا | | | | ایضاً | چون نیشتر فرسودن در رگ طالب آملی نیشترہاے بلا در رگ جانم فرسود۔ لبعد ازین کاوش شریان لبستان خواہم کرد ۔ ۱۲ بہار |
| | متعدی از فرسودن | | | فرساید | فرسای بمعنی محو کنندہ وکہنہ کنندہ و بیاے کوبندہ وآمر بدینمعنی ۱۲ اب وفرسایدہ باوّل مفتوح بثانی زدہ چیزے راکہ بسببے از اسباب مانند رسیدن آسیبی ومکروہے و یا بکثرت دست خوردن ویا پامال گشتن ویا شدت غم واندوہ مفرط یا مرور ایام وطول زمان نقصان وخرابی تمام بآن راہ یافتہ باشد کمال اسمٰعیل بہ تیغ گوہردار ارنیام فرساید۔ مرا زتیغ زبان این نیام تن فرسود۔ حکیم نزاری قہستانی ہیچ نقصان نکند مملکت حسن ترا۔ گرومی شاد کند خاطر غم فرسائے۔ اے فرسودہ غم ۱۲ ج |
| | سودن | تلحق | | ایضاً | فخر بعون دولت او آرزوے خویش بیاب۔ بسجاہ خدمت او سر بآسمان فرسای فقرہ ظہوری جمعی کہ از شکوہ سرنوشت نیاسایند سطرش بر جبین جبیا نند تا در سجدہ شکر زمین فرسایند ۱۲ |
| ن<br>ی | چیزے را در آب وغیرہ تر کردن وخیسانیدن ۱۲ ان ب | مرث<br>نقع | فرغار | | فرغارہ وفرغزدہ خیسانیدہ وسرشتہ وبزاے فارسی تصحیف است ۱۲ رضی الدین نیشاپوری دل تو سخت مرا نرم دل آری چہ عجب۔ نرم باشد چو ہمہ سالہ بخون فرغار است ۱۲ ان |
| | سرشتن و آغشتہ کردن ۱۲ اب ان | | | | مولوی معنوی علم اندر نور چون فرغزدہ شد۔ پس زعلت تار یابد قوم لد۔ ۱۲ ان |
| | بیع کردن ۱۲ ات | بَیع[ا] | فروشش و فروخت ۱۲ بہار | فروشد | فوقی یزدی مکدر شوی زرز بہتر است خرید و فروشت بہم درخورست ۔ ۱۲ بہار علی خراسانی نستان تو چون جامہ ببازار فروشند۔ این دلق کہن بر کف خمار فروشند۔ فروختار بیع کنندہ وفرختار مخفف آن حکیم قطران ہرگز نبود خلق |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی یا مترادف | مصدر عربی | ماضی | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | فرخنار چو تو حور- ما ناکہ ترا رضوان بود ست فرخنار- حوری کہ فروشندۂ او رضوان باشد<br>اورا لبسز د ہیچو ملک زادہ خریدار- ۱۲ ان ج وفرو غندہ بنین معجمہ بروزن و معنی فروختہ است<br>کہ بیع شدہ و افروختہ و درخشان باشد و فروغنتہ بروزن و معنی فروختہ است کہ بیع کردہ شدہ<br>و افروختہ و درخشان و فروزان باشد و باین معنی بجاے تای قرشت نون ہم آمدہ ۱۲ ب |
| ایضاً | چہڑکنا | پاشیدن | | ایضاً | ایضاً | چون نمک بر جیگر فروشیدن علی خراسانی غلطم بدم تیغ علی باجگر ریش- جائی کہ<br>نمک بردل افگار فروشند- ۱۲ |
| فروختن و فروشیدن | ظاہر کرنا | اظہار کردن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | طالب آملی وقت سحر بنالہ نکوشد کسی چرا- مستی بلبلان نفروشد کسی چرا-<br>صائب ساکنان حرم از قبلہ نما آزاد اند- رہنمائی بمن اے خضر بیابان مفروش<br>وچون حسرت فروشیدن بیدل رح در گلستانی کہ من آ ہے کشم تا روز حشر-<br>سرو را حسرت فروش جلوۂ شبنم کنم- وچون جولان فروشیدن نظیری کہ زیبندہ<br>بود دعوی مستوری خوبان- ہر چند کہ جولان بسر طور فروشند- ۱۲ وچون یاری فروشی<br>بمعنی اظہار کردن یاری خود با کسی ۱۲ بہار |
| ایضاً | دکھانا | نمودن | | ایضاً | ایضاً | چون خود فروشیدن اسیر لاہجی میخوار رند باش ولی خودنما مباش-<br>مے نوش در طریقت ما بہ زخود فروش- کمال خجند اے خواجہ تو ہم خود خود فروشی<br>رخت تو درین دکان نگنجد- و درین ہر دو شعر بمعنی ستائیدن ہم توان گفت ۱۲ |
| فروشانیدن و فروشاندن | بکوانا | بفروختن نمودن ۱۲ ان | | | فروشاند | |
| فروختن و تشدید لام ہم گزشت ۱۲ ان | روشن ہونا | روشن شدن ۱۲ ان | | فروز تابش و روشنی و بمعنی صفت ہم ۱۲ ب و | فروزد | فروزیدہ مرادف فروختہ بمعنی روشن شدہ و روشن کردہ و بیع کردہ مسعود سعد<br>مجلس فروختہ شود از مے بروز و شب- می آتشی است روشن کاز اشراق ...<br>مثال فروز بمعنی تابش و روشنی مولوی معنوی رح اندک اندک خوی کن با<br>نور روز- ورنہ خفاشی نمانی بے فروز- ۱۲ ج و فروزیدہ بمعنی موصوف ہم ۱۲ ب |

| مصادر فارسی | معنی اردو | [illegible] | [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | امر حاصل مصدر نیز ۱۲ ان و فروزینہ تابش و روشنی و خار و خلاشہ کہ بدان آتش افروزند و آتش برگ و آتش زنہ و چخماخ ہم ۱۲ ان | | |
| فروختن | روشن کرنا | روشن کردن ۱۲ ان | | | ایضاً | ایضاً | |
| فرمودن | حکم کرنا | حکم کردن ۱۲ ان بہار | | آمر | فرمایش و فرمان بمعنی حکم و فرامین جمع آن واین تصرف فارسی زبانان معرب است ۱۲ ان | فرماید | فرمودہ حکم و فرمان و فرمایش و بمعنی فرمایشی نیز آمدہ چون جامہ فرمودہ وہواے فرمودہ و عاشق فرمودہ وحدت زندہ گردد جان دہد ہر کار فرمائی کند۔ قدر وحدت را بدان گو عاشق فرمودہ است شوکت صحرائے ہمین وادی بیہودہ نفست۔ تشریف ابر جامہ فرمودہ نفست۔ کلیم ہوا ہاے فرمودہ نیم رنگ۔ زدہ شیشہ تو بہار البسنگ۔ توفیاض اے غزل فرمودہ گفتنی ییک میدانم۔ کہ در دل داشتے حرفی بدین تقریب اداکردی۔ ۱۲ بہار۔ فرمودگی مثلہ میر حسن دہلوی داری جمال بے بدل روے بہ نقش مثل۔ خال وخطی بس بوالعجب چشم ولی فرمودگی۔ |
| ایضاً | آنا | آمدن ۱۲ ان بہار | | | ایضاً | ایضاً | جلال آذری تو ہمائی وما را دیدہ و دل میہمانخانہ۔ اگر این خانہ دلگیرست فرما |

| مصدر فارسی | معنی اردو | [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | [illegible] | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | اندران خانه - حیدر رفیعی - ای بحجت خانه ام فرموده خاموشی مرا - گر بهان بانیست رنجش مبین جرامی آمدی - ۱۲ بهار |
| ایضاً | جانا | رفتن ۱۲ ان بهار | | ایضاً | ایضاً | شرف الدین علی یزدی درظفرنامه آورده فقره همان روز از شهر بیرون فرموده پیشین گاه متوجه نشتر گشت ملا وحشی در مثنوی ناظر ومنظور گوید ؎ تو او را بین که ما را خواند بر خوان - خود ستش فرموده دیگر جا بمهمان - ۱۲ بهارن |
| ایضاً | گرانا | م | | ایضاً | ایضاً | چون سجده فرمودن هلالی - ای شیخ بمحراب مرا سجده مفرمای - بگذار خدا را که بران خاک در افتم - وچون توبه فرمودن و پرهیز فرمودن ۱۲ |
| فرهنجیدن و فرهنگیدن | ادب دینا | ادب دادن و تادیب نمودن ۱۲ اب ن | تادیب | فرهنج ادب و حد و اندازه و امر نیز ۱۲ ان | فرهنجد ۱۲ اب | فخر گرگانی بفرمودش که خواهر را بفرهنجد بشفاشاهنج زنجش برآهنج ابوالمثل بفرهنجید نش بستم کر تنگ - تو دل را زو مکن زین بیشتر تنگ - حکیم ثنائی مرد را در هنر بفرهنجد - تو سنی از سرشش بیاهنجد - فرهنج و فرهنگ با اول مفتوح ثانی زده و بای مفتوح بنون زده شش معنی دارد اوّل دانش و علم باشد کمال اسمعیل فلک ز قدر تو اندوخته لبسی رفعت - خرد ز رای تو آموخته بسی فرهنگ - دوم ادب بود کمال اسمعیل بدست حکم تو کی مالش سپهر بده - اگر چه صعب تو انگرد پیر را فرهنگ - سوم عقل را مانند شیخ نظامی رخ ند دانش باشد آنکس باند فرهنگ - که وقت آشتی بیش آورد جنگ - چهارم کتابی را خوانند که مشتمل باشد بر لغات فارسی حکیم سوزنی نوشته است بخت ازلی کام خویش - براوراق فرهنگ او نام خویش پنجم نام مادر کیکاوس است ششم شاخ درختی را گویند که آنرا بخوابانند در خاک بزیر آن بریزند تا بیخ بگیرد و بعد از آن از آنکنده بجای دیگر نهال کنند ۱۲ ج و فرهنجه بروزن سرپنجه مردم با ادب و خوش روی و نیکو صورت و سیرت را گویند ۱۲ ب |
| فریبیدن و فریفتن و فرفتن مخفف آن ۱۲ ان | غافل کرنا بمکر یعنی فریب دینا | غافل کردن ۱۲ ان و در برهان است غافل کردن | مکر خداع بالفتح والکسر | فریبش و فریب ۱۲ ن | فریبد | فریبا بکسر اول بروزن شکیبا معنی فریفته و فریبنده ۱۲ ب ج و برین قیاس فریفتار و فریبنده و فریبیده و فریفته و فرفته مخفف فریفته شیخ نظامی علیه الرحمة ؎ بهشتی پر از حور زیبنده دید - فریبنده شد چون فریبنده دید مهجور هکر |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | معنی فارسی مرادف | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | اِختِداع مُخادَعة | | | ہم حور بہشت ناشکیبا از تست ہم چاہ ذقن پیے فریبا از تست ـ خوبان جہان بجامہ زیبا گروند ـ آن خوب توئی کہ جامہ زیبا از تست ۱۲ ج ن |
| فریبیدن | غافل ہونا بکر یعنی فریب کھانا | غافل شدن بخدع ۱۲ ب | | اِنخِداع | ایضاً | ایضاً | |
| فریباندن | فریب دینا | متعدی فریفتن لازمی ۱۲ | | | | فریباند | مولوی معنوی علیہ الرحمۃ ہر کس فریباند مرا از عشق بسیلاند مرا ـ آنکہ دہد فہم رسا گوید کہ پیش من بیا ـ ۱۲ |
| فرویریدن | مستقیم اور قایم رہنا دین اور راہ پر | راست بودن در دین مستقیم بودن بر جادہ ۱۲ ان ب | | اِستقامۃ | فروری راستی و استقامت در دین و درستی در اعتقاد باشد ۱۲ ب | | فرور راست و مستقیم در دین و جادہ ۱۲ ان و صاحب برہان نگارد و فرور بکسر اول و ثانی و تحتانی مجہول بفتح واو و سکون را بے نقطہ بمعنی راست و درست باشد چنانکہ گویند فلانی فرویر دین و فرویر کیش است یعنی راست کیش و درست مذہب و نام گیاہی ہم و بفتح اول نیز آمدہ ۱۲ ب |
| فزودن | | | | | | | ہمان افزودن بالف کہ گزشت ۱۲ |
| فزولیدن و پزولیدن | | | | | | | ہمان افزولیدن بالف کہ گزشت ۱۲ |
| فسانیدن بفتح نون بروزن نشانیدن ۱۲ ب | تیز کرنا ہتیار کا | تیز کردن ۱۲ ان | | حَدّ اِحداد تحدید استحداد تشحیذ | | فساند | فسان سنگی کہ بدان کارد و شمشیر تیز کنند خاقانی خنجر فتنہ چو گشت کند در ایام تو ـ خنجر تو گشت خنجر او را فسان ۱۲ ان ج و فس مخفف فسان اثیر الدین آخستگی گوید صد زرین خور قتل حسود شش را زند ـ تیغہاے آتشین بر آبگون سنگ فسن ـ ولہ چند ساطور سے مطبخ کشم آمد کہ آن ـ کز تہیگو و توان زہر و تعا بر فسنم ۱۲ ج و بمعنی حکایت و افسانہ بود شاعر گوید ہے اے دل مباش غرہ فسان و فسوس ۱۲ |

بہ ستاریدن ... ۱۲ ص

بزا و فارسی ۱۲ ... بیاء فارسی ۱۲

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی [illegible] | مصدر عربی | [illegible] | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | اِشْحَاذ سَنّ تَسْنِیْن وَقُعْ | | | ہرگز مدان توگہ کیا اہل سوس را۔ ومشہور ومعروف واین مجاز است وفسانہ شدہ ۱۲ ج ن ب و در برہان فسان معنی حکایت بے اصل ہم ۱۲ |
| ایضاً | ملنا | مالیدن ۱۲ اب ن | | | ایضاً | |
| فسانیدن | حکایت اور قصہ کہنا | حکایت وافسانہ گفتن ۱۲ اب ن | حِکَایَۃ اِقْتِصَاص | | ایضاً | |
| ایضاً | رات اور مطیع کرنا | راست کردن ورام ساختن ۱۲ اب | | | ایضاً | فسانیدہ بتقدیم نون بر یا بروزن رسانیدہ یعنی افسون خواندہ ورام کردہ وراست نمودہ ومالیدہ باشد ۱۲ اب و در نوادر المصادر بمعنی نرم ورام کردہ شدہ نگاشتہ ۱۲ |
| ایضاً | جادوگری کرنا | افسونگری کردن ۱۲ اب | | | ایضاً | |
| فسائیدن | | | | | | ہمان افسائیدن بالف است کہ گذشت ۱۲ |
| فسردن بضم اوّل بروزن شمردن وبکسر اول ہم آمدہ ۱۲ اب | | | | | | ہمان افسردن بالف است کہ گذشت وفسردہ بروزن شمردہ بمعنی منجمد گردیدہ وبستہ شدہ باشد وبمعنی دل سرد گردیدہ باشد یعنی دست ودل کسی بکاری نرود وبمعنی شکاری ہم بنظر آمدہ وباول مکسور نیز گویند فسردہ پستان کنایہ از زنیست کہ ہرگز نزائیدہ وعقیمہ باشد بروزن بیہودہ فسردہ بیان کنایہ از کسی است کہ سخنان او خنک وبیمزہ وپوچ وبیہودہ باشد وفسردہ دل کنایہ از مردہ دل مردہ وافسردہ باشد وکنایہ از مردم سخت دل وبیرحم ہم ۱۲ |
| فسراندن | | سعدی فسردن | | | | مثنوی رضا ست او موافق ایتن ودیگشا ندجان۔ خلاف او مخالف را بدل ودر لفہ اندخون۔ |
| فسوسیدن | افسوس اور | دریغ وتاسف | تحسّر | فسوس | فسوسہ | الوستکوردیو گرفتہ مرتا الفسوس۔ توخوری برزبان مال فسوس ۱۲ ان |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل المصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | حسرت کرنا | و حسرت خوردن ۱۲ ب ان ج | حَسَر تلہّف سلہ تأسّف تفکّر | دریغ و حسرت و سخریہ و استہزا و لاغ و بازی و ظرافت ہم ۱۲ بان | | عنصری اگر تو خویشتن اندر قیاس من آری ہمی فسوس تو بر خویشتن کنی آور۔ ۱۲ ج |
| فسوسیدن | مسخرگی اور ظرافت اور دل لگی اور ٹھٹھا کرنا | سخریہ و استہزا و مسخرگی و ظرافت کردن ۱۲ ب ج ن | مَزح مِزاح مُداعبہ ملاعبہ تسخر سُخر مسخر ھُزء | ایضاً | ایضاً | فردوسی زخشس بر مہ و خور فسوسد ہمی۔ بدن خاک پایش ببوسد ہمی ۔ ۱۲ ان ج |
| ایضاً | گمراہ ہونا | از راہ بیرون شدن و بیراہی کردن ۱۲ ب ج | | ایضاً | ایضاً | میر خسرو فسوس دیو لعین در رہ خداجویان شغال و گور بہ دنبال شیر زیاں ج ۱۲ ج |
| فشاردن و فشردن | | | | | | ہمان افشاردن و افشردن بالف کہ گذشت ۱۲ |
| فشرانیدن صدر | | | | | | سند طلب |
| فلنجیدن بروزن سنجیدن ۱۲ ب | جمع کرنا | اندوختن و جمع کردن ۱۲ ب ان | جَمع | | | مختاری در مذمت فلک گوید ؎ این تراز و کہ انچہ بر سنجد۔ جز ہمہ سود خویش نفلنجد۔ ۱۲ ان ج و صاحب نوادر المصادر می نگارد کہ فلنجیدن بمعنی اندوختن و کسب کردن است و این گویا مخفف و مقلوب النفجیدنست ۱۲ ان |

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی از کتب لغات معتبرہ | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| فلیدن بالفتح وبالکسر ۱۲ ن | چبھونا اور گڑ دنا بسختی | چیزے را در چیزے سپوختن وفروبردن بعنف وزدزدن تاریشش شود ۱۲ ب ن ج | تخس تخز | | فلد | |
| ایضاً | بدول ہونا | بدول شدن | | | ایضاً | صاحب برہان قاطع گوید کہ فلید بروزن رسید ماضی فلیدن است یعنی بدول شدہ دل بدکرد ۱۲ ب |
| ایضاً | دل بدکرنا | دل بدکردن ۱۲ ب | | | | |
| فنجیدن بروزن رنجیدن ۱۲ ب | ہاتھ پاؤں ٹوٹنا نفایس اللغات | کشیدہ شدن اعضا چنانکہ درخمار وکمخوابی و پیش از تپ باشد یعنی اعضا شکنی ۱۲ ان ب | فتور | فنجا ۱۲ ب ن | فنجد | صاحب برہان نگارد کہ فنجیدن بروزن رنجیدن بمعنی خمیازہ وتمدد وکشیدن باشد پیش ازانکہ تپ بہم رسد وآنرا بعربی قشعریرہ وتمطی وبفارسی فراشا بروزن تماشا گویند ودرحالت خمار شراب وکمخوابی وخمار خواب نیز این حالت بہم رسد ۱۲ ب |
| فنودن بضم اول بروزن کشودن ۱۲ ب ن | مغرور ہونا | مغرور شدن ۱۲ ب ن | اغترار | فنو | | فنود فریبندہ ومغرور کنندہ ۱۲ ن وصاحب برہان نگارد کہ فنودہ بفا وتا ے قرشت بروزن کشودہ بمعنی فریفتہ ومغرور باشد وبا معنی بجای یا ے قرشت نون ہم آمدہ است ۱۲ |
| ایضاً | آرام کرنا | آرام گرفتن ۱۲ ا ب ت | | | ایضاً | |
| ایضاً | توقف کرنا گفتار اور رفتار میں | توقف نمودن درگفتار ورفتار ۱۲ ب ن | | | | |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی از کتب لغت و نام آنها بکنایه حروف | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ایضاً | ناله وزاری کرنا | ناله وزاری کردن ۱۲ ب ن | | ایضاً | | وبدین معنی بقاف هم نوشته اند ۱۲ ب ن و فَنود بفتح اوّل بروزن کبود ماضی فنودن است یعنی فریفته شد ومغرور گردید وآرام گرفت وکسی را نیز گویند که در گفتار ورفتار توقف وتأنی نماید وبضم اوّل هم آمده است بمعنی ناله وزاری هم گفته اند ۱۲ ب |
| ایضاً (بروزن تپیدن ۱۲ ان) | فریفته هونا | فریفته شدن ۱۲ ب ن | | | | |
| فنیدن | بدل هونا | بدول شدن ۱۲ ن | | | | |
| ایضاً | بدل کرنا | بدل کردن ۱۲ ن | | | | |
| فیریدن و فیرودن | تمسخر اور استهزا کرنا | سخریه واستهزا کردن ۱۲ ب ن | هُزء دُعابه | فیر | | |
| ایضاً | بنازوتبختر چلنا | خرامیدن بناز رفتن ۱۲ ب ن ج | | ایضاً | | حکیم سوزنی زین وزان چند بود هر که وسه - مرترا کشتی وفیریدن وغنج - ۱۲ ان وبعضی ترجمه این معنی اترانا نگاشته اند ۱۲ |
| ایضاً | صاحب نازونعمت هونا | بانازونعمت شدن ۱۲ ان ودر برهان پرنعمت شدن ۱۲ ب | | فیر | | |
| ایضاً | افسوس کرنا | افسوس خوردن ۱۲ ب | | | | |
| فتادن | | | | | | همان افتادن بالف گذشت ۱۲ |
| فهمیدن | سمجهنا | م | فَهم تَفَهُّم | فهم | فهمد | مصدر صناعی فارسیان است مثل رقصیدن وطلبیدن ۱۲ بهار ـــ فسانهٔ شب غم راچراغ می فهمد - زبان آه مراگوش داغ می فهمد - بوصل در غم هجران نشسته بلبل ما - فریب عشوه فروشان باغ می فهمد - قدح بلب چو گرفتم شراب سوخت حزین - حرارت جگرم را ایاغ ـــ فهمد - مشهدی ازگوشهٔ ابرو سخنی گفت بگوشم - رفتم که کنم فهم سخن |

[illegible] بروزن پیچیدن ۱۲ ب ن ، بروزن پیمودن ۱۲ ان

| مضارع | ماضی مصدر | مصدر عربی | مترادف فارسی یا معنی بزبان فارسی | معنی اردو | مصادر فارسی |
|---|---|---|---|---|---|

| محاورہ و سند وغیرہ | مضارع | ماضی | مصدر عربی | مترادف فارسی | معنی اردو | مصدر فارسی |
|---|---|---|---|---|---|---|
| بروزِ ہوشم مولوی معنوی در بشر و پوشش گشتہ آفتاب - فہم کن واللہ اعلم بالصواب ۱۲ بہار | | | | | | |
| قاسم دیوانہ عزیزان دوستان یاران خدارا - بفہمانیدان نا آشنا را - ۱۲ | فہماند | | اِفہام | متعدی فہمیدن | سمجھانا | فہمانیدن |
| واین حالت را فراشا د بتازی قشعریرہ گویند ۱۲ ب ن | | | اِقشعرار اِسبداد | موی اندام برخاستن و راست ایستادن و در ہم شدن تو و ابتدای تب ۱۲ ب ج ن | رونگٹے کھڑے ہونا اور کھنچنا پوست کا ابتدائی تپ میں یعنی پھریری آنا ۱۲ لغات | فراخیدن و فراشیدن |
| | | | فصل ۱۲ | از ہم جدا کردن ۱۲ ب | جدا کرنا | فراخیدن |
| مخلص کاشی زیبا افتادن تن نیست قیدی جان آگہ را - منو آزاد زندانی چو زندانش فرود آید - اگر از دیدن گل باغبان منعم کند مخلص - چنان گریم کہ دیوار گلستانش فرود آید ۱۲ ان | فرود آید | | سقوط ۱۲ وقوع بالفوقی | فرو افتادن و ریختہ شدن ۱۲ ان | گر پڑنا | فرود آمدن |
| چون تیغ فرود آمدن طالب آملی مرد را وقت فرود آمدن تیغ بفرق - چین فگندن بجبین ننگ شہادت باشد - ۱۲ بہار | ایضاً | | | خوردن | لگنا | ایضاً |
| چون حدیث فرود آمدن نظامی نخستین حدیثی کہ آمد فرود - زرشد داد پوشیدگان را درود - ۱۲ بہار | ایضاً | | | نازل شدن | اترنا | ایضاً |
| چون تیغ فرود آوردن شانی تکلو بر غم رقیبان نظرے سوے من انداز - یک تیغ فرود آور و صد سر ز تن انداز - ۱۲ بہار | فرود آورد | | | زدن | مارنا | فرود آوردن |

بر وزن ... ۱۲ ب ... بر وزن فراخیدن

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی از کتب لغات معتبره | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| فروبردن | غوطه دینا | غوطه دادن ۱۲ ان | غتّ<br>غطّ<br>غطس | | فروبرد | چون فروبردن جامه خواجه شیراز یا مکش بر چهره نیل عاشقی - یا فروبر جامهٔ تقوے بنیل - ۱۲ ان شیخ شیراز بچون عزیزان فروبرده چنگ - سرانگشتها کرده عناب رنگ ۱۲ بهار وبعضی درین شعر فروبردن بمعنی آلوده کردن گویند ۱۲ |
| ایضاً | نگلجانا | بلع کردن ۱۲ | | | ایضاً | |
| ایضاً | بندکرنا | بندکردن نفایس | | | ایضاً | چون دریچه فروبردن طالب آملی نظر دریچه فروبرده بود کز در دوست - رسید قافلهٔ باد توطیا آورد - ۱۲ بهار |
| ایضاً | گڑونا اور<br>قایم اور<br>مستقیم کرنا | استوارکردن<br>چیزے درچیزے<br>۱۲ ان | | | ایضاً | صائب سرو یست قامت توکه از جاے میکند - در بهر دلے که بیخه فروبرد ریشه اش وچون بیخش فروبردن طالب آملی آنجاکه غمزه بیخش باآهن فروبرد بیراهن از نسیم بپوشد کسی چرا - وچون دندان درسینه فروبردن که کنایه از گزیدن وتکلیف دادن بود میرخسرو گزبهر آنکه لاف پروے زد بپیش تودریا - گهر درسینهٔ دریا فروبرداست دندان را - ۱۲ بهار |
| فروخوردن | ضبط اور<br>تحمل کرنا | ضبط کردن و<br>تحمل کردن ۱۲<br>ن بهار | احتمال<br>تحمل | | فروخورد | چون ناله فروخوردن ابوطالب کلیم بر سر رحم آمد از ناله فروخوردنم - تیر بیفگنده ام کارگرافتاده است - وچون خنده فروخوردن خسرو علیه الرحمة زاغ که باکبک نموده خرام - خنده فروخورده شگوفه بکام - ۱۲ بهار وچون گریه فروخوردن واله هروی فروخور گریه ودرآه دردافزا فزا واله - اگر مژگان زجوش اشک گاهے سرگران بینی - وچون نظر فروخوردن ظهوری چه نظرها که بحیرت بخورد دیده فرو - بر سر خوان تماشا ز صلا چیست غرض - ۱۲ بهار |
| ایضاً | نگلجانا | بلع کردن و در<br>حلق فروبردن<br>۱۲ بهار | | | ایضاً | چون اشک فروخوردن کنایه از ضبط کردن گریه صائب چون صدف تا چند پیش ابردست افراشتن - اشک حسرت را فروخوردن گهر بنداشتن - ۱۲ بهار |
| فروخوراندن | نگلانا<br>نفایس | بلع کردن فرمودن | ابلاع | | فروخوراند | |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی از کتب لغت [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| فرورفتن و فروشدن | گھس جانا اور سرایت کرنا | نفوذ کردن ودور شدن ۱۲ بہار | | نفوذ | فرورود | چون شراب فرورفتن درمغز ظہوری فرورفتہ درمغز ارباب حال۔ شراب خم مندل از جام تال۔ وچون بگنج فرورفتن سہ پاسے ویرانۂ ہرکس کہ فرورفت بگنج۔ نیست صائب سر معمار وغم تعمیرش۔ نظامی علیہ الرحمۃ گرداو دولت مرا پاسے پیچ۔ کہ بایم فرورفتہ زینسان بگنج۔ ۱۲ بہار |
| ایضاً | دھس جانا اور بیٹھ جانا | م | | | ایضاً | چون خانہ فرورفتن این اکثر از آسیب سیل و باران صورت میگیرد کمال خجند گریہ بسر مردم یقین کہ خانۂ چشم۔ فرورود شب ہجران زبسکہ باران است ۔ ۱۲ بہار |
| ایضاً | معاف ہونا | معاف شدن ۱۲ بہار | | | ایضاً | چون خردہ فرورفتن بصلہ بر کنایہ از معاف شدن گناہ بود عما دفقیہ خالش بشک خواندم وصد عذر خواستم۔ این خردہ نیز بر من مسکین فرورفت۔ ۱۲ بہار وبعضی را درین معنی فی الجملہ شک است ۔ ۲ |
| ایضاً | غرق ہونا | غرق شدن ۱۲ ن | | | ایضاً | بوستان درین ورطہ کشتی فروشد ہزار۔ کہ پیدا نشد تختہ برکنار ۔ ۲ |
| ایضاً | بند ہوجانا | بستہ شدن | | | ایضاً | چون نفس فرورفتن شیخ شیراز چہ عجب گر فرو رود نفسش۔ عندلیبی غراب ہم قفسش ۔ ۱۲ بہار |
| فروشاندن | بٹھانا | برنشاندن ۱۲ ن | اِقعاد اِجلاس | | فروشاند | وبعضی این را غریب گفتہ اند شیخ نظامی رح چو گفت این سخن با سکندر دلیر۔ زتخت گرانمایہ آمد بزیر۔ فروشاندش را بر آن تختگاہ۔ کہ یک تخت را برنتابد دو شاہ ۔ ۱۲ |
| ایضاً | دور کرنا | دور کردن ۱۲ آ | | | ایضاً | |
| ایضاً | ایک طرف جانا | یک طرف رفتن وراندن ۱۲ ب | | | | |
| فروکشیدن | جماع کرانا | جماع کردن فرمودن ۱۲ | | | | سند درکشیدن بمعنی حقیقی کردن فرمودن بیاید ۱۲ |

| مصادر | معنی اردو | [illegible] | معنی عربی | معنی انگریزی | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| فروکشیدن | اونارنا | م | | | ایضاً | چون شلوار فروکشیدن کمال اسمعیل بلطف وصنعت آندم کہ ترک سیمین بر۔ ازان سرین سمنگون فروکشد شلوار۔ ۱۲بہار |
| فروگذاشتن | بخشنا اورعفوکرنا | امر زیدن بخشیدن ۱۲ان | عفو | | ایضاً | ؎ حافظ شراب وشاہد ورندے نہ وضع تست۔ فی الجملہ میکنی وفرو میگذارمت ۱۲ان وفروگذاشتن کنایہ از اہمال نمودن وتقصیر کردن وضایع ساختن ہم باشد ۱۲اب |
| فروماندن | عاجزاور درماندہ ہونا | عاجز شدن و درماندن ۱۲ان | لُغُوب | | فروماند | خواجہ شیرازؒ تیز میروی جانا ترسمت فرومانی۔ ودر برہان ست فرومانند بکسر اوّل ومیم بالف کشیدہ بمعنی منتظر باشد کہ مشتق از انتظار ست وکنایہ از ملزم شدن ومتحیر وعاجز گردیدن ہم ہست ۱۲اب |
| فروگشتن | ناپید ہونا | ناپدید شدن | انعدام | | | از ملحقات |
| فروگرفتن | | زدن سخت | | | | از ملحقات |
| فرومالیدن | دورکرنا | دورکردن ۱۲ان | | | فرومالد | چون خواب فرومالیدن میرخسروؒ درآرزوے روے تودریاست چشم خلق۔ برخیز وروبشوے وفرومال خواب را۔ وفرومالیدن کنایہ از برچیدن وپیچیدن وافشردن ہم باشد ۱۲اب |
| فروچیدن | اوٹھانا | برداشتن | | | فروچیند | مینابازار کہ دربرابرش نگارخانہ ارژنگ بل کارگاہ چرخ بوقلمون رنگارنگ ازرنگ آمیزی خجالت بساط وکانداری خودآراے وخویشتن ستائی فروچیدہ ۱۲ |
| ایضاً | ڈالنا | انداختن | | | ایضاً | چون طرح فروچیدن عرفیؒ چو عرفی با خیال آن صنم خوش عشرتے دارم۔ بروجای دگراے غم فروچیین طرح صحبت را۔ ۱۲بہار |
| ایضاً | رکھنا | نہادن | | | ایضاً | چون فروغ فروچیدن ظہوریؒ درآبش فروغی فروچیدہ اند۔ کہ گرمی وسردی دررودیدہ اند۔ ۱۲ |
| فروبستن | بندکرنا | بندکردن | | | فروبندد | چون راہ فروبستن ظہوری زمرّد زہرنگی چترشاہ۔ برافعی خرامان فروبستہ را۔ ۱۲بہار |
| فروکردن | ڈالنا | انداختن ۱۲بہار | | | فروکند | چون پاے فروکردن درچیزے جمال الدین سلمان زمانہ دوخت زکیمخت آسمان کفشی۔ فرونکرد جلالش درآن محقر پاے۔ ۱۲بہار |

ط بخشیدن جرم خطا ۱۲بہار

| مصادرات | معنی اردو | [illegible] | [illegible] | [illegible] | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| فرو کردن | مقرر کرنا | گماشتن ۱۲ بہار | | | ایضاً | چون پیادہ فرو کردن انوری انجاکہ یک پیادہ فرو کرد عزم تو ۔ ملکی توان گرفت بہ نیروے یک سوار ۔ ۱۲ بہار |
| ایضاً | بند کرنا | بند کردن ۱۲ بہار | | | ایضاً | چون در فرو کردن ظہوری رندان بجز حوصلہ سستی بہو کنند ۔ چون پردہ برفتد در دیدن فرو کنند ۔ ۱۲ بہار |
| ایضاً | بونا | کاشتن | | | ایضاً | چون تخم فرو کردن کلیم دہقان بہر زمین کہ نشاند نہال تاک ۔ من ہم بخاک تخم کدوے فرو کنم ۔ ۱۲ بہار |
| ایضاً | مارنا | زدن | | | ایضاً | چون ناخن فرو کردن در جگر ظہوری فرو کردہ ناخنے در جگر ۔ نباشد چرا دیدہ گلگیر تر ۔ ۱۲ بہار |
| ایضاً | کہونسنا ۱۲ نفائس | م | | | | |
| فرو کوفتن | بجانا | نواختن | | | فرو کوبد | چون طبل فرو کوفتن سعدی رحمۃ اللہ علیہ حسن تو ہر جا کہ طبل فرو کوفت ۔ بانگ بر آمد کہ غارت دل و دین است ۔ ۱۲ بہار |
| ایضاً | باندہنا | بستن | | | | چون دروغ فرو کوفتن بر سر کسے ازرقی چندان دروغ زشت فرو کوبمش لب ۔ تا چون کدو شود سر ان قلتبان زباد ۔ ۱۲ بہار |
| ایضاً | مارنا پیٹنا اور صدمہ پہونچانا | زدو کوب کردن وصدمہ رسانیدن | | | ایضاً | بوستان فرو کوفتندش نباو اجبی ۱۲ |
| فرو ریختن | زایل ہونا | زایل شدن | | | فرو ریزد | چون قوت فرو ریختن درویش والہ ہروی قوت گیرائیم نخست فرو ریخت ۔ دست بدیشان زکائنات فشاندم ۔ ۱۲ بہار |
| ایضاً | جھڑنا نفائس ۱۲ | | | | | |
| فرودوختن | بند کرنا | بستن | | | فرودوزد | چون چشم از چیزے فرودوختن کنایہ از ترک نظارہ کردن خواجہ شیراز |

| مصدر فارسی | معنی اردو | [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | تنم ز ہجر تو چشم از جہان فرومی دوخت - نوید وصل جمال تو داد جانم باز - ۱۲ بہار |
| فروہشتن | مارنا | زدن | | | فروہلد | چون تیغ فروہشتن نظامی علیہ الرحمۃ فروہشت بر ترک شہ تیغ را - ز برق آفتے کے رسد میغ را - ۱۲ بہار |
| ایضاً | ڈالنا | انداختن | | | ایضاً | چون پردہ فروہشتن بجیب کمال اسمعیل نہ مرد عشق تو بودم من اینقدر دانم - ولے بدیدہ فرومی ہلد قضا پردہ - ۱۲ بہار |
| فروزدن | کھونسنا س | م | | | فروزند | |
| فرا رسیدن و وا رسیدن س | تاڑنا اور معلوم کرنا | م | | | فرارسد | |
| فرقبودن | گسیٹنا | م | سحب جرّ | | | |
| فرونشانیدن | | متعدی فرونشستن ۱۲ان | | | فرونشاند | چون فتنہ فرونشانیدن ۱۲ |
| | | | **باب کاف تازی** | | | |
| کافتن و کافیدن و کاویدن و کاہیدن و کفتن و کاشیدن | کھودنا | کندن | حفر تقعر تقفیہ | کاوش وکاؤ وکافت و کاو وکفتہ و امر نیز ۱۲ | کافد و کفد و کاو | چون بحر وکان کاویدن شمس فخری در بحر وکان جوے نہ بہشت است جود او - گر نیست باورت برو وہر دو را بکاؤ - و چون مغز کاویدن ۱۲ بہار طالب آملی مغز کاود گل باغی کہ مراست - دل خورد دود چراغی کہ مراست حکیم خاقانی ہر دو چو صبح از عمود گنبد کافند - صبح بلی از عمود گنبد گافست - ۱۲ ان مخفی نماند کہ صاحب مصطلحات |

| مصدرات | مبنی از | معنی اردو و انگریزی | مصدر متعدی یا لازم | مصدر مرکب | حاصل مصدر | مضارع | محاوره و سند وغیره |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| | | | | | | | بهار عجم و نوادر المصادر این شش مصادر را مشترک یک معنی یعنی بمعنی کندن نگاشته و نیز نگاشته که این مصادر در عرف بمعنی شگافتن استعمال یافته و از کتب لغات مثل فرهنگ جهانگیری و برهان قاطع و اشعار اساتذه چند معنی مستفاد می شد و آن هم در خانه های ذیل نگارش می پذیرد و هم بنظر تحقیق این سخن اقوال برهان و فرهنگ جهانگیری اینک نگاشته می آید کاویدن بروزن و معنی کاویدن است که کندن و تراشیدن باشد و بمعنی شگافتن هم گفته اند کاویده بروزن جاویده بمعنی کافتن و جستجو کردن و کسی را بدست و زبان آزار دادن باشد کافتن بروزن یافتن شگافتن و ترکانیدن و کاویدن و جستجو نمودن و تفحص و تجسس کردن باشد لیکن میان شگافتن و کاویدن فرقی هست زیرا که شگافتن بریدنی باشد بدرازی و کاویدن عمق پیدا کردنست در زمین وغیر آن کافته بروزن یافته بمعنی شگافته و ترکانیده و جستجو و تفحص کرده باشد و کافت ماضی شگافتن است یعنی شگافت و ترکانید و ماضی کافتن هم است یعنی جستجو کرد و تفحص و تجسس نمود و شگافنده را نیز گویند و امر باین معنی هم هست یعنی بشگاف و کافد یعنی بشگافد و ترکاند و جستجو کند و کاف بمعنی بشگاف و ترک ۱۲ ب شمس فخری شیخ ابو اسحاق کرد تفتیش فته دوز خیاط رقعه کافت ۱۲ ان و کافیده بمعنی ترکیده و شگافته هم رسانیده باشد و کافیدن بروزن و معنی کاویدن است که کندن و شگافتن و تفحص و تجسس کردن باشد و کفتن از هم باز شدن و از هم باز کردن و شگافتن و ترکانیدن و کفت بروزن رفت بمعنی شگافت و ترکانید و بمعنی ترکید و شگافته شد هم درست و کفته بروزن هفته بمعنی شگافته شده و ترکیده و کفیدن بروزن ترکیدن ترکیدن و شگافتن و از هم باز شدن و باز کردن و کفیه بروزن و معنی کفیده یعنی ترکیده شگافته و از هم باز شده و کفیده بروزن رسیده بمعنی از هم باز شده و شگافته و ترکیده باشد و کفید بمعنی ترکید و شگافت و باز شد و از هم جدا گردید و از هم باز شدن و باز کردن را نیز گویند و کفد بمعنی ترکد و بشگافد و از هم باز شود ۱۲ ب و کفت بمعنی دارد و اقاف محنت |

| محاورہ و سند وغیرہ | مضارع | ماضی مطلق | مصدر متعدی | معنی فارسی | معنی اردو | مصدر فارسی |
|---|---|---|---|---|---|---|
| دریغ بود دوم افشردن گلو بود و کفتہ شگافتہ بود و کفت شگافت بود ۱۲ ج | | | | | | |
| فردوسی وزان پس بکافید موبد برش - میان تہیگاہ و مغز سرش - ۱۲ | ایضاً | ایضاً | | شگافتن و کاویدن ۱۲ ب | پھاڑنا اور چیرنا اور شق کرنا | کافتن و کاویدن |
| چون نار کفیدہ حکیم ازرقی شکل پروین است یا نار کفیدہ بر درخت - رنگ گردون است یا آب روان در آبدان - وچون دل کفیدن رودکی کفیدش دل از غم چو آن کفتہ نار - کفیدہ شود سنگ تیمار خوار - وچون دل کافتن اسدی جہان ز آتش تیغہا تافتہ دل کہ ز بانگ یلان کافتہ - وچون سر کفتن دقیقی چو زد تیغ بر فرق آن نامدار - سرش کفت ازان زخم ہمچون انار - وچون مغز کفیدن ابوشکور پر دو حشش از دیدن برزاو - کفد مغز از ہیبت گرز او سراج توچو گل خوش خند در باغ تماشا و طرب - بدسگالت رانگوزین غصہ چون غنچہ بکفت - ۱۲ ان وچون لب کفیدن جمال الدین عبدالرزاق طالع وارم ز تشنگیم لب بکفد - ور ہمہ غوطہ دہد دجلہ بغداد مرا - وچون زہرہ کفتن حکیم سنائی جوہر آتش است بعد از ہفت - کہ از دل بجست و زہرہ بکفت وچون کفتن پوست اسدی رخ یار ماہست شگرف گون - بر آن زخم تیغ و بر این رنگ خون - یکے چون دل مہربان کفتہ پوست - دگر چون شخودہ زنخدان دوست - ۱۲ ج | ایضاً | ایضاً | | شگافتہ شدن و ترکیدہ شدن ۱۲ ب | پھٹ جانا | ایضاً |
| چون رقم کافتن طالب آملی رقمہاے کلک مرا گر بکاوے - زہر نکتہ مدعائی برآید - ۱۲ بہار عجم و صاحب بہار عجم این شعر را سند معنی رقم کافتن مطالعہ خوب کردن نگاشتہ ۱۲ | ایضاً | ایضاً | | جستجو و تفحص نمودن ۱۲ | جستجو اور تفحص کرنا | ایضاً |
| چون سر کافتن ابوالمثل سپاہی چو دارد سر از شہ دریغ - بباید ہمین کافت آن سر بہ تیغ - ابوشکور کشاورز دا آہنگر دباے باف - چو بیکار گشتند سرشان بکاف - ۱۲ | ایضاً | ایضاً | | جدا کردن و بریدن | کاٹنا | ایضاً |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی یا مرادف | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| کافتن و کاویدن | توڑنا | گسیختن ۱۲ | | ایضاً | ایضاً | چون تار و پود کاویدن **طالب آملی** نسبت آلودگی باطینت ما تہمت است - ناخن غم بارہا کاویدہ تار و پود ما - ۱۲ بہار |
| ایضاً | چھیلنا اور زخمی کرنا | خراشیدن | | ایضاً | ایضاً | چون جگر کاویدن **طالب آملی** بہر جا بیدلی کاود جگر با ناخن مژگان - گریبان نگاہ حسرتم گرداب خون کردہ - **ناطق** دلم از نیش حسرت خانۂ زنبور را ماند - نمیداند جگر کاوکہ باشد نوک مژگانش - |
| کفانیدن و کاوانیدن | | متعدی کفیدن و کاویدن ۱۲ ان | | | کفاند و کاواند | صاحب بہار عجم معنی این ہر دو مصدر بحکم بکافتن کردن نگاشتہ ہندی کھودوانا و صاحب برہان قاطع نگارد کہ کفانیدن بروزن رسانیدن بشگافتن و ترکانیدن بدرازی باشد ہندی پھاڑنا اور چیرنا وغیرہ سے نگارد کہ **کفاند** بروزن رساند یعنی بشگافد و ترکاند و شق کند بدرازی ۱۲ و ہمین معنی نگاشتہ صاحب برہان درست و صحیح مفہوم مے شود بسبب شہادت این اشعار سند کہ خود صاحب بہار عجم نگاشتہ **دقیقی** ہر آن سر کہ دارد خیال گریز - بباید کفانیدن از تیغ تیز - **منوچہری** ہیبتش الماس سخت را بکفاند - چون بکفاند دو چشم مار زمرد - **خجندی** خداے کہ کوہ سہند آفرید - ترا او بینی چو کوہ سراب - نہ کوہکن چند کاوانیش - نگہدار و ب بازرگان مکاب - ۱۲ اے چند خواہی سنگ کاف ۱۲ |
| کاستن و کاہیدن بہ ہاے ہوز ۱۲ ان | گھٹنا | کم شدن ۱۲ ان و نقصان پذیرفتن ۱۲ ب | اِنتقاص نُقصان | کاہش و کاست کمی و نقصان ۱۲ ان | کاہد | **شیخ شیراز** شپرہ گر وصل آفتاب نخواہد - رونق بازار آفتاب نکاہد - و کاست بمعنی دروغ ہم و لہذا کاستکار دروغگو سے را گویند ۱۲ ان ب |
| ایضاً | گھٹانا | کم کردن ۱۲ ب ان | نَقص | ایضاً | ایضاً | **ابوالفرج رونی** ملکا خسروا جہان شاہا - دولت افزاے و کام حاسد کاہ - **انوری** ہمت مال بخش و ملک ستان - دولت دوستکام و دشمن کاہ ۱۲ ان |
| ایضاً | دُبلا ہونا | ضعیف و نحیف گردیدن ۱۲ ب | | ایضاً | ایضاً | **ناطق** در غم موے میان تو زبس کاستہ ایم - مے نماید بنظر چون رگ جان پیکر ما - و لہ زبس کاہیدہ از رشک جمالت ماہ کنعانی - توان بردن برون از رخنۂ دیوار زندانش - ۱۲ |

بہ معنی خط ۱۲ ان

موحدہ منقوطہ بیک نقطہ و دو چشمی ہے

| مصدرہاے | معنی اردو | [illegible] | مصدر [illegible] | ماضی [illegible] | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| کاشتن و کشتن بالکسر ۱۲ ن | بونا [illegible] | تخم ریختن برا ے زراعت ۱۲ ان | بَذر مَزرع اِشتہ زراع | کاشت و کشت و ایضاً بمعنی مزروع و کشتہ ۱۲ | کارد | جز اطلاق آن بالفظ درخت وگل مجاز است ع فصل گل نیست فصل داغ دل است ـ ما ہم امسال لالہ کاشتہ ایم ـ و در کشف اللغۃ آوردہ کہ ازین بیت خسرو شیرین کاشتن بمعنی درودن مستفاد می شود ع کہ کشتن و برباید کاشتن زود ـ و چون کسی چیز طلبد و نخواہند کہ بدو دہند گویند کاشتہ اند یعنی جواب صاف دادہ اند و صاحب برہان این معنی را بدین عبارت گزاردہ کہ کاشتن کنایہ از نو امید شدن ہم ہست چنانکہ کسی چیزے طلبد و نخواہند کہ بدو دہند گویند کہ کاشتہ اند و آنکہ صاحب برہان کاشتن را بمعنی برگشتن و برگردانیدن ہم نگاشتہ و صاحب مصطلحات بہار عجم غلط و صحیح بدین معنی بکاف عجمی نگاشتہ و قول صاحب فرہنگ جہانگیرے معین اوست کہ کاشتن بکاف فارسی بمعنی برگشتن و برگردانیدن است و کشت و کش باصطلاح شطرنجبازان برخیزانیدن شاہ شطرنج را گویند ۱۲ ان و در بہار عجم است کشت کہ مصطلح شطرنج بازان است آن را امیر خسرو در ترسیل الاعجاز در مبحث اصطلاحات شطرنج قسط القاف و سین و طاے مہملہ کہ بمعنی عدلست اختیار فرمودہ و شاہ را از عدل گریز نیست و شاہ شطرنج کہ از کشت میگریزد و جہش آنست کہ عدل ندارد و ازین است کہ در لفظ قسط تغیر دادہ بکاف استعمال کردہ اند تا دلالت بر معنی عدل نکند بلکہ از عالم الفاظ مہملہ باشد میر یحیی شیرازی کردہ یحیی ماتم این شطرنج بازر روزگار ـ سبز خواہد داشتن یارب تا بکی این کشت را ـ خواجہ آصفی غنیمت است لب کشت و گرچہ بر کشت ـ میان عرصہ گریزان بود شہ شطرنج ظہوری اجل منصوبہ چین عرصۂ خاک ـ گدا و شاہ از کشتش عزاے ـ و کار بمعنی صنعت و ہنر و پیشہ باشد و صانع و اہل حرفہ ۱۲ بہار میر خسرو گر تو شوی رنجہ ز آسیب کار ـ چشم دل غیر ز تو بین بخار ـ شیخ شیراز چو جاہل کسی در جہان خوار نیست ـ کہ نادان تر از جاہلی کار نیست ـ و بمعنی کشت و زراعت ہم ـ و امر بمعنی بمعنی جنگ و جدال ہم فرخی اے ز کار آمدہ و روے نہادہ بشکار ـ تیغ تیز تو ہمی سیر نگردد از کار ـ ولہ گہ اندر جنگ باشم شیر پرست ـ گہ اندر بیشہا با شیر ہمکار ـ و بمعنی سخن ہم ۱۲ ہا حکیم اسدی بدو گفت ملاح مقراسے کار ـ کہ اینجا بود گردن بشمار ـ ۱۲ ج و کارو |

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی از کتب لغت | مصدر عربی | حاصل مصدر | معرب ع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | کشت از عالم گفتگو و شست و شو نظامی علیہ الرحمۃ سرسبز پوشان باغ بہشت بسرسبزی آراستہ کار و کشت ـ ازین خوی خوش کو سرشت منست ـ بسے رخنہ در کار و کشت منست ـ ۱۲ بہار |
| کاشتن و کشتن | خیر اور ایثار کرنا | خیر و ایثار کردن | | | | فقرۂ گلستان نیکبخت آنکہ خورد و کشت و بدبخت آنکہ مرد و ہشت ۱۲ |
| ایضاً | تنہا چھوڑ جانا از روے مکر و فریب کے | تنہا گذاشتہ رفتن از روے مکر و فریب ۱۲ بہار واین مجاز است | | ایضاً | ایضاً | کاشتہ رفت یعنی فریب دادہ رفت محمد سعید اشرف رفیق از سر و بود آن تندخو را کہ در اوّل قدم میکاشت اورا ـ ۱۲ بہارن ـ |
| کاغیدن باغین معجمہ ۱۲ ان | نالہ اور فریاد کرنا | نالہ و فریاد کردن | صیاح | کاغ نالہ و فریاد ۱۲ ان | کاغذ | مسعود سعد آن زاغ کہ بہواسے کاغد ـ یک نیمہ اش از ماد نیمی کاغد ـ و کاغذ ترجمہ قرطاس و ظاہرا مرکب است از کاغ بمعنی بانگ و فریاد و دال نسبت و این مجاز است زیراکہ از حرکت دادن آواز میدہد پس کاغذ بذال معجمہ معرب و بمعنی نامہ و مکتوب و قبالہ و تمسک و مچلکہ مجاز در مجاز باشد سلیم عجب کہ زحمت چشمی و گر تواند داد ـ بجا کیاسے تو داد است تو تیا کاغذ ـ بزندگی پی میراث خواہیم صدبار ـ گرفت ہمچو کبوتر زمن ہما کاغذ ـ کند بہار بہ برگ شگوفہ یاد ترا ـ چو آشنا کہ فرستد بآشنا کاغذ ـ گمان بری کہ زہم ریخت دفتر افلاک ـ ز بس بکوے تو میپرد از ہوا کاغذ ـ ۱۲ بہار و صاحب فرہنگ جہانگیری کاغ را سہ معنی نگاشتہ اوّل بمعنی آتش حکیم قطران از ابر تیرہ برق بتابد بروز باک ـ چون سرخ داغ تابان از تیرہ دود کاغ دوم نشخار باشد (ہندی جوگالی ۱۲) حکیم سنائی عیسی جان تو گرسنہ چو زاغ ـ خر او میکند ز کنجد کاغ ـ مولوی معنوی رح چندان شراب ریخت کنون ساقی ربیع ـ مستقیان خاک ازین فیض کردہ کاغ ـ سوم نالہ و فریاد بود عموماً مولوی معنوی علیہ الرحمۃ آنکہ آتشہای عالم ز آتش او کاغ کرد ـ تا فسون میخواند عشق و بر دل او مید مید ـ ابوالفرح چہ شخص است آن براق خواجہ یارب ـ کز و بر جستنی برقی است حایل ـ بہ تن زد کوس خوردہ کوہ ساکن ـ |

| مصدر لغات | معنی اردو | معنی فارسی یا مرادف بزبان فارسی | مصدر عربی | فعل امر | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | بتاک زو کاغ کرده باد عاجل- و فریاد کلاغ را خصوصاً جامی ؒ بابیات نطق زبان بست چونشناس- کس- نکته طوطی شکر شکن از کاغ کلاغ- و کاغ کاغ بانگ کلاغ و زاغ باشد برهان الدین شد ز لون مختلف چون خانه صبّاغ باغ- زاغ بیرون شد زباغ و ماند اندر کاغ کاغ- ۱۲ ج |
| کالیدن بالام بروزن نالیدن ۱۲ ب | بھاگنا | گریختن و رمیدن ۱۲ ب ن | فرّ رفر ۱۲ ر ھ ہ ب | کال وامر نیز ۱۲ ہ | کالد | استاد لبیبی زکالیدن یک تن از رزمگاه- شکست اندر آید به پشت سپاه- ابوالعباس زار زوسے جماع چون بالید- شیر زار نهیب آن کالید مولوی معنوی ؒ هر که او اسپ و واند بسوے گمراهی- کند آن اسپ لگدکوب مکال از لگدش ۱۲ ن وصاحب فرهنگ جهانگیری لفظ مکال بکاف عجمی بمعنی دورشدن بسند همین شعر آورده و صاحب برهان نگارد کالیدن بکاف تازی بمعنی درهم شدن و درهم کردن و گریختن باشد و کالیده بروزن نالیده بمعنی درهم شده و آمیخته و آشفته و ژولیده گردیده و موسے مادر زاد و گریخته باشد وچپز را که گرد و خاک بر آن نشسته باشد هم کالیده گویند ۱۲ |
| ایضاً | ملانا | آمیختن ۱۲ ب | | ایضاً | ایضاً | و در برهانست کالید بروزن جاوید ماضی کالیدن باشد یعنی درهم شد و درهم کرد و آمیخت و بمعنی گریخت هم آمده است که ماضی گریختن باشد- ۱۲ |
| ایضاً | درهم اور پریشان کرنا | درهم کردن ۱۲ ب | | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | درهم اور پریشان اور ژولیده ہونا | شوریدن و ژولیده درهم شدن ۱۲ ب ن | | ایضاً | ایضاً | بوعلی جاجرمی خواجه بیند سود خود را در زیان- کالد از غم همچو موسے زنگیان- ۱۲ ن |
| ایضاً | لوٹنا | غاطیدن ۱۲ ن | | ایضاً | ایضاً | ابو یوسف هروی بمجلس حاتم از جودش همی بگرفته تعلیمی- بمیدان رستم از تیغش همی کالیده چون زالی- ۱۲ ن |
| ایضاً | لپیٹنا | واکشیدن ۱۲ ن | | ایضاً | ایضاً | وصاحب نوادر المصادر گوید که بدین معنی یعنی کالیدن بمعنی واکشیدن اغلب که بکاف پارسی است |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | چراکہ غالیدن بغین معجمہ نیز آمدہ وہرکدام مبدل ہم است وبعضی بمعنی اول یعنی کالیدن بمعنی گریختن ورمیدن نیز بکاف عجمی نیز آوردہ اند ودرین صورت از عالم خنگ وخینگ وکشاد وگشاد باشد کہ ہر دو بکاف میخوانند واین باب متعدی ہم آمدہ ۱۲ ان |
| کپیدن بفتح کاف تازی و بای فارسی ۱۲ ب | اوچک لینا | ربودن ۱۲ ج ب ف | خطف اختطاف تخطف | | کپید | استاد عنصری در خون جگر بسے طپیدم - تا بوسہ از لبش کپیدم ۱۲ |
| کبیدن بہای تازی ۱۲ | پھرنا کسی جگہہ سے | از جای گشتن ۱۲ ب | رجوع عود | | کبد | وصاحب بہار عجم در نوادر المصادر مصدر ہذا را بمعنی کشیدن نگاشتہ ۱۲ |
| ایضاً | پھیرنا کسی جگہہ سے | از جای گردانیدن ۱۲ ب | | | ایضاً | |
| کراجیدن کربسیدن بفتحہ کاف تازی | کڑکڑانا مرغی کا بفتحہ وزای تازی | بانگ کردن ماکیان وقت بیضہ نہادن ۱۲ ب ان | انقاض | کراج وبہر دو جیم خاے معجمہ ۱۲ ب ج | کراجد | |
| کراژیدن و کفزاریدن بتقدیم زاے فارسی بر وزن تراشیدن ۱۲ ب | پھاڑنا اور ٹکڑے ٹکڑے کرنا | پارہ پارہ کردن ۱۲ ان ب و دریدن ۱۲ ب | تقطیع | کراژ بمعنی پارہ پارہ وامر حاضر نیز وکرژ بتقدیم زای فارسی بشکلہ ۱۲ | کراژد و کفزارد | |
| کراژانیدن بالفتحہ وزای فارسی ۱۲ ان | پارہ پارہ کرانا | پارہ کردن فرمودن ۱۲ ان | | | کراژاند | |

بالفتح ۱۲

بالفتحہ وضم [illegible] فارسی وبکاف [illegible] ۱۲ بر وزن تراشیدن ۱۲ ب ج ن

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| گرازیدن | مٹک کر چلنا | بروزن و معنی<br>خرامیدن ۱۲ اب | مَیَد<br>مَیس<br>مَیَسان<br>تَمَیُّس | گراز<br>خرام<br>و مرنیز ۱۲<br>ب | گرازد | گرازان بروزن و معنی خرامان ۱۲ اب و صاحب برہان قاطع نگارد کہ باین معنی در فرہنگ جہانگیری بضم اوّل و کاف فارسی آمدہ ۱۲ |
| گراشیدن<br>بروزن خراشیدن<br>۱۲ ب | تباہ ہونا<br>کام کا | تباہ شدن<br>کار ۱۲ اب ن | فَسَاد | گراش<br>پریشانی<br>و تباہی ۱۲<br>ن ج | گراشد | گراشیدہ پریشان و تباہ آغاجی بیاتا جدا گشتم از روی تو۔ گراشیدہ خیرہ شد کار من۔ ۱۲ ان در برہان قاطع است گراشیدہ بروزن خراشیدہ بمعنی باشیدہ شدہ و آشفتہ و پریشان گردیدہ باشد و بمعنی تباہ و نابود ہم ہست ۱۲ ب |
| ایضاً | پریشان<br>ہونا | پریشان شدن<br>۱۲ ب ن | | ایضاً | ایضاً | رضی الدین نیشاپوری والامجیر دولت ازین خطر ہر زمان۔ رفتن تراست لیک حرامی فتد گراش۔ حکیم سوزنی تو در میان دلی دل میان زلف تو در گراش خود مخوہ و زلف خود بشانہ مزن۔ و لہ امیدگان و گراشیدہ کشتگان ز وطن ترا خوہند ز یزدان بہ بعوث آمین۔ ۱۲ ج |
| کردن | کرنا | م | فَعَل | کرد<br>بفتح اوّل<br>بمعنی کردار<br>و کار و عمل و<br>بفعل آوردے<br>۱۲ اب | کند | حکیم سنائی کرد پیش آر و گفت (عمل ۱۲ / گفتگو ۱۲) کوتہ کن۔ باحسن گفت کرد بہرہ کن۔ و بعضی گویند کرد مشہور بفتح کاف است و بکسر کاف جز در کردار و کردگار دیدہ نشدہ اما درین شعر خاقانی کہ در تحفۃ العراقین در مخاطبت خواجہ بزرگ در ہجو شروان گفتہ بکسر معلوم می شود ع از صنعت چرخ دوست کردش۔ دوزخ زرہ جحیم گردش۔ و کنش بضم اوّل و کسر دوم و کنیش باشباع تحتانی کار و کردار و ہر چند مصدر این مادہ مذکور کردہ اند لیکن استعمال این مشتقات در باب ما نحن فیہ از غایت وضوح محتاج تبیان نیست ۱۲ ان |
| ایضاً | ہونا | شدن ۱۲ ان<br>بہار | | ایضاً | ایضاً | شیخ نظامی علیہ الرحمۃ خیالم پری پیکری می کند۔ مرا چون خیال پری می کند۔ ۱۲ ان ملا حیاتی کسی را کہ روبت ہوس می کند۔ کی اندیشہ از روی کس می کند۔ محمد قلی در سخن آید و از بسکہ کنم بیتابی۔ چون گل از شرم بر افروزد و |

| مصدر محاورات | معنی اردو | مصدر اصلی فارسی یا عربی جس سے محاورہ بنا | مصدر متعدی | ماضی مطلق | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | خاموشش کند-۱۲ بہار |
| کردن | باندھنا | بستن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون رسن کردن بگردن ۵ شنیده ام که سگان را قلاده مے بندند چرا بگردن<br>حافظ نمی کنی رسنی - ۱۲ ان وچون پل کردن فخری بر آب جیحون پل کردن وگذاره<br>شدن - بزرگ معجزهٔ باشد وقوی برهان - وچون جلد کردن مفید بلخی بہارستان<br>دیوانم بطرزے تازگی دارد - که جلد او زرنگ وروغن گل مے توان کردن - وچون<br>حنا نو کردن اسے بستن ۱۲ بہار مخلص کاشی حسن کی شوخی وہ داد کفت که هر شب<br>آن نگار - گر به بیچش دسترس بنود حنائی نو کند - ونعل نو کردن اسے بستن ۱۲ بہار<br>محمد شریف از که آموختی این عدل که از اسپ کشان - نو کنی نعل و ز آتخته کله فرمائے<br>وچون زنجیر کردن اسیر د - دول زان بیشتر دارم که تدبیرش کنی - دل ازان دیوانه<br>تر دارم که زنجیرش کنی - ۱۲ بہار |
| ایضاً | مارنا | زدن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون دست وپا کردن صائب تا کی اندیشهٔ این عالم پرشور کنی - دست وپا<br>چند درین خانه چو زنبور کنی - ۱۲ ان بہار وچون شبخون کردن معزی<br>وان خط سیه چون سپه مورچگان است - بر برگ گل و برگ سمن کرده شبخون - ۱۲ |
| ایضاً | دینا | دادن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون کردن ملا فوقی یزدی میر وصم زین ملک آخر و بعشرت خیز بهند -<br>کاندرین اقلیم داد عیش بی بی میکنند - ۱۲ ان بہار وچون پاسخ وجواب کردن<br>زلالی چنان در حق من اہل تناسخ - جواب شرع را کردند پاسخ - کمال اسمٰعیل<br>جودت زما سوال تقاضا همیکند - آسان بود سوال چنین را جواب کرد - وچون<br>ترجیح کردن سیفی اسے که ترجیح نکردی خویشتن را بر ملک - مانع ودیگر نمیدانم<br>جز انسانی ترا - وچون تشبیه کردن نصیرائے ہمدانی تشبیه توان کرد بعضی<br>چمنش - لیکن چو نظر کنی درینجا سخن است - وچون تہنیت کردن میر<br>معزی تہنیت کرده ترا میزان بصد حسن چنین - شاعران گفته بهر حسنی ترا<br>مدح وثنا - ودرین شعر بمعنی گفتن ہم توان گفت وچون جاروب وجاروکردن ودرین محاورہ<br>بحذف بائے موحده ۱۲ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | کردن بمعنی کشیدن ہم درست آید کلیم شہسوارے کہ منم گرد رہ جولانش - آفتاب<br>از فرہ جاروب کشد میدانش - تا ثیر ورآن حریم کہ جاروکش نشستہ مہر - نشستہ<br>گرد یتیمی بروے گوہر ما - وچون خطاب کردن ظہیر فاریابی گہی لقب نہم اشفتہ<br>زنگی راحور - گہی خطاب کنم شخص سفلہ را راد بدر چاچی شاہ محمد عالم داد سپہرت<br>لقب - حاکم روے زمین کرد امامت خطاب - وچون دشنام کردن میر<br>حسن دہلوی من از اخلاص سے خواندم دعاے - از ان برختم من دشنام<br>کردند - وچون صلا کردن حضرت شیخ گردی نمی شود نمکدان عشق کم - بر خوان<br>او اگر دو جہان را صلا کنند - وچون مبارکباد کردن یحیی شیرازی یاد آیا می<br>کہ پیش از وعدۂ وصل از وفا - از گرفتاران مبارکباد میکردی مرا - ۱۲ بہار |
| کردن | لینا | گرفتن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | چون دام کردن سنجر کاشی میکند دام سپے حمد بہار - بلبل باغ زبان از<br>سوسن میر خسرو دیدۂ کج را ز فرہ دام مکن - دیدہ ز صاحب نظران دام کن<br>صوفی خورشید بخلوت نشست - کرد فلک سبحہ پروین بدست - وچون شگون<br>کردن باقر کاشی یک نو بہم نخل مراد تو از دوست - تلخی بگو کہ تا بقیامت<br>شگون کنم - علی خراسانی آنچہ از خمار نباید تمام عمر - ہر کس کہ از کف تو ایاغی<br>شگون کند - ۱۲ بہار |
| ایضاً | کہنا | گفتن ۱۲ بہار<br>ن | | ایضاً | ایضاً | چون ماجرا کردن میر خسرو خوش آن زمان کہ دگر سوے بینی و شنوی -<br>چو من بگریہ خون ماجراے خویش کنم - ۱۲ ان ملا وحشی سالے بی سبب اسیر کش و<br>بیگناہ سوز - پرسند اگر بحشر سبب را چہ میکنی - وچون افسانہ کردن میر خسرو<br>وہ کہ دیوانہ دلم باز ببازار افتاد - من نمی گفتم وکا فسانہ ہجران نکنم - وچون حکایت<br>کردن سلمان بانسیم سحرے از شکر ین لب تو غنچہ میکرد حکایت بہ نہانی<br>دہنی - وچون راز کردن باکسی باقر کاشی بر من شبے نیگر زد کز جفاے تو -<br>تا روز راز دل نکنم با خداے تو - میر معزی یارب چہ بود آن شب |

| مصدر فارسی | معنی اردو | مصادر ہم معنی فارسی یا عربی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | کانماہ روے من - بامن بخلوت اندر تا روز براز کرد - وچون قامت کردن سے اقامت الصلوٰۃ گفتن شیخ اوحدی برو مسجد گذاری کن کہ پیش قامتت در نماز آیند آنہا ئے کہ قامت می کنند - وچون مرحبا کردن میر خسرو باد شمنی کہ تیر جفا بر کمان نہد - چون دوستان زدیدہ و دل مرحبا کنیم - وچون نفرین کردن شیخ شیراز نخواہی کہ نفرین کنند از پست - نکو باش تا بد نگوید کست - میر معزی بہ نیکبختی تو ہر کہ دل ندارد شاد - بنالد از غم و بر بخت خود کند نفرین - وچون دعا کردن میر خسرو اگر دعات کنند از پی غرض مشنو دعاش کن کہ زند از نصیحت دشنام - ۱۲ بہار |
| کردن | دفن کرنا | مدفون کردن | | ایضاً | ایضاً | چون در مزار کردن طلا نسبتی سمتا یغسری جدا ز ما دل ما را بخاک دفن کنید باین ستم زدہ در یک مزار نتوان کرد ۱۲ بہار سے دفن نتوان کرد ۱۲ |
| ایضاً | لکھنا | نوشتن ۱۲ ن | | ایضاً | ایضاً | چون نام در نامہ کردن وحشی تا شوی ظاہر کہ نام من زرفت از خاطرت - نام من در نامہ یکبارگی بالیست کرد - ۱۲ ان و در بہار عجم این شعر را بسند کردن بمعنی در آوردن نگاشتہ وچون صماد کردن بر چیزے استاد نرگس یار بحالم چہ نظر ہا کہ نہ کرد - معنی نفتحم بر سر من صماد کنید - ۱۲ بہار |
| ایضاً | روشن کرنا | روشن کردن و افروختن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون آتش کردن سلمان تراب زر در مجلس باغ آتشی کن کین زبان - شاخ عریانست سر ما بر نتابد بیش ازین - وچون چراغ کردن میر خسرو پیش تو آفتاب نتوان جست - روز روشن چراغ نتوان کرد - ۱۲ بہار |
| ایضاً | نکالنا | برآوردن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | محمد سعید اشرف نی ہمین دارد براہت پاے مجنون آبلہ - کردہ است از نقش پایش روے ہامون آبلہ - ۱۲ ان منیر پا کردہ ایم از قطرہ در راہ تو وصلے - از اشک دیدہ آبلہ کردہ است پاے ما - وچون شگوفہ کردن ظہوری ز ذوق میوۂ مقصود می بردکام شگوفہ کرد نہال وفا مبارکباد - ۱۲ |
| ایضاً | رکھنا | نہادن ۱۲ بہار ن | | ایضاً | ایضاً | چون سر بہ بستر کردن میر خسرو رفت در کاخ وجامہ دیگر کرد - رخت بربست و سر |

| مصدر فارسی | مصدر اردو | معنی فارسی / ماخذ | مصدر عربی | حاصل مصدر | مصدر [illegible] | محاورہ وسند وغیرہ |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| | | | | | | بہ بستر کرد-۱۲ان وچون لقب کردن مخلص کاشی بی نور خوانیم زجداے رشک آفتاب<br>خوبست کس جمال ترا مہ لقب کند- ۵ منیر سوختہ دل رالقب سمندر کن- کہ بوالہوس نہ<br>سزد این خطاب رنگین را- ۱۲بہار وگردن ولقب کردن معنی دادن ہم درست ۱۲<br>وچون نام کردن میرمعزی ہرکہ از رنج من واز ناز او آگاہ شد- نام من فرہاد<br>کرد ونام او شیرین نہاد-۱۲ |
| کردن | پہننا | پوشیدن ۱۲ان<br>بہار | | ایضاً | ایضاً | چون جامہ کردن میرخسرو رفت در کاخ وجامہ دیگر کرد- الخ ۱۲ان وچون قبا نو کردن<br>ولباس نو کردن کلیم ہم کہن شد ہم مکدر جامۂ ناموس وننگ- گردلم خواہد لباس نو کنم عریان شوم-<br>مخلص کاشی خواہد از نادیدگی خلق جہان رانگ چشم- کہنہ پوشی گر بتقریبی قباے نو کند- وچون<br>نعلین درپا کردن ملا طغرا گر از دیدہ نعلین درپا کند- نیارد کہ راہے بدل وا کند-<br>درویش والہ ہروی نعلین کنی زخاک دریا- وز در خس بندی براسپ ہوا-۱۲بہار |
| ایضاً | توڑنا | شکستن ۱۲ان<br>بہار | | ایضاً | ایضاً | چون نہار کردن مخلص کاشی گرہیچ صبح صاف بود اشتہاے تو- باقرص<br>آفتاب توانی نہار کرد- زلالی شوم بجانب ہامون ودشت پیمایم- کہ تا کجا زقی انعی<br>کنم نہار-۱۲بہار |
| ایضاً | جلانا | سوختن ۱۲بہار | | ایضاً | ایضاً | چون اسپند کردن جہانگیر پادشاہ مستانہ می خرامی ودست تو عالمی- اسپند<br>می کنم کہ مبادا نظر رسد-۱۲بہار |
| ایضاً | گانا | سرودن | | ایضاً | ایضاً | چون نغمہ کردن شیخ شیراز آواز خوش از کام ودہان لب شیرین- گر نغمہ کند ور نکند<br>دل بفریبد- فقرہ گلستان وقتہا زمزمہ بکردندی وبیتی محققانہ بگفتندی وچون سرود<br>کردن ۱۲بہار |
| ایضاً | بسر کرنا | بسر کردن و<br>گزرانیدن | | ایضاً | ایضاً | چون شب کردن میرخسرو خلوتی ساختند وشب کردند- ما درین بہرہ طلب<br>کردند- ناطق بآن زلف پریشانی کہ واری- بما یک روز ہم شب<br>می توان کرد-۱۲بہار |
| ایضاً | پانا | یافتن ۱۲ان | | ایضاً | ایضاً | چون عمر از سر کردن میرخسرو عمر شد وگذشت بہ بینم عمرے ہم از ان |

| مصدر فارسی | معنی اردو | مترادف فارسی | مصدر عربی | ماضی مطلق | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | زسر توان کرد-۱۲ان وچون شرف کردن ولہ جمال من از نوری بکف کرد کہ با نور خور از دست شرف کرد-۱۲بہار |
| کردن | پینا | خوردن | | ایضاً | ایضاً | چون صبوحی کردن خواجہ شیراز درشب قدر سے صبوحی کردہ ام عیبم مکن-سرخوش آمد بادہ جامم بر کنار طاق بود میر خسرو صبوحی کردہ از مجلس بردن آمی-بتان را جاشتگہ بازار بشکن-۱۲بہار |
| ایضاً | کھانا | خوردن | | ایضاً | ایضاً | چون غذا کردن وچون نوبر کردن ونوبادہ کردن صائب برفقیران بیشہ ستی کردن از انصاف نیست-میوہ چون وشہر شد بسیار نوبر میکنم-۱۲ |
| ایضاً | جمع کرنا | فراہم آوردن ۱۲ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون لشکر کردن مسیحا ہمگر دگر چہ چارہ کنم عشق باز لشکر کرد-بہ تیغ قہر دل خستہ را مسخر کرد-۱۲بہار |
| ایضاً | ٹھیرانا | قرار دادن | | ایضاً | ایضاً | چون مذہب کردن میر خسرو گیرم کہ تو مژگان را بیکار نخواہی-خون ریختن خلقی مذہب نتوان کردن-۱۲بہار |
| ایضاً | پڑھنا اور ادا کرنا | گزاردن | | ایضاً | ایضاً | چون نماز کردن طغرا بہ گل چینی درگہ بے نیازہ-چمن کردہ در مسجد او نماز-۱۲بہار |
| ایضاً | دیکھنا | دیدن ۱۲بہار | | ایضاً | ایضاً | چون ماہ نو کردن مخلص کاشی میفزدسی روزہ شامش خندہ بر صبح عید-ماہ را ہر کس بروے دلربائی نو کند-۱۲بہار |
| ایضاً | ڈالنا | انداختن و افگندن | | ایضاً | ایضاً | چون انگشت درسوراخ کردن گلستان مکن انگشت درسوراخ کژدم-وچون افسار برسر کردن ودر حلق کردن از عالم لجام انداختن ۱۲بہار سلیم آن یکی افسار خر از سر کشید-بر سر خود کرد وچون خر سے دوید-وچون پنجہ در پنجہ کردن سہ ول شیرین غبار آلود غیرت می شود صائب-وگرنہ پنجہ بود در پنجۂ فرہاد سے کردم طغرا اگر طفل شبنم خوردان شراب کند پنجہ در پنجۂ آفتاب-وچون خاک برسر کردن خواجہ شیراز ساقیا برخیز ودہ جام را-خاک برسر کن غم ایام را-اسیر گشتم غبار دوار سرکویت سنے روم-دیگر چہ خاک برسر طاقت کند کسی-وچون دست درگردن کردن صائب ازان |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی بمحاورۂ اہل زبان | مصدر عربی | ماضی مطلق | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | ہمیشہ تروتازہ است سنبل زلف - کہ ہیچ تاب کند باتو دست درگردن - وچون نقاب کردن کمال اسمعیل خورشید زخم تیغ ترا دید درمصاف - حالی زگرد خیل توبر رخ نقاب کرد - فوراً ۱۲ - وچون لجام درسر کردن اسپ را - واله هروی زیر فلک هرچه هست کشته مسخر ترا - کرده تشکوهست لجام درسر این چار پا ۱۲ بہار |
| کردن | بیٹا اور گرانا | ریختن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون نمک کردن حبیب سے بحرنی سے توانی ساخت کار شور بختان را - تبسم را بگوشتی نمک برزخم آنہا کن - وچون نمک بدیگ کردن طالب کلیم ولرا با آرزو لبش نیست دسترس مسکین نمک بدیگ تمنا می کند - وچون نمک درمرہم کردن وله آن نمکہاے کہ دیگ آرزو درکار داشت - روزگار از شور بختی میکند درمرہم - وچون نمک درچشم سوزن کردن صائب بخیه راچون محرم راز نہان خود کنم - ماکہ از غیرت نمک درچشم سوزن کرده ایم - وچون روغن درچراغ کردن آرزو نبرد بہره دل از چرب زبانی خوبان - درین چراغ نکردند روغن خودرا - ۱۲ |
| ایضاً | لانا | آوردن | | ایضاً | ایضاً | چون خرابی کردن سعدی علیه الرحمة خرابی کند مرد شمشیر زن - نه چندانکه دو دول مستمند - ۱۲ |
| ایضاً | قائم کرنا | نہادن | | ایضاً | ایضاً | چون اساس کردن میر خسرو سہل بود تاکہ زروے قیاس - زآب وگل من چه توان کرد اساس - ۱۲ |
| ایضاً | ملنا | مالیدن | | ایضاً | ایضاً | چون نوره کردن محمد قلی سلیم هرکه آهنگ آش غوره کند - موے چینی سفره را نوره کند - ۱۲ بہار |
| ایضاً | چپڑنا | مالیدن | | ایضاً | ایضاً | چون روغن کردن بنان طغرا ضیافت چو از بہر بلبل کنند - بنان روغن از شبنم گل کنند - ۱۲ بہار |
| ایضاً | ناپنا | پیمودن | | ایضاً | ایضاً | چون وجب کردن بمعنی بوجب پیمودن ۱۲ بہار سه شنیدنا از دست ساقی جام اگر داری ہوس - شمار خود را وجب کردن در اول واجب است - سلیم از جنون این خرابه را ہر روز - میکنم ہمچو آفتاب وجب - وچون گز کردن وله از ثریا ناله اہل ہوس نیست - |

| مصدر فارسی | مصدر اردو | مصدر فارسی ہم معنی مصدر اردو | مصدر عربی | حاصل مصدر | مصدر ع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | ہوا گر میکند تیر ہوائی - ۱۲ بہار |
| کردن | چبھونا | شکستن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون نی در ناخن کردن و در بن ناخن کردن صائب میکند در ناخنش نی پرده بیگانگی ہر کہ از پہلوے لاغر بوریاے خود نشد - تاثیر شیشی نشد مژه خونفشان من تاثیر - که نی بناخن صبح نی کباب نکرد - ۱۲ بہار |
| ایضاً | بنانا | ساختن و ایجاد کردن | | ایضاً | ایضاً | خواجہ شیراز گفته این جام جہان بین بتو کی داد حکیم - گفت آن روز که این گنبد مینا می کرد - و چون دست بالین کردن سلے ساختن ؟ عرش و کرسی معنی در زیر پا افتاده است - چون بوقت فکر صائب دست بالین میکند - ۱۲ بہار و چون محضر کردن شفیع اثر محضر کند بخون سیاوش لاله زار - چون اُتو کردن واله ہروی ؟ با ترجیا رفتگان اُتو کردند - ولی پندار ریخ سکون را - ۱۲ |
| ایضاً | پکانا | پختن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون کباب کردن قبول شراب صبح نخواہد کباب مرغ کرک - که دل زناله مرغان کند کباب سحر - ۱۲ بہار |
| ایضاً | آراستہ کرنا | آراستن | | ایضاً | ایضاً | چون بزم کردن رفیع بزمی نکرده یار که حاضر نگشت یار - ہر گز جدا نبود ز دوزخ بہشت ما ۱۲ |
| ایضاً | پہنچانا | رسانیدن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون آسیب کردن ۱۲ بہار |
| ایضاً | اٹھانا | برداشتن | | ایضاً | ایضاً | چون سود کردن یوسف زلیخا اگر خرمہره را پدر رود کردم - چو عیسی زان من شد سود کردم - نظامی مسکنت که او نیکنامی نمود - بدان نام نیکی بسے کرد سود - و چون زیان کردن میر معزی زمدح خدا وند من سود کردم - گر از عشق معشوق کردم زیانی ۱۲ بہار |
| ایضاً | دراز کرنا | دراز کردن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون زبان کردن امیر خسرو شمعی که پیش روے چو ماه تو ر کنند - از تیغ گردنش بزخم گر زبان کند - ۱۲ بہار |
| ایضاً | کھینچنا | کشیدن | | ایضاً | ایضاً | چون بدار کردن نظامی بفرمود تا خوار کردندشان - رسن بسته بردار کردندشان - امیر شاہی سبزواری من گرفتارم بجرم عشق بر دارم کنید - تا بکوے دوست دشمن بینیدم بادار و گیر - ۱۲ بہار |
| کردن | لگانا | کشیدن | | ایضاً | ایضاً | چون سرمه کردن در چشم - تاثیر سخن بالا دست او را حاجت مشاطه نیست - |

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی از اہل لغت | معنی فارسی از اہل زبان | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | | سرمہ در چشم سیہ از سایۂ ابرو کند - والہ ہروی چون نرگس سرمہ کردہ یار نشستہ بعشوہ بر سر کار - ۱۲ بہار |
| کردن | بجالانا | بردن و امتثال امر نمودن ۱۲ | | | ایضاً | ایضاً | چون فرمان کردن فردوسی چنین داد پاسخ کہ فرمان کنم - ز دیدار او رامش جان کنم فردوسی در حال ضحاک و ابلیس گوید ؎ چو آن سادہ دل بود فرمانش کرد - چنان کو بفرمود سوگند خورد - نظامی رح بگو ہر چہ خواہی کہ فرمان کنم - بچارہ گری با تو پیمان کنم - والہ جوابش چنان آمد از پیش بین - کہ شہ گنج پنہان کند در زمین - سپہ نیز با شاہ فرمان کند - بویرانہا گنج پنہان کند - ۱۲ |
| ایضاً | معلوم کرنا | انگاشتن | | | ایضاً | ایضاً | ثانی تکلو تا کیم بیند و ندیدہ کند - شنود آہ و ناشنیدہ کند - سے ندیدہ و ناشنیدہ انگارد و شاید گفتہ شود کہ مراسے بیند و بمنزلہ ندیدہ مے گرداند چہ معاملہ مثل کسی مے کند کہ او را ندیدہ باشد و کذا در مصرعۂ ثانی ۱۲ |
| کرسیدن و کریسیدن و کریستن و ہر سہ بفتحہ و بکسر و سین مہملہ ۱۲ ان (بروزن ترسیدن ۱۲ ابہان) | مکر و فریب کرنا | خدعہ و فریب کردن ۱۲ ان | | خَدْع مَکْر | کریس و کریسہ بسین مہملہ خدعہ و فریب و کرش بفتحتین و بسین معجمہ مثلہ ۱۲ | | و صاحب برہان قاطع نگارد کہ کرسیدن بفتح بروزن ترسیدن بمعنی فروتنی کردن و فریب دادن باشد و بآن معنی با شین معجمہ ہم آمدہ است و اصح است و کریسیدن بکسر اول بمعنی فریب دادن و از راہ بردن و چاپلوسی باشد با کاف فارسی نیز آمدہ و کریسہ بکسر اول و فتح سین مہملہ بمعنی فریب و چاپلوسی و بکاف فارسی نیز آمدہ و کریس بکسر اول و بسین مہملہ بمعنی فریب و خدعہ و چاپلوسی باشد و بہ کاف فارسی ہم درست است و در فرہنگ جہانگیری است کرش و کرشہ با اول و ثانی مفتوح و با شین معجمہ بمعنی فروتنی کردن بود ۱۲ ج و در فرہنگ فریب و خدعہ و فروتنی از روے تذویر ۱۲ |
| کزدین (بروزن …) | چھانٹنا | پیراستن ۱۲ ابان | | | | | کزد بالفتح بروزن نزد شاخی کہ از درخت بیرون کنند بوقت پیراستن ۱۲ ب ان ج |
| کرزدن بضم اول بروزن کنکردن ۱۲ ب (بروزن فارسی بروزن پیچیدن ۱۲ ب) | چارہ جوئی کرنا | چارہ جوئی کردن و چارہ جستن ۱۲ ب | | | کرز چارہ ۱۲ ف | | قطران تبریزی ؎ تو از حکم یزدان کرز شناس این - کرز نیست از حکم یزدان کر کر - ۱۲ ف |

| مصدر فارسی | مصدر اردو | [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| کشادن و<br>کشودن | کھلنا | واشدن ۱۲ ان<br>بہار | اِنحلال<br>انفتاح<br>تقشع<br>اِقتاع<br>تقشّع<br>اِنقشاع | کشایش و<br>کشادی<br>بیاے<br>معروف و<br>کشاد و کشود<br>۱۲ بہار بمعنی<br>واشدگی<br>و واکردگی<br>۱۲ ان بہار | کشاید | کشاد مخفف کشاده نیز بمعنی فتح وظفر مجاز است صائب از انفعال خون زشفق میکنی عرق - تا سینه کشاد تو در انتظار کیست - سپهر حادثه چرخ بود روے کشاد - زخم کمتر خورد آن پسته که خندان باشد - اے سینه کشاده و روے کشاده واله هروی خاکم برداز صرصر نسیان نشود کم - از سینه تنگم هوس روے کشادش - مرشد یزدجردی کرد تسخیر قلعه در روے - کاسمان هست زو بیکے منظر - در بلندی چو بخت شاه جهان - در کشادی چو دست این جاکر - کشاد دادن در مقصود بر روے کسی واکردن نظام دست غیب درهجو گوید ـه بند بشارت زهم جدا سازد - وهدت عاقبت زمانه کشاد و شمع کشاده بمعنی شمع برافروخته واین ازان عالم است که میگویند چراغ واکن اے برافروز خاقانی صبح نشینان چو شب ریخته اشک طرب - اشک فسرده قدح شمع کشاده شراب کشاده کف و کشاده دل کشاده زبان بمعنی فصیح وشیوا زبان و کنایه از جوانمرد و بخشنده و کشاده دل کنایه از خرم و خوشدل هم باشد و کشاده پیشانی و کشاده جبین و کشاده رو کنایه از کسی که با همه کس شگفته و خندان برخورد و هیچگاه متالم و ملول نشود نظیر ازین کشاده جبینان ثبات عشق مجوے - که گل دهند سحر و ایک ثمر ندهند شیخ شیراز سجاجتی که روی تازه روے و خندان رو - فرو نه بند د کار کشاده پیشانی واله هروی اگرچه کوه غمے بر دل است واله را - کشاده روے بیادت همیشه چون صحرا است - و کشاده زلف از اسماے محبوب و کشاے امر حاضر و بمعنی کشاینده چون آسان کشاے و مشکل کشاے و چهره کشای و برقع کشاے و پرده کشاے و جهان کشای و گیهان کشاے و کارکشای و چشمه لذت کشای و دروزه کشا و گره کشا و شادی کشای صائب اگرچه بر دل دریاست بار عقده من - خوشم که عقده ام آسان کشاست همچو حباب - فردوسی بهیش اندرون شاه گیهان کشاے - فروهشته از تاج فرهماے - و در فرهنگ جهانگیری است گشاد با کاف فارسی مضموم چهار معنی دارد اوّل معروف دوم بمعنی فتح شاه قاسم انوار نغمه مطرب خوش گو همه پند است و کلام - ساغر ساقی مه رو همه |

| مصادرات | معنی اردو | معنی فارسی یا اصطلاحی و نام کتب لغت | مصدر عربی | ماضی | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | فتح است وگشاد - حکیم ارزقی بجز گشاد تو در چنبر فلک که برد - فروغ خنجر الماس فعل مغز قتال سیوم خوش وخوشی آمده مولوی معنوی رحمہ چندین حلاوت مزه ومستی وگشاد - در چشمهاے مست تو نقاش چون نهاد - واله هروی زین نسق می گفت با لطف وگشاد - در میان گریه بر روے او فتاد - چهارم بمعنی رہا کردن تیر بود از شست امیر خسرو رحمہ گردون گشاد شست تو چون در وغا شنید - خواند ار غنون مرگ صریر چنانه را ۱۲ ان وبمعنی فراخ هم آمده که نقیض تنگ باشد ۱۲ ب وگشاد نامه فرمان ومنشور بادشاهان را گویند خاقانی واری گشاد نامه جان در ده فلک - کو ده کیا که نزل تو اینجا برافگند اثیر الدین اخسیکتی گشاد نامه امید در بیانه عمر او زرد واقعه کوتاه کرد چون طومار - وبعضی بمعنی عنوان فرمان نوشته اند حکیم خاقانی خواهی که نزل جان دهمت ده کیا ده بستان گشاد نامه عنوان صبحگاه - ودر برهان است گشاد نامه بضم اول اگرچه این لغت با کاف فارسی شهرت دارد ولیکن در چند نسخه وهمچنین در موید الفضلا با کاف تازی هم آمده وبمعنی منشور وطلاق نامه هم گفته اند ۱۲ ب |
| ایضاً | کھولنا | واکردن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | بیدل علیہ الرحمۃ ستم است اگر هوست کشد که بسیر سرو وسمن درآ - تو ز غنچه کم ندمیده در دل کشا چمن درآ - ۱۲ بہار |
| ایضاً | کھلنا اور شگفتہ ہونا | خندیدن وشگفتن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون کشادن غنچه میرزا طاهر وحید پس از یکسال همچون غنچه کز شاخ بکشاید - شد از لب خنده پیدا آن دهن آهسته آهسته - ۱۲ |
| ایضاً | کھولکر کہنا | بشرح وبسط خواندن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون افسانه کشادن طالب آملی اے دل افسانهٔ دلبر بکشا - قفل گنجینه گوهر بکشا - وچون حال کشودن مقیمی چه سازد با چنین بیتابی شبهاے تنهائی - مقیمی حال خود گر باد ر ودیوار بکشاید - ۱۲ بہار |
| ایضاً | پھینکنا | رہا کردن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون تیر کشادن خواجه شیراز بکشا سے تیر مژگان وبریز خون حافظ - که چنان کشنده را نکند کس انتقامی - ۱۲ ان وچون ناوک کشادن خواجه شیراز تم چون ناوک غمزه کشاید - دل مجروح بیارم سپر باد - ۱۲ سلمان هر ناوک بلا که کشاید قضا ز چرخ |

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی یا کنایۂ اہل زبان | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | چشم توز آستینش بدل می نشان دہد - ۱۲ بہار و چون بگند کشادن سکندر نامہ تو در جنگ پیلان کشائی کند - وہی شاہ قنوج را پیلبند - ۱۲ بہار |
| کشادن و کشودن | سازگار اور موافق ہونا اور نیک ہونا | گشتن زمانہ بمراد و آمدن اقبال و رسیدن ایام سعادت ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون بخت کشادن طالع تو بید باغ شدی گلشن از صفا افتاد - حنا بہ بند کہ بخت بہار بکشاید - طالب آملی بخت کہ کشودہ بود امروز - پیشانی روزگار چین داشت - ۱۲ بہار |
| ایضاً | دوڑنا | تاختن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون کمین کشادن بمعنی از کمین تاختن ۱۲ بہار طالب آملی بکشا کمین فتنہ بانگیز غمزہ - در تازہ خشش تازی و شبدیز غمزہ - ۱۲ |
| ایضاً | جدا کرنا اور چھڑانا | جدا کردن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون حنا کشادن آرزو مگردان عالمی را کشتۂ حسرت زبیکاری - چہ بندی تہمت خون بہاران برکف حنا بکشا - ۱۲ ن |
| ایضاً | جدا ہونا اور دور ہونا | برطرف شدن | | | | چون کشودن ابر خالص ہ مراز رفتن غم عیش بیحجاب نشد - بچیر تم کہ کشود ابر و آفتاب نشد - ۱۲ |
| ایضاً | فاش اور رسوا کرنا | فاش و رسوا کردن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون راز کشادن مولانا بنائی بسیار ہمچو غنچہ بخون جگر نشست - در باغ دہر کہ چو گل راز خود کشود - میر معزی در غمزہ غمازش راز م نکشاد ستی - از خلق جہان راز م ہموارہ نہانستی - ۱۲ بہار |
| ایضاً | نکالنا | برآوردن ۱۲ | | ایضاً | ایضاً | چون آتش کشودن و دود کشودن دانش شبہا سے ہجر بے او دوداز سحر گرفتم - آتش ز دل کشودم آب از جگر گرفتم - صائب زآہ تا نشود نرم دل کواکب را - کہ دود آہ ز چشم شرار بکشاید - ۱۲ و صاحب بہار عجم بسند ہمین اشعار کشودن بمعنی ظاہر کردن و ظاہر شدن نگاشتہ ۱۲ |
| ایضاً | جاری ہونا | جاری شدن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون چشمہ کشودن طالب آملی عروس باغ نقابی ز روے حسن فگند - کہ چشمہ ہاے عرق از جبین خلد کشاد - و چون خون کشادن سلیم غمش برا از عدم با خود دل ما در وجود |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | آورو - ورانجا زخم البستم وچون او کشود اینجا - ۱۲ بہار وچون گریہ از چشم کشادن میر خسرو موسے زیادت چو برآید ز چشم - گریہ بسیار کشاید ز چشم - ۱۲ بہار |
| کشادن و کشودن | جاری کرنا | روان کردن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | حافظ علیہ الرحمۃ نامہ تعزیت دختر رز بنویسید - تا حریفان ہمہ خون از مژہا بکشایند وچون دریا کشادن نظامی علیہ الرحمۃ سپہ راندن از ژرف دریا برون کشادن بشمشیر دریای خون - وچون آب کشادن سہ آب از دیدۂ خورشید کشاید حباب ورول آئینہ عذارے کہ نہانست ترا - حکیم ازرقی بزخم تیر ببستانند آب از دیدہ روشن بنوک نیزہ بکشایند آب از چشم نابینا - ملا اسفید بلخی زغنچہ دہنت خندہ تا نقاب کشاد - دہان شیشہ زشوق لب تو آب کشاد - ۱۲ |
| ایضاً | دراز کرنا | دراز کردن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون دست کشادن انوری کشاد طرہ او درکمین جا نہاد دست کشید غمزہ او در کمان ابرو تیر - ۱۲ بہار وچون زبان کشادن خواجہ شیراز جز خلقی زبان بدعوی عشقت کشادہ اند - اے من غلام آن کہ دلش با زبان یکی است - ۱۲ |
| ایضاً | برآنا | برآمدن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون کشودن کار خواجہ شیراز حالیا خواہد کشود از دولتم کارے کہ دوش - من ہمی کردم دعا و صبح صادق میدمید - خداکہ صورت ابروے دلکشا تو بست - کشاد کار من اندر کرشمہاے تو بست - وکشادہ دادن کار را متعدی آن تاثیر کار را دادن کشاد آسودہ خود را کردنست - تکیہ بر دیوار و در را وقت درواکردنست - ۱۲ بہار |
| ایضاً | افطار کرنا | افطار کردن ۱۲ | | ایضاً | ایضاً | چون روزہ کشادن اثر از تیغ او چشید دلم شربت وصال - باشد بآب روزہ کشادن اثر ثواب میر خسرو بر دہان غنچہ گہ میزند بوسی نسیم - کان شکر لب جز ببوسہ روزہ نکشاید ہمی - ۱۲ بہار |
| ایضاً | سوراخ کرنا | سفتن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون زرہ کشادن انوری زرہے کان قدر نہ بکشاید - ہدف تیر انتقام تو باد - ۱۲ |
| ایضاً | کرنا | کردن | | ایضاً | ایضاً | چون نعرہ کشادن میر معزی بابر ماند چو پے بنہاد و نعرہ کشاد - بود زکام در خش و زکام او تندر - وچون فریاد کشادن فیضی بر مرغ چمن کشاد فریاد - ودرین شعر کشادن بمعنی برداشتن و برآوردن و زدن ہم درست آید - وچون آہ کشادن فغانی حذر از شکایت من |

| مصادر فارسی | معنی اردو | مترادفات فارسی جو بمعنی مصدر ہیں | مصدر عربی | حاصل مصدر | معنی مجاز | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | کہ بو و تمام آتش - زدل گرفتہ آہی کہ بہ نیم شب کشادم - ۱۲ بہار |
| ایضاً | گانا | سرودن | | ایضاً | ایضاً | چون زمزمہ کشادن طالب آملی امشب کہ مگر زمزمہ بکشا دلیم - اطفال ترانہ توامان زادلیم - ۱۲ بہار |
| ایضاً | حل کرنا | حل کردن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون معما کشادن حزین ساقی قدحی دردہ از خود بستان مارا - مستانہ بگو رمزی بکشای معمارا - و چون دقیقہ کشادن خواجہ شیرازؒ میان او کہ خدا آفریدہ است ز ہیچ - دقیقہ ایست کہ ہیچ آفریدہ نکشادست - ۱۲ بہار |
| ایضاً | اُٹھانا | برداشتن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون نقاب کشادن فیضی از چہرہ نقاب گل کشادہ - آئینہ بدست باغ دادہ - ۱۲ |
| ایضاً | مارنا | زدن | | ایضاً | ایضاً | چون تیغ بر یکدیگر کشادن سکندر نامہ کشادند بر یکدگر تیغ تیز - کہ در بستہ شد پای را بر گریز - و چون پیکان کشادن طالب آملی ذوق آسیب محبت بین کہ در میدان عشق - غمزہ چون پیکان کشاید خاک بر جوشن زنم - ۱۲ بہار و چون نیش کشادن خواجہ شیرازؒ غمزہ بر دل ریشم چہ نیشہا کہ کشادی - ز عشق بر سر کویت چہ بارہا کہ کشیدم - ۱۲ |
| ایضاً | نکلنا | جستن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون عطر کشادن عرفی ہر عطر کہ از مغز کمان تو کشاید - ریزد بگریبان بقا خون عدم را - ۱۲ |
| ایضاً | مسخر کرنا | تسخیر کردن و گرفتن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون جہان کشادن نظامیؒ بہ شمشیر باید جہان را کشاد - تو از نیم گردان چہ داری بیاد - و در نوادر المصادر نگارد کہ کشور کشادن و جہان کشادن بمعنے پہن و فراخ کردن است واللہ اعلم |
| ایضاً | بلند کرنا | بلند کردن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون دست دعا کشادن صائب سحاب تیر بہپای تست بے باران شود صائب - زر وے صدق در دامانے شب دست دعا بکشا - ۱۲ بہار و در ینجا کشادن بمعنے برداشتن ہم درست آمدہ ۱۲ |
| ایضاً | طی کرنا اور سیر کرنا | سیر کردن و طے کردن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون عالم کشادن سکندر نامہ بعالم کشاہی فرشتہ وشی - نہ عالم کشائی کہ عالم کشی - |

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصادر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | چنانچه خان آرزو گوید که عالم کشاے عبارت از سیر کردن و طے نمودن عالم است چه هر که چیزے را می کشاید گویا سیر حقائق و مضمرات آنرا کند و عالم کش بجهت آن گفته که حضرت فی حد ذاته تمام عالم بود چه افلاک و ما فیها بجهته ایشان مخلوق گشته بلکه نور ایشان است که بصورتهاے گوناگون ظهور یافته انتهی ۱۲ ابهار |
| کشادن و کشودن | ڈالنا | ریختن | | ایضاً | ایضاً | چون مے کشادن از چیزے سلمان کجاست سرو بر بچهره تا بکام قدح - ز حلق شیشه می خوشگوار بکشاید - ۱۲ ابهار |
| ایضاً | ہوسکنا | توان شدن | | ایضاً | ایضاً | حزین ناصح چه دهد بیهده برباد نفس را - دیوانه عشقم ز فسونگر چه کشاید - ۱۲ |
| کشتن و کُشیدن هر دو بالضم ۱۲ ان | قتل کرنا ہتیار اور زہر وغیرہ سے | قتل کردن ۱۲ ان سهارو آن گاهی باسلحه باشد چون تیغ و خنجر و گاهی زهر و امثال آن ۱۲ ابهار | قتل تقتال قتله | کُشتش قتل ۱۲ ان | کُشد | حکیم ثنائی مرد ز خیم مرد را بکشید - برو اندر زمان سرش ببرید - لیکن درین بیت بفتح کاف نیز صحیح مے نماید ۱۲ ان حضرت شیخ بخون خویش زبس تشنه کرد عشق مرا - به تیغ گر کشدم خون من فرو نخلد کشتار بالضم بمعنی بسمل فخر هنوز هیچ یکے پیش میر پرده نبود - ازان شکار که از تیر میر شد کشتار - اثیر الدین اخسیکتی من آب پاکم و ان نظم ریزه مرداراست - جدا بآب توان کرد مرده از کشتار و کشتن گاه جاے قتل کردن شیخ شیراز بحری گرفت آسمان نا کهش فرستاد سلطان بکشتن گهش - کُشته بالضم مقتول و تن قتیل چنانکه گویند کشته فلانے را از معنی که برداشته و شتابی قرار زوسند چیست چنانکه گویند فلانے کشته فلان چیز است و چراغ و شمع کشته و مانند آن کنایه از چراغ و شمع خاموش و گچ کشته نوعی از گچ که بدان سفیدی کنند و غیر اول همه مجاز است و در آرزوے کشته استعاره است و آتش سینه ما جانکه از ان کربلاے حسرت است - آرزوے کشته هر سو شهید افتاده است - ۱۲ ابهار و کشتگان زنده کنایه از شهیدان ۱۲ ب و کُشنده مرادف و مخفف کشنده که بمعنی قاتل است صائب اوّل علاج ما بنگاه کشنده کن - آنگاه غیر باید نو شفنده کن - زلالی طبیعت راغم به سختی کی شفنده آید و داغ عطیه بے پروا بلند است - ۱۲ ابهار |

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| کشتن و کُشیدن | گل کرنا اور بُجھانا | خاموش کردن وگل کردن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون شمع کشتن عرفی گمان مبرکہ توچون بگذری جہان بگزشت - ہزار مرغ بکشتند وانجمن باقیست - طالب آملی بصحن کعبہ مراکُشت عشق درعہدی کہ بی گنہ نتوان شمع در شبستان کُشت - وچون آتش کشتن کلیم زبس کرخون دلہا گشتہ سیراب - بآب تیغ آتش مے توان کُشت - ۱۲ بہار |
| کشفتن بفتحتین ۱۲ ن مثناۃ بضم اوّل و ثانی بروزن شنفتن ۱۲ ب ج | کھولنا اور پھاڑنا | شگافتن ۱۲ ب ن ج وکشودن ۱۲ ج | کَشَق | کشفت ۱۲ وماضی ہم ۱۲ ب | | چون پرده کشفتن کمال اسمٰعیل دل برگرفتہ ام زبدونیک روزگار - تاپرده ہاے راز فلک برکشفتہ ام - ۱۲ ن ج ف |
| ایضاً | پریشان ہونا | پریشان وپراگندہ شدن ۱۲ ن ج | | پراگندہ و پریشان ۱۲ ب | | اثیرالدین اخستگی مملکت قیصر وفغفور تماشاگہ اوست - ظن مبرکہ روزی تماشا نشود - دولت آنہا فرتوت شدوکارکشفت - ہرکہ فرتوت بود ہرگز برنا نشود - ۱۲ ن ج ف |
| ایضاً | پریشان کرنا | پریشان کردن ۱۲ ب ن | | ایضاً | | چون طره کشفتن شمس فخری عدل او تا غایتی باشد کہ یاد - طرۂ شمشاد نتواند کشفت - ۱۲ ن |
| ایضاً | پژمرده ہونا | پژمرده وبے طراوت شدن ۱۲ ب ن ج | ذُبول | ایضاً پژمرده ۱۲ ب | ایضاً | عبدالوسع جبلی شگفتہ بدم چون بہ نیسان درخت - کشفتہ شدم چون بیابان گیاه - ۱۲ ن ج ف |
| ایضاً | نابود ہونا | نابود شدن ۱۲ ب ن ج | | ایضاً | ایضاً | حکیم سوزنی چو زر بسائل بخشی بدست خویش مده - کہ از نہیب تو گردد برو کشفتہ نکار - ۱۲ ن ج ف |
| کشیدن بالفتح ۱۲ ن | کھینچنا | م | جَذب اِجتِذاب | کشش وبمعنی جذبہ | کشد | کشاکش وکشمکش وکشمکشان وکش واکش کنایہ از فرمایش وفرموده ہای تازه وپے درپے وکششہای متعارف وبردن وآوردن وامر ونہی وخوشی وناخوشی |

| محاوره و سند وغیره | مضارع | اصل مصدر | مصدر جعلی | معنی فارسی یا مترادف فارسی / یا هم معنی مصدر فارسی | معنی اردو | مصدر لازم یا متعدی |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| و سپے ہم کشیدن چیزے را و بالفظ داشتن مستعمل محمد رفیع واعظ قزوینی میشود<br>معلوم واعظ ز آمد و رفت نفس - اینکه با ماندگی پیوسته در کش واکش است شفیع گه<br>بداش انداز و گه کشد بزنجیرش - یا ز زلف او با دل خوش کشاکشی دارد ظهیرائے<br>نهاوندی پیر میخانه نمیداد بما دختر رز - بدر میکده خوش کشاکشی کردیم - و کشاکشان<br>مخفف کشانکشان اسیر لاہجی در مثنوی اسرار الشهود در حکایت شیخ حسن<br>بصرے گوید ؎ از سر اخلاص چون آمد براه - صدق بروش کشکشان تا پیشگاه -<br>و در آخر حکایت ابراہیم ادہم گوید ؎ عشق ہر ساعت گریبانم درد - کشکشانم سوے جانانم<br>برد - مولوی معنوی رح بین نگر که مرا باز امتحانها کرد - بحیله برد مرا کشکشان بگلزارے -<br>و کشیده نوعی از دوخت متعارف و در خراسان نقشے باشد که بر روے پارچه دوزند<br>و نیز در ہند شایع است و مشتی که بر عضوے زنند و سیم کشیده و زر کشیده کنایه از تار سیم و زر<br>میر معزی شخصم ز فرقت تو چو زر کشیده شد - مویم ز حسرت تو چو سیم کشیده گیر -<br>و صف کشیده بمعنی رسته فوج منتظم شده و آراسته شده و بمعنی موزون و سنجیده و بلند<br>و دراز چون کشیده ریش و کشیده قد طالب آملی نخل موزون گلشن آہیم - آه ما قامت<br>کشیده ماست - ظهوری صف صفدران از یمین و یسار - کشیده تر از کاکل زلف<br>یار - ۱۲ بهاران ب | | وشوق وناز<br>وعشوه و<br>این مجازاست<br>۱۲ان ومعنی<br>راه رفتن<br>شبانروزی<br>نیز نوشته اند<br>۱۲بهاران<br>وکشیدن<br>وطول مدت<br>وامتداد<br>زمان هم<br>۱۲ف | | | | |
| صائب دل بآن زلف چلیپا می کشد بے اختیار - نافه تا افتاد دور از ناف آہو تیره<br>شد - و صاحب بهار عجم درین شعر کشیدن بمعنی خواستن نگاشته بمقام بیان معنی محاوره که<br>دل بفلان چیزے می کشد - | ایضاً | ایضاً | | کشیده شدن | کهنچنا | ایضاً<br>لازم ۱۲ان<br>بهار |
| چون طغرا کشیدن خواجه جمال الدین سلمان ما مثال غزل عقل از ملک دین<br>برخوانده ایم - تا کشید ستند بر منشور ما طغراے عشق - و چون خط کشیدن شیخ شیراز<br>علیه الرحمة آن نقطه ہاے خال چه موزون نهاده اند - وین خطهاے خوب چه<br>شیرین کشیده اند - و چون رقم کشیدن طالب آملی آب حیوان اگر ز ہند کشم - | ایضاً | ایضاً | | نوشتن ۱۲<br>ن بهار | لکهنا | ایضاً |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | رقم انتخاب بر آتشش ۔ و از ین عالم است درین شعر ملا وحشی بر پاره کاغذے دو سه میتوان کشید ۔ دشنام هرچه هست غرض یادگارتست ۔ و چون صورت کشیدن تنها میتوان از ضعف تن فهمید احوال مرا ۔ سے کشد این خامهٔ مو صورت حال مرا ۔ بابا فغانی هر مصورکان جمال و صورت موزون کشد ۔ حیرتش گیرد که تا ز د غمزهٔ او چون کشد ۔ ۱۲ |
| کشیدن | نقش کرنا اور تصویر کھینچنا | نقش کردن ۱۲ بهار | | ایضاً | ایضاً | و این قریب بمعنی نوشتن است ملا قاسم مشهدی ۔ اے مصور چو کشی یوسف زلیخا را بکش ۔ هر کجا معشوق ما اے کشی ما را بکش ۔ و چون ناز کشیدن بمعنی صورت ناز کشیدن شاعر گر مصور صورت آن دلستان خواهد کشید ۔ حیرتی دارم که نازش را چسان خواهد کشید ۔ و چون بلبل کشیدن ظهوری اگر بلبل کشد آواز بشنو ۔ دهد آواز را پرواز بشنو ۔ ۱۲ |
| ایضاً | رهنا | بودن | | ایضاً | ایضاً | از باب سی و هشتم اخلاق محسنی مملکت ایشان چهار هزار سال و کسری در کشید ۱۲ |
| ایضاً | باهر پهینکنا | بدر انداختن ۱۲ بهار | | ایضاً | ایضاً | چون نفس کشیدن از گلو مخلص کاشی اگر از سینه بے یاوش بر آید ۔ نفس را از گلو باید کشیدن ۔ ۱۲ |
| ایضاً | دینا | دادن ۱۲ بهار | | ایضاً | ایضاً | چون آواز کشیدن شانی تکلو صبر تا کی ناله را آوازے باید کشید ۔ پردهٔ شرم از رخ این راز مے باید کشید ۔ و چون جاروب کشیدن ۱۲ |
| ایضاً | چهپانا | پوشیدن و پنهان کردن ۱۲ بهار | | ایضاً | ایضاً | چون دست در آستین کشیدن میر معزی کاشکے دیدی بمیدان رستم دستان ترا ۔ تا کشیدی دست خویش از تیر تو در آستین ۔ ظهوری دست در آستین کشید طبیب ۔ سوخته نبض در تب عاشق ۔ ۱۲ |
| ایضاً | کهلانا | گویانیدن ۱۲ بهار | | ایضاً | ایضاً | چون سلام کشیدن کنایه از سلام علیک گویانیدن ظهوری چو از حجاب ظهوری نداشت تاب جواب ۔ بجذب عشق چرا از لبت سلام کشید ۔ ۱۲ |
| ایضاً | مارنا | زدن | | ایضاً | ایضاً | چون سیلی کشیدن سالک قزوینی شاختش که بسدره سر کشیده ۔ سیلی برخ قمر کشیده ۔ طغرا است اگر کوته نکرد از دانه ام چون آفتاب ۔ سیلی بصورت این آسیا خواهم کشید ۔ ۱۲ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | مصدر بمعنی [illegible] | مصدر [illegible] | [illegible] | [illegible] | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| کشیدن | پہننا | پوشیدن | | ایضاً | ایضاً | چون قبا کشیدن ناصر خسرو گل وقت صبح پردہ تزویر چاک زد۔ تا آن نگار چابک رعنا قبا کشید۔ ۱۲ |
| ایضاً | پہنانا | پوشانیدن ۱۲ | | ایضاً | ایضاً | چون پیراہن کشیدن جامی ؎ چو پیراہن کشیدی بر تن او۔ شدے ہمراز با پیراہن او۔ ۱۲ |
| ایضاً | تیز کرنا | تیز کردن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون لنگ کشیدن خنجر و تیغ و مانند آن است تیز کردن عالی لبنگ سر خنجرہاے مژگان را کشیدا مشب۔ ازین جان سختی من لبس نداند تیغ ابرو را ملا قاسم مشہدی خوبان بدیر و کعبہ عنانی کشیدہ اند۔ تا تیغ غمزہ را لبفسانی کشیدہ اند۔ ۱۲ بہار |
| ایضاً | بچھانا | گستردن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون سفرہ کشیدن ملا قاسم مشہدی بزمے کہ در وسفرہ کشد جلوۂ دیدار۔ کونین غبار یست کہ از بال مگس ریخت۔ و چون فرش کشیدن نظامی رح ہمہ بادیہ فرش اطلس کشید۔ زمین زیر یاقوت شد ناپدید۔ و چون تخت کشیدن معزی وقت آن آمد کہ فرماے کشیدن بامداد۔ تخت زیر گلستان ورخت زیر لالہ زار۔ و چون شادروان کشیدن کمال اسمعیل بروبہ بین کہ چہ زیبا کشیدہ است بہار۔ زگونہ گونہ در اطراف باغ شادروان۔ و چون دام کشیدن ملا مفید بلخی کمان مہر کو بر خود امشکنام کشید۔ کہ صید افگن دلہاے خلق دام کشید۔ و چون بساط کشیدن کمال اسمعیل بساط امن در اطراف آن دیار کشید۔ رداے عصمت بر دوش ساکنان آرد۔ ۱۲ |
| ایضاً | گزرانا | گزراندن | | ایضاً | ایضاً | چون گواہ کشیدن والہ ہروی دل از غلامی غم خواست تار ہد والہ کشید بر خطش از دو اغنا گواہان را۔ ۱۲ |
| ایضاً | پیشکش کرنا | پیشکش کردن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون جان کشیدن امیر شاہی عاشق کہ دم زند ز وفا خون بریزیش۔ در جان کشد برتو بر نجی بجان از و۔ ۱۲ |
| ایضاً | پھینکنا | رہا کردن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون ناوک کشیدن طالب آملی تر کے حکم انداز ما چون ناوک مژگان کشد۔ حلقہ زہ گیر در گوشش کمانداران کشد۔ ۱۲ ان بہار |
| ایضاً | کہانا | خوردن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون تیر کشیدن صائب لب تشنۂ فراقم و آمادۂ وداع۔ تیری زشست جست |

| مصدر فارسی | معنی اردو | [illegible] | مصدر عربی | ماضی مطلق | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | کمانی کشیده ام - وچون زخم کشیدن مشرقی نه زخم خار کشیدم نه بوسے گل زیدم زعندلیب شنیدم که نوبهار سے ہست - وچون وحشت کشیدن صائب غوطه زن در بحر حیرت و رشد از ہر موجه - ہمچو ماہے وحشت قلاب می باید کشید - وچون شکست کشیدن بیدل رحم بے بهره جز شکست از دولت نمی کشد - از سایه ہما چه برد بهره استخوان - ۱۲ بہار |
| ایضاً | پینا اور کھانا | خوردن ۱۲ بہار ن | | ایضاً | ایضاً | چون شراب کشیدن سلیم بزم باده کشان ہر کسی کند کار سے - یکے شراب کشد دیگر سے کباب کشد - وچون زہر کشیدن ظهوری مکش زهر بنا محور خون جام - نشاطش دروغ است و نفعش حرام - وچون دریا کشیدن وگیاه کشیدن ۱۲ |
| ایضاً | | جفت کردن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چنانکه گویند این مادیان را از اسپ فلانه کشیده اند و این قبیل است درین بیت فرخی دو دختر دو دو زنش را فرو کشید از بیل - بچون لشکر او داد خاک را گلگونه ۱۲ ۱۲ غنجار |
| ایضاً | جماع کرنا | جفت شدن وگائیدن | | ایضاً | ایضاً | در دوشنبه ام گو شید تو اختر باشد است نگاید ۱۲ |
| ایضاً | لادنا | بار کردن ۱۲ ن بہار | | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | اُٹھانا | برداشتن ۱۲ ن بہار | | ایضاً | ایضاً | چون رخت کشیدن نظامی چو زو زین نزیکه پالان کشد - که تا رخت خربنده آسان کشد - وچون بار کشیدن واله کرا بنده کو بار بر دم کشد - گہی تتم گشته گہ ریشم کشد - و چون ناز کشیدن صائب نگل چو قسمت من نیست غیر خار - بیهوده تا زخشک جبه از آسمان کشم - وچون آشفتگی کشیدن مفید بلخی در چمن ہر چند قامت سرو موزون سے کشد - از قدش آشفتگی چون بید مجنون سے کشد - وچون زحمت کشیدن محمد طاہر آشنا عقل نا چار کشد زحمت از آلایش نفس - دایه بے ہنر کند طفل چو بیمار شود - وچون زنجیر کشیدن سلیم چون منی را طاقت چندین علایق از کجاست - فیل متوانا کشیدن این قدر زنجیر را - وچون غرامت کشیدن کمال خجند تا دان ۱۲ |

| مصادر | معنی اردو | معنی فارسی یا اصطلاحی | [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | | آنکہ زبیگنہ کشتی نیست و سے نہ نقش بیگنہی کہ او کشدمن بکشم غرامتش - وچون جفا کشیدن خواجہ حافظؒ جفا کشیم و ملامت بریم و خوش باشیم - کہ در طریقت ما کافریست رنجیدن - وچون بلا کشیدن صائب وست و با گم سے کنم زان نرگس نیلوفری - من کہ عمرے شد بلائی آسمانی سے کشم - وچون نقصان کشیدن رضی دانش وچنون مازیانی ہوشمندان رانشد - باغبان چوب گلے نقصان درین سودا کشید - وچون رنج کشیدن سلیم کی زحسن سبز درایران توان شد کامیاب ہر کرا طاؤس باید رنج ہندستان کشید - ۱۲ |
| کشیدن | روشن کرنا | | افروختن ۱۲ بہار ن | | ایضاً | ایضاً | چون آتش کشیدن میرخسرو علیہ الرحمۃ ع بتان آزرے ار بتکدہ برون جستند - کہ لالہ زار بد شت آتش خلیل کشید - ۱۲ |
| ایضاً | پیدا کرنا | | پیدا کردن و آفریدن ۱۲ ن بہار | | 〃 | 〃 | چون راحت بجان کشیدن و راحت در مرہم کشیدن ظہوری عطایت کہ راحت بجان سے کشد - طلب راسخن از زبان سے کشد - آنکہ این دم داد تیغ غمزہ را - راحت از زخم تو در مرہم کشید - ۱۲ |
| ایضاً | پہنچانا | | رسانیدن ۱۲ ن بہار | | ایضاً | ایضاً | چون استخوان کشیدن اسد چون نوح آمد و یافت ایدر رنگ - کشید استخوانش بتدریج سوخت گنگ - وچون دانہ کشیدن صائب غم مرغان گرفتار ندارد صیاد - سوار رحم مگر دانہ باین دام کشید - ۱۲ ن بہار وچون در گوش کشیدن ای رسانیدن یعنی شنوانیدن ۱۲ بہار |
| ایضاً | چلانا | | راندن ۱۲ ن بہار | | ایضاً | ایضاً | چون ارہ کشیدن ظہوری چو از جام شد پنجہ جم جدا - بفرقش کشید ارہ دست بلا - وچون کشتی کشیدن ولہ کشتی در آب دیدہ کشیدند شتابان - وار و محیط عشق وچنون ساحل این چنین - ۱۲ |
| ایضاً | لینا اور پکڑنا | | گرفتن ۱۲ ن بہار | | ایضاً | ایضاً | مرزا محمد راسخ زسر ما سجدہ طاعت برید - زہر پیمانہ پیمانی کشیدہ - ۱۲ وچون زنگ کشیدن طاہر وحید ضعف دل بنگر کہ در دریاے خون - تا قیامت گر بماند زنگ نتواند کشید - ۱۲ |

له در بهشت الملک یعنی بیت المقدس ۱۲

| مصدر لغات | معنی اردو | [illegible] | مصدر [illegible] | حاصل مصدر | [illegible] | محاورہ وسند وغیرہ |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| کشیدن | غوطہ دینا | غوطہ دادن ۱۲ وارستہ | | ایضاً | ایضاً | چون بآب کشیدن سلیم خوش آن حریف کہ ہمچون حباب مے دائم - بادہ دامن آلودہ را بآب کشد - ۱۲ وارستہ |
| ایضاً | لگانا اور ملنا | مالیدن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون نورہ کشیدن عاصی خواہم کہ میان من و تو موے نگنجد - پس نورہ کشم لیشمی جز شانہ نباشم - وچون صندل کشیدن صائب چارۂ درد سر عقل است صائب دُردِ مے - صندلی بر جبہہ زین سیلاب مے باید کشید - وچون سیاہی کشیدن محمد اسلم سالم مسوز از آتش مے وقت پیری رنگ کاہے را - مکش بر چہرۂ موے سفیدت این سیاہی را - وچون غازہ کشیدن فیضی تو غازہ کشی بچہرۂ گل - تو شانہ زنے بزلف سنبل - چون غالیہ کشیدن میر معزی مورچہ را چند نہی بر سمن - غالیہ را چند کشی بر قمر - ۱۲ |
| ایضاً | اوتارنا | | | | | چون افسار از سر کشیدن و سند در کردن بمعنی انداختن گزشت ۱۲ |
| ایضاً | سونگھنا | بوئیدن ۱۲ | | ایضاً | ایضاً | چون بو کشیدن صائب یک عمر زہر خار وخسی ناز کشیدیم - تا بوے گلی از چمن راز کشیدیم - ظہوری پیرہن برگ سمن گشتہ ز لطف بدنش - اے خوشا مغز کہ بوے کشد از پیرہنش - ۱۲ |
| ایضاً | مضبوط باندہنا | استوار بستن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون کمر کشیدن ترجیع نظامی علیہ الرحمۃ کمر بکلاہ فریدون کشید - سر تخت بر تاج گردون کشید - اے کمرا استوار بست برین قصد کہ بر ستاجی بند کہ از ان شکست رونق کلاہ فریدون شود ۱۲ بہار و لہ ہمان ساعدش را بزرین کمر - کشیدند در زیر زنجیر زر - ۱۲ |
| ایضاً | کرنا | کردن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون نظر کشیدن میر رضی دانش ما نظر از رخنۂ دیوار بگل مے کشیم - تا صبا باشد بما سیر گلستان کی رسد - وچون قیمہ کشیدن ظہوری بدریا فرستد گر از عکس موج ہمہ ماہیان را کشد قیمہ موج - وچون مشق کشیدن صائب جون بوریا شکستہ دلان حریم عشق - مشق شکستگی بدبستان کشیدہ اند - ولہ گرچہ عمرے شد صبا مشق ریاحین میکشد - خجلت روے زمین زان خط مشکین مے کشد - وچون ریاضت |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی مجازی یا اصطلاحی / ماضی و مضارع | مصدر عربی | ہم معنی | معنی اصطلاحی | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | کشیدن کمال اسمعیل ریاضتے کہ ملک در طریق فضل کشید - جو آفتابش مشہور ہفت کشور کرد - و چون آرزو کشیدن سالک قزوینی - اے مروہ قریب لبت آب زندگی - خضر آرزوے موج شراب تو مے کشد - و چون شانہ کشیدن طالب آملی مشاطہ گرنہ ایم عروسان نغمہ را - بر زلف شان چہ شانہ ز مضراب مے کشم - و چون صفیر کشیدن ولہ مکش صفیر کہ از بلبلان مست نہ - بہ نیم جرعہ خراب از مے الست نہ - و چون سفر کشیدن مسیح کاشی زین آہ سرد ماندیم در تنگناے گیتی - باشد کہ زمستان نتوان سفر کشیدن - و چون شرم کشیدن ناصر علی توبہ گستاخیست شرم از روے رحمت میکشم - معصیتہاے پریشان را فراہم مے کنم - و چون اُتو کشیدن اشرف بغیر من کہ بہ تن نقش بوریا دارم - اُتو کشیدہ کہ دارد قباے عریانی - ۱۲ |
| کشیدن | جننا | زادن ۱۲ ان بہا | | ایضاً | ایضاً | چون بچہ کشیدن خسرو رح خرسندی است داروے استر دلی حرص - کاز دنیا زبچہ حرص ۱۲ ہے تو امان کشد - و چون کرہ کشیدن میر خسرو رح جود جواد ہر چہ نہ ذاتیست عرون است - استر بمیر دار کرہ چون مادیان کشد - ۱۲ |
| ایضاً | نکالنا | برآوردن | | ایضاً | ایضاً | چون نیش کشیدن نظامی رح چو زنبور گیلی کشید نیش - زمین را ز نبورہ کرد ندریش - و چون گلاب کشیدن ثابت کشید عشق گلاب سرشک از گل چشم - بدان طریق کہ روغن برآوری از شیر - و چون آہ کشیدن جمال المتخلص نوالہ میان گریہ چو آہی کشم شود طوفان - ز باد شورش دریا زیادہ مے گردد - شنا سور و ز حسرت چہ بسر رسد کہ خون تو کہ ریخت - آہ حسرت کشم و سوے تو نظارہ کنم - و چون شگوفہ کشیدن میر خسرو علیہ الرحمۃ شگوفہ مے کشد شاخ جوانی - خضر مے ریزد آب زندگانی - و چون عرق کشیدن مفید بلخی بوصال او خوش آندم کہ چو می رسیدہ باشم - چو حیا از ان گل رو عرقے کشیدہ باشم - ۱۲ |
| ایضاً | باندھنا | بستن ۱۲ ان بہا | | ایضاً | ایضاً | و چون عماری کشیدن فیضی بر کوہہ غم کشد عماری - بر مرکب خون کند سواری - |

| مصدر فارسی | معنی اردو | مترادف یا ہم معنی [illegible] | مصدر متعدی | ماضی مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | وچون طناب کشیدن مرزا محمد زمان را سخ طناب ششش جہت ہر سو کشیدند<br>عناصر در طبیعت آرمیدند۔ وچون پردہ کشیدن سعیدای سرمد گرم عتاب<br>چون شود دیدہ بپوشم از رخش ۔ پردہ کشند مردمان چون شود آفتاب گرم ۔ وچون زیور<br>کشیدن ظہوری ازان بادہ کشش زیورم در سخن ۔ کہ بزمے بیارایم از ہر سخن ۔<br>وچون سپر کشیدن میر معزی زبیم تیر غلامانت بر فلک خورشید ۔ بروی<br>در کشد از ماہ گاہ گاہ سپر ۔ اسحق شوکت جائے کہ خصم تیغ زبان میکشد بلند ۔<br>باید بروز مہر خموشی سپر کشید ۔ وچون جناغ[1] کشیدن کنایہ از شرط بستن کہ دو کس<br>باہم بندند و ہمندی آن را یاد و فراموش گویند طاہر وحید در تعریف میوہ فروش گوید<br>سے بدلخواہ باقیسی و بالیلو ۔ جناغی کشیدہ است کیلاس او ۔ ۱۲ |
| کشیدن | کھولنا اور اٹھانا | کشادن ۱۲<br>بہارن | | ایضاً | ایضاً | چون پردہ کشیدن[2] طالب آملی کشید پردہ زرخ لالہ فرصت است تو نیز<br>زروے داغ برافگن نقاب مشکین را ۔ وچون برقع کشیدن حزین برقع از رخ تا کشید<br>جیب گلہا چاک شد ۔ سایہ تا انداختی سرو روان آمد پدید ۔ ۱۲ |
| ایضاً | لٹکانا | آویختن ۱۲ ان<br>بہار | | ایضاً | ایضاً | چون عقد گوہر کشیدن زلالی بگوشش عقد گوہر مے کشیدم ۔ چو باد صبح بر گل<br>میوزیدم ۔ ۱۲ |
| ایضاً | بنانا | بناکردن و ساختن<br>۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون دیر کشیدن فیضی دیرے بکشم درین خرابہ ۔ کین نامہ درو سزد کتابہ ۔ و<br>چون دیوار کشیدن کلیم برداشت بخت اگر زرہم سنگ راہ وصل ۔ اندیشہ کشیدن<br>دیوار مے کند ۔ وچون سد کشیدن علی خراسانی زبسکہ گریۂ من جوشش میزند<br>مشکل است ۔ سد بآب دو چشم کشند سکندر ہم سلیمان راست دفع یاجوج فساد فتنہ<br>گیتی را بشمشیر آہنین سدے کشید اسکندر ثانی ۔ وچون زنجیر کشیدن سے<br>ساختن ۱۲ بہار حسین ثنائی سے بزور دست زہم تیغ صورتگر لشن زدوہ حفظ<br>تو گرد ہوا کشد زنجیر ۔ وچون نقش کشیدن قدسی سے نقش چشم خویش بر بال<br>کبوتر مے کشم ۔ طالب دیدار ازین خوبتر مکتوب نیست ۔ وصاحب بہار عجم درین شعر |

[1] جناغ و جناق بفتح و در آخر لفظ اول غین معجمہ یعنی شرط داوی باشند کہ دو کس باہم بندند و آن را یاد و فراموش گویند ۱۲ غ

[2] پردہ کشیدن یعنی بستن و کشادن ہر دو آمدہ چنانچہ در سند ۱۲ بہار

| محاورہ و سند وغیرہ | مضارع | حاصل مصدر | مصدر عربی | معنی فارسی از کتب لغت و نام آنہا بکنایہ حروف | معنی اردو | مصدر فارسی |
|---|---|---|---|---|---|---|
| کشیدن بمعنی آفریدن نگاشتہ ۱۲ و چون حصار کشیدن ۱۲ | | | | | | |
| چون قد کشیدن صائب تا نہال تو قد از گلشن تقدیر کشید۔ سرو را فاختہ از طوق بزنجیر کشید۔ و چون سر کشیدن بیدل علیہ الرحمۃ کباب خام سوز آتش حسرت دلی دارم۔ کہ ہر حباب بے نواے سوخت دودش سر کشید اینجا۔ آہ قیامت جلوہ ام آسان نمی افتد زپا۔ این شعلہ ہر جا سر کشد دارد نیستان در بغل ۱۲ | ایضاً | ایضاً | | بلند کردن و افراختن ۱۲ ان بہار | بلند کرنا | کشیدن |
| چون زر کشیدن سکندر نامہ[1] شنید از زبیران دینار سنج۔ کہ زر زر کشد در جہان گنج گنج ۱۲ ان بہار | ایضاً | ایضاً | | فراہم آوردن و جمع کردن ۱۲ بہار ان | جمع کرنا اور فراہم کرنا | ایضاً |
| چون بزم کشیدن صائب می کشد ہر لحظہ بزم تازہ بر رو ئے ما۔ داغ دارد جام جم را کاسہ زانوی ما۔ و چون انجمن کشیدن شیخ نظامی جہان از دلیران لشکر شکن۔ کشیدہ چو انجم یکے انجمن۔ و چون بازار کشیدن میر خسرو رح ز آب و گل تن مردم چو قلعہ آراست۔ بشکل تنگ و بمعنی چہار اسرار است۔ درو کشید بعنصر چہار بازارے۔ کہ رخت ہر دو جہانش بچار بازار است ۱۲ | ایضاً | ایضاً | | ترتیب دادن و بیاراستن ۱۲ ان بہار | ترتیب دینا اور آراستہ کرنا | ایضاً |
| چون دندان کشیدن صائب می توان از دست پیوندان بآسانی برید۔ در جوانی از دہان دندان کشیدن مشکل است۔ محمد قلی سلیم سر اگر بر من گران باشد ز سر وا میکنم۔ و چو دندان ہر کہ نتواند کشد دندان کشد ۱۲ بہار ن | ایضاً | ایضاً | | برکندن ۱۲ ان بہار | اکھاڑنا | ایضاً |
| چون بدگمانی کشیدن میر خسرو یکے گشتند با خسرو نہانی۔ کہ از قیصر کشندش بدگمانی ۱۲ | ایضاً | ایضاً | | ظاہر و آشکارا کردن ۱۲ ن بہار | ظاہر کرنا | ایضاً |
| چون بارگاہ کشیدن کمال خجندی درہمت گدا ئے تو باشد فرو ہنوز۔ بر عرش اگر کشند شہان بارگاہ را۔ و چون خیمہ کشیدن بدر چاچی چون ز جام وصال مست شوی۔ خیمہ بر فرق ہفت طارم کش۔ و چون علم کشیدن میر خسرو آنکہ علم بر سر مغرب کشید | ایضاً | ایضاً | | نصب و برپا کردن ۱۲ ان بہار | نصب اور برپا کرنا | ایضاً |

[1] در بعض نسخ خزانہ ۔ رہ زینداؤ زبیران دینار گنج ۱۲

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی اور نام کتاب ماخذ | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | پایش ازین پایہ بمنصب رسید میر معزی وردگر بارہ بروم اندر کشی رایات خویش - ہر کجا در روم کارزے بود بر خون شود - رضی الدین نیشاپوری کنون نشاط کشیداست بر فلک رایت - کنون سر و نہاد است بر سپہر سریر - دو دریں دو شعر پیین کشیدن بمعنی افراختن ہم درست آید ۱۲ |
| کشیدن | رنگنا | رنگ کردن ۱۲ ن بہار | | ایضاً | ایضاً | چون جامہ در نیل کشیدن ملا قاسم مشہدی سے شود مہتاب درگور سیاہ او کفن - ہر کہ در نیل محبت جامۂ عمرے کشید - و چون جامہ در خون کشیدن محسن تاثیر نازک اندامی کہ ما را جامہ درخون سے کشد - برگرفتاران خدنگ او قد موزون سے کشد - ۱۲ |
| ایضاً | دراز کرنا | دراز کردن ۱۲ ن بہار | | ایضاً | ایضاً | چون حرف کشیدن مخلص کاشی گرچہ در وصف دہانش شرط باشد اختصار - حرف زلفش سے توان تا دامن محشر کشید - ۱۲ |
| ایضاً | دراز ہونا | دراز شدن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | محسن تاثیر گر بنا شد بیان نسبت آن ہیب وقن - این ہمہ قصۂ انوار سہیلی نکشد - ۱۲ |
| ایضاً | بٹھانا | نشاندن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون بر سر تخت کشیدن خسرو گرچہ بر سر تختش کشید نشست و فرود آمد و پیشش دوید - ۱۲ (اے نشست ۱۲) |
| ایضاً | ظلم اور ستم اٹھانا | جور و ستم برداشتن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون از کسے کشیدن پیانا کیا ہم کردی از راہ بیا سے - دلا چند از تو ئی باید کشیدن فرح اللہ شوستری چشم تو چہ داند کہ از و ما چہ کشیدیم - از نشہ خود گرچہ خبر داشتہ باشد - ۱۲ بہار |
| ایضاً | تولنا | وزن کردن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون بار کشیدن ۵ در ترازو بنود سنگ تمامش صاحب - کعبہ و بتکدہ را ہر کہ برابر نکشید - و چون بترازو کشیدن بمعنی وزن کردن بہ ترازو سید حسین خالص آب انگور سبکتر بود از ہر آبے - ما کشیدیم مکرر بہ ترازوے قدح - سلمان تا کنند زہرہ نثار قدم میمونش - درانجم بترازو کشد از بیت المال - ۱۲ بہار |
| ایضاً | چبھونا | فرو کردن | | ایضاً | ایضاً | چون نشتر کشیدن طاہر وحید حکم تو گر نشتر فرمان کشد - گر رگ کوہ است |

| مصدر فارسی | معنی اردو | مصادر فارسی ہم معنی | مصدر عربی | ماضی | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| | | | | | | از ہم بگسلد۔ ۱۲ |
| کشیدن | گانا | سرودن | | ایضاً | ایضاً | چون نغمہ کشیدن۔ |
| ایضاً | ڈالنا | افگندن | | ایضاً | ایضاً | چون سر بگریبان کشیدن صائب تا ہمچو غنچہ سر بگریبان کشیدہ ایم۔ گوی مراد در خم چوگان کشیدہ ایم۔ و لہ خود را ز دست مکر نمایان روزگار۔ گاہے بچاہ و گاہ بزندان کشیدہ ایم۔ و چون نقاب بر رخ کشیدن ۱۲ |
| ایضاً | سُننا | شنیدن اعم از انکہ سخن خوش باشد یا ناخوش ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون سخن کشیدن مفید گدا سے می سخن تلخ سے فروش کشید۔ خوش آنکہ منت سے چون سبو بدوش کشید۔ ۱۲ بہار |
| ایضاً | بند کرنا | بند کردن و درآوردن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون دروازہ بر رخ کسی کشیدن ثنائی تکلو عشق تو شہر بند و جود م فرو گرفت۔ من بر رخ وصال تو دروازہ سے کشم۔ ۱۲ بہار |
| ایضاً | مبتلا ہونا | مبتلا شدن بچیزے | | ایضاً | ایضاً | چون بیماری کشیدن سے اے مبتلا شدن بہ بیماری صالح نقش روے یار را مانی بسیر کاری کشید۔ چون نظر بر چشم او افگند بیماری کشید۔ و چون تب کشیدن میر خسرو سوز دل تا کے نہان دارم برون خواہم فگند۔ دود از جانم بر آمد چند تب خواہم کشید۔ ۱۲ |
| ایضاً | پانا | یافتن | | ایضاً | ایضاً | چون مکافات کشیدن شیخ شیراز در جہان بود از ین پیش نشاطی و کنون۔ ما مکافات کش عشرت آن یارانیم۔ ۱۲ |
| ایضاً | روکنا | فرو بستن | | ایضاً | ایضاً | چون دم در کشیدن بوستان شنیدم کہ شاپور دم در کشید۔ چو خسرو براتش قلم در کشید۔ ۱۲ بہار |
| ایضاً | بجا لانا | بجا آوردن و امتثال ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون حکم کشیدن ناظم ہروی یاد گیر از من طریق بردباری را کہ من۔ برق عالم سوزم و حکم گیاہے می کشم۔ ۱۲ بہار |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر ضد | حاصل مصدر | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| کشیدن | گرانا اور بیٹھنا | ریختن | | ایضاً | ایضاً | چون حلاوت بکام درکشیدن ظهوری بنام تو صد شهد وشکر چشند- حلاوت بکام توکے درکشند-۱۲ |
| ایضاً | آلوده کرنا | آلودن | | ایضاً | ایضاً | چون درعطر کشیدن راسخ یکے (یکبار ۱۲) درعطر گل گیسو کشیدی- دم سرد سحر بشب ومیدی-۱۲ |
| ایضاً | چھڑانا | وارهاندن | | ایضاً | ایضاً | چون عنان ازدست کشیدن صائب زلف اینچنین زدست تو گر بیک شد عنان- خواهد گرفت روے زمین را سیاه تو-۱۲ |
| ایضاً | رکھنا | نهادن | | ایضاً | ایضاً | چون غاشیه بردوش کشیدن ودرزیربغل کشیدن انوری هرکجا غاشیهٔ معنی امرتو برند- بازبردوش کشد غاشیه کبک وحمام معزی حاش لله که اگر زنده شود حاتم طے- پیش اسپ توکشد غاشیه وزیربغل-۱۲ |
| ایضاً | سپیرنا | تافتن ۱۲ | | ایضاً | ایضاً | چون سرکشیدن ازچیزے کنایه ازاعراض کردن ازان وچون سرکشیدن بچیزی کنایه ازمتوجه شدن بآن ۱۲ بهار رضی والنفس وادی مجنون زبے آبی خراب افتاده است- گریهٔ مارا سرے بایدباین صحرا کشید-۱۲ |
| کشانیدن | | کشیدن فرسودن ۱۲ ن بهار | | | | عرفی همانکه شوق طوافش مرا بطوفان داد- بنیم جذبه کشاند زورطه ام بکنار زلالے (لے مخوطه ناو ۱۲) رگلخن بازبرتختم کشانید- بسحر خون دل زختم کشانید (ای کشانید ۱۲)-۱۲ |
| کلندن بالضم وفتحه ثانی ورابع وسکون ثالث ونون ۱۲ | جهاڑنا اور جھٹکنا | تکاندن وافشاندن قالے ودامن وامثال آن ۱۲ ب ن | نفض | | | |
| کلندیدن بفتحتین بروزن پسندیدن ۱۲ ب ن | کھودنا زمین وغیره کا | کندن وشگافتن وکافتن زمین ۱۲ ب ن ج | حفر | | | کلند بفتح اول وثانی ۱۲ ب ج وبضم اول نیز ۱۲ ب وکلنگ بضم اول وثانی وسکون ثالث وکاف فارسی ۱۲ ب ج بمعنی دست افزارنقابان وکلکاران وسنگ تراشان ودهاقین |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | مصدر انگریزی | مصدر سنسکرت | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | جویان کہ زمین را بآن کنند مولوی معنوی رح اگر بدیدۂ من غیر آن خیال آید۔ بکندہ باد مرا ہر دو دیدہا بکلند۔ ولہ ذوق سرمست را ہرگز نداند عاقلی۔ حال دل بیہوش را ہرگز نداند ہوشمند۔ خسرو وداع ملک خود از بہر شیرین می کند۔ فرہاد ہم از بہر او برکوہ می کوبد کلند۔ و صاحب فرہنگ جہانگیری ورائے معنی مذکور کلند را دو معنی دیگر نگاشتہ یکے قفل چوبین و آن را کلیدان نیز گویند ؎ ہمان یار در آید در دولت بکشاید۔ کہ آن یار کلید است و شما ہمچو کلندید۔ و دوم چیزے گندہ و ناتراشیدہ عموماً ہم مولوی معنوی رح پلیدان را بیاموز و بآب پاک افزودن۔ کلندترا بیاموز و کلند اترا فربیدن۔ و چوبے باشد کہ در قلادہ سگ بندند خصوصاً آن را بتازی ساجور خوانند مسعود سعد سلمان از ہرچہ گفتہ اند پندے دارم۔ وز ہرچہ شنیدہ ام گزندی دارم۔ کہ برگردن چو سگ کلندی دارم۔ بر پائے گہی چو پیل بندی دارم۔ و صاحب برہان کلند را بمعنی کلیدان و غلق درکوچہ ہم نگاشتہ کلندہ بفتح اوّل بروزن روندہ ۱۲ ب و در جہانگیرے بفتح اول و ثانی ہر دو نگاشتہ و آن چوبے باشد کہ یک سر آن را بر دل آسیا و سر دیگر ش را در سوراخ سنگ آسیا بعنوانی نصب کنند کہ از گردش سنگ آسیا آن چوب حرکت کند و از دول کم کم دانہ در آسیا ریزد مولوی معنوی رح گہہ چو کوبیم دلق ورنی گو نیم کول آ چون کلندہ بر لب دولیم و بکلک مینریم۔ ۱۲ ج و کلندی بفتح اوّل و ثانی بروزن لوندی زمین سخت و درشت را گویند ۱۲ ب ان ج۔ |
| کلوچیدن بالفتح و واو معروف و جیم فارسے ۱۲ ان ب | چبانا ایسی چیز کا کہ جسکے کہانے سے آواز نکلے | خائیدن چیزہا کہ از خوردن آن صدا بر آید چون قند و نبات و نان خشک و امثال آن ۱۲ ان ف | مَضغ و عَلک | | | کلوج بفتح اوّل و ثانی بواو رسیدہ و جیم ساکن نانی را گویند کہ خمیر آن از دیوار تنور ریختہ باشد و در میان آتش پختہ شدہ باشد و دست و پائے را نیز گویند کہ انگشتان او را بریدہ باشند و یا سر ما بردہ باشد و بضم اوّل کلور را گویند کہ قرص نان روغنی بزرگ باشد و نان ریزہ شدہ را ہم میگویند و بواو مجہول و جیم فارسی بمعنی عوض و بدل باشد و بمعنی خائیدن و جاویدن چیزہائے کہ صدا کند مانند نبات و نان خشک و امثال آن ہم آمدہ است و کلوچیدن مصدر آن است ۱۲ ب ج |

ت کلندی از کلیدن

| مصادر فارسی | معنی اردو | مترادفات فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | صفت سماعی | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| کمارِیدن | مسکرانا | تبسم نمودن ۱۲ ن ملحقات | بَسْم اِبْتِسام تَبَسُّم | | | |
| کنبوریدن وکنوریدن بفتحۂ اوّل وکسر اوّل ہم مخفف آن ۱۲ ا ب ن | فریب دینا اور مکر کرنا | فریفتن ومکاری کردن وفریب دادن وحیلہ وری نمودن ۱۲ ا ب ن ف | خَدْع مَسکَر | کنبورہ بروزن طنبورہ وکنبور بروزن طنبور مکر وفریب وحیلہ ومکاری وفریبندگی و آدم بازی ۱۲ ب ان وکنور مخفف آن ۱۲ ا ب | کنبورد | کسائی خود ندارد غایتی اسے نامجو۔ تبل وکنبورہ دستان او۔ وکنبورہ بروزن طنبورہ سود خوردن رانیز گویند ۱۲ ا ب وصاحب فرہنگ جہانگیری نگارد کنبور با اوّل مفتوح وثانی مضموم وواو معروف سہ معنی دارد اوّل بمعنی کنبوراست کہ مرقوم است دوم بمعنی گنبد آمدہ ۱۲ رودکی از تو دارم ہرچہ در خار خنور۔ وز تو دارم نیز گندم ورکنور۔ سوم رعد باشد وآنرا تندرو تندور وبختور نیز گویند حکیم علی فرقدی رح بلرزید صحرا وکوہ از کنور۔ تو گفتی کہ برق آتشی زد بطور۔ ۱۲ ا ج ف در بہار عجم است کنبورہ در جہانگیری ورشیدی بیای موحدہ و واو مجہول وزای معجمہ مکر وفریب شفائی طالب چو معذرت ہم زد بورہ۔ ناچار زنخل اوگرفتم روزہ۔ گل آمد وکنبورہ چندی آورد۔ شہر ستانیست پر گل و کنبورہ۔ ۱۲ بہار |
| گُنبیدن | اوچھلنا اور کودنا | برجستن وخیز کردن ۱۲ ب ن ج ف | وُثُوب | | | صاحب فرہنگ ناصری مصدر ہذا را بکاف فارسی اصح نگاشتہ وگنبد وگنبدے وگنبندہ ہر سہ بکاف پارسی وبالضم بمعنی جست وخیز مولوی رح تازیانہ بزدی اسپم بگشت گنبدی کرد وزگردون درگذشت۔ خسرو رح زہمت ساختم رخش فلک رام۔ بیک گنبد رسیدم برنہم بام۔ ولہ رح شیر زگنبد ہمے کرد از لغز۔ در ہوا چون بیچ در یا نیست گز۔ |
| کنبیدن بفتح اوّل بروزن رنجیدن ۱۲ ا ب ن ج ف | ایک چیز کو ایک جگہہ سے کھینچنا اور نکالنا ۱۲ سراج اللغات | چیزے را از جاے کشیدن وبرآوردن ۱۲ ب ن ج ف | | | | |

کنبوریدن بالفتح و واو معروف مثل کنبیدن ۱۲ ا ن

گنبیدن بضم اوّل بروزن رنجیدن وگنبیدن ۱۲ ا ب ن ف

کفتو کہ کنبورہ وکنبورہ بمعنی تندی وغلبہ ہم فردوسی رح کنبورہ ... آواز ... تا زان ... ۱۲ ف ... فارسی بمعنی ... ۱۲ بہار ... در ... گنبیدن ... وثانی ... ۱۲ سراج اللغات

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی باعتبار اہل زبان | مصادر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| کندن بفتح اوّل و دال مہملہ ۱۲ ان و کندیدن ۱۲ صف | کہودنا | کافتن زمین و مانند آن ۱۲ ن | حفر | | کند | کن امر و کننده و کان مشتق آن چون کوہکن و کوہکان و کہکن مخفف آن است فخر زار روے کف راد توز کان گہر - گہر آید بے کوہکان و بے متین وسہم او بر مثال آہن بود - دشمنان کوه دو دولتش کہکن - و جاے کہ جواہر و زر و دیگر فلزات از آنجا بر آرند و آنرا بتازے معدن خوانند کننده گوے گرد قلعه و لشکر گاه کنند و خندق معرب آن و زمینی کہ در صحرا بجہت مسافران کنند و جاے کہ در دامن کوه بجہت گوسفندان حفره کرده باشند و کنند بدو نون افزار چاه کنان و گلکاران کہ بدان زمین را کنند و بیلے کہ سرش خمیده باشد و بکار ریزه ریگران بیاید ۱۲ ان و کنده کار بکاف دوم نیز تازی و کنده گر بکاف دوم فارسی کسے کہ در برنج و مس و چوب و تختہ و نگین و مانند آن نقشہا کند و این عمل را کنده کارے و کنده گرے ہم گویند اشرف خانہ خصمت کہ از تنگی نگین واری بود - دست بنا کرد و روے کار گاہ کنده کارے مانند نگین خانہ بود خانہ من - از جور سپہر کنده کار تن خود ملا طغرا عجب دارم از کنده کار قدح - کہ بر داشت دست از کنار قدح - کند و کوب کنایه از تشویش و بیقراری شیخ شیراز نگفت اندرو کارکردے نہ چوب - شب و روز از و خانہ در کند و کوب ظہوری در تعریف توپ گوید ع نشیند چو بر زانوے کند و کوب - فتد کوه پہلوی بوسیده چوب - ۱۲ بہار و کند بفتح اوّل بروزن بند بمعنی شکر و معرب آن قند و جراحت و ریش و بمعنی گریختن ہم ۱۲ ب و کند باصطلاح تیراندازان کششی است کہ بعد از کشیدن کمان در حالت کشاد تیر کنند فطرت آغوش میکشائے و خمیازه میکشی - دل صید ناوک غلط انداز کند تست ۱۲ بہار و کند زدن بمعنی بر جستن و رم کردن ع و آلہ چو باختیار نتوان - زد از سر کوے دوست کندی - بنشینم و خون ز دیده ریزم - چون داغ ز جاے بر نخیزم - طالب آملی پاے بند یم ارنہ زین ویرانہ کندی میزدیم - رو بہ ملک ہند شبگیر بلندی میزدیم ملا طغرا خدنگ نالہ ام را از کمان کندی ده - ز تکم اندازی ام مشہور از دل رہائی کن - ندارم قوتے ورنہ چو تیر از کمان جستہ - ازین مہمانسرا سے بیحلاوت میزدم کندی - ۱۲ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | مترادفات یا مصادر اصطلاحی با معنی | مصدر مرکب | حاصل مصدر | صیغۂ امر | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| کندن | سہاگنا | رسیدن و گرنجیدن ۱۲ ان ب بہار | | | ایضاً | ملا مفید بلخی از سایۂ من آن بت پر کینہ مے کند۔ چون می کشی کہ از شب آدینہ می کند۔ واے از دمی کہ وصل تو در دست آورد۔ نامت شنیدہ است نگین سینہ مے کند۔ ۱۲ ان بہار |
| ایضاً | ناخوش ہونا | ناخوش و بیدماغ و برہم شدن ۱۲ ن بہار | | | ایضاً | مسیح کاشی ؎ سر خود خوشش برون آوردہ ام از عالم دیگر۔ کہ من روز نخستین زین حریفان دعا کندم۔ ۱۲ |
| ایضاً | خراب اور ہدم کرنا | خراب و ہدم کردن | | | ایضاً | چون بنیاد کندن صائب ؎ باشکے توان کند بنیاد غفلت۔ کہ یک قطرہ سیل است خواب گران را۔ ۱۲ بہار |
| ایضاً | جدا کرنا | جدا کردن ۱۲ ن بہار | | | ایضاً | چون قبا کندن ؎ آصفی مرغ سحر از قفس تنگ است ہنوز۔ گل امید نازقبا کندہ دو افتادہ است نعمت خان عالی شوخی گذشتہ راہزن نوبہار کیست۔ از گل قبائے رنگ نیستان کہ مے کند۔ مسیح کاشی کشا و بند قبا می تو خوش بود لیکن۔ ہزار بار از ان خوشتر آن قبا کندن۔ و چون لباس کندن کلیم دست جنون لباس چو کند از تنم کلاہ۔ چون غنچہ غیر زخم بزیر قبا نداشت۔ ۱۲ |
| ایضاً | توڑنا | چیدن ۱۲ ان بہار | | | ایضاً | چون گل کندن ملا عبد اللہ وحدت قمی در مذمت گلکندہ کہ شہریست از دکن گوید ؎ گل کندنش از شاخ بود قطع ترقی۔ حاشا کہ ز گلکندہ کسی کام برآرد۔ گلبن چو گلش کندہ شود بوتۂ خار است۔ گلکندہ کجا کام باہرا برآرد۔ حکیم حاذق گیلانی منکہ ہرگز گل نکندم بال بلبل چون کنم۔ من چرا سنگے را نگشتم چون کشم پروانہ را۔ و چون غنچہ کندن زلالی دلے کو غنچۂ عشق است زندہ۔ بود چون غنچہ از شاخ کندہ۔ ۱۲ |
| ایضاً | اٹھانا | برداشتن | | | ایضاً | چون دل کندن از کسے ؎ غنی مشکل بود دل کندن از خوبان پس الفت۔ ہنوز آب غم یوسف بچشم چاہ مے آید ؎ جان ضا بطہ از تو دل کندن ما مشکل بود |

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی یا مرادف | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| | | | | | | تا بہ بینی کہ چہ از کوے تو آسان رفتم ۱۲ |
| کندن | نکالنا | بیرون آوردن | | | ایضاً | چون چشم کندن یوسف زلیخا رہد از چشم زخمش آن خردمند ـ کز انگشت شہادت چشم او کند ۱۲ |
| ایضاً | کھینچنا | برکشیدن ۱۲ بہار | | | ایضاً | چون تیغ کندن بمعنی تیغ از نیام برکشیدن ۱۲ بہار ظہوری زمانہ تیغ ستم کند یا علی زنہار مباش غافل از احوال من کہ پرخطرم ۱۲ بہار |
| کنانیدن | | متعدی کندن | | | کنانند | |
| کوفتن ۂ کوبیدن ۂ کوبیستن بضم اول بروزن گریختن وکبسر اول وفتح اول ہم ۱۲ بیج وکوبیستن بضم اول بروزن گریزیدن و بفتح اول و بکسر اول ہم ۱۲ ب ن ج وکوستن بروزن کوفتن وکُستن بالضم بروزن گُفتن | صدمہ اور رنج پہنچانا اور آزار دینا | آسیب و الم رسانیدن ۱۲ ب | دقّ دلکّ | کوب و کوبش وصدمہ و آسیب وکوب ضربے باشد کہ بکسی رسد از سنگ و چوب و مشت وامثال آن ۱۲ و کوب امر حاضر نیز وکوبندہ چون کلوخ کوب و زر کوب و قسمے از بوریا کہ گیاہ آن بسیار | کوبد | کمال اسمٰعیل کوب خوردہ زپہلوش نہار ـ سوختہ بر سرین او دل داغ عرفی ایکہ اعداش زلکوبش لعین سوے تحت الثری فرستادی ـ مولوی گر ترا کوبے رسد از فتنۂ مستان مرنج ـ با چنان ساقی و مطرب کے بدو رہوار است ـ کوبال بروزن رومال گرز عمود و بکاف فارسی و بباے فارسی نیز آوردہ اند کوبہ آلہ کوفتن چون پتک آہنگران و زرگران وکوبہ بنایان کہ چونہ دگچ را بالاے بام وجدار وغیر آن بدان بکوبند تا ہموار و استوار گردد و در فرہنگ جہانگیریست کوبہ با اول مضموم و واو مجہول بمعنی آلت کوفتن ہر چیز بود و آنرا بعربی مدق خوانند کمال اسمٰعیل ستم میان فروشندہ ز آسیب کوبہ ما ـ کز دست خویش زخم خورندہ چو ہاونم ـ و بمعنی گیا ہے باشد شیرین کہ آنرا بجوزند ۱۲ ج و کوس و کوست و کوبیت نقارہ وصدمہ و آسیب فردوسی زنا گہ بروے اندر افتاد طوس ـ تو گفتی زپیل دمان خورد کوس صدمہ ۱۲ ـ دلیران نتر سند ز آواز کوست ـ کہ دو پارہ چوبست و یکپارہ پوست نقارہ ۱۲ ـ انوری مقلوب لفظ پارس تصحیف از کفت ـ دارم طمع کہ علت باشن زوست کوست صدمہ ۱۲ ف ـ ابو شعیب شاکر نعمت بنودم باقی تا زمانہ زد مرا ناگاہ کوست ۱۲ ان و صاحب فرہنگ جہانگیرے کوس را شش معنی نگاشتہ یکی صدمہ کہ بہندی آنرا دکہ خوانند مولوی سخنی سے اے نفس اگر بردگرے ریحقیقی شوے اے فکر اگر باد گری کوس زنی ـ دوم نقارہ بزرگ باشد و گویا کہ آن را نیز بسبب فرو کوفتن باین نام موسوم ساختہ اند سیوم بمعنی صف نظامی رحم دو لشکر |

| مصدر لغات | معنی اردو | [illegible] | [illegible] | [illegible] | حاصل مصدر | مفعول [illegible] | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| ۱۲ب<br>وکفتن<br>مخفف کوفتن<br>۱۲ان ج<br>کوسیدن ط<br>۱۲ت | | | | | گنده و رزم<br>باشد و بمعنی<br>لگاک<br>فیلبانان<br>واین هر دو<br>مجاز ۱۲ ب<br>ن و بمعنی<br>اول یعنی<br>صدمه و<br>آسیب<br>بپارفارسی<br>هم ۱۲ ان | | بهم بر کشیدند کوس - چو شطرنج از عاج و از آبنوس - چهارم نام قصبه ایست از قصبات ماژندران که درین وقت بکوهستان اشتهار دارد هم او گوید ط کجا نام او کوس خوانی همی - جز این نام نیز ش ندانی همی - پنجم نام نوعی از باز ایست که فی الجمله بروی شباهتی داشته باشد چون مهرهای آنرا از دو جانب دو صفت فرومی چینند و بمعنی کوس چنانچه مذکور شد بمعنی صف است آن باز را نیز کوس خوانند ششم جامه گلیم و امثال آنرا گویند از گوشه هاے دیگر زیاده شده ۱۲ ج و کولیسته و کسته بروزن خفته نماه کوفته که هنوز از کاه جدا نکرده باشند و کنایه از جدال و قتال هم نوشته اند ۱۲ ان و کستی بروزن سستی بمعنی کشتی بشین معجمه باشد و آن چنان است که دو کس بر هم چسپند و یکدیگر را بر زمین زنند و اصل این لغت کستی است چه از کستن مشتق است که بمعنی کوفتن باشد و چون در فارسی سین مهمله و شین معجمه بهم تبدیل مے یابند بنا بر آن کشتی خوانند مسعود سعد سلمان پیل زورے که چون کند کستی - بنداو پیل را دهد سستی - ۱۲ ان و صاحب فرهنگ جهانگیری نگارد که کشتی در اصل کستی بسین مهمله باشد چه کستن بسین مهمله بمعنی کوفتن است چون با هم تلاش مے کنند تا یکدیگر را بر زمین بکوبند آنرا کستی گفتند و رفته رفته بمرور ایام کشتی شد و کمال اسمعیل را قطعه ایست که مدار قافیه ابیات آن بر چستی و سستی و مانند آنست در آن آورده ط فریاد من رس اکنون کز دستها ے بسته - با چون فلک حریفان باید گرفت کستی - ۱۲ بهار ج و کوفته خاطر آزرده خاطر و رنجور و الم هروی از تنگی جاده توست رکوفته خاطر - درد تو و دل و الم انداز الم هم - و کوفته بالضم غلوله و اندرست که از گوشت وقیمه و ادویه حاره بطریق معهود ترتیب دهند و نیز بمعنی مانده و سست از رفتن راه درین بیت شیخ شیراز بهر دو معنی ط کوفته بر سفره من گو مباش - کوفته را نان جوین کوفته است - و کوفته حال خراب حال میر حسن دهلوی حسن ار کوفته ماند است زجو کانت چه گوئی - تو توئی حال بیان کوفته حالی کم گیر - کوفته خوار نیوشت قاتبان لسبیح الصمه ط من بگویم صفت گنده و ناله بر دار روی کرم - تا بخوانند مرا معیان کوفته خوار - ۱۲ |

ط دره نهنگ نام جای است در وقت کوس کوبیدن معنی کوبیدن فردوسی ط کلیم هم که گاه گردد با تیغ در جنگ اکوس دیگر نام سه در بیابان عقل ۱۲ ط گنده بمعنی گاو فارسی که نقد ناگه گردد بوده در نگ ساخته در میان آتشها بینداز زندند ۱۲ بهار

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| کوفتن | طے کرنا | طی کردن و رفتن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون راه کوفتن جامی علیه الرحمة چو زین هامون شد او راه عدم کوبا - ۱۲ |
| ایضاً | ٹھونکنا | م | | ایضاً | ایضاً | چون میخ کوفتن |
| ایضاً | کوٹنا | م | | ایضاً | ایضاً | چون کلوخ کوفتن ۱۲ |
| ایضاً | مارنا | زدن | | ایضاً | ایضاً | گلستان چون سنگ بر سرش کوفت ظهوری دلم را زنگین دلا با خرد که بر سینه سنگ تو کوبم دگر - ۱۲ |
| ایضاً | کچلنا | م | | ایضاً | ایضاً | گلستان از ان مار بر پای راعی زند - که داند سرش را بکوبد بسنگ - ۱۲ |
| ایضاً | بجانا | نواختن | | ایضاً | ایضاً | چون کوفتن کوس و طبل گلستان کوس رحلت بکوفت دست اجل میر خسرو کوفت چو آن کوس شغب ناک را - گوش فتاد اشتر افلاک را - ۱۲ |
| کوبانیدن | | متعدی کوبیدن | | | | |
| کوبستن و کوبستیدن | چھڑانا غلہ کا اکھلی مین نفائس ۱۲ | کوفتن غله ۱۲ ب | دق | | | |
| کوچیدن بواو معروف و جیم فارسی ۱۲ ن بہار | کوچ کرنا | از منزلی بمنزلی رفتن و نقل و تحویل کردن ۱۲ ن بہار | رحلت ارتحال ترحل رحلة | کوچ ترحیل | کوچید | ملا فوقی یزدی وفا چو دید که انصاف از جهان کوچید - فغان ز سینه بر آمد و گفت کو پدرم - ازین مهملسرای پر پیچ جهان بهتر که در ساعت کنی کوچ - و در رشیدی کوچ بمعنی اهل و عیال عموماً و زن خصوصاً سعیدای اشرف مهر و همی ۵ خواب غفلت تا بکی از غارت شیطان بترس - کوچ اگر همراه داری و قت کوچانیدن است - و کوچگاه و کوچگه جای که از انجا بیشتر کوچ کنند و زمان کوچ کردن نظامی نخستین خرامش ازین کوچگاه - بالبرز خواهم برون برد راه - و درین بیت که ۵ گر بیم ازین کوچگاه رحیل از ان پیش کافتیم در پای پیل بمعنی راه است چه جای واقع شدن کوچ نمی باشد مگر راه پس کوچگاه رحیل بمعنی لهی باشد که دران کوچ مردم واقع شود کوچ بکوچ بمعنی پیاپی رفتن ۱۲ ن بہار |
| کوچانیدن | | | ترحیل ۱۲ | | | سندش در خانه بالا گذشت |
| کوشیدن بواو مجهول بروزن پوشیدن ۱۲ ن ب | کوشش کرنا | جهد و سعی کردن ۱۲ ن | اجتهاد جاهد | کوشش و کوشش جهد و سعی ۱۲ ج و کوش امر حاضر نیز ۱۲ | کوشد | حکیم نزاری قهستانی تا کند دوست نظر ضایع است سعی من جهد من کوشش من - کوشان و کوشا بمعنی کوشنده ۱۲ ج خاقانی کوشای پندم و رنه پوشای بندم از نهکیس نکوی عاشق شنیده - و در برهان است که بروزن توانا بمعنی کوشا و سعی کننده و جنگ و جدال شده مسعود سعد سلمان چرخ گردان بود بهفت انجم همیشه کوشان بود به پنج حواس - الوا الموید شیار و دلیر سخت کوشست - پر خاشخر ست و جان فروشست |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی با معنی ... | مصدر عربی | حاصل مصدر | صیغہ امر | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | منجیک چند شوے چند ندیم وندم - کوشش وبرون آرد دل از غنک غم - حکیم ارزقی چو درکوشش بیامیزند گردان کینہ باکوشش - بنا ورد تو در کوشش نیارد آسمان کوشا - وکوشہ بروزن توشہ بمعنی کوشندہ ۱۲ ج و در برہان قاطع است جد و جہد نمودہ و بدست آوردہ باشد وصاحب مصطلحات بہار عجم در نوادر المصادر نگارد کہ کوشہ در سروری بمعنی کوشیدہ و بدست آوردہ سہ چون برون از کجا و کے بود او - کوشہ خاطر تو کے بود او - وصواب بکاف فارسی بمعنی گوشہ وحاصل معنی بیت آنکہ دل تو مثل دل مومنان است کہ جلوہ گاہ خیال بیشال او تواند شد چنانکہ مے فرماید لا یسعنی فی ارضی ولا فی سمائی ولکن یسعنی فی قلوب المومنین ۱۲ ن |
| کوشیدن | جنگ یا جدال یا کوشش کرنا | در جدال و قتال کوشیدن ۱۲ ن | | کوشش جنگ و جدل ۱۲ ب ج | ایضاً | گلستان اے مردان بکوشید تا جامہ زنان نپوشید فخر نگاہ کوشش بستاند و فرو ستد - زدست شیران زور و زور وے مردان رنگ - ۱۲ ج |
| کولیدن بواو معروف ۱۲ ان و در برہان دہانگیری با ثانی مجہول بروزن نزولیدن ۱۲ ف | کھودنا زمین وغیرہ کا | کندن و کاویدن زمین و جز آن ۱۲ ب ن ج | حَفْر بَحْث | | کولہ | مسعود سعد سلمان خیرہ باخویشتن ہمے کولد - چون یہ بیند رسپے فرو مولد - کولہ با ثانی مجہول بروزن لولہ گوے کہ صیادان در آن پنہان شوند تا صید رم نخورد - حکیم نزاری قہستانی بندہ در انتظار موکب عید گشتہ ساکن بکنج پیغولہ - تا کے آید بدام مرغ مراد - ہمچو صیاد ماندہ در کولہ - ۱۲ ج ن ب و بمعنی احمق و بیعقل وکوتاہ وحرامزدہ ہم وخارپشت کلان وکوچک ہم و بمعنی باگاف فارسی ہم آمدہ ۱۲ ب |
| ایضاً | ریشہ اوکھاڑنا زمین سے | ریشہ کندن و برآوردن از زمین ۱۲ ب ن | | | | |

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی با اشعار | مصدر عربی | حاصل مصدر | نفی امر | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| کیبیدن بایاے ابجد بروزن چپیدن ۱۲ ان ب بہار وارستہ | آزردہ ہونا | آزردہ شدن ۱۲ ان بہار | ملال و استملال | | کیبید | سے گویند فلانے ازما کیبیدہ خاطر است و درتوسی و ہم بہار عجم بمعنی ازجاے بجاے گشتن ہم نگاشتہ سنجر کاشی ؎ اُست عشقم و کیبیدہ ام از ملت عقل۔ گرہ کس کہ نداند کہ ملت ایست۔ عبداللہ ہاتفی بازلش گفت خواجہ کے بی بی۔ دل برین نہ کہ ازوطن کیبی۔ ۱۲ ان بہار۔ |
| ایضاً | الگ جانا | یکسو رفتن و تحاشی کردن ۱۲ ب بہار وارستہ | | | ایضاً | طالب آملی دل از خامشی بہ کہ کیبید مرا۔ تو شمعی خموشی نز بیید ترا۔ ۱۲ ب بہار وارستہ |
| ایضاً | پھیرنا | ازجاے بجای گردانیدن ۱۲ ن ب بہار | | | ایضاً | ابوالحسن شہیدی یارب بیا زیدی روے بدان مثال۔ خود رحم کن براثت و از راہ شان مکیب۔ ۱۲ ان بہار ب |
| کوالیدن بفتحہ اوّل بر وزن نکانیدن و بالضم ہم ۱۲ ب | جمع کرنا | جمع کردن و اندوختن ۱۲ اب | جمع | کوال بروزن نوال بالضم ہم بمعنے اندوختن و جمع کردن باشد بمعنی نمو بالیدن و افزایش کشت و زراعت ہم ۱۲ | | |

| مصادر فارسی | معنی اردو | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| کوالیدن | بڑہنا | بالیدن و نمو کردن غلّه ۱۲ اب | | ایضاً | | |
| کریفتن | بہاگنا | بروزن و معنی گریختن ۱۲ اب | فقرا | | | |
| کسارون بالضم سین مہلہ بروزن شماردن ۱۲ اب | کہانا | خوردن باده و غم لاغیر ۱۲ اب | شہاب ۱۵ | | | وبا کاف فارسی بمعنی گزاشتن باشد ۱۲ اب ج و کسار بضم اوّل بروزن و دچار معنے خورنده باشد و آمر باین معنی ہم ہست یعنی بخور لیکن این لفظ را لغیر از غمکسار و مے کسار با چیزے دیگر ترکیب نکرده اند و تان کسار و آبکسار نگفته اند و باکاف فارسی مشہور است اما در مؤید الفضلا باکاف تازی نوشته اند و اصح اینست چه کسارون که مصدر است و در فرہنگ جہانگیری باکاف فارسی بمعنی گذاشتن آمده است نه بمعنی خوردن والله اعلم ۱۲ برہان قاطع |
| کرخیدن مص ۱۲ | بیحس و بے شعور ہوجانا | خفتن عضو و بیحس شدن | خاقانی ۵ | | | مصدر ہذا سند طلب و صاحب فرہنگ جہانگیری نگارد کرخ بااوّل و ثانی مفتوح دو معنی دارد اوّل عضوے باشد که بیحس و بے شعور گشته باشد و آنرا کرخت نیز گویند و بتازی خدر گویند شیخ اذری ہر که افتد بچاه نفس اندر - کس نه الش دگر نداد خبر ظلمات ست چاه نا ہموار - موذیانست و مار و دم خوار - سر چاه چنین بباش کرخ - زانکه چاہست بر سر دوزخ طبیب یوسفی چون عضو کسے را کرخی نمود روے از بہر علاج بایدش قی فرمود - باید مالید بعدازان روغن قسط - چندانکه ز کرخی شفا برآید مقصود - و دوم نام موضع باشد حکیم سوزنی ہمیشه تا که بود زلف از رشت و رخ نیکو - بلفظ لوتره گویان یافه گوے کرخ - و صاحب برہان قاطع نگارد که کرخت بمعنی کرخ است که بے حس و بے شعور و بیخبر گردیده اعضاے انسان و از اعضاے انسان ۱۲ |
| کترونتن | رہنا اور ٹہرانا | ماندن و بجای ترفتن ۱۲ بیان | | | | |

در باب کاف فارسی ہم آمده ۱۲ اب

خوردن آب و ما نند آن ۱۲ ص ۔ بمعنی باران و خواب و ترقی بار و مستی اندام ۱۲ ص

[illegible]

نیز آمده ... بروزن [illegible]

پہلو شکن لغت ژند و پاژند ۱۲ اب

| مصادر لغات | معنی اردو | معنی فارسی | مصادر عربی | ماضی مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| کریونتن | پڑہنا | خواندن ۱۲ ب ن | قِرَاءَة | | | |
| کیہوسستن | چاہنا | خواستن و طلبیدن ۱۲ ب ن | اِبْتِغَاء | | | |
| کیہوسیدن و کیہوسیتن بکسر اول و ثالث بواو و سین و نون مکسور و سین مہملہ ساکن و فوقانی مفتوح و نون زدہ لغت ژند و پاژند ۱۲ ب | اوگنا اور سبز ہونا | برآمدن و روییدن و سبز شدن ۱۲ ب | نَبْت | | | کیہوسمی رویم کیہوسید روئید |

# باب کاف فارسی

| | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| گادن و گائیدن بدو تحتانی | جماع کرنا | جماع کردن ۱۲ ن بہار | وَطْی بِضَاع حَلْجًا لَتًّا خَجًّا مَسْلًا خَجًّا خَلْجًا | | | ملا شرقی قزوینی — اے کہ میگوئی بشرقی اشتری گائیدہ - این سخن گر راست باید گشت در وہم شایدم - لیک باور کے توان کردن کہ با این کوتہی - گر ہمہ بزغالہ گایم نردبان بایدم انوری بندہ جان کندہ باشد و دگرے - بچہ را رایگان چرا گاید ۱۲ ان بہار |

| مصدر فارسی | معنی اردو | [illegible] | مصادر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | ذَرْع عَرْد عَسْد عَصْل مَصْد مَغْد تَوَھُّل مجامعۃ مباشرۃ مواقعۃ مَغْط جَظّ بَضْع مُباضعہ رَغْب رَفَث رَنْخ رَخْرَخَہ غِشْیان | | | |
| گُفتن بضم اوّل ۱۲ بہ | کہنا | بروزن و معنی گفتن ۱۲ اب ن | قَوْل قَوْلہ مَقَال مَقَالہ | گپ بالفتح سخن عموماً و سخن بے اصل و سخنان رنگین بامزہ کہ ظریفان باہم کنند و احتمال دروغ ہم داشتہ باشد | | عالی ہر صحبتے کہ باشد دلخواہ تولقرما۔ سازی سے تماری شعر گپی کتابے۔ ۱۲ اظہار و در فرہنگ ناصری است گپ بالفتح لاف و گزاف و افسانہ و بسیار گوئی مولوی ؎ چون زن صوفی تو خائن بودہ۔ دام مکر اندر دغا بکشودہ۔ کہ زہر ناشستہ روئی گپ زنی۔ شرم داری از خدائے خویش نی۔ سنائی غزنوی ؎ ہر کجا زلف ایازی دید خواہی در جہان۔ عشق در محمود بینی گپ زدن بر غزنوی ۔ و آمادہ معنی بر گفتن مے کند ۱۲ |

| مصادر | معنی اردو | معنی فارسی جس زبان میں | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | خصوصاً ۱۲ ان بہار و بمعنے گذارہ و سطبر و بزرگ ہم ۱۲ اب ف | | |
| گداختن و گدازیدن مص | گلنا | گداختہ شدن | ذَوْب و ذوبان | گدازش و گداز | گدازد | ۵ چو شمع از پئے علم باید گداخت ظہوری ز شکم جگر بسوخت ظہوری حریف نیست۔ در کورۂ غمش تن تنہا گداختیم میر معزی گداز آتش عشق تو دادم آنچنان تن را۔ کہ چشم موبرون آوردہ کردم طوق گردن را۔ گداز شکر آنکہ گذارد ہد عرفی تقدیر سپے کاہش اجزاے وجودش۔ اکسیر فنا داوگداز شکر غم را۔ ۱۲ بہار |
| ایضاً متعدی ۱۲ ان | گلانا | گداختہ کردن | اذابۃ تذویب | ایضاً | ایضاً | میر معزی کین او چون زہر ریو چون سموم۔ بفسر اندخون و بگداز د عظام ظہوری گوہر ز جوشش اشک بدریا گداختیم۔ از تاب نالہ لالہ بصحرا گداختیم۔ ۱۲ |
| ایضاً | دبلا کرنا | نحیف و لاغر کردن | | ایضاً | ایضاً | استاد فزود حسن چنانش غمش گداخت مرا۔ نہ من شناختم اورا نہ او شناخت مرا۔ ۱۲ |
| ایضاً | زائل ہونا | زائل شدن | | ایضاً | ایضاً | چون طاقت گداختن بیدل سحر باولین جلوہ ات زد لہا رمید صبر و گداخت طاقت۔ کجاست آئینہ تا نگیرد غبار حیرت درین تماشا۔ ۱۲ |
| گذاردن و گذاریدن و گذاشتن | گزرنا | گذشتن ۱۲ ن | مُضی | گذارش بمعنے گذارانیدن و گذار بمعنی گذشتن و گذشتن و گذاشتن ۱۲ امر ہم ان | گذارد | سید حسن اشرفی تیغ تو چون عقل و سرہا شنیدی خلاف۔ تیر تو چون وہم بردلہا گذارد بیگمان۔ اے گداز و گذارہ انچہ از حد در گذرد و در نوادر المصادر است کہ گذارہ بمعنی سرشار و در صفت مست و مستی مستعمل چون اشک گذارہ و رقت گذارہ و مستی گذارہ و دماغ گذارہ و ازین جہت مست طافح را نیز گذارہ گویند سالک قزوینی بو ز دولت پروانہ سرفرازی شمع۔ مراز بادہ شوق اینقدر گذارہ مکن۔ فطرت از من گرشت یار چو ست گذارہ۔ رویش ز بادہ گشتہ بہشت نظارہ۔ |

بالضم لازمی ۱۲ ان

لازم ۱۲ ان بہار و در سر بادی منظور ۱۲ اب ف ان بہار

| مصدر لغات | معنی اردو | معنی فارسی [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | صائب نظر بجلوهٔ مستانه که آتشکده است - که روزگار دو باغ گذاره داره - اشرف دلم ربود و شکست گذاره واپس داد - گرفت ماه مرا و ستاره واپس داد - محسن تاثیر در تعریف سرو گوید ؎ دلهاش ز رفعت گذاره - از ناخن شیر چرخ پاره - یکبار نقش پاے خود اسے بیخبر ببین - تا روشنت شود که چه پست گذاره - من آن لطیف مزاجم که گر بسایه تاک - فتد گذار مرا مستی گذاره کنم - مرزا اسمٰعیل ایما ؎ کے زندگی توان کرد بے مستی گذاره - از بهر درد سر نیست بهتر ز خواب چاره - ۱۲ بهار و صاحب بهار عجم نگارد گذارش بالضم حاصل بالمصدر گذاردن بمعنے ادا کردن و گذارش کن و گذارا و گذارشگر بمعنی ادا کننده و گذارش پذیر لائق ادا کردن و در بیت ؎ گذارش کن فرش این سبز باغ - چنین بر فروز و چراغ از چراغ - کنایه از فراش است گذار بمعنی گذشتن و جاے گذر و امر هم و گذارنده چون آسان گذار بای گذار دست گذار خدمت گذار تیر گذار سندان گذار جلوه گذار جوش گذار حق گذار خامه گذار خطی گذار سخن گذار جواب گذار رهگذار روزگذار سجده گذار الم گذار - ۱۲ |
| گذاردن متعدی ۱۲ ان بهار | لنگهانا اور پار کردینا | چیزے را ازین طرف بآن طرف گزراندن ۱۲ ان بهار ج ب | امضاء | ایضاً | ایضاً | شیخ نظامی رح دو دستے چنان میگذارید تیغ - کز و خصم را جان نبایید دریغ نه دینا نه دولت نه دارا گذاشت - سنان را سر از سنگ خارا گذاشت - فردوسی ورا خواند ندی گو گرد گیر - که از کوه بگذاشتی تیغ و تیر - فخر زاب گنگ سپه را بیکزمان بگذاشت - بهمین دولت و توفیق ایزد داوار - حکیم قطران خادم این درگهم جاوید و خاک این درم - در بد دولت روزگار از چرخ بگذارو کسرم - سکندر نامه گذارنده شد تیغ بے هیچ رنج - دو نیمه شد آن کوه فولاد سنج - ۱۲ |
| ایضاً | باقی چهوڑنا | باقی گذاشتن و ماندن ۱۲ ان بهار | | ایضاً | ایضاً | سند در خانه دوم مصدر هذا گذشت ۱۲ |
| ایضاً | ادا کرنا | ادا کردن ۱۲ بهار | | ایضاً | ایضاً | چون نماز گذاردن و وام گذاردن و بقیه کیفیت در خانه کیفیت خانه اوّل مصدر هذا گذشت ۱۲ |

طه در گزاردن ۱۲
ص

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | ماضی مضارع | صیغہ امر | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| گذاردن | پیشکش کرنا | جدا کردن یعنی پیشکش کردن ۱۲ ب | | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | دینا | دادن ۱۲ | | ایضاً | ایضاً | حضرت خسرو علیہ الرحمۃ من بندہ آن روے کہ دیدن نگذارند۔ دیوانہ زلفی کہ کشیدن نہ گذارند۔ از تشنگیم شعلہ زبان سینہ واز دور۔ شربت بنمایند وچشیدن نہ گذارند۔ صد خار جفا خوردہ زہجران تو خسرو۔ آہ ار گلی از باغ تو چیدن نہ گذارند ۱۲ |
| گذاشتن | چھوڑنا | رہا کردن ۱۲ بہار | ترک اطلاق تخلیہ | | | شریف تبریزی بیخودی کاشش گذارد کہ بمضمون برسم۔ بعد عمرے کہ ز جانان خبرے می آید۔ و بعضے درین بیت گذاشتن بمعنی مہلت دادن گویند و مآل واحد است ۱۲ |
| ایضاً | قائم کرنا اور رکھنا | قائم کردن و نہادن ۱۲ | | | | چون بنا بر چیزے یا بر سر چیزے گذاشتن میر رضی دانش گردون بنای حسن ترا بر زمین گذاشت۔ روزے کہ رنگ خانہ گل را بہار ریخت۔ صائب عمر چون قافلہ ریگ روان در گذر است۔ تا بنا بر سر این ریگ روان نگذاری ۔ ۱۲ بہار |
| ایضاً | رکھنا | نہادن | | ایضاً | ایضاً | چون قدم گذاشتن غنی دمیکہ یار گذارد قدم بخانہ ما۔ سزد کہ کعبہ شود سنگ آستانہ ما و چون عیش یکسو گذاشتن ظہوری تا سینہ را بداغ غم او گذاشتیم۔ عیش و فراغ را ہمہ یکسو گذاشتیم۔ و چون سر بچیزے گذاشتن ولہ کردیم سعیہا و نیامد بجاے خویش۔ سر را بہ ہمنشینی زانو گذاشتیم۔ و چون پہلو گذاشتن ولہ تا چند پہلو از کس و نا کس خورد کسے۔ در تنگنا سے تفرقہ پہلو گذاشتیم۔ و چون دل گذاشتن ولہ از داغہاے سینہ توان شعلہ بر فروخت۔ دل بر وفاے لالہ خودرو گذاشتیم ۱۲ |
| ایضاً | سونپنا | سپردن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | سنجر کاشی مارا چو گذاشتی و رفتی۔ ما ہم بخدا گذاشتیمت صائب رمزیست ز پاس ادب عشق کہ مرغان۔ شب نوبت پرواز بہ پروانہ گذارند۔ و چون دل گذاشتن بچیزے ظہوری خون میچکد ز تیغ خطر در جہان عشق۔ دل را باعتماد غم او گذاشتیم |

| امر | ماضی مطلق | مصدر عربی | معنی فارسی یعنی [illegible] | معنی اردو | مصدر فارسی | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | وچون کارگذاشتن بمعنی سپردن ولہ شاید بدست ورو مداوا شود ہلاک - این کار را بعہدہ داری گذاشتیم - وچون قوت گذاشتن بمعنی سپردن ولہ برہم زدیم نسخہ ترکیب عشق را - قوت بضعف وعجز بہ نیرو گذاشتیم - ۱۲ |
| | | | رخصت دادن | اجازت دینا | گذاشتن | گلستان بگذار کہ بندہ کمینم - تا در صف بندگان نشینم - وبعضی درین بیت گذاشتن بمعنی معاف کردن گویند وہمچنان درین شعر ہلالی اے نور خدا ونظر از روے تو مارا - بگذار کہ در روے تو بینیم خدا را - ۱۲ |
| ایضاً | ایضاً | | افگندن و انداختن | ڈالنا | ایضاً | چون نظر گذاشتن ظہیر الدین فاریابی بنور طلعت خسرو کہ آسمان گستاخ - نظر برو نتواند گذاشتن گستاخ - ۱۲ بہار - وچون نم گذاشتن صائب ز آب تیغ اثر در گلوی ما بگذار - ازین شراب نمے در سبوی ما بگذار - وچون زنجیر گذاشتن دانش چون در آرد شوق گلگشت چمن از جا مرا - میگذارد ضعف زنجیر گران بر پا مرا - وچون چشمہ گذاشتن ظہوری از روزگار ساغر ہجرت حوالہ بود - صد چشمہ زہر در بن ہر مو گذاشتیم - ۱۲ |
| ایضاً | ایضاً | | رسانیدن | پہنچانا | ایضاً | چون خود را گذاشتن ظہوری در خانہ نیستم ظہوری مکوب در - خود را بسعی بخت در آن کو گذاشتیم - ۱۲ |
| ایضاً | ایضاً | | موقوف ومنحصر داشتن | موقوف اور منحصر رکھنا | ایضاً | چون کار امروز را بفردا نباید گذاشت |
| ایضاً | ایضاً | | قرار دادن ۱۲ بہار | ٹھہرانا اور قرار دینا | ایضاً | چون بخویش گذاشتن اسمعیل ایما ہمیشہ نشت ز ہیچو گل بکف دارد - بدہ ہر ہر کہ گذارد بخویش خواری را - ۱۲ |
| گذرد | گذشت وگذر | عُبُور ۱۲ مُرُور و مُرُور یقال مر | عبور کردن ۱۲ بہار | گزرنا | گذشتن باذال معجمہ ۱۲ بہار | صائب کعبہ از کوے تو لبیک زنان میگذرد - زمزم از خاک درت اشک فشان مے گذرد - ولہ دولت سنگدلان زود بسر مے آید - سیل از سینہ کہسار بسرعت گذرد طالب آملی برخرمن آرزو گذشتیم - از خوشہ زیادہ خوشہ چین داشت - گفتمش پوشیدہ رخ بگذر زراہ کاتبے - گفت ہر جا باد باشد شمع پنہان |

لہ گذشتن [illegible] ۱۲ ص [illegible] گذاشتن در فن ۱۲ ص

| مصادر | معنی اردو | معنی فارسی مع سند | مصدر لازم یا متعدی | مصدر متعدی | حاصل مصدر | صفت | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | به وعلیه | | | سے برند۔ وگذشت گاہے بمعنی آن طرف مستعمل شود چنانکہ گویند گذشت دریاے شور مکہ معظمہ است یعنی از دریاے شور گذشتہ در آن طرف مکہ معظمہ است وگاہے بمعنی بعد وغیر چنانکہ گویند گذشت فلان چیز یعنی بعد آن چیز وسواے آن چیز و ازین قبیل است درین شعر گذشت چتر تو ہرگز کس آسمانی دید۔ حجاب کردہ خورشید را زبکدیگر شیخ نظامی علیہ الرحمۃ گذشت از خورشہاے چینی سرشت۔ کہ رضوان نہ دید آن چنان در بہشت۔ یعنی سواے خورشہاے متعارفہ اہل چین نیز بہا ساختہ بود کہ رضوان ندیدہ بود آن چنان نعمت را در بہشت وجاے دیگر فرمودہ گذشت از پرستیدن کردگار۔ بجز خواب وخوردن ندارند کار۔ یعنی بعد از پرستیدن کردگار غیر از خواب وخوردن کارے ندارند وبوسہ شہوت مبتلا نگردند ۱۲ از بہار وخلاصہ تحریر صاحب برہان قاطع اینکہ گذشت بمعنی گذشتن وماضی ہم وبمعنی راہ وبمعنی پیش افتادہ وترک کردہ وتجاوز کردہ وبمعنی بعد ہم چنانکہ گویند گذشت آن یعنی بعد از ان واز بعد آن ودر مقام غیر وجز ہم مستعمل وبمعنی مردن ۱۲ ب وگذر بمعنی گذشتن وجاے گذشتن وامر بگذشتن وگذربان وگذرگاہ معروف وگذرنامہ نوشتہ کہ مسافران را دہند تا کسے از گذربانان وراہداران مزاحم مال ومتاع او نشود وشہید ہمہ دیانت ودین جوے وبیک رائی کن۔ کہ سوے خلد برین باشدت گذرنامہ۔ وآین از عالم دستک باشد کہ متعارف ہندوستانست ودر ایران رقم گویند وگذر نیست بمعنی چارہ نیست وحید پاے بر جاست بگرد سر او گشتن من۔ بچو پرکار ازین شغل گذر نیست مرا۔ ۱۲ |
| گذشتن | ترک کرنا اور کنارہ کرنا | ترک کردن و گذاشتن ۱۲ بہار وکنارہ کردن | | | ایضاً | ایضاً | وبدین معنی بحرف از مستعمل صائب گذشتم از سر مطلب تمام شد مطلب۔ نقاب چہرۂ مقصود بود مطلبہا علی خراسانی یکبار نالہ بر رخ گل ہم نمیکند۔ گویا کہ عندلیب ز عادت گذشتہ است۔ آزردہ مے شود دلت ای مہربان برو۔ این نیم جان من ز عیادت گذشتہ است۔ ملا مفید بلخی چون تیغ در زمانہ تہمت شود علم۔ صاحب دلے کہ از سر تقصیر بگذرد۔ ۱۲ بہار ظہوری دل از تو بجو من سلے بوالہوس انواز گذشت۔ زنگرد |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | ماضی | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | شکوہ گذشتیم وسوز وساز گذشت-۱۲ |
| گذشتن | پسند پڑنا | مستحسن و پسندیدہ افتادن ۱۲ان بہار | | ایضاً | ایضاً | تا نپیر بگذرے گذر سر گشتم از حق مگذر- این روشش از تو کجا پیش خدا بگذرد- ۱۲ان بہار |
| ایضاً | منقضی وبسر ہونا | منقضی شدن وبسر آمدن ۱۲ن بہار | | ایضاً | ایضاً | چون شب گذشتن او ستاد شب حرفے از حکایت زلفش بشب گذشت- چندان دراز شد سخنے او کہ شب گذشت ظہوری زروز عہد تو صد کوہی بکام رسید ہزار حیف چہ شبہاے مادر از گذشت- وچون روزگار گذشتن صائب روزگار طرب ونوبت غم سے گذرد- ماتم وسور جہان زود زہم سے گذرد- وچون عمر گذشتن ولہ ہیچکس نیست کہ در فکر دل خود باشد- عمر مردم ہمہ در فکر ستکم سے گذرد- ولہ اہل حق فارغ از اندیشۂ باطل باشند- عمر نادان بتمیز حق وباطل گذرد- تا نپیر ہمچو فرکا نہا کسے گرد بوقت خواب جمع- مجمع اہل جہان یکسر بغفلت بگذرد- وچون وقت گذشتن ظہوری نماز صبح بشام مر شک جایز نیست- سبلے بمذہب ما وقت این نماز گذشت- وچون ہنگام گذشتن- ولہ نگہ بغارت دل گو ممند ناز متاز بچشم کوسے کہ ہنگام ترکتاز گذشت-۱۲ |
| ایضاً | مذکور ہونا | مذکور شدن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون قصہ گذشتن صائب ہر کجا قصۂ آن طرۂ کاکل گذرد- موج آشفتگی از دامن سنبل گذرد- وچون سخن گذشتن ولہ تا ز عقیق او بہ بدخشان سخن گذشت- از سنگ لعل چون عرق از پیرہن گذشت-۱۲ بہار |
| ایضاً | بگڑ جانا | متغیر گردیدن | | ایضاً | ایضاً | چون میوہ گذشتن علی خراسانی دست از ولم بدار کہ این میوۂ لطیف- در شاخسار عمر بغایت گذشتہ است- وگذشتہ کنایہ از کہنہ ودیرینہ وبدبوسے وازفرہ رفتہ مسعید بلخی زاہد کہ ترشرو چو شراب گذشتہ است- در تلخی زبان چو کباب گذشتہ است- ہر چند چون کباب کند گریہ وسماع- از نشہ دور ہمچو شراب گذشتہ است- مشکل بود مطالعہ روسے لو خطان- غافل مشو ازین کہ کتاب گذشتہ است-۱۲ بہار |

| مصدر فارسی | معنی اردو | مصدر یا اسم فارسی جو اس کے ہم معنی ہو | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| گذشتن | مطالعہ میں لانا اور پڑھنا | بمطالعہ بدرس آوردن | | ایضاً | ایضاً | وبدین معنی بحث بر مستمل صائب دردل ہر نقطۂ خالش سواد اعظمی است۔ کیست بر مجموعۂ حسنش سراپا بگذرد۔ گداخت از ورق لالہ دیدہ ام صائب۔ کدام سوختہ یارب برین رسالہ گذشت۔ ۱۲ |
| ایضاً | جانا | رفتن | | ایضاً | ایضاً | چون گرم گذشتن وحشی کاشانی شب گزاری بدل ہنجور خوابم کردی۔ اینچنان گرم گذشتی کہ کبابم کردی۔ و چون صاف گذشتن گویند از انجا صاف گذشتم ای بشتاب تمام رفتم۔ نظام دست غیب از دل بی کینۂ باتیغ او بگذشت صاف۔ موج ہرگز اینچنین از روے دریا نگذرد۔ ۱۲ |
| ایضاً | زائل اور زوال پذیر ہونا | زوال پذیرفتن | | ایضاً | ایضاً | بوستان چو مے بگذرد ملک وجاہ وسریر۔ نبرد از جہان دولت الا فقیر ظہوری سہر کہ خواہ نشین داستان نمی بندیم۔ سفینہ سازی طبع سخن طراز گذشت نماند در دم شمشیر غمزہ برانی۔ جگر شگافی مژگان و شنہ ساز گذشت۔ ۱۲ |
| ایضاً | سبقت لیجانا | سبق بردن | | ایضاً | ایضاً | گلستان آنکہ ناگاہ کسی گشت بجیزے نرسید۔ وین بتمکین وفضیلت بگذشت از ہمہ چیز۔ ۱۲ |
| ایضاً | پار ہو جانا | ازین طرف بآن طرف رفتن | | ایضاً | ایضاً | چون تیر از سد گذشتن صائب عبث آئینۂ زرہ پوش زجوہر شدہ است۔ تیر مژگان تو از سد سکندر گذرد۔ و چون از دریا گذشتن و این معنی قریب بمعنی عبور کردن است کہ در خانۂ اول رقم یافت ۱۲ |
| ایضاً | مرنا | مردن و انتقال کردن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | وحید نبود عجب مرغی تو گر دیر بگذرد۔ کز روح کشتگان تو راہ گذار نیست۔ گوئی ہمیشہ مے گذرم از جہان وحید۔ چون بگذری زخویش ترا چون گذشت نیست۔ ۱۲ ن بہار |
| ایضاً | واقع ہونا | واقع شدن | | ایضاً | ایضاً | صائب مے خورد با دیگران مستانہ بر ما بگذرد۔ در فرہنگ این ظلم و این بیداد حاشا بگذرد۔ ای واقع شود۔ |
| ایضاً | تجاوز کرنا | تجاوز کردن ۱۲ ب | | ایضاً | ایضاً | چون از حد گذشتن ۱۲ |

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | [illegible] | حاصل مصدر | صفت | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| گذارندن و گذرانیدن | گذرانا | م | | ایضاً | ایضاً | چون گواهی گذراندن یوسف زلیخا گواهی بگذران بر دعوی من که هست این صدق من پیش تو روشن ۱۲ |
| ایضاً | لنگهانا نفایس ۱۲ | ازین طرف بآن طرف رسانیدن | اجازه افرا[illegible] | ایضاً | ایضاً | صائب خویش را گر ز خورد خواب توانی گذراند کشتی خود سبک از آب توانی گذراند ۱۲ کاتبی نیشاپوری ــــ تیر زد و چشمت طلبد این دل گستاخ فرما که ز بخندد وا زود در گذرانند ــــ نظیری قاتلی دارد که امروز دیده می گرود سگان از کوی او گر بگذرانند استخوانش را ۱۲ |
| ایضاً | باهر لیجانا | بیرون بردن ۱۲ ان بهار | | | ایضاً | طالب آملی آن دل که لباس خودی از خویش نیفگند زین دجله خون دامن خاکی گذرانید ۱۲ ان بهار |
| ایضاً | چهڑانا | رهانیدن و جدا گردانیدن | | | ایضاً | سندش در خانه دوم این مصدر گذشت |
| ایضاً | بسر کرنا | بسر بردن | | | ایضاً | صائب نفس خویش یکی ساز بدریای وجود تا چو ما هی بته آب توانی گذراند آن زمان رشته زنار تو تسبیح شود که بچندین دل بیتاب توانی گذراند ــــ شبهای هجر را گذراندیم و زنده ایم ما را ازین گیاه ضعیف این گمان نبود حضرت خسرو ما هی رود و من همه شب خواب ندانم وه این چه حیاتست که من میگذرانم ۱۲ |
| گُرازیدن بالضم بر وزن شماریدن ۱۲ ب ان | بناز و تکبر چلنا | خرامیدن و بناز و تکبر و غمزه براه رفتن ۱۲ ب ان | مَیِّد مَیِش | گراز خرام و رفتار بناز ۱۲ ان و امر نیز | گرازه | مختاری چو باز پروازاند هوای دولت کن چو کبک در چمن ملک بی زوال گراز فردوسی گرازان گرازان نه آگاه زین که بشیرن نهاد است بر بور زین استاد لبیبی برو زنبر و آن هر بزدلیر شتابد چو گرگ و گرازد چو شیر حکیم سوزنی تازه گرازیدن و چمیدن گویند در چمن خرمی بچمی و گرازی ـ و در فرهنگ جهانگیری است گراز با اول مضموم چهار معنی دارد اوّل خوک را نامند دوم رفتاری از روی ناز و تکبر و تبختر اثیر الدین اخسیکتی در صفت اسپ این دو معنی را بترتیب نظم نموده ــــ ببری ز راف سینه و ابری گراز گام ببحر نهنگ قمه د کوهی صبا گراز سیوم |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی یا عربی یا انگریزی | نام و نشان ماخذ | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | | بیلے بود کہ زمین رایدان کنند فردوسی بفرمود تا گرزہ گر با گراز۔ بیایند چندین زراہ دراز۔ بیاید یکے مرویزدان پرست۔ چو بادو دمان وگرازی بدست حکیم قطران گراز مرد جوان بگذرد نزروے زمین۔ چنانکہ ناوک تو بگذرد زروے گراز۔ چہارم بمعنی شجاع و دلاور خواجہ عمید لومکی ؏ دو رسپہر مثل تو ہرگز نیاورد۔ از ہفت پشت پہلو شیر افگن گراز۔ ولہ اے گرازی کہ از سر شیران۔ زخم گرزت برآورید دمار۔ وصاحب برہان نگارد کہ گراز بروزن گداز بمعنی خرام و رفتاری کہ از روے ناز و تکبر و تبختر باشد و بعضی گویند بمعنی خرام و رفتاری از روے ناز و تکبر ہم ہست لیکن در میدان کارزار یعنی از روے تکبر و تبختر بیایدنہ از روے ترس و بیم و آمد باین معنی ہم وگرازان بمعنی جلوہ کنان و خرامان و جمع گراز ہم ۱۲ |
| گرازانیدن | بناز و تکبر چلانا | متعدی گرازیدن ۱۲ ان | | | | | |
| گراشیدن | چھیلنا | بروزن و معنی خراشیدن ۱۲ ان ب | | تقشر | گراش بمعنی خراش پراگندہ و پریشان ہم ۱۲ ب | گراشد | |
| ایضاً | پریشان ہونا | پریشان شدن ۱۲ ب ان | | | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | پریشان کرنا | پریشان کردن ۱۲ ب | | | ایضاً | ایضاً | |
| گرایستن و گراییدن | میل و رغبت اور قصد کرنا | میل و رغبت نمودن و قصد و آہنگ کردن ۱۲ ب ان | | ترغیب ترغبۃ | گرایش و گرائی میل | گراید | فردوسی گرایید شان دل بافسون خویش۔ امان دادشان از شب خون خویش۔ ابوالموید روزگجی ہاے درون صاف باش۔ راست گراے رہ انصاف باش۔ |

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | ورغبت و قصدپسین امر نیز | | حکیم اسدی بسوگند و پیمان ما کن گرای ـ فرستادم اینک خط من گوای ـ فردوسی به یکسو گرای از میان دوصف ـ چه داری چنین بر لب آورده کف نظامی گہے دل برفتن گرایش کند ـ گہے خواب را سرستایش کند ـ وگوہر گرای بمعنی حاصل کنندہ گوہر ۱۲ ن ولہ از ان کان گوہر گرای آمدند ـ چو گنجور ان بازجای آمدند ـ ۱۲ |
| گرایستن و گرائیدن | پکڑنا | گرفتن ۱۲ ن ج | | ایضاً | ایضاً | فردوسی گرفتم کمر بند اسفندیار ـ گراینده دست مرا دو اشت خوار انوری بر سر جمع بگویند کای قدر ترا ـ آسمان پای سپر گشت زمین دست گرای ـ ای گیرنده ۱۲ ـ ای دست گرفته ۱۲ |
| ایضاً | حملہ کرنا | حملہ کردن ۱۲ ب ن ج | | ایضاً | ایضاً | صاحب فرہنگ منظومہ ؎ حملہ بردن بود گرائیدن ـ کارزار است جنگ کوشیدن ـ ۱۲ ج |
| ایضاً | پھیرنا | پیچیدن ۱۲ ب | | ایضاً | ایضاً | میگویند فلان سر گرایید ای سر پیچید و نافرمانی کرد و این شعر در برہان قاطع است ؎ شہنشاہا توان شاہی کہ گردون ـ نیارد کز جنابت سر گراید ـ ۱۲ |
| ایضاً متعدی ۱۲ ن | میل اور رغبت دینا اور متوجہ کرنا | میل و رغبت دادن | | ایضاً | ایضاً | شیخ نظامی چو از نور فوران ربایم کلاہ ـ سوے خان و خاقان گرایم سپاہ ـ ۱۲ |
| گردیدن | پھرنا اور گردش کرنا | دور کردن و چرخ زدن ۱۲ ن بہا | طوف طواف دوس دوران | گردش بروزن ورزش بمعنے دور و چرخ و بمعنی تغیر ہم ۱۲ ن و گردشکہ | گردد | ظہوری چرخ آخر بمراد دل ما میگردد ـ کار مار است بتوفیق خدا می گردد ـ گردا بمعنی گردان ناصر خسرو ماماندہ شدہ ست گشتہ سودہ ـ تا ماندہ و نا سودہ چرخ گردا عسجدی کسے کز خدمت دوری کند ہیچ ـ بر دشمن شود گردون گردا ـ و گردون بمعنی آسمان مرکب از گرد بمعنی گردش و ون کہ کلمہ نسبت است و گرد با اوّل مفتوح ثانی زدہ یازدہ معنی دارد اوّل معروف چنانچہ شیخ نظامی فرمودہ ؎ گرد بود خاک برانگیختہ ـ و بمعنی زمین نیز ولہ چنان زد بر و تیغ زنگار خوردہ ـ کہ زنگی ز مرکب در آمد بگرد ـ فردوسی چو من بہر توشہ |

| مصادر فارسیہ | معنی اردو | معنی انگریزی | اقسام مصدر | مصدر ... | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | وامر نیز ۱۲ است | | بروز نبرد سہ مہر و ماہ اندر آرم بگرد[۵] شیخ اوحدی بمعنی خاک گفتہ بطریق عموم<br>ے تن بے روح چیست مشتی گرد۔ روح بے علم چیست بادی سرد۔ چون تال این<br>سہ معنی یکیست وازروے ہم خاستہ بیک معنی نوشت دوم گردیدن وامرازگردیدن<br>باشد زندہ پیل احمد جام قدس سرہ استر بجز اشش می بگرد وصد گرد۔ تو نیز<br>زبہر دوست گردی درگرد۔ سوم بمعنی گردون وفلک فردوسی کہ تا این زمان ہر چہ<br>رفت از نبرد۔ بکام دل ماہی گشت گرد۔ چہارم اسمیست از اسامی نیر اعظم شیخ نظامی گ<br>درصفت چشمہ حیوان فرمودہ ے بلے چشمہ را سایہ خوشتر زگرد۔ کہ این ہست سوزندہ<br>وان ہست سرد۔ پنجم بمعنی بوے خوش استا وگل را چہ گرد خیز دازدہ گلاب<br>زن۔ مرا چہ داغ بندداز صد چراغدان۔ ششم بمعنی نفع وفائدہ شیخ اوحدی<br>سفر این کسان چہ گرد کند۔ بجز از باد سر کہ در دکند۔ ہفتم عکس باشد انوری گرخام<br>نہ بستہ است صبا رنگ ریاحین۔ از گرد چرا رنگ دہد آب روان را ہشتم<br>شادو بہتم و شادی وبہی مولوی معنوی رحمہ آن یکے مرد یست قوتش جملہ درد<br>وآن یکے مردی میان جملہ گرد۔ نہم غم واندوہ شیخ نظامی جوانی کہ درگوش<br>گرد آورد۔ بنوشندہ را دل بدرد آورد۔ خوارزمی بصحرا راہی عزلت نشین بود۔ کہ درپیش<br>مسیحائی قرین بود۔ زتنہائی نگر گردے بدل داشت۔ زسوداے جنون دردی<br>بدل داشت۔ واین لغت درمعنی ہشتم ونہم از اضداد است دہم بمعنی برق فردوسی چو خورشید<br>شد براسپ پی آن چو گرد۔ بیاید بدان چشمہ لاجورد۔ یازدہم جنسی از ابریشم پیچیدہ وسرہ را خوانند گردان و<br>گرداند ہمبروزن ارزاندہ ۱۲ اب نوعی از کباب بود وآنچنانست کہ گوشت مرغ یا گوسپند یا حیوان دیگر در آب بجوشانند<br>بعد ازان آنرا بر ابزارہای گرم کردہ کباب کنند وآنرا گرونا نیز گویند ومعرب آن گرناج است مسعود سلمان<br>گرد گشت زترس بر آرد چو مرغ بر۔ اخر چو مرغ گردہ گردان وگرونا دصاحب بہار عجم نگارد گردش حاصل بالمصدر<br>گردیدن چون گردش برق وگردش چشم ونظر ومژگان وگردش رنگ بمعنی شکستن رنگ وگردش قرعہ<br>کنایہ از غلطیدن قرعہ گردش بالین کنایہ از تغیر دادن جاے بیمار وبعضی گردش |

[۵] وصاحب نوادر ... معنی بیت ... انگاردہ کردہ ... گردش ... یا ... مال ... خاک ... برباد ... دوم ... بلطف قول جہانگیری ... استوار است ۱۲

ن ... مصادر اردو ...

| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | چشم بمعنی دیدن و بعضی قید بتوجه نیز کرده اند آب گردش آفتاب گردش<br>ابر گردش پادشاه گردش غلام گردش چشم گردش سال گردش<br>تنها چشم بیمار کسے ذوق عیادت دارد - گردش رنگ بود گردش بالین امشب -<br>فیضی غافل مگذار بے چشم پرنیرنگ - بر گردش ترعها ے نیرنگ دانش<br>پامال زیک گردش مژگان تو گردم - میسند که محتاج بجولان تو گردم ملا قاسم<br>مشهدے بیک کرشمه جهانی اسیر و رونماند - بگردش نظر او روزگار چه منت -<br>محمد اسحاق شوکت زچرخ آتشین جولان شکستم زود سے آید - سحر من دانه ام<br>را گردش برق آسیا باشد - گردش بالین مبارکباد بیمار ترا - گردان تیر گردانی لب گردان<br>بلا گردان پیاله گردان دستگردان روگردان سبحه گردان و بعضی نگارند گرداد از استعمال<br>فردوسی معنے گردید معلوم مے شود ع چو پیروزگرداد مان دستگاه گنهگار<br>شد رسته با بیگناه - ۱۲ |
| گردیدن | صاحب رونق ہونا | صاحب رونق وگرمی بازار شدن<br>۱۲ | | ایضاً | ایضاً | چون خانه گردیدن شفیع اثر خانه صاحب دولت زسخا میگردد - این دراز باشند<br>پاسے گدا میگردد - و چون حمام و میخانه گردیدن طغرا تا زجشمت هر طرف میخانها<br>در گردش است - ترک نازت میخورد اینجا شراب آنجا شراب - تهمو در توحید گوید ع تخت<br>سلطنت چون تخته نرد - از نقش شهان چون مهره در گرد - و چون دکان گردیدن صائب<br>نمرده عمر کسے جاودان نمی گردد - خراب تا نشود این دکان نمی گردد - گویند سلسله فلان<br>چیز بگرد آمده است یعنی رونقی بهم رسانیده است صالح هروی جان حزین را گر مژده<br>در و آمد است - سلسله عشق ما باز بگرد آمد است - از گرد افتادن از رونق افتادنست -<br>طغرا دستگاه سینه ریشان نیست غیر از ناله - بے فغان از گرد می افتد دکان<br>آسیا - ۱۲ وارسته و بهار |
| ایضاً | گزرنا | گذشتن ۱۲ ان<br>بهار | | ایضاً | ایضاً | چون گردیدن سال کنایه گذشتن سال و آغاز شدن سال نو صائب بلبل عیث سحر زده<br>گل چشم دوخته است - بر هر زری که سال نگردد زکات نیست - ۱۲ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | مترادف فارسی | [illegible] | مصدر عربی | ماضی مطلق | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| گردیدن | متغیر ہونا | شکستہ شدن ۱۲ ان | | | ایضاً | ایضاً | چون رنگ گردیدن صائب من بنگیویم رنگزارت کسی گلچیدہ است - رنگ آن سیب زنخدان اندکے گردیدہ است وچون حال گردیدن نعمت خان عالی ہمین بس است کہ گیر دزبان وحال نگردد - فصاحت سخن عشق نحو وصرف ندارد - ۱۲ وارستہ |
| ایضاً | خوب مطالعہ کرنا | خوب مطالعہ نمودن ۱۲ ان | | | ایضاً | ایضاً | چون گردیدن درکتاب ظہوری صحیح نسخہ روے ترانہادکسی - کہ درکتاب مہ وآفتاب گردیداست - ولہ مصحح نشد فرصت این ندارم - کہ بر نسخہ صبر وآرام گردم ۱۲ |
| ایضاً | ہونا اور ہوجانا | شدن | | | ایضاً | ایضاً | ظہوری زکوچہ گردے او در تفحص طفلان - چہ خانہ ہا کہ بہاری خراب گردیداست - ناصر علی خاک گردیدیم ومیر قصد ہنوز افغان ما - خم شکست اما نمیر زد سے جوشان ما صائب از در شاہ نجف روے مگردان صائب - ہر کہ گردیدازین در بخدا نزدیک است - وچون گلاب گردیدن ظہوری پُراست از گُل روے تو پرده ہاے نظر - زتا بہ جگر اشکم گلاب گردیداست - ۱۲ |
| ایضاً | پلٹنا | واپس شدن | | | ایضاً | ایضاً | سکندرنامہ نگردید محروم زین بارگاہ - چہ روے سفید وچہ بخت سیاہ - ۱۲ |
| ایضاً | واقع ہونا | واقع شدن | | | ایضاً | ایضاً | چون جواب گردیدن ظہوری درمعاملہ باز است سوو من این لبس - تغافلت نگہم را جواب گردیداست - ۱۲ |
| ایضاً | قربان اور صدقہ ہونا | قربان شدن ۱۲ بہار | | | ایضاً | ایضاً | چون سرت گردم اے صدقہ سرت شوم ۱۲ بہار سنجر دل سنجر نیازاری کہ از تست سرت گردم دل آزردن ہنر نیست ۱۲ بہار |
| ایضاً | پھر جانا | تافتہ شدن | | | ایضاً | ایضاً | چون روگردیدن |
| ایضاً | نکلنا | برآمدن | | | ایضاً | ایضاً | چون خط گردیدن صائب ہزار تشنہ جگر را بآب خضر رساند - خطے کہ گرد لب لعل دلستان گردید - ۱۲ |
| گرداندن و گردانیدن | پھرانا | گردش دادن | | اِدارہ تدویر | | گرداند | ظہوری بجستجوے تو تا مردن این سبکروحی - کہ خویش را چو صبا در بدر بگردانم - صائب چو آفتاب مرا چند در بدر غم رزق - بزیر چشمہ نیلوفرے بگرداند - ۱۲ |
| ایضاً | بدلنا | تغیر دادن ۱۲ بہار | | | ایضاً | ایضاً | چون رنگ ولباس گردانیدن صائب نہ از حرم است گر خسار جانان رنگ گرداند کہ از تیز رنگ ہر ساعت لباس رنگ گرداند - تا شرم داشت منصب آئینہ داریت - گرداندن لباس تو تغیر رنگ بود - |

[illegible]

مصدر متعدی گردیدن ۱۲

| مصدر فارسی | معنی اردو | مرادف فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | ولہ گلشن حسن از بہار عشق خرم مے شود - اشک بلبل رنگ چون گرداند شبنم می شود وچون قبا گرداندن اشرف چون بگلشن مے رود سرو من از تغییر رنگ - بہر تعظیمش گلستان در قبا گرداندن است - ۱۲ بہار وچون پردہ گرداندن صائب نواے زہرہ در اقصاے گردون مکرر شد - چہ خوش باشد کہ مطرب پردۂ این راز گرداند - و چون آواز گرداندن ولہ سپندم یک نواے آتشین در زیر لب دارد - نیم بلبل کہ در ہر نالہ آواز گرداند وچون نیت گرداند ظہوری ہزار تیغ خطر در بنام ہر عمل است - درین مخاطرہ نیت مگر نگردانم - وچون عادت وخو گرداندن مشرقی نمیگویم کہ آتش رنگ وگل بو بگرداند - الہی آن گل آتش طبیعت خو بگرداند ۱۲ |
| ایضاً | رونق دینا | رونق دادن | | ایضاً | ایضاً | چون دکان گرداندن شنائی تکلو فتادہ ام بدیارے کہ جنس دانش را - نمیخرند اگر صد دکان بگردانی - ۱۲ وارستہ |
| ایضاً | کرنا | کردن | | | ایضاً | چون تلخ گرداند سعید سحر بخت روے ترش کردہ پیش یار عزیز - مروکہ عیش بروی تلخ گردانی - ۱۲ |
| گرداندن و گرداندن | دور کرنا اور پلٹا دینا | دور کردن ۱۲ بہار | | | ایضاً | چون بلا گرداندن خواجہ شیراز میسوزم از فراقت روازجفا بگردان - ہجران بلای من شد یارب بلا بگردان ظہوری بدرد عاقبت ایدل نمی توانی ساخت - زنالہ تو بلاے اثر بگردانم - ۱۲ |
| ایضاً | پھیرنا | تافتن | | | ایضاً | چون رو گرداندن صائب رخ تو روے نگاہ از برے بگرداند - عنان دل زبت آذری بگرداند - وچون نظر گرداندن ظہوری زجور چند بشاطلگی رود زاہد - اگر بدیدہ در آید نظر نگردانم - ۱۲ |
| ایضاً | قربان اور صدقہ کرنا | صدقہ کردن | | | ایضاً | چون مرغ گرد سر گرداندہ اوستادی مدظلہ والہ چشم تو ام طائر جان راشم ہم - مرغ گرداندہ بگرد سر بیماری دل - ۱۲ |
| گرفتن بکسر تین لازم و متعدی ہر دو آمدہ ۱۲ ان بہار | لینا | مقابل گزاشتن ۱۲ ان بہار اعم از آنکہ بر رفتن و | اخذ | گرفت بکسر تین وگیرش وگیرو گیرائی | گیرد | میر خسرو رحم گر نبود کن مکن خیر دان - خانۂ مظلوم بگیر دعوان - باقر کاشی سر آن غمزہ بنازم کہ بیک گردش چشم - گیرش ای قوت گرفتن ۱۲ از دست بگیر و روش از پا ببرد - وگرفت بمعنی مواخذہ وعزامت واعتراض دناوان ظہوری آب حیوان گرفتی از ساغر - |

۱۵ عنایت جناب مولوی محمد حسن صاحب بلگرامی دام ظلہ ۱۲

| مصدر اصلی | معنی اردو | معنی فارسی از فرهنگ | مصدر مرکب | حاصل مصدر | مصدر عربی | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | ملاطفت بنودیا بعنف داشتن۱۲ | | | | این گرفت از تو بر سکندر ماند محمد قلی سلیم کسی گرفت نگیر و حدیث مستان را۔ نهان کشیده<br>چه منصور را بدار عبث۔ ملا طغرا اگنده ماه طنبور از آب و تاب۔ گرفت بجا برف<br>آفتاب و صاحب فرهنگ جهانگیری نگاشته که گرفته و گرفت دو معنی دارد اوّل<br>طعنه مولوی معنوی رح از گرفت من زجان اسپر کنند۔ گرچه اکنون هم گرفتار همند۔<br>حکیم سنائی هست فلک را لطبع خاصه بر اهل هنر۔ رسم گرفته زدن خوی و عادت داشتن<br>ﮯ زمهر مکش سوی نگاه خویش۔ گرفته مزن بر گرفتار خویش۔ ۱۲ ج دوم بمعنی<br>عزامت و تاوان عبید زاکانی ﮯ بیچاره آدمی که ندارد بهیچ حال۔ نی بر ستاره<br>دست و نه بر آسمان گرفت۔ ۱۲ انتهی و صاحب نوادر نگاشته که گرفته بمعنی طعنه و سرزنش<br>و لاف و گزاف و آشفته و بیدماغ و خسیس و بخیل و آسیر و گرفتار و هر چیز که راه آن مسدود<br>باشد و مزد و اجرت ﮯ از روی و موی دوست ظهوری چمن چمن۔ در بدل رنگ و<br>بو گل و سنبل گرفته اند۔ ای بخیل و بمعنی ملول و ناخوش و دل گرفته بمعنی دل به تنگ آمده۔<br>و آتش گرفته و آرام گرفته پری گرفته چادر گرفته خو نگرفته اجل گرفته رم گرفته<br>رو گرفته رخ گرفته دلگرفته سر گرفته معروف میر خسرو حر باز آمده تا بما نی<br>بسوزی۔ در شور بسیار این دل آرام گرفته گرفته لب کنایه از ساکت و خاموش خاقانی<br>دیدمرا گرفته لب آتش فارسی زتب۔ نطق من آب زبان برده نیکته ورسی۔ و گرفتار<br>بمعنی گرفتاری غزالی مشهدی کس بخوبان بر یچهره گرفتار مباد۔ هیچکس را بچنین قوم<br>گرفتار مباد۔ و آئینه گرفته آئینه ناصاف و تیره و ناگرفت بمعنی ناگاه میر خسرو قاتش<br>تیر است دل انشگافتم و جایش کنم۔ ناگرفت آن تیر گر یکره زدور شست افتدم۔ و گرفتن<br>نمک بحرام ای حرام نمکی گرفتار آمدن گیر او گیرنده اسم فاعل از گرفتن چون بشم گیر<br>او مژگان گیر او جز آن صائب ﮯ گر بود دست من از دامن قاتل کوتاه۔ خون گیرندهٔ<br>من دست درازی دارد۔ چگونه جان برد صید از کمین چشم فتانش۔ که گیرا تر بود از خون ناحق تیغ مژگانش<br>من این مژگان گیرای گران ابروکمان دیدم۔ بجولانگاه کثرت می کشد وحدت گریبان را چشم گیرا می |

ارمغان ۱۲

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی بزبان فارسی مع حوالہ کتب لغت | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | کمند نخچیر رابدست وپاسے - از کمند دام مستغنی بود صیاد ما - ہمہ تن شانہ صفت بپنجہ گیرا شدہ ام - باامیدی کہ فتد زلف تو در چنگ مرا - گرچہ ہر گوشۂ ازکنج دہانش گیراست - بوسہ راچشم بجائیست کہ من میدانم - خال محتاج کمند زلف عنبر فام نیست - دانہ چون افتاد گیرا احتیاج دام نیست ظہوری کرد خلاصش زرنج دراحت مرہم - غمزہ گیرا کہ دل فگار برآرد و بمعنی تاثیر کنندہ مجاز است چون وہم گیرا - گیر کردن ناخن بمعنی بند شدن ناخن ملاطغرا ہیچ جا ناخن من گیر نکرد است چو گل - مگر از دست تو در سینۂ من گیرند وگیر ودار وگیر وبدار کنایہ از حکومت وفرماندہے ملا مسکین بخاری سر بلند نسازم زنشہ چون منصور - در آن دیار کہ از عشق گیر وداری نیست - ۱۲ بہار |
| گرفتن | پکڑنا | م | | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | نکالنا | برآوردن و کشیدن بصلہ از ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون روغن گرفتن ملا قاسم مشہدے گردش چشم تو آنرا کند خاک چمن میتوان از گل او روغن بادام گرفت - وچون یوسف از چاہ گرفتن محسن تاثیر بشوقی بہر مضمون خامہ ام رو وروات آرد - کہ پندارے بہر وہم یوسفی از چاہ مے گیرد - وچون گلاب گرفتن طالب آملی زبس گریستہ ام گل فتادہ در چشم - کنون بحسرت از ان گل گلاب مے گیرم - سنجر کاشی گر چرود رچمن خلق تو زنبور عسل - چہ عجب گر زگل شمع بگیرند گلاب - ۱۲ |
| ایضاً | بندکرنا | بندکردن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون سرچشمہ گرفتن شیخ شیراز سرچشمہ شاید گرفتن بمیل - چو پر شد نشاید گزشتن بہ پیل - وچون راہ گرفتن شیخ اوحدی دل سے بردا مشب زمن آن ماہ بگیرید - وزد است وشب تیرہ بروراہ بگیرید - حزین راہ از ہمہ سو بر خبر خویش گرفتیم در سنگ فروغ شرر خویش گرفتیم - وچون چشم گرفتن محمد قلی سلیم خوش آن مستی کہ چون گل در گلستان چہرہ بکشاید - در آیم غافل از دنبال چشم باغبان گیرم طاہر وحید درجہان ارباب ہمت نیز بے حاجت نیند - از متاع آفرینش چشم |

| مصدر فارسی | معنی اردو | [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | سے گریم ما - وچون آواز گرفتن سلیم بگلشن دام زلف وسرمہ چشمش زصیادی سیکے بلبل گرفت ودیگرے آواز بلبل را - وچون خانہ وروزن گرفتن صائب گرفت خانہ خورشید را بدود چراغ سیہ دلی کہ ترا خال برعذار گذشت - تاگرد خانہ از رخ او روشن آئینہ گیرد زآفتاب بگل روزن آئینہ - ولہ باخموشی منع آہ گرم از دل چون کنم - کے توان باموم راہ روزن مجمر گرفت - وچون نفس گرفتن خواجہ شیراز میخواست گل کہ دم زند از رنگ وبوے یار - از غیرتش صبا نفس اندر دہان گرفت وچون سر راہ گرفتن حزین کسی راہر قدر دل شہرہ باشد ورجگر دارے - سر رہ چون بآن بیگانہ خوے سرگران گیرد - ۱۲ |
| گرفتن | بند ہونا | بند شدن بچیزے و در چیزے | | ایضاً | ایضاً | چون آواز گرفتن سلیم خروش سیل سرشک مرا علاجی نیست - زسنگ سرمہ کے آواز آب سے گیرد - ۱۲ |
| ایضاً | اٹک جانا | م | | | | چون استخوان درگلو یا در ناف گرفتن شیخ شیراز توان زخلق فرو بردن استخوان درشت - وسے شکم بدرد چون بگیرد اندر ناف - حزین سعادتمند را باشد گوارا سختئے عالم - ہمارا درگلو ہرگز ندیدم استخوان گیرد - وچون در نیام گرفتن تیغ - ۱۲ |
| ایضاً | اُٹھانا | برداشتن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون دل از چیزے گرفتن یحیی کاشی آرزوے سلطنت جا ودولت بیجا گرفت - گر دل از دنیا بگیرے میتوان دنیا گرفت - وچون خشت گرفتن صائب گرفت از سر خم خشت پیر بادہ فروش - چراغ عیش برون آمد از تہ سرپوش - وچون بار گرفتن میر معزی بہا ذنامہ شہرت زمانہ بتارک - گرفت بار قبولت ستارہ برگردن وچون کف دعا گرفتن اثر درراہ انتظار مراحل فقیہ شہر - وایم کف دعا چو تراز و گرفتہ است - وچون پردہ گرفتن از چیزی حزین از دیدہ دل پردہ پندار گرفتیم - تا رخصت نظارہ زدیدار گرفتیم - وچون خار گرفتن از راہ صائب سہل باشد گل بجیب دوستداران ریختن - از رہ دشمن بمژگان خاری باید گرفت - ۱۲ |
| ایضاً | ملول ہونا | ملول شدن ۱۲ ن بہار | | ایضاً | ایضاً | محمد قلی سلیم یارب چہ گل شگفتہ زمکتوب ما کہ باز - باد صبا ملول و کبوتر گرفتہ است - |

| مصدر فارسی | معنی اردو | [illegible] | مصدر عربی | [illegible] | [illegible] | محاوره و سند وغیره |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| | | | | | | صائب باخاطر گرفته کدورت چه مے کند - با کوه درد سنگ ملامت چه مے کند - اگر گرفته دلے از جهانیان صائب - زخویش خیمه برون زن جهان دیگر باش - کمال خجند دارد گرہے زلف پیوسته بابرو - گوئی دولت از صحبت احباب گرفته است ۱۲ |
| گرفتن | چپکنا | باہم چسپیدن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون بیکدگر گرفتن ورق امیر خسرو - دفتر غنچه را که نم بگرفت - ورقش بیکدگر گرفت اینک - ۱۲ |
| ایضاً | خراشیدہ ہونا | خراشیدہ شدن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون آواز گرفتن کمال خجند بوے تو چون شنید گل عندلیب هست - چندان کشید ناله که آواز او گرفت علی خراسانی - سر حلقه ماتم زدگان ناله من بود - از کثرت ناله‌ام آواز گرفت است - بابا فغانی - بسکه مے خوانند دلها را بکوئے ہر نفس - بلبلان را در گلستانها گرفت آوازها - طغرا - گر آواز عوعو گرفت از ملال - علاجش مفرح بود از شغال - ۱۲ |
| ایضاً | منقش اور نقش پذیر ہونا | منقش شدن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | چون رقم گرفتن ملا شانی تکلو - چو من بیچر بے زبانی سخن کنم تحریر - ز بی زبانی سخن من رقم نمی گیرد - ۱۲ |
| ایضاً | شروع کرنا | شروع کردن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون آفرین گرفتن نظامی - بر گرفتند بر شهریار آفرین - که یار تو باد اسپهر برین - وچون ستایش گرفتن وله - ستایندگان جمله در بارگاه - ستایش گرفتند بر بزم شاه - وچون نفرین گرفتن فردوسی - گرفتند نفرین به بهرام بر - بران جام و آرنده جام بر - وچون گله گرفتن مولوی معنوی - شرح آن بگذارم و گیرم گله - از جفاے آن نگار ده دله - وچون از سر گرفتن واله هروی - دل وقت شاد ز غم فرده اشکبار را - از سر گرفته‌ام دگر از گریه کار را - ۱۲ |
| ایضاً | جڑ پکڑنا اور جمنا | ریشه دواندن و بیخ گرفتن ۱۲ ن بہار | | ایضاً | ایضاً | چون گرفتن نهال و درخت شفیع اثر - تمنا در بهشت خاطرم مسکن نمیگیرد - نهال آرزومندی درین گلشن نمیگیرد - ۱۲ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | مصدر فارسی ہم معنی یا مترادف | مصدر متعدی | ماضی مطلق | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| گرفتن | لانا | آوردن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون ثمر گرفتن کشمیری محبت رالیس از قطع محبت لذتی باشد۔ کہ شاخ نخل پیوندی بیاز اوّل ثمر گیرد۔ ۱۲ ان بہار حزین سہیل اشک من پرورده آن سیب زنخدان را۔ خورد خونہا چمن بیا نہالے تا ثمر گیرد۔ ۱۲ |
| ایضاً | کھودنا اور لگانا | کندن وزدن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون نقب گرفتن میر خسرو رح عالمے راقوت بخشد شاہ وہم کارش بہاست۔ قلعہ رانقب گیرد موش وہمنامش غراست۔ ۱۲ بہار |
| ایضاً | پہنچانا | رسانیدن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون آب گرفتن مخلص کاشی چہ باک از سیکشی ہنگام خط خوش نکویان راکہ چون گلزار گرد وسبز دہقان آب مے گیرد۔ ۱۲ بہار |
| ایضاً | پینا | خوردن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون مے گرفتن باقر کاشی خون خورده ام نہ بادہ کہ زہرم نصیب باد۔ دور از لب توچون مے بعیش گرفتہ ام۔ حافظ رح بر برگ گل بخون شقایق نوشتہ اند۔ کان کس کہ پختہ شد مئی چون ارغوان گرفت۔ و چون بادہ گرفتن مخلص کاشی دو جہان راکند از گردش یک ساغر مست چشمت این بادہ ندانم زکجا مے گیرد۔ و چون آب گرفتن نہال کلیم در باغ دہر جز گل پژمردگے ندا د۔ گوئی نہال بخت من آب از تبر گرفت۔ ۱۲ ان بہار |
| ایضاً | کھانا | خوردن | | ایضاً | ایضاً | چون زخم گرفتن صائب خضر چون آب زعمر ابدی می گذرد۔ کہ ز شمشیر تو یک زخم نمایان گیرد۔ ۱۲ بہار |
| ایضاً | ترکرنا | ترکردن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | صائب از دست ترکتاز حوادث کجا رویم۔ ما راسیان بادیہ باران گرفتہ است۔ ۱۲ ان بہار |
| ایضاً | غرق کرنا | غرق کردن ۱۲ ن بہار | | ایضاً | ایضاً | محمد اسلم سالم ہستی کہ مرگ خانہ خراب بش گرفتہ است۔ یونان کہنہ الیست کہ آبش گرفتہ است۔ ۱۲ ان بہار |
| ایضاً | پوچھنا | پرسیدن ۱۲ ن بہار | | ایضاً | ایضاً | چون خبر گرفتن والہ ہروی جرم نگیرد وچون پے عرض لب کشایم۔ ز سوال بیش گوید چو توبیخبر ندارم۔ حزین اگر گرفت اشک بے سر تا دامن محشر۔ محالست از دل گم گشتۂ عاشق خبر گیرد۔ وچون احوال گرفتن سید حسن خالص تو خود ای |

| مصدر فارسی | معنی اردو | [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | آفت ولہا چہ بگوئیم بگو۔ روز محشر اگر احوال دل از ما گیرند۔ ونیز خبر گرفتن باصطلاح نوطیان وشوخ طبعان ایران فعل بد را گویند طغرا تا گشتہ ام بے پا وسر از من نمیگیر وخبر۔ آن بت کہ بیشتم بہر زر نا خواندہ صد بار آمدہ۔ ۱۲ ان بہار |
| گرفتن | ہونا | شدن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون خون گرفتن دل امیر خسرو گر بجوے شیر ورشد جوی خونش۔ دل کہ خون گرفت از بوے خونش۔ ۱۲ |
| ایضاً | کاٹنا | قطع کردن و بریدن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون سر گرفتن صائب خلوت عشق کجا نغمہ منصور کجا کیست این شمع پریشان شدہ را سر گیرد۔ وچون ناف گرفتن طاہر وحید در تعریف اسپ گوید سوبنوعی فنا واست عاشق مصاف۔ کہ گوے بچنگش گرفتند ناف۔ ۱۲ ان بہار وچون دست گرفتن مخلص کاشی کشکول فقر باد چو شد شاخ بے ثمر۔ دست ارونہندہ نیست سر الیش گرفتن است۔ وچون ناخن گرفتن حاجی گیلانی ناکس زیادہ سر چہ شود دست از و مدار۔ ناخن چو شد بلند گرفتن سزاے اوست میر یحیی کاشانی بے یاوری چکار کشاید ز دست کس۔ از ناخن گرفتہ گرہ وا نمی شود۔ ۱۲ بہار |
| ایضاً | پاک کرنا اور پوچھنا | چیدن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون نم گرفتن شفیع اثر با آستین گرفت نم اشکم از جبین۔ با آب دیدہ شست ز رخسارہ ام غبار۔ ۱۲ ان بہار |
| ایضاً | کاٹ کہانا اور کاٹنا | گزیدن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | مخلص کاشی رقیب دامن مخلص گرفت در کویش۔ سگ درغزندہ ندیدم کہ آشنا گیرد۔ ۱۲ ان بہار وچون پشت دست بدندان گرفتن صائب یک عمر پشت دست بدندان گرفتہ ایم۔ تا بوسہ از ان لب خندان گرفتہ ایم۔ ۱۲ |
| ایضاً | گہٹانا | کم کردن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون زور گرفتن صائب بتوان باہ کام دل از آسمان گرفت۔ زور کمان بگرمے آتش توان گرفت۔ ۱۲ ان بہار |
| ایضاً | پانا اور حاصل کرنا | یافتن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون جان گرفتن صائب از وصال ماہ مصر آخر زلیخا جان گرفت۔ دست خود بوسید ہر کس دامن پاکان گرفت۔ وچون فیض گرفتن ولہ مخمور نقل و مے روشن نگرفت فیضی کہ از ان چشم چو بادام گرفت است۔ وچون کام گرفتن حزین اگر دست مرا |

| مصدر فارسی | مصدر اردو | معنی اصلی یا مجازی وغیره | ماخذ یا اصل یا مرادف | مصدر جعلی | ماضی مطلق | مضارع | محاوره وسند وغیره |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| | | | | | | | ساقی بیک رطل گران گیرد - الهی درجهان کام دل از بخت جوان گیرد - گداز شرمم بکسر ژاله سازد نرگستان را - نظر چون کام خاطر زان جبین خوی فشان گیرد - ۱۲ |
| گرفتن | مسخر کرنا | تسخیر کردن ۱۲ ن بهار | | | ایضاً | ایضاً | ۵ عراق و پارس گرفتی بشعر خوش حافظ - بیا که نوبت بغداد و وقت تبریز است - ۱۲ ن بهار ناطق آن شاعرم که شهرت شعرم جهان گرفت - چون صیت کام بخشی دستور شه نشان - ۱۲ |
| ایضاً | سیکهنا | آموختن ۱۲ ن بهار | | | ایضاً | ایضاً | چون مشق گرفتن از چیزے طالب آملی من چگونه رسد پیچ و تاب موے بر آتش - که من ز موے میان مشق پیچ و تاب گرفتم - وچون وحشت گرفتن صائب گردباد از من طریق دشت پیمائی گرفت - وحشت از مجنون ما آهوے صحرائی گرفت - وچون درس گرفتن طالب آملی سگالے که درس تبسم ز غنچهٔ تو گرفت - چه خندهای نمک ریز بر صبا که نکرد - ۱۲ بهار ن |
| ایضاً | پڑهنا | خواندن | | | ایضاً | ایضاً | چون سبق گرفتن غنی بیوجه مدان جاہلے ما که ز استاد - از همت عالی نگرفتیم سبق را - صائب طوطی من سبق از سینه خود مے گیرد - پشت آئینه مرا مانع گویائی نیست - ۱۲ |
| ایضاً | اختیار کرنا | اختیار کردن ۱۲ ن بهار | | | ایضاً | ایضاً | چون شیوه گرفتن سنجر کاشے چون سرو هر که شیوهٔ آزادگی گرفت - نے شکوهٔ خزان و نه شکر بهار کرد - وچون راه گرفتن کمال خجند بفرست کمال این غزل تر سوی تبریز - چون خیل سرشک ره سر خاب گرفت است - خسرو رخ میخواند اجل بر استانت - بوسے بزنیم و راه گیریم - شیخ شیراز اگر یک سواری ره خویش گیر و گر پاے بندی رضا پیش گیر - ۱۲ بهار |
| ایضاً | قبول کرنا | پذیرفتن ۱۲ بهار | | | ایضاً | ایضاً | چون عبرت گرفتن واله هروی هیچکس عبرت نمیگیرد ز حال دیگران - هر که آمد درجهان کور آمد و بینا گذشت - حزین کالاے کمالست که معیوب نظرهاست - عبرت بجهان از هنر خویش گرفتیم - وچون نقش گرفتن صائب چنین که من ز لباس تعلق آزادم - عجب که پهلوے من نقش بوریا گیرد - خاقانی دل نقشی از مراد چه موم از نگین گرفت |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی اگر مصدر فارسی با متعلقات بیان شود | مصدر متعدی | ماضی مطلق | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | یک لحظه جفت بوهمه عمر فرد ماند ۱۲ بہار |
| گرفتن | فرض کرنا | فرض کردن ۱۲ ن بہار وارسته | | ایضاً | ایضاً | صائب من گرفتم که قمار از همه عالم بروی - دست آخر همه انداخته مے باید رفت - و صاحب بہار عجم نگاشته که بمعنی غیر از صیغه متکلم مستعمل نیست و نیز وے نگاشته که بعد آن کاف بیانیه ناگزیر است و مؤلف گوید که بر غلط بودن این کلیه گواه است این دو شعر استاد که خود مشار الیه بسند این معنی آورده صائب من گرفتم بر نیارد موج شمشیر از نیام - از هوا سے خود خطر دارد حباب زندگی میرزا ملک مشرقی و داغ صفر گشودن که سے تواند کرد - ور امید گرفتم کلید پیدا کرد - ۱۲ بہار و نیز صاحب بہار عجم نگاشته که گاہے اگر که حرف شرط است بعد از وے در آرند و این خیلی غریب است ملا وحشی گرفتم گر لبوے من فرستد نامه آن بدخو - کجا قاصد من بدنام را پیدا کند یارب ۱۲ |
| ایضاً | رکھنا | داشتن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون روزه گرفتن اثر مکن ذخیره چو در رفتن است عمر عزیز - بنجو رکه روزه گرفتن حرام در سفر است - کلیم ہلال ابرو نما که چشم تو مست است - مگر بگیر دان مست بیحیا روزه یک ابروت نگرم روزه گیرم از پئے وصل - بدید این دگر ابروکنم قضا روزه شیخ نظامی رحمۃ چو خضر از چنین روزی روزه گیر - چو هست آب حیوان چه خرما چه شیر - و چون ماتم وعزا گرفتن صائب مزن دست تاسف بر هم از ترک حسد کاران - که خون مرده را هرگز کسے ماتم نمی گیرد - عرفی گر ماه و آفتاب بمیرد عزا مگیر - گر تیر و زهره کشته شود نوحه خوان مخواه - ۱۲ |
| ایضاً | باز رکھنا | باز داشتن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون آب گرفتن از کسے ۱۲ بہار محسن تاثیر رخ ز عشاق طلبگار گرفتن ستم است - آب از تشنه دیدار گرفتن ستم است - ۱۲ بہار |
| ایضاً | کرنا | کردن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون وضو گرفتن ملا فوقی دلہاے پاک راز ازل فیض داده اند - گوهر آب صافی طینت وضو گرفت - و چون ترک گرفتن مولوی معنوی رحمۃ ترک دنیا گیر تا سلطان شوی - ورنه همچون چرخ سرگردان شوی - حضرت خسرو رحمۃ بدنامی آوارگی ما چو زدل بود - ترک دل آواره بدنام گرفتیم - ۱۲ بہار حزین همت نکشد درد سر |

| مصدر فارسی | معنی اردو | [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | منت صندل - این بود که ما ترک سر خویش گرفتیم - وچون گواہ گرفتن والہ ہروی زہر کہ ہر چہ رسد دل در قبول کشاست - فراخ حوصلگی را گرفتہ ایم گواہ - وچون کار بر کسی تنگ گرفتن صائب آنکہ چندین قفس از نغمہ سرایان دارد - کار بر بلبل ما تنگ چراسے گیرد - وچون الفت گرفتن میر رضی دانش بسکہ دل الفت بہ تنگ از شوق آن کاکل گرفت - داغ ما عادت بہ بوسے خوش چو زخم گل گرفت - وچون خو گرفتن و عادت گرفتن خان آرزو ہر آدمی بوضع دگر خو گرفتہ است - ما دل گرفتہ دلبرا رو گرفتہ است - وچون سبقت گرفتن مخلص کاشی زہر اہی نفس بجاست منعم - کہ من خویش از حرص سبقت گرفتم - ۱۲ ان و دورین شعر گرفتن بمعنے بردن بہتر و مانوس تر باشد ۱۲ |
| گرفتن | کہولنا | کشادن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون فال گرفتن ظہوری فال دیدار چون گرفت کلیم - قرعہ از لختہا سے طور فگند - ۱۲ ان بہار صائب تا دلے از کف ارباب وفا می گیرد - بارہا فال ز دیوان حباب گیرد - ۱۲ |
| ایضاً | چہپانا | پوشیدن | | ایضاً | ایضاً | چون رو گرفتن تاثیر آخر گرفت از ما آبروے دلکشا را - از ما گرفت رو رانگرفت روی ما را - کمال خجند خوبان ہمہ ز شرم گرفتند روے خویش - پیش تو از نشست مہ آستان گرفت طغرا دیدم بجا بنش ز حیا روے خود گرفت - راہ نگہ بہ نرگس جادوے خود گرفت - وچون پنجہ در آہن گرفتن ملا قاسم مشہدی بگو قاسم طبیبم را کہ گیرد پنجہ در آہن - کہ تند پیداست نبضم نیشتر بر نشتر انداز د - ۱۲ |
| ایضاً | پہننا | پوشیدن | | ایضاً | ایضاً | چون طیلسان گرفتن حزین بدوش نامیہ دیباے بہمنی فگند - ز لالہ برہمن خاک طیلسان گیرد - |
| ایضاً | پہنانا | پوشانیدن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | فقرہ گلستان و درختان را بخلعت نوروزی قباے سبز ورق در بر گرفتہ ۱۲ |
| ایضاً | اندوہ کرنا | اندودن ۱۲ | | ایضاً | ایضاً | چون در حنا گرفتن صائب بسکہ ز دیدہ ریختم خون دل خراب را - گریہ گرفت در حنا پنجہ |

ف اندرون چیزی کردن و پوشیدن چیزی بچیزی چنانچہ گویند چون دیوار بگل ...

| مصادر | معنی اردو | معنی فارسی یا الفاظ ہم معنی | مصدر مرکب | حاصل مصدر | مفعول | محاوره وسند وغیره |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| | | | | | | آفتاب را - درویش واله هروی غم گشت پرستار دولت ترک دو اگیر - عید است سر انگشت سرخشکی سخا گیر - وچون درزر و در گوهر گرفتن یوسف زلیخا جدا ز اسپان زین در زر گرفته - زدمم تا گوشش در گوهر گرفته - صائب چو رشته هر که شد از پیچ وتاب من آگاه - ز آب دیده خود در گهر گرفت مرا - وچون پسته بشکر گرفتن وله بیخودان بوسه ز لعل لب دلبر گیرند - پسته بی پوست چو گردید بشکر گیرند - وچون گوهر در گرد یتیمی گرفتن حزین تا خیره ز نورشش نظر مهر نگردد - در گرد یتیمی گهر خویش گرفتن - وچون در شکر گرفتن حزین شراب اشک تلخم چاشنی از نقل تر گیرد - گران شیرین پسر با دام چشم در شکر گیرد - وله لب خشک صدف ساز و حزین با مهر خاموشی - رگ ابر قلم چون صفحه در آب گهر گیرد - ۱۲ |
| گرفتن | گہن میں پڑنا | در خسوف و کسوف افتادن | | | | چون گرفتن ماه و آفتاب که عبارت است از در عقده راس و ذنب در آمدن ماه و آفتاب ۱۲ بهار جمال الدین سلمان ز آفتاب رخت ماهتاب مے گیرد - ز ماه طلعت تو آفتاب مے گیرد - طغرا مغنی وقت آفتاب طرب - کف نغمه بارست سحاب طرب - نباشم چه سان در مقام شگفت - که این آفتاب از سحابی گرفت - |
| ایضاً | تاثیر کرنا | تاثیر کردن و در رفتن در چیزے ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون گرفتن گریه ـــ نگرفت در تو گریه حافظ بهیچ رو - حیران آن دلم که کم از سنگ خاره نیست - وچون حدیث گرفتن صائب حدیث عشق نگیرد بزاهدان هرگز - وچون خمار گرفتن انوری خیز در اسے بسوح دولت کن - بین که هم ترا خمار گرفت ۱۲ ان ودرین شعر بمعنی لاحق شدن نیکوتر نماید ۱۲ |
| ایضاً | پیدا کرنا | پیدا کردن ۱۲ ن بہار | | ایضاً | ایضاً | چون بها گرفتن مخلص کاشی همیشه جنس هنر رونق از غنا گیرد - گهر ز دست صدف چون رود بها گیرد - ۱۲ |
| ایضاً | رکہنا | نہادن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون پنبه گرفتن بر چیزے طغرا انگیر دیده آن پنبه بر چشم خویش - که از کثرت گریه گردید ریش - ۱۲ ن بہار |
| ایضاً | مواخذه | مواخذه و اعتراض | | ایضاً | ایضاً | چون بر کسے گرفتن ـــ حافظ از خصم خطا گفت نگیریم برو - ور بحق گفت جدل با |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی [illegible] | مصدر عربی | ماضی | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | اوراعتراض کرنا | کردن وعزامت وتاوان نمودن ۱۲ ان | | | | سخن حق نکنیم ۔ ۱۲ |
| گرفتن | اوکھاڑنا | برکندن ۱۲ بہار وارستہ | | ایضاً | ایضاً | چون گرفتن وندان شفیع اثر گرچہ ازافتادن وندان شود گفتار سست ۔ چون تو دندان طمع گیرے سخن گوئی درست ۔ ۱۲ |
| ایضاً | تاننا | زدن . | | ایضاً | ایضاً | چون سایبان گرفتن حزین چو آفتاب زند خیمہ لالہ در ہامون ۔ سحاب بر سر کہسار سایبان گیرد ۔ ۱۲ |
| ایضاً | مبتلا کرنا | مبتلا گردانیدن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون سخنشک ریش گرفتن سے مبتلا گردانیدن سخنشک ریش وآن خشکی است کہ بر روی جراحت بستہ شود ۱۲ بہار انوری گیرد فلک از سخنشک ریشم ۔ من ورندہم سخوبشتن نم ۔ ۱۲ بہار |
| ایضاً | قرار دینا | قرار داون ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون بجویش گرفتن والہروی بخواب بلبل وگل آمدی مگر گرفت ۔ گریستن بجود آن وین بجویش خندیدن ۔ ۱۲ بہار |
| ایضاً | گرنا | افتادن | | ایضاً | ایضاً | چون آتش بجان گرفتن حزین بہ پیش شمع رویت منصب پروانگی دارم ۔ تو چون عارض برافروزی مرا آتش بجان گیرد ۔ صائب بیش ازین بے پردہ حرف عشق را صائب مگو ۔ کز سخنہاے تو آتش در دل عالم گرفت ۔ وچون شرار گرفتن ولہ عشق ازخاکستر ما ریخت رنگ آسمان ۔ این شرار از شوق اول در دل آدم گرفت ۔ وچون پرتو گرفتن در جبیں ولہ خم می جلوہ فانوس تجلی دارد ۔ پرتو روے تو تا در می گلفام گرفت ۔ ۱۲ |
| ایضاً | بنانا | ساختن | | ایضاً | ایضا | چون آشیان گرفتن حزین حزین از پای شبنم براہ انتظار او ۔ چو مجنون بر سر شوریدہ گر مرغ آشیان گیرد ۔ ۱۲ |
| ایضاً | باندھنا | بستن | | ایضاً | ایضاً | چون احرام گرفتن صائب کر یعقوب صفت جامہ نظارہ سفید ۔ چشم نرگس بتماشاے تو احرام گرفت ۔ ۱۲ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | مصدر مترادف بمعنی یکی [illegible] | [illegible] | ماضی مطلق | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| گرفتن | پُر کرنا | پُر کردن | | ایضاً | ایضاً | چون پیمانہ گرفتن از جیسے حزین ساغر بستانیم حزین از کف ساقی - پیمانہ زخون جگر خویش گرفتیم ۱۲ |
| ایضاً | مزاحم اور طالب قصاص ہونا | مزاحم شدن وقصاص خواستن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون بخون گرفتن سے مزاحم شدن بعلت خون وقصاص خواستن ۱۲ بہار خواجہ جمال الدین سلمان فردا کہ کشندہ را شہیدان - گیرند بخون بدین بہانہ - من دامن آن نگار گیرم - وزہر دو جہان کنار گیرم - وخون گرفتن بمعنی واجب القتل شدن وقصاص گرفتن ۱۲ ان بہار ے خورد خون من و از تنگی فرصت صائب - خون خود را نگرفتم زلب یار دریغ - ے چو من در خراشش کنم پاے پیش - کرا خون گرفتہ است کاید بہ پیش - ۱۲ ان بہار |
| ایضاً | آڑ کر لینا | کشیدن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون سپر گرفتن بر رخ بیدل رح چو مضطرب شود جلوہ کرنا گہان - بکف ازنی و جنگ تیر و کمان - سپر بر رخ خویش گیر و زود - دل کیست کا بنجا نگرود ہدف - ۱۲ |
| ایضاً | مرکوز اور منتقش کرنا | منتقش کردن | | ایضاً | ایضاً | چون بدل گرفتن سے یاد داشتن ۱۲ وارستہ حسن بیگ عجبے فلک بعجز خود از ہر کہ یافت آزاری - بدل گرفت و لیعہد تو انتقام کشید ۱۲ وارستہ |
| ایضاً | دبانا | فشردن | | ایضاً | ایضاً | چون انگشت گرفتن سنجر در معراج گوید ے چو پہلو آشنا شد باز مینش - گرفت انگشت پا روح الامینش - ۱۲ |
| ایضاً | لاحق ہونا | لاحق شدن | | ایضاً | ایضاً | چون تب یازہ گرفتن عضا بری چنان دشمن از بیم تیغ تو لرزد - کہ گوئی گرفت است تب یازہ اورا - ۱۲ |
| ایضاً | نامور اور مشہور ہونا | نامور و مشہور شدن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون نام گرفتن اشرف در جہان با جملہ گمنامی گرفتن نام نیک - پیش ما مشکل تر از حل معما کردنست - ۱۲ |
| گیراندن | مقید اور ماخوذ کرانا اور پکڑوا دینا | مقید گرداندن و در پای حساب آوردن و بسزا آوردن محصلان شدید | | | گیراند | طغرا شاہے کہ زمن را بر من گیراندہ - دنبالہ چین را بختن گیراندہ - زان پیش کہ یک خطا بہ بیند از ما - ما را بد و لیوا ہزن گیراندہ گیراندہ بپاے حساب آمدہ و قید شدہ بعلت مطالبہ زر سعید اشرف شمع شد و در دو جنت پاسے بست شمعدان - شرط باشد کندہ بر پا عامل گیرندہ را - وصاحب بہار عجم نگارد - گیراندن |

| مصدر فارسی | معنی اردو | [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | مبتلا ساختن ۱۲ ۱۲ وارستہ بہار | | | | مقید گردانیدن و دریاسے حساب آوردن لبنر اوسے محصّلان شدید مبتلا ساختن وقید شدن براسے اداسے زر واجبی و در بعض جاہا بزور کسی را قید کردن وتاوان گرفتن و در نوادر نگار دگیراندن بزور کسے را قید فرمودن براسے تحصیل زر واین را بتازے مصادره گویند ۱۲ |
| گیراندن | روشن کرنا | افروختن | | | ایضاً | چون چراغ وشمع گیراندن تاثیرسے کند ادبار را اقبال روشن گوہرسے شمع وہنگام گیراندن بدولت سے میرسد۔ گرچہ از افسردگیہا چون چراغ کشتہ ام۔ می تواند یک نگاه گرم گیراندن مرا۔ ۱۲ |
| ایضاً | روشن کرانا | افروزانیدن ۱۲ بہار وارستہ | | ایضاً | ایضاً | چون چراغ گیراندن ۱۲ بہار وارستہ |
| گرویدن | ایمان لانا | ایمان آوردن ۱۲ ان | ایمان | | گروو | عرفی از ان بمن گرویدند طائران حرم۔ کہ ہر نوا کہ شنیدم شناختم زکجاست۔ ۱۲ |
| ایضاً | مطیع ہونا | سر باطاعت نہادن ۱۲ اب | | | | |
| ایضاً | قبول کرنا | پذیرفتن ۱۲ اب | | | | |
| ایضاً | کسی کی اطاعت و محبت دل سے اختیار کرنا | بردل محبت و اطاعت شخصی راگرو بستن ۱۲ اب | | | | |
| گریختن و گریغتن و گریزیدن | بھاگنا | رسیدن ۱۲ اب ن | فرّ ابود توحّش | گریخت و گریغ و گریز بمعنی وحشت | گریزد | سنائی هر در اگلشن است سایہ تیغ۔ ورنہ گیرد چو جیز راه گریغ فردوسی کس از داد یزدان نیابد گریغ۔ اگرچہ بہ پرّو برآید بمیغ۔ شیخ شیراز رح چو جنگ آوری باکسی در ستیز۔ کہ ازوسے گریزت بود یا گریز۔ میر خسرو رح وزو بعهدت از و رفتنہ خیز۔ کرده چو شیر از |

لہ دان ور اصل بمعنی گردن نہادن است و آنرا دورکن ایمان تصدیق قلب وادن زبان احکام دین بکار معنی رو بما خود سپاس بعنی خود را در گروکسی داشتن بدین قیاس گرویده و گرویدن ۱۲ ان

کسی اول رو دادہ تحقیق دوم ۱۲ اب ان بہار

لہ نقض ایں بعد مجمع ۱۲

| لغات فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره وسند وغیره |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| گریغتن و گرغتن مخفف گریختن ۱۲ ان وہمہ بالضم و بہ کاف تازی نیز ۱۲ ان | | | | | رسیدگی ۱۲ ان وگریزام نیز | | تفت آتش گریز۔ ودرخود گریختن بمعنی حواس جمع ساختن وبحال خود پرداختن و درکسی گریختن التجا بردن بکسی ۱۲ بہار شیخ شیراز رحہ غیر از تو ملاذ و ملجائم نیست۔ ہم در تو گریزم از گریزم گریزپا مطلق حیوان متوحش ورمندہ ہندی بھگوڑا و بمجاز ہر چیز بے ثبات و ناپائدار اطلاق کنند سلیم گریزپاست نشاط جہان درین گلشن۔ زدست خود نہ گذاری نذر و مینا را ــ زلف و رخ تو اے صنم دیدم و گفتمش کہ خوش سلسلہ بند ساختی حسن گریزپائے را۔ ظہوری گرچہ خود را بآب خواہد داد۔ گوسِشک گریزپا بگریز۔ گریزگاہ بجائے کہ گریختہ پناہ گیرند صائب راز دل عاشقان زسینہ عیانست۔ عرصۂ محشر گریزگاہ ندارد۔ وگریختہ خواب چشمے کہ خواب نتواند کرد۔ زلالی در قسمیہ گوید ــ بدل طپیدن شب زندہ وافردہ فراق بچشم اشک پراگندہ وگریختہ خواب۔ ۱۲ بہار |
| گریختن | قطع تعلق کرنا | قطع تعلق کردن | | | ایضاً | ایضاً | بحرف از مستعن نظامی رحہ کہ پیشہ وراز پیشہ بگریختہ۔ بکار وگس در آویختہ۔ ۱۲ |
| ایضاً | دور رہونا | دور شدن | | | ایضاً | ایضاً | چون رنگ گریختن طاہر وحید مضطرب بودم چو عکسش میہمان دیدہ بود۔ نقد دلہا بردچون از چہرہ رنگ من گریخت۔ ۱۲ |
| ایضاً | پرہیز کرنا | اجتناب کردن | | | ایضاً | ایضاً | اسد رشتاب وبخون ما آویز۔ وزخیالات بیہدہ بگریز۔ ظہوری عشق مے در رہ از ہوا بگریز۔ در دمیخواہی از دوا بگریز۔ مے صحبت اثر دہد ترسم۔ از حریفان بیوفا بگریز۔ حیف باشد کہ ہیچ باشی۔ ہان ظہوری زمدعا بگریز۔ ۱۲ |
| ایضاً | نفرت کرنا | نفرت کردن | | | ایضاً | ایضاً | چنانکہ گویند طبعم بگریخت ۱۲ |
| گریستن و گرییدن و گرستن مخفف آن ۱۲ ان | رونا | اشک ریختن ۱۲ ان بہار | | بکاء | گریہ وگری | گریہ | وحید درگریہ من گشت نہان جسم نزارم۔ صد شکر کہ گریہ بہ آخر بسر آمد۔ باقر کاشی دریا و تو بگریستنی دیدہ بدل داشت۔ بکشادم از ین خانہ دری چند بدریا انوری گرخندہ وان بہر عمریست گوید زہر خندہ۔ ور بگریم وان بہر روزیست گوید خون گری ملا فوقی یزدی گر بگویم کہ درون دل من پنہان چیست۔ بگری زار و بدانی کہ غم ہجران چیست۔ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی حقیقی یا مجازی با حوالۂ کتب لغت | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | گریہ معروف و گری مخفف آن سنائی جز او وکس ندیده از بشری - در طلب گاہ خندہ گاہ گری - آے گریہ وبہ گریہ بمعنے گریہ کن عزیب است ملا فوقی یزدی بگریہ بر چمن حسن خود کہ ریش چو ابر - سیاہ خانہ کشید وہوائے باران شد - ۱۲ ان گریۂ شمع معروف صائب ز سوز عشق بود خار خار گریۂ شمع - بدست شعلہ بود اختیار گریۂ شمع - گریۂ خامہ کنایہ از ریختہ شدن نقوش از خامہ گریۂ روحانی مراد از گریہ باطنی کہ عبارت از غم و اندوہ بسیار کہ در ظاہر بسبب آن چشم تر نشود و این حالت در وقت کمال غم و الم کہ حیرت از ان مستولی شود واقع مے گردد گریۂ تاک و گریۂ رگ تاک کنایہ از شراب انگور صائب تو فکر نامۂ خود کن کہ مے پرستان را - سیاہ نامہ نخواہد گذاشت گریۂ تاک - گریۂ از سر مستی بہ تمہید ستی خویش - چون رگ تاک نکردیم درین فصل بہار - گریۂ شیشہ کنایہ از ریختہ شدن شراب در جام از شیشہ گریۂ دولاب ریختن آب از کوزہائے دولاب در وقت بر آوردن از چاہ علی خراسانی چشم تر من بیاد لعلت - در گریہ بود بسان دولاب - گریۂ مستانہ گریہ کہ در حالت مستی شراب رو دہد انش ما بذوق گریۂ مستی درین بزم آمدیم - می بدہ ساقی بقدر آنکہ چشمی تر بود - ۱۲ بہار |
| ایضاً | برسنا | بارش کردن ۱۲ ب ن | | ایضاً | ایضاً | چون گریستن ہوا نظامی مخیبان مرا تا نخنی ز جا - نخندد زمین تا نگرید ہوا - ۱۲ وحید ٥ اگر برق خندد بگرید ابر - من از گریۂ خود دو چندان بخندم - ۱۲ |
| ایضا | خون گرانا | خون ریختن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | چون گریستن تیغ خواجہ جمال الدین سلمان ہر کجا تیغت ہمی گرید ہمی خندد اجل - ہر کجا کلکت ہمی بالد ہمی نالد بخا - ۱۲ ان ٥ دہن مملکت نخندد خوش - تا سر تیغ تو نگرید زار - ۱۲ |
| گزاردن و گزاریدن بروزن شماریدن ۱۲ ب | ادا کرنا | ادا کردن ۱۲ ان ب وصاحب بہار عجم ونوادر المصادر | تادیہ قضاء توفیہ | گزارہ و گزارش و گزارشن بنون در آخر | گزارد | چون خدمت و نماز گزاردن و وام و جز آن سراج الدین راجی چون بود دولت ترا فرمان بذیر - چون بود ہمت ترا خدمتگزار - گو سے با دولت کہ کام او بدہ - گو سے با ہمت کہ وام او گزار - شیخ شیراز دامش مدہ آنکہ بے نماز است - گرچہ دہنش ز فاقہ باز است ۱۲ |

[illegible] ۱۲ ان ب ج

| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | نگاشته کمال از<br>کلام بعضی استادان<br>که این لفظ را<br>بمعنی گذاشتن و<br>ادا کردن بطریق<br>ایهام استعمال<br>فرموده اند مستفاد<br>می شود که بدین معنی<br>بذال معجمه است<br>نه بزاے هوز<br>والصواب عند<br>الله ۱۲ ان | | | | کو فرض خدائی گزارد - از قرض تو نیز غم ندارد - گزاره و گزارش و گزارشن بنون<br>در آخر سه معنی دارد اوّل بمعنی تعبیر خواب فردوسی تو این خوابها را بجز پیش او -<br>مگوے و زناد ان گزارش مجو - زرالتشت بهرام چو بشنید غند و گزارشن<br>خواب سوے خانه بگرفت راه شتاب - دوم بمعنی شرح و تفسیر نظامی رح گزارش<br>چنین میکند چو سحر سخن را بیاقوت اسکندری - حکیم ناصر خسرو<br>سخن حجت گزاردسخت زیبا - که لفظ است منطق را گزاره - ۱۲ ان ج سیوم بمعنی<br>گفتن آمده گزارشگر معبّر و مفسر و گزارنده و آرنده و پذیرنده و قبول کننده نیز نوشته<br>اند سنائی چار گوهر بسعی هفت اختر شده بیرنگ را گزارشگر - اے سفر<br>و گزار ابضم اوّل بروزن بدار اسحق گزارواد اکننده سخن ۱۲ ب نظامی گزاراے نقش<br>گزارش پذیر - که نقش گزارش ندارد گزیر - و مخفی نماند صاحب بهار عجم در مصطلحات<br>بهار عجم بیت هذا البسند گذار ابذال معجمه و در نوادر المصادر بسند گزار ابزاے هوز نگاشته<br>و گزار او برهان هم بزاے هوز مرقوم است لهذا بزاے هوز صحیح تر مے نماید -<br>گزارشنامه و گزارشتی نامه و گزارنامه و گزاره نامه و گزرنامه کتاب<br>تعبیر خواب و تفسیر و صاحب برهان قاطع نگارد گزارش بمعنی تعبیر خواب و بمعنی<br>شرح و تفسیر عبارت هم و بمعنی گفتن و ادا کردن سخن و گزرانیدن بمعنی ورگزار و پیشکش<br>نیز و گذشتن را نیز گویند و گزارنده بمعنی گذرانندہ و ادا کننده و گوینده و نگارنده یعنی نقش کننده<br>و گزار بروزن خمار شتر حجام و قصاد و حاک تصویر و بمعنی اداے قرض و نماز و جز آن و امر بدین معنی<br>هم و ادا کننده نیز و بمعنی خواب هم نظر آمده گزاریدن بروزن شماریدن بمعنی گذاردن و ادا کردن<br>باشد اعم از قرض واپس دادن و نماز کردن و سخن گفتن و گذرانیدن بمعنی درگزار کردن و پیشکش<br>کردن و طرح نمودن و نقش و نگار نمودن اوّل نقاشان باشد که با صطلاح ایشان آب<br>رنگ گویند ۱۲ ب و صاحب جهانگیری گزار را بدو معنی نگاشته یکی ادا کردن قرض لسند<br>این شعر سعدی رح خدا ترس باید امانت گزار - امین کز تو ترسد امینش مدار - |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی انتخابی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | دوم بمعنی نقش کردن ۱۲ |
| گزاردن | تعبیر خواب کی کہنا | تعبیر خواب گفتن ۱۲ ان | | | ایضاً | |
| ایضاً | شرح یا کلی کرنا | تفسیر سخن کردن ۱۲ ان | | | ایضاً | |
| ایضاً | تصویر بنانا | نقش بستن ۱۲ ان | | | ایضاً | و از قول برہان بمعنی خاکہ تصویر ساختن مستفاد می شود چہ او نگارد گزاردن بمعنی نقش و طرح کردن اوّل نقاشان و طراحان نیز باشد ۱۲ |
| ایضاً | کہنا | گفتن ۱۲ ان ج | | | ایضاً | **حکیم قطران** گر گزارد نظم بارد لفظ او ور نظم سیم ور نویسد نثر بارد کلک او دُر نثیر ۱۲ ج |
| گزردن و گزریدن و گزیردن ہر سہ بالضم | چارہ اور علاج کرنا | چارہ و علاج کردن ۱۲ ان ب | | گزرد گزرد ۱۲ ب و گزیرد و گزیر و گزیرہ بمعنی چارہ و علاج ۱۲ ب ان بُد | گزیرد گزرد | **انوری** بر عادتے کہ باشد گفتیم کیست این گفت آنکہ نیست در غم و شادی از و گزر ـ **نجیب الدین جربادقانی** تراست سایہ جائے کہ خلق را امروز ـ زجان گزیرہ و از سایہ تو نیست گزیر ـ و ناگزیر و ناگزرد و ناگزران بمعنی ناچار و لاعلاج **انوری** شدہ ناگزرانست چو جان در بدن ملک ـ یا رب تو نگہدار مر این ناگزران را ـ باد مہر چون آفتاب و آسمان ـ در نظام کل وجودت ناگزرد ـ ناگزیر زمانہ بادسخات ـ تا کہ از چارہ و نہ سہ ناگزرست ـ **سنائی** ۱۲ ج ہستم از ہر کہ ہست جملہ گزیر ـ ناگزیرم تو پیش درا بپذیر ولہ از ہمہ چیز م گزیر از ہمہ جان و دل است ـ آن تو ئی کز کل عالم ناگزیری ناگزیر ـ و ناگزیر و ناگزرد اے چارہ نبود **ناصر الدین عیش** بار انگز زد از جام مے ـ آن مسی کش در و سر نبود ز پی **منوچہری** ہمیشہ تا نگزیرد بروزگار بہار ـ درخت را ز نسیم و گیاہ را ز میاہ ـ زداد و دانش تو تازہ باد دولت و دین ـ چو از نسیم درخت و چو از میاہ گیاہ ـ ۱۲ |
| گزیدن بالفتح بر وزن وزیدن ۱۲ ب ان بہار | کاٹ کہانا | نیش زدن ۱۲ ان و صنایر ہان | عض ۱۲ ص کدم | گزایش | گزد و گزاید ۱۲ ب | **گلستان** مردک سنگدل چنان بگزید ـ لب دختر کہ خون ازو بچکید ـ حصنا و نگاہ ـ گزیدن بالفتح بریدن و بدندان گرفتن و نیش زدن ـ و ترسیدن و رنجیدن و این مجاز است |

بضم اوّل چارہ و علاج ... لاعلاج ... [illegible] ... گزیدن ... گزیرہ و گزیدن ... [illegible] ... ۱۲ ان

| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | نگاشته که گزیدن بمعنی نیش زدن است خواه بآلت باشد خواه بزبان و بدندان گرفتن بانیش گویند خواه انسان بگیرد خواه حیوان ۱۲ افافهم | کهس<br>کهش<br>کسع<br>نخبه<br>آنرم ۱۲<br>تستین ۱۲<br>ضرس | | | و گزنده و گزا اسے امر و گزآیان بمعنی گزنده و برین قیاس گزد و گزاید خسرو شیرین<br>سے یکے کم خور وکین جان سے گزاید - سیکے پُر خور وکین جان سے فزاید سعدی<br>گر بتہ زندگانی بنشت است دیر - نہ مارت گزاید نہ شمشیر و شیر فخری نخورد و بیچکسی<br>سے کہ روزگار نگفت یعنی کہ زود مراین سے خوند را بگزا اسے مخلصی حقا کہ<br>شکر زہر شود تلخ و گزایان - گر نام خلافش بنگاری بشکر بر شیخ نظامی رحمہ خوش<br>داستانی زد آن ہوشمند - کہ بربا گزاینده ناید گزند - ۱۲ ان گزیده دندان زده چون سگ<br>گزیده و مار گزیده و کودک پستان گزیده و این استعاره است صائب از خوی<br>خویش بدگہر آزار میکشد - خون است شیر کودک پستان گزیده را - و گزا اسے بمعنی گزاینده<br>چون زبان گزا اسے عمر گزا اسے جان گزا اسے مردم گزا اسے دشمن گزا اسے دولت<br>گزا اسے شکر گزا اسے ۱۲ بہار ظہوری نام فراق سے برم زہر کام میچکد - راه مباد بر لب<br>این حرف زبان گزا اسے را - ولہ زعمر برده وصالت گرو بشیرینی - فراق عمر گزایت ہمان قدر<br>تلخ است - گزند بفتحتین بروزن کمند بمعنی آسیب و آفت و رنج و چشم زخم ۱۲ بہار سید و<br>قیل بضم اول ہم ۱۲ ان و گزک بروزن نمک انچہ در وقت خوردن شراب بدان نقل نمایند<br>و تغیر ذائقہ کنند چون کباب و پستہ و بادام و سیب و انار و مانند آن ۱۲ ان بہار و در برہان طلق<br>ہر چیز کہ تغیر ذائقہ کنند و بمعنی سر مازده ہم و در بہار عجم است گزک ظاہر امرکب است<br>از گز از باب گزیدن بمعنی خوردن و کاف نسبت و این معنی در ظاہر است کلیم گزک تا نبود در<br>نباشد شراب غفلت را - ولہ بر آتش حرص اینقدر کباب چرا است - گگاز بدندان<br>گرفتن عضو و افزارے کہ طلا و نقره بدان ببرند و این مجاز است شیخ شیر از جز<br>اگر خورده زر زد دندان گگاز - بیفتد لشمعش بجوینده باز - و در برہان قاطع است گگاز بمعنی<br>دندان و بمعنی لب یا عضو دیگر را بدندان گرفتن و خائیدن و آلتی کہ بدان طلا و نقره و مس<br>وغیره ببرند و مقراض نیز و بمعنی منقاشی کہ با آن سر شمع گیرند و موے چینہ ہم و علف<br>چارو اہم و بمعنی اخند و جرہم دغار و مغار و جائے و سوراخی کہ در کوه یا در زمین صحرا بکنند تا در وقت |

| لغات ہندی | معنی اردو | معنی فارسی یا لغات فارسی یا ترجمہ | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | ضرورت آدمی یا گوسفند درانجا رود و صومعه که در سر کوه ساخته باشند وباین معنی بکاف تازی ہم ۱۲ اب وصاحب فرہنگ جہانگیری نگارد گزیت ف۱ و گزیه ف۲ با اوّل مفتوح وثانی مکسور دو معنی دارد اوّل زیرا گویند که از رعایا بگیرند وآنرا بتازی خراج خوانند فردوسی ہمه پادشاهان شدند انجمن - زمین را بسنجید بر زو رسن - گزیتی نهاوند بر یکدرم - کرایدون که دهقان نگردد دژم - نهادیم روی زمین را خراج - درخت گزیت از پی تخت وتاج - نظامی رحم گزیه بر ناخوارکان چون دهم - بخود بر چنین خوار ئی چون نهم خسرو گرو هن از لقمه نخواهد فرزید - معده ز دندان لبستاند گزید دوم زیرا گویند که از کفار ذمّی بگیرند ومعرب آن جزیه است حکیم سوزنی کتاب خویش نخوانیم و عمل نکنیم - که تا گزید ستانند مان چو زاهل کتاب - و گزا بمعنی گزنده و گزند رساننده را گویند شیخ سعدی تریاک در دهان رسول آفرید حق - احباب را چه غم بود از زهر جان گزا ۱۲ - اج |
| گزیدن | دانتوں سے پکڑنا | بدندان گرفتن ۱۲ ان بہار | عضّ ف۳ | | ایضاً | خواه انسان بگیرد خواه حیوان دیگر ۱۲ ب |
| ایضاً | ڈرنا | ترسیدن ۱۲ ان بہار ب | | | ایضاً | |
| ایضاً | آزرده ہونا | رنجیدن ۱۲ ان بہار | | | ایضاً | |
| ایضاً | کاٹنا | بریدن وقطع کردن ۱۲ اب ان بہار | | | ایضاً | |
| ایضاً | واہمہ کرنا | واہمه نمودن ۱۲ اب | | | ایضاً | |
| ایضاً | ایذا دینا | ایذا رسانیدن | | | ایضاً | آیین معنی وہم بعض معنی دیگر ازین غزل صائب توان دریافت ف خاطر آزرده را سیر گلستان |

ف۱ و به کسر ثالث وادبکسر اول وفتح ثالث است تعریب معرب آن جزیه باشد ۱۲ برہان

ف۲ گزیه بفتح اوّل و کسر ثانی بمعنی گزیدن است بمعنی گزیدن عقرب وغیره مار وخواه کسی بدندان گزد یا شخصی سخن درشتی بگوید وبمعنی جزیه وتحفه وارمغان وپیشکش وباج وخراج که از رعایا همه ساله گیرند وجزیه که از کفار ذمی می ستانند ۱۲ برہان

ف۳ عضوا علیها بالنواجذ در حدیث شریف وارد است ۱۲

| لغات | معنی اردو | معنی فارسی [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | مے گزد۔ شور بلبل خندۂ گل بوے ریحان میگزد۔ موسی از شرم صفای ساعدین<br>او۔ ہمچو طفلان آستین خود بدندان میگزد۔ ہر کسی راہست بر سبب ز نخدان تو چشم۔<br>تا شکر خند قیامت لب بدندان مے گزد۔ برق مے خواہد بمن تعلیم بینائی دہد شعلہ<br>شوق مرا تحریک دامان میگزد۔ تا ز کف داد است صائب دامن وصل ترا۔ گاہ پشت<br>دست گاہے لب بدندان میگزد۔ وگزیدن چشم کنایہ از چشم زخم رسانیدن است ۱۲ وار ستہ<br>بہار صائب چنانکہ تیل بود مانع پریدن چشم۔ سخط رخ نتوان یافت از گزیدن چشم ۱۲ بہار |
| گُزیدن<br>بالضم ۱۲ ان | چن لینا | انتخاب کردن<br>وخلاصۂ چیزے<br>برآوردن ۱۲ ان<br>وبرچیدن ۱۲ اب | التقاط | گزیت و<br>گزینہ وگزین<br>منتخب و<br>خلاصہ پسندیدہ<br>وگزین امر<br>نیز ۱۲ ان | گزیند | مجیر الدین بیلقانی در دست بر فطم ز دوران گزیدہ ام۔ گردون بصد قرن نماید قرینہ ام<br>پسندیدہ ۱۲ ج<br>کمال اسمٰعیل چو من گزین سخنہا بخدمت آوردم۔ مرا ز بہر چہ تشریف بہ گزین<br>ندہند جمال الدین سلمان کردم غمش بجان گزین بادشہ فدا صد جان ازین۔<br>جان گرچہ باشد نازنین ہرگز بجانان کے رسد۔ ودر ترکیب افادۂ معنی فاعل کند چون خلوت<br>گزین وخواب گزین وسر گزین وجراحت گزین وعزلت گزین وعشرت گزین وصاحب<br>برہان نگار وگزیت بالضم وکسر ثانی بمعنی انتخاب واختیار کردہ شدہ وپسندیدہ بود وگزید<br>بالضم بمعنی اختیار کرد وپسندید وبرچید وانتخاب نمود وبزرگ ساخت وپسندیدہ وگزین کردہ<br>شدہ ہم یعنی مرادف گزیدہ وگزیدہ تفسیر مخصوص ہم باشد ۱۲ اب وگزینش بمعنی رای<br>ودانش مولوی معنوی رح شہ برآن عقل وگزینش کہ تراست ۱۲ ان وگزینش<br>بضم اول وکسر رابع وسکون شین معجمہ بمعنی برگزیدگی وپسندیدگی وترجمہ خاصیت ہم ہست<br>وگزینہ بضم اول بمعنی گزیدہ وبرچیدہ وانتخاب کردہ وترجمہ خاصیت ہم ہست وگزینی بروزن<br>دوبینی بمعنی خاصیت ۱۲ اب گزالیش بہر سہ حرکت واصح بالضم وقیل بکاف تازی بمعنی لائق<br>ودر خرد این ظاہر اجاز است ۱۲ ان |
| ایضاً | پسند کرنا اور<br>اختیار کرنا | پسندیدن واختیار<br>وقبول کردن ۱۲<br>ب | انتخاب<br>اختیار<br>انتجاب | | ایضاً | مسعود شاہ تا دیدہ ویدر رویت سیلاب شوق راندہ۔ تا دل گزید مہرت از جان طمع<br>بریدم ۱۲ ج جامی رح زمانی باخود اے این بیخودی چند خردمندی گزین تا بخردی چند ۱۲ |

| مصادر | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | انتفاء<br>تنقّی<br>انتقاء<br>اجتباء<br>اصطفاء | | | |
| گساردن و گساریدن هردو بالضم ۱۲ | پینا | خوردن | | | گسارد | و در برهان آورده که اصح بکاف تازی است و در جهانگیری بکاف فارسی بمعنی گذاشتن ۱۲ ن بهار شیخ نیشاپوری تابسنگ اندازما سیمین بران سازند عیش - رطل سنگین خواه وی بالعبث سیمین گسار - و این لفظ در اشعار ایشان بسیار واقع شده چون پیمانه گسار باده گسار اندوه گسار غمگسار ۱۲ |
| ایضاً | کہنا | گذاردن ۱۲ | | | ایضاً | چون مدیح گسار علی خراسانی زمن بر سم ادب دوش عقل کل برسید که در ثنا سے که گشتی چنین مدیح گسار - و صاحب برهان نگارد که گساردن بروزن و معنی گذاردن باشد و بمعنی خوردن هم هست لیکن خوردن شراب و غم خوردن ۱۲ |
| ایضاً | زایل ہونا اور زائل کرنا | شکستن ۱۲ بهار | | | ایضاً | ابوشکور - ساقیا مرا ازان سے ده - که غم من ازو گساره شد - در سفینه فرست چون سه او - در پیاله مه چهارده شد - ۱۲ و صاحب فرهنگ نگارد گسار بروزن دو چار ... گزار است و زاو سین تبدیل یابند و افاده معنی گذاشتن و خوردن کند چنانچه غمگسار یعنی کسی یا چیزے که غم را بگذراند یا رفع کند و گساره یعنی گذشته و رفع شده و گساردن گذاشتن بود و می گسار بمعنی می خوار و ساقی هردو استعمال شده ع بگو سے گساران ایام را خبرا بانیان سے آشام را - حکیم اسدی ع اگر راسے می داری در وسے یار هست بود هم بت می گسار - ۱۲ |
| گستردن و گستریدن و گسترانیدن | بچھانا | پہن کردن ۱۲ ان وصاحب برهان بمعنی پہن کردن | بسط<br>تبسّط | گسترش<br>بضم اول<br>[illegible] | گسترد | نظامی رح بارگاہے بدونمو و بلند - گستر شہاے بارگاہ پسند - شیخ سعدی رح باد در سایه درختانش گسترانیده فرش بوقلمون - ع زنهار اگر بدانه خالے نظر کنی - ساکن که دام زلف بر آن گسترده اند - و گستران و گسترام ع خوان امید وصل ظهوری گستران |

| مصدر فارسی | معنی اردو | [illegible] | مصدر عربی | [illegible] | [illegible] | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | وفرد چیدن و توار کردن نگاشتہ و مال و احداث | | توان فرچید و چین کرد از دم و بساط و فرش از شال آن ۱۲ ب | | معزی ہی مکر و خمیرہ کنند استخوان من — ۵ اگر خواہی کہ باشی جاودانہ - بساط عدل گستر در زمانہ — ۱۲ |
| گستردن و گستریدن | بیان کرنا اور تشریح و بسط کرنا | بیان کردن و بشرح و بسط گفتن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون سخن گستردن نظامی رحہ باندازہ باید سخن گسترید - گزاف سخن را نباید شنید - ۱۲ بہار و چون شکایت گستردن انوری او تراست گر گفتگین گلہ ہا راجمع کن - تا تر الازم شود چندین شکایت گستری - ۱۲ بہار |
| ایضاً | گانا | زدن | | ایضاً | ایضاً | چون نوا گستردن امیر خسرو شد زن مطرب نوا گستری - اے نغمہ پرز مدد مشتری - ۱۲ بہار |
| ایضاً | مشہور ہونا | شہرت گرفتن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون نام گستریدن فرخی بخوبی تو گستریدست نام - بہر جایگاہ و بہر انجمن - ۱۲ بہار |
| ایضاً | نصب کرنا | نصب کردن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون خیمہ گستردن سلمان خیمہ ہا گسترده اندازہ ہا بر اطراف دشت - بر کناشان چون قاصرات الطرف فی تحت الخیام — ۱۲ |
| ایضاً | پھیلانا یعنی پیدا اور نمایاں اور ظاہر کرنا بکثرت و وسعت | پہنائی دادن یعنی آفریدن و بفعل آوردن و آراستن بکثرت و وسعت و فراخی ۱۲ | | ایضاً | ایضاً | چون جفا گستردن شیخ شیراز حکایت کنند از جفا گستری - کہ فرماندہی داشت بر کشوری - و چون جگر گستردن ۵ طالب گل است کہ بہاری نفروزد - در دامن فرزگان جگر گسترد است - و چون شادی گستردن معزی عشرت و شادی زیادت باد اندر روز عید - زانکہ طبعت عشرت افزا است و شادی گستر است - و چون ہنگامہ گستردن محسن تاثیر بتمہید نگاہ جور پیشہ - در آن گلشن شدم ہنگامہ گستر - و چون کرم گستردن شیخ شیراز لطیف و کرم گستر و کارساز - کہ دارای خلق است و دانای راز - و چون سخا گستردن معزی اے سخا گستر ہنرمندی کہ ہر کو ساعتی - باتو بنشیند |

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی از برہان و غیرہ | مصادر عربی | ماضی | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | خرومندی سخن گستر شود۔ وچون ستم گستردن میر نجات ورشانگ است عرق ریزد گرد ما۔ گل شبنم زده گردید ستم گستر ما۔ وہمچنین دادگستر سایہ گستر شکر گستر گہر گستر فیض گستر سحر گستر نور گستر عطر گستر ہنر گستر سخن گستر وامثال اینہا ۱۲ |
| گسستن و گسیختن وگسلیدن | ٹوٹنا قسم تاگا حقیقتاً اور غیر تاگا مجازاً اور جدا ہونا اور قطع تعلق کرنا | از ہم جدا شدن ۱۲ ان سہار | انبتات انقطاع انبتال تبتل وتبتیل | ایضاً | گسلد | مخفی نماند کہ معنی این مصادر در زنار و زنجیر و رشتہ وامثال آن کہ درازی داشتہ باشد حقیقت است و در غیر آن استعارہ و تشبیہ ۵ سنجر زرفیقان خرومند گسستم۔ ترسم کہ شب مست بدست عسس افتم۔ صائب زکلک تازہ من شعر ترنمی گسلد۔ زشاخ سدرہ طوبی ثمر نمی گسلد۔ اگرچہ رشتہ تو ہموار کردہ خود را۔ زچوبیار تو آب گہر نمی گسلد۔ ظہوری نگسلد آہ چہ در خواب وچہ در بیداری۔ گرہ پیوند باندہ رگ وریشہ ما۔ والہ ہروی نیر طبع از کسوف فسق در بیت الشرف۔ زین خجالت آہم از لب نگسلد۔ ظہیر فاریابی وقتی کہ کم شود ز سر سرکشان خرد۔ روزی کہ بگسلد زتن بیدلان روان۔ ملا شانی تکلو چو از بریم آلی دلم گسستہ شود۔ چو بگذری زبرم خاطرم شکستہ شود۔ سعدی از ان زمین کہ بر و لشکری بود انبوہ۔ نفر گسستہ شود چون گسستہ شد لشکر۔ کلیم خواہد گسیخت رشتہ طاقت زپیچ وتاب۔ دیگر کلیم آرزوی آن میان بس است۔ حزین موج حیات ازان گل رخسارہ نگسلد۔ فیض مدام ازان لب میخوارہ نگسلد۔ حیرت مرا چو آئینہ وصل مدام داد۔ از روی یار رشتہ نظارہ نگسلد۔ شیخ شیراز چو دست از ہمہ حیلتی در گسست۔ حلال است بردن بشمشیر دست۔ گسستہ مہار و گسستہ لجام و گسستہ عنان کنایہ از مردم ابلہ و مرکب بے قید و خلیع العذار کہ ہر طرف کہ خواہد راہ رود عبداللہ ہاتفی فرستادہ فوجی زشیر افگنان۔ بدنبال خصم گسستہ عنان۔ عرفی ز بانگ ہیبت واز نعرہ صلابت اوست۔ فلک فگندہ عنان و صبا گسستہ لجام ظہیر فاریابی میان عالم وجاہل ہمین قدر فرق است۔ کہ او کشیدہ عنان است واین گسستہ مہار۔ گسستہ پی از صفات کمان ملا شیدای ہمدانی زبس کشیدہ نم از آب چشم ترخونم۔ سپہر حال کمان گسستہ پی دارد۔ گسستہ دل آزردہ دل |

اول زوده ... و دوم و سوم گسلیدن دوم ۱۲ بہار

ل۔ بریدہ شدن و گسستن رسن ۱۲ ص ل۔ از ہم دونا۔ بریدن بکیت خدای تعالی قال تعالی و تبتل الیہ تبتیلا ۱۲ ص

| مصادر | معنی اردو | معنی فارسی از کتب لغات | مصدر متعدی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | میرمعزی وداع کن کہ ہم اکنون ہمی نخواہم رفت - گسستہ دل ز نشاپور وصحبت احباب گسستہ غوغا برطرف شدن شور وغوغا گسستہ آشیان طایرے کہ بسبب خراب شدن آشیان از آشیان خود بدر افتادہ باشد فیضی ما و تو دو نوا سیر جائیم - مرغان گسستہ آشیائیم - گسستہ دم بفتح دال آنکہ از بس دویدن ماندہ شدہ باشد و نفس گسستہ باشد ظہوری مگر کہ درپئے بوییت دویدہ بو وصبا - کہ وقت صبح دمش خوش گسستہ دم دیدم - و دُم گسستہ بضم دال سلمان ماراچون دم گسستی سرپا باید کوفتن - کار ما و دم گسستہ نیست کارسری گُسلہ بضم اوّل وکسر ثانی و فتح لام بمعنی گسیختہ شدہ باشد ۱۲ بہار گُسیل ۱ بضم اوّل وسکون آخر بمعنی وداع و رخصت وگسی مخفف گسیل ۱۲ ب است سزاوار او ہرچہ بد بسر بسر - ہمیدا و گروش گسی از پدر ۱۲ ان فردوسی گسی کردمش با دل شادمان - گر دو دریا وابد بدگمان ۱۲ - ج وسگستن وسگلیدہ بقلب نیز آمدہ ۱۲ ان و در ملحقات است گسیختن بمعنی بریدن وجدا کردن وشکست وسست گردانیدن ودفع نمودن ۱۲ |
| گسیختن و گُسستن و گسلیدن | جدا کرنا اور توڑنا قسم تار کا حقیقۃً اور غیر قسم تار کا مجازاً | از ہم جدا کردن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | ۵ بندہاے سست را صائب توان آسان گسیخت - سہل باشد گر نباشد منتظم دیباے من - دریا العل کشادہ لبساحل نہادہ روے - دیگر ایام سیل گسستہ است بند را - حزین حدیث آن لب نوشین در انجمن کردم - مگس کنہ ہوس از وصال قند گسست - ۱۲ |
| ایضاً | اٹھا لینا | برداشتن وبرگرفتن | | ایضاً | ایضاً | چون دل گسستن از چیست شیخ شیراز سودا زدہ گر ہمہ عالم تو پیوست - دل نیک بباوت کہ دل از دوست بگسستی ۱۲ |
| ایضاً | ٹلجانا | بیجا شدن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون ناف گسیختن قدسی ز سہم کمان رنگ خورشید بریخت - ز بیم سنان ناف گردون گسیخت - ۱۲ بہار |

۵ وصاحب برہان نگاہ داشتن و گسی گسی بمعنی وداع کردن و دفع نمودن و دور ساختن و رخصت دادن کی بالتحقیق گسیختن ۱۲

| مصدر فارسی | معنی اردو | مترادف فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره و سند وغیره |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| گسستن و گسیختن گسلیدن | گرانا اور نثار کرنا | نثار کردن و ریختن ۱۲ بهارن | | ایضاً | ایضاً | چون گوهر گسستن **نظامی** ہوابر سبزه اش گوهر گسسته - زمرّد را بمروارید بسته ۱۲ بهار |
| ایضاً | زائل ہونا | زائل شدن و پریدن | | ایضاً | ایضاً | چون رنگ گسیختن **محمد سعید اشرف** تا دیده عقد گوهر غلطان گسیخته - رنگ عذار سبحه مرجان گسیخته تا بند از نقاب بت ما گسیخته - از شرم رنگ صورت دیبا گسیخته - ۱۲ بهار |
| ایضاً | ٹوٹنا | شکستن | | ایضاً | ایضاً | **حزین** زنّار و سبحه گو ببرد از کفم حزین - پیمان من ز زلف ستمگاره نگسلد ۱۲ |
| ایضاً | توڑنا | ایضاً | | ایضاً | ایضاً | **ظهوری** چه غم که عهد کسل دارد کشاکش ناز - که هر گسیختنی صد هزار پیوند است ۱۲ |
| ایضاً | اوکھاڑنا | برکندن | | ایضاً | ایضاً | **گلستان** و گر همچنان روزگاری هلی - بگردونش از بیخ برگسلی - و گسسته بنیاد بمعنی مستاصل و برکنده **میرخسرو** گرستانم بزور بیداد است - ورنه صبرم گسسته بنیاد است - ۱۲ |
| گسلاندن و گسلانیدن | | متعدی | | | | **فقره گلستان** زمام از کفش درگسلاند ۱۲ |
| گشتن و گردیدن | پھرنا اور سیر کرنا | سیر کردن ۱۲ ان | سیاحت سُیُوح سَیلح سَیَحان تَقَلُّب | گشت بمعنی سیر و گردش ۱۲ ان ب بهار | گردد | **عرفی** جهان بگشتم و دردا بهیچ شهر و دیار - نیافتم که فروشند بخت در بازار **حزین** مشکین شد است رنگ تو از خط سبزفام - از بس در آفتاب رخ یار گشته - **مولانا ثنائی** بزندان غمم چون لاله در خون - که بود یارب - که چون نرگس قدح برکف زنم گشت چمن با او - **ه** چون **ظهوری** میکنم گشت جنون - زحمت تحصیل حاصل میکشم - **فردوسی** نه گشت زمانه بفرسایدش - نه این رنج و تیمار بگزایدش **مولوی جامی** شهره شده زره دشت به ره - تا کشاید ز دولتش گشت گره - و گشت بمعنی تراشیدن و حک ساختن و محو و ناپدید کردن نیز **شیخ اوحدی** تا ز نقش چهره خود پرده برگرفت تا نقش دیگران ز ورق گشت ۱۲ آج و گشته بمعنی منقلب و گردیده و حول لیکن بدین معنی چشم گشته است نه تنها گشته **عسجدی** هجا کرد دست بهنان شاعران را - قریع آن |

[illegible] ازنان شیخم ۱۲ [illegible] در زمین و در زمین ۱۲ … صاحب … ساقی … حفظ … و نظاره کردن … ۱۲ … تماسه … بمعنی گردیدن در شهر … ۱۲

| مصادر فارسی | معنی اردو | معانی فارسی [illegible] | مصدر عربی | ماضی | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | کورملعون چشم گشته۔ وگشته سر قلب سرگشته میر خسرو ؎ گرچه بسوزد دل حربا زتاب۔ سے کے وہش چشمه خورشید آب۔ لیک چو خورشید بود جلوه گر۔ ذره بناچار شود گشته سر۔ ۱۲ |
| گشتن | پھرنا یعنی منحرف ہونا | برگشتن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | مولانا روم رح ؎ چون ازو گشتی ہمه چیز از تو گشت۔ چون ازو گشتی ہمه چیز از تو گشت۔ ؎ نظر کردن بخوبان دین سعدیست۔ معاذ الله کسی از دین بگردد۔ ۱۲ |
| ایضاً | پلٹنا | ایضاً | | ایضاً | ایضاً | چون از راه گشتن ظهوری ؎ باید بقطره راه زد از چشم خویش پیش۔ شادم که سیل گریه ام از راه گشته است۔ ۱۲ |
| ایضاً | ہونا | شدن ۱۲ ن بہار | | ایضاً | ایضاً | صائب ؎ زبوی زلف تو باغ آنچنان معطر گشت۔ که خاک مشک تر و داغ لاله عنبر گشت۔ ۱۲ |
| ایضاً | گزرنا | گزشتن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون سال گشتن |
| ایضاً | عبور کرنا | عبور کردن ۱۲ | | ایضاً | ایضاً | چون دیده گشتن بر چیزی صائب ؎ صائب از میوهٔ جنت بخورد آب حیات۔ دیده هر که بران چاه زنخدان گشتست۔ وچون بر مسایل گشتن عبدالرزاق ؎ گشتیم بر مسایل دانش تمام بود۔ ہم نارسا دلائل وہم ناتمام بحث۔ وصاحب بہار عجم این بیت را در سند گشتن بمعنی مطالعه کردن آورده ۱۲ |
| ایضاً | مطالعه کرنا | مطالعه کردن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون ورق ورق گشتن میرزا امان الله امانی ؎ کتاب خانهٔ عالم ورق ورق گشتم۔ خط تو دیدم وگفتم که مدعا اینجاست۔ ۱۲ |
| ایضاً | نکلنا | برآمدن | | ایضاً | ایضاً | چون خط گشتن بگرد رخسار صائب ؎ ماه از هاله خود سر بگریبان برده است۔ تا خط سبز بگرد رخ جانان گشتست۔ ۱۲ |
| گاشتن | پھیرنا | گردانیدن ۱۲ ج ب ف | اداره تدویر | | | فردوسی ؎ ترا پاک یزدان بران برگماشت۔ بداد از ایران و توران بگاشت ؎ اسکندر گرفتش دُم اسپ و بر جای داشت۔ زبالای سر چون فراخن بگاشت۔ ۱۲ ج |

| محاورہ و سند وغیرہ | مضارع | حاصل مصدر | مصدر عربی | معنی فارسی از کتب لغت و نام آنہا بکنایہ حروف | معنی اردو | مصدر فارسی |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ابوالموید بہ بینش اگر گاہ زر گاشتن - نہ بینی ز دولت وگر گاشتن ۱۲ ن | | | | برگشتن ۱۲ ن ف | پھرنا | گاشتن |
| صائب نیست با گفتار لب کیفیت گفتار چشم - خوشتر است از لعل گویا چشم گویائی<br>مرا - کمال اسمٰعیل گل ز بلبل طیرہ شد زان جامہ بر خود پارہ کرد - زانکہ این پر گوے و آنرا<br>طاقت گفتار نیست - طغرا دمی بگذر درین سے پرست - کہ درہم بنا شم چو گفتار<br>مست ۲؎ - سخندان چون نہ مخلص حدیث زلف کوتہ کن - کہ میگردد ز گفتار مسلسل لال<br>رسوا تر - گفتگوے و گفت و شنود بمعنی ہنگامہ و پرخاش سے ورا سے<br>کاروان یوسف شناسان را بو جدا آرد - ز گفت وگوے مردم نیست پروا سے کے<br>خدا جو را - زلالی ز گفت وگوے بیسے کر ور دہانم - سخن بے مخرج آید بر زبانم - صائب<br>نے لب از گفتن خبر دارد نہ گوش از استماع - در میان اہل دل گفت و شنودی دیگر<br>است - گفت و شنود متصل مستعمل و منفصل نیز آید شعر ز سخن بر لب نطیب<br>خوش - عشق در گفت و در شنود آمد ۱۲ گفت و قدم کنایہ از قول و فعل و این ظاہرا<br>اصطلاح قلندران ولایت است - نجات دردمندان تر اگفت و قدمے باید - ہمہ جا<br>گفت و قدم ہمرہ ہم سے باید گویا و گوئندہ حیوان ناطق کہ عبارت از مردم باشد<br>و اطلاق گویا بر نظر مجاز است صائب مرد ملک مہر خموشیست نظر بازان را - در حریمی<br>کہ نباشد نظر گویائی - و گوئندہ بمعنی متکلم و رسندہ و مطرب و سرود گو نیز آمدہ<br>شیخ شیراز ہمین پنج بیتم خوش آمد بگوش - کہ سے گفت گوئندہ خوب<br>روش - نظامی رحمہ چو در خورد گوئندہ ناید جواب - سخن بادہ گفتن نباشد صواب<br>فردوسی بدینگونہ از چرم پویندگان - بپوشید بالا سے گویندگان و گوئندہ بمعنی زبان<br>ہم ولہ اگر شاہ فرمان وہد بندہ را - کہ بکشا ہم از بند گوئندہ را - اے زبان را و گو افادہ<br>معنی فرض و خیال ہم کند نظامی رحمہ جوانی شد و زندگانی نماند - جہان گو ممان چون<br>جوانی نماند - و گاہے کلمہ کہ بدان ملحق کنند و گویند گو کہ چنین باشد و گوئی بدو تحتانی | گوید و گو مخفف آن<br>مولوی معنوی ؎ ایمان گو و رت پیش آ و آن کفر گو و پس رو - چون شمع تنت جان شد نی پیش و نہ پس باشد ۱۲ ن | گفت و گفتار و گفتارہ و گو و گو امر نیز و اضافت آن بطرف لب و زبان و چشم آمدہ ۱۲ بہار | قول نبش ۱؎ | م | کہنا | گفتن بالضم |

۱؎ بمعنی گفتن در نفی استعمال کنند نقال بانس بکلالی بالنغم و بانس التشدید ازلک ۱۲ ص ۲؎ گفتار بمعنی نشان نام و جای در ایشان ۱۲ بہار

| مصادر فارسی | معنی اردو | [illegible] | مصدر عربی | [illegible] | صلہ عمل | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | | خطابست از گفتن وتجاز بمعنی تشبیہ وتشکیک آید وگاہے بالفظ مگر کہ ہم براے تشکیک است جمع نمایند وافادہ معنی تاکید کند باقر کاشی درہم شکستہ تو دل آبگینہ ام - گوئی مگر کہ سد سکندر شکستہ گیور بروزن زیور دبرہان نقل کنندہ وسخن کنندہ وقصہ خوان وافسانہ خوان وظاہرا در اصل گوے وربودہ از عالم سخنور ودانشور وزبان آور د گیو بفتح اول بروزن عمو بمعنی گویا وزبان ہم ۱۲ ب فایدہ ضابطہ فارسیان است کہ دربعض مواقع کلمہ گفت راکہ بعد جملہ ناچار باید آورد مقدر آورند ومقولہ آنرا وظاہر متعلق بہمان جملہ ماقبل سازند چنانچہ گویند خندید یا گریست کہ اے فلان با من چنین مگوے بجای خندید وگفت یا گریست وگفت اے فلان تا آخر وازین قبیل است درین بیت شیخ نظامی رح نگہ کرد شان سوے لشکر کشان - کزین بد دعا را بنا شد نشان - وہمچنین درین قطعہ ے دردوید چون اژدہا وگوزن - بپیچید کہ دور افتد از سنگ وزن - کہ ورمن چہ نرم آہنی دیدہ - کہ پولاد وارا پسندیدہ - ۱۲ |
| گفتن | روایت کرنا | روایت کردن | بر وایۃ | ایضاً بالکسر صلۂ بعین | ایضاً | | وبعنی بحرف از مستعمل امیر شاہی بارہ تو از ہمن کہ گوید - یا گو تو از چمن کہ گوید - شمع مے گوید از رخت سخنی - سخنی جانگداز مے گوید - ۱۲ ن |
| ایضاً | خطاب کرنا یعنی کہنا کسی سے | | | | ایضاً | ایضاً | وبعنی بحرف را و با مستعمل امیر شاہی سبزواری گفتی غم او مگوے با دل - این با دل خویشتن گگوید ے - اے بیخبر از درد دل وشور معانی - ما قصہ خود با تو نگفتیم تو دانی ے - اے دل چو عاشق کشتہ نالہ مکن از آہ خود - زین پیش مے گفتم ترا اینہا کہ اکنون مے کنی سعدی نگفتم ترا تا یقینم نبود - ۱۲ ن |
| ایضاً | گانا | سرودن ۱۲ ن بہار | | | ایضاً | ایضا | خواجہ شیراز رح ساقی بنور بادہ برافروز جام ما مطرب بگو کہ کار جہان شد بکام ما - ۱۲ ن بہار |
| ایضاً | لکھنا | نوشتن ۱۲ ن بہار | | | ایضاً | ایضاً | چون در صفحہ گفتن ے در صفحہ سلیم از توچہ گوید کہ بگنجد - یک نکتہ ز وصف تو بجز و کل کاغذ - ۱۲ |

ے باز گفتن سخن و شعر از کسے ۱۲ ص

| مصدر فارسی | مصدر اردو | [illegible] | مصدر عربی | [illegible] | [illegible] | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| گفتن | کرنا | کردن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون ترک گفتن ؎ حافظا ترک جہان گفتن دلیل خوشدلیست - تا نہ پنداری کہ احوال جہانداران خوشست - ۱۲ ان بہار وچون توبہ گفتن کلیم توبہ سے گفتم زبس تکلیف بیدردان وسے - میچکد صد توبہ از میخانہ ذوق بادہ ام - ۱۲ |
| ایضاً | دینا | دادن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون نشان گفتن اسیر لاہجی دردخود باہر کسے کردم بیان - از ہوائش کس نمی گفتی نشان - یوسف زلیخا ولی چون گوہر اسرار سفتی - نشان از منبع انوار گفتی - ۱۲ بہار ودرین اشعار گفتن بمعنی بیان کردن ہم درست آید ۱۲ |
| ایضاً | مزاحمت پہنچانا | مزاحمت رسانیدن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | چون چہ سے گوئی یعنی مزاحمت میرسانی طاہر وحید زطرف دامن خودخوشم اے کسے شوی - نہ دست ماست کہ دورش کنی چہ سے گوئی - ول آن زمان کہ زمابود بود درخور رنج - کنون کہ مال توشد بعد ازین چہ سے گوئی - ۱۲ بہار ن |
| ایضاً | بات کرنا | سخن کردن | | | | گلستان ؎ بگو اے برادر بلطف وخوشی - ۱۲ |
| گماشتن بالضم ۱۲ ان و مضارع و مشتقات آن برابر ہمہ آید ۱۲ | مقرر کرنا | شخصے را بکاری گذاشتن ۱۲ ان | | | گمارد | رشیدالدین وطواط باز گردان ز حرب لشکر خویش - بدل از لہو لشکری بگمار - ابوشعیب اگر دیدہ بگرودن برگمارد - ز سہمش پارہ پارہ گردد آرد - ۱۲ |
| ایضاً | مارنا | زدن | | ایضاً | ایضاً | چون نیش گماشتن ظہوری غمزہ از کنج کاوے مژگان - نیش بر سینہ ہای ریش گماشت - |
| ایضاً | ڈالنا | افگندن | | | | وچون نظر گماشتن کمال اسمٰعیل چشم دارم کہ تو از گوشۂ چشم - بر معاشر نظری بگمارے - ظہیر فاریابی این زمان در نعمیست کہ چرخ - سے بنارد بروگماشت نظر - ۱۲ بہار |
| گمانیدن | گمان کرنا | گمان داشتن | ظن ۱۲ ان | گمان و گمانہ بالضم ظن ۱۲ فرہنگی نیز از جہانگیری و بہار و برہان ہمہ بدار ـ ظن | گماند | فردوسی سپاہی کہ سکسار خوانند شان - پلنگان جنگی گمانند شان ولہ گماند کہ از تیغ او درجہان - بلرزند یکسر کہان و مہان فرالاوی چون بناشد بنای خانہ درست - می گمانم کہ زیر خشت آلی - ۱۲ ان وحید زشور بیخودی چون سیل می بینیم جہانی را - تو ای بدخو گمانم فتنۂ آخر زمان باشی - ۱۲ بہار |

[illegible] بالا بردن و رو نہفتن ۱۲ ان

| مصادر لغات | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| گنجیدن<br>بضم اوّل ۱۲ | سمانا | درجای تنگ درآمدن ۱۲ ان | سَعَة | گنج وگنجاو گنجایش و گنجائی بدو تحتانی | گنجد | واین باب بکاف تازی نیز آمده ۱۲ کشف اللغات حزین دردیده من غیر رخ یار نگنجد - درآئینه جز پرتو دیدار نگنجد - وله هروی گربود کم از من کم بود از همت من - نیست از کثرت تشنه اندر دل من گنجائی انوری آسمان بیخ کمال از خاک عالم برکشید - تو نیخ میزن که در من گنج نقصانی کجاست - وبعضی گمان برند که غنچه بجیم فارسی شهرت دارد ودر اصل بجیم تازی وکاف فارسیست مشتق از همین ماده است که در وست گلستان دلش گرچه در حال در بخشد - دو اگر دو خوشبوی چون غنچه بشد ۱۲ ان |
| ایضاً | لائق اور درست آنا | سزاوار شدن وراست آمدن ۱۲ ان بهار | | ایضاً | ایضاً | (بجیم تازی ۱۲) ظهوری نویسم گر شکایت نامهٔ از یار نگنجد - وگر بیچم نظم برخویشتن چون مار می گنجد - زحسرت سوختم در آفتاب رشک ناکامی - کنم گر آرزوی سایهٔ دیوار می گنجد - دهانم گشته پُر از گفتگوی شاهد و ساقی - زبانم گر نمی گردد باستغفار می گنجد - چه مشتاقی گزان لبها شکر بر هر کس افشانی - نیاشی گر نمک بر سینهٔ افگار می گنجد - لبالب گشته بیرون و درون از راحت و روت - نگنجد گر اثر از نالهای زار می گنجد - وکان دلربائی را بمصر حسن یکتائی - اگر یوسف بماند بر سر بازار می گنجد - سر کرده از هر گوشهٔ شاخ سنبل کاکل - به بندی گر باین آشفتگی دستار می گنجد - بجنبشهای مژگان صد حکایت درمیان داری - اگر گاهی لبی بر هم زند اظهار می گنجد - بهر زخمی که تیغ اشک بر جان ظهوری زد - اگر گویم که می گنجد هزار آزار می گنجد - ۵ مست حزین از می منصوری عشقست - شوریده سر عشق جز بسر دار نگنجد - ۱۲ |
| گنجانیدن | | متعدی گنجیدن | | | گنجاند | واله هروی زمشتاقان خود روزی که لطفش یاد فرماید - چه باشد نام درویشی اگر در نامه گنجاید - آی گنجایش دهد ۱۲ ان ظهوری ۵ ظهوری شمهٔ از حال زار خود چسان گوید - نگنجاند اگر در یک حکایت صد شکایت را - ۱۲ |
| گواریدن<br>بضم اوّل بر وزن شماریدن ۱۲ | بضم ہونا | هضم شدن ۱۲ ان ۱۲ | انهضام هن ۱۲ مراءة ۱۲ | گوار | گوارد ۱۲ ب | میر خسرو حرز که بزنگست زپریکس - لقمه مکن کو نگوارد بکس گوار وگوارا وگواران هر سه بالضم هر چیز خوش ذائقه وزود هضم صائب زخم از مرهم گوارا تر بود بر عارفان - رخنهٔ در زندان بود از نقش این محبوس را - کلیم حال کلیم و عیش گوارای |

ع گوارشدن طعام ۵ ص
شیر ۱۲ ص ۵۲
گوارشدن طعام ۱۲ ص

ودر بعض مجموعه ها گواریدن ... ۱۲ ان

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | ماضی مطلق | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | او میر حسن - گر آب خورد در گلویش استخوان گرفت میر خسرو وکسی را باشد این شهر گواران - که داند خوردن اندر روے یاران ۱۲ بهار - وله تلخ است جور گلعذاران - که هر چند خوری باشد گواران - ۱۲ اج میر حسن دهلوی ازان میگون لبت جانا بده یکجرعه ام روزیست - تو خود هم نوش کردی نوشش باد او گوارانت - ۱۲ بهار ناگوار مخفف ناگوار ناصر خسرو در مجلس تو بے رانشکایتی است نشگرف - چو سال سفله پدید آید. و زبان ناگوار گوارش وگوارشت و گوارشن بنون آخر مرکبے که طعام را بگوارا نند بسحق اطعمه قرص لیموی وگوارشت لطیف و عنبر گل شکر باشد وگلقند و شراب ونبات اسکندر خورش را گوارش می افزون کند - دل درد و اندوه بیرون کند - ۱۲ |
| گواریدن | هضم کرنا | هضم کردن ۱۲ ب | هَضْم | ایضاً | ایضاً | |
| گوالیدن بالضم و قیل بالفتحه ولام ۱۲ | جمع کرنا | جمع کردن و اندوختن ۱۲ ان | جَمْع لسم | گوال وامر نیز ۱۲ ان وگوالنده وگوالیده شده ۱۲ ان | گواله | طیان مرغزی بزرگان گنج وسیم وزر گوالند - تو از آزادگی مردم گوالے - ۱۲ ان |
| ایضاً | بڑھنا | بالیدن ونمو کردن وافزودن اعم از نبات وحیوان ۱۲ ان ب | | ایضاً | ایضاً | سیف الدین اسفرنگی اے زسحاب کفت نخل امل برگوال - وی زهواے ورت گلشن جان خوشنما - ۱۲ |
| گوزیدن بواو مجهول ۱۲ | پادنا | باد از شکم فرو هشتن ۱۲ ان | ضَرط ۵۲ | گوز باد شکم وامر نیز ضراط | گوزد | فوقی یزدی خوشا کو از غم دنیا شد آزاد - بریش نه فلک گوزید وجان داد - ۱۲ |

جمع آوردن ۱۲ ص ۵۵
نیز دلون ۱۲ ص ۵۵

| مصادر | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل بالمصدر | مضارع | محاوره و سند وغیره |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| گوزانیدن<br>نفایس | پدانا<br>نفایس | متعدی<br>گوزیدن | تضریط | | | |
| گلانیدن<br>بالضم ۱۲ ب | جھاڑنا اور جھٹکنا | تکاندن و فشاندن قاسے و دامن و امثال آن<br>۱۲ ب ن ج ق | نفض | | گلاند | گلان بضم تکاننده و افشاننده زرتشت بهرام ــ سحرگه باد برگ گل گلانست ــ نده و آن فغان طیلانست ۱۲ ج و در نوادر المصادر این مصدر را بکاف تازی آورده و نگاشته که بکاف فارسی هم آمده ۱۲ |
| گالیستن | پھیرنا | برگردانیدن<br>۱۲ بہار | | | | |
| گالیدن | دور ہونا | دور شدن<br>۱۲ ج و کناره گرفتن | تباعد<br>استبعاد | گال<br>دور ۱۲ ج<br>و امر نیز ۱۲ ج | گالد | حکیم سنائی در تعبیر خواب گوید ــ طبیب باشد و گوید اندر خواب ــ آن سگی راحت آن دگر همه تاب ــ راحت آن نوع را که بر مالد ــ محنت آن جنس را که بر گالد ــ مولوی معنوی ــ هر که او اسپ دواندی لبوسے گمرهی ــ کند آن اسپ لنگ کوسے بگال از لگدش ــ ۱۲ |
| ایضاً | فریاد بلند کرنا | فریاد بلند کردن<br>۱۲ ف | | ایضاً<br>فریاد ۱۲ | ایضاً | شیخ عطار ــ سلیمان چون زمرغان قصد بشنید ــ بتندید و بجوشید و بگالید ــ ملک قمی ــ بهچو پروانه بگردتو پروبال زنم ــ هر سحر گه بسر کوت به گال زنم ۱۲ ف |
| ایضاً | لیٹنا | بپهلو غلطیدن<br>۱۲ ج | | ایضاً | ایضاً | |
| گوهریدن | عوض اور بدل کرنا | عوض و بدل کردن ۱۲ ان | استبدال<br>تبدل | گوهر<br>عوض و بدل ۱۲ | | |
| گیمنستن | چاہنا | خواستن<br>۱۲ ان | ابتغاء | | | و هم بکاف تازی گذشت ۱۲ |

عوض کردن آن بآن ۱۲

| مصادر فارسی | معنی اردو | مرادف فارسی | مصدر عربی | ماضی مطلق | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| گیہونستن | اوگنا | رُستن و رویدن ۱۲ ان | نَبت انبات | | | وہم بکاف تازی گرمشت ۱۲ |
| | | | **باب لام** | | | |
| لائیدن بہروتحتانی بروزن پائیدن ۱۲ ب | کہنا | گفتن ۱۲ ج | | لای گفتن وامر نیز ۱۲ ب ف ولایہ مرادف لای ۱۲ اف | لاید | چون ہرزہ لای بمعنی ہرزہ گوی جربادقانی جائیکہ از سخاوت طبعت سخن رود ہم بحر سفلہ باشد وہم ابرہرزہ لاے ـ تاج بہا چندباشی چون تیرہ ہرزہ لای ہمچونی در پردہ رو آہستہ لای ـ مولوی معنوی ملامتم مکنید اردرازمی لایم ـ بود کہ کشف شود حال بندہ پیش شما ـ کمال اسمٰعیل حقوق خدمت اوانچہ از نظار نیست ـ بشرح قاعدہ آن زبان بفرساید ـ مشروع می نکنم اندران کہ تا لطفت ـ نگو یدم کہ فلانی دراز میلاید ـ ۱۲ ج |
| ایضاً | چلّانا اور شور کرنا | نالیدن ۱۲ ب | نیئت بکسر اثانی ص | ایضاً | لاید نالہ کند ۱۲ ب | شیخ سعدی شیراز رحمہ پنجہ در صید بردہ ضیغم را ـ چہ تفاوت کند کہ سگ لاید ـ ۱۲ |
| ایضاً | بیہودہ بکنا | ہرزہ گوے کردن ب ۱۲ | | | لاید ہرزہ گوید ۱۲ ب | |
| لافیدن و لابیدن و لبیدن بیای موحدہ بروزن رسیدن ۱۲ ان | سخنان لاف وگزاف اور بیہودہ حد سے بڑہکر کہنا یعنی تعلّی کرنا | سخنان لاف وگزاف وزیادہ ازحد خویش گفتن ۱۲ ن ب | تجحیف ص | لاف ولابہ | لافد ولابد و لبد | میر خسرو رح فاختہ پوشیدہ در اوراد بلبل آشکار ـ میلبد مست وسخن جز ہرزہ نارایدہمی ـ ولہ منکہ بشاخ ہنرم نیست بار ـ بہ نبود لافم از آسیب وتار ـ شیخ نظامی رح زن سیمتن بہ کہ روئین تن است ـ زمردے چہ لافدکہ آخرزن است ـ میر خسرو رح کار زدست شد مرا وست بکار ورنشد ـ لابہ نمود مش بسی ہیچ بیار ورنشد و لاف |

| مصادر | معنی اردو | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | بروزن کاشت بمعنی کلام فضول عبارت گشاده وخویشتن ستائی وخودنمائی باشد وبمعنی بیهیائی را نیز گویند ۱۲ ب وصاحب نوادر نگارد لاف سخن بے تہ وامر بمعنی د گوینده حرف بے تہ ولاف مثله دور بہار بمعنی سخن زیاده از حد ودعوے بے اصل نگاشته ۱۲ لابه بروزن تابه بمعنی سخن باشد واظهار اخلاص با نیاز تمام گویند وبمعنی چرب زبانی و چاپلوسی وتملق وفروتنی وعجز ونیاز وخواهش هم هست وفریب وبازی دادن را هم میگویند وفریب وسحر را نیز گویند که از سر تا پاے چیزے بپیچد ۱۲ ب و دُم لابه عبارت از گردانیدن سگ دم خود را پیش خداوند و آشنا ۱۲ ان بہار لابه گر ولابه پرداز بمعنی چاپلوس ... خصمت چون روبه صفتی لابه گرآید ـ از سر وی ادب شکند شیر ... ظهوری کند ودگر قصه نا سازی ـ کند نالهٔ لابه پردازی ۱۲ بہار ن |
| لافیدن | بیهوده اور فضول اور بہت بکنا | هرزه درائیدن ۱۲ ان ودر برهان بمعنی هرزه گوئی وهرزه گوئی ۱۲ ب | | ایضاً | ایضاً | واین قریب بمعنی اوّل است ۱۲ |
| لاندن و لانیدن | ہلانا اور جھاڑنا | جنبانیدن و افشاندن ۱۲ ان ب ج | تحریک نفض هکرّ | | لاند | فخر گرگانی چون زمین بارگش ازهر کسے در مختم چون درخت بار روز از هر کسی ولاندم ـ ... درافشاندم ـ طیان مرغزی بار فقر اشعار خواجه شد مردی ـ من شعر همی خواندم واو ریش همی لاند ـ حکیم سنائی این چنین کن تا زه شرع بدان ـ ورنه برخیز هرزه ریش ملان ـ ۱۲ ان ج |
| لخشیدن | پھسلنا | بروزن و معنی لغزیدن که پای از پیش بدر رفتن وافتادن باشد ۱۲ ان ب ج | تنزّل تنزّله | | لخشد | چنانکه گویند از خوان لخشیدن و از بزرگان بخشیدن ودرین مثل بمعنی خطا کردن نیک درست آید حکیم سنائی اثر بخشودن است تخشیدن ـ از من افتادن ست لخشیدن لخشم با اوّل مفتوح بثانی زده بمعنی داد اوّل بمعنی لغزیدن که اخگر باشد اوستادی آتش عشق از لبت تو آب ـ آه و شعله است وخوبرو لخشم ـ ... |

[illegible]

| مصادر | معنی اردو | معنی فارسی یا عربی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | از آتش آرد باشد سوم بمعنی لغزیدہ آمدہ ۱۲ ج |
| لخشانیدن بروزن نجشانیدن نفایس | پھسلانا نفایس | لغزانیدن ۱۲ | اِستزال اِدحاض اِزلاق | | لخشاند | |
| لشتن بالفتح بروزن کشتن ۱۲ آن | سیر اور تماشا کرنا | تفرج وتماشا کردن ۱۲ ان ب ف | تَنَزُّہ تَفَرُّج | | | وصاحب مصطلحات بہار عجم درنوادر المصادر نگاشتہ لشتن بمعنی مشہور گشتن بکاف فارسی است ۱۲ |
| لِشتن بکسر اول بروزن کشتن ۱۲ ب | چاٹنا | لیسیدن یعنی زبان بر چیزی مالیدن ۱۲ ب ن ج ف | | | | حکیم سوزنی لشتند آستانت بزرگان ومهتران - چون یوز پیر گشته بلب کاسه پنیر - ۱۲ ج ن ف وبدین معنی لیسیدن بحذف [illegible] آمدہ ۱۲ ان ف |
| لیسیدن | چاٹنا | ایضاً | لَحس لَحسة لُحسة لَسب لَعق | لیس و امر نیز ۱۲ ن | | انوری صاعدو با لطف گرد ونش بو سند کاسه - انشب داو بهم گیتیش با سند لگام ۱۲ ن |
| لیسانیدن صف | | متعدی لیسیدن | | | لیساند | |
| لغزیدن بروزن لرزیدن ۱۲ ب ن | پھسلنا | پای از پیش بدر رفتن ۱۲ ان بہار ب | دَحض تَزلیل ۱۲ | لغزش و لغزو لغزک لغز امر نیز | لغزد | صائب نگہ مست لغزد از رویت خروسی لرزد از مویت. تکلف برطرف رو انچنان سو انچنین باید آقا اسمعیل کاشف در تعریف سرما گوید برروی زمین چو طفل در راه - لغزک می خورد پرتو ماه - از دیده بسوی طرف دامان - قطرات پیخ کشتی |

لیسیدن بزبان ۱۲ ص — رفتن بپای در گل ودر زبان در معنی ۱۲ ص

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی از کتب لغت | مصادر متقابل | حاصل مصدر | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | استاد منرگان اُنہا عی حرمی گز خودم پاسے لغ‍ــــے زیہا۔ چو صبحم دماغ دو مغــــــز و ہر۔ و بلغت ماوراء النہر لغزیدن بمعنی دوشیدن و آشاسیدن باشد ۱۲ |
| لغزیدن | لکنت کرنا | لکنت کردن | | ایضاً | ایضاً | چون زبان لغزیدن سے مگر گویا ازان آئینہ رخسار شد صائب۔ کہ مے لغزو زبان درحالت گفتار طوطے را۔ ۱۲ |
| ایضاً | خطا کرنا | خطا کردن | | ایضاً | ایضاً | عــــرفی ہر گاہ کہ در مدح تو لغزم تو بخشائے۔ کہ مدح ندانم من حیران شدہ ذم را۔ ۱۲ |
| لغزانیدن متعد | | متعد لغزیدن ۱۲ | استنزال | | | |
| لنجیدن بفتح اوّل و جیم تازی بر وزن رنجیدن ۱۲ اب ن ج | بناز و تبختر چلنا | خرامیدن و از روی ناز و تبختر رفتن ۱۲ اب ان رج | خطرات، مٹکنا، ٹھمکنا، ٹھمک ٹھمک | لنج و لنجه بااوّل مفتوح بثانی زده بمعنی رفتار از روے ناز و تبختر و غمزه و رعنائی و خرام ۱۲ اب ن ج و لنج امر نیز ۱۲ اب ن | لنجد | شیخ فرید الدین عطارؒ بصد لنجیدن از کوه کردار۔ روان گشته سوے دشت سمر دار۔ چه سان آسان شوی رویت برم تاز۔ که چون کبک دری می لنجی از ناز۔ ببالا همچو سرو جویباری۔ بلنجیدن چو کبک کوهساری۔ حکیم نزاری قهستانی بخنده گفتن شیرینش دیدید۔ بلنجه رفتن رعناش ببینید ۱۲ ان ج |
| ایضاً | نکالنا | بیرون کشیدن و بردن چیزی از جای بجای ۱۲ اب ج ف | | ایضاً | ایضاً | طیان عــــر غــــزے کسی کو بگیر دور دقولنج۔ تو بستگا فش شکم سرگین برون لنج۔ شمس فخــــرے چو از لبس بود بعد ازین بود گرد۔ فلک مهر و مه از گردان بلنج۔ و صاحب فرهنگ جهانگیری لنجیدن را بکسور اللام بمعنی آهیختن و کشیدن نگاشته و |

| مصادر لغات | معنی اردو | معنی فارسی [illegible] | [illegible] | معنی عربی | صیغه امر | صیغه مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | | و هر دو شعر مذکور را سندمی آورده و صاحب نوادر لنجیدن بکسر اللام بمعنی آویختن نگاشته و صاحب برهان نگار لنجیدن بفتح اوّل بروزن رنجیدن بمعنی بیرون کشیدن و لنج بفتح اوّل و سکون ثانی و جیم بمعنی خرام است و آن رفتاری باشد از روی ناز و غمزه و بمعنی بیرون کشیدن و بیرون بردن چیزی هم هست از جائی بجائی و بمعنی برکشیدن و آویختن هم هست و باین معنی بکسر اوّل نیز درست و امر باین معنی هم هست یعنی بیرون کش و بیرون بر و بیاویز ۱۲ |
| لندیدن بالضم بروزن جنبیدن مرادف ژکیدن ۱۲ ب ج | بڑبڑانا | سخن زیر لب گفتن از غایت خشم و غضب ۱۲ ن ج و غرغر کردن سخن گفتن از روی قهر و غضب و غصه ۱۲ ب | | | لند و امر حاضر نیز | لندد | مولوی معنوی حرف خضر گفت ای موسی بیار آب و خاکی و آلتی بی انتظار تا من این دیوار بسیار آورم باصلاح آورش باز آورم برو فرمانش و سی لندش فزود کین که ما کردیم کار هرزه بود ۱۲ ن ج ف |
| ایضاً | لات مارنا | لاف زدن ۱۲ ن ب | | | لند بمعنی لاف و گزاف ۱۲ ج ف | ایضاً | مولوی معنوی علیه الرحمة گرچه صرصر بس درختان می کند بر گیاه سبز احسان می کند بر ضعیفی گیاه آن باد تند رحم کرد ای دل تو از قوت ملند ۱۲ ن ج |
| گُنیدن بالضم ۱۲ ن | کہنا | گفتن ۱۲ ن | | قول | ایضاً | ایضاً | میرخسرو تا چند ازین سخن سخن است گو نماند بهر تو دعا گنیده سخن مختصر کنید وهم تواند که تحریف همان گنید بکاف تازی بود ۱۲ ن |
| لنگیدن بفتح ۱۲ ن بهار | لنگڑا کر چلنا | لنگان رفتن ۱۲ ن بهار | | قزال | لنگ معروف و امر نیز ۱۲ | لنگد | سنجر کاشی طلب را بدم تیغ است ره در منزل اوّل ز همراهی من لنگد خضر گر همسفر گردد ۱۲ بهار ۵ مثال کاهی از سنگلاخ وادی فقر پلنگ وار بیابان براین طریق بلنگ ۱۲ ن |

و این مصدر [illegible] بالفتح ۱۲ [illegible] غلط است

| مصدر فارسی | معنی اردو | [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| لوسیدن بسین مہملہ بروزن بوسیدن ۱۲ ب ن | فریب دینا اور چاپلوسی کرنا | فریب دادن و فریفتن و چاپلوسی کردن ۱۲ ب ن ف | تملق تملاق | لوس و لوسا و لوسانہ فریب و چاپلوسی ۱۲ ا ن | لوسد | لوس دو معنی دارد اوّل بمعنی فریفتن و تملق و چرب زبانی شیخ سعدی رح چو دستے نیابی گزیدن ببوس - کہ با غالبان چارہ رزق است و لوس حکیم سوزنی گر بودم سیمکار گردد چون زر - ورنہ بود سیم و زر لوس دلا بہ سرایم امیر خسرو رح آمدہ با ہزار لابہ و لوس - داد بر دست و پاے بر نابوس - دوم غشی را گویند کہ بکافور مخلوط سازند چنانچہ غشی کہ در مشک سازند ناک سے نا سند استاد کسائی کافور تو با لوس بود مشک تو با ناک - با لوس تو کافور کنی دایم مغشوش - ۱۲ ج ف |
| لوغیدن بغین معجمہ ۱۲ | دوہنا | بروزن و معنی دوشیدن ۱۲ ب ن ج | حَلْب حِلَاب اِحْتِلَاب | لوغ | لوغد | |
| ایضاً | پینا | آشامیدن ۱۲ ب ن ج | | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | بیٹنا | ریختن ۱۲ ب ن | | ایضاً ریختہ شدہ ۱۲ ان | ایضاً | منجیک من زہجای تو باز گشت بنجویم - تا ت فلک خوان خواستہ نکند لوغ ۱۲ ف ن |
| لوکیدن بکاف تازی بروزن کوشیدن ۱۲ ب ن | گھسلنا یعنی سرین کے بل چلنا | بزور سرین راہ رفتن چنانکہ اطفال روند | حَبْو | لوک | لوکد | لوک صاحب رفتار مذکور مولوی معنوی لنگ و لوک خفتہ شکل و بی ادب - سوے او می غیژ و او را مے طلب - ۱۲ ان و صاحب برہان قاطع نگارد کہ لوکیدن بروزن کوشیدن درشت و ناہموار براہ رفتن باشد و بازا نو و کف دست و نشستہ براہ رفتن طفلان را نیز گویند ۱۲ |
| لیزیدن بروزن پیچیدن ۱۲ ب ان | پھسلنا | لغزیدن ۱۲ ب ن | زَلَل | لیز و لیزہ | لیزد | لیز بروزن خیز و لیزہ بروزن ریزہ زمین لغزندہ و نرم باشد و بمعنی آمیختہ و دست افراز کشیدن بر چیزے نیز ہست و ہر چیز کہ با او لغزیدگی و نرمی باشد ۱۲ ب |
| ایضاً | ملنا اور ملانا | آمیختن ۱۲ ن ج | | ایضاً | ایضاً | |

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی یعنی مترادف | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| لیئیدن بروزن کشیدن ۱۲ اسبان | چبانا | خائیدن و جاویدن ۱۲ سبان ج | مَضغ | | | وبرین قیاس لیئیدہ ولیئی ۵ مسعود سعد چند لیئی ژاژ چہ فایدہ زژاژ لیئیدن - ۱۲ ان ج |
| لرزیدن بروزن تپیدن ۱۲ بہار | کانپنا | م | اِرتعاد رَجِیف رَجَفان رُجُوف رَجیف رُقوف | لرزش ولرزہ لرزہ ۱۲ بہار | لرزد | ظہوری زرشک قامتی در بوستان شمشادمی لرزد - ندارد دست بر طرف نقابی باد سے لرزد صائب عندلیبی بسر شاخ گلی سے لرزید جنبش بر کلاہ تو بیاد م آمد - جمال الدین سلمان لرزتو چوسودا بسر خصم درافتاد - رحمت بدلش راست چواندیشہ درآید عرفی خامہ ہنگام ثبت ہیبت او - لرزہ در نقش مسطر اندازد - وزمین لرزہ وزمین لرزش لرزہ زمین کہ ترجمہ زلزال است اشرف شد غم آباد م خراب از دل طپیدن عاقبت - زین زمین لرزش شکست افتاد در طاق دلم - نظامی رحم زمین لرزہ مقرعہ درو باغ - زدہ آتشین مقرعہ چون چراغ - وتپ لرزہ معروف ولہ چنان زد بہ تندی بر و گرز را - کہ تپ لرزہ افتاد البرز را - |
| ایضاً | غم کہانا کسی چیز کا | غم چیزے خوردن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | صائب ز انقلاب چرخ سے لرزم بآب روی خویش - جام لب ریزم بدست رعشہ دار افتادہ ام - ۱۲ بہار |
| ایضاً | رحم کرنا اور ڈرنا | رحم آوردن بر چیزے و باک داشتن از چیزے ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون لرزیدن بر چیزے شیخ شیراز چو بیدبر سر ایمان خویش سے لرزم - کہ دل بدست کمان ابروئیست کافرکیش - صائب ولہ بپاکی دامان غنچہ سے لرزد - کہ بلبلان ہمہ مستند و باغبان تنہا - ولہ بدر خطا ازان چاہ زنخدان بیش سے لرزم زآسیب چہ خس پوش برجان بیش سے لرزم - ۱۲ بہار |
| لوخیدن مص ۱۲ سند طلب | خم ہونا | خمیدن | اِنْحِناء اِنْعِطاف | لوخ | لوخد | در جہانگیریست لوخ دو معنی دارد اوّل گیاہے باشد کہ در آب روید و ازان بوریا و حصیر بافند و آنرا دوخ ہم گویند دوم معنی گوز باشد زرتشت بہرام شو و رخ زرد و پشت لوخ گردد - تنت باریک ہمچون دوخ گردد - ۱۲ ج |

| مصدر فارسی | معنی اردو | [illegible] | مصدر عربی | اسم مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | |

# باب المیم

| | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ماچیدن بجیم فارسی ۱۲ بہار | چوسنا | بوسیدن | لَثم تَقبیل بوس ۱ے | ماچ بوسه ۱۲ ج ب ن | ماچد | ۵ فوقیا میا چمت لبہا کہ غیر از تو کرا - درمز خرف نسنہ صاف حقیقت واده اند ۱۲ |
| مالیدن | ملنا | م | فرک ۲ے دلک ۳ے | مالش و مال شده و امر نیز ۱۲ | مالد | چون روغن مالیدن و مالش بمعنی تنبیہ و گوشمال خواجہ نظامی چنانت وہم مالش از تیغ تیز - کہ یا مرگ خواہی ز من یا گریز ملا منیر در تعریف فیل گوید ۵ بود دل لب بستہ پیچیدہ مویان - خورد مالش ز دست خوبرویان - مالہ پنج معنی دارد اوّل چوبے باشد کہ بر زمین شیار کردہ بکشند تا کلوخہا شکستہ شود و زمین ہموار گردد حکیم سنائی بزرگرفت و نان و دوغ ببرد - مالہ و جفت و داس و توغ و تبرہ ابوالفرج رونی تا مالہ زند ہیچ زمین ہیچ کشاورز - تا سجدہ برد ہیچ شمن ہیچ صنم را انگیختہ از خانہ او خواہم شادی - آویختہ باد شمن او خواہم غم را - مسیح کاشی گر ز روی وصل تو شد وگرنہ چرا - بگردن فلک از کہکشان بود مالہ - و نزد مولف درین شعر معنی مقصود صورت نہ بندد ۱۲ فافہم دوم افراز جولاہگان کہ از خس سازند و بدان تانہ را آہار دہند و در صفت شتر اثیر الدین اخسیکتی گوید ۵ چون عنکبوت جولہ چالاک و تیز پاے - پس بر شال مالہ و کف ہیچو ریسمان سوم بمعنی پُر و مالا مال بود حکیم سوزنی سبکی وہ بخانہ وام شدہ است - بنج از جولہ بنج از و مالہ - چہارم بمعنی مالش ادیب صابر بیرون از و کشیدم و گفتم کس ترا - بر گو کہ تا بگیرد او است مالہ - پنجم افزاریست کہ بنایان بدان کاہگل و گچ و آہک بر دیوار مالند - ۱۲ ج ف |
| مالیدن | لگانا | بستن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | چون حنا مالیدن مخلص کاشی چون بخون رنگین نباشد پنجہ مژگان من - غیر آن دست نگارین را حنا مالیدہ است - ۱۲ ان |

۵ مرب است چونکہ صاحب قاموس گفتہ ۱۲ ۲ے مالیدن بزنہ و چاد و بیخش ۱۲ ان ۳ے مالیدن بدن ۱۲ ان ۴ے بزدن بمعنی مالیدن ۱۲ ن

| مصدر فارسی | معنی اردو | مترادف فارسی | مصدر عربی | ماضی | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| مالیدن | کھینچنا | کشیدن ۱۲ | | ایضاً | ایضاً | چون کمان مالیدن فردوسی کمان را بمالید رستم بجنگ - نگہ کرد یک تیر دیگر خدنگ ۱۲ بہار |
| ایضاً | چلانا | راندن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | چون خنجر مالیدن جمال الدین سلمان بہر قربان شحنۂ پنجم کہ ترک انجم است - برگلوی بّرہ می مالید ہر دم خنجرے - ۱۲ شیخ سعدی رحمۃ شبانگہ کارد بر حلقش بمالید - ۱۲ |
| ایضاً | ملامت کرنا | سرزنش کردن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | وحید جبینش ازان سرخ گردیدہ است - کہ مالیدہ گل را سقرلات او - ۱۲ ان |
| ایضاً | تنبیہ کرنا | تنبیہ وگوشمال دادن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چنانکہ گویند اورا بسیار مالیدم ۱۲ بہار و سرزخم کسی مالیدن اسے گوشمال دادن گویند سرزخمش مالیدیم یعنی ازبلند پروازی کہ داشت بازش آوردیم بنوعی کہ حد خویشش را بشناخت وحسابی از من برگرفت افضل ثابت سرزخم قلم کسے نمالید - عمرش بلا رضاحۃ ۱۲ بہوا سے لوخطان رفت ۱۲ بہار |
| ایضاً | مروڑنا | تافتن وپیچیدن | فتل | ایضاً | ایضاً | چون گوش مالیدن نظامی علیہ الرحمۃ باتش کشی بازمالید گوشش - چو پروانہ کاید شش خون بجوشش - ۱۲ بہار |
| چمیدن بفتح اول جیم فارسی بکسر اول اسم ۱۲ ب | بنازوزیبائی چلنا | بوزن ومعنی چمیدن ۱۲ ب ن ج ف | خطران | | | واین ظاہر اقلب چمیدن است |
| ایضاً | دیکھنا | دیدن ۱۲ ب | | | | صاحب لوادر بدیں معنی بالکسر نگاشتہ ۱۲ |
| مخیدن بالفتح بخای معجمہ بروزن رسیدن ۱۲ ب ن | لپٹنا | چسپیدن ۱۲ ب ن ف | لصوق | | | مخندہ بمعنی چسپندہ وخزندہ بمجاز آتش را نیز گویند وصیغ مثلہ وامر بدین معنی ناصر خسرو دانش آموز وچو نادان سپش ہیر مخ - تو چو نادان شوی آنکہ وگران ور تو مخند شمس فخری ازدل بدخواہ او غم نتوان واگرفت - زانکہ زید وازل سخت بدو درمخیدہ - ۱۲ ن |
| ایضاً | پھسلنا | لغزیدن ۱۲ ب ن | | | | |
| ایضاً | گھسنا | خزیدن ۱۲ ب ن | | | | |

ع دو جہان ... الوحدۃ ... نصوص ... ۱۲ ت

| مصدر/لغات | معنی اردو | معنی فارسی | مصادر عربی | ماضی مطلق | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| مخیدن | ہلنا اور حرکت کرنا | جنبیدن و حرکت کردن ۱۲ ب ن | | | | |
| ایضاً | عاق و عاصی ہونا | عاق و عاصی شدن ۱۲ ب | | | | |
| ایضاً | نافرمانی کرنا | نافرمانی کردن ۱۲ ب ن | | | | |
| مُردن بالضم ۱۲ | مرنا ذی روح وغیرہ ذی روح کا | مقابل زیستن ۱۲ ان | مَوت قال اللہ تعالی ان مات الانسان بالمرض الشاقة يقولون افراح وان مات بالمرض يقولون فاضت نفسه وان مات فجاءة يقولون فاظت نفسه و | | میرد و مُرد | مُرد و مُرند و مُرم مخفف میرد و میرند و میرم میر خسرو ح عالم از لنگ و گر ا بود محترم است - جاہلا از چو فرد ماند چو اج مبر ند - زنده باقی که جهان آفرید - کے مُردان زنده که جان آفرید - ۱۲ ان مُرده معروف و در آرزوے مرده - و امید مرده و نظاره مرده - و معنی مرده - و دل مرده - و زمین مرده - و آب مرده - و خاک مرده - و خون مرده - و سیماب مرده - و مرده خاکستر - و مرده ذوق - استعاره است واله ہروی مرقد نظاره ہاے مرده شد دور از تو چشم - پی تو عمرے کرد و سجده میکند اکنون بری - ظهوری اُمید مرده زنده بدشنام می شود - آه از دعاے من که مرگ از نشست داشتم صدآرزوے مرده پیش - از نگاہے جمله را جان در تن است - صائب اخگر افسرده من مرده خاکستر است - ورنه من بر آتش خود دامن محشر زدم - کدام روز شوی کشته نگار مسیح - بگو سے راست که ما مرده ہمان روزیم - زلالی سخن بے مدحش از لب پاک کردم - بمیدان دہن در خاک کردم - شهیدان سخن را یادگاری - زہر دندان من لوح مزاری - منیر در ایراد این دو بیت نوشته که از الفاظش بوے معنی مرده می آید شایسته آنست که کنایه لوح مزار او گردد و حال آنکه معنی مرده استعاره الیست افسرده که گوشش زنده ولان محاوره آزرده و آتش و چراغ مرده کنایه از چراغ و آتش خاموش و زمین مرده کنایه از زمینے که در و سبزی نباشد و خون مرده خونی که بسبب ضربتی در بدن جمع شود و جاری نباشد مرده ذوق آنکه حسن ذوق |

| مصدرات | معنی اردو | معنی فارسی یا انگریزی | باب و نام ماضی و مضارع | معنی عربی | ماضی و مضارع | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| | | | | ان مات من غیر مرض یقولون فطس و ان مات شابا یقولون مات عبطة واحتضر و ان مات من غیر قتل یقولون مات حتف انفه واول من تکلم به هو رسول الله صلی الله علیه واله وسلم وان مات بعد الشیب یقولون قضی | | | او باطل شده باشد ظهوری ترسم که مرده ذوق شمارند خضر را - جان داوی زشوق تو روزے ہوس نکرد مردهٔ فلاخچیز اے عاشق فلاخچیز از عالم گشته فلاخچیز سالک قزوینی زان لب که مردهٔ نفسش آب زندگیست - دشنام خشک هم بدعا گوئی رسد - مرده رنگ کسی که رنگش مثل رنگ مرده باشد از غایت خوف یا افراط غم سلیم هرزه گوئی چند همچون سبز خوشان انجمن - مرده رنگی چند همچون کشتگان بادیه مرده فیروزه عبارت از بدرنگ باشد شوکت بیرون هم نیفتد از بلندی رتبه نامم برنگ مرده فیروزه تابوت از نگین دارم - ۱۲ بہار |

| مصدر فارسی | معنی اردو | [illegible] | [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | نفس مصدر | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | خبه ولو مات<br>في السفر<br>يقولون كب<br>تردعه و<br>ان جرى<br>منه الدم<br>حتى مات<br>يقولون صفرت<br>وطابه و<br>ان مات<br>الانسان<br>يقولون مات<br>الانسان و<br>ان مات<br>الحمار يقولون<br>نفق الحمار<br>وان مات<br>الفرس<br>يقولون<br>طفس و<br>ان مات<br>البعير | | | |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی با شواهد | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | یقولون تکبّل البعیر وادرده فی القاموس بمعنی مطلق الموت سوآء کان انسانا او حیوانا وقال تنبل مات وانبل مات وقبل ضد | | | |
| مُردن | قربان و فدا ہونا | قربان و فدا شدن ۱۲ ان ب | | ایضاً | ایضاً | چون حریت کے مردن حکیم زلالی بمیرم بر سراپاے ہوس شان۔ کہ آرد بوی مشتاق نفس شان۔ ۱۲ ان |
| ایضاً | مٹ جانا | محو و ناپدید شدن | | ایضاً | ایضاً | چون نام مردن شیخ شیرازؒ بمرد آخر و نیکنامی ببرد۔ زہے زندگانی کہ نامش نمرد۔ ۱۲ بہار و چون تقلید مردن ظہوری خشم پس سر نمود صلح بغل باز کرد جیل بماتم نشست شکر کہ تقلید مرد۔ ۱۲ |
| ایضاً | بجھنا | خاموش شدن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | چون آتش مردن طالب آملی گرمی عجب زخوی تو بنود کہ در جہان۔ ہر آتشی کہ مرد بجوے تو جان سپرد۔ وحید گر بکشد حفظ تو از رخ نقاب۔ آتش سوزندہ نیرو ز آب۔ و چون چراغ مردن صائب بگرد دیر و حرم دل بدست میگردیم۔ چراغ مردۂ ما تا کجا شود روشن۔ ۱۲ |
| میرانیدن | مارنا | متعدی مردن ۱۲ ان بہار | إمَاتَة | | | سکندر نامہ پدید آور خلق عالم توئی۔ تو میرانی و زندہ کن ہم توئی۔ مخلص کاشی |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | مباد از دست پیر عقل گیرند اختیار دل - بمرگ خود بمیران آرزوہاے جوانم را - ۱۲ ان بہار |
| مروسیدن بواو معروف و سین مہملہ و قیل بشین معجمہ ۱۲ ان و | عادت کرنا [illegible] | عادت کردن بچیزی ۱۲ ب ن | مِراس مُمارسة مُمارون | | | |
| ایضاً | محنت و مشقت کرنا | رنج بردن بکاری ۱۲ ان | | | | و صاحب برہان قاطع و فرہنگ جہانگیری مروسیدن را بمعنی رنج بردن بکاری بوقت مفلسی و بیچیزی نگاشته اند ۱۲ |
| مزیدن بزاے ہوز بروزن رسیدن ۱۲ | چوسنا | بروزن و معنی مکیدن ۱۲ ب ن ج | مَصّ اِمتِصاص | مز و امر نیز ۱۲ و در عربی بمعنی میخوش که ترش و شیرین باشد و صاحب قاموس بتشدید دوم چشیدن و اندک اندک خوردن مایع نگاشته و در مضمون گویا معرب آنست ۱۲ ان | | شیخ شیراز وقت است بدندان لب مقصود مزیدن - کمان شد که بحسرت سر انگشت مزیدم - شیخ نظامی علیه الرحمة زبی شیر انگشت خود میمزید - بماو بر انگشت خود می گزید - ۱۲ ان |

۵۱ عادت کردن با چیزی ۱۲ ص

| مصادر فارسی | معنی اردو | مترادف فارسی | مصادر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| مزیدن | پینا اور کھانا | خوردن ۱۲ ان | | ایضاً | | حکیم سوزنی تا بود نازو کامرانی خوشش- بادۂ ناز کامرا سنے مز- دہ مزندہ و اطلاق آن برکودہ انجورسے مجاز است ۱۲ ان چون بوسہ مزیدن حکیم سوزنی در رخ چون جنتش کردم نگاہے درزمان - ازلب چون کوثرش بوسہ مزیدم چون شکر- وصاحب فرہنگ جہانگیرے شعر ہذا ازمزیدن بمعنی مکیدن آوردہ ۱۲ |
| مشتن بالضم بروزن کشتن ۱۲ ابیا | ملنا | بالیدن ۱۲ اج | مس و دشنا | | | لیسحق اطعمہ افسوس ازان دنبہ پرواز کہ بگداخت - دررو غن آن باد سہ چنگال بمشتم - ۱۲ اج وصاحب برہان نگارد کہ مشتن بمعنی مالیدن اعم ازانکہ دست برچیزی بمالند یا چیزی را بر چیزی دیگر ۱۲ وصاحب نواد رنگارد مشتن بہر سہ حرکت سرشتن و خمیر کردن داقوی بالضم چراکہ ماخوذ است از مشت بمعنی گرد کردن چنانچہ لیسحق اطعمہ گرمالم بپاے دنبہ دستی- غرض از مشتن چنگالم این است - ۱۲ |
| مکیدن | چوسنا | بروزن و معنی مزیدن ۱۲ ابہار ن | مصّ | مک وامر نیز ۱۲ اث | مکد کہ | حکیم سوزنی یا بذر تو جواب نعم سایل نعم- از پیر سالخوردہ تا طفل شیر مک- ۱۲ ان ولہ گشتہ زر نجوری تن ازگناہ - پاکتر از شیر لب وشیر مک- شیر مک و پیر و جوان از غمش- نالہ بفیر اشستہ اند از فلک - ۱۲ ج و مکیدن دہان ولب ہردو صحیح حضرت شیخ تا نام شب وصل تو آید بزبانم- چون شمع دہن می مکداز ذوق دہن را- طالب آملی چو نام او برم از ذوق می مکی کامم- بجز لب و دہن خویشتن مکیدن نیست - ۱۲ بہار |
| ایضاً | لینا | گرفتن | | ایضاً | ایضاً | چون بوسہ مکیدن قوسی بہتر یزی چہ نسبت است بہ بوس لب مکیدن را - گلاب گل نبود چون گلاب غنچہ گل - ۱۲ بہار |
| مکانیدن صف | | متعدی مکیدن | امتصاص | | | |
| ماندن | رہنا | بودن | کون | | ماند | چون خالی ماندن سے نخواہد این چمن از سرو و لالہ خالی ماند- یکی ہمیر دو دیگری ہمی آید صائب کدام ابر تنک خورشید را مستور می سازد- صفائی آن بدن پوشیدہ چون زیر قبا ماند- ظہوری گاہے از عشق سخت می ترسم- شیخ و ین چند گاہ ترسا ماند- و مان امر بمعنی خاقانی رہ کلک تو چون نام تو اقلیم گیر- عمر تو چون عقل تو جاویدمان |

ملا بالیدن و سودن [illegible] ۱۲ ص

| مصدر اصطلاحات | معنی اردو | معنی فارسی یا اصطلاحی باہم الفاظ ہم معنی | مصدر متعدی | ماضی مطلق | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | ۱۲ان **نظامی** رح سکندر شہ ہفت کشور نماند۔ نماند کسی چون سکندر نماند ۱۲ بہار |
| ماندن | ٹھہرنا | پائیدن | | ایضاً | ایضاً | **صائب** شوق دل را از حریم چشم تر بیرون کشید۔ کشتی ما از سبکباری درین دریا نماند۔ **ولہ** سخن غریب چو شد در وطن نمی ماند۔ عزیز مصر بہ بیت الحزن نمی ماند۔ گلوے خویش عبث پارہ میکند بلبل۔ چو گل شگفتہ شود در چمن نمی ماند۔ ۱۲ |
| ایضاً | باقی رہنا | باقی ماندن | | ایضاً | ایضاً | **صائب** از ہجوم اشک دل در چشم چون پالا نماند۔ در قفس از جوش گل از بہر بلبل جا نماند۔ از قماش پیرہن بیجلوۂ یوسف چہ ذوق۔ شیشۂ خالی بزن بر سنگ چون صہبا نماند۔ **ہ** شوق لیلی بر دمارا صایب از عالم برون۔ حسرت دیوانۂ ما در دل اطفال ماند۔ **ہ** در آن حریم کہ صائب چراغ کلک افروخت۔ ز پر فشانی پروانہ یک چراغ نماند۔ ۱۲ |
| ایضاً | ہونا | گردیدن | | | | **صائب** کش دست طلب از دامن صدق طلب صائب۔ کہ گمرہ می شود آنکس کہ از رہبر جدا ماند۔ ۱۲ |
| ایضاً | پوشیدہ رہنا | پوشیدہ ماندن | | ایضاً | ایضاً | چون در پردہ چیزی ماندن **صائب** ناخنی بر دل زد ما را درین عالم کسی۔ نغمۂ محجوب ما در پردۂ این ساز ماند۔ ۱۲ |
| ایضاً | مقید رہنا | اسیر ماندن | | ایضاً | ایضاً | چون در قفس ماندن **صائب** خامشی صائب کلید بستگیہای دل است۔ بلبل ما در قفس از شعلۂ آواز ماند۔ ۱۲ |
| ایضاً | گھٹ جانا مرتبہ میں | پائی کم آوردن ۱۲ بہاران | | ایضاً | ایضاً | **وحید** دل ودین در تماشایش و گریبان نمی ماند۔ ہلاک دوستی گردم کہ از دشمن نمی ماند۔ ۱۲ |
| ایضاً | عاجز رہنا اور تھک جانا | عاجز بودن و در ماندن | | ایضاً | ایضاً | **بوستان** بگفتا فراتر مجالم نماند۔ بماندم کہ نیروی بالم نماند۔ **صائب** حجاب عشق گر چشم مرا بندد دم کشتن۔ چنان نالم کہ دست و تیغ قاتل در دو غا ماند۔ ۱۲ |
| ایضاً | باز آنا اور جدا ہونا | باز آمدن و جدا گشتن | | ایضاً | ایضاً | چون از گردش ماندن **صائب** ز شوق جستجوے یار از گردش نمی ماند۔ اگر در سنگ باہم ہمچو سنگ آسیا ماند۔ ۱۲ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ماندن | چھوڑنا | گزاشتن و رہا کردن ۱۲ بہار وارستہ | | ایضاً | ایضاً | سکندر نامہ زچندین عروسان کہ دیدی بپاے ۔ نماند یک نازنین را بجاے ۔ میر خسرو وازین پس من خون خصمان شاہ ۔ کز ایشان نہ سر مانم و نی کلاہ ۔ ۱۲ ان بہار عجماد فقیہ شرک و انکار را بتر سامان (گذار ۱۲) ۔ تا شود کار دینت باسامان ۔ و صاحب نوادر نگار دکہ بہ معنی لازم و متعدی ہر دو آمدہ ۱۲ |
| ایضاً | ہمیشہ رہنا | جاوید و ہمیشہ بودن | | ایضاً | ایضاً | سے بانا دآن دوست کو دوستان را ۔ غذاے دل و راحت جان فرستد ۔ سے جہان اے برادر نماند بکس ۔ دل اندر جہان آفرین بند و بس ۔ ۱۲ |
| مانیدن بروزن بالیدن ۱۲ | مشابہ ہونا اور مشابہت رکھنا | مثل و مانند و شبیہ چیزے شدن ۱۲ ب و مانند شدن بچیزے ۱۲ ن | مَثْل لہ صلتہ بالباء اشتباہ مشابہۃ تشابہ تشبّہ حکایۃ محاکاۃ | | | مانید بروزن جاوید یعنی گزاشت و بہاد و رہا کرد و چون کسی کارے کہ باید کرد نکند و سخنی کہ باید گفت نگوید گویند مانید یعنی وانہاد و بمعنی جرم و گناہ و تقصیر ہم چنانکہ کسی کار کردنی و سخن گفتنی را نگوید و نکند گویند مانید اورا باشد یعنی گناہ از دست و گناہگار است ۱۲ ب و ہر کہ شطرنج ببازد گویند مانید اے بپاے داد شمس فخری خرد شطرنج دانش باخت باشاہ ۔ وسے حاصل نخستین دست مانید ۔ ۱۲ |
| ایضاً | چھوڑنا | گزاشتن و رہا کردن ۱۲ ب | | ایضاً | ایضاً | |
| مانستن | مشابہ ہونا | مانند شدن بچیزے ۱۲ ن | | مانا شبیہ و نظیر و مثل و مانند ۱۲ ب و مانان نسلہ ۱۲ ب ن | ماند | میر خسرو و بنود از لیکہ بر رو ہیچ مویش ۔ کدو سے تلخ می مانست رویش ۔ حزین سلوکم در طریق عشق بایاران بآن ماند ۔ کہ مورے لنگ ہمراہی کند چابک سواران را ۔ ظہوری تموز ہجر شد دل غنچۂ پژمردہ را ماند ۔ ز جان خون بیچکد صید شکار خوردہ را ماند ۔ و مانا بمعنی ہمانا و پنداری و گوئی نیز اثیر الدین اخستگی مانا کہ خلد پردہ زرخسار برگرفت ۔ باسادہ گشت ریشو رو ہمہ دا غدار ۔ و مانا بلغت ژند و |

لہ مانند شدن بچیزی ۱۲ ص سے صاحب نوادر بمعنی البعادت [illegible] گویند ماننا کہ چون کسی کاری [illegible] گویند کہ او عہدہ آن بر نیامد گویند مانید وا بمعنی نسبت الطلاق بتقصیر و گناہ نیز آمدہ چنانکہ گویند مانید او است یعنی تقصیر و گناہ او است ۱۲ سے مانستن ۱۲ ص سے مانستن ص قال السید آزاد رحمۃ اللہ تعالیٰ سے ہ از زبان [illegible] تشبیہ او [illegible] ۱۲

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی از کتب لغت | مصدر عربی | حاصل مصدر | [illegible] | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | پاشَرند نام باریتعالی است واین گویا ترجمه باقی است مانند[5] ماننده وبمانند وبماننده بفتح نون اسم است وافاده معنی تشبیه کند قاسم مشهدی روی تو خورشید فتاد از نظر من- ماننده سیبی که بیکطف رنگ برآورد- لاف او نسب مزن که بمانند آئینه- آدم نمی شود کسی از دم دیگران میر خسرو چرا شد پدر هفت مادر چهار- چگونه سه فرزند شد آشکار- چو این هر سه هم زین پدر مادرند- چرا نه بمانند یک دیگر اند-۱۲ بهار |
| ملنجیدن بکسر تین ۱۲ ان | نکالنا | برکشیدن ۱۲ ب ن ف | اِخراج اِظهار اِبراز | | | |
| ایضاً | لٹکنا اور لٹکانا | آویختن ۱۲ ا ب ن | | | | |
| منکیدن بفتح اول بروزن رنجیدن ۱۲ آ ف ج وبضم وقیل بفتح ۱۲ ان | بُڑبُڑانا | مرادف لندیدن یعنی از قهر وغضب در زیر لب آهسته آهسته سخن گفتن ۱۲ ا ب ن ج ف | | | | مولوی معنوی پس همی منکید با خود زیر لب- در جواب فکر تم آن بوالعجب وله این منکیدند در زیر زبان- آن اسیران با هم اندر بحث شان- ۱۲ ج ف |
| ایضاً | بھنبھنانا نفالیس | سخن به بینی گفتن ۱۲ ا ب ن | خَنخَنَه غُنَّاء اِغْنان ۱۲ ص | | | |
| مولیدن بواو معروف بروزن شوریدن ۱۲ ا بان ر | دیر کرنا | تاخیر ودرنگ کردن ۱۲ ا بان | سَرَیث بُطْء اِبْطاء | مولش بمعنی تاخیر ودرنگ ومول | مولد | فردوسی چو با پهلوان گفتی این داستان- مکن مول وبازآی اندر زمان - بدو گفت کاموس کین راے نیست - بدین مولش اندر مرا پاے نیست- مول مول ومولا مول بمعنی درنگ وتاخیر هم جمال الدین عبدالرزاق چنین |

له محمد بنده بخش و مانند- خدا را بنده و مال خداوند ۱۲ [illegible] دشوار کردن کسان ۱۲ ص

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره و سند وغیره |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| | | | | مثله وامرنیز ۱۲ ن | | بوعده همیکرد چرخ مولا مول - که شد زخون دلم طشت چرخ مالامال - مولوی معنوی زر دل بنه گرون بیچان چپ وراست - هین رواباش ورها کن مول مول - ۱۲ ن سعدی زیان بشد شاد گفتا مول ۱۲ ت |
| مولیدن | لوٹنا | بازگردیدن ۱۲ ب ن | | ایضاً بازگشت ۱۲ ف | ایضاً | |
| ایضاً | لوٹانا | بازگردانیدن ۱۲ ب ن | | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | گھسنا | لغزیدن ۱۲ ب ن | | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | پھسلنا | لغزیدن ۱۲ ب ن | | ایضاً | ایضاً | |
| مویَیدن بواو مجهول و هر دو تحتانی بروزن روییدن ۱۲ ب ن بهار | نوحه اور شیون کرنا | نوحه و شیون کردن ۱۲ ب ن وصاحب برهان نگارد گریه و نوحه کردن و گریستن باشد | نَوْح ۱۲ ه نِیَاح | مویه بمعنی نوحه و شیون و موی مثله وامرنیز ۱۲ ن بهار | موید | ابوالموید زنالیدنش کوه شد بی سکون - ز مویدنش شد دل سنگ خون - مسعود سعد سلمان چه کترم بوفا داشتن من از قمری - که از فراق نگاه سحر بموید زار - میر خسرو با وبودم شبی افسانه آن شب بگوییدم - وگر میرم تعظیم سگان او بمویدم ظهوری بر دل افسرده بمویا و مرگ - نیست زداغ تو جگر را گزیر - ۱۲ ن بهار مویه گر بمعنی نوحه گر و صاحب بهار عجم نگارد بمعنی پیرزنی که در زنان یکیک صفات میت را بشمارد و نوحه کند تا بمتابعت آن زنان دیگر نیز نوحه کنند کذا قیل لیکن این تخصیص بیجاست بلکه هر آدمی که نوحه وزاری کند و مرثیه بخواند یا نخواند آن را مویه گر گویند بابا فغانی برخیز مویه گر کنداری دم مسیح - این صوت جانگداز کشیدن چه فائده - ۱۲ بهار انوری مویه گر گشته زهره مطرب - بر جهان و جهانیان مویان ۱۲ ن |
| میختن و | موتنا | شاشیدن و | بَوْل | میخ و میزک | میزد | پور بهای جامی بر خویشتن بمیزی از بیم هجو موشش - هر گه که چون پلنگ درآیم بجز خزه |

| مصادر فارسی | معنی اردو | [illegible] | مصدر عربی | [illegible] | [illegible] | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| میزیدن بیای مجهول بر وزن پیچیدن ۱۲ ب ن | | بول کردن ۱۲ ن ب ج ف | | شاشتن و بول و میز مشله و امر میز ۱۲ ان | | فرخی کسی کز مرگ نندیشد وی از کشتن بود بیم میزد ـ ز بیم هیبت شمشیر او بر اسپ خود میزد ناصر خسرو گرکند هیچگاه قصد گریز ـ خیز و نا گه بگوششش اندر میز ـ خواجه عمید لونکی پلنگ هجر چون زد پنجه بر من ـ چو موشش از بام برین میخت ایام ـ ۱۲ ان ج ف |
| میدن بکسر اول بیای معروف بر وزن دیدن ۱۲ ب ن ف | نیا ہونا | مجدد و نو بودن که در مقابل کهنه و کهنگی باشد ۱۲ ن ب ف | تجدد ۱۲ | | | |
| ماسیدن بر وزن چسپیدن ۱۲ ب ن | دہی جمانا | شیر را ماست کردن ۱۲ ب ن ف | ترديب إثراب | ماست | | ماست جغرات و بعضی قید چکیده کرده اند و بعضی بمعنی مایه که بشیر زنند آورده و از بعض زباندانان شنیده شد که ماست زبان عراق است و جغرات زبان مردم دیگر ۱۲ ان |
| ایضاً | جمانا کسی چیز کا | بسته و منجمد شدن چیزی ۱۲ ان سیاف | جمد جمود | | | |
| مدمونتن | ڈرنا | ترسیدن ۱۲ ب ن | تفرق شفق إشفاق | | | مدمونم یعنی بترسم و مدمونید یعنی بترسید ۱۲ |
| ایضاً | واہمہ کرنا | واہمه کردن ۱۲ ب | | | | مدمونمی واہمه کنم مدمونید واہمه کنید ۱۲ |
| ایضاً | بہاگنا | رمیدن ۱۲ ب | | | | مدمونمی رمم و مدمونید رمید ۱۲ |
| مکرونتن | قبول کرنا | پذیرفتن و قبول کردن ۱۲ ب ن | قبول تقبل | | | |

۵
نوی و وزن ... نقیض ... ۱۲ ص

[illegible]

[illegible]

| مصادر فارسی | معنی اردو | مصدر دیگر ہم معنی | مصادر عربی | حاصل مصدر | مفعول | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| موزدوختن | بیچنا | فروختن ۱۲ ب ن | بیع | | | |
| موی توختن | گننا | شمردن ۱۲ ب ن | عدّ | | | وصاحب برہان نگارد شمردن زروجیبی دیگر |
| مشترنیدن | چننا | چیدن ۱۲ ب ن | اِلتقاط | | | مشتروئمی یعنی چینم ومشترنید یعنی بچینید ۱۲ |
| فرسیدن صف | سلانا | | | | | سند طلب |

# باب النون

| | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| نازیدن بزاو ہوز ۱۲ | فخر اور ناز کرنا | فخر و مباہات کردن ۱۲ ن | فخر بالسکون والحرکة افتخار فخور | نازش فخر و استغنا و بیدماغی مقابل نیاز وحرکات خوش آیندہ کہ معشوقان بر عاشقان کنند ناز مثلہ وامر نیز ۱۲ ان بہار | نازو | ظہوری زحرف شکری بر داستان شوری پراگندم - نمک در چشم خواب انباشتم افسانه را نازم - ولہ سایہ کعبه زمغزم تف ہجران برچید - عشق شد را ہبر م خضر بیابان نازم - طالب کلیم تیغ نازش بستم جان نستاند زکلیم - زخم او جان زتنش بروی ما مے گیرد - ؎ عرفی چکنی زتو بہ نازشش - ہشدار کہ شد خراب توبہ - وسرو نازا نوعی از سرو کہ کشیدہ می باشد گویا صاحب استغناست ولفظ نازک کہ بضم زا مشہور وارد ظاہر اماخوذ ازین مادہ است ونزاکت موضوع زباندانان معرب برقیاس پادشاہت وفلاکت و نازنین و نازگر بسکون زا صاحب ناز و در کشف اللغة نازنین بضم زا واین محل تامل میرزی گر عذر خواہد آن بت وگر نازگر شود - عذرش بدل پذیرم و نازش بجان کشم - وصاحب بہار عجم نگارد نازگر عبارت از ایجاد کنندہ ناز و یا عرض دہندہ آن از عالم عشوہ گر و غمزہ گر و لہ نازگری خوش زبان پاک بری شوخ چشم - عشوہ دہی دلفریب بلعجبی اوستاد - نازبو نوعی از ریحان میر خسرو در برسر خوانی کہ بود نازبو - زینت آن خوان دہد از رنگ و بو - نازبالش و نازبالین نوعی از بالش ملا طغرا در تعریف آتش گوید ؎ اگر نازبالین او خاکستر |

| مصدر فارسی | معنی اردو | ہم معنی فارسی مصادر [illegible] | مصادر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | ولی مسند اوز خاکستر است صائب در خاک وخون کشید مرا ترک زادهٔ - مژگان بناز بالش دل تکیه دادهٔ - نازآفرین بمعنی آفریننده ناز وآفریده شده از ناز هردو صحیح وله زان قد نازآفرین در هر دلی اندیشه است - این نهال شوخ را در هر زمینے ریشه است - ۱۲ |
| نالیدن | نالہ کرنا | نالہ کردن ۱۲ ان | اَنِیْن حَنِیْن[له] | نالش و نالہ و نال مثلہ و امر نیز | نالد | نالہ ونالش آواز بلند کہ از سوز دل برآید ۱۲ بہار و نال مرادف نالہ ونالش فردوسی ہمی بد بزندان درون ہفت سال - ہمی بود با درد با رنج ونال حکیم سوزنی نالہ وگریہ است بدسگال ترا کار - تا بزید گو ہمی گری وہمی نال - ۱۲ ان |
| نامیدن | نام رکھنا | نام نہادن ۱۲ ان | تَسْمِیَه | | نامد | وآین محاورہ عوام است ۱۲ ان |
| ناویدن بروزن جاویدن ۱۲ اب ن | جھومنا ۱۲ نفالیس | خمیدن از مستی واز خواب وجز آن ۱۲ نفالیس | تَرَنُّح اِرْتِنَاح تَمَایُل مَیَد اِهْتِزَاز | | ناود | صاحب نوادر نگارد ناویدن بواو خم شدن وجنبیدن وسر جنبانیدن وپینکی خوردن مجاز است وبمعنی مانده شدن نیز وبرین قیاس ناوی وناوان وناو وناوان سر خم کنان وسر جنبانان چنانکه شیوه معشوقان است واطفال که هنگام خواندن سبق ومردمی که وقت خواندن ادعیه یا در محل فکر وخیال وانده بر خود جنبند حکیم سوزنی مخانه چو ساخت با علم کاویدن - از بس هوس شعر بسر ناویدن - ۱۲ ان |
| ایضاً | اونگھنا نفالیس | پینکی خوردن ۱۲ ان سب جت | | | ایضاً | مولوی معنوی رح چو ست هر طرفی میفتی ومیناوے - چو شب گذشت کنون نوبت دعاست مخسپ - ۱۲ ان ج |
| ایضاً | ماندہ ہونا | ماندہ شدن ۱۲ ان ب | | | ایضاً | |
| ایضاً | نالہ کرنا | نالیدن ۱۲ اب ف ج | | | ایضاً | |

له نالیدن گریستن

۱۲ ص

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی یا تشریح آن بزبان فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | صفت ... | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ناویدن | بناز چلنا | خرامیدن و بناز رفتن ۱۲ ب ف ج | | | | |
| ناوائیدن بدو تحتانی ۱۲ | | مترادف ناویدن ۱۲ ان | | | | |
| نتاسیدن بکسر اوّل و سین مہملہ ۱۲ | بفراغت وخوشحالی گزرانا | فراغت کردن وخوشحال بودن وعمر را بفراغت گذرانیدن ۱۲ ب ف ن | اِیْسَاع ۵ | نتاس | | نَتَاس بروزن قیاس بمعنی خوش وخرم وخوشحال وبی تشویش وبافراغت باشد چنانچہ ہرگاہ گویند کہ نتاسیدم معنی این باشد کہ خوشحال شدم وعمر را بفراغت گذرانیدم ۱۲ ب |
| نسیدن و نشیدن | رکھنا اور چھوڑنا | نهادن وگذاشتن ۱۲ ان ب | وَضْع ۵ موضع موضوع | | | و بدین معنی نهیدن بہ ہاے ہوز نیز نوشتہ اند کہ بیاید ۱۲ ان |
| تریدن و ترِیدن بزای فارسی بروزن وریدن ۱۲ ب ق | نکالنا | بیرون کشیدن ۱۲ ان | اِخْرَاج | تر وامر نیز | | و صاحب جہانگیری ترِیدن بزاے فارسی بمعنی کشیدن نگاشتہ ۱۲ ف و صاحب برہان قاطع تزیدن بزاے تازی بمعنی بیرون کشیدن و بزاے فارسی بمعنی کشیدن نگاشتہ ۱۲ واللہ اعلم |
| نشستن و نشتن و نشستن و بنشستن بتصدیر موحدہ ۱۲ ان | بیٹھنا | مقابل خاستن ۱۲ ان بہار | قعود ۵ جُلوس ۵ قُعود ۵ بُرُوک ۵ | نشست وماضی نیز ۱۲ | نشنیدو شنید | والہ ہروی ہمہ جا میرود اما نرود از دل من ہم آمیختہ بنشستن و گردیدن او ـ میرخسرو رح سواد شام دربیش ہمہ نو چو لیلی نشستہ در پہلوی مجنون شیخ نظامی رح کمر بند و بیداری بخت بین ـ گلهداری کن سر تخت نشین ـ آئے بنشین ۱۲ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی ماخوذ از کتابہائے لغت | مصدر عربی | حاصل مصدر | صیغہ امر | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | اِستناخہ<br>اِقْعاء ۵۱<br>جُثوم ۵۲ | | | |
| نشستن | صحبت رکہنا | صحبت داشتن ۱۲ ان بصحبت باند تنہا | | ایضاً بمعنی صحبت ۱۲ بہار | ایضاً | گلستان بگفتا من گل ناچیز بودم - ولیکن مدتی با گل نشستم نظامی ؎ چو با دیو دارد سلیمان نشست - کند یاوہ انگشتری را ز دست میر خسرو ؎ وز پس اسپان صف پیلان مست - ۱۲ ابر ہوا گردہ بصحرا نشست - ۱۲ |
| ایضاً | رہنا | ماندن وبودن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چنانکہ گویند ما در اصفہان در فلان محلہ می نشستیم اسے می ماندیم ؎ آنکس کہ چو یوسف بود ش چشم عزیزی - شرطیست کہ یکچند بزندان بنشیند - ہر کس چو تو صاحب بتکلف نکند زیست - پیوستہ چو گل خرم و خندان بنشیند - و لہذا نشستگاہ ماوا ومقام را گویند ونشیندہ باشندہ ومقیم خواجہ نظامی نشستنگہی ز اطراف باز جست کہ دار و نشیندہ را تندرست - نشستگہی دید آب وگیاہ - بگوہر گرامی تراز کیمیا ونشیمنہ جای نشستن جانوران سالک یزدی ؎ بدام وقفس نیست شتا ہبازان را - بدست شاہ نظر کن مبین نشیمنہ ما - ۱۲ ان |
| ایضاً | سوار ہونا | سوار شدن ۱۲ ن | | ایضاً | ایضاً | چون بر فرس نشستن ملا فوقی یزدی در صفت نیزہ خود گوید ؎ گہی بر فرس گاہ بر کو نشیند - بدستش فتد چون عنان مرکب - ۱۲ |
| ایضاً | متمکن ہونا اور جمنا | متمکن شدن ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | چون نشستن نگین بر انگشتری صائب دلم بحلقہ زلف تو تا نظر انداخت - دگر بہیچ نگینخانہ چون نگین ننشست - ۱۲ او چون غبار نشستن کلیم ؎ از من غبار بسکہ بدلہا نشستہ است - یر روے عکس من در آئینہ بستہ است - ۱۲ |
| ایضاً | خراشیدہ ہونا | خراشیدہ شدن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون نشستن آواز و صاحب بہار عجم در جاے دیگر مے نگارد کہ نشستن آواز بمعنی بند شدن آواز و لبستن آن این شعر مخلص کاشی نگاشتہ ؎ سخنور بے ورآمد چون شد از گفتار مے ماند - کہ چون آواز بنشیند زبان از کار مے ماند - ۱۲ |

۵۱ نشستن بر زانو ۱۲
۵۲ نشستن بر سینہ ۱۲

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | مصدر لازم | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| نشستن | گر پڑنا | فرو افتادن ۱۲ بہارن | | ایضاً | ایضاً | چون نشستن خانہ وبنا حسین ثنائی برکوه ابر حلم تو گر سایہ افگند ـ ہمچو بنا سے تازه کند درزمان نشست محمد سعید اشرف از نشیندگان کسی چو نماند ـ عاقبت خود نشست خانۂ ما ـ علی خراسانی ازبسکہ نم گرفت تن ما زسیل اشک ـ ہمچون نشست خانۂ نو شد نشست ما ـ ۱۲ |
| ایضاً | الگ ہونا اور باز آنا | جدا شدن و باز آمدن | | ایضاً | ایضاً | چون از جوش نشستن احولی سیستانی من خون شہیدان شہادتگہ عشقم ـ تا حشر محال است کہ از جوش نشینم ـ صائب خم پرمی نخشت از جوش ہیہات است نشیند ـ نگرود خامشی مہر لب اظہار عاشق را ـ ۱۲ |
| ایضاً | زایل اور دور ہونا | زائل شدن ۱۲ ان بہار دارستہ | | ایضاً | ایضاً | چون نشستن تب تاثیر از وصل لبت شوق دل از بانہ نشیند این تب بمداوای مسیحا ننشیند ـ وچون رنج نشستن قاسم خان ہمدایان جہانگیر بادشاه آزرده ہجرت نشد از نامہ تسلی چون رنج خماری کہ بافیون نشیند ـ ۱۲ بہارن وچون غوغا نشستن جمال الدین سلمان خاست غوغای قدش اندر میان عاشقان درمیان ما نخواہد ہرگز این غوغا نشست ـ وچون فتنہ نشستن ۱۲ |
| ایضاً | چھٹنا | | | ایضاً | ایضاً | چون نشستن آماس ۱۲ |
| ایضاً | چبھنا | خلیدن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون نشستن خار حسین تنہائی زین پیش گرچہ از ستم چرخ واژگون ـ خاری ترا بپاے دل از دشمنان نشست ـ ۱۲ |
| ایضاً | عاجز ہونا تکلم سے | مانده شدن از تکلم ۱۲ ان | | ایضاً | ایضاً | چون نشستن زبان حسین ثنائی در شرح حلم تو زگرانباری سخن ـ صد ره زبان بوقت بیان در دہان نشست ـ ۱۲ |
| ایضاً | غروب ہونا | فرو شدن ۱۲ ن بہار | | ایضاً | ایضاً | چون نشستن آفتاب وحید برخیز ساقیا کہ بنور تو زنده ایم ـ عالم شود سیاه چو بنشیند آفتاب ـ وچون نشستن ماه زلالی چو شد کاشانہ را آشوب درگاه نشست از پای چون بنشستن ماه ـ ۱۲ ن |
| ایضاً | اٹک جانا | بند شدن ۱۲ بہارن | | ایضاً | ایضاً | چون آب در حلق نشستن حسین ثنائی در بزم عیش جام طرب نوش کاب خوش ـ در حلق بدسگال تو چون استخوان نشست ـ ۱۲ |

| مصدر | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر | حاصل مصدر | نفس | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| نشستن | مشغول ہونا | مشغول شدن ۱۲ | | ایضاً | ایضاً | چون در ماتم نشستن صائب گر خضر به بندلب جان پرورا ورا - در ماتم سر چشمه حیوان نشیند - وچون پس کاری نشستن شفائی گر ندیده کس از خواجه چون فرخص شد - رساند نیک وبلند ونشست در پس کار میرم سپاه میرم که بود خفته زدن کار او مدام - کس را طلاق داد و پس کار خود نشست - ۱۲ وارسته |
| ایضاً | غافل بیٹھنا | غافل نشستن ۱۲ | | ایضاً | ایضاً | سعدی غافل چه نشسته که یاران رفتند - ماندی تو پیاده شهسواران رفتند - ۱۲ |
| ایضاً | پہنچنا | رسیدن ۱۲ بہار ن | | ایضاً | ایضاً | چون نشستن تیغ بر فسان حسین ثنائی با این سپهر مصلحتی داشت زانکه تیغ برنده تر شود چو بسنگ فسان نشست - ۱۲ بہار |
| ایضاً | درستی پانا | نظام وصلاح یافتن ۱۲ | | ایضاً | ایضاً | چون نشستن صورت کار ۱۲ بہار |
| ایضاً | بجھنا | خاموش شدن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون نشستن چراغ شانی تکلو از دم سرد ودلم سوز جگر ننشیند - این چراغیست که از باد سحر ننشیند - وچون نشستن آتش صائب از طعنه جانان نشود کند طبیعت - کی آتش شوریده بدامان بنشیند - ۱۲ |
| ایضاً | | بریدن تیغ و درآمدن آن در زخم ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون تیغ نشستن سلیم کدام روز مرا سایه بسر انداخت - که همچو تیغ بفرقم به بها نشست وچون تیشه نشستن ۱۲ بہار |
| ایضاً | غرق ہونا | غرق شدن | | ایضاً | ایضاً | چون در آب نشستن صائب چون شبنم می بر رخ جانان بنشیند - در آب غرق چشمه حیوان بنشیند - |
| ایضاً | بیجوش ہوجانا | از جوش افتادن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون نشستن شراب سلطان علی بیگ رہی تو چون بجوش درآئی شراب بنشیند - تو چون سوار شوی آفتاب بنشیند ۱۲ بہار وارسته |
| ایضاً | موافقت ہونا | کوک شدن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون صحبت نشستن رہی شاپور ز الفت دل وپیکان یار در شکم - که صحبت من و او دیگر این چنین بنشست - ۱۲ بہار |
| ایضاً | دہس جانا | فرو رفتن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون نشستن زمین ظهوری عالی همت بنای پستی نکند - این طرح بجز در از دستی نکند |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی از کتب لغت | مصدر | ماضی | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | برخاستانه گاوماهی لبفغان سنگین ست بازین نشستی نکند - ۱۲ بهار |
| نشستن | مٹ جانا | محو و ناپدید شدن ۱۲ بهار | | ایضاً | ایضاً | چون آوازه نشستن میر خسرو و ابر نیسان کز کرم آوازه در عالم فگند - آن همه آوازها ابر نیسانی نشست - سعید اشرف خط دمید از رخ و آوازهٔ خوبیت نشست - گشت سودا ز جبینی ز صدا می افتاد - ۱۲ بهار |
| نشاختن و نشاخیدن و نشاخیدن و نشاستن و نشانستن و نشاندن و نشیدن و شاندن و بنشاختن و بنشاندن و بنشاستن | بٹھانا | متعدی نشستن ۱۲ اب ان ج ن | | | نشاند | مولوی معنوی ره اکنون که بدانستم چندانکه توانستم - مهر تو نشانستم از بات سلام الله است ره هم از تخم شه پادشاهی نشاست - بر درسم باز آنچه بد کرد راست - استاد لبیبی چو باز آمد از حمله و تاختن - بفرمودش از پای بنشاختن - فردوسی باکرام شاهانه بنواختش - بر خویش بر تخت بنشاختش حکیم قطران با چنگ و بربط ساخته از درد و غم پرداخته - اندر میان بنشاخته یار لطیف غمگسار - حکیم سوزنی ز دوستی بدل و دیده در نشاختمش - بدانکه زین دو پسندیده تر نبود وطن - فردوسی سر هفته شه خواند و بنشاستش - سزا خلعت و یاره آراستش - ناصر خسرو گر بشایستی که دین را گستریدی بر خسی - کردگار اندر جهان پیغمبری ننشاستی - ۱۲ ن ج میر خسرو شست صراحی بدو زانو به پیش - دختر رز نشاند بزانوی خویش و صاحب نوادر معنی این مصادر نشاردن هم برای پیش معالمه زوال نگاشته بسند این شعر حکیم سنائی ره تاج بر سر نهاده بد کردار - که ازین تاج خوبتر نشار ۱۲ والله اعلم |
| ایضاً | جڑنا | استوار و پیوسته گردانیدن چیزی را در چیزی ۱۲ ان نفائس | | | | چون آئینه بر انگشتری نشاندن داراب بیگ جویا می نماید عارضش از حلقهٔ زلف سیاه - یا نشانیده است بر انگشتری آئینه را - و چون نگینه در انگشتری نشاندن میر معزی شکل حلقهٔ انگشتری است چنبر چرخ - ز بخت اوست در انگشتری نشانده نگین میر خسرو ره یکی شان گفت مانند نگینی - که بنشاند بر انگشتری ۱۲ بهار |
| ایضاً | تعین کرنا | تعین کردن که | | | | و صاحب نوادر المصادر نگاردر که درین بیت بمعنی تعین کردن هم محتمل است فردوسی |

| مصدر فارسی | معنی اردو | | مصدر عربی | اسم مصدر | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | خبر دادن و آشکارا ساختن و خاص گردانیدن باشد ۱۲ ب | | | | همی شاه را تخت فیروزه ساخت ـ همی تاج را گوهر اندر نشاخت ـ ۱۲ |
| نشاندن | بونا | کاشتن ۱۲ ف | | | | چون گل نشاندن باقر کاشی من آن ستم گر گر گل می نشانم تا که رویدہ ـ تا کم برگ هم با سینهٔ صدچاک میروید نظامی ؎ عمارت همیکرد و زر می فشاند ـ همه خار می کند و گل می نشاند ـ و چون نوک نشاندن حکیم سنائی ؎ بلکه اندر عشق جانان شرط مردان آن بود ـ بر در دل بودن و جان پیش فرمان داشتن ـ نوک پیکانهای جانان نشاندن اندر جان خویش ـ تا نشان پیکان سلطانی به پیکان داشتن ـ ۱۲ ف و چون نهال نشاندن ۱۲ |
| ایضاً | مٹانا | محو و ناپدید کردن | | | | چون آوازه نشاندن ظهوری خوناب جگر سرشک کردیم ـ آوازهٔ ارغوان نشاندیم ۱۲ |
| ایضاً | رکھنا | نهادن ۱۲ ب | | | | کلیم چون شمع بهر جا که نشانند نشینیم ـ با هیچکسم گفت و شنو بر سر جا نیست ـ ۱۲ |
| ایضاً | بجھانا | خاموش کردن | اطفاء | | | چون شعله نشاندن بیدل ؎ بموج آب گوهر کم نگردد گرمی آتش ـ عرق کی شعله آن روی آتشناک بنشاند ۱۲ |
| ایضاً | متمکن کرنا اور جما دینا | متمکن کردن ۱۲ | | | | چون گرد نشاندن بر چیزی نظامی بمرجان پیروزه بنشاند گرد ـ طلای زر افگند بر لاجورد ـ ۱۲ |
| ایضاً | زائل اور دور کرنا | زائل و دور کردن | | | | چون گرد نشاندن ظهوری ز بیکسی نرسد شکوه خاکساران را ـ که گرد چهرهٔ شمال و صبا نشاندش ـ کلیم چو آتش گرم سازی باد پای برق سیر انگه ـ به آب تیغ گرد فتنه و آشوب بنشانی ـ و چون فتنه نشاندن عرفی بر خیز که شور حشر بر خاست ـ ای فتنه نشان آفرینش ـ ۱۲ |
| نشکنجیدن و شکنجیدن | چٹکی لینا | گرفتن اعضا بدو سر ناخن بنوعیکه درد کند ۱۲ ب ن | قرص | | نشکنج هندی چٹکی | و گاهی با انگشت نیز همین عمل کنند و این را بعربی قرص و بترکی چمدک گویند و در سروری بناخن بدن کسی را کندن عنصری آن صنم راز کار و از نشکنج ـ تن بنفشه شده است و لب نارنج ۱۲ ان فردوسی ؎ ببر چون گرفتش یل نامدار ـ بنشکنج اندام او شد فگار ـ ۱۲ ف |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی یا عربی | مصدر عربی | حاصل مصدر | اسم فاعل | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| نشلیدن ۱۲ ف ت | | بروزن و معنی بشلیدن بموحده که گزشت و غلب که تصحیف آن باشد ۱۲ ان | | | | |
| لغوشاکیدن بغین معجمه بالفتح و الکسر و واؤ معروف و قیل مجهول ۱۲ ان | دین بدلنا | از دینی بدینی شدن و اختیار دین دیگر کردن ۱۲ ب ان | صَبْءٌ صُبُوْءٌ | | | نغوشاک و نغوشا بدون کاف تازی و نغوک بدون شین و الف آنکه از دینی بدینی بگردد و بمعنی آتش پرست و گبر و جهود ۱۲ ب ج ابوشکور سخنگوے گشتی سلیمانت کرد نغوشاک بودی مسلمانت کرد ـ شمس فخری ازبسکه گبر و کافر در راه حق بگشتی ـ در هند و روم وار من منسوخ شد نغوشا ـ حکیم سوزنی بیرون زیک پدر تو نغوشاک زاده ـ من تابسی پدر بهمه دین وار و دین درم ـ وله اے نظامی بملکی بے سر و سامانی بنغوشاک جهود و مع وترسائی ـ ۱۲ ج ف |
| نفریدن بالکسر ۱۲ ان ب | نفرین اور دعای بد کرنا اور کوسنا | دعای بد کردن و نفرین کردن ۱۲ ان | | نفرین و نفری بالکسر ۱۲ دعا بد ۱۲ | | فردوسی در یوسف زلیخا گوید ے زورد دل و جان بنالید سخت ـ بنفرید بسیار بر شور بخت ـ ابوعلی چاچی نفریده بدشمنان جاهت ـ اجرام فلک چو خلق عالم ـ ۱۲ ان ے ببارید خون زنکه شاوران ـ نبفرید بر شاه ما اوران ـ ۱۲ ف |
| نکوهیدن بالاول مکسور و ثانی مضموم و واو مجهول ۱۲ ج ب ان و حقا برهان بفتحه اوّل هم | ملامت کرنا | سرزنش کردن ۱۲ ب ان ج | لَوْمٌ لَوْمَةٌ | نکوهش سرزنش عیب گوئی و مذمت باشد و عیب گفتن و مذمت کردن ۱۲ ب ا ج | نکوهه | نکوه فاعل نکوهش باشد که بمعنی عیب جوینده و بدگوینده و امر بایمعنی هم هست ۱۲ ان ب انوری اے ضمیر ذلت بخیل نکوه ـ وی صریر درت وخیل ستای ـ در نکوهیدن کسان دارد ـ صد زبان و لعیب خود اخرس ـ نکوهیده ملامت کرده شده و بمعنی بد مجاز است و قابل سرزنش و ملامت را نیز گویند ۱۲ ب شیخ شیراز بزرگی هنر مند آفاق بود ـ غلامش نکوهیده اخلاق بود ـ استاد لبیبی کندکم در ین رشته دیر پای ـ نکوهنده لاف و فروهنده راے فریدالدین نکوهیدا زان حرف اورا بسے ـ پس آنگاه گفتش مگو با کسے ـ کسائی به نکوهش مکن درو نهاریش ـ خویشتن را نکوه از همه بیش |

| مصدر فارسی | معنی اردو | [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | [illegible] | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| نگاشته بروزن<br>صبوحیدن ۱۲ | | | | | | فردوسی زجیبی که گردد نکوهیده شاه - نکوهش بود نیز تاج و کلاه اسکندر گر افخواسته<br>نامجوی ملامت - بده بی نکوهش بجو ربیگزاف - ابوشکور اگر روزی از تو پژوهش کنند<br>همه مردمانت نکوهش کنند - ونکوهیده راے آنکه راے او مستحق ملامت بود شیخ<br>شیراز خرملک رادل رفته آمد بجاے - بسنجید و گفت اسے نکوهیده راے<br>۱۲ ابهار |
| نگاریدن و<br>نگاشتن<br>ہر دو بالکسر<br>بکاف فارسی ۱۲ ب | لکھنا | نوشتن ۱۲ ان<br>ب | کَتْب<br>رَقْم<br>تَرْقِیم | نگارش<br>۱۲ ف و نگار<br>مشتق و امر<br>بمعنی | نگارد | |
| ایضاً | نقش کرنا | نقش و نگار و<br>نقاشی کردن<br>۱۲ اب و در نوادر<br>بمعنی نقش کردن<br>۱۲ | | ایضاً | ایضاً | کمال خجند گر نقش کف پائش بر آب توان بستن - حیف است بخاک ره<br>در دیده نگارندش میرمعزی ای آنکه چو تو بت ننگارید در بهار - و سے آنکه<br>چو تو سرو نبالید در چمن - زین بیش جان من بفراق اندرون مسوز - زین بیش وصل<br>من بفراق اندرون مزن - نگار بالکسر بمعنی نقش و بمعنی معشوق و بت مجاز است و رنگی<br>که زنان از حنا و نیل سازند و دستها و ابدان نقش کنند و در عرف حال بمعنی مطلق حنا<br>مستعمل و مجدالدین علی قاسمی گوید در روم طرفه اصطلاحیست که پسران لوند را دلبر و زنان<br>قحبه را نگار خوانند و این دو لفظ را از معنی وضعی مهجور الاستعمال ساخته اند - صائب<br>بروے آب بود نقش لعل در آتش - چسان بدست بلورین نگار ست چید - کلیم<br>چو سایه در قدم شاہدان بستان باش - که برگ زیر پاسے همه نگار گذاشت میرمعزی<br>وهیست بسته زسنبل بر ده هزار گره - گلیست کرده ز عنبر بر ده هزاره نگار - ۱۲ و نگارستان<br>مرادف صنم خانه کلیم در تماشاسے پریویان اقلیم خیال - دیده گریه هم نهی چشم بت<br>نگارستان شود - نگار گر نقاش میرمعزی باد صبا نگار گر بوستان<br>شد است - در بوستان چگونه توان بود بی نگار نگار دیده بمعنی حنا مالیده چون دست |

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصادر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | نگار دیده صائب چشم از فسانۂ ناز در خواب صبحگاهی - مژگان ز دل فشاری دست نگار دیده - ۱۲ بهار |
| نگریدن و نگریستن و نگرستن ۱۲ بکسر تین و قیل بفتحه و ضم ۱۲ ن و در برہان بکسر اوّل و فتح ثانی ۱۲ | دیکھنا | دیدن و نگاه کردن ۱۲ ب ن | رؤیۃ ۵ نظر ۲ نظران ابصار | نگرش ۱۲ ب ن ف | نگرد | نگران بمعنی بیننده و تامل کننده و منتظر و چشم براه و این مجاز است **انوری** گر جهان جمله بید گفتن من برخیزند من و این کنج بعبرت بجهان در نگران **ضیاء الدین فارسی** منگر در بتان که آخر کار - نگرستن گرستن آرد بار - **کمال اسمٰعیل** عمرے رخ یکدیگر ندیدیم بچشم - وامروز که در هم نگریدیم بچشم - ما یکدگر احوال خود از بیم رقیب گفتیم بابروی و شنیدیم بچشم ۱۲ |
| نکندن | سینا اور بخیہ کرنا | آجیدن و بخیه زدن ۱۲ ان ب | خیاطۃ ۲ | | | نکنده بروزن فگنده بمعنی بخیه و اجیده و جامۂ سوزنی را نیز گویند ۱۲ ب ن |
| نمودن بضمتین ۱۲ ن بهار | دِکھنا زبان دکن ۱۲ | دیده شدن ۱۲ ن | تراءی ۹۴ | نمود و نمایش و نمون نما نشله و امر نیز ۱۲ | نماید | **ناطق** در غمم موی میان تو زلس کاسته ایم - می نماید بنظر چون رگ جان پیکر ما نماد بمعنی نمود ۱۲ ان و صاحب برہان نگارد نماد بروزن سواد بمعنی نمود باشد که ماضی نمودنست یعنی ظاهر شد و نمایان گردید و بمعنی فاعل هم آمده که ظاهر کننده باشد و بمعنی ظاهر کرد و نمایان گردانید هم هست و نمودار و نمونش و نمونه مثال باصطلاح اہل تنجیم انست که چون از مولودی طالع وقت ولادت تنجیمن معلوم نشود و خواهند که آنرا بنوعی معلوم کنند که اقرب بتحقیق بود برای آن حیلتی سازند و آنرا نمودار نام شد **میر خسرو** هر روز صد نقش ظفر گردون پدید آرد - تا شه کدامین خوش کند پیشش نمود ار آورد - **شیخ نظامی** ع نمودار گیتی کشائی تراست - خلل خصم را مومیائی تراست چو پیروز بود آن نمونش بفال - درین هم توان بود پیروز حال - چنانم نماید دل کامیاب که می بینم این کام دل را بخواب - و نمونه معروف مرکب از نمون حاصل مصدر نمودن و ہای نسبت و می تواند که نون دوم عوض دال بود - چراکه در اصل نمودبوده ۱۲ بهار و صاحب برہان نگارد نمونه بفتح اوّل بمعنی ناتمام و ناقص و بکار نیامده و زشت و بازگونه و شبه و مانند باشد و بکسر اوّل هم بنظر آمده **میر خسرو** و آنکه نسبت این نمونه برگل نو |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی مع نقل اہل زبان | مصدر عربی | ماضی مطلق | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | کردجانم بدست فتنہ گرد نمون بمعنی نماینده علی خراسانی حال خود غیر زرد لیش نتواند دیدن - نشود آئینہ حسن نمون ہمہ کس نمایان بسیار واضح و آشکارا چون ظلم نمایان و فتح نمایان و خطر نمایان و بمعنی دراز و عمیق چون زخم نمایان و این نیز راجع معنی اوّل است صائب چون شگاف صبح صدزخم نمایان خفتہ است - در جگرگاه فلک از تیغ یک پہلوے آه - عجب دارم خدا بردارد این ظلم نمایان را - کہ پیش چشم من آئینہ زان رخسار گل چیند - بچشم پاک کرد آئینہ تسخیر آن پریرو را چنین فتح نمایانی ز اسکندر نمی آید - اگر افتادن ما خاستنی خواہد داشت - سقف افلاک خطرہاے نمایان دارد و نمودار سہ معنی وارد اوّل بمعنی نمایان و مرئی نور گیلان در ہر چہ بیگرتو نمودار بوده - اے کم نموده رخ توجہ بسیار بوده - دوم دلیل و برہان سوم شبہ و مانند ۱۲ ب ج و در بہار عجم و نوادر بمعنی دیدن ہم مرقوم است ۱۲ و اللہ اعلم |
| نمودن | دکہانا | بنظر در آوردن | | ایضاً | ایضاً | جامی رحمہ گلے از روضہ جاوید بنما - ۱۲ |
| ایضاً | کرنا | کردن | | ایضاً | ایضاً | |
| نمشیدن بشین معجمہ بروزن کم دیدن ۱۲ ب ن | کامیاب ہونا اور مراد کو پہنچنا | کام یافتن و بمراد رسیدن ۱۲ ب ن | فوز ۵ | | | و نانمشیدن مصدر منفی و نانمش چیز نادیده و بمعنی بیراہی کردن ہم ۱۲ ب ن |
| نمیدن بفتحہ اوّل بروزن خمیدن ۱۲ ب ن | رغبت اور توجہ کرنا | میل کردن و توجہ کردن ۱۲ ب ن ج | تحرکوت ۹۲ اِجْفات ۹۳ | | | و بر این قیاس نمیده و نمیدہ و نمیدی و نمی مولوی معنوی رحمہ وقت مرگ و ورد آن سومی نمی - چونکہ در دست رفت پس چون انجمی - و نمیده بمعنی نم دیده ہم حکیم نزاری قہستانی پی رم برگرفت آن دل رسیده - نسیمی برده از خاک نمیده ۱۲ ج ن |
| نُمیدن بالضم ۱۲ ب | ناامید ہونا | ناامید شدن ۱۲ ب | یأس استیآس اِتّآس | | | نُمید با اوّل مضموم و یای مجہول مخفف ناامید و ناامیدی بود حکیم سنائی اے جوانمرد نکتہ بشنو - از خدائی عطا نمید مشو - مہرش ادریس را بداد نوید لطفش ابلیس را نکرد نمید - ۱۲ ج |

| مصدر فارسی | معنی اردو | [illegible] | [illegible] | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| نوائیدن و<br>نوالیدن و<br>نوانیدن و<br>نویدن و<br>ناویدن<br>کہ گذشت ۱۲ | نالہ وزاری<br>اور فریاد کرنا | نالیدن و فریاد<br>کردن ۱۲ ب ن<br>و زاری کردن<br>و بانگ برآوردن<br>۱۲ ب | ضح له<br>صحیح | نو<br>نالہ وزاری<br>و امر نیز ۱۲ ب | نود و نوید<br>نالہ ۱۲ ج | **مولوی معنوی** رح کسی کہ شان عسل شد چرا ترش باشد- کسی کہ مردہ ندارد<br>بگو چرا نوید- **استاد لبیبی** زدرد دل آن شب بدانسان نوید- کہ از نالہ اش<br>ہیچکس نغنوید- **ابوالمؤید** نہ کھنگی و نوے نانوے و شاد شوی- رسد زمان کہ بدست<br>وجود باد شوی- **فردوسی** کنون زود پیرایہ یکشاے درد- بہ پیش پدر پس بزاری<br>بنو- **شہید** ابری گزو گوہر درد باد است اور خود نود- باشد خجل گرچہ بود ہر دو<br>جہانش یک عطا- **فردوسی** درخشیدن تیغہاے سران- نوائیدن گرزہای (آواز کردن ۱۲ ج)<br>گران- **و نوان** شش معنی دارد اوّل خرامان و نوائیدن مصدر آنست و سندش بیاید<br>دوم بمعنی جنبان **انوری** ۵۳ بلبل ز نوا ہیچ ہمی کم نزند دم- زان حال ہمی کم نشود سرو نوان<br>را- سوم بمعنی نالہ و فریاد کنان **خاقانی** آن کوس عیدی بین نوان بر در گہ شاہ<br>جہان- مانند طفل نوحہ خوان در درس و تکرار آمدہ - **و لہ** ای دل بنواے جان<br>چہ باشی- بے برگ و نوا نوان چہ باشی- چہارم بمعنی خمیدہ و خمان باشد **رودکی**<br>منم غلام خداوند زلف غالیہ گون- تنم شدہ چو سر زلف او نوان و نگون- پنجم بمعنی<br>کہنہ و ششم بمعنی آگاہ باشد ۱۲ ج ف و نوان نوان بتکرار **عثمان مختاری** نفسا<br>لذاک یومی کا نماہ روے دوست- آمد نوان نوان و رخ از می معصفر ۱۲- ان<br>و صاحب فرہنگ جہانگیرے نوا را یازدہ معنی نگاشتہ **اول** ہر نغمہ و آوازے<br>را گویند عموماً **نظامی** رح نواے بلبل و آواے دراج- شکیب عاشقان را<br>کرد تاراج- **دوم** نام مقامی است از جملہ دوازدہ مقام موسیقی چنانچہ شاعر در مقامات<br>شعبہ ہاے نظم آوردہ ہ نوا آمد بنغمہ گشت مشہور- زوے نور وزخارا ہست<br>مامور- **سوم** جمعیت و سامان و سرانجام و توانگری بود- **فردوسی** لاخیر دان نہاد<br>جہان و رسوم او- لاشی شناس برگ سپہر و نواے خاک- **چہارم** خوراک و روزی<br>بود و آنرا بتازی قوت گویند **حکیم سنائی** جان بعلم بے نوا باشد- مرغ بے پر<br>نہ بر ہوا باشد- **پنجم** سپاہ و لشکر را گویند **خاقانی** چنان چون نماید بسازی نوا- |

| مصدر لازم | معنی اردو | [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | [illegible] | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | مگر بیش از بند گرد در ہا۔ ششم گرو را گویند و آنرا بتازی رہن خوانند خفاف بنوا نیست۔ ہیچ کار مرا۔ تا دلم از زلف تو بنواست۔ ہفتم نبیره را گویند که بمعنی فرزند زاده است و آنرا نوه نیز خوانند ہشتم پیشکش بود که بسلاطین فرستند تا از تاخت و غارت ایمن باشند حافظ۔ تا لشکر غمت نکند ملک دل خراب۔ جان عزیز خود بنوا مے فرستمت۔ نہم اسمی است مغولانرا و در بعضے از فرہنگہا اسم بمعنی مرقوم است و ہم نوشته یازدہم بزرگ و بہترین ہر چیز و صاحب برہان چند معنی دیگر ہم نگاشته یکے گرفتار و پابند شده باشد دوم ساز و سر انجام و ساختن کار رہا باشد سوم ستنا لنگ و رستن و فروجستن شاطران باشد و در عربی خسته و دانه خرما را گویند ۱۲ و بمعنی جلادی یا گاہی ہم ہست ۱۲ ب و نیوه اناله نوا بمعنی ناله و افغان و خروش وگریه و نوحه باشد ۱۲ |
| نوانیدن بروزن بردن و دوانیدن ۱۲ آ ج | بناز چلنا | خرامیدن ۱۲ اج | | ایضاً | ایضاً | مولوی معنوی فراز انه نوانید بمیدان وصال۔ ہمه شاہید چو بگزیده آن دلدار ید۔ ۱۲ اج ۱۰ |
| ایضاً | ہلانا | جنبانیدن ۱۲ ب ان | | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | ہلنا | جنبیدن ۱۲ آ ب | | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | آگاه ہونا | آگاه شدن ۱۲ ن ب | | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | آگاه کرنا | آگاہانیدن ۱۲ ن ب | | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | ناله کرانا | بناله درآوردن ۱۲ اب ن | | ایضاً | ایضاً | |
| نویدن | کانپنا | لرزیدن ۱۲ اب ن | اِرتعاد | | | تاج بہا چو در دشت بیجا بہر سو دود۔ دل شیر از ہیبت او نود۔ ۱۲ ان |

| محاوره و سند وغیره | مضارع | ماضی و حاصل مصدر | مصدر عربی | معنی فارسی | معنی اردو | مصدر فارسی |
|---|---|---|---|---|---|---|
| و صاحب نوادر بمعنی خم شدن هم نگاشته و گفته که بدینمعنی بالضم و یاے مجهول نیز آورده اند ۱۲ | | | | جنبیدن ۱۲ ب ن | هلنا | نویدن |
| | | | تحرک میں | جنبیدن ۱۲ ب | هلنا | نوالیدن |
| | | | عطف ثنی إماله حنی حنو | خم دادن و خم کردن ۱۲ ب | خم کرنا | ناوانیدن |
| | | | | مانده گردانیدن ۱۲ ب | مانده کرنا | ایضاً |
| میر خسرو هر یکی را بصد نواز و نواخت ـ ساخت برگی چنانکه باید ساخت ـ و نواخت بمعنی موافق هم میر صیدی اے خواجه عیش ما و تو باهم نواخت نیست ـ دنیا که نو عروس تو باشد عجوز ماست ـ طغرا در معراج گوید ۵ فلک گشت با نعل او چون نواخت ـ اجابت بحسن طلب عشق باخت ـ و در تعریف گل داؤدی گوید ۵ چو با سحر نازکی شد نواخت ـ ز شبنم زره بر تن خویش ساخت نوازان بمعنی نوازش کنان و نوازنده بمعنی نوازننده و خواننده هم و امر بدینمعنی یعنی بنواز و بخوان و دلجوئی کن ۱۲ ب ن نواخته بمعنی خیر و جرات و تکلفات و انعامات ۱۲ ب ج نوازشگری متصف بودن بصفت نوازشگر ۱۲ بهار | نوازد | نواخت و نوازش و نوازشاه و امر بدینمعنی | | نوازش نمودن و مراد رسانیدن و خوش کردن ۱۲ ب ف و در نوادر المصادر بمعنی انعام و بخشش کردن ۱۲ | نوازنا | نواختن و نوازیدن بروزن سرائیدن ۱۲ ب ن |
| چون چنگ و رباب و مانند آن نواختن ۱۲ ن | ایضاً | ایضاً | | نواختن ساز ۱۲ ب ن | بجانا باجے کا | ایضاً |
| چون نغمه نواختن ۱۲ | ایضاً | ایضاً | | سرائیدن | گانا | ایضاً |

نوادر المصادر ۱۲ ب

| مصدر فارسی | معنی اردو | مصادر ہم معنی یا مرادف | مصدر متعدی | حاصل مصدر | صیغہ امر | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | بانگ زدن ۱۲ اب ف | | | | |
| نوازیدن بروزن طرازیدن ۱۲ ات | نگلجانا بیچیائی ہوئی | تا جاویده فروبردن ۱۲ اب ن فج | | | نوارد | زر انگشت بهرام گرفته بچنگال میداروش - بدان تا بیکبار بنواروش ۱۲ اج ن ف<br>وصاحب نوادر معنی خائیدن هم نگاشته ۱۲ |
| نوردیدن و نوردن و نوشتن و درنوردیدن و درنوشتن | لپیٹنا | پیچیدن ۱۲ اب ن | طی کف | نورد دامن نیز | نوردو | شیخ نظامی رح سپهر آن بساط کهن درنوشت - بساطی دگر ملک را تازه گشت<br>شیخ شیراز کسی را که درج طمع درنوشت - نباید بکس عهده و خادم نوشت -<br>وله وگر خشم گیر و بکرد ارزشت - چو باز آمدی ماجرا درنوشت - ۱۲ ف طالب آملی<br>بساط عیش یاران درنوردید - طرب درخانهٔ ما بدشگون است - نظامی رح کمان نشکنی<br>پرنیز سست زنیر - زره درنوردی بپوشی حریر - نورد بفتحتین شش معنی دارد اوّل<br>پیچ و شکن شیخ شیراز رح هر نوردی که ز طومار غمم باز کنی - حرفها بینی آغشته<br>زخون جگرم - شیخ چو تیران شو و نامه ها سوی مرد - من آن نامه را برگشایم نورد<br>دوم بمعنی برابر و شبیه و مانند باشد شیخ نظامی رح بسا رعنا زنی کو شیرمرد است<br>بسا مردان که با زن درنورد است - سیوم چوبی باشد مدور که پارچه را هر قدر که می<br>بافته باشند بران چوب به پیچند خاقانی همه آفاق آگه اند که باز - کار خاقانی از<br>نورد گذشت - و صاحب برهان نوردن را هم بدین معنی نگاشته چهارم بمعنی جنگ<br>و خصومت و آنرا ناورد نیز گویند پنجم بمعنی پسندیده ششم بمعنی اندوخته و جمع باشد<br>شیخ نظامی رح درانبار آگنده خوردی نماند - همان در خزانه نوردی نماند - ۱۲<br>ج و درنورد نهادن و درنورد کردن بمعنی درهم پیچیدن و پنهان کردن و در سوراخ نهادن و<br>بی نام و نشان کردن نظامی گرم تشنگی درنهی درنورد - کفی خاک خواهی زمین<br>خواه گرد - نورده بفتحتین دو معنی دارد اوّل پیراهن دوم قباله و<br>سجل ۱۲ اج |

| مصدر فارسی | معنی اردو | [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ایضاً | طے کرنا | طے کردن | | ایضاً | ایضاً | چون راه نوشتن وراه نوردیدن خاقانی وستے که گرفتی سر آن زلف چو شست پایے که ره وصل نوشتے بپیوست - ابوالفرج رونی جهان کشائے بران داغ کامگاری نه - زمین نورد ودر آن تخم نیکنامی کار - شیخ شیراز من وچند صعلوک صحرانورد - برفتیم قاصد بدیدار مرد - نظامی وہم تہی پاے لبی ره نوشت - ہم زدرش دست تہی بازگشت - ۱۲ |
| نوردیدن | بے نام و نشان کرنا | بی نام ونشان ساختن ۱۲ اب | | | | |
| ایضاً | چھوڑنا | گزاشتن ۱۲ اب | | | | |
| ایضاً | تہ کرنا | تہ کردن ۱۲ اب | | | | |
| نوشتن و نبشتن | لکھنا | کتابت کردن ۱۲ اب ن | کتابة نسخ | نوشت | نویسد | نوشته مرقوم وبمعنی نامه وکتابت مجاز است طغرا خواہش نگر که جانب آن نادمیده خط - ہرگز نرفته مرغ نگه بے نوشته - ۱۲ بہار |
| ایضاً | قرار دینا | قرار دادن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون بخویش نوشتن سے بخود قرار دادن وخاص دانستن خود کاشی ــه بیار حال دل پاره پاره کردم عرض - نوشته است بخود نامه ام وریدن را - ۱۲ بہار |
| نویسانیدن | لکھانا | متعدی نوشتن ۱۲ | | | | |
| نوشیدن و نوشتن بروزن دوختن ۱۲ اب | پینا | خوردن وآشامیدن ۱۲ اب ن | شرب حسو | نوش مرغوب وخوش آینده چون شہد وشراب وآبحیات و مانند آن و امر نیز ونوشنده | نوشد | نوشت مرعلیه نوش مولوی معنوی گاہی اسیر صومعه وگاہی اسیر تنکده - گر رند دردی نوشم وگه شیخ وگاہی صوفی ام - کسی کو در شکر خانه شکر نوشد به پیمانه - بدین سر کای نه سالش نباید کرد خرسندی - طاہر وحید مرشد عشق خوش خطا نوش است - درد جان راعجب دوا نوش است - نوشا نوش و نوش نوش بپایی نوشیدن سنجر کاشی چو بیدارم کنند از خواب مستی چشم اندازم - که ہمسنگ اذان گیرند بانگ نوش نوشم را - نشنید درنقاب بارگاه مغفرت فردا - زنوشانوش مستان منفعل بانگ اذان ما - نوش و نوشین و نوشینه بواو مجہول چیز خوش مزه وخوشگوار واطلاق نوشین بر حیات وباز ہر وخواب ونگاه وتریاق وعسل وشراب ومانند آن نیز آمده وبالفظ کردن وخوردن مستعمل ۱۲ بہار |

صرف

بواو مجہول ۱۲ ان

| محاورہ و سند وغیرہ | مضارع | حاصل مصدر | مصدر عربی | مترادفات فارسی یعنی مصادر ہم معنی | معنی اردو | مصدر فارسی |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| طالب آملی غیرے ہرچہ کنم نوش وبال است مرا۔ می اگر خون فرشتہ است حلال است مرا۔ عبد الواسع گر ز تلخی قدح مے بمثل زہر شود۔ ما بدیدار خداوند جہان نوشش کنیم۔ و نوشین مخفف نوشین ہم ہست کہ گوش کردنی و شنیدنی باشد ۱۲ اب و خواب نوشین و نوشینہ می شیخ شیراز رحمہ خواب نوشین بامداد رحیل۔ باز دارد پیادہ را ز سبیل میر معزی یکروز بیخمار نباشد دو چشم او۔ گوئی کہ ہر شبے می نوشین کشدہمی۔ نظیری نیشاپوری نیش سہم گرچہ نبود آن صف مژگان۔ نوشین نگہی از عقب نیش برآرد۔ تلخابہ نوش و دردی نوش و دردی نوشت و دریا نوش و دوا نوش و زہر نوش ۱۲ بہار و صاحب فرہنگ جہانگیری نوشش را سہ معنی نگاشتہ اوّل آشامیدن بود دوم بمعنی تریاک شیخ سعدی احتمال نیش کردن واجب است از بہر نوش۔ حمل کوہ بیستون بر یاد شیرین بار نیست۔ سوم بمعنی نیوشیدن و شنیدن آمدہ مولوی اے چشم نمی بینی این لشکر سلطان را۔ و اے گوش نمی نوشے این نوبت سلطانی ۔ ۱۲ ج ف | | و نوشندہ چون دوا نوشش طبیب کہ دوا را بنوشاند ۱۲ | | | | |
| | نوشاند | | | خورانیدن ۱۲ ان | پلانا | نوشانیدن (مصدر متعدی از نوشیدن ۱۲ ان) |
| و لہذا چون سگ فریاد میکند میگویند کہ سگ نوفد و مصدر ہذا بالفوقانی نیز گذشت و محتمل کہ در احدہما تصحیف باشد۔ نوف آواز بلند و صدا کہ از عمارت عالیہ و کوہ برگردد کسائی از تگ اسپ و بانگ نعرہ مرد۔ کوہ پر نوف شد ہوا پر گرد۔ و در برہان قاطع است بمعنی غریدن و بر ہم خوردن و شوریدن مردم را نیز گویند و بمعنی صدا کردن عموماً و صدا کہ از بسیاری مردم و جانوران دیگر بہم رسد خصوصاً و بعضے بزا خواندہ و جنبیدن ہم ۱۲ | نوفد | | | صدا و آواز کردن ۱۲ ان | صدا و آواز کرنا | نوفیدن بواو معروف بروزن کوشیدن ۱۲ اب ان |
| نہار نہاری بالفتح طعامی کہ بدان ناشتا کنند حفاف و صال تو تا باشدم میہمانی۔ سزد گر تو سہ بوسہ خواہم نہاری مخلص کاشی گر ہمچو صبح صاف بود | | نہار و ناہار مشبع آن ۱۲ ن | تغذّی تلہّن | ناشتا کردن ۱۲ ب ان | ناشتا کرنا | نہاریدن بفتح اوّل ۱۲ ب ان |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | صفت | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | استنهاے تو - با قرص آفتاب توانی نہار کرد - فخری لشکری بیم سرگشتہ و آسیمہ شدہ چشمہا پرنم و در حسرت و غم کردہ نہار - من دوش بکف داشتم آن زلف ہمہ شب - وز دولت او کردہ ام امروز نہاری - ۱۲ بہار |
| نهاریدن و نهاریدن بر آسی تازی ۱۲ ان ب ج | ڈرنا | ترسیدن و واہمہ کردن ۱۲ ان ب ج | اِشفاق تفرُّق | نہار ترس و بیم ۱۲ ن ج ف | نہارد و نہارد | استاد بخاری زلف گوئی زلب نہاریدست - بگلہ سوے چشم رفتنے شمس فخری رخ مریخ زرد از چیست گوئی - مگر از انتقام شہ نہاریدہ - فرخی نہنگ از وبحر و شش است و دیو از و بفغان - پلنگ از و بہ نہیب است و شیر از و بنہار - ۱۲ ج ن ف |
| نهاریدن بالکسر و بالفتح ہم درست ۱۲ ب | گلنا اور گھٹنا | گداختن و کاستن بدن ۱۲ ان ج | | نہا کاہش و گدازش ۱۲ ج ف | | فخری بخت شما و عمر شما ہر دو برفزون - وایم مخالفان بداندیش در نہار - ۱۲ ف ج |
| نہادن بالکسر ۱۲ ان | رکھنا | ؏ | وَضع | نہاد خلقت و سرشت ۱۲ ن | نہد | میر خسرو رفت پنہان بباغ زود از دو - خام نہاد و پختہ را برپود ظہوری لالہ از شرم چہرہ رنگ نہاد - شکر از شور خندہ تنگ نہاد - ۱۲ بہار ان ظہوری گستر انم بہر طاقت بستر بیتابی - بالش بہاری زیر سر صحت نہیم - و نہادگی جامہ کہ در عید و جشن پوشند و در غیر این ایام بستہ دارند ۱۲ بہار |
| ایضاً | چھوڑنا | گذاشتن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | |
| ایضاً | وضع کرنا | وضع کردن ۱۲ ن بہار | | ایضاً | ایضاً | چون آئین نہادن و رسم نہادن و قاعدہ نہادن ابو الفرج رونی ؎ آئین ملک و رسم بزرگی و عدل و داد - عبد الحمید احمد عبد الصمد نہاد - ۱۲ |
| ایضاً | مارنا | زدن ۱۲ ان بہار | | | | چون شمشیر نہادن در جبیں ملا عبد اللہ ہاتفی دلاور دلیران شمشیر زن - نہادند شمشیر در مرد و زن - ۱۲ ان بہار |
| ایضاً | چلانا | راندن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون آرہ نہادن بر جبیں صائب سرو اگر جلوہ کند پیش قد رعنا لش - قمری از شہپر خود ارہ نہد بر بالش - ۱۲ ان |

بالکسر ۱۲ ان ... [illegible]

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی مع نام کتاب | معنی اصطلاحی | معنی مجازی | محل استعمال | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| نہادن | جماع کرنا | جماع کردن ۱۲ ن بہار | | ایضاً | ایضاً | اشرف دیناد فاندارو لولی وش است این زن- گر دو کنند گرشبت می بایدش نہادن ملا فوقی یزدی سچہ را این قوم از یک بیڑہ پان راضی کنند- مغلان ہند خوبان را بزنگی سے نہند- ۱۲ |
| ایضاً | ملنا | مالیدن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون نورہ نہادن شفائی روزی صد بار سے نہم نورہ و سلے- تا انصافان نمی نہندش چسکنم- ۱۲ |
| ایضاً | روشن کرنا | روشن کردن ۱۲ ن بہار | | ایضاً | ایضاً | چون شمع نہادن صاحب مثنوی ہفت پیکر ہمت در جشن طوی کام روپ باکام لتا گوید ؎ بہر جا شمع کافوری نہادند- بشمع ماہ پرتو وا دادند- گلستان ابلہی کو روز روشن شمع کافوری نہد- زود بینی کش بشب روغن نباشد در چراغ- ۱۲ |
| ایضاً | قرار دینا | قرار دادن ۱۲ ن بہار | | ایضاً | ایضاً | حافظ اثر المنۃ للہ کہ چو من بیدل و دین شد آنکہ نفش عاقل و فرزانہ نہادم ؎ عشوہ پرکار در کار ظہوری سے کنی- سادہ لوحست اندکی بسیار نادانش مند- گلستان سحبان وایل را در فصاحت بے نظیر نہادہ اند- و چون نحو نہادن وحشی اگر باشد ز خنجر خار آن راہ- نہم بر خویشتن آزار آن راہ- |
| ایضاً | مقرر کرنا | مقرر ساختن ۱۲ ن بہار | | ایضاً | ایضاً | چون خراج نہادن بر کسی میر خسرو لشکر کشید عارضت از سبزہ بر سمن- زین پس خراج بر گل و یاسمین نہد- ۱۲ |
| ایضاً | قبول کرنا | قبول ساختن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون عذر نہادن ؎ عذرم نہد کز ان نکنم شیوہ روز حشر- والہ چنان شناختہ آن تند خو مرا ۱۲ |
| ایضاً | جدا کرنا | جدا کردن ۱۲ ن بہار | | ایضاً | ایضاً | چون بند از جبینے نہادن میر معزی فلک زپای سعادت نہاد بند بلا- قضا ز دامن دولت گسست دست ستم و چون لباس نہادن کاتبی لباس کاتبی اندوہگین ز کسوت فقر کز اہل خرقہ نشد ہر کہ این لباس نہاد- ۱۲ |
| ایضاً | دینا | دادن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون خایہ نہادن شیخ نظامی علیہ الرحمۃ زمانہ دگرگونہ آئین نہاد- شد آن مرغ کو خایہ زرین نہاد- بیضہ ۱۲ و چون تفضیل نہادن میر معزی یگانہ بار خدا سے کہ از فضایل او- ہمی نہند زمین را بر آسمان تفضیل- و چون ترجیح نہادن ۱۲ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| نہادن | پیدا کرنا | آفریدن و بنیاد کردن | | ایضاً | ایضاً | چون داغ نہادن عرفی بی برگی من داغ نہد بر دل سامان - ہمہ ری من زرد کند روے درم را - محمد سعید ہمگر یاران نگار بر رخ دینی نہادہ اند - گر زشک داغ بر دل مانی نہادہ اند - ۱۲ |
| ایضاً | برپا کرنا | برپا و قایم کردن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | ایضاً | چون ترازو نہادن نظامی رح بزرگان ایران بفرہنگ او - ترازو نہادند بر سنگ او - یعنی ترازو نصب کردند بر امید سنگ و وقار او یعنی خواستند کہ موازن و مقلد او شوند در عقل و فراستی کہ او دارد ایشان را ہم حاصل باشد یا آنکہ ترازو ے امتحان در دست داشتند و سنگ خرد ہر یکے را امتحان مے کردند چون نوبت بعقل وی رسید و آنرا از بر دست جزوہاے خویش یافتند و دانستند کہ ترازو ے قیاس ما تحمل آن نمی تواند کرد و خواہد شکست ترازو از دست افگندند و ازان اندیشہ باز آمدند و چون سند نہادن والہ ہروی بنہاد کرامت وے از شان - سدی بر ہ قیاس و برہان - و چون بنای نہادن سے از ازل بست است مخلص دل بآن شمشاد قد - عشق جز بر راستی ننہد بنائی خویش را - شیخ نظامی رح بنا بر اساسی نہادم نخست - کہ دیوار آن خانہ باشد درست - ۱۲ بہار |
| ایضاً | کرنا | کردن | | ایضاً | ایضاً | چون قسمت نہادن شیخ شیراز برفت آن زمین را دو قسمت نہاد - بہر یک پسر زان نصیبی بداد - عرفی گر عشق نہد قسمت من خواری و آفت - خواری بجمعیت بکشم نی بلطافت - و چون نظر نہادن در پیے زامیر خسرو و نظر در نیکوان چندان نہادم - کہ شد ناگہ دل زارم گرفتار - و درین شعر کردن بمعنی افگندن ہم درست آید و چون شانہ نہادن طغرا صبا چون بزلفش نہد شانہ - در آید بزنجیر دیوانہ - ۱۲ بہار |
| ایضاً | باندھنا | بستن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون تہمت و جرم نہادن لطیفی نیشاپوری از کبر بہ مراد دل کس نبودہ - تہمت بنجت و جرم بر اختر نہادہ - و چون عماری نہادن میر خسرو رح بزرگی نہ زیبا است بر بد نژاد - کہ بر گاو نتوان عماری نہاد - و چون لبادہ نہادن کمال اسمعیل |

| مصادر فارسی | معنی اردو | مصدر ہم معنی فارسی [illegible] | [illegible] | حاصل مصدر | [illegible] | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | آتش خشم توچون زبانہ برآرد ـ شیر فلک برنہد بگاو لبادہ ـ وچون دل نہادن خواجہ شیرازؒ ہم جان بدان دو نرگس جادو سپردہ ایم ـ ہم دل بدان دو سنبل ہندو نہادہ ایم ـ ۱۲ |
| نہادن | حاضر کرنا | حاضر کردن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون می نہادن نظامیؒ می شادی[۱] آور بشادی نہیم ـ زشادی ستاندہ بشادی دہیم ـ ۱۲ بہار |
| ایضاً | کہینچنا | کشیدن | | ایضاً | ایضاً | چون نقش نہادن نجیب الدین جرباد قانی شکستہ ہیچو نگارم زنوک خامہ فکر کہ بر صحیفہ دل نقش آن نگار نہند ـ ۱۲ |
| ایضاً | بنانا | بنا کردن | | ایضاً | ایضاً | چون گور نہادن مولوی معنویؒ کین مدار آنہا کہ از کین کم رہند ـ گورشان پہلوے گمراہان نہند ـ ۱۲ |
| ایضاً | ڈالنا | انداختن | | ایضاً | ایضاً | چون قفل نہادن والہ ہروی قفلی بدر آئینہ از زنگ نہادم ـ تا شوخی حسنت ندہد جلوہ بہر جا ـ وچون زنجیر نہادن کمال خجندی سرو دیوانہ شدہ از ہوس بالایش میرود آب کہ زنجیر نہد بر پایش ـ وچون شورش نہادن اسیری لاہجی چون جمال دوست خود را جلوہ داد ـ شورشے در جان مشتاقان نہاد ـ وچون زحمت جیبے نہادن بر کسی نظیری نیشاپوری حسن تو زیور تو بس است این قدر چرا ـ بر گوش و سینہ زحمت زیور نہادہ ـ وبعضی درین شعر معنی روا داشتن نگاشتہ اند ۱۲ |
| ایضاً | ترک کرنا | ترک کردن | | ایضاً | ایضاً | چون شرم نہادن انوری چند بے برگ و نوا صبر کنی شرم بنہ ـ عاقلان حامل اندیشہ نباشند براے ـ ۱۲ |
| ایضاً | لینا | گرفتن | | ایضاً | ایضاً | چون شگون نہادن بابا فغانی فال زدم کہ از ہوس کشتہ شوم بیک نفس ـ ہم زلب تو این سخن بہ کہ شگون نہد کسی ـ ۱۲ |
| ایضاً | ترتیب دینا | ترتیب دادن ۱۲ بہار | | ایضاً | ایضاً | چون بزم نہادن امیر شاہی سبزواری وقت گل خوبان چو بزم عیش در صحرا نہند ـ عاشقان را تازہ داغی بر دل شیدا نہند ـ وچون بازار نہادن سعدیؒ |

[۱] ای می شادی آورد را بشادی حاضر کنیم ۱۲

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصادر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | قیامت کہ بازار مینو نہند - منازل باعمال نیکو نہند - ۱۲ |
| نہیدن بروزن رسیدن ۱۲ اب ن | اندیشہ کرنا | اندیشہ کردن ۱۲ اب ن | تفکّر افکار تفکیر | | | |
| ایضاً | غم کہانا | غم خوردن ۱۲ اب ن | | | | |
| ایضاً | وضع کرنا | وضع کردن ۱۲ ان | | | | نہید و نہندہ موضوع ۱۲ ان |
| ایضاً | چہوڑنا | گزاشتن ۱۲ اب | | | | |
| ایضاً | رکہنا | نہادن ۱۲ اب | | | | |
| نہفتن بکسر اول وضم دوم ۱۲ ان | چہپانا | پنہان کردن ۱۲ ان ج | کتم کتمان اِخباء اِخفاء ستر | نہفت بمعنی نہفتن وپوشیدہ وپنہان ۱۲ | | نہفتہ معروف وبمعنی خلوتخانہ مجاز است فردوسی کنون دختران توجفت ونیاید بآرام اند رنہفت ونید - اسکندر دو بیجادہ گفتی کہ جادو نہفت - میانش بالماس اندیشہ سفت - ۱۲ ان ج |
| ایضاً | چہپنا | پنہان شدن ۱۲ ان | استتار تستّر اِختباء | ایضاً | | شیخ شیراز شنیدم کہ خسرو لبشیرویہ گفت - درانَدم کہ چشمش زدیدن نہفت ۱۲ |
| نیازیدن بالکسر ۱۲ ان | حاجت چاہنا | حاجت خواستن ۱۲ ان | | نیاز حاجت و آرزومندی ہدیہ وتحفہ ۱۲ ن وحاجتمند | نیازد ۵ | طغرا در تعریف کربلا گوید ۵ نیاز آورد بردر شاہ دین - زر اختران را سپہر برین - ولہ چو عذرا سے شمشاد خیزد بناز - زند وامق نارون صد نیاز - شیخ اوحدی رخ بہوشان کہ بدیدار تو داریم نیاز - نیازمند و نیازومند و نیازی بمعنی محتاج انوری ای چشم نیازیان زجود تو - چون بخت مخالفان بخوشش خوانی - منوچہری من نیازمند رویت گشتم وہردم چومن - |

نہمبر اول بمعنی ۱۲ ابہاس

اما بمعنی نہادن ۱۲ ان

ونیز بمعنی محفوظ و علاوہ شدہ و حرص و بلاغت ونود طعام و بمعنی دوست و مقابل دشمن ۱۲ اب

| محاوره وسند وغیره | مضارع | حاصل مصدر | مصدر عربی | مترادف فارسی [illegible] | معنی اردو | مصدر فارسی |
|---|---|---|---|---|---|---|
| عاشقی یاری بر آیدش صدگونه نیاز- ۱۲ بهار ن و نیازی بمعنی معشوق هم که عاشقان را نیاز بدوست **نظامی** رح چون ابن سلام زان نیازی- شد نامزد شکیب سازی **مختاری** دلم خسته تست ای بی نیازی- که روزی نیا سائی از ناز و نازی- **حکیم سوزنی** نیست خزانت نیاز کاهل نیازی- یابی ما دار یش چون جان نیازی ۱۲ ج و نیازش مزید علیه نیاز **فخری جرجانی** سروشان را بنام نیک بستود- نیاز شهاب بی اندازه بنمود- ۱۲ | | محتاج و آرزومند و میل و خواهش و اظهار محبت و تحفه درویشان نیز ۱۲ اب | | | | |
| **امیر خسرو** رح در صفت خلوة فرموده **گشتم** از اندیشه عالم بری- روی نهادم به نیایشگری- **فردوسی** به پیروزی اندر نیایش کنم- جهان آفرین را ستایش کنم- ۱۲ ج بهار | نیاید | نیایش بالکسر آفرین و دعا کردن از روی تضرع و زاری ۱۲ ج و نیایشگری مثله | تَضَرُّع | زاری کردن ۱۲ ن کشف اللغت | زاری کرنا | نیاییدن بالکسر و هر دو تحتانی ۱۲ ن |
| **ابن یمین** سخن ابن یمین گوش تو گر نیوشد- شود آگه ... رفت و ار بُد ر منظوم- **حکیم سوزنی** لفظ شیرین را که نیوشند عجب آنکه- تلخی گو ... اند فگنند ۱۲ ج و نیوشه بکسر اول و فتح شین معجمه بمعنی گوش فرا داشتن بجاسوسی و ... الویند که چون دو شخصی باهم آهسته حرف زنند او بجهت شنیدن گوش خود را دراز کند یا از پس دیوار و از پس پرده دامثال آن گوش اندازد تا سخن ایشان بشنود و بجای که نباید گفت بگوید و این معنی را بالعربی استراق سمع گویند ۱۲ اب **رودکی** همه نیوشه خواجه به نیکوئی و بصلح است- همه نیوشه نادان بجنگ و فتنه و غوغاست **طاهر فضل** اشک باریده و بس نیوشه گرفت- باز بفرود ... در او نیوش امر شنیدن | نیوشد | نیوشه و نوشه مخفف و نوش مثله و نغوشه بغین معجمه مصحف آن ۱۲ ن | سَمع اِستماع | شنیدن ۱۲ اب ج و در نوادر المصادر بمعنی گوش فرا داشتن هم ۱۲ | سننا | نیوشیدن بالکسر و واو مجهول بر وزن نکوهیدن ۱۲ سبا ج ن |

| مصادر نادرہ | معنی اردو | معنی فارسی مع حوالہ کتب لغت | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | ونیوشان ونیوشا مرادف شنونده فردوسی بهر کار گوشا باید شدن ـ بدانش نیوشا باید شدن خواجہ شیرازؒ با دوستان مضایقه در جان و مال نیست صد جان فدای یار نصیحت نیوش کن ـ تا نیوشان جمع نانیوش نمی نوشی مخفف نمی نیوشی وسند در خانہ کیفیت مصدر نوشیدن گزشت ونوشم مخفف نیونوشم مولوی ؒ تا ننوشم وسوسه کس بعد ازین ـ عهد کردم نذر کردم ای معین ۱۲ ف نیوشیده بمعنی شنیده شیخ شیرازؒ ملک در دل این راز پوشیده داشت که قول حکیمان نیوشیده داشت ـ نیوشد بلغت ژند و پاژند بمعنی آموزد و یاد گیرد و ازین مستفاد می شود که در احدی المعنیین مجاز است ۱۲ |
| نیوشیدان | طلب اور تجسس کرنا | جستن و طلبیدن و تفحص و تجسس نمودن ۱۲ ب ج | | ایضاً | ایضاً | مجید ہمگرای دل آسایش ازین کلبہ احزان مطلب ـ گوہر خوشدلی از کیسۂ دوران مطلب ناف آہو زدہ سوزہ بجیب ہمی نوش ـ نوش دارو زدم افعی و ثعبان مطلب ۱۲ ج |
| ناخوستن | روندنا | چیزی را بپای کوفتن ۱۲ ب | ضَغْط وَطْء دَوْس دیاس دِیَاسَة | | | |
| نائیدن بروزن زائیدن | فخر کرنا | فخر و مباہات نمودن ۱۲ ب | فَخْر افتخار | | | |
| نهستن و نهشتن باشین معجمہ | رکھنا | نهادن ۱۲ ب ق | وَضْع | | | |
| ایضاً | چھوڑنا | گزاشتن ۱۲ ب ق | | | | |

ط ۱۲ ص

بامعنی مذکور ۱۲ ب بروزن گرفتن ۱۲

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | [illegible] | [illegible] | [illegible] | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| نسهانتن | پکانا | پختن ۱۲ ب ن | انضاج طبخ | | | نسهانمی بمعنی بپزم نسهانید بپزید ۱۲ |
| نکموستن بروزن بیلوستن | مار ڈالنا | کشتن ۱۲ ان | قتل | | | |

# باب الواو

| | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| وابردن بفتح اول بروزن واکردن ۱۲ ب ن | پھیلانا آٹے کا واسطے بنانے اور پکانے روٹی کے | پہن کردن خمیر برای نان ۱۲ ان ودر برہان پہن کردن خمیر نان براے نواش یعنی چپاتی پختن ۱۲ | | | | صاحب نوادر المصادر وابردن را مرادف وابردن نگاشته وہم بمعنی چوبی که بدان خمیر پہن کنند ہندی بیلن وصاحب برہان تنہا بمعنی پہین نگاشته و وردنه مثله وہم بمعنی چوبے که چرخ دلو بران گردد وآنرا بعربی محور گویند ۱۲ ان ب ہندی گری ۱۲ |
| وابوسیدن وابیچیدن واسرنگیدن واسوختن | بیزار ہونا اور اعراض اور انحراف کرنا اور روٹھنا | اعراض کردن وروبرتافتن ۱۲ ان ودر بہار عجم اعراض کردن وبیدماغ شدن دست ازکار باز داشتن ۱۲ | تغیر ۱۲ | | | **محمد حسین اشرف** زدم ہم برسر ناہید چون ناسازیش دیدم - چوازمن ناتلنگی کردمن ہم واسرنگیدم - **ظهوری** من از وصل ابد بر خویش از ہجران چرا پیچم بپیچیده ام خود را محال است اینکه واپیچم - **محسن تاثیر** زدو واسوزد ز عشق آتشین رخسار گل - بلبل ازین گونه ناز باغبان خواہد کشید - **قزوینی** رخت گرم است از گلها بسوزد بہار از کرده خود واسوزد - **امیرخان حسفوی** گویند داغ سوز که واسوزی از غمش - خود را تمام سوختم و واسوختم ۱۲ **یحیی شیرازی** یحیی گل بوس ازان دہان تا چیدم - در باغ جہان غنچه بد بو دیدم باین ہمه آرزو لب لعلش را - یکمرتبه بوسیدم و وابوسیدم - **اشرف** از بوسه ام دلشاد کن زانجام حسنت یاد کن - |

بروزن [illegible] نرم ... ۱۲ ب

... واسرنگیدن ... فارسی ۱۲ ان

۵۲ ... صاحب ... بمعنی ... [illegible] ۱۲

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی از کتب لغت [illegible] | مصدر عربی | [illegible] | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | کز بوسہ گاہت رستہ خط و در عشق وا بوسیدہ من ۔ ۱۲ |
| واچیدن باجیم فارسی بروزن پاشیدن ۱۲ ب ن | چین دور کرنا چہرہ سے | چین از روی دور کردن ۱۲ ب ن | | | واچیند | |
| ایضاً | بساط شطرنج بچھانا | بساط شطرنج ریختن ۱۲ ان | | | ایضاً | |
| ایضاً | دانہ چگنا | دانہ بمنقار چیدن مرغ ۱۲ ان ب | | | ایضاً | |
| ایضاً | ہاتھ سے اٹھانا کسی چیز کا | بدست برچیدن چیزی را ۱۲ ان ب | | | ایضاً | والہ ہروی نقش اگر نشست چندی نوعی از ہر دست برد ۔ مہر از نرد حریفان دغا واچیدنی ۱۲ ان |
| واخیدن و واشیدن بشین معجمہ ۱۲ ن ب | دھنکنا | پنبہ و پشم بر زدن و حلاجی کردن ۱۲ ان ب ف | نَدْف نَفْش | | واخد و واشد | و صاحب برہان نگارد واخیدن بمعنی از ہم جدا کردن و جدائی نمودن و واخیدہ بمعنی پشم و پنبہ حلاجی کردہ و بمعنی از ہم جدا کردہ ہم انتہی و واشیدہ مخفف واشیدہ بمعنی پشم و پنبہ بر زدہ و از ہم جدا کردہ ۱۲ |
| ایضاً | جدا کرنا ایک دوسرے سے | از ہم جدا کردن و جدائی نمودن ۱۲ ب ان | مُفاصَلہ | | ایضاً | |
| واخوردن | باہمدگر ملاقات کرنا | ہمدیگر را دیدن و دریافتن ۱۲ ن | لِقَا لُقًی لُقیان | | واخورد | |
| ایضاً | گھٹ جانا مرتبہ میں | پای کم آوردن ۱۲ ان | | | | ۵ وانی بایست خورد از روزگار ۔ ز ظہوری سخت محکم خوردہ ام ۔ ۱۲ |

لہ جدا کردن پنبہ از تخم ۱۲ ص

لہ [illegible] پنبہ [illegible] ۱۲ ب ان

| مصادر | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر | ماضی | مضارع | محاورہ و سند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| وادادن | پھرنا | برگشتن ۱۲ بہار | | واداد برگشتگی ۱۲ | وادہد | اسیر لاہجی زاہد ار منت کند از عاشقی ـ گو طریق عشق را واداد و فست (برگشتگی ۱۲) ـ ولہ کی بہر روز عاشقانست ـ زاہد کہ کند ز عشق واداد ـ ۱۲ بہار |
| ایضاً | پھیر دینا اور واپس دینا | بازدادن ۱۲ ان بہار | | ایضاً | | مسیح کاشی اے نو خطی کہ شوخ تری از ہزار طفل ـ از طفلکے کہ بوسہ خوری بوسہ وادمدہ ـ ۱۲ بہار |
| ایضاً | بھولجانا سبق کا | فراموش کردن سبق ۱۲ بہار ن | | | | خواجہ آصفی روز پسین بمکتب عشق تو پیش من ـ مجنون و کوہکن سبق خوانده وادہند ـ ۱۲ ان |
| وارفتن | مضمحل و گداختہ اور خود رفتہ ہونا | مضمحل و گداز شدن و از خود رفتن ۱۲ ان بہار | اضمحلال (بمعنی گداختن و از خود رفتن ۱۲ ان) | | | اشرف ہیچو من والہ ووارفتہ ز اداں دارد ـ چہرہ دات سخت بماہ رمضان مے ماند ـ میر نجات کلہ فتنہ بوارفتگی خود نیکوست ـ کلہ کوب ہمہ کس کلہ مردانہ اوست ـ ۱۲ |
| وازدن | پھیر دینا اور واپس کرنا | باز گرداندن ۱۲ ان بہار | سرحد | | وازند | نادم گیلانی صبا ز نکہت حسنت کجا خبر دارد ـ تو بوی پیرہن از باد مصر وازدہ ـ طالب آملی گر عنان واز ندایں ابلق آتش پی را ـ رگ شوخیش بر از خون نگاہ گردد ـ ۱۲ ان بہار |
| ایضاً | سستا ہونا | از گرانی باز زانی برگردیدن متاع ۱۲ بہار | | | | چون وازدن متاع فریدون سابق توان خرید بصد جان زیان نیم نگاہ ـ متاع ناز ورین چند روز وازدہ است ـ ۱۲ |
| واشدن | شگفتہ اور بی تکلف و بیحجاب ہونا اور موافق ہونا | شگفتہ و بی تکلف شدن و از حجاب برآمدن و موافق شدن ۱۲ ان بہار | | | | یحیی شیرازی بی ضیافت بخلق وا نشود ـ نیش ناخوردہ آشنا نشود ـ صائب صد خندہ بلبل از گل تصویر واکشید ـ آن غنچہ لب ہنوز بمن وانمی شود ـ یکتا ہرگز بکس نگاہ مکن آشنا مشو ـ اے چشم من بمردم بیگانہ وا مشو ـ و نیز بمعنی از سر واشدن تاثیر انچہ دولت خوا نیش برق نگاہی بیش نیست ـ اعتبارات جہان تا دیدہ وا مے شود ـ ۱۲ بہار |
| واکردن | بیحجاب اور | متعدی واشدن ۱۲ ان | | | | |

| مصادر نادرات | معنی مصدر اردو | معنی فارسی از روی فرهنگ [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | بی تکلف اور موافق کرنا | | | | | |
| واکردن | بے نیاز اور فارغ البال کرنا | بی نیاز و فارغ البال گردانیدن ۱۲ ن بہار | | | | سعیدای ہروی دل غیر تو بر ہر چہ نظر داشت رہا کرد چون غنچہ ہوا ے تو مرا از ہمہ وا کرد۔ و ظاہر ادر اصل بمعنی جدا کردن است محمد حسن شہرت سیر دو چرخ فرزند از پدر وا میکند۔ آب گردش طفل اشک از چشم تر وا میکند۔ ۱۲ |
| واگردیدن و واگشتن | لوٹنا اور پھرنا | بازگردیدن ۱۲ ن بہار | رُجُوع اِنْصِراف مُنْصَرَف | | | ۵ چسان ز میکدہ مخمور نگذرم صائب۔ نمی توان ز لب بحر تشنہ واگردید۔ دل وحشت زدہ از سینہ کجا یا و کند۔ چہ خیالست کہ گوہر بصدف واگردد۔ ۱۲ |
| واکشیدن و وافتادن و والمیدن بلام و میم ۱۲ ن بہار | لیٹنا | درازکشیدن ۱۲ ن بہار | تَمَدُّد اِضْطِجاع | | | صائب سرو ترا ز سایہ چکد آب زندگی۔ گردید خضر ہر کہ درین سایہ واکشید۔ ۵ آصفی مرغ سحر نعرہ زنانست و ہنوز۔ گل بصد ناز قبا کندہ و وا افتاد است۔ ۱۲ |
| ایضاً | لطایف الحیل سے یا بسختی کوئی چیز حاصل کرنا | بلطایف الحیل یا بعنف چیزی بدست آوردن ۱۲ ن بہار لیکن درین حالت صلہ آن اکثر حرف از واقع شود گاہی نہ ۱۲ دار ستہ | | | | چنانکہ گو ینا از و سخنی وا کشیدم میر یحیی شیراز چون گل صبحش مثل در ہر زہ خندی نیستم۔ چرخ خونہا خورد تا یک خندہ از من واکشید۔ صائب ہر گز نشد کہ بر سر حرف آورم ترا۔ من کز دہان غنچہ سخن واکشیدہ ام۔ رضی دانش غنچہ شود گوشہ شاید نگاہی واکشی۔ در کمین چشم شرم آلود صیادانہ باش۔ ۱۲ بہار |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| وا غلطیدن | لوٹنا | از پہلوی بپہلوی غلطیدن ۱۲ ن | تقلّب [۱] | | | سند در کیفیت خانۂ غلطیدن گذشت ۱۲ |
| والوچانیدن بلام وجیم فارسی بروزن واسوزانیدن ۱۲ اب ن | چڑہانا | تقلید کسی کردن در حرکات وسکنات وی ۱۲ ن ب | اِختلاج [۲] | | | |
| واچربیدن | دست برا ہونا | دست برداشتن از چیزی ۱۲ بہار | | | | |
| وائیدن ۱۲ ن | لازم ہونا | لازم شدن ملحقات | | وای لازم ۱۲ ن | | |
| ورتسیدن بفتحۂ اول و فوقانی وسین مہملہ ۱۲ ن بہار | بیٹھنا | نشستن ۱۲ ن بہار | قُعود | | | ملا فوقی یزدی زرا گرداری بر دورتس ببالای ہمہ - ورنہ چندین عزّ و کوزت چلیست ۵ ای ابلہ مآب ۵ چون ورتسد بمسند شیرین تکلمی - کی کوز نطق من بہائی شکر دہد ۵ تا کہ بر تخت جنون معزم مربع ورتسید - تختہ دیوانگی بر فرق مجنون میزند - ۱۲ ن بہار |
| ورخوردن | | مبدل برخوردن کہ گذشت ۱۲ ن | | | | |
| ورپالیدن | | مبدل برپالیدن کہ گذشت ۱۲ ن ب | | | | |
| ورزیدن | مشق کرنا | استعمال کردن بطریق دوام ۱۲ ن | ممارسة مواظبه | ورزش و ورزش ۱۲ منتخب ورزه بمعنی | ورزد | برزیدن بموحده نیز گذشت ورزش ملکہ کردن و ورزیدن باشد ۱۲ ا ج ب شیخ اوحدی ہر چہ پرچم در دو وداغ آمد - روح را روغن چراغ آمد - با بلاہای دوست ورزش کن - خویشتن را بلند ورزش کن - تا ترا از شبیہ در باراست - از تو کی دوست |

[۱] قلب تقلب ظہر البطن ۱۲ ن

[۲] ورنشاس گفته در حدیث عبدالرحمن است ان حکم بن ابی العاص والد مروان کان یجلس خلف النبی صلی الله علیه وآله وسلم فاذا تکلم اختلج بوجهه فرآه فقال کن کذلک فلم یزل یختلج حتی مات بجای اختلج در ... شیرازی ابوچانیدن گوید ۱۲

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی یا مرادف آن | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | حاصل و کسب ۱۲ ف ورزشله وامر نیز ۱۲ | | راه بسیار است ۱۲ ج و ورزه بمعنی زراعت مجاز است و همچنین ورزی و ورزه و ورزه‌گر ورزه‌گار مزارع فردوسی کمان شد تن ورزی و تخم کار - دران تخم پیکان و دل کشت زار ازان تخم برگشت کامد درست - زخون خورد آب و برش برگ رست - ۱۲ ج و ورزا و ورزکا و کاو ـــ که زمین را بدان شیار کنند و ورزیده استعمال کرده شده و بکث آورده شده باشد. ۱۲ ن |
| ورزیدن | کرنا | کردن | | | | چون اشتباه ورزیدن عرفی بسکه دست رحمت آرایش هر چهره کرد - عشق می ورزد بحسن یاس و امید اشتباه - ۱۲ |
| ایضاً | حاصل کرنا | حاصل کردن ۱۲ ن | | ایضاً | ایضاً | و آین مجاز است چراکه چیز بورزیدن حاصل شود ۱۲ ن |
| ورساخیدن بفتح اول و سین مهمله و خای معجمه بر وزن ترسانیدن ۱۲ ب ن | چاٹنا | لیسیدن و زبان بر چیزی مالیدن ۱۲ ب ن | لحس لعق | | | |
| ورشتن بفتحتین و شین معجمه بر وزن قلمزن ۱۲ ب ن | دہونا | شستن و شست و شو دادن ۱۲ ب ان ج | غسل ملق ۱۲ | | | |
| وزیدن | چلنا ہوا کا | همان وزیدن که بجای سوختن گشت ۱۲ ن | | | | |
| ایضاً | پہیلنا | پراگنده شدن ۱۲ بهار | | | | چون وزیدن بو سنجر کاشی همه وسواس تمنا همه سودای وصال - می وزد بوی |

۵ا شستن جامه ۱۲ ن

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | جنون از گل اندیشه ما - ۱۲ بهار |
| وزیدن | پهنچنا | رسیدن ۱۲ بهار | | | | چون شعله وزیدن علی خراسانی دشت مجنون نه همین پی سپر نالهٔ ماست - می وزد شعله این برق بصحرا سے دگر ۱۲ بهار |
| وژولیدن | | همان اوژولیدن است که گزشت | | | | |
| وشکولیدن و وشکوریدن | | همان بشکولیدن که بیای تازی مع دیگر مشتقات گزشت ۱۲ ان | | | | |
| وشتن | ناچنا | رقصیدن ۱۲ ا ب ن | رقص تراقص | وشت رقص را و بمعنی شادی هم ۱۲ ف | | وشته بمعنی رقصیده قاسم انوار یارم زدر درآمد وشتن کنید وشتن - این خانه را زرویش گلشن کنید گلشن - ۱۲ ان ف |
| ایضاً | جست و خیز کرنا | جست و خیز کردن ۱۲ ان | | ایضاً جست و خیز ۱۲ ف | | |
| وغستن | ظاهر اور آشکار کرنا | ظاهر و آشکار کردن ۱۲ ان ب ف | اظهار | وغست بروزن الست ظاهر و آشکارا ۱۲ ا ب ان ف | | |
| ویدیدن و ویدن بروزن دیدن و بالفتح هم آمده ۱۲ ب | چاره و علاج ڈهونڈنا | چاره و علاج جستن ۱۲ ان ف ب | | وید بروزن دید و بفتح اول هم | | گویند که چه ویدکنم یعنی چه چاره کنم ۱۲ ا ب ن و ویدیده و ویده بمعنی چاره و علاج جسته و ویده بمعنی چاره و علاج هم و صاحب برهان قاطع نگارد و یده بروزن میده چاره جسته و چاره جوینده هم باشد و بکسر اول هم آمده و وید بکسر اول و سکون ثانی و دال بمعنی کم که |

| مصادر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی با حوالہ کتاب | مصدر عربی | ماضی مطلق | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | بمعنی چارہ وعلاج ۱۲ ب وویدا بالفتح مثلہ ۱۲ ن | | درمقابل لسیار است و بمعنی گم کہ درمقابل پیدا ہم ہست و ہر چیز عفص مانند مازو و پوست انار وامثال آن و بمعنی چارہ وعلاج ہم و باین معانی بفتح اوّل ہم آمدہ و ویدا بکسر اوّل بروزن بیجا بمعنی ویدا است کہ گم وناپیدو ناپدید گشتہ وکم وناقص ودور انداختہ و بمعنی پیدا او ہویدا وظاہر ہم آمدہ ودور دوالم وآزار را نیز گویند و باین معنی بفتح اوّل ہم گفتہ اند وصح انیست ۱۲ ب |
| ویدیدن و ویدن | گم ہونا | گم شدن وناپدید گشتن ۱۲ ب | | | | |
| ایضاً | نقصان کرنا | نقصان کردن ۱۲ ب | | | | |
| وہمیدن | وہم کرنا | وہم کردن ۱۲ بہار | وہم ساکن | وہم | وہمد | سنجر کاشی نبی وہمد از تیر بار غنیم۔ بود سمح مژگان عصاے کلیم۔ ہمت اگر وہم ترا بشکند۔ این ہمہ دشوار تو آسان کند۔ ۱۲ بہار |
| واگفتن ۱۲ نفائس | چرچا کرنا | شنیدہ را باز گفتن ۱۲ نفائس | تذکرہ | واگوی واگویہ | واگوید | شفائی سخنی کہ خود نمائی نشود کہ واگوید۔ بزبان کہ نم سغارش کہ ہیچ جا نگوید۔ واگو مرادف بازگوی باصطلاح موسیقیان جماعہ خوانندگان چون حاضر شوند نقشی را کہ جماعہ اوّل تمام کنند ہمان نقش جماعہ دوم سر کنند لہذا حرف شنیدہ را کہ مردم باہم گویند درعرف ہند آنرا چرچا بہر دو جیم فارسی خوانند واگویہ گویند و بمعنی بازدادن جواب از گنبد وحمام نیز آمدہ زلالی درین گلخن برآید از در وبام۔ صدای کوک دو واگوی حمام۔ ونیز واگوی حرف گفتہ را مکرر گفتن چنانکہ گویند واگوی بگذار اے مکرر گوی را ترک کن و اغلب کہ ہمان واگویہ است یعنی سخن باز گفتن وآن را درعرف چوا بفتح جیم فارسی وسکون واو خوانند ۱۲ بہار |
| وانمودن | بیان کرنا | بیان کردن | بیان ساکن | وانمود | وانماید | وقائع نعمت خان عالی اوّل رہرو راحل مر رسید و وانمود کہ کلید قلعہ بدست آورند و وانمود بمعنی عرض واظہار اشرف از دست تو دل بگریہ خواہد افتاد۔ غمہای تو وانمود خواہم کردن ۱۲ بہار |
| واگرفتن | باز رکھنا | باز داشتن | | | واگیرد | سنجر کاشی آنکہ سوے او ز جور ہجر پیغامیم ہست۔ وانگیرم با زوتا قوت |

علے دفتن دل لہسب پنجم نسبی و قصدان ۱۲ ص ۲۵ معنی بیداد کشادہ گفتن ۱۲ ص

| مصادر ساسانی | معنی اردو | مترادف فارسی | مترادف عربی | مصدر عربی | اسم فاعل | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | | گامیم ہست ۔۱۲ بہار |
| وانگونتن | پکڑنا اور لینا | گرفتن ۱۲ ابن | اَخْذ | | | | |
| ورزانتن | جانا | رفتن ۱۲ اب | مَشْی تَمْشِید | | | | |
| وشتموتن | پینا اور کہانا | خوردن وآشامیدن ۱۲ ابن | اَکْل شرب | | | | |
| وشادن | کہولنا | کشادن ۱۲ ببان | فَتْح | | | | |
| وشمونتن | سننا | شنیدن وگوش کردن ۱۲ ابن | سَمْع اِسْتِماع | | | | |
| وغلائیدن صف | بہکانا | برانگیختن | اِغْوا اِسْتِغْواء | | | | سند طلب |
| واجیدن مص | کہنا | گفتن ۱۲ | قول | | | | سند طلب وصاحب فرہنگ نگارد واج بمعنی پرسش باشد ابی واجی یعنی از من می پرسی باباطاہر ؎ ابی واجی چرا بے نام ونگی ۔ کسی کش عاشقہ جش نام وجش ننگ ۔ وبمعنی گوینده نیز آمده ۱۲ مث |

# باب ہای ہوز

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| ہاژدوئیدن برای فارسی و ہر دو تحتانی ۱۲ ابن | عاجز اور حیران رہنا | فروماندن و حیران شدن ۱۲ ابن | حَیْر حَیْرة تَحَیُّر | ہاژدہ ہاژدوه ہاژہ بمعنی حیران و | | | ابوشکور ہمہ دعوی کنی وخائی ژاژ ۔ وز ہمہ کار ہا حقیر وہاژ ۔۱۲ |

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | فروانده و زبون وزشت وبدوخاموش وواله وسرگشته وحقیر ومحقر ۱۲ ب ف وبریکجائی[۵] فروماندہ هم ۱۲ ف | | |
| هارونیدن وهاروندن بدون تحتانی ۱۲ ق | عاجز اور حیران ہونا | فروماندن وحیران شدن ۱۲ ب | | هارون یعنی فروماندگی وحیرت ۱۲ ب | هاروند | |
| هاژیدن | دیکھنا | دیدن ونگریستن ۱۲ ان ب ف | اِبصار نظر | | | |
| ایضاً | رونا | گریستن وگریه کردن ۱۲ ب ان ف | | | | |
| ایضاً | حیران ہونا | حیران بودن ۱۲ ف | | | | |
| هراسیدن | ڈرنا | ترسیدن ودواهمه کردن ۱۲ ب ان | خوف | هراس بالکسر یعنی ترس وبیم وهم | هراسد | شیخ نظامی علیه الرحمة چو گردن برآرم بگردن کشی ـ نه زانی هراسم نه از آتشی ـ نه هراسید ازان دشمن بهراس ـ دل خصم را گرد از انجا قیاس ـ خاقانی نادیده بساط شاه سهراس ـ پی کم کن وپایگاه بشناس ـ دهراسه صورتیست که بزرگان در کشتها برای رماندن طیور |

[۵] نام خروه ... [illegible]

هازای فارسی ... [illegible] ۱۲

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | [illegible] | مضارع | محاوره و سند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | سازند فلا طغرا در ہجو لیپی آورده فقره وقت چوگان بازی چوگان در زیر بغل زدن واز بیوقوفی تا آخر انتظار قابو کشیدن بدست خود هر اسمه بالیز شد نست ۱۲ وارسته بهار |
| هشتن ۱۲ ب ن و هشیدن ۱۲ ب وسروری و هلیدن و هلیدن باشباع ۱۲ سروری | چھوڑنا | فروگذاشتن و رہا کردن ۱۲ ان ب | ترک و اطلاق | | هلد | **صائب** باگرم روی چون جرس از ناله شبگیر یک خفته درین بادیه بر جای نهشتیم - **حکیم سوزنی** — ای خصلت تو هشتن آخر چه خصالست این - وی فعل تو برگشتن آخر چه فعال است این - **مولوی معنوی** رح هیچو فرعونی که موسی هشته بود - طفلگان خلق را سر می برید - علت آید تا بدنرا بگسلد - تا عناصر هم دگر را وا هلد - **شیخ نظامی** نه در غار و کوه اژدهائی هلم - نه از بهر دارو گیاهی هلم - **شیخ شیراز** رح وگر همچنان روزگاری هلی - بگردونش از بیخ بر نگسلی - **استاد لبیبی** چو گرگ ستمگر بدامت فتد - هلیدن نباشد زراه خرد - و درین شعر حکیم سنائی هل بموحده آمده که بدین معنی بصیغه امر ظاهر مخفف بهل است یا تحریف هل بل تا کف پای تو بوسم - انگار که بهر الکانیهم ۱۲ |
| هشیدن هشتن | لٹکنا لٹکانا | آویختن ۱۲ اب | تعلق تدلی تعلیق | | | |
| هنجیدن باجیم تازی بروزن رنجیدن ۱۲ اب ن | کھینچنا اور نکالنا | مخفف آهنجیدن که بمعنی کشیدن و برآوردن باشد ۱۲ اب ن | جذب | | | **لبیبی** کند عدو هنج از بهر کین - فرو هشته چون اژدهائی زرین - ۱۲ اهنجم و هنجید بلغت ژند و پاژند بمعنی سید هم و بد سید ۱۲ ان و هنگار بالفتح بمعنی تندی و تیزی و هنگارد تندی و تیزی می کند ۱۲ ان ب |
| هوختن و هوخیدن بروزن کوشیدن ۱۲ اب ن | باہر نکالنا | برکشیدن و بیرون کشیدن ۱۲ ب ن | اخراج | | | |
| ایضاً | آنا اور پیدا ہونا | آمدن و پیدا شدن ۱۲ اب | | | | |

بعمل مکسر اول ۱۲ اب

۵۷ کشیدن ۱۲ ص

بواو مجهول و فتحای معجم بروزن دوختن ۱۲ اب ن

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| هوشازیدن برای تازی بروزن جوشانیدن ۱۲ اب ن | نهایت پیاسا هونا جانورونکا | بغایت تشنه شدن اسپ وشتر وسایر حیوانات ۱۲ ان ب | | هوشاز وهوشازه بغایت تشنگی حیوانات ۱۲ اب ن | | **هوشازده** دابه وبهیمه بغایت تشنه وشتر وری گویند بدین معنی برای مهمله هم بنظر آمده ۱۲ ان |
| هوشیدن بروزن جوشیدن ۱۲ اب | معلوم کرنا | تعقل کردن ۱۲ ب | تَعَقُّل ۵ | | هوشد | **هوش** با اول مضموم وواو مجهول چهار معنی دارد اوّل خرد وزیرکی دوم روح ودل وجان را گویند **مولوی معنوی** رحمه سرمکش اندر گلیم ودر دو هوش ـ کین جهان حسبی است سرگردان تو هوش ـ **نظامی** رحمه بفرمود تا طوطیا نوشش را کشند وبرندازند تنش هوش را ـ سوم بمعنی مرگ وهلاکت واین لغت از اضداد است **فردوسی** ورا هوش در زابلستان بود ـ بدست تهم پور دستان بود ـ چهارم زهر قاتل را نامند **فخر گرگانی** چرا با من بتلخی همچو هوشی ـ که با هر کس بشیرینی چو نوشی ـ ۱۲ ف ج |
| هجین لغت ژند وپاژند ۱۲ ان | دینا | دادن | اِعْطاء انطاء ۵ | | | هجیمی وهم هجید وهسید وبعضی هجیم وهنجید بزیادت نون بعد ها نوشته اند وصاحب برهان نگاشته که هنجم بفتح اوّل ونون بروزن مرهم بزبان ژند وپاژند بمعنی هسید هم باشد که از دادن است وهجید بروزن کشید بمعنی بدهید که امر از دادن است ۱۲ ب |

# باب یای تحتانی

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|
| یاختن | باهر کهینچنا | بیرون کشیدن مطلقاً وبرآوردن تیغ از غلاف ۱۲ ب | نَزْع ۵ سَلّ و استلال ۵ | | | |

ط در نسخ ... هوش آوردن ۱۲ ص ۵ صاحب برهان هوش را بمعنی نفت پهلوی گفته ۱۲ س ۵ بمعنی عطاء ... ۱۲ ص ... کشیدن چیزی از جای خود ... ۱۲ ص ۵ کشیدن شمشیر وکارد ... ۱۲ ص

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی از کتب لغت معتبرہ و نام کتاب | مصدر [illegible] | حاصل مصدر | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | و در جہانگیری بمعنی آختن ۱۲ ج و در نوادر بمعنی بیدل آختن ۱۲ و مآل ہر سہ یکی است ۱۲ | اِصلات ۵۲ | | | |
| یاختن | دراز کرنا | دراز کردن ۱۲ ف | | | | حکیم فردوسی زمان تا زمان دست بریاختی — سر تشنگش زمژگان برانداختی۔ |
| ایضاً | مارنا | زدن ۱۲ اب و سروری ن | | | | |
| ایضاً | ظاہر کرنا | آشکارا کردن ۱۲ اب و سروری ن | | | | |
| ایضاً | ڈالنا اور پھینکنا | انداختن ۱۲ اب و سروری ن | | | | |
| ایضاً | پوچھنا | پرسیدن و سوال نمودن ۱۲ اب و سروری ن | | | | مخفی نماند کہ صاحب بہار عجم در نوادر المصادر این چہار معنی را از سروری نگاشتہ و نگاشتہ کہ ہر کدام سند سے خواہد ۱۲ |
| یازیدن و یازدن مخفف آن ۱۲ | جنبش دینا | جنبش دادن ۱۲ ان | تحریک ۵۲ | یازش و یازہ حرکت و جنبش و ۹۳ یازشلہ ۱۲ و امر نیز | یازد | صاحب بہار عجم در نوادر المصادر نگارد کہ تحقیق آنست کہ یاختن و یازیدن بمعنی مطلق حرکت دادن و حرکت گرفتن است و لہذا بمعنی برکشیدن و آہنگ کردن و نشو و نما نیز می آید و این ہمہ مجاز است مؤلف گوید کہ این معانی یعنی حرکت دادن و حرکت گرفتن در فرہنگ جہانگیری و برہان قاطع وغیرہ لغات موجود نیست البتہ اینقدر ہست کہ قریب بمعنی دراز کردن و قصد کردن است سراج الدین قمری قدح ز اشتیاق تو بگریست خون — کہ دست سوی او نیازید حکیم نزاری قہستانی بمیدان فلک گر یاز کردی — کمر شمشیر جوزا باز کردی ۱۲ و شب دیر یاز شب بطی الحرکت |

| محاورہ و سند وغیرہ | مضارع | حاصل مصدر | مصدر عربی | معنی فارسی | معنی اردو | مصدر فارسی |
|---|---|---|---|---|---|---|
| کہ عبارت از ممتد و دراز است و شب یازہ شبیرک کہ در شب حرکت کند و شب یازہ حرکتی کہ بسبب تب پدید آید و آن لرزہ است و خمیازہ در اصل کشادن دستہا و بہم پیوستن پنجہا ست بسبب کاہلی و ماندگی و بمعنی فازہ و دہن درہ مجاز است کہ شہرت گرفتہ ۱۲ ن و صاحب برہان نگارد کہ یازیدن بفتح اوّل و دال و سکون نون بمعنی قصد و آہنگ کردن و دست بطرف چیزی دراز نمودن باشد و بمعنی نیفگندن و نینداختن و نالہ نکردن و نالیدن ہم آمدہ است ۱۲ ب | | | | | | |
| **کمال اسمٰعیل** ہر فرو مایہ کہ او سوی بلندی یازد۔ زود برگردد مر زیرشود ہمچو بخار ۔ **ابن یمین** ہر سعادت کہ وجود سعد اکبر فایز است۔ سوی ذات او چو جان سوی خرد یازندہ باد و یازان یعنی یازندہ **شہرہ آفاق** از ہمہ خوبان سوی تو ازان یازم کہ ہمہ خوبی سوی تو ہمی یازانست **فردوسی** کنون از گذشتہ مکن ہیچ یاد۔ سوی آشتی یاز با کیقباد۔ در حسب تحریر برہان یازیدن درین اشعار بمعنی قصد کردن مفہوم می شود ۱۲ | | ایضاً | | حرکت گرفتن ۱۲ ان | جنبش کرنا | یازیدن |
| سند در خانہ صدر گذشت ۱۲ | | | | دراز کردن ۱۲ ب | دراز کرنا | ایضاً |
| | | | | قصد و آہنگ کردن ۱۲ ب ان | قصد کرنا | ایضاً |
| | | | | بالیدن و نمو کردن ۱۲ ب ان | بڑھنا | ایضاً |
| | | | | بلند شدن ۱۲ ب | بلند ہونا | ایضاً |
| **مولوی معنوی** چرخ گرنبودی او نیا بیدی فلک ۔ گردش و نور و مکانی و ملک گر نبودی او نیا بیدی زمین ۔ در درونہ گنج و بیرون یاسمین ۔ **حکیم نزاری قہستانی** بیک غمزہ رگ جانش بکاود۔ شود گم در وی و خود را نیاود ۔ **یافتہ قبض الوصول خواجہ جمال الدین سلمان** دست ارزاق خلائق بر طریق تقدمہ۔ داد و بستد تا بروز حشر از ایشان یافتہ ۱۲ ان ج و یاب امر بمعنی و بمعنی چیزی کہ یافتہ شود | یابد و یاود ۱۲ ب ج | یافت | وجدان ۱۲ ن مصادفة ۱۲ ن | مقابل گم کردن ۱۲ ب | پانا | یافتن و یابیدن |

ا ص یا بالکسر نسخہ یافتن
۲ ص یافتن
۱۰ ص

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | مصدر عربی | ماضی مطلق | مضارع | محاورہ وسند وغیرہ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | و بی ترکیب فاعلی معنی فاعل دہد چون نایاب ای چیز دست نادہندہ **کلیم** جنس نایابی باین خواری بعالم کس ندید - در چنین قحط وفا ارزان نشد - و صاحب برہان قاطع نگارد **یاب** بسکون بای ابجد بمعنی نابود و ہیزه ۱۲ و بمعنی دریا حصل و بمعنی ضایع و بکار نیامدنی باشد و پیدا کننده و یابنده راہم گفته‌اند و امر باینمعنی ہم دیا و نادر بروزن و معنی یابد چه در فارسی بای ابجد بواو و برعکس تبدیل مے یابند و یابنده را نیز گویند یعنی شخصی که چیزی یافته باشد و پادشاه را نیز گفته‌اند ۱۲ اب |
| یافتن | جانا | دانستن ۱۲ ان که از افعال قلوب است ۱۲ | | ایضاً | ایضاً | چنانکه گویند که فلان را جوانمرد یا بخیل یافتم ۱۲ ان |
| ایضاً | دیکھنا | دیدن | | ایضاً | ایضاً | **عرفی** جهان بگشتم و درد ابهیچ شهر و دیار - نیافتم که فروشند بخت در بازار - ۱۲ |
| یارستن | سکنا | مبدل آرستن که بمعنی توانستن باشد ۱۲ ان ب | اِسْتِطاعة ص قُدْرة بالضم مقدرة تلاث لغات ص | | یارد | **معروفی** ز تو یارستن این کار رودر است - نه اندک دور بل بسیار رودر است - **ابن یمین** کلک او یارد که سازد در شهوار از شبه - گر بیند سر آمده ابیحه قصور آذری - و یارا و **یارگی** قوت و توانائی و فرصت و مجال و این مجاز است **شیخ نظامی** ح خواجه کان دید جای صبر نبود - یاری و یارگی نداشت چه سود - کسی راکه دولت کند یاوری - که یارد که بادی کند داوری **ابو الخطیر** بهرام که هست ترک خونریز - نارد که در و نگه کند تیز ۱۲ ان و در فرهنگ انجمن آرای ناصری آراستن بمعنی توانستن آمده ۱۲ |
| ایضاً | دست درازی کرنا | دست درازی کردن ۱۲ اب | | | ایضاً | |
| یوزیدن و یوسیدن بسین مهمله ۱۲ ان | ڈھونڈنا ڈھونڈھنا | جستن و طلب کردن و تفحص نمودن ۱۲ اب ان ج ف | تفحص تَفَحُّص افتحاص ص صلته بعن | یوزد و یوسد و امر نیز و جوینده چون زرم یوز ۱۲ | | **فردوسی** ز بهر طلایه یکی کینه توز - فرستاد با لشکر رزم یوز - و صاحب جهانگیری یوز را چهار معنی نگاشته اول جستن و تفحص کردن بواو معروف ۱۲ ج **شمس فخری** ز بهفت حصن فلک پنجمین بود و دو حال - چو شد بمیدان رو آورد مبارز یوز - دوم نام جانوری است شکاری کوچک‌تر از پلنگ ... تو له شکاری بود که جستجوی نموده جانوران را از زیر بوته بیرون ... چهارم بست و خیز کردن و یوزه و یوزک بفتح زای نقطه دار ہندی ... ۱۲ |

یوز بواو مجہول و زای تازی

| مصدر فارسی | معنی اردو | معنی فارسی | [illegible] | مصدر عربی | حاصل مصدر | مضارع | محاوره وسند وغیره |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| [illegible] | | | | | | | بروزن خوبک مصغر یوز است و جانوری باشد شبیه به پلنگ و بمعنی غلطیدن ومراغه کردن جانوران هم هست وسگ توله شکاری رانیز گویند ۱۲ ب و دریوزه گدائی وگدیه و دَرویزه قلب آن و بمعنی گدا مجاز است وبعضی ازین مستفاد می کنند درویش ودریوش در اصل بسین مهمله بوده که بکثرت استعمال معجمه شده است حکیم سنائی ازپی آب ونان هر روزه - طوف هر یوزه بهر دریوزه - ۱۲ ن |
| یزنهانتن | گانا وقت کهانیکے مغنیون کا | زمزمه کردن مغان بوقت خوردن طعام ۱۲ ب ن | | | | | یزنهائمی یعنی زمزمه میکنم ازبرای طعام ویزنهاشند زمزمه کنند وزمزمه کرد بطعام ۱۲ ب ویزنهایند زمزمه کنید برطعام ۱۲ ن |
| یشتن ن بتین معجمه بروزن گشتن لغت زندو پاژند ۱۲ ب | گانا اور کچهه پڑهنا کهانے پر | زمزمه کردن و چیزے خواندن برطعام ۱۲ ب | | | | | وآن عبادتی است مغان را در وقت طعام خوردن ۱۲ ب |

# باب الخاء المعجمة

# تشبیہات سراپا

## تشبیہات زلف و کاکل

| سلاسل[1] | رگ جان[2] | دام[3] | شام غریبان | شب یلدا | زنار[4] | شیرازۂ دلہا[5] | لیلة القدر |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| روز سیاہ عاشق | آشیان طایر دلہا | دود آہِ عاشقان | ریشۂ سودا[6] | فردوس رخ جاوید | سیاہ رنگ | زندان دلہا | طومار |
| دو سطر از کتاب روزگار عاشق[7] | عنان اختیار عاشق | بلاے عالم بالا | بحر طویل | مصرعۂ پیچیدہ[8] | تسلسل | عمر خضر | طول امل |
| عالم بے منتہا | مد حیات جاودان[9] | پیراہن کعبہ | کافرستان | فیل مست | شیطان[10] | دامان حشر | مد بسم اللہ[11] |
| دود شمع عارض | دفتر سودای عاشق | خواب پریشان | داستان شکوۂ عاشق | واللیل | طغرا | ظلمات | عرصۂ فردا |
| سنبل باغ رخ | شیرازۂ دیوان حشر | شاخ طوبی قد | طناب خیمۂ حسن | کندیل | تاتار | سربند | شام شریف |
| طاؤس باغ خلد | شہباز صید انداز دل | فلاخن | شب ماہ رخ | شب چک | تازیانہ | زرہ | کمند[12] |
| شہپر شہباز حسن | روزگار پریشان عاشق | شب گل[13] | چوگان حسن | سیمرغ | رسن | زاغ | رسن باز |
| بال شکستۂ عاشق | تفسیر واللیل اذا یغشی | خط شکستہ | تار و پود جامۂ کعبہ[14] | معراج حسن | زنگی برنا | بال پری | پیچ و تاب عاشق |
| بخت تیرۂ عاشق | چتر سلطان رخ | رشتۂ والا نام درخت ۱۲ | نامۂ اعمال ما | طرۂ شمشاد قد | مطول | علم | رشتۂ عمر ابد[15] |
| مد احسان | راہ خوابیدہ | سایبان عارض | دیوان سودا | تاج مشکین | پرند مشکین | ظل ہمای قامت | شب معراج |
| شام اودہ | بتخانۂ چین | گل شبوی تحیر | چین | چرخ | ہندو | جادو | ہندوستان |
| شرح پریشانی عاشق | پشتیبان روز رستخیز | رود نیل | صفاہان | عقرب[16] | قلاب[17] | برگستر (ہندی ارکچا ۱۲) | گلیم |
| نیلوفرستان | مشک تبت | جامۂ یوسف | شبخون | خاقان چین | تار جادو | میم | سمن[18] |
| لام | عطر سمن | کلید جنت | دامن شمع عارض | شب احیا[19] | قیر بر کافور | بنفشہ | عبیر |
| ابریشم | شب سرما | دوار المسک | مارسیہ در چشمۂ خورشید | دکان مشک | حبش | سوسن بویا | دستۂ ریحان |
| کجی | ابر رحمت | حلقۂ جیم[20] | نردبان[21] | گدا[22] | گل مخمل[23] | زنجیر عدل[24] | |

## تشبیہات حلقۂ زلف

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| چشم آہو | حلقۂ دام بلا | چشم ہزبر | طوق گلوی عاشق | عینک حسن | دہان مارگیسو | گرداب | |

۴ بمن نمود آن عارض و زلف - یعنی کہ مہ وہست قمر در عقرب - ۱۲ ۱۶ زلیخای جامی در ہفتم خانہ ۵ بحر اب کمان ابروی تو - بقلاب کمند گیسوی تو - ۱۲ ۱۸ مولانا جامی ۵ زلف تو زنجیر یا قلاب یا مشک ختن سنبل تر یاسمن یا عنبر سارا است این ۱۲

## تشبیہات گرہ زلف

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| قلب کافر | عقدۂ دلہا | کار وابستۂ عاشق | دانۂ دام بلا | کوتاہ عمر عاشق کردہ اند | نافۂ مشک | | |

## تشبیہات شانہ

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| ماہی آب خضر[٥١] | در شبستانی سیہ ستانہ بخیر می برد | ارّہ[٥٢] | سینہ صد چاک عاشق | تختۂ مشق پریشانی عاشق[٥٣] | ماہ نو | خار خار عاشق | دندان[٥٤] مار |

## تشبیہات جعد

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| سنبل تر | شب سرما | دشت چین | دزد سیاہ | شیرازۂ جمعیت دلہا | بنفشہ | نامۂ اعمال | کمند ہوش |
| مار سیاہ | تازیانہ | طاؤس | زنجیر | رشتۂ سودا | | | |

## تشبیہات سر

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| مایۂ سودای عاشق | خیمۂ لیلی | گوی خوبی | کعبۂ علیا | طبلۂ مشک | چین | حبش | ظلمات |
| سپند | آسمانِ حسن | بسم اللہ قرآن رخ | دکان مشک | پادشاہ زنگ | گلدستۂ نیلوفری | حباب بحر مشکین | سر ہند |
| پینا | دل شب | شب | | | | | |

## تشبیہات فرق مو

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| گنگ در ہندوستان | بمشک خط کافوری | برق در ابر سیاہ[٥٥] تا نیم شب | سیف قتال جہان | نافۂ مشق شد از میان | خیابان جنان | کہکشان | جدول زر |
| شہاب درخشان در دل شب[٥٦] | رشتۂ تسخیر | شب در تبسم آمدہ | راہ خضر بظلمات یلدا | خط زرین[٥٧] بالقرہ بر محک | ماہ[٥٨] نو در شبستان | راہ نیکی در خطا | خط شعاع آفتاب سیما |
| خط استوا[٥٩] | راہ تاتار | مار سپید | خط صبح کاذب | جوی آب زندگی در شبستانی روان | صراط مستقیم | خط آفتاب رخ | تار زنار سلیمانی |
| موج آب زندگی | راہ بہشت | عصا شمشیر | شاہراہ عالم بالا | دل شب[٦٠] دو نیم شد | امید از ناامیدی[٦١] نمودار | | |

## تشبیہات پیشانی

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| لوح الماس | آئینۂ دل | صبح گلشن | بدر درخشان | آفتاب حشر | صبح شب مو | والشمس | جام آب زندگی |

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| سیم | لوح محفوظ | صبح قیامت | فروغ طور | شعاع آفتاب حشر | سورۂ نور | سرلوح قرآن مجید | قمر |
| حوض کوثر | فضای گلشن خلد | کاغذ زر | زہرہ | فروغ نیمروز | سینۂ صافی دلان | شمع حرم | گلدستہ |
| سمن | مشتری | ورد | چشمۂ آب حیات | نوروز | جام جم | ہلال از مخزن الفوائد ۱۲ | سہیل از مخزن |
| موج سیمین [۵] | سنجنجل | سطح نور | ید بیضا | | | | |

## تشبیہات جبین پیشانی

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| کمند جذبۂ دلہا | دام دل | سد راہ مدعای عاشق | آیہ فتح مبین | جوہر شمشیر کین | سرنوشت عاشق | موج آب آتشین | آبشار گوہرین |
| موجہای چشمۂ خورشید | سطور سورۂ نور رخ | سین بسم اللہ | بسم اللہ قرآن رخ | شیرازۂ دلہا | عقد پروین | قفل دردلہا | جادہ ہای باغ رخ |
| سلک گوہر | موج آب خضر [۵] | نگارستان جبین | نقش امید عاشق | ارّہ | ہلال عید | غنچہ ہای باغ رخ | نقش مسطر زیب قرآن |

## تشبیہات قشقہ

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| جایزہ بر دفتر حسن | قوس قزح | ماہ نو | کمان | | | | |

## تشبیہات ابرو

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| بچہ مار گیسو | رگ سودا | کمان | قوس قزح | ذوالفقار | دو مد دفتر حسن | مد آہو | فلاخن |
| آیہ ہای سجدہ | کمند | کلید | سحر | نون قوسی | ہلال | ترازوی قیامت | دو ماہی سیاہ در چشمۂ آفتاب |
| جادو | نون خط نسخ [۵] | بیت الصنم | نیش | کشتی طوفان نما | طاق حرم | قوس | تیغ دو دم |
| بال شاہین قرہ یا نظر [۵] | ناخن شیر نگاہ | دشنہ | مطلع سودا | دام | ہندو | ابر سیاہ | مہ آئینہ |
| چتر سلطان نگاہ | مد بسم اللہ | بال ہما | شاہ بیت | شاخ آہوی نگہ | نامۂ زیبا | طاق بندی [۵] | شب طاق [۵] |
| مد احسان | بال پری | طغرا | دو طاق بتکدہ | بیت الغزل | محراب | سورۂ یونس | موج ینبوع ملاحت |
| کعبۂ علیا | مصرع [۵] | خنجر | کمانخانہ [۵] | طاق آتشگاہ عارض [۵] | بال ملک | | |

## تشبیہات وسمہ ابرو

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| زنگ تیغ ابرو | پشت تیغ ابرو | زہر تیغ ابرو | ماہ نو بر ماہ نو | قوس قزح | خنجر ہا بر تہ نہادہ | تیغ بر تیغ | غلاف سبز تیغ ابرو |

[illegible]

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| کمان | خانهٔ قوس ابرو | طوطی ناز | دو برگ سبز طوبی قد | | | | |

## تشبیهات دنبالهٔ ابرو

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| نیش عقرب | نیشتر | سر تیغ ستم | رمح | | | | |

## تشبیهات چین ابرو

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| شمشیر استغنا | ضربت تیغ ادا | جوهر شمشیر | برات عاشقان | موج می غنچ و دلال | آیت تعزیت | | |

## تشبیهات چشم

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| یا دام[ف۱] | پری در شیشه | شیشهٔ صهبا | صاد | کشتی صهبا | دام دل | جام جم[ف۲] | سیاه مست حبشی ۱۲ |
| صیاد | دار الفساد | غرفهٔ خلد رخ | ترک سفاک | زنگی شمشیر زن | زهر دان | دار الشفا | ساغر صهبا |
| هندو کافر ادا | غازی لشکر شکن | ظالم سکین نما[ف۳] | عیسی اعجز نما | شعلهٔ نیلوفری | آهوی دشت حیا | چشمهٔ آب بقا | سامری |
| سحر گر | رہزن دلہا | خانهٔ چینی نما | دوربین | آسمان[ف۴] | فتنهٔ فردا | گوی ساحری | شاہناز بجنطر |
| ابر کرم | بلا | شیرز[ف۵] | عین الیقین | حجلهٔ حسن و ادا | مهر فرمان قضا | سرمه دان | حکمة العین |
| محمل لیلی | رود نیل | بیت الحرم | اصفهان | تیغ سیه تاب | نرگس باغ ارم | دو قندیل حرم | کمند[ف۶] |
| فرعون کافر ماجرا | بیت القمار | تبخانه | میخانه | خیمهٔ لیلی | گل طوبی | موج آب زندگی | نمکدان قیامت |
| هاروت | حلقهٔ دام نگاه | گلدستهٔ نیلوفری | بابل | گوہر شب تاب | زہره | طاق قصر فردوس رخ | خانهٔ صیاد |
| دزد سیاه | گل رعنا | موج شراب | کافر حربی | جمشید | شداد | غزال[ف۷] | طبیب حاذق دلہا |
| دریا | برق[ف۸] | شاہین[ف۹] | بیمادار[ف۱۰] | سرا[ف۱۱] | | | |

## تشبیهات گردش چشم

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| دور جام باده | وسسه ها | ضربهای تیغ چشم | بیتابی دلہا | دام نگاه عاشق | گرداب طوفان زا | عالمة و بالا | ساحری |
| گردش لیل و نهار | اختر عاشق در گردش | پرکار گردان | آشوب دہر | پری وقت رقصیدن | دور چرخ دلبری | آسیای سایهٔ دل | دل شب روشن از تاب روز |
| فتنه | کمند[ف۱۲] | فلاخن[ف۱۳] | | | | | |

## تشبیهات مردمک

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| گرداب طوفان زا | سنگ اسود | غزال | بیت الحرم | نافهٔ آهوی چشم | آهوی مردم شکار | سویدای دل عاشق | هندو |
| سجاده رکن مریم | مرکز پرکار چشم | عکس داغ عاشق | مهر خاموشی عاشق | | | | |

## تشبیهات سرمهٔ چشم

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| رگ سودا | مدّ حیا | تیغ سیه تاب | مدّ آه عاشق | سیه‌مستی چشم | مدّ عیش | روز سیاه عاشق | نیل چشم زخم |
| دل سوزان عاشق | گرد سیاه لشکر مژگان | | | | | | |

## تشبیهات خواب

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| فتنهٔ خوابیده | بخت خوابیدهٔ عاشق | فسان تیغ ابرو | دولت بیدار | داروی هوش عاشق | دم تیغ تغافل | ابر رحمت | مهر خموشی دل شیدا |
| کمینگاه ستم | مرگ دل | تدبیر قتل عاشق | بهر مشورهٔ قتل عاشق چشم محبوب بخلوت رفته | | | | |

## تشبیهات دنبالهٔ چشم

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| سیلیت | نیزهٔ خطّی | عصا در دست بیمار | سر شمشیر استغنا | مدّ آه بیدلان | تیر | کناره (هندی کنار ۱۲) | ریشهٔ سودا |
| انگشت اشارت بهر قاتل عاشق برخاست | دشنه | برگ عیش | شاخ آهو | زبان آهو از گرهی حسنش بیرون آمده | | | |

## تشبیهات نگاه

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| آهوی شیر افگن | رهزن دلها | بادهٔ مرد افگن | نشئهٔ صهبا | موج صهبا | برق | ناوک | دام دل |
| شرر | شاهباز بی خطر | سنان | صفای جام معرفت | زه کمان ابرو | کمند عقل و هوش | نشتر | میفروش |
| سیف | جذبهٔ مهر بتان | عنان اختیار عاشق | رشتهٔ حب | سایه بال پری | سر لشکر جور و ستم | مدّ خوبی مژه | ساحر |
| تیر حکمی | کلید میکده | ترک می‌پیما | خانهٔ صهبا | ساغر صهبا | پاسبان میکده | رشتهٔ افسونگری | بال هما |

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| سامری | مصرع برجستہ | دم تیغ مژہ | کیمیا | عنقا | رخش | رشتۂ بجا نہا | فتنہ |
| فتراک | بلا | غزال | تیر ہوائی | پری | تیغ لشکردار | | |

## تشبیہات مژگان

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| تیغہای ہند | پیکان | مسترادِ بیت ابرو | پرِ تیر نگاہ | خنجر | پنجہ الماس | فتنہ ہا | فوج شاہ حسن |
| ترکش تیر نگاہ | تیر ناوک | سوزن عیسیٰ | نیش کژدم | پرِ جبرئیل | حاجیان کعبہ رخ | زبان مار | پنجہ شیر نگاہ |
| سنان | چنگ شاہین قضا | سیخ | مورچال فتنہ | نیام تیغ چشم | دار | مثقب | برمہ |
| زدِ پیمن ہند | عصاء شمشیر | رگ الماس | دشنہ | خار دامنگیر دل | کلک نال حسن | نشتر | خامۂ خارا |
| نیش زنبور سیاہ | برمع ارزم<br>یعنی حیا ۱۲ | تیر حکمی | مضراب سازِ دلبری | ابر سیاہ | سیاہ زنگ | خار بند گلشن حسن | ریشۂ سودا |
| دیوان حشر | دشنہ<br>دو بارہ | تیر قضا | فلاخن | شرح حکمۃ العین | جوہر آئینۂ جان | بالش بیمار چشم | جنگ شہباز نگاہ |
| دست دعا | | | | | | | |

## تشبیہات غمزہ

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| سحر بابل | دام عقل | مرگ دل | خنّاس | چاقو | الماس | صیاد دل | نمک زخم عاشق |
| شیر | دشنہ | تیر | نیزہ | تیغ | جادو | خنجر | |

## تشبیہات بینی

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| عصای حضرت موسیٰ | سیف | انگشت اعجاز نبی | سیمین الف یا کافوری | زہر زنبق | شمع محفل | کلید جنت | مصرع برجستہ |
| اوج قصر دلبری | موج چشمہ بقا | خط استوا | لالہ پیکانی | خنجر رومی | عصاء شمشیر | شاخ طوبی قد | پل بحر جمال |
| انگشت شہادت | منبر کعبہ رخ | موج صہبای رخ | ستون کعبہ رو | شاخ مرجان | کلک قضا | سیبو سہ زر<br>یعنی ۱۲ | مثلث در ثنائی شاہ حسن |
| لعل پیکانی | شاخ ارغوان | شعلہ شمع رخ | موج چشمہ خورشید | پیکان سیم | چراغ کعبہ | رضوان بر فردوس | شہاب ثاقب |
| ماہی آب بقا | دستۂ گل | بالش بیمار چشم | شاخ نرگس چشم | خرما | ستون سیمین | | |

## تشبیہات حلقۂ بینی

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| گرداب چشمہ خورشید | ہالہ گرد ماہ | طوق گلوی عاشق | | | | | |

## تشبیهات منخرین

| | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | تفنگ دونالی | دو گل | های دو چشمی | دو گلجام | | |

## تشبیهات عارض

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| سحر | ماه | مهر | ورد بستان جنان | آتش موسی | سجنجل | ید بیضا | جنت |
| نوبهار خلد | مصحف | چراغ کعبه | لعل سفید | شفق | لولوی لاله | گلزار ابراهیم | شمع حرم |
| گلستان ارم | روز عید عاشق | لالهٔ بی داغ | آتش بیدود | چمن | کاغذ زر | سمن | شعله |
| | مشعل نور | برق خرمن آسایش دلها | کف دست سلیمان | | | | |

## تشبیهات عرق عارض

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | شبنم برج خورشید | چراغان حرم | کواکب | ثریا بر قمر | شبنم بر گل | سیماب قایم النار | |

## تشبیهات لب

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| یاقوت | لعل | قوت دل | می گلرنگ | برگ عیش | عیسی | ساغر صبا | گلبرگ |
| قند | طبلهٔ یاقوت | خرما | رگ گل | رشتهٔ جان مسیحا | خاتم دست سلیمان | رگ یاقوت | عقیق |
| بدخشان | شنجرف | شان عسل | رشتهٔ قند | مصر | طوطی شکرشکن | لاله مقراضی | نمکدان |
| کلید سیم | نیشکر | یاقوت بویا | موج تسنیم | دُرّ نجف | انگشتری یاقوت | قفل شکر | شکرپاره |
| شاخ نبات | حلقچی | صدف | حلوای مشهدی | چشمهٔ آب بقا | آتش بی زنهار | دو موج شراب | چشمه نوش |
| شکرستان | شقایق | شکر تیغال | یمن | انگبین | نوشدارو | طبرزد | نبات |
| مویز تازه | عناب | پسته | حلوای بیدود | شاخ شکر | کشمش تر | شکر بادام | خط جوهری |
| گیاه زرین | خط شهابی | گل حلوا | خط الماسی | حلوای مقراضی | بای سیمین | جان شیرین عاشق | مه نو |
| | | خط جام شراب | ریشهٔ کلک قضا | برق | | | |

## تشبیہات مسی

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| مشک تبت و چین | سوسن بویا | سطر قرآن رخ | داروی درد دل | شربت نیلوفر | نیل | ابر بہار | درد بادہ لب |
| | | دود از نہاد عاشق آید | قیمت بوسہ لب | دود از آتش لعل برخاستہ | | | |

## تشبیہات دہن

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| پستہ | تنگ شکر | حقہ حلوا | غالیہ دان | درج گوہر | شبکہ دُر | صدف | عقیق سفتہ |
| قطرہ صہبا | مہر سیمین | چشم بخیل | دل مور | چشم سوزن | میم ماہ رخ | غنچہ باغ رخ | شق کلک گوہرین |
| نقطہ جیم جمال | نکتہ شیرین | شان عسل | شیشہ سربستہ می | نقطہ موہوم | راہ عدم | چشم مور | معما |
| جوہر فرد | صفر عدم | وہم | روزن خلد رخ | حقہ لعل | کوثر | غنچہ تصویر | مخزن الاسرار |
| گنج خوبی | حب النبات | نقل می لب | دردکان محشر | ترجمہ لن ترانی | چشمہ آبحیات | نمکدان | گوی خوبی |
| | | خم لبریز قند | دوات | سر مو | نقطہ بے نشان | | |

## تشبیہات دندان

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| سین سیمین | روشنان | کہکشان | دو خط نقرہ | دو موج چشمہ خورشید | ارہ سیم | برق | سلک گوہر |
| دیوار سیم | صبح صفا | حب مروارید | الماس | مسمار سیم | سبحہ بلورین | شانہ عاج | ژالہ |
| | | عقد پروین | شبنمستان | جوی شیر | نشترہا | | |

## تشبیہات زبان

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| رشتہ جان سخن | طوطی شکرخا | شمع حرم | شعلہ سینا | زبانہ | دستہ گلہا | بلبل | شاخ مرجان |
| شکر برگ | گلبرگ تر | برگ لالہ | برگ عیش | فسونگر | پارہ لعل | تیغ برّان | برق |
| کلید جنت | مغز پستہ | ماہی<br>آب بقا | پارہ الماس | موج می لب | برگ نخل طور | قناد مصر | برگ طوبیٰ<br>قند |
| | | | چراغ | | | | |

## تشبیهات خنده

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| کشود غنچهٔ دل | قلقل مینا | کلید قفل دل | تاثیر گریهٔ عشاق | صبح بهار | غمزهٔ گلها | جوش بهار | چهچههٔ کبک دری |
| نمک [illegible] واها | خندهٔ می | شکرستان | دکان قند مصر | آتش دلسوز | موج می لب | شکر | شور نمکدان قیامت |
| | | | جوش شراب | گزک بهر بادهٔ لب | | | |

## تشبیهات کلام

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| معجز عیسی | شکر چینی | حلوای مصری | ریزه های قند | در ها | قرتابه یعنی کرامت ۱۲ | گلها | نکهت فردوس |
| | | افسون بابل | نغمهٔ تر | نسیم جنت | | | |

## تشبیهات آواز

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | لحن داود | قوت جان | نغمهٔ طوطی شکرخا | | | |

## تشبیهات گفتن

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | سخن گرد نادهٔ گرد خوبی لب | سخن را بحجر لب جوی خلد | | | |

## تشبیهات بوسه

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| عسل | حلوای مشهدی | شراب الصالحین | میوهٔ طوبی | شکر | شیر خرما | آب بقا | قند |
| حلوای آتشی | سنبوسه | نقل می لب | من و سلوا | بهای جان عاشق | زکوهٔ حسن | شفتالو | جرعهٔ شربت قند لب |
| لعل شیرهٔ عناب | مهر خموشی | شراب لیثیت دار بمعنی قند ۱۲ | چهچههٔ مرغ جنان | حلوای بیدود | داروی جان | لقمهٔ نوش | تنخواه عاشق |
| | | | تریاق مسمومان عشق | | | | |

## تشبیهات دهن

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| درغلطان | حباب کوثر لب | شیشهٔ صهبا | سیب ولیلی | سیب سکان | سیب مخمور | ماه نخشب | دوات سیم |
| نمکدان | دولاب ماه | شعله | دستنبو | سیم ساده | عنب | گوی خوبی | دستهٔ گل |

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | نارنج | ساغر سیم | بیضۂ زر | سیب خلد چہرہ | ترنج | سیب آرائش | |

## تشبیہات چاہ ذقن

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | حلقۂ سیمیں ہا | چشمۂ آب بقا | چاہ زمزم | | | |

## تشبیہات غبغب

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| آبی باغ بہی | گوہر ابہی | موج مے | ہالہ ماہ رخ | دستبو | رشحۂ آب بقا | سیب | نارنج تر |
| | | ترنج | ہلال عید | طوق گلوے عاشق | | | |

## تشبیہات گوش

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| گوشۂ عافیت دلہا | گوشۂ باغ جنان | کشتی صہبا | غرفۂ قصر جنان | گلدستہ | جام بلور | لالۂ طور | چشمۂ نیشاپور |
| ینبوع شیر | مہر تابان | لالہ باغ رخ | درج گوہر | قبۂ زر | گوہر درخشندہ | نسترن | قمر |
| صبح صادق | چراغ کعبہ | صدف | آتش شعلہ رخسار | جام صہبا | کشتی عاج | گل | صفحۂ فردوس |
| شمعدان شمع رخ | آئینۂ دل | برج شرف | حوض باغ فردوس رخ | برکۂ سیماب | شب چراغ | جوی خضر | سوراخ مار کاکل |

## تشبیہات نرمۂ گوش

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| نجم یمانی | قطرۂ مے | صبح شب مہ‌ہا | شعلہ | آئینہ | شمع حرم | پری | زہرہ |
| | | سمن | در یتیم | گل | | | |

## تشبیہات آویزۂ گوش

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | اقتران ماہ و اختر | مہرۂ افعی گیسو | گہر زیب صدف | سہا در جنب خور | شبنم تہ گل | | |

## تشبیہات چہرہ

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| صبح وطن | چشمۂ بیضا | سیل آتش | خرمن گل | شمع | شعلہ | قمر | طبق سیمین |
| تجلی ز اراکین | آیۃ الکرسی | ارغوان زار | روز سپید | صبح گلشن | روز خون | باغ ارم | گلدستہ |
| ایاغ بادہ حمرا | کوزۂ کافور | دیباچۂ دیوان حسن | سورۂ اخلاص | فرد اول | سورۂ یوسف | بہشت | بیت المقدس |
| سورۂ نور | گل سر شاخ باغ جنت | نور ایمان | مصحف والا | کتاب عیسی | شمس اللغات[۵۱] | نور چشم پاکبازان | صبح نشاپور |
| ملک سلیمان | کعبۂ علیا | احمر الموت | گلدام | مشعل میدوزد | فصل بہار | گل آتشی | سنجنجل |
| صورت چین | سیب مدور | خرمن حسن | چشمۂ آب بقا | گوہر ابہی | لالۂ حمرا | برق خاطف | روز قیامت |
| | چشمۂ نور | آفاق عیش | سمن زار | گلنار | چراغ عالم بالا | | |

## تشبیہات عرق چہرہ

| | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| قطرہ ہای بادۂ ناب | غنچہ ہای باغ رخ | سیلاب عقل | | | | |

## تشبیہات داغ چیچک

| | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| روے گل لبریز شبنم | اثر ہای نگاہ عاشقان | دریا | زرافشان بر سر قرطاس سیم | ریزہ ہای لعل | روشنان | |

## تشبیہات خال

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| سہم السعادت | تخم امید[۵۲] عاشق | در یکتا | مہر خرمن حسن و جمال | نقطہ بسم اللہ | نافۂ مشک | سپر مشکین | ہندو |
| جادو | مشک دانہ | گوی خوبی | سویدای[۵۳] دل شیدا | زاغ سیاہ | عکس داغ عاشق | شبخون | زنگی |
| نقطۂ مشک | مرکز پرکار | اختر بخت سیاہ عاشق | مہر فرمان قضا | دزد سیاہ | حبۃ السودا | آہوی چین | نگین نیلم |
| حب افیون | فلفل تر | زنبور سیاہ | مردم چشم پری | رہزن دل | زہرہ | دل سوختۂ عاشق | داغ دل شیدا |
| | | زحل | اسپند | کبک دری | | | |

## تشبیہات خال رخ و رخسار

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| باغبان باغ رخ | سنگ اسود و حرم | قیر در کافور | کوکب گل | گل نیلوفر | مہرۂ افعی زلف | سہابر روی خور | داغ بر روی لالہ |
| سہیل اوج حسن | نشان بوسہ گاہ عاشق | جلالہ بر سر مصحف | رضوان بباغ جنت | قطب اوج دلبری | حافظ قرآن رخ [91] | قطرۂ شبنم بروے آتش گل سوختہ | بلال اندر بہشت |
| | | سویدای دل حسن [92] | مگس بر سر آتش [93] | سحر چشم سیاہ [94] | | | |

## تشبیہات خال ابرو

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | اختر نزد ہلال | نشان انتخاب بیت ابرو | تصویر زاغ بر کمان | ناخدا بر کشتی | | |

## تشبیہات خال دہن

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | مور بر تنگ شکر | مگس بر سفرۂ خوبی | تخم سیب غبغب | | | |

## تشبیہات گردن

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| مشعل وادی ایمن | آئینہ | جنت نوبہا | قطعہ یاقوت | صبح مراد | بیاض سادہ | شمع | ید بیضا |
| | | دستۂ عاج | صراحی | فوارۂ آب حیات | دستۂ گل | | |

## تشبیہات گلو

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | دستۂ الماس | گیلاس زر | نشا حناے | گلوی شیشۂ صہبا | | |

## تشبیہات دوش

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| کوس سیمین | برج قلعۂ حسن و جمال | گلدستہ | شیشۂ مے | گوہر غلطان | سیب مادر | بیضۂ زر | ترنج جنت |

## تشبیہات آغوش و بغل

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| جوی آب زندگی | منفذ دست امید عاشق | زندان دلہا | گوشۂ خلد | غنچۂ گل | غالیہ دان | عطر دان | چشمۂ کافور |

۹۱ [illegible]
۹۲ [illegible]
۹۳ [illegible]
۹۴ [illegible]

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | طبلۂ عود | نافہ | دکان عنبر | سمن | | |

## تشبیہات بازو

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| شہپر شہباز خوبی | شاخ نخل طور | شاخ طوبی قد | شاخ نبات | شاخ گل | گنج سیمین | ستون سیم ناب | سقنقور |
| | | پہلوان روم | دو کشتی گیر | شاخ مراد | | | |

## تشبیہات ساعد

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| موج چشمۂ خورشید | نیشکر | شاخ گل | گلدستہ | رگ جان | شاخ نخل طور[91] | ید بیضا[92] | آئینۂ دل |
| شعاع مہر | پیکان سیمین | مار سپید | موج آب زندگی | صبح امید عاشق | ماہی بیخار | دستۂ عاج | شمع[93] |
| شاخ شکر | دستۂ بلور | مشعل بیدود | فوارۂ نور | شاخ طوبی | شاخ ریباس نام درخت | شہاب | شاخ زیتون |
| | | سمن | شاخ چشمۂ کافور[94] | تیغ بی غلاف[95] | | | |

## تشبیہات دست

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| دستۂ آئینۂ زرنگاری | لوح سیمین | ید بیضا | دریا | برگ چنار | سمن | آئینہ | مہر |
| | | | بدر | ابر | | | |

## تشبیہات کف دست

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| کف الخضیب | مرہم کافور | لالۂ تر | دستنبو | آئینہ | گلبرگ | گل[96] | صدف شنجرف[97] |

## تشبیہات انگشت

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| شاخ نسرین | شمع کافور[98] | مار | رشتۂ حلوا | بال ہما | تیر | عناب | پیکان سیم |
| کلید جنت | پنجہ مرجان | | رگ جان | دم بر بزم قاقم[99] | خدنگ | الف | پشت خار |
| | | مخمس در ثنائے شاہ حسن | غنچہ | دستۂ سوفار[100] | | | |

## تشبیہات ناخن

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| شمشیر زہرآما | کلید جنت | چنگل شہباز | نیشتر | پارۂ الماس | کمان سیمین | ماہ نو | |

## تشبیہات ناخن حنائی

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | تیغ آلودہ بخون عاشق شیدا[۵۱] | کمان آلودہ بخون دلہا | ہلال شفق | ستارۂ از شفق درخون نشستہ[۵۲] | | |

## تشبیہات حلقہ انگشت

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | ہالہ گرد ماہ | جوی آب برگرد گلبن | پیچیدہ آہ عاشق | موج حباب دریا[۵۳] | | |

## تشبیہات پنجہ حنائی

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | اسم ذات پاک از شنجرف نوشتہ[۵۴] | خمسہ رنگین | | | |

## تشبیہات چوڑی

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| ماربار شاخ گل یا صندل پیچیدہ[۵۵] | کمند مشکین | پیچیدہ آہ عاشق | ہالہ گرد ماہ | شعلہ جوالہ[۵۶] | رشتہ بر دستۂ گل | حلقہ دام بلا[۵۷] | کمند چینی[۵۸] |
| | | | تار سنبل[۵۹] | | | | |

## تشبیہات سینہ

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| چشمۂ بیضا | شمسہ | صدرگاہ حسن | آئینۂ دل | چشمۂ آب خضر | ورق سیمین | لوح زر | مخمل |
| تختۂ قاقم | چمن | سمن | صبح وطن | خرمن گل | صفحۂ صدق و صفا | خیمۂ سلطان حسن | لوح گنج دلبری |
| | | | لالہ زار جنت | | | | |

## تشبیہات صفائی گلو

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | موج مے گلرنگ<br>از مینا عنان | | | | |

## تشبیہات دل

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | آہن سرد | کوہ | بیضۂ فولاد | جلاد | خارا | | |

## تشبیہات قد

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| نخل باغ قدس | شمشاد | نہال طور | رایتِ اقبال | تیغ دودم | طوبی | شعلہ | سرو |
| شاخ گل | شاخ صندل | ہمت اہل کرم | علم | تیر ناوک | عصای سیم | عمود سیمین | سنان |
| مد احسان | ہما | بلاے عالم بالا | ستون کعبہ | مصرع برجستہ | نارون | تیغ کشیدہ | کبک باغ جنت |
| شمع | فتنہ | الف | عمر ابد | فوارۂ آبحیات | طبع موزون | قیامت | |

## تشبیہات خرام

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| فتنۂ روز قیامت | سحر | اعجاز | سیلاب عشق | برق خاطف | جوش بہار | نسیم خلد | بلا |
| | | باد شرط | روان آبحیات | جلوہ سینا | خرام کبک | | |

## تشبیہات بدن

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| جان صفا | سیم مغشوش | عالم نور | صبح بہار | برف | سمن | پنبہ | دریا |
| سیماب | صہبا | قاقم | ابریشم | طباشیر سپید | آئینہ | خرمن گل | ماہ |
| | | | جہر | کافور | | | |

## تشبیہات رگ بدن

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | رشتۂ عقد در گوہر | موج در مینائی مے | جوہر آئینہ اندام | | | |

## تشبیہات ثدی

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| سیب [۵۱] تر | کوزۂ کافور | مینا | درج معجون مہی | حباب [۵۲] نہر شیر | سیم سادہ | حقۂ مرہم زخم عاشق | بیضۂ زر |
| کدو ہا بہر عوارض | گوی خوبی | نار شیرین [۵۳] | ترنج جنت | قبۂ نور | فرقدین | بیضا [۵۴] | ماہ |
| گوہر غلطان | لغزک | مایۂ آرام دست عاشق | خربزہ | امرود [۵۵] | جوی شیر [۵۶] | سیر فرش [۵۷] | |

## تشبیہات حلمہ

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| نافۂ مشک چین | غنچۂ سوسن | داغہای عاشق | نیل چشم زخم حسن | کلفت بر روی ماہ | قرۃ العین پری | قیر زر کافور | دُر |
| | | خال بر وی سحر | فیروزۂ زندہ | مہر عشق [۵۸] | عکس چشم محبوبہ [۵۹] | | |

## تشبیہات شکم

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| چرخ اطلس | بستر گل | لوح زر | تختۂ الماس | چرخ تنزیہ | آئینۂ دل | تختۂ قاقم | دریا |
| ساغر صہبا | گردۂ سیماب | خورشید | برج حمل | چشمۂ کافور | خمیر لستہ | شال سپید | قرص سیم سادہ |
| | صبح مراد عاشق | قلزم سیماب | مہتاب | ینبوع شیر | سیل آتش | دستۂ گلہا | |

## تشبیہات ناف

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| مہر سلیمان | روزن باغ ارم | نافۂ بویا | آفتابی دایرہ | عین الیقین | مہر زر | آئینہ | در یکتا |
| ساغر صہبا | غرفۂ عشرت محل | حلقۂ چشم جمال | عکس چاہ غبغب | ماہ بی کلفت | گرداب آب زندگی | تکمۂ پیراہن حسن | دیدۂ بی مردمک بینا |
| | | گل خندان | اختر برج شرف | عکس خندۂ لہا | نشان عقدۂ شلوار | | |

## تشبیہات کمر

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| نیم موی | نکتہ | ایما | ترجمۂ لفظ لاشی | گمان | خط جوہری | خط پیمانۂ صہبا | شیرازۂ دلہا |
| راز مخفی | شبہہ | عدم | معنی باریک | عنقا | رشتۂ جب | رگ لعل | طلسم |
| تار نظر | تار زر | دام دل | تار جادو | رشتۂ حلوا | فرض محال | رمز پنہان | روح |

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| موج سراب | عکس مو | رگ جان | تهمت هستی | معما | معنی بکر | وهم | موی چینی |
| | | گلبرگ | تار شعاع | سایهٔ موی از گیسو | ربطی است از سر به سرین | | |

## تشبیهات پشت

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| ارغوان دار | عرصهٔ فردا | روی خور | معدن سیماب | آئینه | دریا | دیوار باغ ارم | لوح زرین |
| | | تختهٔ بلورین | سطح برف | چشمهٔ شاپور | پشت پناه حسن با عشق | | |

## تشبیهات سرین

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| پنبه زار کهسر<br>داغهای عاشق | کوزهٔ کافور | مینا | قبهٔ زر | دستهٔ گل | کوه سیم | گوی خوبی | شمسین محشرزا |
| پشتهٔ دیوار خلد | سبوی سیم | خرمن شاداب نسرین | نارنج | کنج سیم | دوگوی ساحری | درج گوهر | بالش پر بزم شاه حسن |
| | | | دو قندیل جنان | خرمن گل | | | |

## تشبیهات زهار

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | تختهٔ صندل<br>بروی چاه شیرین | لوح بلورین | صبح امید عاشق | | | | |

## تشبیهات اندام نهانی

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| رطب | غنچهٔ بویا | سحر | دو مغز بادام | چشم سوزن | مقراض | درج گوهر | گل بیخار |
| سر مردان عاج | یغماگاه صبر و قرار عاشق | چشمهٔ با نغز زباد | نمکدان | دُر ناسفته | حصار زرین | طغرا | عکس چاه غبغب |
| ضمارت | حلقهٔ دام سحر | قفل سیمین | چراغ خانهٔ دل | زخم درون عاشق | گندم آدم فریب | تنور گرم | بر سر گنج گهر افعی<br>سم آهو |
| سیخنی ناخورده | نقش مراد عاشق | چاه بابل | قمر شق گشته | چشم بخیل | سینهٔ باز | لام الف | شق گشته سینهٔ عاشق |
| | | کنج عصمت | دو ماه نو بهم یکجا | عکس زخم عاشق | درِ مفتاح ناپیدا | | |

## تشبیهات ران

| | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| میل بهر پهلوان ناز | دستهٔ عاج | ستون سیمین | آئینه | گردن حور | شاخ ارغوان | گنج زر | پرنیان | شمع |

## تشبیهات شلوار

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | خانهٔ آئینهٔ ران | دام دل | فانوس شمع ساقها | پرده های چشم عقل | | |

## تشبیهات شلوار بند

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| کمند | تازیانه | رستهٔ برگ گلدسته | پیچیده آهِ عاشق | سر رشتهٔ عیش | دام | مار پیچان | رگ جان |

## تشبیهات زانو

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| جوانب انار پستان | مهر فرش گوهرین | ساغر صهبا | حباب چشمهٔ آبحیات | قبهٔ بلورین | شیشهٔ صهبا | کاسهٔ الماس | آئینه ۹۱ |
| سیب | نارنج | دستهٔ گل | خورشید | ماه | گوهر غلطان | جام جم | فرقدان |
| | | | درج گوهر | | | | |

## تشبیهات ساق

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| ستون سیمین | دستهٔ بلورین | دستهٔ گل | ماهی آب بقا | شمع محفل | شاخ نسرین | رگ جان | دستهٔ الماس |
| مشعل نور | شاخ گل | شاخ صندل | شاخ طوبی | شاخ مرجان | کلک قضا | شیر ماهی | سرو سهی |

## تشبیهات کعبتین

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | قطبین | شمس و قمر | نارنج | دُرها | | |

## تشبیهات پا

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | موج آب آتشین | موج آب زندگی | موج چشمهٔ بیضا | لالهٔ سُراب | تذرو باغ خلد | دل خونگشتهٔ عاشق | |

## تشبیہات کفش

| | | | |
|---|---|---|---|
| گلدسته | درج دُر | بستر روح روان عاشق | تاج سر عاشق |

## تشبیہات خلخال

| | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| هالهٔ گرد ماه | حلقهٔ فتراک | طوق گلوی عشاق | حلقهٔ دام بلا | دو ماه نو سرپای محبوب | شعله جواله |

## تشبیہات کف پا

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| آئینه | برگ گل | برگ نسرین | کف بیضا | برگ عیش عاشق |

## تشبیہات خط

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| مشک | عکس بخت عاشق | طغرا | آخرین فتنهٔ زمان حسن | کان نمک | پیچ و تاب عاشق | نیل چشم زخم حسن | رگ سودا |
| اکسیر | گرد یتیمی | خزان | سرخط مشق جنون | خار خار عاشق | جامهٔ کعبه | دکان مشک | شب اندر روز |
| روز سیاه عاشقان | قلاب | کان زمرد | محک | حریم باغ رخ | سد راه عاشق | خضر | ظلمات |
| ظل پری | جدول مشک | تیغ استغنا | ہندو | جوش گنہگاران عشق | خاک دامنگیر دل | سرنوشت عاشق | دود آتش رخسار |
| زره | ابروی حسن مطلع بیت | شام غریبان | کسوف مہر حسن | هالهٔ گرد ماه | شب احیا | سد سکندر | کمینگاه ستم |
| شب آدینه | شیرازهٔ دلها | خار حسن گلزار روی | هلال | بهار هجران | خانهٔ آئینهٔ رخسار | اسم اعظم | دعای مستجاب عاشق |
| جوهر آئینهٔ رخسار | حجاب مشکین | دام | زنگی تشنه خونها | سورهٔ واللیل | تفسیر قرآن رخ | موج دریای ملاحت | غلاف مصحف رخسار |
| قفل زنگ آلود | سوہان روح عاشق | نیلوفرستان | بنفشه | سمن | سبزه | ریحان تر | عنبر |
| استحالت نامهٔ حسن | حاشیهٔ سورهٔ نور عذار | غراب | زحل قرآن رخ | داروی بیہوشی دلها | لیلة القدر | دیو سیاه | خط ریحان |
| خط غبار | قوت روان عاشقان | ابر رحمت | سیاههٔ ازلی تنخواه بوسه | تنگ | دردی لبها | دفتر انصاف | موج شراب |
| خمار بادهٔ لب | ابجد ما بیدلان | مداد | جوشن داؤدی | حی عالم | آزاد نامهٔ مهر عاشق | ابریشم | محبت نامه |
| کافرستان | دود آه عاشق | حاشیهٔ گرد قرآن | مد احسان | جواب بیت ابرو | خاربست باغ رخ | هجوم مور گرد شکر لب | فیروزه |
| طوطی | ملک حبش | خط مندل | شبخون | غبار خاطر شیدا | زرور رخ | زنگ بر آئینهٔ رخسار | سر شیر |

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| ہلاہل | خط امان | پروانۂ خونریز عاشق | خط یاقوت | کاروان زنگ و روم | خط پاکی | خط کردار | عکس گیسواز آئینہ رخسار پیدا |

## تشبیہات خاتم انگشتان دست

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | چشمۂ آب[۵۱] در پاے نہال | عکس داغ دل حزین[۵۲] | مہر خموشی بر لب جم[۵۳] | | | |

## تشبیہات آستین و چین آن و بازو بند

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| فانوس[۵۴] | غلاف تیغ بازو[۵۵] | موج خندۂ صبح[۵۶] | موج چین آستین[۵۷] | فوارۂ نور[۵۸] | ماہ نو[۵۹] تشبیہہ بازو بند ۱۲ | | |

## تشبیہات پشت دست

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | روی آفتاب[۶۰] | کف برآبحیات آمدہ[۶۱] | چشمۂ آئینہ[۶۲] | | | |

## تشبیہات شاماکچہ

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | گلنار | حباب دریای حسن موج زن است | بادشاہ حسن خیمہ برپا کردہ | | | |

## تمت بالخیر

۶۲ پشت دستش نور بخش سینہاست - آب از دو چشمۂ آئینہاست - ۱۲

# لغات

## باب الالف

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| آباد<br>بروزن آزاد ۱۲ | آفرین وستایش ودرود وثنا وخوش وخوب ونام پیغمبری از عجم ونام خانہ کعبہ وضد ویران ۱۲ ب | آب باز | شناور | آب گردش | تاثیر زبونی آب وہوا | آبدست | وضو |
| آبخانہ | مستراح | آبافت<br>بروزن نایافت ۱۲ | پارچہ گندہ وسطبر ہندی گاڑھا ۱۲ | آبار<br>بروزن بازار ۱۲ | سرب سوختہ ہندی سیسا ۱۲ | آبمند | سردار وصاحب جاہ وصاحب دولت ومنزلت ۱۲ |
| آب چین<br>بروزن آستین ۱۲ | پارچہ جامہ را گویند کہ بعد از دادن غسل مردہ بدان خشک سازند ۱۲ ب ج | آبی کردن | تباہ کردن | آبادچہ | ہندی بستی ۱۲ | آبلہ رو وآبلہ دار | چیچک رو ۱۲ |
| آبی دارد | رونقی دارد | آذر<br>بضم ذال منقوطہ ۱۲ ج ب | آتش ونام ماہ شمسی ونام فرشتہ موکل آفتاب ۱۲ | آب چرا<br>بفتح جیم فارسی | نہارشکن یعنی قدری غذا کہ جہت آبخوردن خورند ۱۲ | آذرگشسپ<br>بفتح کاف فارسی وفتح سین معجمہ وبا فارسی ۱۲ | برق ونام آتشکدہ ونام موکل آتش ۱۲ |
| آذریون | بروزن ومعنی آذرگون کہ شقایق وگل ہمیشہ بہار ونام نباتی کہ شگوفہ او سرخ می باشد ۱۲ | آذین | بروزن ومعنی آئین زیب وزینت ورسم وقاعدہ وقانون وآرایش باشد ونیز آلتی کہ بدان سخن و | آرون<br>بروزن قارون ۱۲ | صفتہای خوب ونیک ۱۲ | آروین<br>بروزن بالک دین ۱۲ | تجربہ وامتحان وآزمایش ۱۲ ب |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | ازدوغ جدا می کنند ۱۲ب | | | | |
| آروند بفتح واو وسکون نون و دال ابجد ۱۲ | شان وشوکت وفرو شکوه ۱۲ب | آرش بفتح ممدوده وکسر راو سکون سین معجمه ۱۲ | معنی ۱۲ب مقابل لفظ | آرامش داد | انتظام | آزور بزای هوز بروزن ساطور ونیز بروزن دادگر ۱۲ | حریص ۱۲ب |
| آسمانه بروزن آستانه | جهت ۱۲ب | آمیغ بالف ممدوده ویای مجهول ۱۲ | حقیقت وآمیزش دو چیز با هم ومباشرت ومجامعت را هم گویند ۱۲ | آمیغی بکسر غین معجمه وسکون تحتانی ۱۲ | حقیقی مقابل مجازی ۱۲ب | آونار بروزن یا بندار ۱۲ب | حجّت ودلیل واوّل دستخط وسند و[illegible] وبمعنی سایه ظرف [illegible] کاسه وکوزه وغیره ۱۲ |
| آبکش برگ ۵۱ | رگ اوراق نباتات ۱۲ وارسته | آب روشن ۵۲ | رونق وبهار وارسته | آب فرده | آب غیر جاری افسرده ۱۲ وارسته | آب جاویدان | آبحیات ۱۲ وارسته |
| آرشی بفتح ممدوده وکسر ثالث ورابع وسکون تحتانی ۱۲ | معنوی که مقابل لفظی است ۱۲ب | آجل بروزن کاکل ۱۲ وبفتح ثالث هم آمده ۱۲ | هندی ڈکار ۱۲ب | آژنگ بفتح زاء فارسی وسکون رابع وکاف فارسی ۱۲ | شکنی که بروی افتد یا از پری یا از روی قهر و غضب هندی جهری ۱۲ | آونگ بسکون نون وکاف فارسی بروزن آژنگ ۱۲ | ریسمانی که درخت برآن اندازند هندی الگنی وخوشهای انگور نیز از آن آویزند وهر چیز آویخته را نیز گویند ۱۲ |
| آنخ بفتح ثالث وسکون خاء معجمه ۱۲ | بروزن ومعنی آج هندی مسا ۱۲ | آوخ وآواخ | افسوس وتاسف وقسمت ونصیب را نیز گویند ۱۲ | آلتمغا ۵۳ | مهر ونگین پادشاهان ۱۲ وارسته | آداش بادال ابجد بروزن پاداش ۱۲ | دو شخص که یک نام داشته باشند ۱۲ب |
| آداک بادال ابجد بروزن خاشاک ۱۲ | خشکی وجزیره میان دریا ۱۲ب | آسا صیغه امر از آسودن ۱۲ | تمکین ووقار ومانند وغازه ۱۲ | آوری بروزن یاوری ۱۲ | صاحب یقین وتحقیق چه آور بمعنی تحقیق ویقین ۱۲ | آفندک بکسر ثالث وسکون نون وکاف تازی ۱۲ | قوس قزح ۱۲ |

[illegible]

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| آدرنگ بادال ابجد وبفتح رابع وسکون ثالث ونون وکاف فارسی ۱۲ | هلاکت وغم ومحنت ۱۲ | آکس بروزن ناخن ۱۲ | قلم آهنی سنگ تراشان ۱۲ | آبید بروزن ناهید ۱۲ | شراره وسرشک آتش ۱۲ | آخال بروزن پامال ۱۲ | چیزهای افگندنی وبیکار وسقط وبعربی حشو گویند ۱۲ |
| آدر بروزن خاطر ۱۲ | نشتر فصاد ۱۲ | آدرخش بروزن تاج بخش | سرما وصاعقه ورعد وبرق ۱۲ اب | آده بروزن ساده ۱۲ | هندی اڈه | آشناه بروزن بادشاه ۱۲ | شناکردن وشناکننده رانیز گویند ۱۲ |
| آگون بروزن ومعنی واژون ونگون باشد ۱۲ | واژون ونگون ۱۲ | آبخورد | توقف ومقام کردن ونصیب وقسمت ۱۲ آ | آهون بروزن قارن ۱۲ | رخنه ونقب ۱۲ | آتیر بزای فارسی بروزن ناهید آتیز کے زیادت کاف تازی هم ۱۲ | شراره آتش ۱۲ |
| آیفت بکسر ثالث وسکون فا وتای قرشت ۱۲ | حاجت ۱۲ | آین | بروزن ومعنی آهن | آندون بروزن ناگون ۱۲ | آنجا وآنجهان وآنگاه وآنزمان ۱۲ | آوره بفتح رابع وسکون ها ۱۲ | رهگذر آب ۱۲ |
| آوردگاه | جنگ گاه ۱۲ | آسیون بروزن آگون ۱۲ | اشیمه وحیران ۱۲ | آلاس سین مهمله ۱۲ بروزن آواز ۱۲ | زگال وانگشت ۱۲ | آبدسران الف ممدوده بادال ابجد ۱۲ | بروزن ومعنی آب دستان کآفتابه وابریق باشد ۱۲ |
| آریغ بکسر ثالث وسکون تحتانی وغین معجمه بازای هوز هم آمده ۱۲ بروزن تاریخ | کینه وعداوت وبمعنی سیردلی ونفرتی که از شخصی بدل کسی جاکند ۱۲ | آسال بروزن پامال ۱۲ | آساس وبنیاد ۱۲ | آف بروزن کاف ۱۲ | شمس وآهوی مشک رانیز گویند ۱۲ | آک بروزن چاک ۱۲ | عیب وعار وبمعنی آفت وآسیب ۱۲ |
| آلک بفتح ثالث بروزن آهک ۱۲ | سنبل الطیب ۱۲ | آلوس بروزن ناموس ۱۲ | نگاه کردن بگوشه چشم ازروی خشم وناز ۱۲ | آکو بضم کاف تازی وسکون واو ۱۲ بروزن آلو ۱۲ | بوم چغد | آذرنگ بذال معجمه بفتح ثالث لاله رنگ ۱۲ | روشن ونورانی وآتش وبمعنی رنج ومحنت وصعب وغم وسختی وهلاکت ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| آذرشین بکسر شین معجمه وسکون تحتانی ونون ۱۲ | سمندر جانوریست آتشی معروف ۱۲ | آبو بضم ثالث وسکون واو بروزن قابو ۱۲ | گل نیلوفر ۱۲ | آب ورز بفتح واو وسکون ثالث ورای مهمله وزای معجمه ۱۲ | شناور وشناکننده ۱۲ | آچاک باجیم فارسی بروزن ناپاک ۱۲ | خاک ۱۲ |
| آوینده بفتح تحتانی ودال ابجد وسکون ثالث ونون ۱۲ | قوس قزح ۱۲ | آرسون بروزن وارگون وارسون بروزن گردون ۱۲ | زری را گویند که پیش از کار کردن بمزدور دهند ۱۲ | آرنگ باکاف فارسی ۱۲ | بروزن ومعنی آرنج که در عربی مرفق گویند ورنگ ولون ومعنی همانا وپنداری وگمان بری ورنج ومحنت ومکر وگوشه وروش وطرز ونام میوه وحاکم ملک ۱۲ | آلکی ۵۱ | قسمی از بالکی که آنرا در عرف نالکی گویند ۱۲ |
| آمرغ بضم ثالث وسکون رای مهمله وغین معجمه وبفتح ثالث هم درست ۱۲ | نفع وفائده وذخیره ومایه ومعنی قدر وشان وقیمت ومرتبه ومعنی حصه وچیزی کم اندک وحاصل وزبده وخلاصه هر چیز ۱۲ | ارگ بفتح اول وسکون ثانی وکاف فارسی ۱۲ | قلعه کوچک که درمیان قلعه بزرگ سازند ۱۲ | ارزانش بروزن بخشایش ۱۲ | خیرات ۱۲ | ازلاو | هرگز |
| اژه بفتح الف مقصوره وزای فارسی مفتوحه ۱۲ | چونا ۱۲ب | استلم بضم اول وثالث ولام وسکون ثانی ومیم ۱۲ | شدت وتندی وغلبه ۱۲ب | افراه بروزن همراه ۱۲ | طعامی که برای محبوسان پزند ۱۲ | انگاره بروزن همواره ۱۲ | هر چیز ناتمام وسرگذشت وافسانه ۱۲ |
| انبله بفتح اول وثالث بروزن حنظله ۱۲ | هندی املی ۱۲ب | اودر بفتح اول وسکون ثانی وکسر ثالث ورای مهمله ساکن ۱۲ | چچا ۱۲ | ایوار ۵۲ بایای مجهول بروزن دیوار ۱۲ | وقت عصر ۱۲ | استینه باسین مهمله بروزن دستینه ۱۲ | تخم مرغ ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| **اشکوب** بروزن سرکوب ۱۲ | عبارت از وجه عمارت ب ۱۲ | **امشاسپند** باشین قرشت و سین مهمله و بای فارسی بروزن سیلاب کند و بجای بای فارسی و فا هم آمده ۱۲ | فرشته و ملک ۱۲ ب | **اسپهبد و سپهبد** بفتح بای ابجد و بضم بای ابجد هم گفته ۱۲ | سر و اسپاه و مجازا نفس ناطقه ۱۲ | **اورگ** بفتح اول و ثالث و سکون ثانی و کاف بروزن زورق ۱۲ | هندی جهولا ۱۲ |
| **اکدش** بکسر اوّل و دال ابجد بروزن کشمش ۱۲ | دو تخمه را گویند هندی دوغله ۱۲ | **ابناغ** با غین معجمه ۱۲ | دو زن که یک شوهر داشته باشد هندی سوت و سوکن ۱۲ ب | **انگیر** بروزن زنجیر ۱۲ | انگور ۱۲ ب | **اندروا** بروزن صندل سا ۱۲ | سرگشته و حیران و آرزو و حاجتمندی و سرنگون و آویخته ۱۲ |
| **اپسان** بروزن یکسان ۱۲ | سنگ فسان ۱۲ | **اخدر** بروزن صفدر ۱۲ | برادرزاده و خواهرزاده ۱۲ | **اخریان** بروزن پرنیان ۱۲ | قماش و متاع و اسباب دکانداری ریزه ریزه ۱۲ | **اخش** بفتح اول و سکون ثانی و شین معجمه ۱۲ | قیمت و بها و ارزش ۱۲ |
| **اراوند** بروزن دماوند ۱۲ | حسرت و آرزو و بمعنی فر و شان و شوکت و دجله بغداد و نام کوهی نیز ۱۲ | **اربو** بروزن مهرو ۱۲ | امرود ۱۲ | **ارتیشدار** با تحتانی مجهول و شین قرشت و دال ابجد بروزن پرهیزگار ۱۲ | لشکری و سپاهی نام رودخانه ایست بسیار بزرگ در حد قبچاق ۱۲ | **اردب** بروزن هرسب ۱۲ | جنگ و جدال ۱۲ |
| **ارسن** بروزن مسکن ۱۲ | مجمع و مجلس و محفل ۱۲ | **اُستام** با سین مهمله بروزن دشنام ۱۲ | ساخت زین یراق اسپ که از طلا و نقره باشد و بمعنی معتمد و اعتماد ۱۲ | **استرون** بفتح واو بروزن خشکیب زن ۱۲ | عقیمه ۱۲ | **اشتیم** بشین معجمه بروزن تسلیم ۱۲ | چرک و ریمی را گویند که در جراحت باشد ۱۲ |
| **اشترک** بشین معجمه و بفتح رابع و سکون کاف ۱۲ | موجه خواه دریا خواه موجه تالاب و رود خانه و مانند آن ۱۲ | **اسیرک** سین مهمله و رای قرشت بروزن کنیزک ۱۲ | بیاره خربزه ۱۲ هندی خربوزه کی بیل ۱۲ | **اشنوشه** باشین معجمه بکسر اوّل بروزن سبے توشه ۱۲ | عطسه ۱۲ | **آلام** بروزن غلام ۱۲ | پیغام و نوشته را گویند که زبان بزبان و دست بدست برسانند و پیغام رسانند نیز ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| اسپله بروزن هلیله ۱۲ | آمله ۱۲ | انب بفتح اوّل و ثانی و سکون بای ابجد بروزن جنب ۱۲ | بادنجان ۱۲ | الفت بروزن رحمت ۱۲ | نقصان و خسارت و زیان ۱۲ | الفست بروزن بدست ۱۲ | پرده تنیده عنکبوت ۱۲ ب |
| انوشا با ثالث مجهول و شین نقطه دار بالف کشیده ۱۲ | مذهب و کیش گروان شادی و خرمی و علامت ۱۲ | ادارین بروزن شیاطین ۱۲ | زشت و بد ۱۲ | اودست بروزن بدست ۱۲ | بمعنی اودس که چپ و بدست و شر باشد ۱۲ | اوکنج بروزن شطرنج ۱۲ | ندامت و پشیمانی ۱۲ |
| اوقنوت ۱۲ ب | صبح کاذب ۱۲ | اُدنج بضم اوّل و فتح ثانی و سکون نون و جیم بروزن ترنج ۱۲ | الفت و موانست ۱۲ | اهور بروزن بهیر ۱۲ | معشوق و مطلوب ۱۲ | ایتوک بکسر اوّل و ضم تای قرشت و سکون واو و کاف ۱۲ | نوید و مژده ۱۲ |
| اییک با ثانی مجهول بروزن زیرک ۱۲ | بُت | ایدر بروزن دیگر ۱۲ | اینجا و اکنون و هنگام ۱۲ | ایدی بفتح اوّل و سکون ثانی و کسر ثالث و سکون تحتانی ۱۲ | نیز | ایرا | بروزن و معنی زیرا و ازبرای و ازینجهت باشد ۱۲ |
| ایم بروزن جیم ۱۲ | مردی را گویند که زنش مرده باشد ۱۲ | اینفت بفتح ثالث بروزن میرفت ۱۲ | حاجت از کسی خواستن و استدعای مطلبی نمودن ۱۲ | ایمه بفتح اول بروزن خیمه ۱۲ | اکنون و این زمان و این دم و هرزه و یاوه را نیز گویند ۱۲ | ایمه بکسر اوّل بروزن هیمه ۱۲ | اینچنین و همچنین ۱۲ |
| اهلیوب بفتح اوّل و سکون ثانی و فتح لام و بای ابجد مضموم و بای دیگر زده لغت ژند و پاژند ۱۲ ب | بهشتی | اهوار بروزن رهوار ۱۲ | حیران و واله و شیفته ۱۲ | اویژه بازای فارسی بروزن همیشه و بزای هوز هم ۱۲ | خالص و خاصه و پاک و پاکیزه و نیز بمعنی ثمر انگور ۱۲ | اهزون بروزن محزون بفتح اوّل ۱۲ | این زمان و همین ساعت ۱۲ و بضم اوّل نازانیده و عقیمه را گویند ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| **اهنامه** بروزن شهنامه ۱۲ | کرّ و فرّ و خود آرائی و خودنمائی دولت و عشق و رسوائی باشد و هر چیزرا نیز گویند که زود از دست برود و از انتفاع باز ماند و شکسته شود ۱۲ | **اهمه** بفتح اوّل و ثانی و ثالث ۱۲ | پاره شده و ناقص ۱۲ | **ایازی** بروزن نمازی و **ایاسی** باسین مهمله بروزن خلاصی ۱۲ | نوعی از برقع سیاه که زنان بر روی اندازند ۱۲ | **انبوب** بروزن مرغوب ۱۲ | فرش و بساط و گستردنی ۱۲ |
| **اینوذن** باذال معجمه بروزن اندودن ۱۲ | اصل کائنات و آفرینش ۱۲ | **ابنر** بفتح اوّل و ضم ثالث و سکون ثانی و راء قرشت ۱۲ | آلتی باشد از آهن که زرگران و مسگران طلا و مس تفته را بدان گیرند و بعربی کلوب گویند و بهندی سنگسی ۱۲ | **اُلکا** بضم اوّل و سکون ثانی و کاف بالف کشیده ۱۲ | ملک و بوم و زمین ۱۲ | **اُلم** بضم اوّل و ثانی و سکون میم ۱۲ | فوج و گروه ۱۲ |
| **النکه** بفتح اوّل و ثانی و سکون ثالث و فتح کاف ۱۲ | شعلهٔ آتش ۱۲ | **النغنجار** بضم ثالث و جیم بروزن گندم زار ۱۲ | خشم و اعراضی که خوبان از روی ناز و عشوه کنند ۱۲ و آلو کوره را گویند و آن میوه ایست شبیه بزردآلو و رنگ آن زرد و بنفش و سبز و رنگهای دیگر می باشد و طعمش میخوش بود | **انگزک** بای هوز و کاف فارسی بروزن مردمک و بزای فارسی هم آمده ۱۲ و **انگژ** بفتح اوّل و ضم ثالث و سکون ثانی و فتح زاء فارسی ۱۲ | کجک فیل ۱۲ | **انیسان** بروزن خیسان ۱۲ | بیهوده و خلاف و کذب و دروغ و مخالفت ۱۲ |
| **اوزار** | بروزن و معنی افزار که آلهٔ پیشه وران باشد و نام داروئی ۱۲ | **ایواز** باثانی مجهول بروزن خیراز ۱۲ | آراسته و پیراسته ۱۲ | **انگشتال** بکسر ثالث و فوقانی بالف کشیده و لام ساکن ۱۲ | مردم ضعیف و نحیف و علیل و صاحب آفت ۱۲ | **انگل** بروزن جنگل ۱۲ | کسی که صحبت او گران طبیعت باشد و بمعنی حلقه که گوی گریبان ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | | و آن اندازه و بمعنی<br>تکمه و گوی گریبان هم ۱۲ |
| اسفرسفت<br>بروزن آهنگر ۱۲ | بروزن و معنی اسفر<br>سب که میدان و عرصه<br>و فضا باشد ۱۲ | اسفنجه<br>با سین مهمله بروزن<br>اشکنجه ۱۲ | بمعنی اسفنج که ابر مرده<br>باشد ۱۲ | اژهان<br>بروزن دربان ۱۲<br>داژهن<br>بروزن الگن ۱۲ | مردم کاهل و باطل و<br>مهمل ۱۲ | اژیر<br>بروزن وزیر ۱۲ | هوشمند و زیرک و عاقل<br>و مردم پرهیزگار ۱۲ |
| اژکن<br>باکاف بروزن بهمن ۱۲ | دریچه شبکه دار که از پس<br>آن نگاه توان کرد ۱۲ | ارغژ<br>بازای فارسی بروزن<br>صندل ۱۲ | بروزن و معنی ارغج<br>که عشق پیچان باشد<br>۱۲ | ابرش<br>بفتح اوّل و ثالث<br>بروزن مهوش ۱۲ | رنگ سرخ و سفید در هم<br>آمیخته و اسپی که نقطهای<br>مخالف بر وی باشد ۱۲ | اسپرلوس<br>بالام و سین مهمله و واو<br>مجهول بروزن کسور<br>سوز ۱۲ | خانه و سرای بادشاهان<br>و سلاطین و حکام ۱۲ |
| اسپ لیس<br>بسین مهمله و بکسر اول<br>و سین دوم معجمه هم ۱۲ | بروزن و معنی اسپریز<br>که میدان و عرصه<br>اسپ دوانیدن | استاک<br>بکسر اوّل بروزن<br>مسواک ۱۲ | شاخی را گویند که تازه<br>از درخت تاک روئیده<br>باشد ۱۲ | ارغنده<br>بروزن شرمنده ۱۲ | حریص و غضبناک ۱۲ | استوخوشی<br>بفتح اوّل و سکون<br>ثانی و ضم نون ۱۲ | اہل حرفت و پیشه ۱۲ |
| اندام<br>بروزن انجام ۱۲ | هر کاری را گویند که<br>آراسته و بنظام و باصول<br>بود و بمعنی زیبا و زیبائی<br>و ادب و قاعده و<br>فضای خانه ۱۲ | اند | بروزن و معنی چند<br>و بمعنی چندان و چندین<br>و اندک تصغیر اندست ۱۲ | اندرخور | لائق و سزاوار ۱۲ | اپشک<br>بباء فارسی و شین قرشت<br>بروزن ادرک ۱۲ | شبنم ۱۲ |
| اتیگین<br>بروزن پیش بین ۱۲ | صاحب و خداوند<br>خانه و خانه دار ۱۲ | ابرکار<br>باکاف بروزن انگبار<br>۱۲ | متحیر و حیران و سرگردان<br>۱۲ | ابلوک<br>بروزن مفلوک ۱۲ | مردم منافق و دورنگ<br>و فضول ۱۲ | ادمن<br>بفتح اوّل و میم سکون<br>ثانی و نون بروزن<br>جوهر ۱۲ | مشک خالص ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| اشکیود بفتح اوّل وسکون ثانی وثالث ویای حطی بواو رسیده وبدال زده بروزن مرزبوم ۱۲ | مرکب را گویند که در مقابل مفردات است | افنچه بضم بروزن لقچه ۱۲ وبفتحه اوّل هم ۱۲ | علامتی که در غله زار و کشت وزراعت بجهت ترسیدن مرغان سازند ۱۲ | افرا بروزن صفرا ۱۲ | آفرین وتحسین ۱۲ | افراس بروزن کرباس ۱۲ | خیمه وقناعت ۱۲ |
| الکاک و الکمال بامیم بروزن افلاک وبدحال ۱۲ | قی وشکوفه واستفراغ ۱۲ | اپخت بفتح اوّل وجیم فارسی بروزن بدبخت ۱۲ بکسر وضم هم آمده ۱۲ | طمع وحاجت وامید وچشمداشت ۱۲ | ابام بروزن سلام ۱۲ | وام وقرض ۱۲ | ابدان بروزن افغان و در موید الفضلا بذال معجمه هم نوشته ۱۲ | دودمان وخاندان وبمعنی سزاوار ومستحق ۱۲ |
| ابداهم بدال ابجد بروزن بدنام ۱۲ | جسم که در مقابل جوهر است ۱۲ | ارچین باجیم فارسی بروزن خرچین ۱۲ | زینه وپایه ونردبان ۱۲ | انجوغ بروزن مجبور ۱۲ | چوب عود ۱۲ | انداچه بروزن دریاچه لغت ژند وپاژند ۱۲ | فکر واندیشه ۱۲ |
| اسکنج بانون وجیم وحرکت غیر معلوم ۱۲ | بوی دهن ۱۲ | اجماج بضم اول بروزن وراج ۱۲ | بهشت ۱۲ | اخکوژنه بفتح زا فارسی ونون بروزن یکسوزنه ۱۲ | تکمه کلاه وجامه وگوی گریبان وامثال آن ۱۲ | اوچیزی با زای هوز بروزن موسیقی ۱۲ | ماهیت وچگونگی چیزی ۱۲ |
| اوبس بضم اوّل وکسر ثالث بروزن مونس ۱۲ | خویش وپیوند و قرابت ۱۲ | | | | | | |

ب

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| بابز ۱۱ ن ۱۲ | . ورن ۱۲ | بابزن ۱۲ بروزن بادزن ۱۲ | سیخ کباب مطلقاً خواه آهنی خواه چوبی باشد ۱۲ | باخویش بکسر ثالث وسکون واو معدوله وتحتانی وشین قرشت ۱۲ | وغوطه خوردن فرو بردن تنهائی هم ۱۲ بمعنی | باختر باتای قرشت بروزن کاشغر ۱۲ | مغرب و بمعنی شرق هم ۱۲ |
| باتنگان باکاف فارسی ۱۲ | بروزن و بمعنی بادنجان هندی بیگن | بادپیچ بروزن مارپیچ ۱۲ | هندی جهولا ۱۲ | بادرس بروزن وادرس ۱۲ | خانه را گویند که از هر چهار طرف آن باد آید ۱۲ | بادرم بضم را قرشت وسکون میم ۱۲ و بفتح رای قرشت هم آمده بروزن خارن ۱۲ | بیهوده وتباه از کار بازمانده وکارهای بیهوده وعبث ومردم رعیت ۱۲ |
| باداشن بروزن کاواک ۱۲ | مکافات وجزای نیکی ۱۲ | بادغر بروزن کاشغر | بادگیر خانه تابستانی ۱۲ | بارو بروزن دارو ۱۲ | حصار وقلعه ۱۲ | بارانی | نام کلاهی است که در روزهای باران بر سر گزارند وهر چیز که بجهت منع باران باشند |
| بارجا بروزن پارسا ۱۲ | بارگاه که محل بار ملوک وسلاطین باشد ۱۲ | بارزمان بامیم بروزن آب روان ۱۲ | حوادث وجفاهای روزگار وزمانه ۱۲ | بازگونه بازای فارسی ۱۲ | بروزن وسعه وشخص ونا | بابرزی وسین فر بروزن ادرک ۱۲ | |
| باشامه و باشومه بفتح میم ۱۲ | چادر ومعجر ۱۲ | باقدم بسکون فا وفتح دال ابجد ومیم ساکن ۱۲ وبضم دال هم آمده ۱۲ | عاقبت وانجام وپایان کار | باستی بروزن راستی ۱۲ | اُفتادگی وفروتنی ۱۱ | ادمن بفتح اول ومیم سکون ثانی ونون بروزن جوهر ۱۲ | مشک خالص ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| باسک بضم ثالث وسکون کاف | خمیازه و دهان دره ۱۲ | بادکانه بفتح نون ۱۲ | دریچه شبکه دار ۱۲ | بادنج بکسر دال وسکون نون وجیم ۱۲ | نارگیل که از اجوز هندی نیز گویند ۱۲ | بادبرین بکسر ثالث ۱۲ | باد صبا و آن از ما بین مشرق و شمال وزدو بعضی گویند از ما بین مغرب و جنوب وزد چنانکه شمس فخری گفته ۹ بزیر چرخ برین بی مثال زبانت زسوی غرب نیارد وزید باد برین ۱۲ |
| بارنامه بروزن کارنامه ۱۲ | اسباب تجمل و حشمت و منت نهادن و کبری و پروانه و فرمان و رضا و رخصت [illegible] دخول خانه [illegible] | باژ بازاء فارسی ۱۲ | بروزن و معنی باج ۱۲ | بتاوار بروزن سزاوار ۱۲ | عاقبت و انجام و آخر کار ۱۲ | بتیا بفتح اول وسکون ثانی و تحتانی بالف کشیده ۱۲ | سینه ۱۲ |
| [illegible]نج بانون وجیم وحرکت غیر معلوم ۱۲ | [illegible] دراج | | | | | | |
| اوبس بضم اول وکسر ثالث بروزن مونس ۱۲ | خویش و پیوند و قرابت ۱۲ | تبنک بکسر اول و ثانی وسکون کاف ۱۲ | نامه و کتاب ۱۲ | تبکیش بروزن درویش ۱۲ | ترکش ۱۲ | بجال باجیم تازی ۱۲ | بروزن و معنی زغال و بمعنی اخگر و انگشت افروخته نیز هست ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| بتیار بکسر اوّل بروزن بسیار ۱۲ | مشقت و رنج و محنت و بمعنی شیشه و قاروره بیمار را گویند ۱۲ | بخنتو و بخنتور بروزن مزدور ۱۲ بضم اول و سکون ثانی ۱۲ | رعد و بمعنی هر چیز غرنده را گویند ۱۲ | بخنوه بضم اوّل و ثالث و سکون ثانی و واو و هاء و بفتح اوّل و ثالث و رابع هم آمده ۱۲ | برق ۱۲ | بداق بکسر اوّل بروزن عراق ۱۲ | پارچه بینان و آزار و شلوار ۱۲ |
| بداک بروزن هلاک ۱۲ | بداندیش و خشم آلوده ۱۲ | بدخش | مخفف بدخشان ۱۲ | بدرود بروزن بهبود ۱۲ | سالم و سلامت و بمعنی وداع و ترک ۱۲ | برّاغ با تشدید بروزن صراف | فصّاد و فصد کننده ۱۲ |
| بدیه بکسر اوّل بروزن بسیه ۱۲ | آرزومندی ۱۲ | بذیون بذال معجمه بروزن افیون ۱۲ | قماش نفیس ۱۲ | بربار ببای ابجد بروزن سردار ۱۲ | بالاخانه و حجره که بربالای حجره دیگر سازند ۱۲ | برپوشان با بای فارسی بروزن پرده پوشان ۱۲ | مطلق است را گویند ۱۲ |
| برلست بروزن بدست ۱۲ | طرز و روش و قاعده و قانون ۱۲ | برتنی بروزن کرونی ۱۲ | غرور و تکبر و تحیر ۱۲ | برجاس بضم اوّل و سکون ثانی و جیم بالف کشیده بسین مهمله ۱۲ | آماجگاه و نشانه ۱۲ | برچچ با جیم فارسی بروزن اعوج ۱۲ بفتح اوّل و ثانی هم آمده ۱۲ | نیزه متوسط یعنی نه کوتاه و نه دراز ۱۲ |
| برچج با جیم فارسی بروزن اعوج ۱۲ بفتح اوّل و ثانی هم آمده ۱۲ | زشت و نازیبا و زبون ۱۲ | برخفچ بفتح اوّل و سکون ثانی و ثالث مفتوح بفا و جیم فارسی زده بروزن هرزهٔ سفت ۱۲ | گرانی که در خواب بر مردم افتد و بعضی آنرا از شیاطین می دانند ۱۲ | برخفچی با جیم فارسی بروزن سردستی ۱۲ | درشتی و ستیزه کاری ۱۲ | برخور با واو معدوله بروزن صفدر ۱۲ | شریک و انباز ۱۲ |
| برخسه بروزن چرخه ۱۲ | پاره و بهره و حصه و جزوی از کل ۱۲ | بردال | بروزن و معنی پرکال که پرکار باشد ۱۲ | برشان با شین معجمه بروزن افشان ۱۲ | است مطلقاً گماز هر چیزی که باشد ۱۲ | برغمان با میم بروزن همزبان ۱۲ | مار بزرگ و اژدها ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| **برقاک** باقاف بروزن زردک ۱۲ | طلق وزرورق ۱۲ هندی ابرک ۱۲ | **برفرو برفره** بروزن صرصر وشهتره | شان وشوکت و عظمت وعلوقدر ومنزلت ۱۲ | **برکسه** باکاف فارسی بروزن مدرسه ۱۲ | پوست سیده وپنهان ۱۲ | **برناس** بروزن کرباس ۱۲ | غافل ونادان وغافلی ونادانی ۱۲ |
| **برناک** بروزن غمناک وبضم اوّل هم آمده ۱۲ | جوان ونوجه اوّل عمر وبمعنی حنای دست وپا ۱۲ | **برنامه** | بروزن وبمعنی سرنامه ۱۲ | **برنابشتی** بکسر بای حطی وسکون شین معجمه وفوقانی بتحتانی رسیده ۱۲ | پشتی وتعصب چه برنابشتی کردن و تعصب نمودن است ۱۲ | **برنده** بروزن رونده ۱۲ | پروانه وآن جانوری باشد که شبها خود را بشمع زند ۱۲ |
| **برنک** بروزن خدنگ ۱۲ | جرس ودرای وغلق درخانه وبمعنی کاهیده هم ۱۲ | **برور** بروزن صفدر ۱۲ | فراویز وسنجاب جامه ودامن وسرهای آستین پوستین ۱۲ | **برُوشک** بضم اول وثانی و سکون ثالث وفتح شین معجمه وکاف ساکن ۱۲ | خاک ۱۲ | **بره فرود** بفتح اول وکسر ثا ۱۲ | فراز ونشیب ۱۲ |
| **بروفه** بضم اوّل وثانی وسکون واو وفتح ۱۲ | مندیل وکمربند ۱۲ | **برون** بکسر اوّل بروزن فسون معروف ۱۲ | برای وجهت چنانکه گویند برون توای برای تو ۱۲ | **برُونوس** بروزن گلوسوز ۱۲ | لشکر ولشکری ونام سردار لشکر ۱۲ | **برهمند وبرهمه** بروزن سمرقند وطبیچه ۱۲ | برهمن که پیر ومرشد هنود باشد ۱۲ |
| **برهوه** باهای هوز ۱۲ بروزن انبوه ۱۲ | صابون ۱۲ | **بزداغ** بکسر اوّل وسکون ثانی ودال معجمه ۱۲ | مصقله ۱۲ وفتح اوّل وبضم ثانی وبابای فارسی آمده ۱۲ | **بزشک** بکسر اوّل بروزن سرشک ۱۲ | حکیم وطبیب وجراح ۱۲ وبابای فارسی هم آمده ۱۲ | **بزهش** بضم اوّل وکسر ها بروزن پرسش ۱۲ | مقابله که در برابر مقارنه است ۱۲ |
| **بژ** بفتح اوّل وسکون زای فارسی ۱۲ | برف ودمه وسرما ریزه ۱۲ | **بژکم** بفتح با وکاف و سکون وسکون سیین ومیم ۱۲ | بازداشتن ومنع ۱۲ | **بژکول** بفتح اول بروزن کشکول ۱۲ وبکسر اوّل هم آمده ۱۲ | شخص قوی هیکل وجلد وپیچ کش و حریص درکارها ۱۲ | **بژم** بفتح اوّل وسکون ثانی ومیم ۱۲ بروزن رزم ۱۲ | شبنم ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| بژمان بفتح اوّل بروزن افغان وبضم اوّل هم آمده ۱۲ | غمگین وغمخور وافسرده ۱۲ | بژمژه بروزن خمکده ۱۲ | آفتاب پرست هندی گرگٹ ۱۲ | بژندی بروزن نوندی ۱۲ | نامرادی و دردمندی وبیچارگی وتنگی معیشت | بژنگ بروزن فرنگ ۱۲ | کلید ۱۲ |
| بژوال بروزن احوال ۱۲ | صدائی که برگردد ومانند صدای کوه وگنبد ومانند آن | بژوج بروزن لجوج ۱۲ | پیدا کردن وبهم رسانیدن ۱۲ | بژهان بضم اوّل بروزن برهان ۱۲ | بمعنی غبطه وآن صفتی است در آدمی که چون چیزی پیش کسی بیند آرزو کند که مثل آن چیز او را باشد بی آنکه از آن شخص زایل شود به خلاف حسد چه حسود خواهد که آن چیز او را باشد وآن شخص محروم ماند ۱۲ | بساره بفتح اوّل بروزن هزاره ۱۲ وبکسر اوّل هم آمده ۱۲ | ایوان وصفه ۱۲ |
| بسپاس بروزن کرباس ۱۲ | هرزه وبی معنی ۱۲ | بستاخ | بروزن ومعنی گستاخ | بستار بکسر اوّل وسکون رای قرشت ۱۲ | شست وتا استوار ۱۲ | بستام بکسر اوّل بروزن اسلام ۱۲ | مرجان |
| بستر سمندر | آتش ۱۲ | بسنج و بشنج بکسر اوّل بروزن شکنج ۱۲ | کلفت ۱۲ | بشوته بضم اوّل وثانی و واو مجهول وفوقانی مفتوح ۱۲ وبکسر اوّل هم آمده ۱۲ | زلف ۱۲ | بشیون بروزن افیون ۱۲ و بشبیون بروزن اندرون ۱۲ | فربه که نقیض لاغر است ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| بشتر بفتح اوّل بروزن اختر ۱۲ | نام میکائیل و نام موکل باران و نباتات ۱۲ | بشتختشم بکسر اوّل و فتح ثانی و سکون ثالث و شین معجمه بمیم زده ۱۲ | لغزیدن | بشغره با غین معجمه بروزن مسخره ۱۲ | ساخته و پرداخته شده ۱۲ | بشک بفتح اوّل و سکون ثانی و کاف بروزن رشک ۱۲ | عشوه و غمزه را گویند و بمعنی شبنم هم و برق و تگرگ را نیز گویند و پرده که بر در خانه آویزند و نام درختی هم هست ۱۲ |
| بشکله بکسر اوّل بروزن مصقله ۱۲ | کلید ۱۲ | بشم بفتح اوّل و ثانی و سکون میم بروزن پشم ۱۲ | سوگوار و ملول و ناگوار ۱۲ | بشن بفتح اوّل و ثانی و سکون نون بروزن رسن ۱۲ | قد و بالا و بدن و سر و بن و اطراف هر چیز ۱۲ | بشنج بفتح اوّل بروزن مرنج ۱۲ | تابش و طراوت رخسار و ابرو ۱۲ |
| بشوتن بکسر اوّل و فتح فوقانی بروزن فرزودن و بفتح اوّل هم ۱۲ | بوزنه یعنی میمون و نام برادر اسفندیار هم هست ۱۲ | بشین بکسر اوّل و ثانی و سکون تحتانی و نون ۱۲ | ذات مطلقاً اعم از ذات واجب و ذات ممکن ۱۲ | بغفش بروزن کفش ۱۲ | عظمت و شکوه و کر و فر ۱۲ | بغم بفتح اوّل و سکون ثانی و میم و بفتح ثانی هم آمده ۱۲ | اندوه و دلگیری و اندوهگین و فرومانده ۱۲ |
| بکران بهشت بکسر اوّل ۱۲ | حوران بهشت ۱۲ | بکران چرخ بکسر اوّل | ستاره های آسمان ۱۲ | بکوک بفتح اوّل و ثانی بواو رسیده و بکاف زده ۱۲ | نشانه تیر و بمعنی ظرف و جام شراب هم ۱۲ | بکیاسا بکسر اوّل و سکون ثانی و تحتانی و سین مهمله بالف کشیده ۱۲ | سرباری و آن بسته کوچکی است که بر بالای بار بندند ۱۲ |
| بگند بفتح اوّل و ثانی و سکون نون و دال ابجد ۱۲ | آشیان | بلاده بفتح اوّل بروزن کباده ۱۲ و باین معنی بکسر هم آمده ۱۲ | بدکاره و فاسق یعنی مفسد و مفتن ۱۲ | بلاژ بکسر اوّل و سکون زای فارسی ۱۲ بروزن شعار ۱۲ | بی سبب و بی جهت و بی تقریب ۱۲ | بلالک بالام ۱۲ | بروزن و معنی پلارک که نوعی از فولاد جوهردار باشد و تیغ هندی نیز ۱۲ |
| بلایه بفتح اوّل بروزن طلایه | نابکار و بتاهکار عموماً و بمعنی زن فاحشه و | بلبل گنج بکسر لام و فتح کاف | بوم یعنی جغد ۱۲ | بلبله بفتح اوّل و ثالث | کوزه لوله دار و بمعنی صدا و آواز صراحی هم و بمعنی | بلخم با خای معجمه بروزن بلغم | فلاخن ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | فحاش هم ۱۲ | فارسی و سکون نون و جیم ۱۲ | | ولام و سکون ثانی ۱۲ بروزن ولوله ۱۲ | اندوه و گرفتگی دل نیز ۱۲ | | |
| بُلغاک و بُلغاق هر دو بروزن مشتاق ۱۲ | فتنه و آشوب و شور و غوغاست ۱۲ | بُلغونه | بروزن و معنی گلگونه ۱۲ | بُلقدر با قاف و دال ابجد بروزن مختصر ۱۲ | ملحد و بی دین و بی دیانت ۱۲ | بُلکامه بضم اوّل و سکون ثانی و کاف بالف کشیده و فتح میم ۱۲ | پرآرزو و بسیار کام ۱۲ |
| بلنج بکسر اوّل و ثانی بروزن برنج و بفتح اوّل و ثانی نیز گفته اند ۱۲ | قدر و مقدار و اندازه هر چیز ۱۲ | بلّوس بفتح اوّل بروزن عروس و بضم اوّل هم آمده ۱۲ | فریب و خدعه و شخصی را نیز گویند که بچرب زبانی و فریبندگی مردم را از راه ببرد و بمعنی فروتنی ۱۲ | بناب بفتح اوّل و بای ابجد و ثانی بالف کشیده ۱۲ | نوبت چنانکه گویند بناب ماست ای نوبت ماست ۱۲ | بندخت بضم اوّل و ثالث و سکون ثانی و خای معجمه و فوقانی ۱۲ | چهره و روی ۱۲ |
| بُند بضم اوّل بروزن گنبد ۱۲ | اصل و بنیاد هر چیز ۱۲ | بندمه بفتح اوّل و میم و کسر ثالث ۱۲ | تکمه و گوی گریبان ۱۲ | بندیشه | بروزن و معنی اندیشه ۱۲ | بنساله بضم اوّل و سین مهمله بروزن دنبالا ۱۲ | سالخورده و کهن ۱۲ |
| بُنلاد بالام بروزن بنیاد ۱۲ | بنای عمارت و دیوار و پشتیبان هم ۱۲ | بُنوسرخ بضم اوّل و ثانی و سکون ثالث و ضم سین مهمله و سکون رای قرشت و خای معجمه ۱۲ | عدس ۱۲ | بوب بروزن خوب ۱۲ | فرش و بساط خانه ۱۲ | بوخت بروزن سوخت ۱۲ | پسر که مقابل دختر است ۱۲ |
| بَنو بفتح اوّل و ضم ثانی و سکون واو ۱۲ | خرمن هر چیز اعم از گندم و جو و کاه و غیره ۱۲ | بنیز بکسر اوّل بروزن ستیز ۱۲ | هرگز و حاشا و بمعنی تعجیل و زود و هم بمعنی نیز هم آمده ۱۲ | بوارد بکسر اوّل و ثانی بالف کشیده و راو دال مهمله ۱۲ | ترشی که مقابل شیرینی است ۱۲ | بواس بفتح اوّل و سین مهمله در آخر بروزن خراس ۱۲ | محنت و آزار و رنج و سختی ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| **بوالکلنجک** بکسر کاف فارسی وسکون نون وفتح جیم وکاف ساکن ۱۲ | هر چیز عجیب و غریب و طرفه و دیدنش خنده آرد ۱۲ | **بوباشش** بسکون شین قرشت ۱۲ | قدیم و جاوید و همیشه و سرمد ۱۲ | **بوبرد** بضم اوّل وثالث وسکون ثانی وراو دال مهمله ۱۲ | بلبل که به عربی عندلیب گویند ۱۲ | **بوبک** باثانی مجهول بروزن خوبک ۱۲ | دختر بکر و دوشیزه و نیز هدهد هم هست ۱۲ |
| **بودش** بکسر دال ابجد بروزن سوزش ۱۲ | هستی ۱۲ | **بوز** بفتح اوّل وسکون وزای هوز ۱۲ | سبزی که بسبب رطوبت بر روی نان و جامه و گلیم و پلاس و مانند آن بهم رسد و بمعنی زنبور سیاه هم و تنه درخت هم ۱۲ | **بوژ** بضم اوّل وسکون ثانی وزای فارسی ۱۲ | گرانی و سنگینی و تب و حرارت ۱۲ | **بوژنه** بضم اوّل وزای فارسی وفتح نون ۱۲ | غنچه و شکوفه و بهار درخت که هنوز نشگفته باشد ۱۲ |
| **بوش** بفتح اوّل وکسر ثانی وسکون شین قرشت ۱۲ | تقدیر که قدرت داشتن است ۱۲ | **بوگان** باکاف فارسی بروزن خوبان ۱۲ | بچه دان و زندان و بمعنی گلزار هم ۱۲ | **بوف** بروزن صوف | بوم یعنی چغد ۱۲ | **بوهین** بروزن خوشه‌چین ۱۲ | بمعنی [illegible]ن که زلزله در زمین [illegible] باشد ۱۲ |
| **بوند** بضم اوّل وثانی وسکون ثالث و دال ابجد ۱۲ | آهستگی ۱۲ | **بوپچه** بروزن بوقچه ۱۲ | عشق پیچان ۱۲ | **بهاگیر و بهادر** بروزن تباشیر و تباگر ۱۲ | هر چیز که بسیار قیمت و پربها باشد ۱۲ | **بهامین** باسیم بروزن ماچین ۱۲ | فصل بهار ۱۲ |
| **بهرمن** بروزن اهرمن ۱۲ | بتخانه و بمعنی یاقوت سرخ هم ۱۲ | **بهم** بکسر اوّل بروزن شکم ۱۲ | ترجمه نعم ۱۲ | **بیارش** بفتح اوّل وکسر راء مهمله بروزن خواهش ۱۲ | تدبیر و علاج و چاره ۱۲ | **بیاوار** بفتح اول بروزن سزاوار | شغل وکار و عمل ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| بپتانه<br>بافوقانی ۱۲ لغت ژند و پاژند ۱۲ اب | بروزن ومعنی بیگانه ۱۲ | بپیرانه | بروزن ومعنی ویرانه ۱۲ | بپیغال<br>بکسر اوّل بروزن قیفال ۱۲ | نیزه ۱۲ | بپیسکم<br>بفتح اوّل وکاف تازی وسکون ثانی ومیم ۱۲ | صفه وایوان ۱۲ |
| بپیاد<br>بکسر اول بروزن زیاد ۱۲ | بیداری وهشیاری ۱۲ | بپیناب<br>بروزن سیماب ۱۲ | چیزهای که وهم را درمکاشفه دیده شود وبعربی آنرا سمائیه خوانند ۱۲ | بپتیاره | بهوت ۱۲ | برنهاد | قاعده ۱۲ |
| بُرش دید | قطع نظر ۱۲ | برنی | علوی ۱۲ | برنیان | علویان ۱۲ | برایه | سبب ۱۲ |
| بدرمان دوان | درعلاج عاجز ۱۲ | برآورد | تجربه ۱۲ | بپدا | بسیار بد ۱۲ | بنشو | ترجمه کن ۱۲ |
| بهرام روز | سه شنبه ۱۲ | بیرنگ | خاکا ۱۲ | بپیل | بهاوڑا ۱۲ | بی مر | بیحد ۱۲ |
| بادفراه<br>بادفر | هندی بهرکی ۱۲ | بیاره | هندی بیل بپای مکسور ۱۲ | بالکانه | تابدان ۱۲ | بست<br>بفتح با معروف ۱۲ | اسم طنابی در اصطبل خسروان ایران بندند وهر گنهگار خود را بوی رسانند از انتقام ایمن باشند ۱۲ |

# باب الباء فارسی

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| پاداشن<br>بفتح شین معجمه وسکون نون ۱۲ | بمعنی پاداشت که جزای نیکی باشد ۱۲ | پادست<br>بفتح ثالث بروزن پاوست ۱۲ | نسیه هندی اودهار ۱۲ | پاره کار<br>باکاف تازی بروزن لاله زار ۱۲ | محبوب شوخ وشنگ ۱۲ | پاژ<br>بسکون زاء معجمه بروزن آز ۱۲ | بیغش ونازک ولطیف ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| **پازاج** بازای هوز و جیم فارسی بروزن تاراج ۱۲ | دایه شیر دهنده و ماماچه که بعربی قابله و مرضعه گویند ۱۲ | **پاچیله** بروزن پاتیله ۱۲ | کفش و پا افزار ۱۲ | **پاخره** بفتح خاء معجمه و رای مهمله ۱۲ و بکسر خای معجمه و بسکون آن هم ۱۲ | صفه و نشیمن که در پیش خانه بسازند ۱۲ | **پاده بان** بروزن ساهبان و نگاهبان ۱۲ | گله بان و چوپان و پاسبان و نگاهبان ۱۲ |
| **پادکانه** بکسر ثالث بروزن شادیانه و بسکون ثالث هم آمده ۱۲ | بام بلند و دریچه ۱۲ | **پاشیب** بروزن آسیب ۱۲ | نردبان و زینه پایه | **پاغوش** بروزن آغوش ۱۲ | غوطه که سر با آب برند است ۱۲ | **پاکند** بروزن پاژند ۱۲ | مطلق یاقوت اعم زرد و سفید و سرخ باشد ۱۲ |
| **پاکی** بروزن خاکی ۱۲ | استره سر تراشی را گویند و بمعنی تمام شدن و صفا و طهارت هم ۱۲ | **پام** | بروزن و معنی وام یعنی قرض و بمعنی شبیه و نظیر و مانند و رنگ و لون هم ۱۲ | **پاوپر** بفتح بای فارسی بروزن داوگر ۱۲ | قدرت و توانائی و تاب و طاقت ۱۲ | **پالواسه** بروزن شاهکاسه ۱۲ | غم و اندوه و بیقراری ۱۲ |
| **پاهک** بروزن آهک ۱۲ | شکنجه که آن آزار باشد ۱۲ | **پایون** بروزن قانون ۱۲ | پیرایه و زیور و آرایش ۱۲ | **پامس** بروزن ناکس ۱۲ | پای بند یعنی شخصی که در شهر خود یا جای دیگر بسبب امری گرفتار شود و نتواند بطرف دیگر رفت و در آنجا نیز نتواند بود ۱۲ | **پایداره** بفتح رای قرشت ۱۲ | پایمرد که مددگار و یاری دهنده باشد ۱۲ |
| **پاشک** بروزن ناوک ۱۲ | خمیازه و دهان دره ۱۲ | **پاییز** بروزن فالیز ۱۲ و بزای فارسی هم آمده ۱۲ | خزان و کنایه از ایام پیری هم است ۱۲ | **پاکار** با کاف بروزن ناچار ۱۲ | خاکروب و مطلق خدمتگار و شخصی که چون تحصیلداری بجای بیاید او را زر لازم دهم | **پای لغز** بروزن چار مغز بالام ۱۲ | گناه و جرم و خطا ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | تحصیل کند و به تحصیل آید ۱۲ | | |
| پتت بروزن صفت ۱۲ و پتفت بفتح اوّل و ثانی و سکون فا و فوقانی ۱۲ | توبه و استغفار ۱۲ | پلنگ بروزن درنگ ۱۲ | روشندان و دریچه ۱۲ | پتفوز بافا بروزن سرروز ۱۲ | گرداگرد دهان و منقار مرغان و گرداگرد کلاه را هم گویند ۱۲ | پتیره بروزن کتیره ۱۲ | هر چیز که مکروه طبیعت باشد ۱۲ |
| پچکم بکسر اوّل بروزن اشکم و بفتح اول هم ۱۲ | بارگاه و ایوان و صفه بمعنی خانه شکیله دار و گرگ را هم گویند ۱۲ | پخشا بفتح اوّل و سکون ثانی و ثالث بالف کشیده ۱۲ | مضایقه و دریغ و مضایقه نمودن و دریغ داشتن هم ۱۲ | پچواک باواو بروزن افلاک ۱۲ | ترجمان یعنی شخصی که لغت زبانی را بزبانی دیگر بیان کند و بعضی گویند بمعنی ترجمه نه ترجمان ۱۲ | پدرخته بسکون خای معجمه بروزن برجسته ۱۲ | غمگین و اندوهناک ۱۲ |
| پدرود بروزن فرسود ۱۲ | سلامت و بمعنی وداع هم ۱۲ | پدسه بروزن صدسه ۱۲ | حصه و بهره و ذله و هر چیز که در لنگی و رومال بسته باشد ۱۲ | پدرام بارای قرشت بروزن اسلام ۱۲ | آراسته و نیکو و خوش و خرم و جای خوب و آرام و بمعنی همیشه و دایم هم ۱۲ | پذیره بروزن کبیره ۱۲ | پیشواز و استقبال کسی یا چیزی یا فرمانی باشد و بمعنی قبول کردن و فرمان برداری و پیش کسی رفتن و امر کسی قبول کننده و راهگذر هم ۱۲ |
| پرالک بفتح اوّل و لام و سکون کاف ۱۲ | فولاد جوهردار عموماً و تیغ و شمشیر خصوصاً ۱۲ | پربار بروزن هربار ۱۲ و پرباره بروزن انگاره ۱۲ | خانه تابستانی ۱۲ | پربرناوش بابای ابجد و رای قرشت و نون بالف کشیده و واو و شین معجمه | آسمان و فلک ۱۲ | پرتاو بروزن فرهاد ۱۲ | عیب و سخن چینی ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | وحرکت نامعلوم ۱۲ | | | |
| پرخیده بروزن فهمیده ۱۲ | رمز و ایما و اشارت ۱۲ | پردا | بروزن و معنی فردا که بعربی غد گویند ۱۲ | پردال | بروزن و معنی برکال که آله دایره کشیدن یعنی پرکار باشد ۱۲ | پردک بروزن مردک ۱۲ | لغز و چیستان ۱۲ |
| پژرک بازای فارسی بروزن مروک ۱۲ | گریستن و گریه نمودن ۱۲ | پرسیان بفتح ثالث بروزن پهلوان | گیاهی است که بدرخت بپیچد بعربی عشقه خوانند ۱۲ | پرغونه بروزن خمدونه ۱۲ | هر چیز که زشت و نازیبا باشد ۱۲ | پرکاس باکاف فارسی بروزن کرپاس ۱۲ | درهم آویختن و تلاش کردن ۱۲ |
| پرکال بالام ۱۲ | بروزن و معنی پرکار و بمعنی سامان جمعیت و اشیای عالم هم ۱۲ | پرکام باکاف تازی بروزن بدنام ۱۲ | زهدان و بچه دان ۱۲ | پرکان بفتح اول بروزن ارکان ۱۲ | جهل که در برابر علم است و آن ساکت بودن از جواب است بسبب عدم معرفت ۱۲ | پرکر بفتح اول و کاف تازی و سکون ثانی و رای قرشت بروزن زرگر ۱۲ | انتظار و منتظر ۱۲ |
| پرهمر و پرموره و پرمو بروزن مرمر و فغفور و بدخو ۱۲ | انتظار و امید و زنبور عسل را هم گویند ۱۲ | پرماه بروزن درگاه ۱۲ | آلتی که حکاکان و دروگران که بدان مروارید و جواهر و چوب و تخته سوراخ کنند بعربی مثقب خوانند ۱۲ | پرگنه بفتح اول و کاف فارسی و نون و سکون ثانی ۱۲ | زمینی که از ان مال و خراج بگیرند و مرکب عطریات هندی ارگجه گویند | پرموته بفتح اول و تای قرشت بروزن فرموده ۱۲ | چیزی که بعربی شی گویند چنانچه چه پرموته خواهد یعنی چه چیز می خواهد ۱۲ |
| پرمون بروزن گردون | زینت و آرایش ۱۲ | پرنا بروزن رعنا ۱۲ | دیبای منقش لطیف و نازک ۱۲ | پرناک بضم اول و سکون ثانی و نون بالف کشیده و بکاف زده ۱۲ | آدم جوان و اول عمر و نام طایفه است از ترکان ۱۲ | پرندوار بفتح اول و ثانی و سکون ثالث و رابع و واو بالف کشیده و رای مهمله ۱۲ | پرشب یعنی شب روز گذشته ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| پرور بفتح اوّل وضم ثانی وسکون ثالث و[illegible] سای قرشت [illegible] بروزن [illegible] وبروزن زرگر هم ۱۲ | پیوند مطلقاً خواه پیوند انسان با انسان خواه پیوند درخت با درخت وبمعنی فراویز وسنجاب جامه هم ۱۲ | پرّوه بفتح اوّل وثالث بروزن مروه ۱۲ | هر چیز که در تاخت وتاراج وجنگ از دشمن بدست آید وبمعنی جای شب وپروین هم ۱۲ | پرنگ بکسر اوّل وفتح ثانی وسکون نون وکاف فارسی ۱۲ | فروغ وبرق شمشیر وتیغ جوهردار ۱۲ | پروهان باهای هوز بروزن خرکمان ۱۲ | ظاهر وآشکارا ۱۲ |
| پرویش بایای مجهول بروزن درویش ۱۲ | تقصیر وکاهلی درکارها ۱۲ | پرهون بروزن مجنون ۱۲ | دایره وهر چیز میان خالی چون چنبر وطوق وهاله ماه ومانند آن | پژواک بازار فارسی بروزن غمناک ۱۲ | چون در کوه وگنبد [illegible] آواز بلند [illegible] جواب همان را بشنوند ۱۲ | پژن بازار فارسی ۱۲ | بروزن ومعنی زغن ۱۲ |
| پژوهم بالفتح اوّل بروزن سموم ۱۲ | فقیر ودرویش وگدا وخوار وبی اعتبار ۱۲ | پژوین بازای فارسی بروزن فزوین ۱۲ | کلفیده شدن وچرکن وبمعنی کثیف شدن وچرکن داشتن هم ۱۲ | پسافند بروزن دماوند ۱۲ | قافیه شعر ۱۲ | پس شام باشین معجمه بروزن بدنام ۱۲ | سحور که در ایام رمضان نزدیک بصبح خورند ۱۲ |
| پژم بفتح اوّل وسکون وسیم بروزن بزم ۱۲ | کوه که بعربی جبل خوانند وبکسر اوّل هم آمده ۱۲ | پژمان بکسر اوّل بروزن کرمان ۱۲ وبفتح اوّل وضم اوّل هر دو آمده ۱۲ | افسرده وبی رونق وغمناک ومخمور واندوهگین ۱۲ | پسنگک بفتح اوّل وثانی وکاف فارسی وسکون ثالث وکاف ۱۲ | هندی اولا ۱۲ | پشام بروزن سلام ۱۲ | هر چیز تیره رنگ ۱۲ |
| پشک بفتح اوّل وثانی وسکون کاف ۱۲ | شبنم ۱۲ | پشکم بکسر اوّل بروزن اشکم وبفتح اوّل هم ۱۲ | بمعنی ایوان وبارگاه ۱۲ | پشور و پشول بروزن قصور و اصول ۱۲ | نفرین ودعای بد ۱۲ | پغار بضم اوّل بروزن وچار ۱۲ | عجب وتکبر وخودستائی ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| **پغنه** بفتح اوّل ونون وسکون ثانی ۱۲ | پله وپایهٔ زینه ونردبان ۱۲ | **پکنه** بفتح اوّل ونون وسکون ثانی ۱۲ | مردم فربه کوتاه بالا ۱۲ | **پلارک** بروزن تبارک ۱۲ | جنسی از فولاد جوهردار وبمعنی شمشیر وجوهر شمشیر هم ۱۲ | **پلاسک** بروزن تبارک ۱۲ | فلاکت ونکبت ۱۲ |
| **پلخ** بفتح اوّل وثانی وسکون خای معجمه ۱۲ | حلق وگلو ۱۲ | **پلچی** بضم اوّل وسکون ثانی وجیم فارسی بیه تحتانی کشیده ۱۲ | خرمهره ۱۲ وپلچی فروش خرمهره فروش ۱۲ | **پلشت** بفتح اوّل وثانی وسکون شین معجمه وتای قرشت ۱۲ | پلید ومردار وچرکن ونکبت را گویند ۱۲ | **پلم** بفتح اوّل وسکون ثانی ومیم ۱۲ | خاک بعربی تراب گویند ۱۲ |
| **پلکه** بضم اوّل وثانی وفتح کاف ۱۲ و**پلکن** بنون هم آمده ۱۲ | طعنه وسرزنش سخنان درشت ناخهیده گفتن وسخنان کنایه آمیز که استنباط معانی بدان نتوان کرد ۱۲ | **پن** بفتح اوّل وسکون ثانی هم ۱۲ | لیکن واما ۱۲ | **پناغ** بکسر اوّل بروزن چراغ | منشی ودبیر ونویسنده وبمعنی تار ابریشم وبمعنی مانندی باشد از ریسمان خام که در دوک پیچیده شود وماشوره را نیز گویند ۱۲ | **پنجپایه** بفتح یای حطی ۱۲ | سرطان ونیز نام برج چهارم از فلک ۱۲ |
| **پنچه** بضم اوّل وباجیم فارسی بروزن غنچه ۱۲ | پیشانی وبمعنی موئی نیز که از سر زلف ببرند وآنرا پیچ وخم داده بر پیشانی گزارند | **پورمند** باسیم بروزن هوشمند ۱۲ | صاحب فرزند وعیالمند ۱۲ | **پوس** بروزن طوس ۱۲ | چرب زبانی وفریب وفروتنی ۱۲ | **پولیچه** بفتح اوّل بروزن دریچه ۱۲ | عشقه وآن گیاهی است که بر درخت پیچد ۱۲ |
| **پهیاب** بروزن سراب ۱۲ | بمعنی پایاب که بن حوض وته دریا ونهایت هر چیز وبمعنی تاب وطاقت هم ۱۲ | **پهیتک** باتای قرشت بروزن میخک ۱۲ | کرمی است که جامهای ابریشمی را خورد وضایع کند ۱۲ | **پیچبند** بروزن ریوند ۱۲ | عصابه وپیشانی بند زنان ۱۲ | **پیخ** بکسر اوّل وسکون ثانی وخای معجمه ۱۲ | چرک گوشهای چشم وآبی که از چشم برآید ومژگان را بهم چسپاند ۱۲ |
| **پیداد** بروزن بغداد ۱۲ | بیدار وظاهر ۱۲ | **پیشگوهی** باکاف فارسی بروزن | شخصی که مطالب کسی را بعرض سلاطین رساند ۱۲ | **پیغاله** بروزن بنگاله ۱۲ | قدح وکاسه شراب ۱۲ | **پیغان** بکسر اوّل وثانی | شرط وعهد وپیمان وبمعنی پیرزه هم آمده ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | نیکخوی ۱۲ | | | | مجهول بروزن ایمان و پیغون بروزن میمون ۱۲ | |
| **پیغور** بفتح اوّل وضم ثالث بروزن طیفور و بکسر اوّل هم درست ۱۲ | دهان تنگ ومرطبان کوچک وامثال آن ۱۲ | **پیلسته** بروزن بیدسته ۱۲ | رخساره وروی بمعنی ساعد دست وانگشت دست وعاج راهم گویند ۱۲ | **پیلو** بروزن زیلو ۱۲ | چوبی که بدان مسواک کنند وبار درخت اراک راهم گویند ۱۲ | **پیلوا** بفتح ثالث بروزن بینوا ۱۲ | داروفروش وعطار ۱۲ |
| **پیواز** بروزن شیراز ۱۲ | شیره ۱۲ | **پیو** بفتح اوّل وثانی بواو کشیده ۱۲ | کلوخ پارچهای گل خشک شده باشد هندی ڈهیلی ۱۲ | **پیواسته** بروزن پیراسته ۱۲ | برج قلعه وحصار وفصیل ۱۲ | **پیوس** بکسر اوّل وواو مجهول بروزن فسوس ۱۲ | انتظار وطمع وتوقع ۱۲ |
| **پیوگ** بفتح اوّل وثانی وسکون ثالث وکاف فارسی ۱۲ وبضم ثالث هم آمده ۱۲ | عروس ۱۲ | **پاساد** بروزن آزاد ۱۲ | حفظ وضع یعنی محافظت کردن است خود را از سخنان هزل وافعال شنیعه ۱۲ | **پاسخوان** باواو معدوله بروزن آسمان ۱۲ | ترجمه لغتی است از زبانی بزبانی دیگر ۱۲ | **پارچین** بروزن پروین | حصاری که از خار وحلاشه بدور باغ وفالیز وغیره سازند وچوبهای سرتیز وخار را نیز گویند که بر سر دیوارها نصب کنند ومحکم کردن چیزی باشد در چیزی مانند میخی که بر تخته زنند ودنباله آنرا از جانب دیگر خم دهند ومحکم کنند ۱۲ ب |
| **پیوند** بروزن فرزند ۱۲ | متصل واتصال وخویش وتبار وبمعنی ترکیب هم ۱۲ | **پاسبز** | دلیل ورهنما ۱۲ | **پاهنگ** بروزن ومعنی پاسنگ ۱۲ | آن چیزی باشد که در یک پله ترازو باشد آویزند تا پله دیگر برابر | **پاهنگه** بفتح کاف فارسی بروزن آینده ۱۲ | کفش وپای افزار وبمعنی خلخال وپابرنجن هم ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| | | | | شود و بمعنی خلخال و دریچه هم ۱۲ | | | |
| **پاریاب** بروزن تاریاب ۱۲ | زراعتی که با آب رود خانه و امثال آن مزروع شود ۱۲ | **پله** بفتح اول و ثانی مخفف ۱۲ | بروزن و معنی قلعه که شیر حیوان نوزائیده باشد هندی پیوسی ۱۲ | **پایا** باتحتانی بالف کشیده ۱۲ | قایم چنانکه گویند عرض پایا بجسم است یعنی عرض قایم بجسم است ۱۲ | **پست** بکسر اول ۱۲ | اروی را گویند عموماً و اروی که گندم و جو و نخود از آن بریان کرده باشند خصوصاً هندی ستوه ۱۲ |
| **پریشن** بروزن کشیدن ۱۲ | مخفف پریشان و بمعنی افشاندن و پریشان کردن هم ۱۲ | **پزوی** بفتح اول و سکون ثانی و واو بتحتانی کشیده ۱۲ بفتح اول و ثانی هم ۱۲ | فرومایه ترین مردمان را گویند ۱۲ | **پشیم** باشین معجمه بروزن نسیم ۱۲ | مخفف پشیمان و بمعنی پراگندگی و جدائی هم ۱۲ | **پلوب** باواو مجهول بروزن خوب ۱۲ | کاکل مرغان و آن پری چند است بر سرهای ایشان که از پرهای مقرری درازتر و بیشتر می باشد ۱۲ |

## باب التاء فوقانی

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| **تاپاک** با بای فارسی بروزن خاشاک ۱۲ | طپیدن و اضطراب و بیقراری ۱۲ | **تابسر** بفتح ثالث و سین مهمله ۱۲ | چراگاه پرآب و علف ۱۲ | **تابوک** بواو کشیده بکاف زده بروزن سالوت ۱۲ | مخارجه عمارت ۱۲ | **تاتا** هر دو تا بتاء قرشت بروزن کاکا ۱۲ | گرفتگی و لکنت زبان ۱۲ |
| **تاتلی** بکسر ثالث بروزن غافلی ۱۲ | سفره و دستر خوان ۱۲ | **تاجران** بضم جیم تازی و راء قرشت بالف کشیده و بنون زده ۱۲ | ترجمه کننده یعنی لغتی را بلغت دیگر بفهماند ۱۲ | **تارا** بروزن خارا ۱۲ | ستاره ۱۲ | **تاراس** بسکون سین مهمله بروزن بارات ۱۲ | زیر دست و تابع خود ساختن و رام گردانیدن انسان یا حیوان دیگر ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| تاخیره بخای معجمه بروزن پاکیزه ۱۲ | بخت و طالع و سرنوشت و بمعنی نصیب و قسمت و آنچه بران زاینده برآید هم هست ۱۲ | تارتنک بفتح تا و نون و سکون کاف بروزن خارخسک ۱۲ | عنکبوت ۱۲ | تاتار باتای قرشت بروزن کارزار ۱۲ | پاره پاره و ریزه ریزه و ذره ذره ۱۲ | تاران بروزن باران بسکون نون ۱۲ و تارون بروزن قارون ۱۲ | تیره و تاریک ۱۲ |
| تارو تور باتای قرشت بروزن مارو سور | بسیار تیره و تاریک و ریزه ریزه و ذره ذره راهم گویند ۱۲ | تارومار بامیم بروزن کاروبار ۱۲ | پراگنده و ازهم پاشیده و ریز ریزه شده و بسیار پریشان و ناچیز و نابود گردیده ۱۲ | تاژ بسکون زای فارسی بروزن باز ۱۲ | خیمه و بمعنی نازک و لطیف هم ۱۲ | تازیک بزای هوز و زای فارسی هم بروزن باریک ۱۲ | غیر عرب و ترک و فرزند عرب در عجم زائیده شده و برآمده هم ۱۲ |
| تاسا باسین مهمله بروزن آسا ۱۲ | اندوه و ملالت ۱۲ | تاشکل بکسر کاف و سکون لام ۱۲ | هندی مشا ۱۲ | تام بروزن جام ۱۲ | بسیار کم و بغایت اندک ۱۲ | تانگو باکاف فارسی بروزن کام جو و بفتح ثانی بروزن سمن بوهم آمده ۱۲ | حجام و سرتراش ۱۲ |
| تاو اتاو باتای ثالث و فوقانی بالف کشیده و بواو زده ۱۲ | قدرت و قوت و توانائی ۱۲ | تاور بروزن خاور ۱۲ | عرض که مقابل جوهر است ۱۲ | تاول بکسر ثالث بروزن قاتل ۱۲ | آبله که بسبب سوختن یا کار کردن بر اعضا و دست و پا بهم رسد ۱۲ | تاهو بروزن کاهو ۱۲ | شراب ۱۲ |
| تباه بفتح اوّل بروزن فراه ۱۲ | قسمت کننده و قسام و بمعنی ضایع شده و نابود گردیده و باطل و بیکار ۱۲ | تبرک بفتح اوّل و ثالث بروزن ادرک ۱۲ | هر حصار و قلعه عموماً و قلعه صفهان خصوصاً ۱۲ | تبستغ بفتح اوّل و ثانی و سکون ثالث و ضم فوقانی و غین معجمه ساکن بروزن تساهل ۱۲ | مردم فصیح و تیز زبان ۱۲ | تبند بروزن کمند ۱۲ | مکر و حیله و مکّار و محیل ۱۲ |

که چنانکه گویند تا ما چه تو چنین بودی یعنی طالع تو چنین بود در آن زمان که زادی در آمدی ۱۲

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| **تتربو** بروزن بلبلو بروزن عرض گوہم و **تتربوه** بابای ہوز ۱۲ | ظرافت و لاغ و مسخرگی ۱۲ | **تخشا** بفتح اول بروزن احشا ۱۲ | سعی کننده و کوشنده ۱۲ | **تراب** بروزن شراب ۱۲ | ترشح و تراویدن و کم کم چکیدن آب شراب و روغن و مانند آن از کوزه و سبو و مشک و امثال آن و بمعنی حیله و زبان آوری ہم ۱۲ | **تربسه** بابای ابجد بروزن مدرسه ۱۲ | قوس و قزح ۱۲ |
| **تراج** | بروزن و معنی دراج ۱۲ | **ترت و مرت** بتای قرشت بروزن ہرج و مرج ۱۲ | بمعنی تاخت و تاراج زیر و زبر و پراگنده و پریشان و زیان رفته و از ہم افتاده ۱۲ ب | **ترده** بروزن پرده ۱۲ | خیاله باغ و خانه و امثال آن و بمعنی اجرت و آسیا کردن گندم و آسیا تیز کردن ہم ۱۲ | **ترزفان** | بروزن و معنی ترجمان که ترجمه کننده باشد و بمعنی تر زبان ہم که سخنهای تر و تازه نقل کنند ۱۲ |
| **ترغازه** بروزن اندازه ۱۲ | غالب و صاحب حکم و سرکش و کسی که حکمها از روی سرکشی کند و سرکشی کردن را ہم گویند ۱۲ | **ترفنج** بروزن شطرنج ۱۲ | راه باریک و دشوار ۱۲ | **ترفنشت** بفتح ثالث بروزن سرنوشت ۱۲ | بدکردار ۱۲ | **ترن** برای مہملہ بروزن چمن ۱۲ | گل نسرین و نسترن بمعنی دشت و بیابان ہم ۱۲ |
| **تسلیخ** بسین مہملہ و لام بروزن زرنیخ ۱۲ و بشین معجمہ ہم ۱۲ | سجاده و جانماز ۱۲ | **تس** بفتح اول و سکون ثانی بروزن بس ۱۲ | طبانچه و سیلی ۱۲ | **تفشش** بروزن کفش ۱۲ و **تفشل** بروزن مشعل ۱۲ | طعنه و سرزنش ۱۲ | **تقاغ** بکسر اول بروزن چراغ ۱۲ | پیمانه و قدح شراب ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| **تغفور** بروزن تنور براء معجمه هم آمده ۱۲ | گِل هندی مٹی ۱۲ | **تکمند** بروزن کمند و بکسر اول هم آمده ۱۲ | آشیان مرغان و نیز جای مرغ خانگی ۱۲ | **تگاب** بگاف فارسی بروزن سراب ۱۲ | قیف که شراب وغیره را ازان در شیشه کنند ۱۲ و بمعنی زمین نشیب پر سبزه و نام روشنائی از ولایت گنجه و جنگ و خصومت ۱۲ و نام پرده از موسیقی هم ۱۲ | **تلاتوف** بفتح اول و ثانی بالف کشیده و فوقانی بواو رسیده بقاف زده ۱۲ | شور و غوغا و کسی که از کثافت و نجاست پرهیز نکند و مردم ازو نفرت کنند ۱۲ |
| **تلاج** بفتح اول بروزن طلاق و بروزن خراج ۱۲ | بانگ و مشغله و شور و غوغا و غلغله ۱۲ | **تُلنه** بضم اول و سکون ثانی و فتح نون ۱۲ | حاجت و خواهش و دینار و ضرورت ۱۲ | **تمغا** غین معجمه ۱۲ | باج و محصول که از تجار گیرند بر درهای بلاد و معابر بحار ۱۲ | **تنانی** بروزن امانی ۱۲ | جسمانی ۱۲ |
| **تندر** بضم اول و فتح ثالث و سکون ثانی و رار قرشت و بضم ثالث هم آمده ۱۲ | غرنده عموماً و رعد خصوصاً و بمعنی بلبل و عندلیب هم ۱۲ | **تندو** بروزن بدرو ۱۲ | عنکبوت ۱۲ | **تندور** بضم اول و ثالث بروزن پر زور ۱۲ و بفتح ثالث هم ۱۲ | رعد و بلبل ۱۲ | **تنسخ** بضم سین مهمله بروزن مدرخ ۱۲ | هر چیز که بسیار نادر و کمیاب و بی مانند و در نهایت نفاست باشد ۱۲ |
| **تنوتاس** با فوقانی بالف و سین مهمله ۱۲ | صاحب علم و عمل ۱۲ | **تموز** با واو مجهول بروزن تموز ۱۲ | چاک و شگاف ۱۲ | **تو** بفتح اول و سکون ثانی ۱۲ | تابش آفتاب و مانند آن ۱۲ و جای را نیز گویند در صحرا که آب در آن ایستاده باشد و لب بیر غدیر خوانند ۱۲ | **توا** بروزن هوا ۱۲ | ضایع و خراب و تلف ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| **تواسی** بکسر اول وثانی بالف کشیده وسین مهمله بتحتانی رسیده ۱۲ | ورش منقش مانند قالی وگلیم الوان ۱۲ | **توبه** بضم اول وسکون ثانی وفتح باے ابجد ۱۲ | قوس قزح ۱۲ | **توچبه** بفتح جیم فارسی وباے ابجد بروزن موصده ۱۲ | سیلاب وبمعنی فرشته هم آمده ۱۲ | **تیتاب** بروزن سیماب | آنچه در خواب دیده می شود بعبیر رویا خوانند ۱۲ ب |
| **توش** باتاے مجهول بروزن گوش ۱۲ | تاب وطاقت و توانائی وتن وبدن وبمعنی ترکیب هم و قوت وقدرت وخوراک بقدر حاجت که قوت لایموت باشد ۱۲ | **توشی وتوزی** بزاے فارسی بروزن روزے ۱۲ | دانگانه هندی گوٹ واو آنست که اطفال هر کدام چیزے بیاورند وطعامے بپزند و یکدیگر را ضیافت کنند وآن را بعربی توزیع خوانند ۱۲ ب | **توله** بروزن بوله ۱۲ | سگے باشد که آن را بابان کلاغ وخبازے گویند وبچه سگ ونوعی از سگ شکاری که جانور را بوی وقوت شامه پیدا کند ۱۲ | **تونک** بضم اول بروزن خونک ۱۲ وبفتح اول هم آمده ۱۲ | گنجینه ومخزن ۱۲ |
| **تونی** بروزن خونی ۱۲ | دزد وعیار وراهزن ومنسوب بتون که ولایت باشد ۱۲ | **توه** بروزن عوره ۱۲ | جفت که بعربی زوج گویند ۱۲ | **تهال** بفتح اول بروزن مجال ۱۲ | غار ومغاره کوه ۱۲ | **تهک** بروزن نمک ۱۲ | خاک وبمعنی تهی وخالی وبرهنه وعریان هم ۱۲ |
| **تهم** بفتح اول وثانے وسکون میم ۱۲ | کسی که در بزرگی جثه وترکیب وقد وقامت وشجاعت ومردی ودلیری ودلاوری بینظیر وعدیل باشد ۱۲ | **تیب** باتانی مجهول بروزن سیب ۱۲ | بروزن وبمعنی سیب وبمعنی گشته وناهوش وبیقرار وشتابنده ۱۲ | **تیباش** بسکون شین معجمه ۱۲ | غمزه وعشوه وفریب ۱۲ ب | **تیتال** | فریب وچاپلوسی ۱۲ |
| **تیرازه** بازاے فارسی بروزن شیرازه ۱۲ | قوس قزح ۱۲ | **تیل** بروزن فیل ۱۲ | نقطه وبمعنی خال هم ۱۲ | **تیما** بروزن سیما ۱۲ | دشت وبیابان ۱۲ | **تیماس** بروزن ریواس ۱۲ | بیشه ونیستان وجنگل ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| تیمسار باسین مهمله بروزن پیشکار ۱۲ | کلمه ایست که آنرا العزّی حضرت گویند ۱۲ | تیمناک بانون بالف کشیده بکاف زده بروزن بیمناک ۱۲ | مواسات یعنی معاونت یاران و دوستان و مستحقین کردن ۱۲ | تیموک بااوّل بثانی رسیده وثالث بواو کشیده و بکاف زده ۱۲ | عبوس که ترشروی کردن باشد ۱۲ | تیورک بکسر اوّل بروزن پیرسک ۱۲ | رشک و حسد ۱۲ |
| تیوسول باسین مهمله بروزن پیرغول ۱۲ | شماتت ۱۲ | تیوامی بروزن سیماسے ۱۲ | تهور ۱۲ | تیراست بکسر اوّل و خفاے همزه بروزن می‌بست ۱۲ | عدد سیصد و در موید الفضلا عدد ده که عشره و عدد صد که مایه باشد نوشته اند بزبان پهلوی ۱۲ | تیب و شیب بکسر اوّل و شین معجمه ۱۲ | سرگشته و مدهوش و بیقرار و حیران و شتاب زده ۱۲ |

## باب الجیم

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| جادی بروزن بادی ۱۲ | زعفران ۱۲ | جاف جاف باجیم بروزن خالقاف ۱۲ | زن فاحشه و قحبه | جالش بروزن مالش ۱۲ | مباشرت و جماع و کسی را نیز گویند که در مباشرت حریص باشد ۱۲ | جامغول باغین معجمه بروزن راغول ۱۲ | حرامزاده ۱۲ |
| جاور بروزن باور ۱۲ | حال چنانکه گویند چه جادر داری ای حال داری ۱۲ | جبا بکسر اوّل و ثانی بالف کشیده ۱۲ | باج و خراج ۱۲ | جداوی بفتح اوّل بروزن مداوی ۱۲ | علوفه و مرسوم ملازم و نوکر ۱۲ | جدگاره بکاف فارسی بروزن گهواره ۱۲ | راهها و تدبیرها و روشهای مختلف |
| جرشفت باسین قرشت بروزن زربفت ۱۲ | هجو و مذمت یعنی شعرے که در مذمت گفته شود ۱۲ | جرهزه بفتح اوّل وضم میم بروزن خربزه ۱۲ | سفر و مسافرت ۱۲ | جروند بروزن فرزند ۱۲ | چراغ ۱۲ | جسّاد بروزن فسّاد ۱۲ | زعفران ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| **جسک** بفتح اوّل وسکون ثانی وکاف ۱۲ | محنت ورنج وبلا ۱۲ | **جشان** بفتح اوّل وثانی بالف کشیده وبنون زده ۱۲ | گز استادان خیاط وبنا که بدان زمین وامثال آن پیمایند ۱۲ | **جشن** بفتح اوّل وثانی وسکون نون ۱۲ | حرارت تپ ۱۲ | **جغبت** بروزن رغبت ۱۲ | پنبه وپشمی که در نهالی وتوشک ولحاف وامثال نهند ۱۲ |
| **جامگی خوار** | مردم علوفه دار وپرستار وخدمتگار هم وکنایه از شترانجوار هم ۱۲ | **جُغرد** بضم اوّل وفتح ثانی وسکون را ودال مهمله ۱۲ | سبزه مرغزار ۱۲ | **جلبوب** بروزن مطلوب ۱۲ | عشق پیچه که گیاهی است که بر درخت پیچد ۱۲ | **جفته** بالضم اوّل بروزن خفته ۱۲ | سرین وکفل مردم واسپ وغیره ولگدی که اسپ وشتر وغیره اندازند وگره ریسمان هم ۱۲ |
| **جلو** بفتح اوّل وضم ثانی بروزن زلو ۱۲ | مردم شوخ وشنگ ومطلق سیخ کباب هم چه اگر از چوب باشد جلو چوب اگر از آهن باشد جلو آهن خوانند ۱۲ | **جلواد** بروزن بغداد ۱۲ | سرشست وخوی بد ۱۲ | **جلونک** بانون بروزن عروسک ۱۲ | بیاره وبته خربزه وهندوانه وخیار وامثال آن هندی بیل ۱۲ | **جلیل** بضم اوّل بروزن سهیل ۱۲ | پرده وچادر وکجاوه پوش وجل اسپ را هم گویند ونام شخصی که گربه بسیاری نگاهداشته ۱۲ |
| **جلیز** بروزن سویز ۱۲ | کننده ومعنی مفسد وغماز هم آمده ۱۲ | **جمانی** بروزن یمانی ۱۲ | ساقی ۱۲ | **جمدر** بادال ابجد بروزن خنجر ۱۲ | هندی کتار ۱۲ | **جمس** بروزن لمس ۱۲ | یخ که آب منجمد است ۱۲ |
| **جمشاسپ و جمشیدون** بروزن افریدون علی هذا القیاس جمشاسپ باشین معجمه بروزن طهماسپ ۱۲ | سلیمان علیه السلام ۱۲ | **جمشاک** بروزن غمناک ۱۲ | کفش وپای افزار ۱۲ | **جناب** بفتح اوّل بروزن خوآب وبضم اوّل هم آمده ۱۲ | شرط وگروی که دوکس باهم بندند ومعنی دامنه زین وتسمه رکاب ۱۲ | **جنانه** بضم اوّل وثانی بالف کشیده وفتح بای ابجد ۱۲ | دو کودک که بیکبار از مادر متولد شده باشند هندی جڑیلا ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| جوتره بفتح اوّل و تا و راء قرشت ۱۲ | ستاره ۱۲ | جوخ بفتح اوّل و سکون ثانی و خاء معجمه ۱۲ | گروه و فوج مردم و حیوانات ۱۲ | جوشاک بروزن پوشاک ۱۲ | جوشیدن ۱۲ | جهش بفتح اوّل و کسر ثانی بروزن طپش ۱۲ | سرشت و خلقت و طبیعت ۱۲ |
| جهمرز بکسر اوّل و سکون ثانی و میم مفتوح و راء مهمله و زاء معجمه زده ۱۲ | مباشرت و جماع با فاحشه کردن چه بمعنی فاحشه و مرز بمعنی جماع ۱۲ | جهن بکسر اوّل و فتح ثانی و سکون نون ۱۲ | مخفف جهان ۱۲ | جهیبا بروزن زیبا و بای فارسی هم ۱۲ | هیمه و هیزم ۱۲ | جهیبر بکسر اوّل و فتح با و راء ابجد بروزن دیگر ۱۲ | بوستان و بهشت ۱۲ |
| جهیره بروزن زیره ۱۲ | روزیانه از گندم و آرد و نان و امثال آن بجهت غلام و نوکر مقرر کنند ۱۲ | جهیناک با نون بروزن بیباک ۱۲ | جای و مکان و مقام ۱۲ | جهینه ور بروزن کینه ور ۱۲ | پل صراط ۱۲ | جهیواد بروزن فرهاد ۱۲ | ورع و پرهیزگاری و کسر شهوت ۱۲ |
| جیوه بروزن میوه ۱۲ | سیماب هندی پاره ۱۲ | جیغوت با غین معجمه بروزن فرتوت ۱۲ | توبره و سبدی که از لیف خرما سازند ۱۲ | جین بروزن کین ۱۲ | صفات زشت را گویند و صوفیه تعبیر از آن نفس کنند ۱۲ | جیدا شناس | تفرقه ۱۲ |
| | | | جاورگردش | انقلاب ۱۲ | | | |

## باب الجیم فارسی

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| چابوک بضم ثالث و سکون واو و کاف تازی ۱۲ | چست و چالاک و جلد ۱۲ | چاتو با تای قرشت با واو کشیده ۱۲ | ریسمانی که بدان دزدان را از حلق آویزند هندی پهانسی ۱۲ | چاچله بفتح جیم فارسی و لام ۱۲ | کفش و پای افزار چرمی ۱۲ | چارطاق با طاء حطی با الف کشیده و بقاف زده ۱۲ | هندی راوٹی و خیمه مطلع را گویند و کنایه از عناصر اربعه هم ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| **چارک**<br>بفتح ثالث وسکون کاف ۱۲ | چاوش ونقیب وقافله ۱۲ | **چارگامه**<br>با کاف فارسی بروزن کارنامه ۱۲ | اسپ رهوار خوش رفتار وکنایه از گرم کردن هنگامهٔ عشرت هم ۱۲ | **چاروچدر**<br>بفتح جیم فارسے ودال ابجد بروزن شام وسحر ۱۲ | علاج وچاره وتدبیر ۱۲ | **چاریک**<br>بفتح یای حطی ۱۲ | یک حصه از چهار حصه هر چیز ونام قصبه ایست از توابع کابل ۱۲ |
| **چاکاچاک**<br>باجیم فارسی بروزن پاکاپاک ۱۲ | طراق طراق وبمعنی تراک وشگاف بسیار ۱۲ | **چاشنی گیر** | حاکم مطبخ وطعام قسمت کننده راهم گویند ۱۲ | **چاکوچ**<br>بواو مجهول وجیم فارسی بروزن پاپوش ۱۲ | تبک وپتکش مسگران وآهنگران ۱۲ | **چاپلوس**<br>با بار فارسی وواو مجهول بروزن آبنوس ۱۲ | چاپلوس وفریب دهنده ۱۲ |
| **چام چام**<br>باجیم فارسی بروزن شادکام ۱۲ | درهاے کوه وراه هاے پرپیچ وتاب ۱۲ | **چامه**<br>بروزن نامه ۱۲ | شعر عموماً وغزل خصوصاً وبمعنی سخن هم آمده چه چامه دان سلیے بمعنی سخن دان باشد ۱۲ | **چامه گوی**<br>بروزن چاره جوی ۱۲ | شاعر وسخنگو وکسی را نیز گویند که غزلی را باواز خوش بخوانند ۱۲ | **چپات**<br>بفتح اول بروزن نبات وبا تشدید تانے هم آمده ۱۲ | طپانچه ۱۲ |
| **چپچاپ**<br>باجیم فارسی بروزن کشکاب ۱۲ | صدا وآواز بوسه ۱۲ | **چتوک**<br>بضم اول با تار قرشت ۱۲ | گنجشک که بعربی عصفور گویند ۱۲ | **چچک**<br>بفتح اول وثانے وسکون کاف ۱۲ | گل که بعربی ورد گویند ۱۲ وبمعنی رخساره وخال هم ۱۲ | **چچر**<br>بفتح اول بروزن نگر ۱۲ | نغمه وغنی چچرگر سازنده وبمعنی خواننده ۱۲ |
| **چرابه**<br>بروزن قرابه | قیماق که برروے شیر بندد ۱۲ | **چراخ**<br>با خار معجمه ۱۲ | بروزن ومعنی چراغ ۱۲ | **چراغ پرهیز**<br>بفتح بار فارسی وسکون رار مهمله وهای تحتانی رسیده وبزار معجمه ۱۲ | فانوس وچیزے که محافظت چراغ از باد کند ۱۲ | **چراغله**<br>بکسر اول وثانے بالف کشیده وسکون غین معجمه وفتح لام ۱۲ | کرم شب تاب بهندی جگنون ۱۲ |
| **چراغ واره**<br>با رار قرشت بروزن چراغپایه ۱۲ | قندیل وظرف که درآن چراغ روشن کنند تا باد نکشد ۱۲ | **چرام**<br>بروزن عوام ۱۲ | چراگاه حیوانات وعلف زار باشد ۱۲ | **چرب قامت** | کنایه بلند قامت وخوش قد ۱۲ | **چربه**<br>بروزن حربه ۱۲ | کاغذی چرب وتنک نقاشان ومصوران برروے صفحه تصویر طرح ونقش گزارند وباقلم |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | | موی صورت ونقش<br>آنرا بردارند وبمعنی<br>قیماق هم ۱۲ |
| چرته<br>باتای قرشت<br>بروزن شرطه ۱۲ | رنگ وبون ۱۲ | چرغان<br>بفتح اوّل بروزن<br>فرمان ۱۲ | مهری وطغرای که بر فرمانها<br>کنند ۱۲ | چرمک<br>بضم اوّل بروزن<br>اروک ۱۲ | نغز وچیستان ۱۲ | چُرگر<br>بضم اوّل ۱۲ | رسول وپیغمبر وبمعنی مفتی<br>وپیش نماز هم ۱۲ |
| چریک<br>بروزن شریک ۱۲ | لشکری که از ولایتهای<br>دیگر بمدد لشکری<br>بفرستند ۱۲ | چشک<br>بکسر اوّل وسکون ثانی<br>وکاف ۱۲ | افزون وغالب و<br>زیادتی افزونی وغالب<br>شدن وغلبه ۱۲ | چغاز<br>بروزن نماز ۱۲ | زن دشنام ده و<br>بی‌حیا وسلیطه ۱۲ | چغاله<br>بروزن حواله ۱۲ | میوه نارس ۱۲ |
| چغامه<br>بفتح اوّل وکاف<br>تازی بروزن لغامه<br>و چکامه<br>بکاف فارسی هم آمده<br>بروزن شمامه ۱۲ | قصیده ۱۲ | چغلبغ<br>بفتح اوّل وسکون<br>ثانی وضم ثالث ولام<br>وغین معجمه ساکن ۱۲ | نعره وفریادی که از روی<br>اضطراب وبی آرامی<br>کنند ۱۲ | چکاک<br>بروزن هلاک ۱۲ | پیشانی وبمعنی قباله<br>نویس وفتوی نویس<br>هم وآنرا نیز گویند که<br>دُر وگوهر سوراخ کند ۱۲ | چکره<br>بفتح اوّل وکاف<br>تازی بروزن قطره<br>۱۲ | مطلق آنچه از چیزی<br>بچکد ونیز قطره ریزهای<br>آب که بوقت ریختن<br>آب از جای آنها باطراف<br>بجهند بعربی رشحه گویند<br>۱۲ ان |
| چکله<br>بفتح اوّل ولام و<br>سکون ثانی ۱۲ | قطره وچکیدن هم<br>ومطلق آنچه از جای<br>بچکد ۱۲ | چلپ<br>بابای فارسی بروزن<br>حلب ۱۲ | هندی جانچ وبمعنی<br>شور وغوغا وفتنه هم ۱۲ | چُلبله<br>بضم اوّل وبار ابجد<br>بروزن سنبله ۱۲ | شتاب واضطراب<br>وبمعنی چیزی که بطریق<br>انعام یا صله شعر وجلدو<br>وبکسی دهند ۱۲ | چلمله<br>بفتح اوّل ومیم بروزن<br>هزبله ۱۲ | مفت ورایگان ۱۲ |
| چماچم<br>بفتح اوّل وجیم فارسی<br>بروزن دمادم ۱۲ وبضم<br>اوّل ورابع هم آمده ۱۲ | پیشانی بعربی<br>ناصیه گویند ۱۲ | چمراس<br>باراء مهمله بروزن الماس<br>۱۲ | آیت | چمشش<br>بفتح اوّل وسکون<br>ثانی وشین قرشت<br>۱۲ | چشم بمعنی خرام از روی<br>نازهم ودانه سیاهی<br>که هم ورداروی چشم<br>بکار برند ۱۲ | چمشه<br>باشین قرشت<br>بروزن چمچه ۱۲ | چشمه ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| چمک بروزن نمک ۱۲ | قوت و قدرت و بیشی و افزونی و بیشدستی و فربهی و نشان و شوکت ۱۲ | چنبل بروزن بلبل ۱۲ | گدا و گدائی کننده ۱۲ | چنبلی بروزن بلبلی | حاجتمندی و گدائی | چپنور بروزن برزور ۱۲ | پالهنگ آن طنابی باشد که بر گوشه لجام اسپ و افسار شتر بندند ۱۲ |
| چنانهن بفتح اول و ثانی بالف کشیده و نون زده و هاء مفتوح و نون دیگر ساکن و بحذف نون ثانی هم آمده که چناهن باشد ۱۲ | کلمه تحسین یعنی آفرین و بارک الله که بهندی شگیها و در ضمن آن هست یعنی وصف نتوان کرد از غایت نکوئی ۱۲ | چند فند بفتح فا بروزن چشم بند ۱۲ | ترس و بیم و نهیب ۱۲ | چونان بروزن یونان ۱۲ | چنان و همچنان و همچوان باشد | چوتاه بروزن کوتاه ۱۲ | همچنین و همچو این ۱۲ |
| چونین بروزن زوبین ۱۲ | چنین ۱۲ | چهور بروزن مور و بزاء معجمه هم ۱۲ | تدرو ۱۲ | چهار ارکان | خیمه هندی اوٹی و چهار حد عالم ۱۲ | چیزلیز با زاء هوز بروزن پیش خیز ۱۲ | چیزی کم و اندک بعربی بضاعت مزجات خوانند ۱۲ |
| چهاو بروزن سواد ۱۲ | سرکوه و بمعنی پیشانی ۱۲ | چپنک بضم اول بروزن اروک ۱۲ | خیز کردن و جستن و بمعنی سنگ آهن ربا هم آمده ۱۲ | چمی بفتح اول بروزن کمی ۱۲ | معنوی چیم چیم بمعنی معنی ۱۲ | چمیان | معنویان ۱۲ |
| چمند بروزن سمند ۱۲ | اسپ کند رفتار کاهل و بمعنی مردم کاهل و تنبل و هیچکاره هم ۱۲ | چمچاخ باجیم فارسی بروزن چخماخ ۱۲ | منحنی و خمیده ۱۲ | چنغر بفتح اول بروزن صبر ۱۲ | التفات نمودن و پرسیدن احوال کسی بمعنی ترس و بیم و ترسیدن و پس نگریستن هم ۱۲ | چنداول بفتح اول و ثالث بالف کشیده و واو مضموم بلام زده ۱۲ | گروهی و جماعتی که از پس لشکر راه روند و راننده لشکر باشند ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| **چنک** بضم اوّل وثانی وسکون کاف تازی ۱۲ | گنجشک که بعربی عصفور خوانند ۱۲ | **چشم سیاہم** بانون بروزن حرکش سیاہم ۱۲ | دعا وتعویذی که جهت دفع چشم زخم نویسند ۱۲ | **چشم پر** و چشم پر بافا بروزن ششش پر درشتہ ۱۲ | نشان پا چمو آن نشان پاے سباع خصوصاً ۱۲ | **چرزہ** بروزن ہرزہ ۱۲ | پوست روو بدن آدمی ۱۲ |
| **چرک** بفتح اوّل وثانی نے بروزن نمکسہ ۱۲ | سطلق زخم اعم از زخم کارد وشمشیر وغیرہ ۱۲ | **چپشہ** بفتح اوّل وثانی اشند و ۱۲ | کسی کہ پیوستہ کارہا بدست چپ کند ۱۲ | **چلپش** بفتح اوّل بروزن کشش ۱۲ | بزغالہ یکسالہ ۱۲ | **چالیک** بروزن باریک ۱۲ | نام بازیچہ ہندی گلی ڈنڈہ ۱۲ |
| **چکسہ** بروزن عطسہ ۱۲ | کاغذی فرو پیچیدہ ہندی پوڑیا بمعنی نشیمن بازو باشہ و ہر چیزی کہ آن خورد و کوچک باشد ہم ۱۲ | **چشم روشنی** | تہنیت ۱۲ دستنبو | **چنبر** چنبر واژگونہ | آسمان ۱۲ دستنبو ۱۲ | **چلاس** بفتح اوّل بروزن پلاس ۱۲ | کسی کہ پیش از اندخلتن سفرہ از ہر دیگ یا ہر طبق لقمہ چند بخورد و او را لیسے نواس خوانند بتشدید واو ۱۲ |
| **چلوج** بضم اوّل وسکون جیم فارسی بروزن خروج ۲ بفتح اوّل ہم ۱۲ | افزاری کہ آسیا بانان آسیا را بدان تیز کنند ۱۲ | **چلپتو** باجیم فارسی بروزن سمن بو ۱۲ | کسی کہ لباس در خوت خود را زود چرکن وملوث گرداند ۱۲ | **چمانچی** بفتح اوّل وثانی بالف کشیدہ وسکون نون وجیم فارسی تحتانی رسیدہ ۱۲ | کوزہ سر تنگ شکم فراخ پر شراب ۱۲ | **چلچلہ** بکسر اوّل وجیم فارسی بروزن سلسلہ | لاک پشت وسنگ پشت و بمعنی غلیواج ہم آمدہ ۱۲ |
| | | **چلوک** بفتح اوّل ثانی وسکون واو وکاف ۱۲ | ریسمانی کہ بر گردن اسپان بندند ۱۲ | **چمانی** بروزن روانی | خرامان وساقی را ہم گویند ۱۲ | | |

## باب خاء معجمہ

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | **خبک** بضم اوّل وفتح | منقار مرغان ہندی چونچ ۱۲ | **خالوتلہ** بروزن تاتولہ ۱۲ | مکر وحیلہ ودغا کردن ودو دلی ودو بینی بودن ۱۲ | | |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | ثانی وسکون کاف تازی ۱۲ | | | | | |
| خارسبت | آنچه در زراعت و سرهای دیوار باغ از خار و خلاشه بندند ۱۲ | خاژغان بازاء فارسی و غین معجمه بروزن آشیان | دیگ و پاتیل و امثال آن بعربی مرجل خوانند ۱۲ | خاسپ بکسر سین مهمله و سکون بار فارسی ۱۲ | سیب که میوه باشد ۱۲ | خازنه بفتح زاء هوز و نون ۱۲ | خواهر زن ۱۲ |
| خاش و خشش باشین قرشت ۱۲ | بروزن و معنی خار و خس و قماشش ریزها که از دم مقراض استادان خیاط و پوستین دوز و از دم تیشه درودگران بریزد ۱۲ | خاک رند باراء قرشت بروزن آبکند ۱۲ | گرد و غبار ۱۲ | خالُم بضم لام و سکون میم ۱۲ | هندی سانپ ۱۲ | خامسه بروزن نامه معروف ۱۲ | و هر توده عموماً و توده ریگ خصوصاً ۱۲ |
| خامه زن بازاء هوز بروزن جامه کن ۱۲ | قطزن ۱۲ | خامیازو خامیازه ۱۲ | هندی انگڑائی ۱۲ | خانچه بروزن بازیچه ۱۲ | حوض کوچک و چشمه کوچک ۱۲ | خاور بروزن داور ۱۲ | مشرق و مغرب ۱۲ |
| خباڑه بابای ابجد بروزن هزاره ۱۲ | چست و چالاک و جلد و هشیار در کارها ۱۲ | خبجر بفتح اوّل و سکون بار ابجد و جیم مفتوح ۱۲ | تمر هندی و خرمای هندی ۱۲ | خبوک بفتح اوّل بروزن ملوک ۱۲ | محکم و استوار ۱۲ | خبپ بفتح اوّل و سکون بار فارسی ۱۲ | خارپشت و امر نیز بخانو ۱۲ ۱۲ |
| ختار بفتح اوّل و تار قرشت بروزن قطار و بضم اول هم ۱۲ | پاک کردن باغ و کشت زار از گیاه خودرو و خار و خلاشه ۱۲ | ختنبر با تار قرشت و بابار ابجد بروزن قلندر ۱۲ | مفلسی را گویند که لاف توانگری زند و خود را مالدار ۱۲ | ختوانه با تار قرشت بروزن پروانه ۱۲ | جامه و لباس پشمینه درویشان و فقیران ۱۲ | خجاره بضم اول و جیم تازی بروزن تماره و بفتح ۱۲ | اندک و کم و قلیل و بمعنی تمسخر و مسخرگی هم ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | و انما یدو بر عکس هم یعنی توانائی که شکوه مفلسی کند ۱۲ | | | اوّل هم آمده ۱۲ | |
| **خجاو** بضم اوّل و جیم تازی بالف کشیده و بواو زده ۱۲ | آواز و صدای هر چیز ۱۲ | **خجش** بفتح اوّل بر وزن کفش ۱۲ | آماس و گرهی که در گردن و گلوی مردم بهم رسد و در ونکنند و هر چند بماند بزرگ تر شود ۱۲ | **خجک** بفتح اوّل بر وزن کجک ۱۲ | بمعنی نقطه باشد و نشان که با سر خوب یا با انگشت دست در زمین گذارند و نقطه و خال سفید که در چشم افتند هندی جهیط ۱۲ | **خجیر** بکسر اوّل و جیم تازی به تحتانی رسیده و برای قرشت زده و بضم اوّل هم آمده است ۱۲ | خوب و زیبا و جمیل و خوش صورت و صاحب حسن ۱۲ |
| **خدک** بفتح اول و دال ابجد بر وزن کجک ۱۲ | مطلق پل خواه با سنگ و خشت و گچ بر رود خانه بندند و خواه با چوب و خاک برجوئی بندند ۱۲ | **خدوک** با دال ابجد بر وزن سلوک و بفتح اوّل هم آمده ۱۲ | پراکنده و پریشان شدن طبیعت از امور ناملایم و بمعنی رشک و حسد و قهر و خشم و خجالت و بمعنی آزردگی و غصه بیجا خوردن هم ۱۲ | **خدیش** بفتح اوّل و کسر ثانی و سکون تحتانی مجهول و شین قرشت و بفتح اوّل هم آمده است ۱۲ | پادشاه و کدخدای بزرگ و خداوند خانه و کدبانوی خانه را هم گویند ۱۲ | **خدیر** بفتح اوّل و دال ابجد بر وزن وزیر ۱۲ | خوب و خوبی و خوشدلی و خوش خلقی ۱۲ |
| **خسیه** بکسر اوّل و سکون ثانی و فتح تحتانی ۱۲ | مضاف که در مقابل مطلق باشد ۱۲ | **خر** بکسر اوّل و رای قرشت بزبان پهلوی | خوشی و خوشحالی ۱۲ | **خرّان** بکسر اوّل و رای قرشت مشدد و ثانی مخفف هم آمده ۱۲ | مطیع و رام و فرمان بردار ۱۲ | **خرپواز** بکسر ثالث بر وزن سرو ناز ۱۲ | شیره بزرگ و آن به بزرگی غلیواج باشد و پیوسته خود را سرنگون از درخت بیاویزد هندی بربگل ۱۲ |
| **خرخسه** بر وزن مدرسه ۱۲ | جانوری را گویند که صیادان بر کنار دام بندند تا جانوران | **خرسته** بکسر اوّل و ثانی و سکون ثالث و فتح فوقانی ۱۲ | هندی جونک ۱۲ | **خرشا** بضم اوّل و سکون ثانی و ثالث بالف کشیده | یکی از نامهای خورشید است ۱۲ | **خرشته** بفتح اوّل و ثانی و سکون ثالث و فتح فوقانی ۱۲ | خرام و خرامیدن ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | دیگر او را دیده فریب خورند و در دام افتند بعضے بلواح خوانند ۱۲ | | | و خرشاد بضم بروزن بنیاد ۱۲ | | | |
| خرگر بکاف فارسی بروزن زرگر ۱۲ | خرمن و هاله ماه ۱۲ | خرگاه بتشدید ثانی و بے تشدید ثانی هم درست ۱۲ | خیمه بزرگ و مدور ۱۲ | خروهک باها بروزن خروسک ۱۲ | مرجان هندی مونگا ۱۲ | خرویله بتحتانی مجهول بروزن خوربیله ۱۲ | صدا و آواز گریه بسیار بلند و بمعنی آواز بسیار بلند و رسا هم ۱۲ |
| خرزیره بازاء هوز بروزن وزیره ۱۲ | خاکستر سوزنده که در آن آتش هم باشد و بمعنی خاکستر گرم و آتش انگیزنده آمده ۱۲ | خسپو بضم اول و سکون سین مهمله و بار فارسی بتحتانی کشیده ۱۲ | ستاره مشتری ۱۲ | خستر بروزن کفتر ۱۲ | حشرات الارض همچو مور و مار و امثال آن ۱۲ | ختوان بضم اول بروزن استخوان ۱۲ | آزار کنندگان و معترف شدگان ۱۲ |
| خسر بفتح و ثانی سین مهمله بروزن شتر ۱۲ | یخ و آن آبی است که در زمستان مانند شیشه بندد ۱۲ | خسف بروزن علف ۱۲ | گردگان که آن را جوز هم گویند بهندی اخروٹ ۱۲ | خسکانان باکاف بروزن افغانان ۱۲ | تفحص و تجسس بحد و تفتیش و جستجوی بلیغ و بعضے استقصا خوانند ۱۲ | خسم بکسر اول و سکون ثانی و نیم ۱۲ | جراحت ۱۲ |
| خشامی بضم و شین معجمه بروزن همامی ۱۲ | خوش کننده و خوش آینده ۱۲ | خشتامن بفتح اول بروزن تروامن و بضم اول هم درست ۱۲ | مادر زن ۱۲ | خشتوک بفتح اول بروزن مفلوک و بضم اول هم آمده ۱۲ | حرامزاده ۱۲ | خشته بفتح اول و فوقانی و سکون ثانی ۱۲ | مردم مفلس و بے برگ و نوا ۱۲ |
| خشنجان باجیم بروزن افشان ۱۲ | عناصر اربعه ۱۲ | خشکاب بفتح اول بروزن کشکاب ۱۲ | مانع منع کننده ۱۲ | خشک اماره بفتح همزه و میم بالف کشیده و بار | مرضی است که بعربی استسقا گویند ۱۲ | خشمن بکسر اول و میم بروزن چرکن ۱۲ | خشناک ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | قرشت زده ۱۲ | | | |
| خُشنان<br>بضم اوّل بروزن برهان<br>۱۲ | فرخنده و خجسته و<br>مبارک ۱۲ | خُشنی<br>بضم اوّل وکسر ثالث<br>بروزن معطی ۱۲ | زن فاحشه ۱۲ | خشیج<br>بفتح اوّل وکسر ثانی<br>وسکون تحتانی وجیم ۱۲ | نقیض وضد باشد<br>ومخفف اخشیج<br>که بمعنی عنصر باشد ۱۲ | خشیش<br>بروزن کشیش ۱۲ | غلبه و زیادتی ۱۲ |
| خفنج<br>بفتح اوّل وثانی وسکون<br>نون وجیم ابجد ۱۲ | نفع و فائده و عیش<br>وطرب و ناز و غمزه ۱۲ | خَلاب<br>بروزن سراب ۱۲ | گل ولاے وآب<br>که بهم آمیخته شده<br>باشد و زمین گل ناکی<br>که پای آدمی و چارپا<br>درآن بماند ۱۲ | خلالوش<br>بالام بروزن خطاپوش<br>۱۲ | فتنه وآشوب وشور و<br>غوغا و مشغله و غلغله<br>۱۲ | خلاوه<br>بفتح اوّل و واو ثانی<br>بالف کشیده و بکسر<br>اوّل هم آمده ۱۲ | سرگشته و حیران و<br>سراسیمه و دنگ و<br>بانگ و مشغله هم ۱۲ |
| خلهچوب<br>بفتح اوّل بروزن آلهچوب<br>۱۲ | چوبی که ملاحان بدان<br>کشتی رانند ۱۲ | خلیش<br>بفتح اوّل وثانی<br>به تحتانی رسیده و بشین<br>قرشت زده ۱۲ | گل ولای درهم آمیخته<br>چسپنده که پای از آنجا<br>بدشواری جدا شود و<br>بمعنی شور و آشوب<br>و مشغله هم ۱۲ | خمینه<br>بروزن کمینه ۱۲ | باران تندی وقت<br>غیر موسم ۱۲ | خماشش<br>بفتح اول بروزن<br>لواشش ۱۲ | هر چیز بیکاره و افگندنی<br>باشد همچو ریزهای دم<br>مقراض و تیشه و<br>آره و خار و خلاشه ۱۲ |
| خنبور<br>بفتح اوّل و ضم باے فارسی<br>بروزن طنبور و بضم<br>اوّل هم درست ۱۲ | پل صراط و قیامت<br>و زراعت کننده ۱۲ | خنج<br>بفتح اوّل بروزن رنج<br>۱۲ | باطل و ضایع و ناز<br>و کرشمه و بمعنی شادی و<br>عیش و حاصل و نفع<br>و سود و آوازی که بوقت<br>جماع از بینی و دماغ<br>آدمی مے آید ۱۲ | خنذروتنار<br>بفتح اوّل وتا قرشت<br>۱۲ | ترت و مرت و زیر و زبر<br>و تاخت و تاراج و بیگانه<br>و پریشان و زیان آمده<br>و نقصان رسیده<br>باشد ۱۲ | خنبستان<br>بروزن گلستان ۱۲ | مبارک و میمون و فرخنده<br>و خجسته ۱۲ |
| خُنشان<br>بنون و شین قرشت<br>بروزن برهان و بکسر | فرخنده و مبارک و میمون<br>۱۲ | خُنکا<br>باکاف بالف کشیده<br>۱۲ | خوشا چه خنک یعنی<br>خوش آمده ۱۲ | خواستان<br>با ثانی معدوله بروزن<br>تالستان ۱۲ | بمعنی خوالسته که<br>دوات سیاهی باشد<br>۱۲ | خوش خواهش | شوق و اشتیاق<br>تمام ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| اوّل بهم و خُنشا بضم اوّل ۱۲ | | | | | | | |
| خوشه بروزن توشه ۱۲ | معروف که خوشه گندم وغیره باشد و نام برجی و کنایه از برج سنبله هم ۱۲ | خویسه بانالث مجهول بروزن هریسه ۱۲ | ساخته و سنافته ۱۲ | خوشبوزی بانانی معروف و بای فارسی بروزن زردوزی ۱۲ | بمعنی بوسه باشد که بعربی قُبله گویند ۱۲ ب | خویوز بااوّل بثانی رسیده و ثالث بواو کشیده و بزای معجمه زده ۱۲ | شب پره و بمعنی هر مرغ که شب پرواز کند ۱۲ |
| خُهر بضم اوّل و سکون ثانی و رای قرشت ۱۲ | وطن و منزل و جا و مقام ۱۲ | خیستال بروزن بیتال ۱۲ | دروغ و مزاح و خوش طبعی و مطایبه باشد و بمعنی مزاح و طبیعت هم ۱۲ | خینا بروزن بینا ۱۲ | سرود و نغمه ۱۲ | خیک | پکهال ۱۲ |

## باب الدال مهمله

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| داب بروزن باب ۱۲ | کرّ و فرّ و شان و شوکت و خودنمائی ۱۲ | داتویر باتا قرشت و بای ابجد بروزن جادوگر ۱۲ | داور و داورس ۱۲ | داج بروزن تاج ۱۲ | شب تاریک و تاریکی شب را گویند ۱۲ | داجک بفتح جیم فارسی ۱۲ | گوشواره ۱۲ |
| داخل بضم خای معجمه بروزن کاکل ۱۲ | درگاه پادشاه | داخِم بکسر خای معجمه بروزن قاسم ۱۲ | رزق و روزی ۱۲ | دادراست بارای قرشت بروزن بازخواست ۱۲ | عادل ۱۲ | دادرند بفتح ثالث بروزن ناپسند ۱۲ | برادر بزرگ ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| دادو بروزن بابو ۱۲ | مطلق غلام عموماً و پیر غلامی که از کوچکی خدمت کسی کرده باشد خصوصاً ۱۲ | دادوند بفتح واو بروزن آکبند ۱۲ | معتدل که از اعتدال باشد ۱۲ | دارات باتای قرشت بروزن بارات ۱۲ | شان و شوکت و کر و فر ۱۲ | داربا بابای ابجد بالف کشیده ۱۲ | ما یحتاج و ضروری و در بایست ۱۲ |
| دارشغص بروزن خارشش ۱۲ | نگاهداشتن و محافظت کردن باشد ۱۲ | دارفرین بافا و رای قرشت بروزن پاتکین ۱۲ | صفه و سکو که بجهت نشستن در پیش در خانه سازند و مطلق تکیه گاه هم | داروبرو بادال ابجد آخر بروزن سازوبرگ ۱۲ | طاق و تربت و گیر و دار و کر و فر و تبختر باشد ۱۲ | داسار باسین مهمله بروزن باکار ۱۲ داستار باتای قرشت بروزن پاسدار ۱۲ | دلال و بعضی سمسار گویند ۱۲ |
| داشاب بروزن داراب ۱۲ | داد و دهش و چیزی برسم دادن باشد ۱۲ | داشاد بروزن آزاد ۱۲ | نشاط و عطا و بخشش و انعام و بمعنی آخر و تلافی هم و عطار و خوشبو فروش را نیز گویند ۱۲ | داغینه بروزن پارینه ۱۲ | کهنه و مستعمل ۱۲ | داغ گازران | نشانی که گازران بر جامه کنند تا در شستن بدل نشود و داغیکه بهیچ چیز نرود ۱۲ |
| دامنی بروزن وادستے ۱۲ | سر انداز و مقنعه زنان ۱۲ | دامود بروزن تابود ۱۲ | عفو و بخشیدن گناه که بسهو از کسی صادر شده باشد ۱۲ | داموغ بروزن آروغ ۱۲ | فریاد و فغان و ناله و زاری ۱۲ | دامیار بروزن کامگار ۱۲ و دامی بروزن جامی ۱۲ | صیاد ۱۲ |
| دانشومند بفتح میم و سکون نون و دال ابجد ۱۲ | دانشمند و حکیم و بسیاردان ۱۲ | داهم بروزن کاظم ۱۲ | تاج پادشاهان و تخت شاهی و چتر پادشاهی هم ۱۲ | دبداب بادال ابجد بروزن مهتاب ۱۲ | آوازه و شان و شوکت و شکوه و عظمت ۱۲ | دخش بروزن رخش ۱۲ | ابتدا و آغاز کار و معامله با کسی باشد و تیره و تاریک هم ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| درالیش بفتح اوّل بروزن نمالیش ۱۲ | تاثیر واثر کردن باشد ۱۲ | درپیش بابای فارسی بروزن خندریش ۱۲ | درویش وگدا وکوزه وخشت وکاسه پخته هم گفته اند ۱۲ | درخنف بضم اوّل وثالث وثانی سکون وفا ۱۲ | زنبور سیاه ۱۲ | درخوش باواو معدوله بروزن سرکش ۱۲ | شوق واشتیاق ۱۲ |
| درواب بروزن زرواب ۱۲ | دستنبویه را گویند وآن میوه باشد کوچک ومدور وخوشبو شبیه بخربزه ۱۲ | درومه بروزن سرومه ۱۲ | کواکب سیاره ۱۲ | درزن بروزن ارزن ۱۲ | سوزن وکسی را نیز گویند که حلقه بر در زند ۱۲ | درسته بفتح اوّل وثانی وشین معجمه هم آمده ۱۲ | عفو ورحمت وگذشتن از جرایم وبخشیدن گناه |
| درغ باغین معجمه بروزن برغ ۱۲ | بنایی که در پیش آب بندند ۱۲ | درغال بروزن پرگال ۱۲ | امن وآسوده ۱۲ | درغست بروزن بدست | هرزه ونامعقول ۱۲ | درغلیش بروزن درویش ۱۲ | انبوه وبسیار باشد ونام نوعی از زردآلو هم هست ۱۲ |
| درفشه بضم اوّل وثانی وسکون فا وفتح شین نرشت ۱۲ | تیغ وشمشیر ۱۲ | درقه بفتح اوّل وسکون ثانی وکاف مفتوح ۱۲ | زره وسپر ۱۲ | درما بروزن سرما ۱۲ | خرگوش ۱۲ | دُرفل بروزن بلبل ۱۲ | غله که هنوز خوب نرسیده باشد وآن را بریان کنند و خورند ۱۲ |
| درنه بروزن سمند ۱۲ | شکل وشمائل وصورت ومانند وسان باشد چنانکه گویند فلک درنه یعنی فلک سان وفلک مانند ۱۲ | درنه بکسر اوّل وسکون ثانی وفتح نون ۱۲ | تیغ وشمشیر آبدار ۱۲ | دروش بضم اوّل وواو مجهول بروزن سروش بفتح اوّل هم آمده ۱۲ | نشتر حجام که بدان رگ می کشایند ۱۲ | دوویر با تحتانی مجهول بروزن گزیر ۱۲ | منشی ودبیر ۱۲ |
| دهاک | ضحاک ۱۲ | درشته بروزن سرشته ۱۲ | جود وعطا وکرم ۱۲ | درياب بروزن غرقاب معروف ۱۲ | دریا که بعربی بحر خوانند ۱۲ | دریاک | بروزن ومعنی تریاک که افیون باشد ودفع کننده زهر را هم گویند ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| **دریوش** بروزن خرگوش ۱۲ | گدا و درویش و مسکین ۱۲ | **دِژهرج** بکسر اوّل و سکون زای معجمه و ها مفتوح با رای قرشت و جیم زده و بضم ها نیز هم ۱۲ | قبله پیشینان که بعربی بیت المقدس گویند | **دِژندیس** بکسر اوّل و دال ابجد بروزن فرنگیس ۱۲ | همانا و ظاهرا و گویا ۱۲ | **دِژآباد** بازای فارسی بروزن اشارت ۱۲ | سهمگین و خشم آلود ۱۲ |
| **دژالون** بروزن طلاکون ۱۲ | حیف و دریغ و افسوس باشد و در مؤید الفضلا بمعنی ابدا ازوا نصف نوشته بودند که دژ ایوان باشد ۱۲ | **دِژاگام** با کاف فارسی بروزن دلارام ۱۲ | خواجه سرا و زاهد و پرهیزگار ۱۲ | **دژبراز** بفتح بای ابجد بروزن دلنواز و بفتح اوّل هم درست ۱۲ | زشت خو و بدنما و نازیبا و خشم آلود و سهمگین و خام طمع و عیب جو ۱۲ | **دژپسند** بفتح اول و سین مهمله بروزن سرلبند ۱۲ | زاهد و پرهیزگار ۱۲ |
| **دِژ** بکسر اول سکون و ثانی و بفتح اوّل هم ۱۲ | قلعه و حصار باشد و زشت و بد و بدخوی و خشم و قهر و خشمگینی و بمعنی پدر هم ۱۲ | **دِژم** بکسر اوّل و فتح ثانی و سکون میم | افسرده و غمگین و اندوهناک و رنجور و بیمار و آشفته و سرمست و مخمور و فرو افگنده و اندیشه مند و این معنی را بغیر آدم هم اطلاق کنند و بمعنی سیاه و تیره و تاریک هم ۱۲ | **دژمان** بکسر اوّل بروزن کرمان ۱۲ | افسوس و دریغ و [illegible] و حسرت باشد ۱۲ | **دژهوست** بروزن سید وخشت ۱۲ | بیت المقدس ۱۲ |
| **دژخیم** بکسر اوّل و خای معجمه و سکون ثانی و یم ۱۲ | بدخوی و بدطبیعت را گویند چه دژ بمعنی بد و خیم بمعنی خوی و | **دستاسنگ** هر دو سین مهمله بروزن رنگارنگ ۱۲ | فلاخن ۱۲ | **دستارنج** بفتح رای مهمله و سکون نون و جیم ۱۲ | پیشه و حرفت و کسب و کار و صنعت باشد و کاری که با دست کنند | **دستسوزه** بروزن هفت روزه ۱۲ | دختری یا زنی که او را خواستگاری نموده باشند اما هنوز نکاح نکرده باشند ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | طبیعت باشد وجلّاد را هم گفته اند ۱۲ | | | | ومزدوست را هم گویند ۱۲ | | |
| دست موزه بروزن هفت روزه ۱۲ | تحفه وارمغان ودست آویز باشد ۱۲ | دستوری بروزن فغفوری ۱۲ | رخصت واجازت و بمعنی سرپکاری هم وآن چیزی باشد که برسر چیزهای بستانند چنانکه شخصی یک من انگور خرید بیشی برسر آن بگیرد ۱۲ | دستلاف بفتح اوّل ولام بروزن شعرباف ۱۲ | سودای اول که استادان حرفت و صناعت کنند وآنرا یمن ومبارک دانند ۱۲ | دشش بفتح اوّل وسکون شین قرشت ۱۲ | خودآرائی وخودرا آراستن وساختن وصورت خوش وشبیه ونظیر ومانند باشد ۱۲ |
| دشتان بفتح اول وسکون شین معجمه وفوقانی بالف کشیده و بنون زده ۱۲ | حائض یعنی زنیکه خون حیض آید ۱۲ | دشتیاد بضم اوّل بروزن سرخ باد ۱۲ | بدیاد نمودن وغیبت کردن باشد ۱۲ | دشخوار باخاء منقوطه و واو معدوله ۱۲ | بروزن ومعنی دشوار که مشکل باشد ۱۲ | دشسته بکسر اوّل وثانی وسکون سین مهمله وفتح فوقانی ۱۲ | محسوس باشد ۱۲ |
| دشمیر بروزن تقصیر ۱۲ | نقیض وضد باشد وعناصر اربعه هم ۱۲ | دشن بفتح اول وسکون ثانی ونون ۱۲ | بمعنی دستلاف که سودای اوّل اصناف باشد ۱۲ | دشنگی بفتح اوّل وثانی بروزن پلنگی ۱۲ | دنیا وروزگار وعالم سفلی ۱۲ | دشیشک بفتح شین قرشت دوم بروزن لطیفک ۱۲ | شب هندی رات ۱۲ |
| دغد بضم اوّل وغین معجمه بروزن چغد ۱۲ | عروس که زن داماد باشد ۱۲ | دفک بروزن فلک ۱۲ | نشانه تیر ۱۲ | دفنوک بانون بروزن مفلوک بفتح ثانی هم ۱۲ | غاشیه وزین پوش وچپاق ۱۲ | دلام بکسر اوّل بروزن نظام ۱۲ | نیزه کوچک وکوتاه ۱۲ |
| دلشاد باشین قرشت بروزن [illegible] | همت وبخشش وعطا ونشاط وخوشحالی هم هست ۱۲ | دلگر بفتح کاف فارسی | بگران طعام باشد وآن طعامی است | دمان کش بروزن کمان کش ۱۲ | وقت وزمان ومدت وگاه ۱۲ | دمیک بکسر ثانی وسکون تحتانی | زمین وبوم ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | بروزن بهتر ۱۲ | که بر ته دیگ چسپیده است بزور کفگیر جدا کنند ۱۲ | | | بروزن شریک ۱۲ | |
| دندان فریش و دندان فریز هر دو بیفا ۱۲ | بروزن و معنی دندان پریش که خلال و دندان پاک کن باشد ۱۲ | دندانه بروزن مردانه ۱۲ | کنگره هر چیز ۱۲ | دِندش بروزن رنجش ۱۲ | سخن گفتن باشد با کسی چنانکه در نیابد و بعربی رمز و ایما خوانند | دندان مُزد بضم میم و سکون زار معجمه و دال ابجد ۱۲ | نقد و جنسی که چون جمعی از فقرا و مساکین را مهمانی کنند بعد از خوردن طعام بایشان دهند ۱۲ |
| دوپیکر | برج جوزا ۱۲ | دودله | مشوش ۱۲ | دروا | معلق ۱۲ | دریخانه | دیوان خاص ۱۲ |

## باب الرا مهمله

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| رامنش بفتح میم و کسر نون و سکون سین قرشت ۱۲ | کریم طبع و سخا پیشه | راخ بروزن شاخ ۱۲ | غم و اندوه بسیار ۱۲ | راستاد بسکون سین مهمله ۱۲ بروزن بامداد ۱۲ | وظیفه و راتب ۱۲ | راستین بروزن آستین ۱۲ | حقیقی و واقعی ۱۲ |
| راش بروزن ماش ۱۲ | توده و انبار غله پاک شده و از کار برآورده ۱۲ | رافونه بروزن بابونه ۱۲ | پوونه ۱۲ | راف بروزن کاف ۱۲ | بسباسه ۱۲ | راکاره با کاف بروزن آواره ۱۲ | زن فاحشه و بدکاره |
| راموز با زاء هوز بروزن ناموس ۱۲ | کشتی بان و ناخدا ۱۲ | رامیار با یای حطی بروزن کامگار ۱۲ | شبان و گوسفند ۱۲ | راوش بفتح ثالث بروزن آتش ۱۲ | ستاره مشتری ۱۲ | راوک بروزن ناوک ۱۲ | صاف و لطیف و پالوده هر چیز و معرب آن راوق ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| راهب بروزن صاحب ۱۲ | زاهد و گوشه نشین ترسایان ۱۲ | ربوشه باشین قرشت ۱۲ | بروزن و معنی ربوسه که سرپوش و چادر و مقنعه و روپاک زنان باشد ۱۲ | رجاف بفتح اوّل بروزن طواف ۱۲ | آواز و صدای کوس و نقاره ۱۲ | رخت بروزن سخت ۱۲ | راست و درست باشد و بمعنی اسپ هم و پوشیدنی و اسباب خانه و بار و بنه و سامان را نیز گویند و غم و غصه هم و طعام و خورش یکسر و را هم گفته اند ۱۲ |
| راه واره بروزن گاهواره ۱۲ | ارمغان و راه آورد ۱۲ | رایکا بکسر تحتانی بروزن سالکان ۱۲ | محبوب و مطلوب ۱۲ | رخشا بفتح اوّل و سکون ثانی و ثالث بالف کشیده ۱۲ و بضم اوّل هم آمده ۱۲ | رخشان و تابان و درخشنده ۱۲ | رزبان بابای ابجد بروزن یزدان ۱۲ | باغبان ۱۲ |
| رزده بفتح اوّل بروزن زرده ۱۲ | مانده و کوفته شده و آزرده راه ۱۲ | رژد بزای فارسی بروزن وجد ۱۲ | بسیار خوار و حریص در همه چیز ۱۲ | رژه بزای فارسی بروزن رجه ۱۲ | ریسمانی که بنایان بر راستی آن دیوار سازند و ریسمانی که هر دو سر آن را بر جائی بندند و بران رخوت پوشیدنی و امثال آن اندازند هم گویند ۱۲ | رسانه باسین مهمله بروزن بهانه ۱۲ | حسرت و افسوس و تاسف ۱۲ |
| رستار بروزن دستار ۱۲ | مخفف رستگار است و نزد محققین صاحب | رسمو بروزن بدخو ۱۲ | زنبور عسل ۱۲ | رشیده بشین معجمه بروزن قصیده ۱۲ | ریشه دستار را گویند که بعضی آنرا شکرده باشند ۱۲ | رشنی باشین معجمه بروزن بشمی ۱۲ | خاکروب و خاکروبه کش ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | دولتی است که زخارف<br>دنیوی و تعلقات<br>صوری و معنی دامنگیر<br>حال او نه باشد ۱۲ | | | | | | |
| **رُغ**<br>بضم اوّل و غین معجمه<br>۱۲ | آروغ ۱۲ | **رفان**<br>بفتح اوّل بروزن<br>زیان ۱۲ | تشفیع و شفاعت کننده<br>۱۲ | **رفوشه**<br>باشین معجمه بروزن<br>سیوچیه ۱۲ | بازی و مسخرگی و ظرافت<br>باشد و بمعنی پی بردن<br>و یافتن و برچیدن هم<br>و عصیان و گناه را<br>نیز گویند ۱۲ | **رفه**<br>بفتح اوّل و ثانی ۱۲ | پرویین ۱۲ |
| **رقون**<br>با قاف بروزن زبون<br>و بضم اوّل هم آمده ۱۲ | حنا هندی مهندی<br>۱۲ | **رمش**<br>بفتح اوّل و کسر شین<br>قرشت بروزن<br>روش ۱۲ | تبدیل و بمعنی رسیدن<br>هم است ۱۲ | **رمشک**<br>با زا رفارسی بروزن<br>اندک ۱۲ | لغزیدن است اعم از آنکه<br>صوری باشد یا معنوی<br>و بمعنی گناه کردن و از<br>جای خود افکندن و<br>افتادن هم است ۱۲ | **رموان**<br>بفتح اوّل بروزن<br>زبون ۱۲ | بیعانه را گویند و<br>آن زری باشد<br>که پیش از کار کردن<br>بمزد دهند و زر را<br>نیز گویند که در عوض<br>متاع بشرط فروش<br>کردن داده باشند<br>چنانکه در خریده<br>دهند و انه بشرط<br>کار د ۱۲ |
| **رون**<br>بضم اوّل و ثانی<br>معروف بروزن نون<br>۱۲ | سبب و باعث باشد<br>چنانکه گویند رون<br>آن یعنی سبب آن<br>و باعث آن ۱۲ | **روان کرد**<br>بکسر کاف و سکون و<br>راو دال ابجد ۱۲ | ملکوت ۱۲ | **روائی**<br>بروزن هوائی ۱۲ | مجازی باشد و بمعنی<br>رواج و رونق داشتن<br>را نیز گویند ۱۲ | **روزمه**<br>با میم بروزن نوزده ۱۲ | تاریخ ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| روگاه<br>باکاف فارسی ۱۲ | دیباچهٔ کتاب و دست<br>بالای جامه هم و پیشوا<br>قوم و پیشوای امت<br>هم ۱۲ | رویز<br>بفتح اوّل بروزن تمیز<br>۱۲ | ظن و گمان است<br>چنانکه اگر گویند رویز<br>غالب چنین است<br>مراد آن باشد که ظن<br>غالب چنین است<br>۱۲ | ره انجام<br>بروزن سرانجام<br>۱۲ | زاد و راحلهٔ اسباب<br>سفر باشد از مرکب و غیره<br>و بعضی گویند مرکب<br>مطلقاً و پیک و<br>قاصد هم ۱۲ | ره آورد | سوغات و هر چیز<br>که کسی از جای<br>بیاید برای کسی<br>بیارد و اگر همه چند بیت<br>از نظم و نثر باشد<br>و آن را بعربی عراضه<br>گویند ۱۲ |
| رهی و رونده<br>بفتح اوّل و کسر ثانی<br>و سکون تحتانی<br>۱۲ | غلام و بنده و چاکر<br>و بمعنی این کس هم ۱۲ | ریشمال<br>باشین معجمه و با میم<br>بروزن پیرزال ۱۲ | دیوث و بی حمیت<br>در ریشمالی دیوثی و بی<br>حمیتی باشد ۱۲ | ریمن<br>بکسر اوّل و ثالث<br>بروزن چرکن ۱۲ | زخمی که پیوسته از آن<br>ریم و چرک آید ۱۲ | رده<br>بفتح اول و ثانی ۱۲ | صف و رسته<br>آدمی و حیوانات<br>دیگر و هر چیز که<br>در یک رسته<br>باشد همچو دندان و<br>دکان و درخت و امثال<br>آن ۱۲ |
| روستا | ده که مقابل شهر<br>است و جمعیت<br>و مجمع مردمان<br>باشد خواه<br>بجهت تماشا<br>باشد خواه<br>بجهت<br>کاری ۱۲ | رون<br>بفتح اوّل بروزن<br>چمن ۱۲ | امتحان و آزمایش<br>۱۲ | | | | |

# باب زای معجمه

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| **زاب**<br>بروزن باب ۱۲ | صفت ۱۲ | **زادخو**<br>باخای معجمه بروزن نازبو ۱۲ | پیر فرتوت سالخورده | **زاراغنگ**<br>باغین معجمه بروزن بالاتنگ ۱۲ | زمین سخت و بمعنی زمین ریگ بوم هم ۱۲ | **زاور**<br>بروزن باور ۱۲ | خادم باشد و ستاره زهره هم و قدرت و قوت و بزرگ و قوی هیکل و توانا و کنایه از دلیری و یارا هم باشد و چارپای سواری هم که بعربی راحله خوانند و زنده و سلامت را هم گفته اند ۱۲ |
| **زاغ**<br>بفتح ثالث بروزن ساغر و بضم ثالث هم ۱۲ | حوصله و چینه دان ۱۲ | **زاورفرتاش**<br>بفتح فا و رای قرشت و شین معجمه ۱۲ | متمتع الوجود چه زاور بمعنی متمتع و فرتاش بمعنی وجود باشد ۱۲ | **زاوش**<br>بضم واو بروزن خامش و بروزن خموش و خاموش هم آمده ۱۲ | کوکب مشتری و بروزن خاموش بمعنی عطارد هم گفته اند ۱۲ | **زبرفوف**<br>بفای مضموم و بواو و فا زده ۱۲ | دشنام و نفرین ۱۲ |
| **زبوز**<br>بروزن تموز ۱۲ | گرداب ۱۲ | **زبهر**<br>بکسر اوّل و فتح ها بروزن کشور ۱۲ | بیزار شدن پدر و مادر باشد از فرزند و بعربی عاق گویند ۱۲ | **زجال**<br>بفتح اوّل بروزن مجال ۱۲ | عنکبوت هندی مکڑی ۱۲ | **زخاره**<br>باخای معجمه بروزن شراره ۱۲ | شاخ درخت ۱۲ |
| **زور**<br>بکسر اوّل بروزن جگر ۱۲ | درخور و لایق و سزاوار ۱۲ | **زراه**<br>بروزن تباه ۱۲ | دریا و بعربی بحر خوانند ۱۲ | **زرواس**<br>بروزن کرباس ۱۲ | سخاوت ۱۲ | **زربوه**<br>بفتح اوّل و رابع ۱۲ | ناچیز گشتن از خود باشد و آنرا بعربی فنا فی الله خوانند ۱۲ |

[illegible]

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| **زریون**<br>بروزن گردون | سبز و خرم و بمعنی گل شقایق هم و نیز بمعنی زر و رنگ هم آمده ۱۲ | **زشش**<br>بفتح اوّل و سکون شین قرشت ۱۲ | چه باشد چنانکه گویند زشش یعنی چه بگویم و زشش آن و زشش این یعنی چه آن و این ۱۲ | **زغم**<br>بضم اوّل و فتح ثانی و سکون میم ۱۲ | زور و تعدی و زیادتی ۱۲ | **زفاک**<br>بفتح اوّل بروزن هلاک ۱۲ | ابر بارنده ۱۲ |
| **زکاب**<br>بفتح اول بروزن صواب ۱۲ | مرکب سیاهی که در دوات کنند ۱۲ | **زلفه**<br>بفتح اوّل و ثانی و ثالث | کوچه تنگ و تاریک ۱۲ | **زکیف**<br>بروزن حریف ۱۲ | ترس و بیم ۱۲ | **زندآور**<br>بروزن گنج آور ۱۲ | حلال که نقیض حرام است ۱۲ |
| **زندش**<br>بروزن رنجش ۱۲ | تحیت و درود و سلام ۱۲ | **زنند**<br>بروزن سمند ۱۲ | آراسته و آرایش ۱۲ | **زوخ**<br>بروزن شوخ ۱۲ | ثولول هندی مسا ۱۲ | **زوزه**<br>بروزن کوزه ۱۲ | گریه و مویه و نوحه ۱۲ |
| **زوغ**<br>بروزن دوغ | نهر و رودخانه ۱۲ | **زون**<br>بروزن چون ۱۲ | حصه و بهره و قسمت ۱۲ | **زهشت**<br>بروزن بهشت ۱۲ | دم و نفس | **زهنجه**<br>بروزن شکنجه ۱۲ | ریاضت و سختی و آزار ۱۲ |
| **زهش**<br>بکسر اوّل و ثانی و سکون شین قرشت ۱۲ | چشمه و موضع جوشیدن و برآمدن آب از چشمه و صفت و تحسین هم هست ۱۲ | **زه و زاد**<br>بکسر اوّل و زا رهوز بالف کشیده و بدال مهمله زده ۱۲ | زن و فرزند و اهل و عیال و نسل ۱۲ | **زی**<br>بکسر اوّل ۱۲ | اندازه و حد و بمعنی سوی و جانب و نزدیک هم هست ۱۲ چنانکه گویند زی فلان یعنی طرف فلان و سوی فلان و جانب فلان و نزدیک فلان ۱۲ | **زیلو**<br>بکسر اوّل و ثانی مجهول بروزن نیکو و بفتح اوّل هم آمده ۱۲ | پلاس و گلیم و شطرنجی ۱۲ |
| **زلوار**<br>با ثانی مجهول بروزن دیوار | ثبوت و مساوی بودن و برابری ۱۲ | **زفو**<br>بضم اوّل و ثانی بواو کشیده ۱۲ | زبان ۱۲ | **زلف خطا**<br>بکسر ثالث ۱۲ | خطا و گناه و تقصیر ۱۲ | **زنجک**<br>باجیم فارسی بروزن زردک ۱۲ | زن فاحشه و قحبه ۱۲ |
| **زندلاف**<br>بالام ۱۲ | بروزن و معنی زندباف که مجوس و مرغان خوش آواز و بلبل باشند ۱۲ | **زلشت**<br>بکسر اوّل و ثانی بروزن بهشت | دیدن و بعربی رویت خوانند ۱۲ | | | | |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | **باب زاے فارسی** | | | | |
| ژاغر بروزن لاغر ۱۲ | چینه دان مرغان ولیعری حوصله خوانند ۱۲ | ژاو بسکون واو ۱۲ | خالص خلاصه هر چیز ۱۲ | ژخار بکسر اول بروزن نشکار ۱۲ | بانگ ونعره وسختی هم ۱۲ | ژد بفتح اول وسکون ثانے ۱۲ | مطلق صمغ وآن چیزی است چسپنده که از ساق درخت برمی آید ۱۲ |
| ژرد بروزن زرد ۱۲ | بسیار خوردن و پرخوری ۱۲ | ژف بفتح اوّل ۱۲ | ترکه نقیض خشک باشد ۱۲ | ژکس ن بفتح اوّل وثانی بروزن قفس ۱۲ | این لفظ در مقام معاذالله گفته می شود یعنی در جائی که عربان معاذالله گویند فارسیان ژکس خوانند ۱۲ | ژکفر بروزن جعفر ۱۲ | شکیبا یعنی صبور وژکفری شکیبائی باشد ۱۲ |
| ژکور بفتح اوّل بروزن صبور ۱۲ | بخیل خسیس سفله وپیچیده وگرفته باشد و دزد وقطع الطریق هم ۱۲ | ژنگدان بروزن سنگدان ۱۲ | ژنگ وژنگه وجلاجل باشد ۱۲ | ژنگله بروزن زنگله ۱۲ | سمی که شگافته باشد همچو سم آهو وگاو وگوسفند ومانند آن ۱۲ | ژنه بفتح اوّل وثانی ۱۲ | نیش سوزن و نیش جانوران گزنده مانند زنبور وپشه وامثال آن ۱۲ |
| ژوژ بااول بثانے رسیده وبزار فارسے زده ۱۲ | خارپشت ۱۲ | ژول باثانی مجهول بروزن غول ۱۲ | چین وشکنج و ناهمواری ۱۲ | ژوله بضم اوّل بروزن لوله ۱۲ | چکاوک ۱۲ | ژومیده بامیم بروزن ژولیده ۱۲ | کشت وزراعت آب زده ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| ژون بروزن نون ۱۲ | بت لعبت صنم خوانند ۱۲ | ژرف بروزن حرف ۱۲ | عمیق مطلقاً خواه دریا خواه چاه و خواه رودخانه و حوض و امثال آن و کنایه از احتیاط نمودن و نظر بدقت کردن و غور ۱۲ | ژغار بفتح اول بروزن تغار ۱۲ | گیاهی که بدان جامه رنگ کنند و سختی و آواز بلند و فریاد و سهمناک هم ۱۲ | ژغاو بفتح اول و ثانی بالف کشیده و بواو زده ۱۲ | زن فاحشه و قحبه و قحبه خانه هم ۱۲ |
| ژغند بروزن کمند ۱۲ | آواز بلند مهیب و سهمناکی که سباع و بهایم بوقت گرفتار شدن در دام کنند و سختی هم ۱۲ | ژفک بفتح اول بروزن اشک ۱۲ | چرک کنجهای چشم خواه تر و خواه خشک هندی میل آنکهه کا ۱۲ | ژند بفتح اول بروزن چند ۱۲ | پاره و خرقه کهنه هم و آتش زنه و چقماق هم و نام کتاب زردشت ۱۲ | ژواغار باغین معجمه بروزن هوادار ۱۲ | نام یکی از بت پرستان ۱۲ |
| ژابیژ بابای ابجد و زای فارسی بروزن فالیز ۱۲ | دارویی است که آنرا بوی مادران گویند و سرشک آتش هم و آن قطرهاست که از هیزم تر وقت سوختن می چکد بعضی گویند که شراره آتش هم است ۱۲ | ژژ بکسر اول و سکون ثانی و زای فارسی ۱۲ | مردار و پلشت و نجس ۱۲ | ژیوه بروزن میوه ۱۲ | سیماب هندی پاره ۱۲ | ژیر بکسر اول بروزن شیر ۱۲ | بمعنی ازیر است که آبگیر و تالاب و گوی باشد که آب باران وغیره در آن جمع شود ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| ژکاره بروزن هزاره ۱۲ | مردم لجوج وگران و ستیزه کار وستهنده ۱۲ | ژنده بروزن خنده ۱۲ | بمعنی ژنداست که خرقه وپاره وکهنه باشد وهر چیز بزرگ وعظیم ومهیب را نیز گویند همچو ژنده فیل یعنی فیل بزرگ ۱۲ | ژوپ بباء فارسی ۱۲ | ضرب از دستبنو ۱۲ | ژغاره بفتح اوّل بروزن کناره ۱۲ | نان ارزن باشد وسرخی وغازه و گلگونه هم ونان حیوانات عموماً ونام گاو خصوصاً و بمعنی فریاد وفغان هم ۱۲ |

## باب سین مهمله

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| ساچی باجیم فارسی بروزن کاجی ۱۲ | سفید باشد که بعربی بیاض خوانند ۱۲ | سات باتای قرشت بروزن مات ۱۲ | خوابیدن وخواب کردن ۱۲ | ساس بروزن پاس ۱۲ | لطیف و پاکیزه باشد و غسک هندی کهٹمل هم ۱۲ | ساسی بکسر ثالث بروزن عاصی ۱۲ | گدا وگدائی کننده وگدائی کردن ۱۲ |
| سالوک بسکون کاف ۱۲ | دزد وراهزن وخونی ۱۲ | ساماخچه باخای معجمه بروزن بازارچه ۱۲ | سینه بند زنان ۱۲ | سامندر وسامندل بفتح ثالث بروزن آهنگر ۱۲ | سمندر که مرغیست آتشین ۱۲ | سامگیس بکسر کاف بروزن باورغیس ۱۲ | بزرگ وشریف ۱۲ |
| سامه بروزن نامه ۱۲ | عهد وپیمان وسوگند باشد وقرض ووام هم وخاصه وخصوص باشد وجای امن وامان وپناه هم ۱۲ | سامیز بروزن کاریز ۱۲ | فسان وآن سیلی که بدان کارد وغیره تیز کنند ۱۲ | ساویز باواو بروزن کاریز ۱۲ | شخصی خوش خلق نیک خو باشد ۱۲ | سباروک باراء مهمله بواو کشیده وبکاف زده ۱۲ | کبوتر بعربی حمام خوانند ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| سنبج بکسر اوّل وفتح بای ابجد وسکون خار نخذ ۱۲ | نمک را گویند مطلقاً خواه در آدمی باشد خواه در طعام ۱۲ | سبز پری بروزن چرخ گری ۱۲ | فصل ربیع که بهار است ۱۲ | سبغانه بفتح اوّل وغین معجمه بروزن ستانه ۱۲ | بیعانه وآن زری باشد که پیش از کار کردن بمزدور دهند ۱۲ | سبکاد با کاف بروزن بغداد ۱۲ | سر کوه وقله کوه و فرق سر هم ۱۲ |
| سبیوس بکسر اوّل وسکون ثانی وتحتانی بواو کشیده وبشین قرشت زده ۱۲ | تخم اسبغول ۱۲ | سپاوه بکسر اوّل وفتح واو بروزن سپایه ۱۲ | فر وشکوه ونشان و شوکت ۱۲ | سپتاک بکسر اوّل ونون فوقانی بالف کشیده بروزن تریاک ۱۲ | سفید آب که زنان بر رو مالند ونقاشان ومصوران بکار برند ۱۲ | سپسار بکسر اوّل وسکون ثانی وسین مهمله بروزن بسیار ۱۲ | دلال ولعربی سمار خوانند ۱۲ |
| سپندار بکسر اول بروزن نشکم دار ۱۲ | شمع ونام پسر گشتاسپ ومخفف اسپندار هم هست و آن بودن آفتاب باشد در برج حوت | سپهرار بروزن گرفتار ۱۲ | کرهٔ آتش ۱۲ | سپی بفتح اوّل بروزن صفی بکسر اوّل هم ۱۲ | مخفف سپید ۱۲ | سپیدپا | مبارک قدم وخجسته پی ۱۲ |
| سپیدبر بفتح بای ابجد بروزن سپیدگر ۱۲ | فصل تابستان ۱۲ | سپیل بروزن اصیل ۱۲ | آواز ونوای مرغان لیب بصفیر خوانند ۱۲ | ستاوه بفتح بروزن کجاوه ۱۲ | مکر وفریب وحیله وخدعه ۱۲ | ستخنه بکسر اول وفتح ثانی وسکون ثالث وسین مهمله مفتوح ۱۲ | غربال هندی چلنی |
| ستر سا بروزن فلک سا ۱۲ | حس باشد وجمع آن حواس وستر سای بمعنی حسی ۱۲ | ستر کش بضم اول وثانی و کسر کاف وسکون شین قرشت ۱۲ | بر آشفتن وجلال که در مقابل شگفتن وجمال باشد ۱۲ | ستروک بفتح اوّل بروزن مسروک ۱۲ | مردم بی مایه وبیکاره وبدخو وخشمناک ودزد پیشه وهرزه گوی | سترون بفتح اوّل وواو بروزن قلمزن با اوّل و ثانی مضموم هم آمده ۱۲ | زن نازائیده و عقیمه وزنی را نیز گویند که بیش از یکفرزند نزائیده باشد ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| ستوسر بفتح اوّل و سین مهمله بروزن کبوتر ۱۲ وستوسه بفتح اوّل و سین مهمله بروزن و بوسه ۱۲ | عطسه هندی چهینک ۱۲ | ستیخ بکسر اوّل و ثانی و سکون تحتانی مجهول و خای شخذ ۱۲ | هر چیز بلند و راست همچو ستون و قامت مردم و بمعنی راستی و بلندی هم و راست ایستاده و سرکوه و قلعه کوه هم ۱۲ | سج نے بفتح اوّل و سکون ثانی | رخساره ۱۲ | سجا بفتح اوّل و ثانی بالف کشیده ۱۲ | عنوان کتاب و نامه ۱۲ |
| سجام بروزن عوام ۱۲ و با غین قرشت هم آمده | سرمای سخت ۱۲ | سجاهر بفتح اول و ها بروزن سراسر ۱۲ | قرین و شبیه و نظیر و مانند ۱۲ | سخاخ بفتح اوّل و ثانی بالف کشیده و خای معجمه ۱۲ | زمین نرم ۱۲ | سخش بفتح اول بروزن رخش | کهنه پوستین و کهنه جامه و کهنه کلاه و امثال اینها ۱۲ |
| سخلات بفتح اوّل و سکون آخر بروزن اخلاط ۱۲ | گل یاسمین که یاسمین سفید و کبود باشد ۱۲ | سخون بفتح اوّل و ضم ثانی و واو و نون هر دو ساکن ۱۲ | سخن ۱۲ | سدکاه | بروزن و معنی درگاه ۱۲ | سدکیس باکاف و تحتانی مجهول بروزن تقدیس | قوس قزح و حرف آخر معجمه هم آمده ۱۲ |
| سراغج بفتح و ضم غین معجمه و سکون جیم ۱۲ | گیسوپوش زنان ۱۲ | سراکوفت بضم کاف و سکون واو و فا و تای قرشت ۱۲ | سرزنش و طعنه ۱۲ | سراگون باکاف بروزن فلاطون ۱۲ | سرنگون ۱۲ | سرای سپنج | خانه علفی که بر کنار فالیز و کشت و زراعت سازند و کنایه از دنیا و روزگار هم |
| سرپاش بابای فارسی بروزن پرخاش ۱۲ | گرز گران | سرخش بروزن زرنخش | حصه و نصیب و قسمت و بهره باشد و کنایه از شخص گذشته و صاحب همت هم ۱۲ | سرداب بروزن زرداب ۱۲ | خانه که در زمین سازند ۱۲ | سرغج بکسر غین معجمه و سکون جیم فارسی ۱۲ | کاسه چوبین ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| سرغنه بفتح نون بروزن اجینه ۱۲ | عظیم و بزرگ دهی یا رستا ۱۲ | سرشکون بفتح واو و سکون نون ۱۲ | پرده که در شب زفاف پیش عروس آویزند ۱۲ | سرلاب بضم اول و لام الف بروزن مرغاب | مخفف اصطرلاب و آن آلتی باشد که منجمان را از جهت ارتفاع گرفتن آفتاب و ثوابت و کار دیگر ۱۲ | سرماهی بروزن خرماهی ۱۲ | ماهیانه و مقرری باشد که در هر سر ماه به نوکر و امثال آن دهند و آن را بعربی مشاهره خوانند |
| سرموتک با تای قرشت بروزن رنجورک ۱۲ | آشوب و شور و غوغا ۱۲ | سروا بروزن پروا ۱۲ | حدیث و سخن باشد و افسانه دروغ و شعر هم ۱۲ | سرواد بروزن فرهاد ۱۲ | کلام منظوم و شعر و افسانه و افسون ۱۲ | سرویسه بفتح اول و تحتانی مجهول بروزن نوکیسه ۱۲ | قوس قزح و مهرهای سنگین هم ۱۲ |
| سزگی بفتح اول و سکون ثانی و کاف فارسی بتحتانی رسیده ۱۲ | سختی و رنج و آزار ۱۲ | سغده بفتح اول و غین معجمه بروزن سعاده ۱۲ | آماده و مهیا ۱۲ | سغدیانه بفتح اول و کسر دال ابجد بروزن تبکیانه ۱۲ | پیمانهٔ شراب ۱۲ | سفاهن بفتح اول و هاء هوز بروزن فلاخن ۱۲ | شانهٔ زلف و گیسو ۱۲ |
| سفرنگ بفتح اول بروزن خرچنگ ۱۲ | تفسیر یعنی معانی و شرحی که بر کلام خدا نویسند ۱۲ | سفیدبری بفتح بای ابجد و رای مهمله بتحتانی رسیده ۱۲ | فصل خریف که موسم خزان باشد ۱۲ | سکافره بضم اول و ثانی بالف کشیده و بفا زده و فتح رای قرشت و سکافه بضم اول و فتح فا | زخمه سازندها را گویند و بعربی مضراب خوانند و آن در قانون و رباب استخوانی است که بر دست گیرند و در عود و طنبور ناخن دست باشد ۱۲ | سکند با کاف تازی بروزن فگند ۱۲ | جماع و مباشرت ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| سلجن<br>بفتح اوّل وجیم بوزن مخزن ۱۲ | بی شرمی کردن و سخنان درشت بر روی مردم گفتن باشد ۱۲ | سمراو<br>بروزن فرهاد ۱۲ | وهم وفکر وخیال ۱۲ | سمیز<br>بفتح اوّل بروزن عزیز | دعا که در برابر نفرین باشد ۱۲ | سنکاش<br>با کاف فارسی بروزن پرخاش ۱۲ | رشک وحسد ۱۲ |
| سنگول<br>با کاف فارسی بروزن معقول ۱۲ | مطلق ضروریات یعنی هر چیزیکه درکار باشد وضروری بود ۱۲ | سولیس<br>بفتح اوّل وثالث مجهول بروزن خسیس ۱۲ | آگاه نبودن است ولعربی غفلت خوانند ۱۲ | سومه<br>بضم اوّل وفتح میم ۱۲ | انتها وحد وطرف ۱۲ | سهمیت<br>بفتح اوّل وثانی بتحتانی رسیده بفوقانی زده ۱۲ | عمارت عالی ۱۲ |
| سیلانه<br>بکسر اوّل بروزن دیوانه ۱۲ | عناب وآن میوه ایست که در دوا بکار برند ۱۲ | سیمراخ<br>با رای مهمله بالف کشیده وبخای معجمه زده ۱۲ | چیزی از خدا تعالی خواستن باشد ۱۲ | سیج<br>بکسر اوّل ۱۲ | جلاجل وف ودایره را گویند هندی جهانج ۱۲ | سفته [۵]<br>بفتح اوّل بروزن هفته ۱۲ | آنست که کسی بطریق عاریت یا قرض در عوض چیزی دیگر بگیرد تا در شهر دیگر باز دهد ۱۲ |
| ساو<br>بروزن گاو ۱۲ | باج وخراج ۱۲ | ساچمه | چهرا ۱۲ ازدستنبو ۱۲ | سپهبد<br>سپهری | مریخ ۱۲ دستنبو ۱۲ | | |

## باب شین معجمه

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| شابود<br>بفتح واو بروزن چابر قدر ۱۲ | هاله وطوق وخرمن ماه ۱۲ | شادخواست<br>با واو معدوله بروزن بازخواست ۱۲ | شوق واشتیاق ۱۲ | شادیچه<br>بروزن بازیچه ۱۲ | بالاپوش ولحاف ۱۲ | شارسان<br>با سین مهمله بروزن خاکدان ۱۲ | شهر وشهرستان |

[۵] یعنی دستمالات [illegible] دران سودای [illegible] شدگان باشد و یعنی [illegible] باشد [illegible] بضم اوّل [illegible] باشد [illegible] ۱۲

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| **شارستان** بروزن نارستان ۱۲ | شهر و شهرستان و نام کتابی از تصنیفات فرزانه بهرام و کوشک و عمارتی را نیز گویند که اطرافش بساتین باشد ۱۲ | **شاره** بفتح ثالث ۱۲ | هندی چیره و چادر رنگین و بغایت نازک هم که بیشتر زنان هندوستانی جامه کنند و جامه فانوس نیز سازند ۱۲ | **شاشنگ** با نون بروزن آهنگ | رباب و بمعنی تهوهم آمده ۱۲ | **شاشوله** بفتح لام بروزن تاتوله و **شاغوله** با غین معجمه ۱۲ | شمله و علاقه دستار و امثال آن ۱۲ |
| **شاکار** بروزن باکار ۱۲ | بیگار را گویند و آن کار فرمودن بزور که مردم را کار فرمایند و مزدوری و اجرت ندهند ۱۲ | **شال ده** بسکون لام و فتح دال ابجد ۱۲ | اساس و بنیاد دیوار و عمارت ۱۲ | **شالنگی** بفتح ثالث بروزن نارنگی ۱۲ | ریسمان تابنده و موتاب را گویند و آن شخصی باشد که بجهت خیمه و امثال آن ریسمانی بتابد و آنرا بعربی نواف خوانند ۱۲ | **شامه** بروزن جامه ۱۲ | مقنعه و روپاکی که زنان بر سر کنند ۱۲ |
| **شانک** بروزن ناوک ۱۲ | سنگدان و چینه دان مرغان ۱۲ | **شاونی** بسکون ثالث و نون به تحتانی کشیده ۱۲ | چادری که بر روی گهواره اطفال پوشند و بعربی معوز خوانند ۱۲ | **شایه** بروزن مایه ۱۲ | میوه و ثمر ۱۲ | **شبابوز** با نون بروزن پلادوز و بروزن کلانیز هم آمده ۱۲ | شب‌پره هندی چمگادر ۱۲ |
| **شبت** بکسر اول و سکون ثانی و فوقانی و بکسر اول و ثانی هم ۱۲ | دالان و دهلیز خرد و کوچک باشد و ستنی را نیز گویند که در راست کنند ۱۲ | **شب چک** بکسر ثانی و جیم فارسی و سکون کاف و با جیم ابجد هم بنظر آمده ۱۲ | شب برات زیرا که چک بمعنی برات باشد ۱۲ | **شبست** بکسر اول و ثانی و سکون سین مهمله و فوقانی ۱۲ | چیزی که بر طبع گران و ناخوش آید ۱۲ | **شبگرو** بفتح کاف فارسی ۱۲ | ماه و قمر و کوتوال و شبرو هم ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| شتبیم<br>بروزن ندیم ۱۲ | گریختن هندی بهاگنا<br>۱۲ | شتپ<br>بفتح اول و سکون<br>بای فارسی ۱۲ | جهنده و خیز کننده باشد<br>و بمعنی نرد و جلد هم ۱۲ | شتاغ<br>بکسر اول و تای قرشت<br>بروزن چراغ ۱۲ | هر زن فقیر در هند و ماده<br>هر حیوانی که شیر بسیار<br>دهد ۱۲ | شتاه<br>با تای قرشت بروزن<br>نگاه ۱۲ | نشادری و آبی درزی<br>هندی بیرنا ۱۲ |
| شتفت<br>بکسر اول و فتح<br>تای قرشت<br>و سکون فا و<br>فوقانی و بکسر اول<br>و ثانی هم ۱۲ | بلندی و علو و سقف<br>خانه و پوشش هر<br>چیز عموماً و پوشش<br>خانه و عمارت و امثال<br>آن خصوصاً | شتخانه<br>بضم اول بروزن فلانه<br>۱۲ | شهاب بعضی گویند آتش<br>است که ملائکیان<br>بحکم حق سبحانه از کرهٔ<br>ناری برآورده برای<br>رجم شیاطین زنند<br>۱۲ | شتخکاسه<br>با کاف بروزن<br>چلپاسه ۱۲ | تگرگ و ژاله هندی<br>اولا | شتخن<br>بروزن چمن ۱۲ | خراش و خلیدن و<br>فرو رفتن چیزی باشد |
| شتپ<br>بفتح اول و سکون ثانی<br>و بای فارسی<br>۱۲ | جهنده و خیز کننده و<br>غیبت که مقابل<br>حضور است هم ۱۲ | شتستگانی<br>بکسر اول و سکون<br>سین مهمله و فوقانی<br>و کاف فارسی بالف<br>کشیده و نون بتحتانی<br>رسیده ۱۲ | بنیاد و پی عمارت<br>و اساس ۱۲ | شتسن<br>بفتح و سکون آخر که<br>نون باشد و حرکت<br>ثانی مجهول ۱۲ | صدف را گویند که گوش<br>ماهی باشد و نام میوه انیز<br>گفته‌اند مطلقاً یعنی<br>هر چیز که آن نمو کند<br>و ببالد و نی شکر<br>هم و بمعنی خار [illegible]<br>هم هست و بچه دان<br>هم ۱۲ | شتغا<br>بفتح اول و غین معجمه<br>بالف کشیده بروزن<br>غذا و بضم اول هم ۱۲ | ترکش و نزد آن<br>بعضی بمعنی جعبه خوانند<br>۱۲ |
| شتغر بغر<br>بفتح اول و غین معجمه<br>دوم بروزن شکر بکر ۱۲ | پراگنده و پریشان ۱۲ | شتفتانج و<br>شنفتانج | هندی جنتری ۱۲ | شتف<br>بفتح اول و سکون<br>تانی ۱۲ | شتپ ۱۲ | شتفوده<br>بضم اول بروزن<br>کشوده ۱۲ | هفته که او شنبه تا جمعه<br>باشد ۱۲ |
| شتقتر<br>بکسر اول فتح قاف و<br>سکون رای قرشت ۱۲ | لاله و بعربی شقایق<br>النعمان خوانند<br>۱۲ | شتقق<br>بروزن شفق ۱۲ | دست بهم زدن<br>باصول چنانکه صدای<br>از آن بلند شود هندی تال<br>۱۲ | شتکافه<br>با کاف تازی بروزن<br>قیافه ۱۲ | زخمه و مضراب یعنی<br>گهواره هم ۱۲ | شتکافه زن | سازنده و مطرب ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| **شکرش** بفتح اوّل وکسر ثالث بروزن وُرزش ۱۲ | بدنامی ۱۲ | **شِکنه** بکسر اول وفتح ثانی ونون ۱۲ | عشوه وکرشمه وغنج ودلال باشد وبمعنی شنجو هم وآن خار پشتی است که خارهای خود را مانند تیر اندازند ۱۲ | **شکوب** بضم اوّل بروزن غروب ۱۲ | دستار ومندیل ۱۲ | **شگاله** بفتح نون وکاف فارسی بروزن حواله ۱۲ | تمام وهمه ۱۲ |
| **شلفینه** بفتح اوّل بروزن چرمینه وبضم اوّل هم ۱۲ | فرج زنان وموضع جماع ایشان ونام کتابی هم که آنرا الفینه وشلفینه خوانند ۱۲ | **شلتوک** باواو مجهول بروزن مفلوک ۱۲ | برنجی که هنوز از پوست برنیاورده باشد وبهندی شالی خوانند ۱۲ | **شلف** بفتح اوّل وسکون ثانی فا ۱۲ | زن بدکاره وفاحشه ونام رودخانه ایست درزمین افریقیه ۱۲ | **شلوک** بفتح اوّل وضم ثانی وسکون واو وکاف ۱۲ | زلو هندی جونک ۱۲ |
| **شله** بفتح اول وثانی مخفف ۱۲ | کشتن قاتل در عوض مقتول وبعربی قصاص خوانند ۱۲ | **شلیخ** بفتح اوّل وثانی بتحتانی کشیده وبخاء معجمه زده ۱۲ | صدا وآواز ۱۲ | **شماغنده** باغین معجمه بروزن پراگنده ۱۲ | هرچیز بدبوی عموماً وزن بدبوی ومتعفن خصوصاً | **شمال** بکسر اوّل بروزن نهال ۱۲ | خوبی ذات وسرشت نیکو ۱۲ |
| **شماله** بروزن حواله ۱۲ | مطلق شمع خواه از موم ریخته باشند وخواه از پیه ونوعی از برنج خوردنی هم ۱۲ | **شمپوری** باباء فارسی بروزن رنجوری ۱۲ | قسری که نقیض طبعی باشد ۱۲ | **شمرش** بضم اوّل وثانی وکسر را وسکون شین قرشت ۱۲ | فرض وتقدیر ودر جائی استعمال کنند که عربان بالفرض والتقدیر گویند ۱۲ | **شملیز** بروزن پرهیز ۱۲ | بمعنی شملید که حلبه باشد بهندی میتهی ۱۲ |
| **شمن** بروزن چمن ۱۲ | بت پرست ۱۲ | **شنب** بفتح اول وسکون نون وباء ابجد ۱۲ | گنبد ۱۲ | **شنبد** بکسر باء ابجد بروزن مسجد ۱۲ | شنبه که روز اوّل هفته باشد ۱۲ | **شنج** بفتح اوّل وسکون نون وجیم ۱۲ | بمعنی کوه وزمینی که بنهایت سخت بود ودرشکستی وناهمواری وسنگ داشته باشد ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| شنند بروزن تنند ۱۲ | ستنا مر بزبان پنجابی جو پنج ۱۲ | شندف بروزن اشرف ۱۲ | ضبل و دما مه دهل و نقاره بزرگ ۱۲ | شنکول بروزن مقبول ۱۲ | شوخ و ظریف و زیبا باشد ۱۲ | شنوشه بفتح اول و ثانی بواو کشیده و شین معجمه ۱۲ | علم هندی چهینک ۱۲ |
| شوا بفتح اول و ثانی بے تشدید بالف کشیده ۱۲ | کرو بعربی سم خوانند هندی بهرا ۱۲ | شوره بفتح اول و ثالث ۱۲ | خجلت و خجالت ۱۲ | شولان بفتح اول بروزن جولان ۱۲ | کمند ۱۲ | شوند بفتح اول و ثانے و سکون نون و دال ابجد ۱۲ | باعث و سبب و ماده هر چیز ۱۲ |
| شونست بضم اول و کسر ثالث یعنی نون و سکون سین مهمله و فوقانی ۱۲ | فسون و علاج ۱۲ | شوه باخفای هاے هوز ۱۲ | سبب و باعث و ماده ۱۲ | شویست بفتح اول و ثانی به تحتانے کشیده و بسین مهمله و فوقانے زده ۱۲ | پراگندگی و پریشانی ۱۲ | شهند بروزن سمند ۱۲ | بهبودی و نیکی ۱۲ |
| شهنکانه بروزن جستم خانه ۱۲ | ژاله و تگرگ ۱۲ هندی اولا | شیار سپهبد | روان بخش که بعربی روح القدس خوانند ۱۲ | شیدان بکسر اول بروزن شیلان ۱۲ | خوان طعام و نعمت ۱۲ | شیشله بفتح ثالث و لام ۱۲ | سست و بی قوت باشد و دست و پای سست و بی قوت هم و بعربی شل خوانند یعنی لنجا ۱۲ |
| شیناب بانون بروزن بیتاب ۱۲ | شناو آب ورزی ۱۲ | شیک بکسر اول و سکون ثانی و کاف ۱۲ | شل یعنی دست و پای که در آن گرانی و قدرت رفتار نباشد ۱۲ | شیبا بروزن زیبا ۱۲ | مار افعی ۱۲ | شیب و تیب بافوقانے به تحتانی رسیده و بباے ابجد زده ۱۲ | مدهوش و سرگشته و شتاب زده ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| شیان بکسر اوّل بروزن سیان وبفتح اول هم ۱۲ | جزا و پاداش و مکافات نیکی و بدی هر دو باشد و نام داروی هم هست که آن را خون سیاوشان گویند و بعضی دم الاخوین خوانند ۱۲ | شهریر بروزن تقریر ۱۲ | شهریور که ماه ششم شمسی باشد و نام روز چهارم است از هر ماه شمسی ۱۲ | شوان | بروزن و معنی شبان ۱۲ | شهرکیا | حاکم ۱۲ از دستنبو ۱۲ |

## باب غین معجمه

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| غار وغور با غین معجمه بروزن مار و مور ۱۲ | هرج و مرج و آشوب و فتنه ۱۲ | غاشش بروزن فاشش ۱۲ | دوست دارنده بغایت یعنی عاشقی که عشق آن بدرجهٔ اعلی رسیده باشد و خوشهٔ انگور نارسیده هم و غوره و خیاره باشد که برای تخم نگاه دارند و کج سلیقه و کم ادراک و کند طبع و کند ذهن و شور و غوغای سخت هم ۱۲ | غاک بروزن چاک ۱۲ | صدا و آواز و بانگ کلاغ باشد و فتنه و آشوب هم ۱۲ | غاوشو بضم واو و سکون شین قرشت بواو کشیده ۱۲ | عاشقی که عشق او بدرجهٔ کمال و اعلی رسیده باشد و خیار بزرگ که برای تخم نگاه دارند و خوشهٔ انگور نارسیده و غوره هم ۱۲ |
| غباد بضم اول بروزن گشاد ۱۲ | ابداع که نو آوردن و نو ساختن و شعر نو گفتن است و مردم | غبب بفتح اوّل و ثانی بروزن ادب ۱۲ | غبغب ۱۲ | غت بضم اوّل و سکون تای قرشت و بفتح اوّل هم ۱۲ | جاهل و احمق و ابله و نادان ۱۲ | غتضره بضم اوّل و فتح رای قرشت بروزن تبکده ۱۲ | بمعنی غتفره است که نادان و جاهل و احمق و ابله باشد |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | برحق هم یعنی در فعل حق طرف نقیض را نگیرد و جانب کسی را ملاحظه نکند و روی نه بیند و آنچه حق است بعمل آورد ۱۲ | | | غنتفر بضم اول وفتح فا بروزن دختر ۱۲ | | | وزنا کننده وزانی و پلید طبع هم ۱۲ |
| غدر بفتح اول و دال ابجد بروزن خدر ۱۲ | جبه جامه و سلاح جنگ ۱۲ | غدغن بفتح اول وثانی وغین معجمه ونون ساکن ۱۲ | شتاب وتاکید و بمعنی اضطراب هم ۱۲ | غرا بضم اول ۱۲ | هر چیز که متصف بسفیدی وروشنی باشد و آفتاب را نیز گویند بسبب روشنائی ۱۲ | غرمنده بروزن شرمنده ۱۲ | قهرآلود وخشمناک ۱۲ |
| غربد بفتح اول وبای ابجد بروزن فرقد ۱۲ | دختری که چون بشوهر دهند ظاهر شود که بکارت ندارد ۱۲ | غراونگ بفتح اول وهمزه وراء مهمله وسکون ثانی وواو ونون وکاف فارسی ۱۲ | بسیار بزرگ وبعربی اعظم خوانند ۱۲ | غریب بفتح اول بروزن ترتیب ۱۲ | نوعی از انگور سیاه ۱۲ | غرو بفتح اول وسکون ثانی بروزن سرو ۱۲ | خانه تابستانی را گویند ۱۲ |
| غرنچی بانون وجیم فارسی بروزن درویشی ۱۲ | سرما و زمستان سخت ۱۲ | غرویزن | بروزن و معنی پرویزن و آن آلتی باشد که بدان آرد و امثال آن بیزند و بعربی غربال و بهندی چلنی خوانند ۱۲ | غریز بروزن تمیز ۱۲ | حلم و بردباری باشد که ترک انتقام است از بدی ۱۲ | غرزینگ بازای فارسی بروزن پرپرنگ ۱۲ | گل ولای سیاهی که در بن حوضها وتالابها وجویها می باشد ۱۲ |
| غفت بروزن صفت ۱۲ | موی درهم پیچیده و مجعد ۱۲ | غفوده بضم اول بروزن گشوده ۱۲ | ایام هفته باشد که از اول روز شنبه است تا آخر روز جمعه ۱۲ | غلبکن بفتح اول وبای ابجد وکاف بروزن نسترن ۱۲ | دری مشبکه دار که در پیش درها نصب کنند و دری را نیز | غلنج بکسر اول وغین معجمه وسکون ثانی وجیم فارسی | جنبانیدن انگشتان باشد در زیر بغل وپهلوی آدمی تا بخنده درآید ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | گویند که از چوب دنی سازند و در روستاها بر در های باغها آویزند و از پس آن نگاه کنند ۱۲ | | |
| غنجاره بروزن انگاره و غنجار بروزن زنگار و غنجر و غنجره بروزن خنجر ۱۲ و بروزن حنجره | غازه و گلگونه و سرخی که زنان بر رو مالند و ناز و عشوه و کرشمه هم ۱۲ | غنج رش بفتح اول و سکون ثانی و ثالث و رای مهمله مفتوح بشین قرشت ۱۲ | وزغ و غوک و بوی و ضفدع خوانند هندی سیڑک ۱۲ | غوشت بضم اول و سکون ثانی مجهول و شین و تای قرشت ۱۲ | برهنه مادرزاد ۱۲ | غولتاش بتای قرشت بروزن دورباش ۱۲ | خود است آهن و آن کلاهی باشد از آهن که سپاهیان در روز جنگ بر سر گذارند ۱۲ |

## باب الفا

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| فاغر بکسر غین معجمه بروزن حاضر ۱۲ | هندی چنبیا ۱۲ | فافا بروزن کاکا ۱۲ | هر چیز نیکو و غریب و بدیع | فالج بکسر لام بروزن خارج ۱۲ | مرد مظفر و منصور و نام علتی هم ۱۲ | فاوا یا واو بالف کشیده ۱۲ | شرمنده و رسوا و شرمندگی و رسوائی هم ۱۲ |
| فاید بروزن شاید ۱۲ | معنی تاست که کلمه انتها باشد و در عربی حتی خوانند ۱۲ | فتن بفتح اول بروزن چمن ۱۲ | شکل و شمائل باشد و نام ملکی است در هندوستان ۱۲ | فتو بفتح اول و ثانی و سکون واو ۱۲ | عربده جوی و غیره و مغرور ۱۲ | فخنیز بروزن تمیز ۱۲ | مهمیز ۱۲ |
| فراتین بتای قرشت بروزن سلاطین ۱۲ | سخن و گفتار آسمانی ۱۲ | فرازمان با میم بالف کشیده و بنون زده ۱۲ | حکم و فرمان ۱۲ | فراشا بروزن تماشا ۱۲ | حالتی که آدمی را پیش از بهم رسیدن تب واقع شود و آن خمیازه و بهم کشیده شدن | فراغ بضم اول بروزن سراغ ۱۲ | فروغ و روشنائی چراغ و آتش و مانند آن ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | پوست بدن و راست شدن موی براندام باشد و آن حالت را بعربی قشعریره خوانند ۱۲ | | |
| **فتوده** بضم اوّل بروزن کشوده ۱۲ | فریفته و مغرور ۱۲ | **فرخنج** بروزن شطرنج ۱۲ | باطل و عبث و بے ماحصل و عیش و طرب و سود و نفع و حصه و نصیب و ناز و غمزه هم ۱۲ | **فرساد** بروزن فرهاد ۱۲ | حکیم و دانشمند ۱۲ | **فرفوک** بفتح اوّل و ثالث و رابع بواو کشیده و بکاف زده ۱۲ | بادفره باشد و آن چیزیست که اطفال از چوب تراشند و ریسمانی بر آن بپیچند و از دست گذارند تا بروے زمین گردان شود ۱۲ |
| **فراویز** بفتح اوّل و کسر واو ۱۲ | سنجاف جامه و غیره آن ۱۲ | **فراهت** بفتح اوّل و ها بروزن فراغت | شان و شوکت و شکوهمندی و زیبائی ۱۲ | **فرابسته** بفتح اوّل و کسر بای حطی بروزن نبایسته | زیاد و زیاده ۱۲ | **فرایوش** بایاے حطے بروزن فراموش ۱۲ | بیهوش و از هوش رفته ۱۲ |
| **فرباره** بروزن گهواره ۱۲ | شان و شوکت و عظمت ۱۲ | **فربود** بابای ابجد بروزن نرسود ۱۲ | راست و درست باشد چه فربو کیش و فربود دین کسی را گویند که در کیش و ملت خود راست و درست بود ۱۲ | **فرتاش** باتای قرشت بروزن پرخاش ۱۲ | وجود که در برابر عدم باشد ۱۲ | **فرتور** بفتح اوّل و ثالث و سکون ثانی و رابع و رای قرشت ۱۲ | عکس ۱۲ |
| **فرج** بفتح اول ۱۲ | بروزن و معنی ارج که قدر و قیمت و مرتبه و حد باشد ۱۲ | **فرجاد** باجیم بروزن فرهاد ۱۲ | فاضل و دانشمند ۱۲ | **فرجامگاه** باکاف فارسے بروزن بهرام شاه ۱۲ | گور و قبر ۱۲ | **فرجود** بروزن مقصود ۱۲ | معجز و اعجاز و اعجاز خلاف عادتی است که از |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | | ابنیا و کرامات از اولیا بظهور میرسد ۱۲ |
| **فرخاد** باخای معجمه بروزن فرهاد ۱۲ | غالب که نقیض مغلوب باشد ۱۲ | **فرخشور** بفتح اوّل وثانے بروزن سقنقور ۱۲ | پیغمبر و رسول ۱۲ | **فرخوی** بفتح اوّل وسکون ثانی وضم ثالث وسکون رابع وتحتانے ۱۲ | خلق بالضم خای معجمه ۱۲ | **فرزام** بازای معجمه بروزن سرسام ۱۲ | لائق وسزاوار و درخور ۱۲ |
| **فرزان** بفتح اوّل بروزن لرزان ۱۲ | علم وحکمت ودانش واستواری ۱۲ | **فرزبود** بفتح اوّل وبای ابجد بروزن کرم سود ۱۲ | حکمت باشد تا که آن دم یا فتن افضل معلومات است بافضل علم ۱۲ | **فرسب** بفتح اوّل وثانے وسکون ثالث وبای ابجد وبای فارسے هر دو آمد ۱۲ | شاه تیر وآن چوبی بزرگ که بام خانه را بدان پوشند و بمعنی جامهای الوان که در ایام عید وغیره بجهت زینت بر در ودیوار ودکان و سقف خانها کشند ۱۲ | **فرست** بفتح اوّل وثانے وسکون ثالث و فوقانے ۱۲ | جادوی وساحری راگویند ۱۲ |
| **فرسنداج** بفتح اوّل وثالث وسکون ثانے ونون ودال ابجد بالف کشیده وجیم فارسے زده ۱۲ | مطلق است راگویند یعنی است هر پیغمبر که باشد ۱۲ | **فرشیم** باشین قرشت بروزن تسلیم ۱۲ | قسم وجز چنانکه گویند فرشیم اول وفرشیم دوم یعنی قسم اوّل وجزو دوم ۱۲ | **فرگاه** بروزن خرگاه ۱۲ | لفظی است که آنرا بعربی حضرت گویند ۱۲ | **فرگفت** بفتح اول وضم کاف فارسے وسکون فا وفوقانے ۱۲ | فرمان وحکم ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| **فرم** بفتح اوّل وثانے وسکون میم ۱۲ | غم و دل تنگی و اندوه و فرو ماندگی ۱۲ | **فرمگن** بکسر فاے فارسی بروزن شرمگین **فرمگین** بروزن شرمگین | تنگدل و فرو مانده و غمگین و اندوهناک ۱۲ | **فرسند** بفتح اول بروزن فرزند ۱۲ | مردم نورانی و پاکیزه وضع ۱۲ | **فرناد** بروزن فرهاد ۱۲ | پایان و پایاب ۱۲ |
| **فرناس** بفتح اوّل بروزن کرپاس ۱۲ | غافل و نادان باشد و بمعنی غفلت و نادانی هم و نیم خواب و خواب آلوده ۱۲ | **فرزندشاد** بفتح اوّل و زای هوز و سکون نون و رابع و شین معجمه بالف کشیده و بدال ابجد زده ۱۲ | مرغیست که بسبب فرو بردن درویشان صاحب حال باشد ۱۲ | **فرند** بفتح اوّل و ثانے و سکون ثالث و دال ابجد و بکسر اول هم آمده ۱۲ | جوهر تیغ و شمشیر ۱۲ | **فرنود** بانون بروزن مقصود ۱۲ | برهان و دلیل ۱۲ |
| **فرنه** بفتح اوّل و ثالث ۱۲ | لعنت و نفرین ۱۲ | **فروت** بفتح اوّل و ثانے و سکون ثالث و فوقانی و بضم اوّل هم ۱۲ | بسیار بعربی کثیر خوانند ۱۲ | **فروشنده** بضم اوّل بروزن خروشنده ۱۲ | متعصر و فشرده شده | **فرور** بروزن زرگر ۱۲ | جدائی و جدا شدن و افتراق ۱۲ |
| **فروز** بضم اوّل و ثانے و سکون واو و زای هوز ۱۲ | تابش و روشنی و فروغ آفتاب وغیره و بمعنی صفت هم ۱۲ | **فروزگان** بضم اوّل و کاف فارسی بالف کشیده و بنون زده ۱۲ | صفتها و صفات ۱۲ | **فروزیده** بضم اول بروزن خروشیده ۱۲ | روشن شده و بمعنی موصوف هم ۱۲ | **فروکاس** باکاف بالف کشیده و بسین مهمله زده ۱۲ | مردم خسیس و دون همت ۱۲ |
| **فروهر** بضم اوّل و فتح ها بروزن فروتر ۱۲ | جوهر که در مقابل عرض باشد ۱۲ | **فروهنده** بضم اوّل و ثالث مجهول و کسر ها و سکون نون و فتح دال ابجد ۱۲ | فرشته و بعربی ملک خوانند و بمعنی خوب رو و نیکو سیرت و با ادب هم ۱۲ | **فروهیده** بکسر اول و ها بروزن نکوهیده ۱۲ | ظاهر و آشکار و باشکوه و شان و شوکت ۱۲ | **فرویش** بروزن درویش ۱۲ | تقصیر و فرو گذاشت باشد و بمعنی تعطیل و کاهلی و درنگ و فراموشی در کارها هم و بمعنی درشتی و خشونت |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | | و بیکاری هم و یران و برشته انگیز گویند ۱۲ |
| فرهت بروزن شربت ۱۲ | شان و شوکت و شکوه مندی ۱۲ | فرهست بروزن بدست ۱۲ | جادو و جادوے و سحر و ساحری باشد ۱۲ | فرهنگاخ باکاف فارسے بالف کشیده و بخا ر معجمه زده ۱۲ | میانه و وسط ۱۲ | فریبگاه | طلسم و بمعنی جائی که طلسم را آنجا بسته باشد ۱۲ |
| فریده بروزن ندیده ۱۲ | مغرور و خودرائی ۱۲ | فرتاب | کراست ۱۲ | فژم بفتح اوّل و سکون زای فارسی و میم ۱۲ | دلتنگی و فرومانگی ۱۲ | فژوره بزاے فارسی بروزن شبپره ۱۲ | چوبی باشد که در پس در اندازند تا در گشوده نگردد ۱۲ |
| فره بکسر اوّل و فتح ثانی مهمله و ثالث ۱۲ | لرزه خواه از سرما و خواه از ترس و بیم ۱۲ | فرونار بفتح اول بروزن الوند ۱۲ | چوبی باشد که در پس در اندازند تا گشوده نگردد ۱۲ | فغاک بضم اول و غین معجمه بالف کشیده و بکاف زده ۱۲ | ابله و نادان و بیعقل و حرامزده هم ۱۲ | فغیار با یای حطی بروزن دستار ۱۲ | عطا و بخشش و بمعنی شاگردانه هم و آن زری باشد که بعد از اجرت اوستاد بطریق انعام بشاگرد دهند و بمعنی نوید و مژده هم ۱۲ |
| فقعگان با عین مهمله و کاف فارسی بروزن سلیمان ۱۲ | فخر و تفاخر و لاف و گزاف و نازش و خودستائی و خودنمائے ۱۲ | فلاد بروزن فساد و قلاده بفتح اول بروزن قلاوه ۱۲ | بیهوده و بی فایده و بی نفع و عبث ۱۲ | فوژان بازاے فارسی بروزن سوزان ۱۲ | فریاد و صدا و بانگ عظیم ۱۲ | فوهم بروزن موهم ۱۲ | گنگ بهم و شادی گیهویش ۱۲ |
| فهل بروزن سهل ۱۲ | فراخ و کشاده ۱۲ | فهم بکسر اوّل و فتحه ثانی | چوبی که کشتیبانان بدان کشتی رانند ۱۲ | فیار بفتح اوّل بروزن مدار ۱۲ | شغل و کار و عمل و صنعت و پیشه ۱۲ | فیاوار با واو بروزن سزاوار ۱۲ | صنعت و شغل و کار و عمل و هنر ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| فیاور<br>بروزن سراسر ۱۲ | کار و صنعت و شغل<br>و عمل ۱۲ | فیدار<br>بفتح اوّل بروزن<br>نےزار ۱۲ | صنعت و شغل و<br>کار و عمل ۱۲ | فیسر<br>بکسر اوّل بروزن<br>میر ۱۲ | تاسف و افسوس<br>و مسخرہ و لاغ ۱۲ | فیروزنین<br>بانون بہ تحتانی<br>کشیدہ و بنون<br>دیگر زدہ ۱۲ | فعل و کار نیک ۱۲ |
| فیسا<br>بااوّل بہ تحتانی<br>رسیدہ و سین مہملہ بالف<br>کشیدہ ۱۲ | طاوس ہندی<br>مور ۱۲ | فیمان<br>بروزن ایمان ۱۲ | حسن ہری و آن محبت<br>نفس است بتکمیل<br>خود بخوبی قول و فعل<br>۱۲ | فوہل<br>بکسر ہا بروزن صوہل<br>۱۲ | شورہ و آن چیزیست<br>کہ ازان بارود<br>سازند و در ہندوستان<br>آب سرد کنند ۱۲ | فن<br>بروزن چمن ۱۲ | مخفف فسان کہ<br>آن سنگی باشد کہ<br>بآن شمشیر وغیرہ<br>تیز کنند ۱۲ |
| فرہومند<br>با میم بروزن افروزند<br>۱۲ | مردم نورانی پاکیزہ<br>روزگار ۱۲ | فرہی<br>بفتح اوّل و کسر<br>ثانی مشددہ و ثالث<br>بہ تحتانی رسیدہ ۱۲ | شان و شوکت و<br>شکوہ و عظمت و<br>افزونی داشتن باشد<br>۱۲ | فاجام<br>با جیم بروزن بادام<br>۱۲ | بقیہ خرما و انگور کہ<br>بر درخت ماندہ باشد<br>۱۲ | فرجام<br>با جیم تازی ۱۲ | بروزن و معنی انجام<br>کہ انتہا و آخر باشد ۱۲ |
| فرجمند | بروزن و معنی ارجمند<br>کہ صاحب و خداوند قدر<br>و مرتبہ باشد و معنی<br>زیبائی ہم آمدہ ۱۲ | | | | | | |

## باب کاف تازی

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| کالبج<br>بسکون ثالث و<br>کسر لام و جیم ساکن<br>۱۲ | انگشت کوچک دست<br>و پا باشد و بعربی<br>خنصر خوانند ۱۲ | کاچال<br>با جیم فارسی بروزن<br>پامال ۱۲ | آلات و ضروریات<br>خانہ باشد از ہر گونہ<br>و متاع و اسباب ہم ۱۲ | کاد<br>بسکون دال ابجد ۱۲ | حرص و شرہ ۱۲ | کاردار<br>بادال ابجد بروزن<br>کامگار ۱۲ | وزیر پادشاہ ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| کارکیا بکسر ثالث وکاف فارسی وتحتانی بالف کشیده ۱۲ | پادشاه ووزیر وکار فرما وکاردان باشد وهر یک از عناصر اربعه را هم گویند ۱۲ | کارنک بفتح ثالث بروزن آهنگ ۱۲ | صاحب طرب وچرب زبان وزبان آور ۱۲ | کاروژول بضم واو وزای فارسی بروزن چارد صول ۱۲ | مطلق کارفرما را گویند وشخصی که بر سر فعله وبنا ومزدور بایستد و ایشان را کار فرماید ۱۲ | کاروکر بفتح کاف تازی بروزن بال و پر ۱۲ | پشت وپناه ومراد ومقصود ۱۲ |
| کاغنک بفتح ثالث وسکون کاف ۱۲ | خوشی وخوشحالی ونشاط وخرمی ۱۲ | کاژه بفتح زای فارسی ۱۲ | خانه ومنزل ومقام عموماً وکمینگاه صیاد خصوصاً ۱۲ | کاست بروزن راست ۱۲ | دروغ وکذب هندی جهوٹ ۱۲ | کاکوش بروزن آغوش ۱۲ | بنفشه ۱۲ |
| کالبوی بابای ابجد بواو رسیده وتحتانی زده وبحذف تحتانی هم درست ۱۲ | سرگشته ومتحیر وحیران وبمعنی نادان وهیچمدان هم ۱۲ | کالوس بروزن سالوس ۱۲ | نادان وبی عقل واحمق ۱۲ | کالی بروزن فالی ۱۲ | محافظت کننده ونگاهبان ۱۲ | کالیوه بفتح واو وبای هوز ۱۲ | نادان واحمق وسرگشته و دیوانه مزاج وکر واصم ۱۲ |
| کامود بثالث بواو کشیده وبدال ابجد زده بروزن ناسور ۱۲ | بسیط که درمقابل مرکب است ۱۲ | کاموژیر بارای مهمله بتحتانی کشیده وبزای فارسی زده ۱۲ | مراد ومقصد وهوا وهوس ۱۲ | کاهنگان بفتح ثالث وسکون نون وبکاف فارسی بالف کشیده وبنون زده ۱۲ | کاهکشان وبعربی مجره خوانند ۱۲ | کاهوکب بضم کاف وسکون بای ابجد ۱۲ | تابوت قبه دار وبعربی تنوط خوانند ۱۲ |
| کالفته بروزن الفته ۱۲ | آشفته وشیدای و دیوانه مزاج ۱۲ | کتام بفتح اول وسکون میم ۱۲ | تالار وان عمارتی است که از چوب وتخته سازند ۱۲ | کبوس باواو مجهول بروزن مجوس ۱۲ | کج ونار است ۱۲ | کتکار بروزن رفتار ۱۲ | درد دگر ۱۲ |
| کت ومت بضم اول ومیم ۱۲ | بعینه چنانکه گویند فلانی کت مت وبفلانه کس میماند یعنی بعینه مانند ۱۲ | کچیر باجیم فارسی بروزن وزیر ۱۲ | سرگروه وپیشوای مردمان ۱۲ | کچ بضم اول وسکون جیم فارسی ۱۲ | فلوس ماهی ۱۲ | کخته بضم اول وخای معجمه بروزن خفته ۱۲ | شعله آتش ۱۲ |
| کژنده بفتح اول وزای فارسی بروزن شرمنده ۱۲ | دیو که مقابل پری باشد ۱۲ | کرشته بکسر اول وثانی وسکون شین قرشت وفتح فوقانی ۱۲ | خس وخاشاک | کرفه بکسر اول وسکون ثانی وفتح فا ۱۲ | ثواب که درمقابل گناه باشد ۱۲ | کرکام بروزن سرسام ۱۲ | قوت وتوانائی ومراد ومقصد ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| کروت بضم اوّل بروزن قروت ۱۲ | فربه که نقیض لاغر باشد ۱۲ | کروز بازای معجمه بروزن خروس ونیز باے فارسی هم آمده ۱۲ | عیش ونشاط وشادی وطرب وبمعنی اندوه وملالت هم ۱۲ | کرویز بفتح اوّل وسکون ثانی بروزن شبدیز ۱۲ | تعلق وادراک کلیات ۱۲ | کریشنک بضم اول وکسر ثانی وشین قرشت مفتوح بنون وکاف فارسی زده ۱۲ | مغاک وکوه ۱۲ |
| کریودیم بفتح اوّل وثانی بتحتانی رسیده وواو ساکن ودال مهمله بواو کشیده وبمیم زده ۱۲ | خیانت باشد وآن ودیعت وامانت را خیانت کردن وانکار نمودن است ۱۲ | کپ وبک | اثاث البیت ۱۲ | کزیود بازای هوز بروزن فرسود ۱۲ | کدخدا ورئیس ۱۲ | کژاغندش بازای فارسی بکسر دال ابجد وسکون شین قرشت ۱۲ | جامه باشد که درون آنرا بجای پنبه ابریشم پر کنند وبخیه بسیار بر زنند وروزهای جنگ پوشند ۱۲ |
| کژمژزبان بازای فارسی هردو ۱۲ | طفلی که بسخن درآمده زبانش بکلمات فصیح جاری نشده باشد ۱۲ | کژنه بفتح اوّل وزای فارسی ولون ۱۲ | بمعنی وصله وپینه دپاره آمده که بر جامه دوزند وبه تازی رقعه خوانند ۱۲ | کسپرج بفتح اول وباے فارسی ورای مهمله وسکون ثانی وجیم در آخر ۱۲ | مروارید وبعربی لولو خوانند ۱۲ | کشتاک بفتح اول وسین قرشت بروزن هلاک ۱۲ | خشمی است که بخاطر دور ودل گرفته باشد ۱۲ |
| کشتار باشین وتای قرشت بروزن هشیار ۱۲ | جانور بسمل کرده بعربی مذبوح خوانند ۱۲ | کشتاو بفتح اول وسکون شین قرشت وفوقانی بالف کشیده وبواو زده ۱۲ | رقتی است که آن مخصوص بشخص بودن وبقدر حالی در خیر وصلاح آن کوشیدن ۱۲ | کشته بضم اوّل معروف ۱۲ | زنار وآن ریسمانی است که ترسایان وکافران بر میان بندند ۱۲ | کشخر بضم اول وفتح خای معجمه بروزن دختر ۱۲ | اقلیم وآن یک حصه از هفت حصه ربع مسکون باشد ۱۲ |
| کشمه بضم اوّل وثانی وفتح سین مهمله ۱۲ | خط ونوشته اعم از خط فارسی وعربی وهندی ۱۲ | کشن بفتح اوّل وثانی وسکون | انبوه وبسیار ۱۲ | کشورز بکسر اوّل وسکون ثانی | بزرگ باشد چه کشورزبان بمعنی بزرگان است ۱۲ | کشی بفتح اوّل وثانی ... باشد | خوشی وتندرستی ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | نون بکاف فارسی هم آمده ۱۲ | | بفتح ثالث ورای مهمله و زای معجمه هر دو ساکن | | کشیده با کاف هم آمده ۱۲ | |
| کفتر بروزن دفتر ۱۲ | کبوتر بعربی حمام خوانند ۱۲ | کفشن بفتح اول بروزن برزن ۱۲ | دشت و صحرا و محلی که قبل ازین غله کاشته بوده اند هم ۱۲ | کلالیوه بالام و واو ۱۲ | بروزن و معنی سراسیمه ۱۲ | کلیاوه بفتح اول و واو | کرینی کسیکه گوش او نشنود بعربی اصم خوانند هندی بهرا ۱۲ |
| کماسه بضم اول بروزن دوماسه ۱۲ | تعویذ و بازو بند ۱۲ | کمبیر با بای فارسی بروزن زنجیر ۱۲ | پیر سالخورده و فرتوت ۱۲ | کمردون بادال ابجد بروزن شفق گون ۱۲ | قوس قزح ۱۲ | کنارنگ بضم اول و فتح رای قرشت و سکون نون و کاف فارسی و بفتح اول هم ۱۲ | والی و حاکم و شحنه ولایت و مرزبان و خداوند زمین چه کنا بمعنی زمین و رنگ بمعنی والی و خداوند هم آمده ۱۲ |
| کناک بفتح اول بروزن مغاک ۱۲ | پیچش شکم و درد شکم هم ۱۲ | کنانه بفتح اول بروزن زمانه ۱۲ | کهنه که مقابل نو است ۱۲ | کنگاش بکسر اول و سکون شین قرشت ۱۲ | صلاح و مصلحت و مشورت و بمعنی خرچنگ که سرطان باشد ۱۲ | کواژ بفتح اول و سکون زای فارسی ۱۲ | طعنه و سرزنش ۱۲ |
| کواس بضم اول بروزن قطاس بشین قرشت هم آمده | صفت و گونه و طرز و روش و قاعده و قانون ۱۲ | کواشیمه باسین مهمله هم آمده و بضم اول و فتح میم هم ۱۲ | سهل و آسان و رسائی هم که مقابل دشواری باشد ۱۲ | کولغنجه بضم اول و غین معجمه و فتح جیم فارسی ۱۲ | غازه و گلگونه ۱۲ | کندومند بفتح اول و میم بروزن نقشبند ۱۲ | عمارتی که خراب شده و از هم ریخته باشد ۱۲ |
| کنیفش بضم اول و ثالث نون و یای تحتانی کشیده و بشین معجمه زده ۱۲ | کردار خواه نیک باشد خواه بد ۱۲ | کندروش بفتح اول و ثالث و سکون شین قرشت ۱۲ | زمین پشته و پشته را گویند ۱۲ | کیاباد بادال ابجد بروزن خرابات ۱۲ | جبروت ۱۲ | کیاده بروزن پیاده ۱۲ | رسوا ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| **کیریان** بایای حطی بروزن میهمان ۱۲ | فداو قربان و آن بدلی است که خود را یا دیگری را بدان از بلا برهاند ۱۲ | **کیدیش** بفتح اوّل بروزن حشیش و بکسر اوّل هم آمده ۱۲ | جبّار و قهّار ۱۲ | **کارکیائی** | حکومت ۱۲ | **کاره** بازار موز ۱۲ | مطابق منزل خانه را گویند عموماً و خانه که از چوب و علف سازند خصوصاً ۱۲ |
| **کرواد** بروزن بغداد ۱۲ | بنای عمارت و دیوار و امثال آن باشد ۱۲ | **کردارگزاری** | تاریخ نگاری ۱۲ | **کردارگزار** | مؤرّخ ۱۲ | **کلند** بروزن سمند ۱۲ | کُدال ۱۲ |
| **کلّه** باثانی مشدّد ۱۲ | سقف خانه و هر چیز که بمنزله سقف باشد و بمعنی پرده هم که بهچو خانه دوخته باشند و عروس را در آن میان آرایش کنند ۱۲ | **کنونه** | حال ۱۲ | **کوهچه** | پہاڑی ۱۲ | **کوهه** باثانی مجهول و فتح ثالث ۱۲ | زین اسپ عموماً و بلندی پیش و پس زین اسپ خصوصاً چه پیش را پیش کوهه و عقب را پس کوهه خوانند و هر چیز بلند هم و برآمدگی پشت گاو و پشت شتر هم و مطلق بلندی هم و بمعنی موجه آب هم هست و جن را نیز گفته اند چه جن گرفته را کوهه گرفته گویند و بمعنی نهیب و حمله هم ۱۲ اب |
| **کیفر** بفتح اوّل بروزن حیدر ۱۲ | مکافات نیکی و مکافات بدی باشد و بعربی جزا خوانند ۱۲ | **کبچه** بفتح اوّل و جیم فارسی ۱۲ | انگشتری نگین خانه یعنی حلقه باشد از طلا و نقره وغیره که بر انگشت کنند و آنرا بعربی | **کلاش** بروزن لواس ۱۲ | عنکبوت هندی مکڑی | **کلاشک** بفتح اوّل و رابع و سکون کاف ۱۲ | فلاخن ۱۲ |

[illegible]

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | فتحه خوانند بجای معجمه هندی چپلاو بمعنی زنج وچانه هم ۱۲ | | | | |
| کلانشکه بفتح اوّل ورابع وکاف | قلابی که چیزها بآن از چاه برآرند ۱۲ | کیووده بفتح اوّل ویای حطی بروزن شبووده ۱۲ | علت وسبب وماده باشد ۱۲ | | | | |

# باب کاف فارسی

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| گاخواره باخای معجمه وواو معدوله بروزن آواره ۱۲ | گهواره وتعب بچه مهد خوانند هندی پلنا یعنی جهولا ۱۲ | گاژ بسکون زای فارسی ۱۲ | جا و مقام باشد مطلقاً ۱۲ | گازی بروزن بازی ۱۲ | هندی کیوڑه ۱۲ | گدر بفتح اوّل وسکون ثانی ورای قرشت بروزن صدر ۱۲ | سلاح جنگ ۱۲ |
| گدست بکسر اول بروزن نشست ۱۲ | وجب وبدست باشد وآن مقدار است از سر انگشت کوچک دست آدمی تا سر انگشت بزرگ ۱۲ | گراس بفتح اوّل بروزن هراس ۱۲ | تکّه ونواله وبعربی لقمه خوانند ۱۲ | گرداس بضم اول وسکون ثانی ودال ابجد وسین مهمله وشین قرشت هم آمده ۱۲ | ستمگر وظالم ۱۲ | گردشنده بکسر اوّل وفتح شین قرشت بروزن نیم خنده ۱۲ | حشرات الارض باشد یعنی جانوران که در زیر زمین خانه سازند ۱۲ |
| گرزش بفتح اوّل وکسر ثالث بروزن برزش ۱۲ | تظلم وداد خواهی وتضرع وزاری نمودن ۱۲ | گرور بکسر اوّل بروزن کشور ۱۲ | واجب که در مقابل ممکن باشد ۱۲ | گرور فتاش بفتح فا وتای قرشت بالف کشیده ۱۲ | واجب الوجود باشد چه گرور بمعنی واجب وفتاش بمعنی وجود هست ۱۲ | گروغ بضم اوّل ۱۲ | بروزن ومعنی دروغ هندی جهوٹ ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| گرهچه بکسر اوّل وجیم فارسی ۱۲ | گره کوچک ۱۲ | گریس بکسر اوّل وثانی و سکون تحتانی و سین مهمله ۱۲ | مکر وفریب وحیله و چاپلوسی ۱۲ | گرلینگ بفتح اوّل ورابع وسکون نون وکاف فارسی ۱۲ | مغاک وکو ۱۲ | گزاز بضم اوّل وهر دو زای هوز ۱۲ | طپش واضطراب را گویند که مردم را بسبب حرارت وغیره بهم رسد ۱۲ |
| گزایش بضم اول وزای هوز بروزن کشایش ۱۲ | لایق ودر خور وچوبی که خرد گاو را بدان رانند وبمعنی بخشش هم هست ۱۲ | گزینش بضم اوّل وکسر رابع وسکون سین قرشت ۱۲ | برگزیده وپسندیدگی وترجمه خاصیت هم ۱۲ | گست بفتح اوّل بروزن دست ۱۲ | زشت وقبیح ونازیبا ۱۲ | گسن بضم اوّل وسکون ثانی ونون ۱۲ | گرسنگی |
| گسی بضم اوّل وثانی به تحتانی کشیده ۱۲ | مخفف گسیل بمعنی وداع کردن و روانه نمودن باشد ۱۲ | گشتا بضم اوّل وفوقانی بالف کشیده ۱۲ | بهشت لعبه جنت خوانند ۱۲ | گشنه بضم اوّل وسکون ثانی وفتح نون ۱۲ | گرسنه ۱۲ | گلبت بفتح اوّل وبای ابجد بروزن شربت ۱۲ | کشتی وجهاز بزرگ ۱۲ |
| گل چکان بکسر جیم فارسی بروزن مشرکان ۱۲ | سناری جهوه ۱۲ | گل غنچه بضم اوّل وثالث وسکون ثانی ونون وفتح جیم فارسی ۱۲ | غازه زنان ۱۲ | گلناک بکسر اوّل بروزن تریاک وبضم اول هم بنظر آمده ۱۲ | حصار قلعه ۱۲ | گلیچه بروزن کلیچه ۱۲ | فواق هندی هچکی و بمعنی قرص آفتاب و ماه وقرص کوچک نان روغنی هم ۱۲ |
| گندش بکسر ثالث بروزن سنجش ۱۲ | گوگرد هندی گندک ۱۲ | گنگار بضم اوّل وسکون ثانی وکاف فارسی بالف کشیده ورای مهمله زده ۱۲ | ماری که تازه پوست افگنده باشد ۱۲ | گوشتاب بروزن لولقاب ۱۲ | گوشمال وپارچه که برو گوش پیچند ۱۲ | گوشتاسپ بسکون سین مهمله و بای فارسی ۱۲ | احتلام وشیطانی شدن باشد وبمعنی منقار مرغان هم ۱۲ |
| گوش ماهی | صدف وبمعنی پیاله که از صدف سازند هم گویند ۱۲ | گیسرخ بکسر اوّل وفتح رای مهمله وسکون ثانی وخای معجمه ۱۲ | رحل وآن چیزیست که از چوب سازند ومصحف وکتاب برآن گزارند وخوانند ۱۲ | گواش بضم اوّل بروزن قماش وبفتح اوّل هم آمده ۱۲ | صفت ورنگ ولون ۱۲ | گومه یا ثانی مجهول وفتح ثالث ۱۲ | خانه که از نی وچوب وعلف سازند ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| گرّا بفتح اوّل وثانی مشدد وبالف کشیده ۱۲ | بنده که بمقابل آن زادہ است دحجام وسرتراش ۱۲ وولاک رانیز گویند وگاہے این لفظ رالبطریق دشنام ہم بزبان آورند وآہنے چہن باشد دستہ دارو در دو طرف آن ریسمانے بندند یکی دست آنرا بگیرد ودیگری ریسمان رابکشد تا زمین شیار کردہ ناہموار رابدان ہموار کنند و آنرا العربی مسلفہ ومسواط خوانند ۱۲ اب | گرزن بروزن ارزن ۱۲ | تاج مرصع بودہ کیانرا البسیار بزرگ وسنگین ۱۲ | | | | |

## باب اللام

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| لاج بروزن باج ۱۲ | مرادف رشوت باشد وبمعنی برہنہ وعریان ہم وسگ مادہ نیز گویند ۱۲ | لاخیز بروزن فالیز ۱۲ | سیلاب ۱۲ | لاژورو بازاے فارسی ۱۲ | بروزن و معنے لاجورد ۱۲ | لافیس بافاء بہ تحتانی کشیدہ وسین مہملہ زدہ ۱۲ | نام دیویست کہ مردم رادر نماز وسوسہ کنند ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| **لالاسرا** بسین مهمله ۱۲ | خواجه سرا یعنی غلامی که آلت تناسل او را بریده باشند ۱۲ | **لالنگ** بروزن پاسنگ ۱۲ | زله باشد و آن طعامی است که مردم فرومایه از مهمانی ها بردارند و نان پاره های گدای را نیز گویند ۱۲ | **لامانی** بروزن خاقانی ۱۲ | لاف و گزاف و دروغ و چاپلوس و لابه کننده هم و بمعنی زره یعنی پوشش هم ۱۲ | **لبلاب** بفتح اول و لام بروزن مهتاب ۱۲ | عزایم خوان و افسونگر ۱۲ |
| **لت لت** بفتح دو لام و سکون دو تای قرشت ۱۲ | لخت لخت و پاره پاره ۱۲ | **لبتنان** بروزن قلمدان ۱۲ | مردم حریص و پرخور و کاهل و نادان ۱۲ | **لخنتیها** بروزن سختیتها ۱۲ | جزئیات که مقابل کلیات باشد ۱۲ | **لخچه** بروزن کفچه ۱۲ | شعله و اخگر آتش ۱۲ |
| **لخلخ** بفتح هر دو لام و سکون هر دو خای معجمه ۱۲ | ضعیف و لاغر ۱۲ | **لزیر** بروزن وزیر ۱۲ | هوشمند و عاقل و دانا و بزرگ و پرهیزگار | **لشتک** بفتح اول و سکون سین قرشت و کاف ۱۲ | پاره پاره باشد که لشتک بمعنی پاره پاره است و بمعنی شبنم هم ۱۲ | **لغونه** بفتح اول بروزن نمونه ۱۲ | زیب و زینت و آرایش ۱۲ |
| **لمالم** بروزن دمادم ۱۲ | بمعنی لبالب و مالامال ۱۲ | **لنکاک** بروزن غمناک ۱۲ | سخن زشت و ناخوش ۱۲ | **لوخن** با ثانی مجهول و خای معجمه بروزن سوزن ۱۲ | ماه باشد و بعربی قمر خوانند ۱۲ | **لوشناک** بانون بالف کشیده و بکاف زده ۱۲ | آب تیره و گل آلود ۱۲ |
| **لهاشم** بفتح اول و ضم شین قرشت بروزن تلاطم ۱۲ | هر چیز زبون و زشت و نازیبا و دون و بد را گویند ۱۲ | **لهفت** بضم اول و فتح فا ۱۲ | بروزن و معنی لعبت که دختر گان از پارچه سازند و با آن بازی کنند ۱۲ | **لهی** بکسر اول و ثانی بالف کشیده ۱۲ | رخصت و اجازت ۱۲ | **لیسان** بفتح اول بروزن کیهان ۱۲ | درخشان و تابان و بمعنی فروغ آئینه و تیغ هم هست و روشنائی و فروغی که از پی یکدیگر بدرخشند هم ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| لیلوفر | بروزن و معنی نیلوفر ۱۲ | لونه بفتح اول و ثالث و سکون ثانی ۱۲ | غازه و گلگونه و سرخی زنان باشد که بر روی مالند ۱۲ | لوشن باثانی مجهول بروزن سوزن ۱۲ | گل تیره و سیاه که در بن حوض وغیره بهم رسد ۱۲ | لوشابه باثانی مجهول بروزن نوشابه ۱۲ | چرب و شیرین و دلکش باشد اعم از طعام خوردنی و سخن و کلام شنیدنی ۱۲ |
| لاد | بنا ۱۲ | لادبران | بنا بران ۱۲ | لجن بفتح اول و جیم تازی و سکون نون ۱۲ | گل سیاه و تیره که ته حوض و جوی آب وغیره باشد و بعضی هر چیز را که بگل غلتیده شده باشد لجن می گویند ۱۲ | لک و بک | اثاث البیت ۱۲ |
| لیوه | نادان و هرزه گو و هرزه رو ۱۲ | | | | | | |

## باب المیم

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| ماراب بروزن فاراب ۱۲ | بخت و دولت تازه و نو ۱۲ | ماچ بسکون جیم فارسی ۱۲ | بوسه ۱۲ | ماروی بکسر ثالث و رابع بروزن خارجی ۱۲ | رنگ سرخ و گلگون مطلقا و هر چیز سرخ هم ۱۲ | مارستان بروزن خارستان ۱۲ | بیمارستان و دار الشفا ۱۲ |
| ماژ بسکون زای فارسی ۱۲ | عیش و عشرت و فراغت ۱۲ | مراشش بکسر اول بروزن خراشش ۱۲ | قی و آنرا استفراغ و شکوفه هم میگویند ۱۲ | مرت بفتح اول و سکون ثانی و فوقانی ۱۲ | زنده که مقابل مرده باشد ۱۲ | مرخشه با خای معجمه و شین قرشت بروزن اقمشه ۱۲ | بمعنی سخن باشد که کلام است در فرهنگ ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| مرزغان<br>باغین معجمه بروزن پهلوان ۱۲ | دوزخ که مقابل بهشت باشد و آتشدان منقل آتش وگورستان وقبرستان هم ۱۲ | مرغزن<br>بروزن گرگدن ۱۲ | گورستان [illegible] ۱۲ | مرغوا<br>بضم اول وثالث و واو بالف کشیده وسکون ثانی ۱۲ | فال بد وبمعنی نفرین هم هست ۱۲ | مروا<br>بضم اول بروزن خرما ۱۲ | فال نیک ودعای خیر ۱۲ |
| مرشیم<br>بفتح اول وثانی ویه تحتانی کشیده مجهول بروزن [illegible] ۱۲<br>[illegible] معجمه مضموم بمیم زده ۱۲ | خسته بند وآن چیزی باشد که بر جراحت بندند ۱۲ | [illegible]نگ<br>بازای فارسی بروزن پلنگ ۱۲ | ناخوشی وزشتی وبمعنی دختر ومخنث هم ۱۲ | مسرود<br>بروزن مقصود ۱۲ | دعا وافسون ۱۲ | مسن<br>بکسر اول وفتح سین مهمله وسکون نون ۱۲ | سنگی باشد سبز رنگ که کارد بدان تیز کنند ۱۲ |
| مشگردا<br>بفتح کاف فارسی ودال ابجد بالف کشیده ۱۲ | برهم زدگی طبیعت وغثیان را گویند که قی ونشگوفه باشد ۱۲ | مورش<br>بروزن شورش ۱۲ | مهرهای کوچک وریزه باشد که زنان در رشته کشند وبر سرهای دست وگردن بندند وعربان حرز خوانند ۱۲ | مغل<br>بفتح اول وغین معجمه بروزن عقل ۱۲ | خواب واستراحت ۱۲ | مناج<br>بفتح ۱۲ | بروزن وبمعنی فراخ وبمعنی تنگ هم آمده ۱۲ |
| منشن<br>بفتح اول وکسر ثالث وسکون نون ۱۲ | بمعنی منش که خوی وطبیعت وهمت وکرم باشد ۱۲ | موجان<br>باجیم بروزن خوبان ۱۲ | چشم خوب پر کرشمه وخواب آلود ۱۲ | موسخ<br>باسین مهمله بروزن دوزخ ۱۲ | زنار باشد وآن رشته ایست که کفار بر گردن آویزند ودر میان هم بندند ۱۲ | موکده<br>بروزن موصده ۱۲ | مطلق است که در مقابله مصاف باشد ۱۲ |
| موشن<br>[illegible] بروزن [illegible] ۱۲ | درنگ وتاخیر کردن درکارها باشد ۱۲ | موشه<br>بضم اول [illegible] ۱۲ | خاصیت طبیعی باشد مانند حرارت آتش | مهتوک<br>باتای قرشت بروزن مفلوک | مرده که مقابل زنده باشد ۱۲ | مهشید<br>باشین قرشت بروزن [illegible] ۱۲ | مهتاب باشد چه شید بمعنی [illegible] |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | [illegible] آسیب [illegible] خاک [illegible] وامثال آن [illegible] ۱۲ | | | | |
| میخکده [illegible] ۱۲ | ضراتیکه شده [illegible] ۱۲ | میخکوش | [illegible] کمر بسته ۱۲ | میرزاده بکسر اول [illegible] ۱۲ | [illegible] | [illegible] ۱۲ | [illegible] |
| موثر [illegible] ۱۲ | [illegible] ۱۲ | [illegible] بافتح فارسی بروزن [illegible] ۱۲ | قصده [illegible] ۱۲ | مهرخوان بکسر اول [illegible] ۱۲ | خطاب باشد [illegible] هندوستان [illegible] لشکر خان [illegible] آن ۱۲ | [illegible] | [illegible] ۱۲ |
| مرگ سرخ | قتل عام ۱۲ | [illegible] بضم اول [illegible] مجهول [illegible] | [illegible] ۱۲ | میانجیگری | وساطت ۱۲ | مهمان بکسر اول ۱۲ | بزرگان ۱۲ |

باب [illegible] نون

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| ناباسی [illegible] ۱۲ | حوالی که [illegible] مقابل [illegible] ۱۲ | ناسپت [illegible] ۱۲ | عدم که مقابل وجود ۱۲ | تارخ بروزن شاخ ۱۲ | [illegible] ۱۲ | ناسراییش | زبان حال [illegible] ۱۲ |

| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| [illegible] ۱۳۵ | [illegible] ۱۳ | تا [illegible] ۱۳ | [illegible] | [illegible] ۲ | [illegible] ۱۳ | [illegible] ۱۳ | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] ۱۳ | [illegible] | [illegible] ۱۳ | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] ۱۳ |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] ۱۳ | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |

| صحیح | غلط | سطر | غلط | صفحه |
|---|---|---|---|---|
| | | ما نیز دیگر به [illegible] و [illegible] باشد [illegible] [illegible] [illegible] ۱۲ | [illegible] ۱۲ | |
| | | | | [illegible] |

[illegible] ۱۲ [illegible]

| | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| [illegible] | [illegible] | داستان [illegible] [illegible] ۱۲ | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] ۱۲ | [illegible] | | [illegible] |

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| دستخط [illegible] تصحیح اوّل [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] تصحیح اوّل [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] علم مقرر کنندہ |
| [illegible] | [illegible] | دستخط [illegible] | قسم اوّل جزو اوّل | تصحیح اوّل [illegible] | [illegible] کنندہ [illegible] ۱۲ | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | دستخط [illegible] ۱۲ | [illegible] | دستخط [illegible] تصحیح اوّل [illegible] ۱۲ | [illegible] ۱۲ | تصحیح اوّل [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | | | [illegible] | | |
| [illegible] ۱۲ | [illegible] | [illegible] | [illegible] ۱۲ | [illegible] ۱۲ | [illegible] ۱۲ | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| | | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] ۱۲ |

# باب الباء

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | باس<br>بسکون بهر دو | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible]<br>بفتح اول و سکون<br>تشدید تحتانی | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | شره<br>بفتح اول | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | بلابوش<br>بفتح اول [illegible] | [illegible] | بلانکه | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | تراویانه | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| پهنا [illegible] ۱۲ | [illegible] | پهرافته [illegible] | مفهوم یعنی آنچه بفهم [illegible] ۱۲ | پهرسس بروزن نرگس ۱۲ | [illegible] | پهر [illegible] بفتح اول [illegible] ۱۲ | [illegible] از زبان [illegible] ۱۲ |
| پهنا [illegible] بفتح اول بروزن [illegible] ۱۲ | [illegible] ۱۲ | پهنیار | پروزت یعنی آنچه که شریک و نظیر باشد ۱۲ | پهند بفتح اول بروزن [illegible] ۱۲ | هست [illegible] راه و طریق [illegible] ۱۲ | [illegible] | [illegible] |
| پهنوتاس [illegible] ۱۲ | [illegible] ۱۲ | پهنشد [illegible] ۱۲ | [illegible] است از [illegible] ۱۲ | پهنبر با تحتانی مجهول [illegible] تیز ۱۲ | [illegible] ۱۲ | [illegible] با تحتانی مجهول [illegible] ۱۲ | [illegible] ۱۲ |
| [illegible] ۱۲ | [illegible] ۱۲ | [illegible] ۱۲ | [illegible] | [illegible] | [illegible] ۱۲ | [illegible] | [illegible] ۱۲ |

| لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | معنی | لغت | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | وبعضی از سعیات مشاهده کنند و این معنی اختیار اوست وموقوف است بفرود آمدن فیض و این کشف را مشاهده گویند ۱۲ | | | | |
| سپیش با شین [illegible] ۱۲ | بروزن و معنی پیچ است که [illegible] و معدوم باشد و بمعنی با فهم هم آمده که بیشتر در بلاد [illegible] باشند و نیز آهنی باشد که زمین را بآن شیار کنند ۱۲ | هزیز بروزن تریز ۱۲ | تعین و تقرر ۱۲ | هرسیده | بروزن و معنی خزینه و بمعنی خرج هم هست که [illegible] داخل باشد و بمعنی [illegible] ازان وفرزند مقرر کنند و بمعنی [illegible] هم ۱۲ | هودل بکسر ثالث بروزن [illegible] ۱۲ | رصد باشد [illegible] و رصدگاه جائی است که حرکات افلاک را [illegible] و آنجا ضبط کنند ۱۲ |
| بیهوده با یای مجهول بروزن [illegible] ۱۲ | حق راست و درست چنانچه بیهوده ناحق و باطل و بیهوده باشد بمعنی [illegible] هم بنظر آمده که [illegible] ۱۲ | | | | | | |

[illegible]

| | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |

| | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]